

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН
ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(8 грудня 2017 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Дніпро
2018

УДК 34 + 35
А 43

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Фоменко А.Є.** – ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, полковник поліції;
- Наливайко Л.Р.** – проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Віце-президент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
- Фріз І.В.** – народний депутат України, Голова підкомітету з питань безпеки державних інформаційних систем Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони;
- Костицький В.В.** – Президент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;
- Грицай І.О.** – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, заступник голови ДОО «Асоціація українських правників», кандидат юридичних наук, доцент;
- Чепік-Трегубенко О.С.** – старший викладач кафедри загальноправових дисциплін та адміністрування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління ДОО «Асоціація українських правників», кандидат юридичних наук.

А 43 **Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування:** Матер. наук. семінару (м. Дніпро, 8 груд. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 572 с.

ISBN 978-617-7665-12-9

*(Рекомендовано до друку Науково-методичною радою ДДУВС,
протокол № 6 від 15 лютого 2018 року)*

Збірник містить тези доповідей однойменного наукового семінару. Розглянуто різні проблемні аспекти сучасних процесів державотворення, правотворення й правозастосування та шляхи їх розв'язання в Україні.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти юридичних ВНЗ та широкого кола читачів, які цікавляться досліджуваними процесами.

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди, думки та ідеї авторів
і не несе відповідальності за зміст наданих ними матеріалів.*

ISBN 978-617-7665-12-9

УДК 34 + 35

© ДДУВС, 2018
© Автори, 2018

З М І С Т

БЛОК І МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко А. Є.

Інформаційна безпека України та право людини
на інформацію: питання взаємозв'язку та взаємовпливу 16

Наливайко Л. Р.

Ефективність громадського контролю в сучасних
трансформаційних умовах: проблеми теорії та практики 19

Костицький В. В.

Протидія антиукраїнській інформаційній війні у контексті
європейської безпеки: політико-правові аспекти 23

Боняк В. О.

Конституційно-правове регулювання
суспільних відносин: плюралізм підходів 27

Тертишник В. М.

Правнича допомога та функція захисту
в інтегративній доктрині правовладдя 30

Савіщенко В. М.

Поняття політики держави у сфері освіти
та науки: адміністративно-правовий аспект 32

Добробог Л.М.

Теоретико-правові проблеми розмежування
публічного і приватного права 36

Доненко В.В.

Питання реалізації новел адміністративно-деліктного
законодавства та їх вплив на безпеку дорожнього руху 40

Ільков В. В.

Застосування джерел права під час розгляду адміністративних справ, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб 43

Курінний Є. В.

Правові потреби та процеси правоутворення і правореалізації в Україні 46

Кучук А. М.

«Рівність чоловіка і жінки» v. «гендерна рівність» 49

Маргулов А. Х.

Історичний досвід та сучасність у контексті реалізації закону про «Реінтеграцію Донбасу» 52

Новицька Н.Б.

Принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері 54

Наливайко Л.Р., Олійник В.М.

Взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства як об'єкт наукових досліджень 57

Буканов Г.М.

Система суб'єктів адміністративної юрисдикції та підходи до її реформування 61

Верба І.О.

Міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя: поняття та ознаки 63

Грицай І. О.

Міжнародні стандарти у сфері гендерної рівності та їх реалізація в Україні: загальноправовий аспект 67

Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С

Теоретико-правові засади взаємодії національної поліції України та громадськості 71

Калініченко З. Д.

Проблеми законодавчого забезпечення реалізації євроінтеграційного курсу України 73

Кузьміна І. С.

Аналіз статистичних даних звернення громадян до Європейського суду з прав людини78

Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф.

Правові засади реалізації права внутрішньо переміщених осіб на працю: проблеми теорії та практики 81

Кузнецова Л. В.

Формування екологічної культури громадян 85

Купін А. П.

Елементи фінансово-правового статусу муніципальних утворень 87

Наливайко О. І., Солдатенко С. В.

Трансформація змісту приватноправових та публічноправових інтересів в умовах глобалізації90

Покайчук В. Я.

Система сил охорони правопорядку в розрізі забезпечення державної безпеки України 94

Наливайко Л.Р., Савченко О. В.

Громадський моніторинг як форма громадського контролю: теоретико-правовий аспект98

Самотуга А.В.

Функції інформаційного права України в сучасних умовах 101

Сердюк Н. А.

Проблеми адаптації молоді у сучасних умовах104

Сердюк І. А.

Термінологічна невизначеність категорії, що відображає діяльність уповноважених суб'єктів права зі створення, зміни чи скасування правових норм108

Сердюк Л. М.

Реформа правосуддя як необхідна умова входу України до Європейського Союзу 111

Сіроштан Ю. В.

Адміністративно-правова діяльність патрульних служб поліції
Великобританії, Канади, США та Франції 114

Смолярова М. Л.

Стимулювання правомірної поведінки працівників 119

Степаненко К.В.

Правова система як категорія загальної
теорії права: дискусійні питання 121

Талдикін О. В.

Негромадяни в структурі конституційно-правового статусу особи 124

Титаренко О. О.

Окремі питання протидії злочинності підрозділами Національної
поліції України в умовах зміни правового режиму АТО 127

Тищенкова І.О.

Зарубіжний досвід країн європейської спільноти
щодо надання електронних послуг 130

Філянкіна Л.А.

Стан захисту прав людини на тимчасово
окупованій території України: міжнародний аспект 132

Ярошенко А.С.

Удосконалення законодавчого регулювання здійснення
державного контролю в сфері насінництва в Україні 135

Гринько В.П.

Умови реалізації норм адміністративного права на Сході України
з урахуванням фактора проведення антитерористичної операції 138

Давидова Н.В.

Повноваження патрульної поліції з пропаганди
безпеки дорожнього руху 140

Звягіна Е.В.

Зарубіжний досвід як засіб удосконалення
антикорупційної політики в Україні 143

Касяненко Є.В.

Е-government як чинник активізації громадського контролю
за діяльністю органів місцевого самоврядування 148

Костенко О.М.

Громадський контроль у сфері публічних закупівель 151

Кульпанов М.М.

Проблемні питання розшуку безвісти зниклих осіб 154

Мороз Ю.Г.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини
у справах стосовно гендерної дискримінації 161

Тимофєєв В.П., Волков Ю.М.

Проблеми забезпечення навчання майбутніх
працівників Національної поліції 163

Тищенко І.О.

Готування до злочину як одна з його вагомих стадій 166

Федотов Д.В.

Теоретичний аналіз громадянського суспільства в Україні 168

Шумейко О.М.

Соціально-психологічні особливості правової діяльності 170

Наливайко Л.Р., Нестерова К.Ю.

Законодавча проблематика забезпечення
прав і свобод внутрішньо переміщених осіб 173

Наливайко Л.Р., Романов М.Ю.

Соціологічний аспект дослідження проблем
правового статусу внутрішньо переміщених осіб 177

Талдикін О.В., Варданян Л.К.

Правовий захист тварин: світовий досвід
та перспективи розвитку в Україні 180

Агєєв А.В.

Повага до кореспонденції у правоохоронній діяльності 184

Арнаутов Б.С.

Поняття та ознаки зловживання правом 186

Безбах В.Я.

Поняття правової допомоги та його співвідношення
із суміжними категоріями 189

Бессонова Д.А.

Правове регулювання взаємодії правоохоронних
органів Туреччини та України у боротьбі з тероризмом 192

Білозора Ю.С.

Політика держави у питаннях набуття
права власності на житло в новобудові 195

Бурняшова В.В.

Запобігання насильству в сім'ї і суспільстві та боротьба з ним 197

Будашкіна А.О., Драгальчук А.Е.

Проблемні аспекти відшкодування шкоди,
завданої внаслідок укладання договору поставки 200

Василенко Ю.В.

Гендерне квотування 203

Гапон К.А.

Результати роботи Департаменту захисту економіки
у сфері протидії корупції: практичний аспект 206

Гасанов Е.Д.

Юридична психологія в діяльності адвоката: пізнавальний,
організаційний та комунікативний компоненти 207

Грузин В.А.

Право на справедливий суд: практика Європейського суду
з прав людини щодо України 211

Грунічева Ю.В.

Ціннісні орієнтири у формуванні правосвідомості молоді 214

Гук В.В.

Принципи діяльності Національної поліції України 217

Гусєва Є.І. Про деякі питання забезпечення безпеки дорожнього руху	219
Задоя В.Є. Деякі проблеми поділу державної влади в Україні	222
Землянко М.С. Гендерний портрет України	224
Ісаєв О.М. Депутатський запит як одна із форм парламентського контролю	226
Каношко А.В. Європейський суд з прав людини: зіткнення української та європейської правової позиції	229
Капленко Г.С. Державно-правовий розвиток Словаччини в умовах євроінтеграції	231
Клевець К.В. Правосвідомість і філософія права	233
Ковбаса Ю.В. Проблеми гендерних стереотипів в Українській державі	237
Котик Т.Я. Еколого-правові засади використання рекреаційних зон в Україні	240
Кравченко В.В. Право на правову допомогу	245
Купець Д.М. Проблеми забезпечення принципу верховенства права в Україні	247
Куркуріна В.І. Внутрішньо переміщені особи в Україні: модель допомоги	249
Кучерук Т.В. Місце та роль закону у системі нормативно-правових актів	251
Макаренко Н.С. Тенденції розвитку місцевого самоврядування в зарубіжних країнах	254

Мороз Т.А.

Право на доступ до інформації 257

Овсянніков Д.М.

З євроінтеграційного досвіду пострадянських
країн Балтії: етапи, проблеми, результати 259

Окушко А.В.

Боротьба із транснаціональною злочинністю
шляхом співробітництва із Європейським Союзом 263

Паєцик К.С.

Соціальний захист жінок в Україні 266

Пономарьова Т.В.

Особливості правового регулювання праці жінок 267

Пудкалюк К.О.

Кримінальна відповідальність за нецільове
використання бюджетних коштів 269

Пудкалюк К.О., Габрись О.М.

Ефективне використання лісових ресурсів суб'єктами
господарювання: нормативно-правове регулювання 271

Ратенко О.С.

Стресостійкість як чинник професійної компетентності юриста 273

Савенко І.К.

Державний суверенітет в умовах євроінтеграційних процесів
(на прикладі вступу Румунії до Євросоюзу) 276

Сей І.І.

Основи теорії взаємодії та взаємного зв'язку гілок державної влади 279

Сидоренко Д.П.

Право соціального забезпечення жінок 282

Синько Є.В.

Проблемні аспекти виконання Україною
рішень Європейського суду з прав людини 284

Спасюк О.В.

Особливості формування інституту глави держави
в постсоціалістичних країнах Євросоюзу 286

Тітова К.О.

Сучасні проблеми працевлаштування
молоді та шляхи їх вирішення 290

Федотова К.Е.

Право, правосуддя і політика 292

Чалик В.Р.

Зловживання правом 294

Чанцева Т.П.

«Спорідненість» як головна ідея
філософії права Григорія Сковороди 296

Ходак С.М.

Поняття «приватний інтерес» в сімейному праві України 300

Южека Р.С.

Кримінально-правове законодавство України
та рішення Європейського суду з прав людини 303

Блок II
УКРАЇНА – НАТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВЗАЄМОВІДНОСИН

Комісаров О.М.

Гідбридизація безпекового середовища у сучасному світі 306

Куракін О.М.

Україна – НАТО: стратегія взаємодії 308

Грицай І.О.

Зовнішні чинники наближення України до стандартів Альянсу 312

Легеза Є.О.

Сучасний стан оборонно-технічного
співробітництва України з НАТО 315

Ведмідський О.В.

Захист національної безпеки як шлях
до інтеграції України в НАТО317

Калініченко З.Д.

Соціальна та політична ціна корупції в Україні 320

Коваленко А.В.

Сучасний стан взаємовідносин України та НАТО 323

Кисельов І.О.

Необхідність вступу України до НАТО на сучасному етапі325

Нестерцова-Собакарь О.В.

Концепція співробітництва Україна – НАТО327

Мислива О.О.

Україна та НАТО – сучасний виклик майбутнього
національної безпеки329

Перепьолкін С.М.

Реформування Збройних Сил України на основі стандартів НАТО 331

Поливанюк В.Д.

Україна та НАТО: розвиток міжнародної протидії кіберзлочинам 333

Примаков К.Ю.

Стратегічні питання вироблення концепції
національної безпеки України в контексті взаємодії з НАТО 336

Руфанова В.М.

Пріоритети національної безпеки України на шляху до НАТО 337

Савєльева М.О.

Миротворчість як один із головних
напрямків співпраці України та ООН 340

Санакоев Д.Б.

Реформа Національної поліції
у контексті євроатлантичної інтеграції України 342

Степаненко К.В.

Форми взаємодії України з НАТО на регіональному рівні
у сфері забезпечення прав людини та громадянина 347

Візниця Ю.В., Гузенко О.О.

Проблема інтеграції України в ЄС і НАТО 349

Філянїна Л.А.

Актуальні питання партнерських відносин НАТО – Україна 354

Христов О.Л.

Деякі перспективні напрямки
забезпечення вступу України в НАТО 356

Тищенкова І.О.

Україна – НАТО: реформування оборонного та політичного сектору 358

Христов О.Л., Христова Ю.В.

До питання гендерної рівності в країнах – членах НАТО 361

Юніна М.П.

Національна безпека та фактори, що впливають на її забезпечення 364

Ядловська О.С., Романенко Г.А.

Розвиток кластерних концепцій як один зі шляхів
реформування економіки на сучасному етапі 366

Звягіна Е.В.

Напрями партнерства Україна – НАТО в оборонній сфері 369

Лаптев О.О.

Актуальні питання фізичної підготовки
корпусу оперативно-раптової дії 371

Черабасва О.В.

Правове регулювання військової служби
за трудовим законодавством Чеської Республіки
та в Україні: порівняльний аналіз 373

Жушман І.М.

Ключові події та тенденції розвитку відносин Україна – НАТО 375

Катрич Д.К.

Роль Національної поліції у міжнародному співробітництві України з НАТО 378

Лавренко П.Є.

Особливості діяльності кіберполіції: досвід країн Європи та США 380

Чепеляк К.В.

Співпраця України з НАТО як стратегічний крок до євроінтеграційного простору 385

Штирхунова А.Д.

Реформування галузі безпеки і оборони 387

**Блок III
ПРОЕКТИ КОМАНД – УЧАСНИКІВ
III МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ**

Романов М.Ю., Бургай К.Р., Савіщенко А.В.

Інститут громадського контролю в Україні: проблеми теорії та практики 390

Гаврилюк Н.В., Гринько В.Р., Козаченко В.В.

Неповнолітня особа як біоробот вчинення самогубства 411

Остачинська В.В., Лакуста Д.І., Сергійчук В.П.

Правова оцінка інформаційної діяльності терористичних організацій на Сході України 425

Олійник Я.В., Годунов В.С., Явкун О.В.

Місьцеве самоврядування в Україні: альтернативна модель структурно-функціональної децентралізації 432

Андрєєв Т.П., Чистотіна О.

Правовий патерналізм в Україні: виклики та шляхи вирішення 444

Лозовий Р.М., Гапон К.А., Печерський А.О.

Перспективи запровадження проактивної моделі управління в органи Національної поліції 456

Петров В.О.

Державна політика протидії тероризму: стан та перспективи 466

Стельмащук І.О., Максимов Т.Ю.

Розробка мобільного додатку для запобігання
вчиненню злочинів через мережу Internet482

Умерова Н.М., Крутий М.О., Петрик М.П.

Інформаційна безпека – елемент національної безпеки України 485

Бзова А.І., Спасюк С.В.

Теолого-соціологічне розуміння права
в умовах глобалізаційних процесів491

Суконник Н.А., Салатко Б.В.

Забезпечення децентралізації на місцевому,
регіональному та загальнодержавному рівнях:
український, європейський та світовий досвід 507

Lukyanets Ya., Shapoval Ya., Shokolova K.

Youth as the creative power of contemporary changes in global society 513

Кропива М.Г., Гулько М.С., Колодиста І.В.

Інформаційні війни в сучасних глобалізаційних умовах 524

Костів Б.Б., Космачов Д.Д., Калиновський О.В.

Гендерна рівність: історія становлення, міжнародні
стандарти, проблеми реалізації в Україні та світі 531

Харковець Ю.М., Пронькіна А.С., Білявська Н.О.

Національна поліція України: перспективи подальшого розвитку
з урахуванням зарубіжного досвіду 542

Lytvynenko N., Pshenichny V., Boyko V.

Modern problems of protection of intellectual property
on the internet introduction 558

Klum Yu., Pashkovska I.

Gender equality: international standarts, the problem
of realization in Ukraine and throughout the world 564

Блок I
МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко Андрій Євгенович,
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
полковник поліції

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ
ТА ПРАВО ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ:
ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОВПЛИВУ

Сучасний трансформаційний етап для Української держави характеризується необхідністю розвитку ефективного інформаційного суспільства, а разом із тим – інформаційної безпеки. Інформаційна сфера проникає у будь-яке середовище та має потужний вплив на політичну, соціально-економічну, військову та інші складові національної безпеки кожної країни. Слід зазначити, що цей вплив може бути як позитивним, – коли інформація стає потужним ресурсом та сприяє національному прогресу, захисту прав людини, так і негативним, – коли зовнішні чи внутрішні суб'єкти намагаються за допомогою тих чи інших інформаційних маніпулювань дестабілізувати нормальну життєдіяльність держави або взагалі посягнути на її суверенітет. Тож стрімкий інформаційно-комунікаційний розвиток виступає каталізатором не лише для розвитку держави, а й для пошуку надійних механізмів зміцнення інформаційної безпеки, яка, у свою чергу, виступає однією з умов належної реалізації права людини на отримання та користування достовірною інформацією. Іншими словами, гарантування інформаційних прав та свобод людини.

Окрім важливого теоретичного значення, проблематика інформаційної безпеки та права людини на інформацію має фундаментальну прикладну роль для розвитку незалежної, демократичної Української держави, формування громадянського суспільства.

Тематику інформаційної безпеки та інформаційних прав людини у різних сферах науки, зокрема, юриспруденції, розглядали у своїх дослідженнях такі вчені: В. Авер'янов, С. Алексєєв, І. Арістова, Г. Атаманчук, О. Бандурка, Д. Бахрах, І. Голосніченко, В. Голубєв, О. Дзьобань, В. Іноземцев, Р. Калюжний, А. Колодій, В. Копейчиков, О. Кохановська, В. Ліпкан, О. Литвиненко, В. Макарєнко, А. Марущак, І. Мащенко, О. Мурашин,

Л. Наливайко, Н. Нижник, А. Новицький, Н. Новицька, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Скакун, В. Цимбалюк, Ю. Шемшученко, О. Ярмиш та ін. Проте у нинішніх вітчизняних умовах питання взаємозв'язку інформаційної безпеки та інформаційних прав людини набуває ще більшої актуальності та потребує якнайшвидшого вирішення.

Нормальна життєдіяльність суспільства визначається рівнем розвитку, якістю функціонування й безпекою інформаційного середовища [1, с. 25]. Інформаційна революція, глобалізаційні інформаційні процеси, широкий спектр нових негативних інформаційних безпекогенних чинників перетворили інформаційну безпеку на категоричний імператив сучасності як важливіший об'єкт права і сферу нормативно-правового регулювання [2, с. 68]. Формування та розвиток ціннісного підґрунтя інформаційної безпеки нашої країни є необхідною умовою спротиву інформаційній агресії, що здійснюється проти України [3, с. 14]. Тому нині ефективний та всебічний розвиток України, забезпечення як інформаційних, так й інших прав людини передбачає встановлення та гарантування інформаційної безпеки.

У нинішніх умовах інформаційне середовище нашої держави визначається суттєвою необхідністю розробки спеціальних механізмів від зовнішніх та внутрішніх інформаційних загроз. Необхідний рівень інформаційної безпеки гарантується сукупністю політичних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення й нейтралізацію тих обставин, факторів і дій, які можуть завдати збитків чи зашкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів країни і її громадян [4; 5, с. 330–331]. Проте безсистемність процесів формування інформаційної інфраструктури України зумовлює складність розв'язання проблеми інформаційної безпеки, захисту інформаційних ресурсів на рівні як держави, так і окремої організації, підприємства, установи [6, с. 42]. Це має негативний вплив на реалізацію прав людини та громадянина в Україні на отримання достовірної інформації.

З розвитком інформаційного суспільства світова спільнота стикнулася з необхідністю захисту інформаційних прав людини, протидії інформаційним атакам, формування національних систем інформаційної безпеки [3, с. 14]. Слід зазначити, що інформаційна безпека людини, суспільства – складний, багатоаспектний феномен, головним чином пов'язаний з духовними орієнтирами і людини, і суспільства. Відсутність таких чітких орієнтирів – велика соціальна загроза [6, с. 42]. Тож у цьому напрямі важливою є спільна робота як державних, так і недержавних утворень, наприклад, шляхом поширення просвітницької, науково-популярної, етичної інформації з метою утвердження гуманістичних цінностей серед користувачів мережі Інтернет. Це, безперечно, сприятиме посиленню аксіологічних основ інформаційної безпеки України.

Інформаційна безпека не є замкнутою системою, повинна постійно змінюватися і вдосконалюватися, реагуючи на зміни середовища та негативні фактори [7, с. 61]. Нині, незважаючи на існування в Україні низки нормативно-правових актів, потребує посиленої уваги питання щодо більш детальної розробки законодавчих актів у сфері інформаційної безпеки, належної реалі-

зації права людини на отримання та користування достовірною інформацією, її зберігання та поширення.

Підводячи підсумки, необхідно наголосити, що першочергово в інформаційній безпеці України необхідно виокремити загрози щодо інформаційних прав людей, належного розвитку державної інформаційної політики, ефективного комунікаційного каналу між публічними та приватним суб'єктами та ін. Набуття та поширення якісної, перевіреної інформації є необхідною передумовою стабільного існування кожної держави. Реалізація права людини на отримання та використання достовірної та точної інформації є необхідною складовою демократичного розвитку громадянського суспільства. Важливим завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадськості є вироблення механізмів щодо збалансування інтересів людини, суспільства і держави з метою забезпечення їхнього ефективного співробітництва, враховуючи стрімкий розвиток глобального інформаційного суспільства; визначення координації дій державних і недержавних структур у досліджуваній сфері. Органи державної влади мають здійснити детальний правовий аналіз можливих прорахунків зовнішньої та внутрішньої політики щодо інформаційної безпеки України задля їх уникнення у майбутньому. Українській державі потрібно поліпшувати способи взаємодії з міжнародними партнерами й організаціями у сфері інформаційної безпеки. Співробітництво з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, іншими державами в рамках інформаційної безпеки виступає гарантією захисту інтересів держави в межах не лише інформаційної безпеки, але й безпеки держави узагалі.

1. Ліпкан В.А. Національна безпека України : навч. посіб. 2-ге вид. К., 2009. 194 с.
2. Олійник О.В. Адміністративно-правові засади інформаційної безпеки. Європейські перспективи. 2012. № 4. Ч. 1. С. 65–68.
3. Мануйлов Є.М., Калиновський Ю.Ю. Аксіологічний вимір інформаційної безпеки української держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 3. С. 13–30.
4. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fjourn.univ.kiev.ua%2Ftrk%2Fpublikacii%2Fsatshuk_publ.php
5. Перун Т. Загальна характеристика правовідносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 328–332.
6. Головатий Н.Ф., Голомша Н.Я. Інформаційна безпека сучасних суспільств в контексті глобалізаційних дестабілізуючих процесів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2017. Вип. 22. С. 42–45.
7. Кантока М.Г. Правове регулювання інформаційної безпеки держави та громадянське суспільство. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 15. С. 60–62.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
Віце-президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

В умовах формування України як відкритої європейської держави громадський контроль є не тільки невід'ємною складовою державного управління та місцевого самоврядування, найважливішим чинником розвитку громадянського суспільства, а й обов'язковою умовою забезпечення ефективної взаємодії держави та суспільства. У цьому контексті одним із найбільш актуальних теоретико-правових завдань постає пошук шляхів, способів і засобів удосконалення процесу здійснення громадського контролю, підвищення його ефективності, оскільки практичні заходи в цьому напрямі часто виявляються більшою мірою безрезультативними, їх здійснення найчастіше зумовлює ще більші розбіжності в цій сфері.

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні громадський контроль, що сформувався як концентроване вираження спільних інтересів та єдиної соціальної волі організованого суспільства, виступає консолідуючим чинником суспільного та державного життя. Низька ефективність громадського контролю є однією із причин модернізаційних проблем у державі, що призводить до зростання деструктивних політичних, соціально-економічних та культурно-духовних явищ у суспільстві. В аспекті цього проблематика ефективності громадського контролю набуває все більшої суспільної значущості.

Причини виникнення нових та істотне ускладнення існуючих проблем у сфері ефективності громадського контролю слід шукати не тільки у практичній площині, але і в недостатньому теоретичному осмисленні сутності цього явища. Сьогодні питання ефективності громадського контролю має як теоретичне, так і фундаментальне прикладне значення.

Важливий внесок у дослідження різних аспектів громадського контролю здійснили такі вітчизняні і зарубіжні учені: О. Андрійко, С. Бобровник, О. Гетманець, О. Гавриленко, В. Гаращук, С. Денисюк, О. Забралова, О. Зайчук, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Костицький, С. Кушнір, В. Лемак, П. Любченко, Т. Наливайко, А. Олійник, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, Л. Рогатіна, А. Селіванов, О. Скакун, І. Сквірський, О. Скрипнюк, О. Сушинський, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Фрицький, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, С. Шестак та ін. Підкреслюючи вагомий внесок вказаних ав-

торів у дослідження проблематики громадського контролю, слід зазначити, що сучасний стан її наукової розробки, зокрема, ефективності громадського контролю в умовах євроінтеграції України, визначається фрагментарністю й певною концептуальною невпорядкованістю.

Низький рівень координації між органами державної влади й інститутами громадянського суспільства щодо формування державної політики роблять подібну взаємодію несистемною та нерезультативною. Чимало досліджень вказують на низький рівень інституційної спроможності центральних і місцевих органів державної влади, який не дає їм змоги ефективно взаємодіяти із зацікавленими сторонами з боку громадськості [1, с. 103]. Тож питання підвищення ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства в цілому і системи громадського контролю як складової його частини є особливо актуальними. Разом із тим актуальність дослідження ефективності громадського контролю визначається: відсутністю в Україні єдиної науково обґрунтованої теорії ефективності громадського контролю за діяльністю органів влади; важливістю у зв'язку з перспективами інтеграції України в європейське політичне співтовариство, де принцип ефективності громадського контролю є одним із стандартів концепції розвитку відкритої держави.

Ефективність громадського контролю – неодноманітне явище, до його дослідження можна і необхідно підходити з різних боків. Проблематика ефективності громадського контролю розроблялася ще в радянській правовій літературі. Утім, на сучасному етапі розвитку українського суспільства питання ефективності громадського контролю є ще більш дискусійними. Практично відсутні комплексні дослідження, які б враховували як зміну ідеологічних орієнтирів, так і методологічних підходів при вивченні цієї проблематики. Наявні наукові розвідки підтверджують невирішеність питання підвищення ефективності громадського контролю як організаційного, так і законодавчого характеру [2, с. 221]. До того ж у правовій доктрині відсутній єдиний підхід до висвітлення поняття ефективності громадського контролю (пов'язано з його досить неоднорідною внутрішньою структурою, оскільки цілісність, багатомірність, динамічність і взаємопов'язаність різноманітних сторін громадського контролю знаходять своє вираження за допомогою цієї категорії); системи її критеріїв; напрямів підвищення ефективності громадського контролю тощо.

Сучасний теоретико-правовий та методологічний вимір підвищення ефективності громадського контролю має ґрунтуватися на антропологічній парадигмі як дієвому інструменті пізнання. Реальне визнання цінності кожної людини, створення дієвих механізмів реалізації та захисту її прав і свобод, що сприятиме стрімкому розвитку суспільства загалом, є найважливішими складовими методологічного інструментарію дослідження ефективності громадського контролю.

На сучасному етапі громадськості необхідно мати дієву методику оцінки ефективності громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Проблематика оцінки ефективності громадського контролю є надзвичайно складною через зміну самого суспільного життя і тих правових інструментів, що використовуються для його регулювання та впорядкування [1, с. 223].

Оцінку ефективності громадського контролю слід розуміти як аналіз і визначення реального впливу громадського контролю на його об'єкт з використанням наукових методів.

Нині в Україні не існує науково обґрунтованої концепції оцінювання якості роботи суб'єктів громадського контролю. Аналіз наукових розвідок щодо ефективності громадського контролю свідчить про відсутність чітких, загальноприйнятних позицій та необхідності активізації розробки механізму оцінювання ефективності діяльності громадськості як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Складнощі, які виникають при оцінці результативності громадського контролю, викликані, передусім, такими чинниками: 1) відсутність нормативної регламентації тих чи інших критеріїв, що не дозволяє здійснити належне проведення оцінки; 2) не завжди є змога отримати необхідну для обґрунтування (чи навпаки) ефективності інформацію; 3) нерозробленість теоретико-правових засад критеріїв ефективності громадського контролю.

Не можна говорити про ефективність без поняття результативності, а про досягнення результату – без критеріїв оцінки [3]. З методологічної точки зору оцінка ефективності громадського контролю має ґрунтуватися на певних критеріях, оскільки останні є найбільш важливими при визначенні ефективності діяльності суб'єктів громадського контролю. Критерій формально являє собою ту сторону організаційного елемента або в цілому організаційної діяльності, при вивченні й аналізі змін якого можна робити висновки про їх ефективність.

Термін «критерій» (від грец. «*kriterion*») трактується як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось, мірило [4, с. 465]. Критерій ефективності визначають як відносну величину, що відображає ступінь досягнення поставлених цілей або запланованих результатів [5, с. 27]. Тож під критерієм, як показником ефективності громадського контролю, слід розуміти постійну, стійку величину, яка в ідеалі відображає умови для найбільш ефективного його функціонування.

Слід наголосити, що не вважаємо за доцільне пошук єдиного універсального критерію ефективності. Об'єктивною є система оцінювання ефективності діяльності громадського контролю за низкою критеріїв. Зважаючи на попередній досвід та здобутки вітчизняних і зарубіжних науковців, враховуючи національні особливості, необхідно створити власну систему критеріїв оцінювання ефективності громадського контролю, що має сприяти, передусім, покращенню якості проведення останнього та, відповідно, підвищенню рівня демократії в країні. Запровадження чіткої системи критеріїв оцінювання підвищить рівень відповідальності суб'єктів громадського контролю. Ще одним важливим наслідком запровадження критеріїв буде підвищення прозорості діяльності суб'єктів громадського контролю, адже оцінка результатів їх роботи завжди буде доступна громадськості.

Ефективний громадський контроль можливий тільки при забезпеченні реальної консолідації та координації можливостей органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Ефективність громадського контролю є підсумком реально діючих демократичних принципів правової держави.

Ефективність завжди пов'язана з отриманням результату, що є наслідком свідомої діяльності людини. Загалом ефективність громадського контролю певним чином виявляється, знаходить свій розвиток і конкретизацію в ефективності виконання рішень його суб'єктів.

Недостатньо ефективного функціонування інституту громадського контролю у сучасному українському суспільстві обумовлено насамперед невизначеністю соціальної стратегії його розвитку, наявністю низки політичних, соціально-економічних, правових та ідеологічних проблем [6, с. 176]. У цьому напрямі науковці визначають умови підвищення ефективності громадського контролю, зокрема: соціальна стабільність (єдина несуперечлива правова система, повага до права, стабільна економіка); соціальний баланс (забезпечення соціально незахищених верств, збереження територіальної цілісності, боротьба зі злочинністю); розвинене громадянське суспільство (політичний плюралізм, ринкова економіка, зміна менталітету населення, соціально активна особистість) тощо [7, с. 138–140]. Разом із тим значний інтерес сьогодні викликають питання, пов'язані із визначенням шляхів та розробкою практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності громадського контролю у цілому. Для результативного та дієвого громадського контролю необхідне комплексне його забезпечення.

В якості основних напрямів вдосконалення організації громадського контролю в Україні, з метою підвищення його ефективності, слід визначити: подальше створення та вдосконалення нормативно-правових засад громадського контролю за діяльністю органів публічної влади; забезпечення загальнодоступності громадського контролю; вивчення громадської думки; захист громадян від переслідування з боку органів публічної влади у зв'язку з їх участю у проведенні громадського контролю; забезпечення контролюючих впливів суб'єктів громадського контролю; вдосконалення форм реалізації громадського контролю; відповідальність представників органів публічної влади за невиконання покладених на них обов'язків; підтримка самоорганізації громадських об'єднань, духовно-ідеологічний та культурний розвиток громадян; забезпечення відкритості та доступності органів публічної влади; модернізація системи засобів масової інформації та ін.

1. Пухкал О.Г., Новіков О.. Основні проблеми здійснення ефективного громадського контролю органів державної влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 14. С. 101–104.

2. Наливайко Л.Р., Савченко О.В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: монографія. К. : Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.

3. Кіфлюк Р. Світовий досвід використання критеріїв оцінки діяльності органів місцевої влади. URL: http://rkiflyuk.kam-pod.net.ua/index.php?id=statti&st_id=4

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел та ін. К. : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

5. Бурмистров А.В. Критерии аудита эффективности использования бюджетных средств в муниципальном образовании. *Вестник Таганрогского института управления и экономики*. 2013. № 2 (18). С. 26–29.

6. Наливайко Т.В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 201 с.

7. Коломытцева О.Н. Контроль общества над государством: дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007. 244 с.

Костицький Василь Васильович,
Президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
професор кафедри теорії права та держави
Київського національного
університету ім. Т. Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужений юрист України

ПРОТИДІЯ АНТИУКРАЇНСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Формування глобального інформаційного суспільства супроводжується посиленням міжнародної конкуренції та перетворенням інформаційного простору у головну арену зіткнень і боротьби різновекторних національних інтересів держав. Сучасні інформаційні технології дають змогу не тільки державам або транснаціональним корпораціям як суб'єктам глобального суспільства реалізувати власні інтереси без застосування воєнної сили, послабити або завдати значної шкоди безпеці конкурентних держав чи корпорацій, що не мають дієвої системи захисту від негативних інформаційних впливів. Такі інформаційні операції дещо менших масштабів стають доступними і корпоративним групам професіоналів у галузі ІТ-технологій. У таких умовах інформаційна безпека стає важливою сферою забезпечення безпеки підприємницької або науково-технічної діяльності, та навіть національної безпеки у цілому.

Щодо українських реалій ця проблема має свою історію та причини особливих ризиків. Протягом тривалого часу інформаційний простір України залишався абсолютно незахищеним від постійного тиску на свідомість людей, в тому числі і з боку іноземних держав, негативної політичної, соціальної, економічної інформації, створюючи реальну загрозу не лише моральним засадам Українського суспільства, але й національній безпеці країни в цілому.

Це було обумовлено відставанням України у розвитку інформаційних технологій, невідповідністю державної інформаційної політики вимогам сьогодення, зокрема, відсутністю визначених законодавством механізмів, які б регулювали розповсюдження та обіг інформаційної продукції, у тому числі іноземного походження, серед яких електронні ЗМІ, комп'ютерні ігри, мережа Інтернет, які обумовлюють ріст кількості злочинів в інформаційній сфері, що посягають насамперед на інтереси Української держави. У результаті маємо девальвацію усєї ціннісної системи суспільства, яку супроводжують деструктивні явища, безпосередньо пов'язані із перевантаженням засобів масової інформації матеріалами, що суперечать нормам Закону України «Про захист суспільної моралі».

Таким чином, доконаним фактом стало порушення інформаційного суверенітету України, який згідно із Законом України «Про національну про-

граму інформатизації» визначений як здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації, які ідуть з-поза меж держави. Однією із причин такого явища стало відверте ігнорування центральними та місцевими органами державної влади, представниками інформаційного бізнесу та створеними ними лобістськими громадськими об'єднаннями зростання негативного впливу інформаційної продукції на стан моральності українського суспільства та у зв'язку з цим – реальної загрози національній безпеці, стали одним із найважливіших чинників моральної кризи в нашому суспільстві, за якою насувалася політична, економічна та конституційна криза.

В умовах входження України у європейське та міжнародне співтовариство актуальною є побудова такої держави, яка спроможна забезпечити вільний розвиток відкритого, демократичного суспільства на загальнолюдських та національних цінностях, пріоритеті прав і свобод людини та верховенстві права у здійсненні державою своєї діяльності.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах антиукраїнської інформаційної війни, що ведеться проти Українського народу уже понад 10 років з боку Російської Федерації. В основі цієї війни поширення недостовірної, неповної, упередженої інформації про Україну, маніпулювання суспільною свідомістю як громадян України, так і іноземних країн, пропаганда війни, національна та релігійна ворожнеча, зміна шляхом насильства конституційного ладу нашої держави.

Нині ця інформаційна війна перейшла із латенто-замаскованої у відкриту. Швидко розгортання антиукраїнської інформаційної війни у цілому охоплює кілька періодів. На підготовчому етапі відбулися процеси, що за своєю суттю є антидемократичними, але містили в основі інформаційну операцію рейдерського характеру, спрямовану на зміну сегментів інформаційного бізнесу, який в умовах творення демократичного суспільства в Україні на початку дев'яностих років розвивався на ліберальних рейках. У цей час українцям у зв'язку із відкриттям кордонів стали доступні кращі здобутки телебачення, кіно, художнього та сценічного мистецтва, інших надбань світової культури, які раніше залишалися за «залізною завісою» і які у контексті сучасного законодавства для цілей цього матеріалу називаємо інформаційною продукцією.

Уже в першій половині дев'яностих років український ринок заповнили зарубіжні інформаційні продукти сумнівного походження, для продукування яких використовувалися мінімальні кошти та найчастіше одна-дві кімнати, що сприяло розгорнутій кампанії дискредитації європейського і американського кіномистецтва, інших надбань культури та у кінцевому результаті закінчилося усуненням із національного ринку західноєвропейської та американської інформаційної продукції. В силу недосконалого законодавства, слабкого фінансування, високих податків, відвертої протидії антиукраїнських сил українське кіно, книгодрукування та інші види культурної діяльності виявилися неспроможними до промислової війни і також були витіснені з ринку. Наступна операція завершилася заміщенням інформаційного та культурного ринку продукцією російського виробництва. На жаль, ці процеси залишилися поза увагою держави, яка мала захищати свій інформаційний та культурний простір.

Надалі на першому етапі антиукраїнської інформаційної війни набула широкого розповсюдження інформаційна продукція, яка містила пропаганду алкоголізму, формувала алкогольний спосіб життя, споживання якого поєднувалося з відпочинком, домашнім затишком, сімейним добробутом, успішними кар'єрою або бізнесом, спортивними досягненнями, боротьбою за справедливість.

Таким чином, йшло руйнування духовно-світоглядних основ суспільного життя, насадження нових «стандартів» суспільного життя, не властивих багатонаціональному українському соціуму, однак усвідомлення того, що це цілеспрямована діяльність наразі немає.

На другому етапі спостерігаємо зміну акцентів у веденні інформаційної війни, які заставляють змінити її сприйняття та оцінки у зв'язку із розгортанням пропаганди, спрямованої на руйнування міжрелігійної та міжнаціональної злагоди і толерантності в Україні. Наша держава вступила у Революцію гідності за умови повної неготовності держави і громадянського суспільства до загрози тотальної антиукраїнської інформаційної війни, що насувалася паралельно із посиленням диктатури.

Третій етап інформаційної війни (листопад 2013 року – липень 2014 року) знайшов свій прояв у масштабному розповсюдженні інформаційної продукції, яка виправдовує та пропагує посягання на територіальну цілісність і конституційний лад України, заперечує право українського багатонаціонального народу на державність, ставить під сумнів можливість існування України як держави, що стало реальною загрозою національній безпеці України. Кількість інформаційних матеріалів, у яких експертиза виявляє порушення законодавства про захист суспільної моралі, у кінці 2013 року подвоюється.

Наразі в Україні спостерігається четвертий етап інформаційної війни, специфікою якого є психологічна агресія, побудована на обмані та маніпуляції громадською думкою; заперечення та зневага до української державності; синхронізація інформаційної агресії та бойових дій проти України.

У сьогоденних умовах прямої загрози національній безпеці України, яка розширюється, зокрема, у зв'язку із посиленням пропаганди в іноземних телерадіопрограмах, є особливо актуальним створення ефективного і швидкого механізму реагування на подібні факти. З метою завдання конкретних матеріальних і нематеріальних збитків у певних сферах діяльності, встановлення власної інформаційної переваги, маніпулювання свідомістю, волею та почуттями громадян російські засоби масової інформації поширюють не лише недостовірну, неповну інформацію про Україну, а й відверту неправду.

Ведення антиукраїнської інформаційної війни стало масованим посяганням на інформаційний суверенітет України. Тепер основною формою ведення інформаційної війни є психологічна агресія, що здійснюється шляхом керованого інформаційного впливу на індивідуальну, групову або масову свідомість, волю громадян іншої країни, їхні почуття, дезінформування суб'єктів прийняття політичних, економічних та інших рішень, піддрив інформаційної інфраструктури супротивника.

Сучасні події в Україні показали результати впливу інформації, яка пе-

редається засобами масової інформації на формування свідомості та світоглядів її споживачів. Як свідчить історичний досвід, у державі, де світська і духовна влада дбають про високий рівень моральності, йде неухильне зростання добробуту народу, обороноздатності країни та її міжнародного авторитету. Але як тільки гору беруть ігнорування етичних норм, неповага до іншої особи, її прав та свобод або індивідуальний чи груповий егоїзм, стабільності і процвітання суспільства та навіть можливості його власного збереження настає неминучий крах.

Інформаційна війна, яка сьогодні здійснюється проти України, може бути спрямована і проти будь-якої держави Європи. Ця війна є викликом усій міжнародній спільноті, супроводжується наростанням інформаційних загроз світовому порядку, що у кінцевому результаті становить загрозу самому існуванню сучасного світового порядку, нормам та основоположним принципам міжнародного права, демонструє зневагу до прав і свобод людини, ігнорує можливість мирного вирішення усіх міжнародних спорів та ставить під сумнів загально визнані після Другої світової війни кордони, виправдовує і пропагує застосування сили як форми вирішення питань міжнародної політики.

З огляду на це сьогодні назріла необхідність посилити роль та функції держави у сфері контролю та регуляції різних сегментів національного інформаційного простору України, адже лише держава здатна вирішити важливі й багатоаспектні проблеми, що виникають в інформаційному середовищі, лише держава, як головний суб'єкт міжнародно-правових відносин, може вжити адекватних заходів для протидії руйнівному впливу на інформаційний простір. Важливого значення у забезпеченні державної інформаційної політики відіграє функція захисту суспільної моралі як складова національної безпеки.

В умовах глобалізації, що призвела до утворення світового інформаційного суспільства, дотримання етичних норм та стандартів стає одним із завдань реалізації інформаційної політики у державі, умовою суспільної злагоди і толерантності. Глобалізація передбачає створення нової етики світового громадянського суспільства постіндустріальної епохи. Індивідуальний егоїзм, етика індивідуалізму з її уявленням про виняткову вибраність зжили себе. Етика глобального інформаційного громадянського суспільства має орієнтуватися на пріоритет загальнолюдських інтересів, на прагнення зберегти і передати Землю і сучасну цивілізацію наступним поколінням.

Для забезпечення гармонізації національної та глобальної економіки держава вже зараз повинна розробити стратегію ефективного входження України у глобальний світ, яка має базуватися на поєднанні принципів відкритості економіки із захистом внутрішнього ринку; відкритості інформаційного простору та захисту гуманітарної сфери громадянського суспільства; узгодженні норм законодавства України з міжнародними нормами та правилами і розробці законопроектів щодо їх максимальної інтеграції.

З огляду на вищезазначене, ґрунтовною основою протидії антиукраїнській інформаційній війні має стати єдина комплексна система захисту суспільної моралі, яка сприяла б реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, мо-

рально-психологічному стану населення. Важливим етапом реалізації державної політики в цій сфері є співпраця з європейськими державами щодо ухвалення хартії про партнерство заради інформаційних прав і свобод та захисту етичних стандартів у медіа.

Боняк Валентина Олексіївна,
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ

Автором поставлено за мету з'ясувати існуючу в сучасній юридичній науці багатоманітність підходів до розуміння категорії «конституційно-правове регулювання».

Огляд наукової та навчальної юридичної літератури з питання, що розглядається нами, свідчить про те, що терміно-поняття «конституційно-правове регулювання» є часто вживаним ученими. У своїх працях до нього неодноразово звертались такі вчені: А.З. Георгіца, К.А. Бабенко, Д.М. Белов, В.І. Кафарський, А.М. Колодій, Т.А. Костецька, І.В. Дробуш, О.В. Скрипнюк та ін. Однак зміст досліджуваного поняття дотепер залишається невизначеним.

Так, на думку А.З. Георгіци, конституційно-правове регулювання являє собою нормативно-організаційний вплив на певні суспільні відносини з метою їх упорядкування, захисту й розвитку. Правник уточнює, що воно (конституційно-правове регулювання) здійснюється за допомогою певної системи правових засобів (конституційно-правових норм, правовідносин та ін.), специфічного методу правового регулювання, що забезпечують досягнення бажаних результатів [1, с. 25].

Зауважимо, що в наведеній дефініції не можна погодитися із використаним автором словосполученням «певні суспільні відносини». Підтвердженням цьому є теза про те, що кожна галузь національного права України має чітко визначений предмет правового регулювання і метод правового регулювання.

У зв'язку з цим О.Є. Кутафін щодо предмета конституційного права зауважує, що конституційне право, як одна з галузей права, спрямовує свій регулятивний вплив на суспільні відносини. Цю тезу слід вважати незаперечною, оскільки реалізація функцій нормативного регулювання є універсальною та глибинною «якістю» права як такого. Щоправда, йдеться не про всю сукупність суспільних відносин, а лише про ті, де одним із безпосередніх учасників є держава або де вона має свій прями́й інтерес [2, с. 8–9]. Тобто предмет конституційного права правник обмежує колом тих суспільних відносин, у яких одним із безпосередніх учасників є держава або в яких вона має свій прями́й інтерес.

А.М. Колодій у науковій статті «Конституційно-правове регулювання в Україні: перспективи розвитку» висвітлює проблемні питання підготовки проекту нової редакції Конституції України, а саме: двох перших її розділів. Правник хоча й не наводить дефініції поняття «конституційно-правове регулювання», однак акцентує увагу на тому, що конституційно-правове регулювання суспільних відносин в Україні та інших країнах за своїм змістом та формою є надзвичайно об'ємним та складним явищем; його вершиною вважає регулювання та охорону суспільних відносин за допомогою конституції або конституцій [3, с. 135].

У контексті питання, що розглядається нами, заслуговують на увагу й наукові праці К.А. Бабенка «Поняття конституційного регулювання в науці конституційного права» [4] та «Конституційно-правове регулювання і розвиток виборчого права України» [5], Дробуш І. В. «Проблеми конституційно-правового регулювання інституту місцевого самоврядування в Україні» [6], Кормича Б.А. «Конституційно-правове регулювання інформаційних відносин» [7], В.В. Заборовського «Конституційно-правове регулювання статусу адвокатури в Україні» [8] та ін. Однак, попри назви, в них не знайшли свого відображення ні різні дефініції досліджуваного поняття, ні їх аналіз, ні авторський підхід до розуміння цієї категорії.

Водночас заслуговують на увагу окремі умовиводи К.А. Бабенка, що їх автор наводить у одній із своїх робіт («Поняття конституційного регулювання в науці конституційного права») з приводу конституційного регулювання, які мають методологічне значення: 1) вчений вважає, що ця категорія досліджувалася у працях вітчизняних авторів з декількох позицій; 2) найбільш поширеним при дослідженні конституційного регулювання правник вважає інституціональний підхід, в основі якого лежить виокремлення та наукова характеристика тих основних інститутів, які складають предмет конституційного регулювання; 3) на думку автора, попри свої беззаперечні переваги, інституціональний метод дослідження конституційного регулювання спричиняє певні проблеми теоретико-методологічного характеру. Вони, вважає вчений, пов'язані з тим, що надмірне акцентування уваги на інститутах державної влади і конституційного права часто унеможлиблює аналіз процесів взаємодії між різними органами державної влади, між різними владними гілками, між державою і суспільством у цілому. Тому, на думку правника, доцільно досліджувати не лише конкретні інститути, що є предметом конституційного регулювання, включаючи й політико-правові інститути, але й їх взаємодію; 4) автор виокремлює такі конкретні сфери конституційного регулювання: економічні, політичні, соціальні, культурно-національні, інформаційні відносини; центральне місце серед них учений відводить сфері політико-правових відносин; 5) на думку дослідника, такий теоретико-методологічний спосіб дослідження конституційного регулювання політико-правових відносин дає можливість пояснити основні властивості взаємодії різних політико-правових інститутів, які є предметом конституційного регулювання [4, с. 199].

Аналіз наведених вище умовиводів К.А. Бабенка з приводу конституційного регулювання дозволяє висловити такі зауваження: 1) автором не

конкретизовано, з яких саме методологічних позицій досліджувалася категорія «конституційне регулювання» вітчизняними та зарубіжними вченими; 2) потребує уточнення теза про те, що інститути складають предмет правового регулювання (інститути не можуть бути предметом конституційного регулювання, адже в юридичній науці це терміно-поняття пов'язують або із суб'єктами конституційного права (як учасниками конституційно-правових відносин), або із сукупністю конституційно-правових норм, які регулюють групу однорідних суспільних відносин (йдеться про інститути конституційного права)); 3) повною мірою не можна погодитись із тим, що окремо взятий методологічний підхід (інституціональний) можна зводити до всієї методології дослідження, адже остання, з огляду на свою внутрішню структуру, включає в себе і принципи, і підходи, і методи; 4) не торкаючись питання пізнавальних можливостей теоретико-методологічного способу дослідження, обраного вченим, зазначимо, що такий елемент методології дослідження, з огляду на його пізнавальні можливості, можна ідентифікувати і як діалектичний метод пізнання, і як комплексний методологічний підхід.

Вищевикладене дає підстави для висновку, що підхід до розуміння поняття «конституційно-правове регулювання» повинен враховувати такі теоретичні положення, що мають методологічне значення:

1) конституційно-правове регулювання здійснюється за допомогою не всієї системи юридичних засобів, а лише тієї її частини, що здатна здійснювати регулятивний вплив на поведінку суб'єктів конституційного права, перш за все нормативної;

2) конституційно-правове регулювання необхідно розглядати як одну із форм конституційно-правового впливу на свідомість суб'єктів конституційного права, поряд з інформаційним, виховним;

3) конституційно-правове регулювання слід розуміти як явище динамічне та результативне. Його динамічність знаходить свій вияв у сукупності стадій, а його результативність – в упорядкуванні, охороні та розвитку суспільних відносин.

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: підруч. / А. З. Георгіца. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.

2. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права. М.: Юристъ, 2001. 444 с.

3. Колодій А.М., Пелих Н.А. Конституційно-правове регулювання в Україні: перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокварт. зб. Спец. вип. «Конституційний процес в Україні»*. № 2 (7). 2008. С. 135–140.

4. Бабенко К.А. Поняття конституційного регулювання в науці конституційного права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 194–200.

5. Бабенко К.А. Конституційно-правове регулювання і розвиток виборчого права України. URL: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/439-konstitutsijno-pravove-regulyuvannya-i-rozvitok-viborchogo-prava-ukrajini.html>.

6. Дробуш І.В. Проблеми конституційно-правового регулювання інституту місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4. С. 57–60.

7. Кормич Б.А. Конституційно-правове регулювання інформаційних відносин. *Юридичний вісник*. 2013. №3. С. 46–51.

8. Заборовський В. В. Конституційно-правове регулювання статусу адвокатури в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 418–420.

Тертишник Володимир Митрофанович,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії політичних наук України

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ТА ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ В ІНТЕГРАТИВНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВОВЛАДДЯ

Україна ставить за мету реалізувати в суспільних відносинах багатогранну і шляхетну ідею правової держави, важливою складовою якої є забезпечення верховенства права у сфері правосуддя. Судово-правова реформа в Україні зробила певні кроки в даному напрямку, але не забезпечила становлення цілісної доктрини правничої допомоги і захисту. Як мовлять гострослови: «Без гарного адвоката будь-яке правове поле – мінне» (Л.С. Сухоруков).

Доктрина правничої допомоги – це зумовлена інтелектуальним, духовним, культурним і науковим розвитком суспільства, станом моральності та політико-правовою і етичною культурою народу цілісна і гармонічна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо формування юридичного інституту та практичного надання ефективної юридичної допомоги особам, що вступають у будь-які правовідносини, система знань, яка виступає теоретичним стрижнем та концептуальною основою правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності, спрямованої на забезпечення правовладдя в державі.

Форми і методи правничої допомоги не є вичерпними і знаходяться у стані становлення та розвитку, потребують більш чіткої юридичної визначеності.

Для удосконалення механізмів правничої допомоги і захисту, на наш погляд, слід систематизувати і кодифікувати уже існуючі конституційні норми, міжнародно-правові акти, законодавчі норми та правові позиції і прецедентну практику Європейського суду з прав людини, розробити й прийняти окремий кодекс – «*Кодекс правничої допомоги і захисту*».

Захист у кримінальному процесі є різновидом правничої допомоги і виступає юридичною формою протистояння обвинуваченню і здійснюється учасником кримінального процесу, якого іменують захисником.

Зазвичай здійснення захисту у кримінальному провадженні часто розглядається в контексті діяльності адвоката. Але адвокатська діяльність і діяльність захисника не є тотожними.

У сучасному кримінальному процесі адвокат, як представник правозахисної інституції, на яку покладено виконання функції правничої допомоги, може брати участь у кримінальному провадженні в трьох різних статусах: 1) як захисник підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого,

особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ст. 45 КПК України), а також особи, до якої застосовується інститут реабілітації у кримінальному провадженні; 2) як представник: потерпілого (ст. 58 КПК України), цивільного позивача, цивільного відповідача; третьої особи (ст. 63 КПК України) та як представник особи, щодо майна якої розглядається питання про арешт (ст. 64-2 КПК України); 3) як юридичний помічник (консультант) свідка (ст. 66 КПК України) – правничий повірений.

Жодна з окреслених компетенцій у кримінально-процесуальному праві ще отримали належного системного юридичного визначення. Закон не забезпечив належної регламентації як виконання функції правничої допомоги в цілому, так і здійснення функції захисту, що породжує безліч проблем забезпечення належного правосуддя.

Логічним буде в КПК України відмовитися від логіки концепції, за якої «захисник користується правами особи, яку захищає», а представник – «правами особи, яку представляє», яка не знайшла продовження щодо надання правничої допомоги свідку, особі, яка з'явилась з повинною, та іншим учасникам процесу. Відповідно, є потреба за аналогом статусу захисника чи представника чітко визначити саме процесуальний статус фахівця, який буде надавати правничу допомогу іншим учасникам процесу, а в КПК України в окремих нормах системно і окремо сформулювати права відповідно «захисника», «представника», «правничого повіреного».

Відтак, доцільно буде запровадити нову концептуальну систему правничої допомоги і захисту:

1. Захист підозрюваного можуть здійснювати як адвокати, так і інші фахівці у галузі права, щодо яких немає підстав для відводу.

2. Захист обвинуваченого та підсудного в суді має здійснювати лише адвокат, якого пропонується іменувати судовим повіреним, а в якості представників інтересів підсудного допускати його близьких родичів.

3. Правничу допомогу потерпілим, цивільним позивачам, цивільним відповідачам та третім особам (ст. 63 КПК України) можуть здійснювати як адвокати, так і інші фахівці у галузі права і близькі родичі, які можуть виступати у процесуальному статусі представників відповідних осіб.

4. Правничу допомогу свідкам, заявникам, іншим учасникам процесу можуть здійснювати як адвокати, так і інші фахівці у галузі права, які можуть виступати у процесуальному статусі правничих повірених (юрисконсультів), тобто осіб, які надають правничу допомогу поза межами застосування представництва чи захисту.

Необхідно розробити та юридично визначити в КПК України інститут доказової діяльності захисника і правничого повіреного – інститут незалежного правозахисного розслідування.

Розв'язання проблеми бачимо в необхідності доповнити кримінально-процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного (процесуального юрисконсульта) та для його закріплення доповнити

КПК України нормою «Юридична допомога правничим повіреним».

Правничим повіреним може виступати як адвокат чи його помічник, так і інший фахівець у галузі права, стосовно яких немає передбачених законом підстав для відводу від участі у справі.

Савіщенко Вікторія Миколаївна,
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА НАУКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сьогодні роль системи освіти та науки постійно зростає у політичному, економічному, соціально-культурному та науково-технічному розвитку України. У зв'язку з цим відбувається розробка та впровадження найефективніших методів, засобів щодо реформування освіти та науки України, досягнення міжнародних стандартів, виходу на новий якісний рівень розвитку. Успішне досягнення таких цілей залежить більшою мірою від управлінців нашої держави, які реалізують державну політику у сфері освіти та науки. Державна політика виступає певним чином головним засобом задоволення та впорядкування суспільного життя і має бути спрямована на постійний розвиток, удосконалення, підвищення рівня життя, забезпеченні стійкості та стабільності суспільних відносин.

Проблема державної політики у сфері освіти та науки неодноразово ставала предметом наукового дослідження багатьох вчених, зокрема Н. Анкіфієвої, Г. Балихіна, С. Белякова, О. Дем'янчука, Г. Дорохової, А. Гуржія, В. Гапона, В. Журавського, І. Іванюка, В. Кукліна, Є. Краснякова, В. Лазарева, В. Лугового, В. Огаренка, В. Сирих, О. Смоліна, А. Тамма та ін. Але говорити, що дана проблема цілком знайшла своє остаточне вирішення, ще не можна. Багато аспектів потребують подальшого поглибленого вивчення з метою розуміння процесів, методів, засобів, які вона використовує у сфері освіти та науки. Питання теоретичного визначення державної політики у галузі освіти є більш дослідженим, ніж аналогічне питання щодо науки. Державна політика у галузі науки досліджена здебільшого стосовно засад її практичної реалізації та економічної ефективності. Натомість питання державної політики у галузі освіти є предметом численних наукових робіт різного обсягу та глибини дослідження. Це цілком природно, оскільки наукова діяльність значно більше інтегрована в економічне життя, ніж освіта: остання покликана створювати базис для наукового розвитку, натомість перша є втіленням результатів освіти у практичне життя суспільства і вимагає не теоретичного визначення, а практичної реалізації.

У науковій літературі існує чимало визначень поняття «політика», «державна політика», «державна політика у сфері освіти», «державна полі-

тика у сфері науки», які розкривають сутність різних аспектів зазначених понять. Політика (грец. політика – державні або суспільні справи) – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [1, с. 652]. С. Ожегов визначає політику як діяльність державної партії або громадської групи у сфері внутрішньодержавних або зовнішніх стосунків, спрямовану на захист своїх класових інтересів, здійснення класових завдань цієї держави, партії, громадської групи, політико-концентроване вираження економіки [2, с. 503]. Отже, політика – це насамперед сфера діяльності стосовно реалізації системи цілей та завдань певної держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя.

Однак поняття політики є досить широким та абстрактним. Як зазначають деякі вчені, політика завжди являє собою певну форму суспільної діяльності. Вона виникає і реалізується не сама по собі, а як діяльність певних політичних суб'єктів. Оскільки ж держава є поняттям перш за все політичним, більш того, саме вона є головною рушійною силою політики, остільки виступає найважливішим суб'єктом останньої, то і державну політику можна визначити як політичну діяльність держави та її органів [3, с. 11]. Р. Роуз зазначає, що державна політика – це тривала серія більш-менш відповідальних дій та їх узгодження з метою прийняття конкретного рішення [4]. За визначенням В. Тертичка, державна політика – це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [5]. Дане визначення підкреслює, що це діяльність щодо певної проблеми або сукупності проблем. Не можемо цілком підтримати автора, оскільки це не проблеми, а певні завдання та цілі держави стосовно удосконалення різних сфер внутрішнього та зовнішнього життя держави.

Сам термін «державна політика у сфері освіти» почав широко використовуватися в літературі в 1960–1970-х роках, коли розвиток освіти та науки почали розглядати як головний, пріоритетний чинник економічного та соціального розвитку країни. Як зазначає В. Полонський, «державна політика у сфері освіти – політика, в основі якої лежить принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій та релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Організаційною основою державної політики є програми розвитку освіти, що приймаються найвищим органом законодавчої влади» [6, с. 32]. На думку С. Белякова і В. Кукліна, «освітня політика – це складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти» [7]. І. Налетова зазначає, що «освітня політика – це діяльність держави стосовно функціонування та розвитку системи освіти. Розробка освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів політики. Прийнята освітня політика встановлює пріоритетні напрями для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею» [8]. «Державна політика у галузі освіти (освітня політика держави) – це цілеспрямована діяльність

державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи» [9, с. 109]. «Державна освітня політика є системою дій щодо реалізації в суспільстві затвердженої органами державної влади і схваленої громадською думкою концепції освіти» [10, с. 11].

В 1997 році вчені Тейлор, Різві, Лінгард і Генрі спробували надати основні характеристики освітньої політики, зокрема: а) політика має багато вимірів, тобто політику розробляють зацікавлені групи, які різняться наявністю влади і впливовістю; б) політика – це значно більше, ніж просто текст, тобто багато аспектів освітньої політики не відображаються в офіційних документах; в) політичні рішення – це виключно державна справа, тобто держава повинна насамперед відображати інтереси суспільства; г) політика ґрунтується на певних цінностях; д) політика існує в контексті: історичному, соціальному, економічному, культурному; е) впровадження політики ніколи не буває прямим, тобто необхідна напружена і часто болюча робота з усіма гравцями на освітній арені; ж) освітня політика взаємодіє з політикою в інших галузях; з) політика має навмисні та ненавмисні наслідки [11].

Очевидним результатом досліджень державної політики у сфері освіти є вироблення спеціальних понять державної освітньої політики та освітньої політики. Погляд на співвідношення цих понять у дослідників різний. Деякі їх ототожнюють, дотримуючись позиції, що «освітня політика – це складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти» [7, с. 10]. Водночас інші автори зазначають розбіжність цих понять. Наприклад, В. Савельєв, спираючись на досвід численних досліджень у політичній науці, визначає поняття «державна освітня політика» та «освітня політика» як співвідношення частини і цілого [12, с. 83]. Він зазначає, що політика у сенсі політичної волі та політичної діяльності на даний час у політичній науці не ототожнюється з державою, а включає у себе усі інституції громадянського суспільства. Тобто в цьому значенні освітня політика – це діяльність усіх суб'єктів суспільних відносин щодо забезпечення функціонування системи освіти у суспільстві. В той же час державна освітня політика – «це цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти» [13, с. 9]. З цього приводу С. Клепко зазначає, що існує освітня політика взагалі як явище, якому можна дати визначення, а подальше її уточнення (державна, громадська, регіональна тощо) залежить від суб'єкта, який здійснює цю політику [14, с. 39].

Звичайно, більш корисним є погляд на ці поняття як на нетотожні, оскільки дозволяє поглибити та розширити предмет дослідження, долучити до нього інституції не лише державного управління, але і громадянського суспільства. Також усвідомлення нетотожності цих понять створює ідеологічний базис для відстоювання учасниками суспільних відносин права брати в освітній діяльності рівну участь із державою, сприяє розвитку відносин, притаманних для громадянського суспільства, так би мовити, «розкриває» освітню галузь для громадських ініціатив.

Однак вказане вище про державну освітню політику є справедливим і для політики у сфері науки. Сьогодні наукова діяльність, фундаментальні наукові дослідження неможливі в Україні без участі держави, у сенсі як ініціативи, так і матеріально-фінансової підтримки. Отже, основою розвитку наукової та науково-технічної діяльності є саме державна політика у сфері освіти. «Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку країни, зокрема цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері» [15]. «Науково-технічна політика – це система цілеспрямованих заходів, які сприяють всебічному розвитку науки та техніки» [16, с. 217]. Закон України «Про науково-технічну інформацію» визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни.

З наведених визначень можна бачити, що дослідники намагаються, з одного боку, якомога точніше відобразити сам процес державної освітньої політики та політики у сфері науки, з іншого – сформулювати та врахувати основне завдання політики у сфері освіти та науки. Узагальнюючи зазначені підходи, спираючись на положення теорії адміністративного права, чинних норм законодавства, державну політику у сфері освіти та науки визначаємо як врегульовану законодавством комплексну цільову діяльність державних інституцій щодо функціонування, постійного розвитку та удосконалення системи освіти і науки в Україні з метою задоволення актуальних та перспективних потреб суспільства у збереженні й примноженні інтелектуального та культурного багатства, у формуванні, примноженні та ефективному використанні наукового та науково-технічного потенціалу. Державну політику у сфері освіти та науки охарактеризуємо як таку, що: а) здійснюється державним апаратом, органами державної влади, розробляється зацікавленими групами, які мають владу; б) є найважливішою складовою внутрішньої і зовнішньої політики держави; в) ґрунтується на певних цінностях, пріоритетах, засадах; г) передбачає не тільки розроблення документів, стратегій, планів, програм, але насамперед діяльність державного апарату з високим рівнем стратегічного мислення; д) охоплює багато різних аспектів у сфері освіти та науки, тому повинна враховувати різні аспекти політичного, економічного, соціального, культурного розвитку суспільства. Необхідно підкреслити з цього приводу, що поняття «політика у сфері освіти та науки» і «державна політика у сфері освіти та науки» можна вважати тотожними, оскільки держава є не лише наймогутнішим суб'єктом у цій сфері, але на даній стадії розвитку також і головним розробником та виконавцем державної політики, джерелом коштів для реалізації більшості програм у цих сферах.

1. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.

2. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1953. 746 с.

3. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посібник. Кол. авт.; за заг ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

4. Anderson James E. Public-making. In introduction. Houghton Mifflin Company, 1994. 321 p.
5. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. Відп. за випуск С. С. Павловський. К.: Райдуга, 1994. 61 с.
6. Полонский В. М. Словарь понятий и терминов по законодательству Российской Федерации. М.: Московский ин-т развития образовательных систем, 1995. 58 с.
7. Куклин В. Ж., Беляев С. А. Системные аспекты образовательной политики и управления образованием. *Университетское управление*. 2010. № 326. С. 10–23.
8. Налетова И. В. Образовательная политика в области образования. TSUTMB. URL: <http://www.tsu.tmb.ru>
9. Валеев Р. Г. Освітнє право України: навч. посібник. Луганськ, 2011. 287 с.
10. Журавський В. С. Вища освіта як чинник державотворення і культури в Україні. К.: Ін Юре, 2003. 416 с.
11. Taylor S., Rizvi F., Lingard B., Henry M. Education Policy and the Politics of Change. London: Routledge, 1997.
12. Савельев В. Проблемне поле освітньої політики в Україні. *Філософія освіти*. 2005. № 2. С. 78–94.
13. Гальперіна В. О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук. К., 2003. 17 с.
14. Клепко С. В. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава: ПОІППО, 2006. 328 с.
15. Державна науково-технічна та інноваційна політика, її сутність, цілі й принципи. URL: <http://library.if.ua/book/72/5273.html>.
16. Ресурсы инноваций: организационный, финансовый, административный: учеб. пособие для вузов. Под ред. И. П. Николаевой. М. : ЮНИТИДАНА, 2003. 352 с.

Добробог Людмила Миколаївна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії соціологічного моніторингу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО І ПРИВАТНОГО ПРАВА

Інтенсивний розвиток системи права протягом останніх десятиліть вносить певний дисбаланс у традиційну схему розташування елементів цієї системи, вказує на «розмивання» чіткої межі між публічним і приватним правом. Проте з'ясування дійсних основ публічного і приватного права є надзвичайно важливим, особливо для законодавчої зокрема і правотворчої загалом діяльності, і в подальшому для ефективної правозастосовної діяльності.

Питання поділу права на приватне і публічне, юридична природа останніх, співвідношення, критерії розмежування, взаємодія та взаємовплив доволі активно розглядаються у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці. Зокрема слід згадати таких дослідників вказаних питань як Банчук О., Борисевич С., Бублик В., Гончарук О., Дорохін С., Дронів Б., Знаменський Г., Ільїна О., Ковальчук А., Макух О., Мамутов В., Тихомиров Ю., Худяков А., Черепяхин Б., Шабунін А., Шапталю Н. та ін. Водночас, незважаючи на велику кількість праць, питання ро-

змежування публічного і приватного права залишається актуальним.

Термін «публічний» використовується у чинному законодавстві. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України, учасниками цивільних відносин є держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

П. 15 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України містить визначення публічної служби: «публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування». Ч. 1 ст. 17 цього самого Кодексу містить термін «публічно-правові спори», а ч. 2 цієї самої статті зазначає: «Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори ... спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби». Не можемо не зазначити, що радянські науковці дещо по-іншому підходили до розгляду даного питання. Так, О.С. Іоффе та М.Д. Шаргородський зазначали, що поділ буржуазного права на публічне та приватне виражає властиву капіталізму антагоністичну суперечність між інтересами індивіда та колективу, що зумовлюється пануванням приватнокапіталістичної власності.

Приватне право розвивається одночасно з приватною власністю. Незастосовуваність поділу на публічне і приватне до соціалістичного права виражає властиве соціалізму гармонійне поєднання суспільних і особистих інтересів, яке ґрунтується на неподільному пануванні при соціалізмі колективної, соціалістичної власності. Кожна з галузей радянського права відображає специфіку певного комплексу соціалістичних суспільних відносин [1, с. 350].

У цілому зрозуміла така позиція авторів, оскільки радянський тип держави, що ґрунтувався на марксистсько-ленінській ідеології, не виокремлював індивідуальність (приватність) як таку. Відтак поняття «приватна власність», «приватний інтерес» розглядалися як невластиві радянському праву і характерні для буржуазних держав. На перше місце держава такого типу, звісно, ставила колектив, колективну власність, інтереси колективу. Зламати індивідуальне і підпорядкувати особу колективу було головним завданням системи виховання.

Зауважимо, ще в 1915 р. Л.Л. Герваген зазначав, що в усіх країнах і в усіх народів закони (а за цим і право взагалі) розділяються і розділялися на дві великі сфери, на закони публічного права і на закони приватного, цивільного права [2, с. 5]. Для національних правових систем романо-германської правової сім'ї (сім'ї континентального права) є характерним поділ права на публічне і приватне, що пов'язане із рецепцією римського права. Саме в Давньому Римі вперше усвідомили важливість виокремлення приватного та публічного у праві. Вони були першими, хто вважав цей поділ природним, так як він відображає природні відносини між державою і приватною особою і судова практика та юриспруденція Риму класичного періоду виробила такий підхід до системи права. З цього приводу давньоримський юрист Ульпіан висловлювався так: публічне право відноситься до положення римської держа-

ви, приватне – до користі окремих осіб.

Дослідивши погляди українських вчених-юристів XIX – початку XX століття на проблему розмежування публічного і приватного права, О. Банчук визначив значення поділу права на публічне та приватне, яке «полягає в необхідності додержання нормотворцем при врегулюванні суспільних відносин принципу «публічним відносинам – публічно-правовий інструментарій, а приватним відносинам – приватно-правовий метод». А при правозастосуванні учасники відносин мають усвідомлювати існування загальнодозвільного та спеціально-дозвільного принципу» [3, с. 4].

Однак для методологічної точності слід зауважити, що на приватне і публічне поділяються не стільки галузі національного права, скільки норми права, оскільки до складу відповідних галузей та інститутів національного права входять норми як приватного, так і публічного права, хоча для кожної галузі права частка тих чи інших є різною, що і дозволяє говорити про те, що до публічного права належать передусім конституційне право, кримінальне право та ін. До того ж у різних європейських державах поділ норм права за публічно-правовими і приватноправовими сферами доволі різниться. Наприклад, як зазначає В. Ковязін, у Франції до приватного права традиційно відносять, окрім власне цивільного права, також право торгове, цивільно-процесуальне і навіть кримінальне, оскільки велика частина розпоряджень останнього направлена на захист приватноправових відносин. Приватними визнаються і такі галузі, в яких норми приватного і публічного характеру найтіснішим чином переплетені: трудове право, сільськогосподарське право, право промислової власності, авторське, транспортне, лісове, гірське, страхове, міжнародне приватне право.

Деякі французькі учені вважають вищезгадані галузі, а також кримінальне і цивільно-процесуальне право, особливим різновидом «комплексних галузей» права. Ця сама модель сприйнята в Бельгії і Нідерландах.

У ФРН процесуальне право завжди визнавалося публічним правом. Що стосується трудового права, то, згідно з переважуючою в німецькій юридичній літературі точкою зору, його слід розглядати як комплексну галузь. Такої самої моделі дотримується право Швейцарії, Італії, Іспанії, Австрії, Росії [4, с. 17].

Крім того, розмежування не можна проводити на підставі того, що всі майнові права складають сферу приватного права, всі інші – немайнові права – сферу публічного права, про що писав Ф.П. Будкевич: є лише два права: особисте, що визначає особистий стан кожної людини (державне право), і майнове, що визначає її майновий стан (цивільне право) [5, с. 5]. Однак такий поділ права не повністю відповідає концепції поділу права на приватне і публічне, так як, наприклад, сімейне право, яке охоплює норми про опіку та піклування (визначає особистий стан кожної людини) є приватним правом, а право держави на установлення обов'язкових платежів і зборів (визначає майновий стан) – є публічним правом.

Наступне, на що необхідно звернути увагу досліджуючи публічне та приватне право, це, як правильно зазначила О.Г. Харитонова [6, с. 7], по-перше, що хоча право в цілому має офіційний, державний (автор, як видається, говорячи про державний характер права, схиляється до нормативістської

концепції праворозуміння, відповідно до якої право фактично ототожнюється із законом (у широкому розумінні останнього), не поділяючи в цілому цю думку, погоджуємося із дійсно офіційним характером права) і в цьому розумінні публічний характер, слід мати на увазі, що поняття «публічне» може застосовуватися у юриспруденції також і в більш широкому значенні. В такому аспекті термін, що розглядається, належить тільки до тієї частини права, яка «має відношення до функціонування держави як суб'єкта правовідносин; по-друге, публічне та приватне право – це не галузі, а сфери, зони права, котрі іноді називають «надгалузями». Додамо, що, досліджуючи правозастосовні аспекти системи права, В. Карабань акцентує увагу на такому: галузева належність актів законодавства визначається, виходячи з галузевої належності правових норм, які у ньому викладені, а не навпаки. За таких умов автор доходить висновку, що галузеву належність правових норм, які викладаються у нормативно-правовому акті, необхідно виявляти залежно від змісту перших, хоча це є доволі складною проблемою, так як права та обов'язки суб'єктів правовідносин у положеннях законів встановлюються не тільки прямо чи опосередковано, але й впливають з них [7, с. 50].

Як вдало зазначив А. Нечай, «пошуки ознак «публічного» та «приватного» у суспільних явищах є досить складними і довготривалими. З кінця ХІХ ст. і до сьогодні юристи досліджують різні підходи до їх встановлення. Деякі з ознак були політично кон'юнктурними і навряд чи можуть застосовуватися нами сьогодні. Але інші, як зазначалося вище, є досить цікавими та корисними для сучасного дослідження рис «публічного» та «приватного», притаманних різним суспільним явищам» [8].

Отже, і до сьогодні тема розмежування приватного і публічного права є вкрай актуальною для дослідження, адже від її розв'язання безпосередньо залежить і правове регулювання, і правотворчість, і правозастосування. В юридичній науковій літературі склалося декілька теорій розмежування приватного права і публічного. Однак серед них найбільш обґрунтованими і такими, що не спростовуються і реаліями юридичної діяльності в сучасний період розвитку суспільства, є теорія субординації і теорія юридичної централізації та децентралізації.

1. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. М., 1961.
2. Герваген Л.Л. На чем основано разделение права на публичное и частное, гражданское? Пг. : Тип. М. А. Александрова, 1915.
3. Банчук О.А. Проблема розмежування публічного та приватного права у правовій думці України ХІХ – початку ХХ століття. К., 2007.
4. Ковязин В.В. О системе частного права. *Сборник научных трудов юрид. факультета*. Вып. 4. Ставрополь : СевКавГТУ, 2004. С. 17–19.
5. Будкевич Ф.П. Гражданское уложение. Система и план кодификации законов. Варшава, 1905.
6. Харитоновна О.Г. Поділ права на приватне та публічне: теоретичні питання. *Вісник Хмельницького ін-ту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 7–9.
7. Карабань В. Правозастосовні аспекти системи права. *Право України*. 2006. № 5. С. 48–52.
8. Нечай А.А. Правові проблеми регулювання публічних видатків в державі. URL: <http://studrada.com.ua/content/14page=8>.

Доненко Валерій Вікторович,
професор кафедри
адміністративного та митного права
юридичного факультету
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВЕЛ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКУ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (версія на 22 серпня 2017 року), травматизм на дорогах є дев'ятою провідною причиною смерті у світі та головною причиною смерті людей віком 15–29 років. Внаслідок ДТП гинуть понад 1,25 млн. людей кожного року. Тоді як тягар від нелетальних травм коливається від 20 до 50 млн.

За питомими показниками аварійності та наслідків ДТП Україна є одним із лідерів серед європейських країн. Так, у середньому в країнах-членах ЄС на 100 тис. жителів припадає 5,1 загиблих у ДТП, на 100 тис. транспортних засобів – 8 загиблих, тоді як в Україні ці показники становлять відповідно 8,0 та 22,1 особи.

З метою покращення ситуації на автошляхах затверджено Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, в якій поставлено мету – зниження рівня смертності внаслідок ДТП і ступеня тяжкості наслідків ДТП для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат України від дорожньо-транспортного травматизму. Якісна реалізація положень стратегії дозволить зменшити до 2020 року травматизм та кількість загиблих і травмованих на дорогах на 30 %.

Основними причинами вчинення дорожньо-транспортних подій з тяжкими наслідками є перевищення швидкості водіями, що є основною причиною смерті у 39 % випадків; необлаштованість пішохідних переходів (відсутність освітлення, розмітка тощо), що призводить до смертельних випадків у 38 % випадків; порушення правил проїзду перехресть, на яких стається до 30 % всіх ДТП із смертельними наслідками; керування транспортними засобами у стані сп'яніння.

Одним із напрямів протидії постають питання удосконалення адміністративної відповідальності в цій сфері та в цілому, в застосуванні адміністративного примусу. Сучасні дослідження адміністративно-правових проблем до заходів адміністративного примусу (поряд із заходами адміністративного попередження і адміністративного припинення) відносять і адміністративні стягнення (адміністративну відповідальність). Прихильниками такої позиції виступає переважна більшість вітчизняних адміністративістів [1].

Адміністративна відповідальність – це результат дії відповідної галузі законодавства, центром якого є КУпАП. Більш ніж за двадцятирічну історію

свого існування він набув численних змін і доповнень, обумовлених політичними і соціальними чинниками [2, с. 24–25]. В більшості випадків їм бракує належної наукової обґрунтованості, ретельного урахування соціальних, політичних, економічних змін у суспільному житті. Вони мало відповідають потребам нової адміністративної ідеології, започаткованої Концепцією адміністративної реформи в Україні, останнім здобуткам вітчизняних адміністративістів, головною їх вадою є базування на етатистських цінностях старої і вже віджитої тоталітарної системи та її правової ідеології, дають підстави стверджувати про ортодоксальний розвиток законодавства про адміністративну відповідальність.

Відсутність цілісної, сформульованої у відповідності з новими соціально-економічними умовами та конституційними засадами, державної адміністративної політики, і адміністративно-деліктного її сегменту зокрема, яка дозволяла законодавцю, науковцю та практику діяти на основі оновленої методології адміністративно-деліктного законодавства, дає підстави стверджувати, що КУпАП та зміни, які були внесені після набуття Україною незалежності, не позбавилися державоцентриської спрямованості, орієнтації на тотальний примус, заборони, каральні санкції, як основний спосіб вирішення своїх проблем господарської, житлової, енергетичної та інших проблем.

Звернемося до проблеми, коли спроба законодавця позбавитися у своїх рішеннях тотального законодавчого минулого та закласти цеглину у вітчизняне адміністративно-деліктне законодавство пріоритет прав та свобод людини відповідно до світових стандартів, наданих Конституцією незалежної держави, має покращити ситуацію не тільки в законодавстві, а і в тих відносинах, які вони повинні регулювати.

Таким кроком стало впровадження нового виду стягнення – штрафні бали – та автоматичної фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі. Незважаючи на певну повільність впровадження цих новацій, адже були прийняті Законом України від 15.07.2015 року [3], а Порядок функціонування системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі було затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 833 від 10 листопада 2017 року, зазначені зміни ще не набули реальних обрисів їх практичного застосування і це дає дослідникам лише теоретичну площину для їх дослідження. Важливість та складність зазначених змін обумовили таку поступовість у їх запровадженні, з одного боку, а з іншого – недостатньо опрацьоване доктринальне підґрунтя, що викликає питання і сьогодні.

Так, за допомогою запровадженої системи мають фіксуватися такі порушення Правил дорожнього руху: перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів; проїзд на заборонний сигнал світлофора; порушення правил зупинки і стоянки; порушення правил руху і зупинки на смугі для маршрутних транспортних засобів; порушення встановленої для транспортних засобів заборони виїзду на смугу зустрічного руху; порушення правил руху через залізничний переїзд; порушення встановленої для транспортних засо-

бів заборони рухатися тротуарами чи пішохідними доріжками.

Розглянемо окремі аспекти автоматичної фіксації порушення правил зупинки і стоянки та маємо намір висловити окремі думки: 1) запровадження автоматичної фіксації має стати одним із заходів, які мають покращити ситуацію на автошляхах; 2) зазначені зміни мають відбуватися за покращенням умов у сфері безпеки дорожнього руху, пов'язаних зі створенням належних умов для всіх учасників дорожнього руху. Наприклад, зазначеною постановою добавлено «порушення правил зупинки і стоянки», які на момент прийняття цих змін у 2015 році не впроваджувалися. Виникає питання про доцільність та ефективність цього заходу в умовах незадовільного стану із забезпечення місць для паркування у великих містах, в яких ця норма буде найбільш доцільною. Втім, яким чином забезпечується право водія здійснити паркування у великому місці? Фактично в Україні відсутній досвід організації муніципальних парковок, який би міг слугувати позитивом для впровадження по всій країні. Не спостерігається активності в покращенні ситуації і донині. Наприклад міська влада міста Дніпра здебільшого акцентована на припинення порушень паркування транспортних засобів шляхом встановлення пристроїв механічної протидії. У 2018 році їх мають встановити 2500; 3) небезпечною є тенденція певної «комерціалізації» інструментів адміністративної відповідальності, яка розглядається та спрямовується на отримання фінансових надходжень від сплати порушниками штрафів та наповнення місцевих бюджетів. Проте має бути певний баланс між заходами публічного примусу та заходами ззабезпечення публічних потреб у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. За умови, що превалювати мають заходи забезпечення публічних потреб. Заходи адміністративної репресії діють лише за умови належного забезпечення певних потреб у сфері дорожнього руху. Перехід порушень правил дорожнього руху у масове явище, наприклад, правил паркування транспортного засобу, здебільшого свідчить не стільки про низьку правосвідомість, а скільки про недостатню забезпеченість цієї потреби з боку публічної адміністрації. У кожному місті є місця, в яких, незважаючи на знак про заборону зупинки та паркування транспортного засобу, здійснюється масове порушення у вигляді паркування транспортних засобів, на які навіть патрульна поліція не реагує (наприклад, вул. А. Баха у Дніпрі). І позитивний приклад, коли на проспекті Дмитра Яворницького, 75 (Міська рада Дніпра) довгий час існувала заборона на зупинку та стоянку транспортних засобів, що створювало громадянам незручності. Зараз там створили спеціальні місця для паркування («кишеню»), де паркування не створило небезпеки для дорожнього руху, а, навпаки, ще додатково покращило ситуацію та створило додаткові зручності для водіїв. Це далеко не повний перелік вад автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху, а практичне впровадження дасть відповідь про їх ефективність.

Щодо вітчизняного законодавця, то він повинен стати захисником інтересів людини, а не держави, та опановувати логіку європейського законодавця, який дотримується інтересів людини та громадянина конкретними своїми кроками.

1. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 1996. 16 с.; Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): навч. посібник. Ірпінь, 1998. 109 с.; Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.; Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія досвід та практика реалізації: монографія. За заг. ред. В.К. Шкарупи. Запоріжжя: Поліграф, 2004. 404 с.; Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія. За заг. ред. О.М. Бандурки. Х.: Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.; Кузьменко О.В. Процесуальні категорії адміністративного права: монографія. НАВСУ, Львів: ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас», 2004. 232 с.

2. Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: автореф. дис. ... доктора.. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2005. 36 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 39. Ст. 372.

Ільков Василь Васильович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОСКАРЖЕННЯМ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ

Конституцією України визначено фундаментальний принцип, згідно з яким в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [1]. Положеннями Конституції України також встановлено, що місцеве самоврядування реалізується як право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції України і Закону. Органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси та спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, в межах повноважень, визначених положеннями чинного законодавства України, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання.

У практичній діяльності органи місцевого самоврядування здійснюють публічно-владні управлінські функції і мають широке коло повноважень, зокрема, у сфері соціального захисту людей, культурно-історичного розвитку, обслуговування комунальної власності, коштів і бюджету, врегулювання земельних правовідносин, а також надають адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги.

Окремі питання судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування були предметом дослідження таких учених та практиків: В.М. Бевзенка, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, Р.О. Куйбіди, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельника, М.І. Смоковича, В.В. Сокурєнка та ін.

Визначальним конституційним принципом є реалізація особою права на судовий захист, яким встановлено, що кожному гарантується право на оскарження в судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55 Конституції України).

3 жовтня 2017 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України». Вже 15 грудня 2017 року, одночасно з початком роботи новосформованого Верховного Суду, набула чинності нова редакція Кодексу адміністративного судочинства України [2].

Вивчення правозастосовної практики вказує на те, що часто позивачі, які звертаються до суду, і навіть судді, що відкривають провадження і здійснюють розгляд справи, можуть припускатися помилок під час визначення підсудності певних видів спорів, у яких стороною виступає орган (посадова особа) місцевого самоврядування.

Правильне визначення предметної та інстанційної підсудності адміністративного позову при його подачі до суду має наслідком швидкість та належність поновлення і захисту прав та інтересів позивача.

Згідно зі ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства до справ, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, належать спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження [2].

У новій редакції Кодексу з'явилась нова, частина третя статті 19 (юрисдикція адміністративних справ), яка фактично змінила принцип розмежування юрисдикції – суб'єктний склад, адже головною ознакою публічно-правових спорів є участь у них суб'єкта владних повноважень.

Тепер адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і перебуває на розгляді відповідного суду.

Таким чином, окремі справи за участю суб'єктів владних повноважень місцевого самоврядування можуть розглядатись у порядку господарського та цивільного судочинства у разі, якщо позовні вимоги є похідними від вимог у приватно-правовому спорі та у випадках, встановлених Законом.

Здійснюючи публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи на виконання або невиконання цих функцій приймають рішення (нормативно-правові акти чи індивідуальні акти). Наслідком прийнят-

тя відповідного рішення, вчинення дій, бездіяльності органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, у випадку якщо вони порушують права та інтереси особи, є їх оскарження в судовому порядку. Таке судове оскарження здійснюється у порядку адміністративного судочинства.

Право на оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів (посадових осіб) місцевого самоврядування виникає в осіб, щодо яких прийнято відповідне рішення, здійснено чи не здійснено дії, а також в осіб, стосовно яких було вирішено питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

У новій редакції Кодексу адміністративного судочинства сформульовано визначення нормативно-правового акта та індивідуального акту. Адже від правильного визначення правової природи акта залежить не лише процедура ініціювання його оскарження, але й процедура судового розгляду відповідної справи. Так, нормативно-правовий акт – це акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розраховано на довгострокове та неодноразове застосування. Індивідуальний акт – це акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийнятий) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк [2].

До внесення змін до КАС України від 3 жовтня 2017 року рішення (нормативно-правові акти чи індивідуальні акти), дії (бездіяльність) органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб належало розмежувати згідно з предметною юрисдикцією місцевих загальних судів як адміністративних судів.

Однак, згідно з чинною редакцією Кодексу адміністративного судочинства України адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, які здійснюють публічно-владні управлінські функції, тепер підсудні окружним адміністративним судам як судам першої інстанції.

Таким чином, при зверненні до адміністративного суду у випадку оскарження рішення (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), оскарження дій (бездіяльності) органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб важливо зосереджувати увагу на предметній підсудності цих справ. Адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, які здійснюють публічно-владні управлінські функції, підсудні окружним адміністративним судам як судам першої інстанції. Окремі справи за участі суб'єктів владних повноважень місцевого самоврядування можуть розглядатись у порядку господарського та цивільного судочинства, у випадку якщо позовні вимоги є похідними від вимог у приватно-правовому спорі.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

Курінний Євген Володимирович,
професор кафедри адміністративного
та господарського права
Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ ПОТРЕБИ ТА ПРОЦЕСИ ПРАВОУТВОРЕННЯ І ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Найбільш значущі та важливі суспільні відносини, що виникають у межах конкретної держави, підлягають правовому регулюванню, яке відбувається у двох обопільно залежних форматах – правоутворення та правореалізації.

На думку Н.М. Крестовської, правоутворення – це процес, який включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні певних відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формування і юридичне оформлення у вигляді правових норм. Процес правоутворення йде безперервно, оскільки виникають нові види суспільних відносин, нові суб'єкти вимагають визнання свого права, а старі – розширення або заміни своїх правових можливостей.

Правотворчість необхідно розглядати в межах ширшого поняття – правоутворення і не ототожнювати з ним. Правотворчість – це організаційно оформлена діяльність уповноважених суб'єктів з ухвалення, зміни та скасування правових норм, здійснювана відповідно до суспільних потреб у нормативно-правовому регулюванні.

Правотворчість виступає як офіційна складова правоутворення, самостійна і завершальна його стадія. Правоутворення здійснюється до правотворчості, поряд з нею, у вигляді правотворчості, після правотворчості, у процесах реалізації права. Правоутворення здійснюється не тільки державою, а й суспільством: у правосвідомості, правовідносинах, правомірній поведінці, правових теоріях, правовій практиці [1].

Правореалізація – це втілення норм права у діяльності суб'єктів прав шляхом дотримання заборон, використання суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків. Реалізація права може бути пов'язана як із здійсненням правомірних дій, так і з правомірною бездіяльністю. Результатом реалізації права є досягнення повної відповідності між вимогами норм права щодо певної поведінки суб'єктів і їх фактичними діями (бездіяльністю) [2].

Правозастосування – це спрямована на реалізацію норм права і здійснювана в спеціально встановлених формах, державно-владна, творчо-організуюча діяльність державних органів (їх посадових осіб) щодо прийняття індивідуально-конкретних приписів з метою вирішення конкретної справи.

Основними характерними ознаками цієї особливої форми правореалізації є: здійснення лише відповідними органами та посадовими особами; державно-владний характер, що є обов'язковим для всіх адресатів; активний, творчий характер; здійснення у певних процесуальних (процедурних) формах; персоніфікованість; юридично-оформлений характер [3, с. 84-85].

Необхідно зазначити, що всі процеси, які характеризують сучасне українське правобуття (правоутворення, правотворчість, правореалізація та її особлива форма - правозастосування), ґрунтуються на концепції правового регулювання суспільних відносин, тобто тих суспільних відносин, що складають або повинні складати предмет правового регулювання.

Набутий за часи української незалежності переважно негативний за своїм змістом соціальний досвід спонукає до пошуку вдосконалення існуючих теоретико-правових засад, зокрема й згаданої вище концепції правового регулювання. При цьому варто покладатись не тільки на чинний, перевірений часом правовий арсенал, а й на принципово новий, оригінальний, об'єктивно затребуваний інструментарій, потенційна ефективність якого буде не тільки доведена теоретично, а й перевірена «на марші» нарешті реально розпочатих соціальних трансформацій.

Серед згаданих вище новітніх правових засобів особливо хотілося б зупинитись на такій, майже невідомій категорії, як «правові потреби» (далі – правопотреби), яка поки що фактично залишається поза увагою вітчизняних правників-науковців.

Безумовно, я можу помилятись, однак такий термін, як «првопотреби» у ролі окремої правової категорії навряд чи можливо зустріти а ні на сторінках підручників, а ні у положеннях наукових праць з правознавства, що підготовлені представниками вітчизняної та зарубіжної правничої науки.

До вивчення проблеми правопотреб мене також спонукає необхідність продовження творчого пошуку та подальших теоретичних розробок, пов'язаних із такою категорією, як «об'єкт права», розпочатого під час підготовки мого дисертаційного дослідження «Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування». Саме тоді мною було запропоновано визначення об'єкта права як сукупності різноманітних потреб та інтересів, реалізація яких забезпечується правовою регламентацією і відбувається у форматі відповідних видів владної діяльності [4, с. 91].

Правопотреби є похідними від категорії «потреби» (соціальні потреби), котрі у свою чергу є ключовим елементом визначення «об'єкта права» (за аналогією як суспільні відносини є невід'ємною складовою поняття предмета правового регулювання).

Виходячи з аксіологічних ознак права, категорію правопотреби пропонується розглядати як певну частину соціальних потреб, реалізація яких має або повинна мати відповідну правову регламентацію.

Як відомо, структура соціальних потреб не є однорівневою. Навпаки, вона складається з матеріальних, духовних, культурних, безпекових потреб людини, тобто є поліструктурною. Крім того, виходячи з відомої концепції людиноцентризму (соціоцентризму для теперішньої України) [5, с. 7-8], реалізація соціальних потреб людини повинна вивчатись у тісному, нерозривному зв'язку з процесами формування, закріплення та втілення у життя потреб інших ключових соціальних компонентів – суспільства та держави. А в умовах правоутворення та правореалізації зв'язки між згаданими елементами

мають бути ще міцнішими, взаємодоповнюючими та взаємозалежними, щоб на основі загальних усвідомлених потреб сформувати конкретний, базовий, загальний (публічний) правовий інтерес, який спочатку фіксується у правовій нормі, а потім безпосередньо реалізується через відповідні правовідносини.

Тому, враховуючи існуючу взаємообумовленість між категоріями «право потреби» та «правовідносини», то перші мають виникати на основі соціальних потреб, а другі – традиційно на підставі суспільних відносин, що є похідними від відповідних соціальних потреб, які мають необхідну правову регламентацію.

По суті, правопотреби – це соціально обумовлені стратегічні та тактичні завдання з чітко визначеними кінцевими цілями, які постають перед громадянами, суспільством і державою на певних етапах їх життя (існування), реалізація яких потребує належного правового забезпечення.

Усвідомлення конкретних соціальних потреб та виникнення мотивації щодо їх правової реалізації формує відповідні правові інтереси – консолідований, узгоджений інтерес, як правило, небайдужих, соціально активних громадян, суспільства і держави, далі у рамках інших етапів правоутворення – правозакріплення та правотворчості зазначені сформовані інтереси набувають нормативно-правової фіксації та безпосередньо реалізуються через означені правовідносини.

Інакше кажучи, суспільні відносини завжди є вторинними щодо суспільних потреб (те саме стосується правовідносин та правопотреб). Належна, якісна правореалізація неможлива без врахування у змісті правової норми правового інтересу, сформованого на основі відповідної правопотреби. Даний правовий інтерес має постійно враховуватись як у межах правотворчості, так і під час правореалізації.

Ігнорування якісного (повного та своєчасного) формування правового інтересу на основі правопотреб призводить до суттєвої деформації складових змісту норм права під час правотворчості (в нормі фактично закріплюється не правовий, а приватний або кланово-корпоративний інтерес), що у подальшому гарантує дію даної норми (і, як правило, законодавчого акта в цілому) не на користь суспільства і держави. Також другим способом реалізації власних негативних для суспільства інтересів є часткове або повне невиконання (ігнорування) зафіксованого у правовій нормі загального (публічного) інтересу під час реалізації різноманітних норм права.

Чинний формат правового регулювання за часи української незалежності є суттєвим чином дискредитованим насамперед незадовільним станом забезпечення основних прав, свобод та обов'язків громадян, хронічними кризовими явищами в економічній, політичній, соціально-культурній, житлово-комунальній сферах, фактичним та дуже помітним паралічем функціонування ключових систем – судової, правоохоронної, освіти, охорони здоров'я, фінансової, банківської тощо. Це й не дивно, оскільки значна частина чиновництва у силу своєї нестриманої соціальної аморальності у першу чергу втілює у життя власні приватні, асоціальні інтереси, а потреби суспільства і держави ними відносяться до другорядних завдань.

Завершуючи, слід зазначити, що вивчення проблематики правопотреб виглядатиме як логічне продовження розпочатого раніше дослідження питань об'єкта права, дозволить з інших ракурсів оцінити сучасні теоретичні підходи до розуміння природи та можливостей правоутворення та правореалізації, переконатись у провідній ролі правопотреб у зазначених процесах, що у свою чергу суттєвим чином наблизить перспективи позитивної реалізації давно затребуваних системних реформ в Україні.

Література

1. Studies.in.ua > krtstovska-nm-teorija-der...
2. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до держ. іспитів /Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський, Г.О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2016. 198 с.
3. Ведерніков Ю.А., Грекул В.С. Теорія держави і права: навч. посіб. для підготовки до держ. іспиту. Дн-вськ: Юр. акад. МВС України, 2002. 120 с.
4. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: монографія. Д.: Юрид. акад. МВС України; Ліра ЛТД, 2004. 340 с.
5. Курінний Є.В. Реформування українського адміністративного права: декілька тез про сутність процесу // Адміністративне право і процес. 2013. № 2(4). С. 5–15.

Кучук Андрій Миколайович,
професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

«РІВНІСТЬ ЧОЛОВІКА І ЖІНКИ» v. «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»

Протягом останніх двадцяти років в Україні значно зросла актуальність питання гендерної рівності, відповідно, збільшилася кількість наукових праць за цією тематикою: дисертаційні дослідження, наукові статті тощо. Слід відмітити, що для західної, зокрема європейської цивілізації проблематика гендеру уже не є новою як у науковому, так і правозастосовному аспектах (так, Європейським судом з прав людини вироблено підхід до розв'язання юридичних конфліктів за цією проблематикою).

Між тим питання гендеру є доволі важливим, оскільки дозволяє виявити рівень толерантності у суспільстві (у зв'язку з цим не можемо не згадати слова вітчизняного правника про те, що саме гендерна рівність – як і цінність життя людини, переривання вагітності – є тією категорією, відносно якої існує різне її сприйняття у кожній цивілізації [1, с. 251]. Для українського ж народу це питання є вкрай «болючим». «Для українського суспільства, не дивлячись на сприйняття ідеї рівності усіх людей у правах незалежно від «раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками», коли мова заходить про мирні зібрання сексуальних

меншин одразу наведений конституційний припис відходить на другий план» [1, с. 251]. «Єдине, на що звернули увагу і заступник міністра, і наші колеги, які виступали переді мною, це позиція Всеукраїнської ради церков, де йдеться про запровадження через ці закони якраз категорії гендеру і сексуальної орієнтації. Це є неприйнятно в нашому суспільстві. І ми чули під стенограму, що вони будуть вилучені на друге читання. В такій редакції, я думаю, що ми можемо підтримати і цей закон, і наступний, і конвенцію. І я дуже сподіваюся, що всі ми будемо пильно стежити, щоб на другому читанні вони не були ніяким чином там представлені» [2] – зазначив Ю. Мірошниченко під час обговорення у Верховній Раді України проекту Закону про запобігання та протидію домашньому насильству (зауважимо, що відбувалося це не на початку 90-х років ХХ ст., а 17 листопада 2016 року). Відтак, виникає певна юридична колізія між європейськими стандартами (стандартами Ради Європи) і українськими, що не може не позначитися на процесах входження України у європейський простір.

«Gender» і «sex» дійсно різні за змістом, особливо чітко це проявилось починаючи з 2-ї половини ХХ століття (особливо у європейській культурі). Не вдаючись в історичні екскурси, наголосимо, що рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками виник доволі давно: «Фемінізм має давню історію – принаймні з 2-ї пол. ХІХ ст. Саме в той час було визнано існування «жіночого питання» і в Україні. Жінки-феміністки взялися за просвітницьку роботу, соціальну діяльність, почали ставити питання про рівність прав жінок із чоловіками» – зазначає І. Ворчакова [3].

О. Гриценко-Веселовська відзначає, що «сутність жіночого руху полягала в боротьбі жінок за зрівняння прав з чоловіками в економічній, політичній, культурній сферах життя, а також їх участь у загальнополітичному процесі. Цей рух також нерідко називали феміністським (від лат. femina – жінка), а в англосаксонських країнах – суфражистським рухом (від англ. suffrage – виборче право), а жінок, що боролися за право голосу – суфражистками» [4, с. 477].

Таким чином, рух жінок за зрівняння у правах з чоловіками виникає раніше за рух, метою якого є гендерна рівність (адже і сам термін «гендер» виникає пізніше. Доволі чітко на зміст цього терміна вказує Л. Воронько: «Термін «гендер» виник у Великій Британії і в перекладі з англійської означає рід. Спочатку це слово використовувалося для позначення граматичного роду (чоловічого, жіночого, середнього). У новому сенсі поняття «гендер» застосував у 1968 р. американський психолог Р. Столер з метою розрізнення «маскулінності» і «фемінності» як соціокультурних характеристик чоловічого і жіночого. Проте існує думка, що термін «гендер» запозичив з граматики та вперше ввів у науковий обіг видатний сексопатолог Дж. Мані, якому під час вивчення гермафродитизму і транссексуалізму необхідно було розрізняти загальностатеві властивості» [5].

Необхідність введення нового терміна (який спочатку позначав не лише чоловічий і жіночий, але й середній рід) зумовлено усвідомленням суспільством наявності іншості. Дуже чітко це відмічено у праці «Гендерна рівність і

недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів»: «Гендерні студії охоплюють такі наукові напрями:

жіночі студії (women's studies) – вивчення жінок та їх досвіду;
феміністичні студії (feminist studies) – відрізняються від жіночих студій тим, що вивчають, передусім, владні відносини, патріархат, андроцентризм;
чоловічі студії (men's studies) – вивчення нерівностей та ієрархій, владних відносин серед чоловіків, досвіду і ролі чоловіків у суспільстві;
студії про геїв і лесбійок (gay and lesbian studies) – вивчення досвіду і життя геїв і лесбійок;

квір студії (queer studies) – більш критичні, ніж попередні; охоплюють ширший об'єкт дослідження (категорії людей, які не вписуються у традиційну норму «жіноче-чоловіче»), критикують гетеронормативність» [6, с. 9].

Особливо чітко відмінність між фемінізмом і гендером проявляється при аналізі явища транссексуальності. «Транссексуальність – термін, що позначає ідентифікацію особистості із гендером, який відрізняється від її біологічної статі. Його визначальною ознакою є бачення себе особою протилежної статі та бажання змінити свою біологічну стать на протилежну. ... Транссексуали страждають від глибокої незадоволеності власною гендерною ідентичністю (гендерна дисфорія), відчувають сильну відразу до свого тіла...» [7].

З цього приводу Європейський суд з прав людини ще у 1992 році зазначив: «Правові ситуації, що складаються, можуть виявитися доволі складними. Виникає низка проблем, серед яких: визначення транссексуальності, згода та інші умови, які належить виконати до операції; умови, за яких може бути дозволена зміна статі; правові наслідки хірургічного втручання, здатність жити в новому сексуальному образі; міжнародні аспекти (місце проведення операції); правові наслідки зміни статі, що мають зворотну силу (внесення змін до актів цивільного стану); можливість обрати інше ім'я; конфіденційність документів і відомостей про зміну статі; наслідки в родинному аспекті (право одружуватися, доля існуючого шлюбу, походження дітей) і т. д.» [8].

Таким чином, поява терміна «гендер» зумовлена усвідомленням суспільством не лише біологічних характеристик чоловічності та жіночності, але й психологічних, а також сексуальною орієнтацією, появою ЛГБТ-товариства. Тому рівність людей незалежно від статі та гендерна рівність різні за змістом (а, відповідно, і обсягом) принципи. Відтак, досліджуючи гендерну рівність неможна все зводити до біологічної статі – чоловік, жінка, обмежуючись принципом правової рівності людей незалежно від статі.

1. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

2. Електронний протокол засідання Верховної Ради України від 17 листопада 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_el_h2?data=17112016&nom_s=5.

3. Ворчакова І. Фемінізм як ідеологія жіночих рухів. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/29.pdf>.

4. Гриценко-Веселовська О.В. Суффражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. С. 477–484.

5. Воронько Л.О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сут-

ність. URL: academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12VLOSPS.pdf.

6. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

7. Транссексуальність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Транссексуальність>.

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Б. проти Франції» від 25 березня 1992 р. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461455/2461455.htm>.

Маргулов Артур Худувич,
професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, доцент

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ ПРО «РЕІНТЕГРАЦІЮ ДОНБАСУ»

Наша держава сьогодні перебуває на шляху реального державотворення, коли кожен прийнятий правовий акт, прояв активності громадянського суспільства наближають її до порушення історичних зв'язків залежності з імперсько-радянським минулим. Шляхом до самостійності здолано багато перешкод політико-правового характеру, ментального освідомлення власної незалежності, але на часі постали нові виклики - відсічі зовнішньої агресії та реінтеграції власних територій у соціально-політичне та правове державне поле.

У контексті прийняття Верховною Радою України Закону про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях доцільно було б дослідити історичні паралелі, які презентують нам практичний досвід.

Події початку двадцятого століття для нашої держави визначились бурхливими подіями. У 1918 році четвертим Універсалом Центральною Радою було проголошено вперше у ХХ столітті незалежне національне державне утворення – Українську Народну Республіку. У той час держава відчувала на собі зовнішню військову агресію, проблеми з налагодженням дій центрального державного апарату та місцевих органів самоврядування, незакінчені процеси формування власних збройних сил, економічну кризу та конфлікт еліт. Перші кроки державності були нерішучими та болісними для всієї країни.

Незважаючи на хитке геополітичне становище, єдине, що об'єднувало населення країни, політичних лідерів, було майбутнє бачення незалежності держави. Держави, що охопила би території проживання етнічних українців. 22 січня 1919 року на Софійському майдані проголошено універсал про об'єднання Української Народної Республіки із Західно-Українською Народною Республікою у єдину державу. Цим правовим актом було засвідчено споконвічне прагнення українців, які геополітично були поділені по різних

державних утворень, до єдності у кордонах єдиної держави.

Акт Злуки мав символічне значення для ментального усвідомлення єдності нації та країни. Він заклав підвалини для подальших державотворчих процесів на території сучасної України. Але треба зазначити, що сутність цього Акта була більше декларативна, на що вплинули як геополітичні, так і внутрішньополітичні обставини. Динаміка міжнародних відносин початку ХХ століття, близькість військово-агресивного середовища на кордонах молоді держави та зволікання із провадженням процесів реального злиття в єдину державу призвели до фатальних наслідків. Незважаючи на проголошення Акта Злуки не відбулось злиття в єдине двох державних апаратів та місцевих органів самоврядування, армій та дипломатичних місій, фінансових та правових систем.

Негативними наслідками такої бездіяльності стає фактична денонсація урядом ЗУНР Акту Злуки внаслідок таємних переговорів уряду УНР з урядом Польщі. Так, проіснувавши майже рік, формат єдиної української державності зазнав фіаско.

Даний історичний факт переконливо свідчить нам про важливість інтеграційних факторів у процесі державотворення. Без уніфікації правового поля, державних органів вади, армії та інших ознак державного суверенітету майбутнє може бути непередбаченим.

Ухвалення Закону про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях у сучасних умовах стає відправною точкою для подальшого законодавчого шляху для фактичної інтеграції цих територій до українського політико-правового поля. Статті закону визначають основні положення реального стану речей, але у ньому не прописані механізми здійснення відновлення державного суверенітету. На наш погляд, головним недоліком існуючої правової бази є відсутність поетапно прописаних форматів майбутнього існування. Не визначено механізми покарання та амністування громадян, які залишились на окупованій території, ступінь та міра їх відповідальності, практики адаптації до мирного життя та відновлення українського суверенітету на цих територіях. Відсутність таких норм створює додаткові бар'єри до фактичної реінтеграції не лише територій, а й свідомості громадян України, які опинились та стали заручниками на окупованих територіях.

Зволікання із політико-правовим регулюванням реінтеграційних процесів де-юре та де-факто може призвести до незворотних процесів. В умовах відкритого інформаційного простору та із застосуванням активно-спрямованої пропагандистської зовнішньої діяльності. До цього процесу повинні залучитись не лише державні органи влади, а й представники громадянського суспільства, з урахуванням інтересів внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які перебувають на тимчасово окупованій території

Наведені нами історичні паралелі повинні продемонструвати усю важливість активної державотворчої діяльності у справі реінтеграційних процесів. Покладання сподівань у вирішенні внутрішніх проблем на зовнішнє

управління може завести ситуацію у глухий кут. Без внутрішньодержавного діалогу результативність таких заходів може мати зворотній ефект. Ми сподіваємось, що закон про «реінтеграцію Донбасу» стане відправною точкою до політико-правового регулювання питань територіальної цілісності нашої держави.

Новицька Наталія Борисівна,
доцент кафедри
цивільного права та процесу
Університету державної
фіскальної служби України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент

ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

В Основному Законі нашої держави гарантується громадянам право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Громадяни на свій вибір можуть вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Разом з тим у Конституції встановлюються обмеження здійснення цих прав в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

У юридичній літературі існує багато поглядів щодо визначення поняття принципів права. Зокрема, одні вчені звертають увагу на те, що «принципи – це категорія об'єктивна, інші тлумачать принципи як основні ідеї і навіть як поняття, що виражають сутність історичного типу держави» [1, с. 5-33]. Деякі вказують, що принципи є сферою правосвідомості, правової ідеології і науки, а інші вчені не бачать юридичні принципи поза безпосереднім (вольовим) змістом діючого права, яке розуміється досить широко [2, с. 194]. Принципи права – об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку.

Конституція України проголошує в нашій державі верховенство права. Зазначена норма втілена не тільки в Конституції України та у такій важливій складовій частині українського законодавства, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, але й поступово знаходить своє відображення і в галузевих законах. Звідси випливає, що держава повинна гарантувати верховенство права та дотримання прав людини на інформацій-

ний простір, вільний від матеріалів, що порушують норми суспільної моралі у суспільстві.

Ключовими поняттями моралі є честь і безчестя, добро і зло, повага і наклеп, порядність і продажність, совість і сором, гідність і підлість, обов'язок і зрадливість. Це протилежні категорії. Гідність, як самооцінка особистості тісно пов'язується із тим, як її оцінює суспільство, тобто її честю. Честь є об'єктивною оцінкою особистості, що визначає ставлення суспільства до громадянина, соціальною оцінкою моральних та інших якостей особистості. Звідси випливає, що органи державної влади зобов'язані захищати громадян від інформації, яка є шкідливою або небезпечною для окремих осіб, суспільства та держави, наприклад, повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни тощо.

Під гідністю мається на увазі самооцінка, тобто суб'єктивна оцінка особистістю своїх особистих якостей, здібностей, світогляду, виконаного обов'язку і свого суспільного значення. Самооцінка повинна ґрунтуватися на соціально значимих критеріях оцінки моральних та інших якостей особистості [3]. Гідність тлумачиться як позитивна самооцінка особистості, приниження якої є неприпустимим.

Можна також твердити, що поняття честі є соціальною властивістю особистості, за допомогою якої суспільна думка впливає на людину. Стародавнє народне прислів'я гласить: «Бережи плаття з нову, а честь – змолоду».

Отже, хоча якісне «наповнення» поняття «честі» і залежить від конкретного індивідуума і культури суспільства в цілому, тим не менше честь була і є вищим немайновим благом особистості. Не випадково ЦК України передбачає «позитивність» цього поняття, наполягаючи на повазі суспільства до особистості.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що честь є історичною категорією, оскільки вона виникла із появою людського суспільства. Отже, доки існує людський колектив, його окремі члени будуть піддаватися певній оцінці з боку осіб, що їх оточують. При цьому суспільна оцінка не завжди залежатиме від волі та бажання самої особи, риси і якості якої оцінюються. З іншого боку, моральний стан цієї особи залежить значною мірою не від оцінки суспільства, а від її усвідомлення, приміряння цієї оцінки до себе.

Честь і гідність мають між собою нерозривний зв'язок у силу того, що в їх основі лежить єдиний критерій – моральність, однак вони не є тотожними. Розбіжність полягає у тому, що честь є об'єктивною суспільною властивістю, яка суб'єктивно оцінюється людиною, а гідність – суб'єктивною самооцінкою, що залежить від її внутрішнього духовного світу. Категорії «честь» і «гідність» впливають одна з іншої. Тому вони є взаємозалежними, але не тотожними.

У цілому право на честь, гідність і ділову репутацію належить до прав, що забезпечують соціальне існування особи [3, с. 186].

Законність є правовим режимом суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням норм права всіма суб'єктами правових відносин. Як функціональна складова механізму адміністративно-правового забез-

печення прав і свобод громадян, законність затребувана суспільним середовищем, державою, окремими громадянами. Законність сприяє якісному здійсненню державного управління. Для громадян законність являє собою засіб, за допомогою якого вони захищаються від порушення своїх прав, свобод і законних інтересів.

Основним законодавчим принципом, покладеним в основу регулювання правовідносин у сфері поширення інформації в Україні, є принцип свободи слова, свободи вираження думки, свободи доступу до інформації та заборона цензури. На нашу думку, принцип заборони цензури є одним із найсуперечливіших в сфері захисту суспільної моралі. Відповідно до ст. 15 Конституції цензура заборонена. Саття. 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Разом з тим, частина 3 цієї статті вводить норму, яка обмежує здійснення цих прав законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Тобто виникає ситуація, коли, з одного боку, цензура заборонена, а з іншого, у визначених законом випадках дозволена.

В Конституції України закріплено найважливіший принцип державного буття: діяльність держави всеціло спрямована на утвердження, забезпечення та захист основних прав і свобод людини. Тобто якщо зловживання правом на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації порушує права інших громадян, то держава повинна захищати таких громадян, застосовуючи певні обмеження. Дана норма знайшла своє відображення у Законі України «Про інформацію», де йдеться про недопустимість зловживання обмеженням масової інформації в Україні, свободою масової інформації та окреслено правові рамки обмеження свободи масової інформації в Україні. Дослідивши ризик нормативно правових актів, що регулюють інформаційні права громадян, дослідник В. Г. Єлізаров поділяє обмеження свободи масової інформації за об'єктами правового захисту на: обмеження з метою захисту основ конституційного ладу, оборони країни та безпеки держави; обмеження з метою захисту прав, свобод і законних інтересів інших осіб; обмеження з метою захисту здоров'я громадян та суспільної моралі [4].

В Україні сьогодні існує категорична заборона цензури. Однак, незважаючи на законодавчу заборону цензури продукції засобів масової інформації, на практиці доволі часто ті чи інші елементи цензури, відображені в національному законодавстві у вигляді правових обмежень, доповнюють межі свободи масової інформації.

Взагалі, цензура – це надзвичайно складне явище, яке поширюється на суспільні відносини та ставить перед собою визначені цілі, володіє конкретними функціями та має певні засоби для їх реалізації. Головною метою цен-

зури, як стверджує Ю.О. Пічугіна, є контроль за інформаційними потоками в суспільстві [5].

Отже, захист суспільної моралі в інформаційній сфері ґрунтується на: загальноправових принципах: верховенства права; принципі поваги до прав, свобод, честі та гідності людини; гуманізму; спеціальних принципах: принцип заборони цензури; невтручання органів державної влади і місцевого самоврядування у діяльність засобів масової інформації та суб'єктів підприємницької діяльності поза межами, визначеними законодавством; створення умов для здійснення саморегулювання у дотриманні законодавства про захист суспільної моралі; поваги до прав споживачів та ненав'язування їм будь-якої інформаційної продукції; неприпустимості зловживання свободою діяльності засобів масової інформації.

1. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. – М.: Юрид. лит., 1977. С. 5–33.

2. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. М.: ТК Велби, Изд-во «Прспект», 2008. 576 с.

3. Гражданское право : учебник для вузов. Часть первая; под общ. ред. Т.И. Илларионовой и др. М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. С. 186.

4. Елизаров В.Г. Свобода массовой информации в Российской Федерации: конституционные основы и правовые ограничения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2002. 21 с.

5. Пічугіна Ю.О. Системна методологія вивчення цензури в комунікаційних каналах // Соціальні комунікації. 2012. Вип. 36. С. 123–131.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
віце-президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Олійник Віктор Миколайович,
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Активізація демократичних трансформацій, що почалися у світі наприкінці ХХ ст. та набирають ще більших обертів у ХХІ ст., спрямовані на забезпечення прав і свобод людини й громадянина, формування якісно нових ринкових відносин, розвитку політичної, соціально-економічної, духовної та

культурної сфер суспільства, транспарентності органів публічної влади. Гарантування захисту та неухильного дотримання прав людини передбачає у тому числі ефективну, незалежну та відкриту діяльність органів судової влади. Органам судової влади відводиться центральне місце у правозахисному механізмі. Судова влада має системоутворюючий характер, адже виступає регулятором життєдіяльності держави та суспільства, їх розвитку та єдності.

Вітчизняні та зарубіжні науковці продовжують звертатися до тематики формування справедливого та неупередженого правосуддя на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях; науковими доробками забезпечена проблематика розвитку інститутів громадянського суспільства як фундаменту становлення відкритої держави. Проте дискусії сучасних дослідників на тему діяльності суду та розвитку громадянського суспільства, враховуючи погляди мислителів різних епох, що здійснили фундаментальний вплив на становлення науки та суспільства, сьогодні ще більше загострюються, оскільки виникає термінова потреба у пошуку новітніх та вдосконаленні існуючих шляхів взаємодії вказаних суб'єктів. Недостатність комплексних загальноправових розвідок проблематики взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства унеможлиблює ефективний розвиток цього процесу.

У зв'язку цим значної уваги державних та громадських діячів, експертів тощо вимагають питання взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства в межах юридичної доктрини, й особливо з позицій науки теорії держави і права.

Перш за все слід відзначити дослідження, присвячені питанням взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Їх здійснювали В. Авер'янов, О. Бабінова, Ю. Битяк, В. Головій, А. Закалюк, М. Козюбра, В. Кравчук, О. Крутій, М. Лашкіна, В. Надрага, Н. Нижник, Р. Ромашов, О. Святоцький, С. Степаненко, С. Тимченко та ін. Звернення до цих робіт має важливе значення, оскільки, наприклад, вивчення форм взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства можуть стати основою для дослідження форм комунікації суду та громадськості.

Безпосередньо дисертаційні та монографічні роботи в межах юридичної науки проблемі взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства присвятили такі дослідники, як М. Вільгушинський, П. Каблак та ін. [1-3]; з позицій політології цю проблематику розглянуто Л. Вінокуровою [4]. Окремо слід відзначити дослідження, в яких частково приділялася увага вказаному питанню [5; 6; 7]. Опрацювавши науково-дослідні роботи з питань взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства, потрібно констатувати, що комплексні дослідження з цієї проблематики майже не здійснювалися з позицій науки теорії держави і права. Відсутність комплексних теоретико-правових досліджень питань комунікації суду та громадськості суттєво збіднює вітчизняну правову доктрину та потребує заповнення цієї прогалини.

Так, вивчаючи проблематику правового статусу суду, важливим є акцен-

тування уваги Д. Бароніним на характеристики взаємовідносин суду й суспільства [5, с. 163–174]. На думку дослідника, комунікативна взаємодія суду й суспільства спрямована на: доведення до відома суду змісту соціального очікування від його діяльності, потреб соціуму щодо ефективного механізму захисту прав та інтересів його членів; формування в останніх позитивної оцінки діяльності суду, її схвалення й підтримки, суспільної довіри до цього інституту, забезпечення легітимності інституту суду. Вибір комунікаційного каналу залежатиме від змісту інформації, яку суд планує надати, й від конкретних її адресатів. Це можуть бути свої комунікаційні медіа-канали суду – власний веб-сайт, рубрика в місцевій пресі, блоги, сторінки в соціальних мережах, інформаційні стенд і кіоск тощо, а також комунікаційні канали загального користування – інтернет-форуми, прес-конференції, інтерв'ю [5, с. 163–174].

М. Вільгушинським проведено комплексне системне дослідження питань взаємовідносин судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю крізь призму предмета адміністративно-правового та інших способів правового регулювання [7]. Вченим визначено форми та зміст взаємовідносин судів загальної юрисдикції з громадськістю; розкрито сутність громадського контролю як особливої форми взаємовідносин судів загальної юрисдикції з громадськістю; надано пропозиції щодо удосконалення інституту взаємовідносин судів загальної юрисдикції із громадськістю тощо.

М. Вільгушинський вважає, що взаємовідносини судів загальної юрисдикції з громадськістю ґрунтуються на принципах належного врядування, тобто вихідних засадах спілкування суб'єктів реалізації публічної влади, представлених у цьому разі судами загальної юрисдикції, що діють у позапроцесуальній формі, та приватними особами. До принципів належного врядування, на яких засновані взаємовідносини судів загальної юрисдикції та громадськості, автором віднесено: принцип участі у прийнятті рішення, принцип прозорості (відкритості), принцип підзвітності, принцип ефективності [1, с. 328]. Вважаємо, що нині дослідження принципів взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вимагає особливої уваги.

У свою чергу П. Каблак наголошує, що налагодження конструктивних взаємовідносин, гармонійна взаємодія владних структур з громадськістю можлива лише в умовах розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає 1) здатність людей до солідарності, до інтеграції у громаду, їх «зрілість» та ініціативність; 2) наявність достатньої мережі громадських об'єднань, через які реалізуються особисті ініціативи та які виступають посередниками у взаємовідносинах держави, в тому числі судової влади, і громадянського суспільства; 3) наявність незалежних та політично незаангажованих ЗМІ; 4) можливість брати участь в удосконаленні функціонування судової влади, в першу чергу, шляхом здійснення громадського контролю [3, с. 176–177].

У демократичних суспільствах саме на правосуддя покладається завдання контролю за виконанням чинного законодавства, гарантування дотримання

прав кожної людини [8, с. 4]. Проте діяльність суду також потребує контролю як з боку органів державної влади, так і з боку громадянського суспільства.

С. Прилуцький констатує, що держава та громадянське суспільство підпорядковані діалектичному закону єдності та боротьби протилежностей. Як громадянське суспільство не може існувати без охоронного, примусового та карального механізму держави, так і держава не може існувати без рушійного потенціалу вільного суспільства. Історія людства наочно свідчить, що лише після ефективного збалансування та створення дієвих механізмів взаємного контролю між державою і суспільством зароджуються умови для формування соціальної та правової держави із демократичним конституційним ладом. Вчений вважає, що передусім через громадський контроль у формах безпосередньої участі представників суспільства при здійсненні правосуддя, правозахисної діяльності адвокатури як самостійного інституту громадянського суспільства у механізмі судочинства, відкритості процесу правосуддя (гласність та відкритість судочинства), доступності ЗМІ до судової інформації та її об'єктивного висвітлення може реалізуватися компроміс між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади та здійснення правосуддя [7, с. 384–385].

Громадський контроль за діяльністю судів загальної юрисдикції виконує подвійну роль. З одного боку, завдяки йому підвищується рівень поінформованості суб'єктів державного контролю про діяльність судів загальної юрисдикції, а з іншого, він надає громадськості можливість самостійно впливати на функціонування судів шляхом звернення до них із відповідними пропозиціями та рекомендаціями [2]. Тож на сучасному етапі не меншої уваги потребує дослідження питання громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

Таким чином, підводячи підсумки, необхідно зауважити, що проблеми комунікації та співробітництва органів судової влади та інститутів громадянського суспільства вивчалися переважно в межах наук адміністративного права та судоустрою. Не применшуючи значення існуючих досліджень, відзначимо, що більшість наявних розробок проблеми взаємодії суду та громадськості мають галузевий, здебільшого фрагментарний характер та проводилися другорядно до головного вектора пізнання, спрямованого на розв'язання інших теоретичних завдань. З метою вироблення цілісної та фундаментальної доктрини, формування концептуального бачення на сучасному етапі науковцям важливо звернутися до ґрунтовного опрацювання цієї проблематики з позицій загальної теорії держави і права.

На сучасному етапі актуалізуються теоретико-правові питання інтегрування інститутів громадянського суспільства до формування і зміцнення органів судової влади. В ефективній комунікації зацікавлені як органи судової влади, так й інститути громадянського суспільства, тож обидві сторони мають проявляти ініціативу у пошукові механізмів їх співпраці. Нині увага громадськості має концентруватися на напрацюванні механізмів співробітництва з органами судової влади. Занадто велика зосередженість суспільства на негативних проявах системи судової влади чи на окремих її представниках відволікає громадськість від вирішення важливих питань. Лише цілеспрямо-

вана та узгоджена співпраця влади, науковців, практиків, громадськості сприятиме ефективній комунікації органів судової влади та громадськості.

1. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 394 с.
2. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ: Поліграф. центр «Київський університет», 2013. 415 с.
3. Каблак П.І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 211 с.
4. Вінокурова Л.В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2009. 20 с.
5. Баронін Д.Б. Правовий статус суду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 201 с.
6. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН, 2012. 317 с.
7. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ., 2013. 448 с.
8. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 240 с.

Буканов Григорій Миколайович,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного
технічного університету,
кандидат політичних наук, доцент

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Система суб'єктів адміністративної юрисдикції в Україні – це передбачена законом сукупність адміністративно-юрисдикційних органів і посадових осіб, що мають спільну мету, взаємозв'язок, внутрішню єдність та самостійність в реалізації свого правового статусу у сфері державного управління, який виступає невід'ємним компонентом у системі складових елементів апарату Української держави та місцевого самоврядування.

Специфіка такої системи обумовлена деякими факторами. Найважливішими, від яких найбільше залежить її стан, є:

- а) модель управління державою і суспільством, яка склалася на відповідному етапі розвитку;
- б) будова і розміри державного апарату, що обмежує загальне збільшення системи суб'єктів до певної межі;
- в) рівень розвитку економіки, соціально-культурної сфери, форма державного устрою, стан органів правопорядку тощо.

Зазначені фактори мають об'єктивний характер, саме вони переважно впливають на рішення щодо утворення тих чи інших адміністративно-юрисдикційних суб'єктів. Поряд з цим система суб'єктів адміністративної юрисдикції частково залежить і від суб'єктивних факторів, коли реалізуються відповідні теоретичні концепції та погляди щодо доцільності об'єднання тих чи інших питань у віданні певного суб'єкта (на що зверталась увага під час дослідження потенційних зв'язків суб'єктів адміністративної юрисдикції в першій інстанції), про пріоритетність напрямків і проблем, за якими слід створювати відповідні адміністративно-юрисдикційні органи.

Щодо вимог, яким повинна відповідати система суб'єктів адміністративної юрисдикції, то це: мінімізація суб'єктів управління, відсутність дублювання в управлінській діяльності, в тому числі шляхом наділення вищих і нижчих органів різними повноваженнями щодо тих об'єктів, якими вони керують, облік функцій усієї системи управління стосовно особливостей об'єктів управління тощо.

Особливе значення має проблема загальних розмірів системи суб'єктів адміністративної юрисдикції. Існуюча система суб'єктів, з рядом подальших змін та доповнень, закладена в КУпАП ще в 1985 році, була орієнтована на функціонування в ланках адміністративно-командної моделі, на галузеву побудову держави та суспільства. Створення нової галузі державного управління і, відповідно, міністерства, відомства орієнтовано, таким чином, на автоматичне утворення відповідного суб'єкта адміністративної юрисдикції. Тому будь-яких нормативних обмежень у розмірах системи не могло існувати. Разом з тим в радянській юридичній літературі висувалися пропозиції, пов'язані з необхідністю зміни кількісного складу системи. Так, пропонувалося звузити коло суб'єктів, виключивши з нього, зокрема, виконкоми місцевих рад, скоротити кількість органів галузевої компетенції та зменшити число відповідних ланок. Висувалася пропозиція щодо обмеження кола суб'єктів, які уповноважені застосувати найбільш «репресивні» заходи адміністративного стягнення. Говорячи про суб'єктів, які застосовують заходи примусового характеру в адміністративному порядку, підкреслювалася необхідність обмеження переліку таких органів.

Поряд із пропозиціями щодо обмеження переліку суб'єктів адміністративної юрисдикції висувалися й інші, їм протилежні. Так, наприклад, з метою «розвантаження» керівників міськрайорганів внутрішніх справ та посилення спеціалізації в діяльності суб'єктів адміністративної юрисдикції висловлювалася думка про доцільність наділення адміністративно-юрисдикційними повноваженнями вузькогалузевого характеру керівників медичних витверезників, начальників паспортних відділів (столів), дільничних інспекторів міліції тощо.

Як бачимо, наведені точки зору охопили можливе розширення та обмеження системи суб'єктів адміністративної юрисдикції в рамках радянської адміністративно-командної моделі, і вони навряд чи можуть бути сприйняті в умовах новітніх євроінтеграційних прагнень Україні. На нашу думку, сучасні тенденції розвитку української держави і суспільства припускають поєднання інтегративного та диференційованого підходів у визначенні меж зазначеної

системи. Сьогодні в Україні повинен стати пріоритетним функціональний принцип побудови державного апарату. Останній, на відміну від галузевого, орієнтує структури державного апарату на вирішення об'ємних, комплексних проблем, а саме: зміну структури органів виконавчої влади з поступовим переходом від галузевого до функціонального принципу побудови міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та відповідним скороченням їх численності; зміну організаційних структур міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, їх пристосування до нових структурних особливостей і вимог.

Механічне безкінечне збільшення (скорочення) системи суб'єктів адміністративної юрисдикції України, як уявляється, проблему вирішити не може. Оптимальним є формування даних суб'єктів на основі функціонального і міжгалузевого принципів із широким діапазоном дій, які могли б охопити всі питання як комплексно, так і окремо, а галузевий принцип використовувати для формування внутрішньоструктурних підрозділів. Подібні органи адміністративної юрисдикції, орієнтовані на об'ємні функціональні напрямки у сфері державного управління, включали б в себе низку спеціалізованих структур і посадових осіб у вузьких сферах і галузях. Такий підхід зробив би систему суб'єктів адміністративної юрисдикції в Україні більш мобільною та гнучкою в процесі роботи, оскільки в разі необхідності реорганізації зручніше вносити зміни і корегувати блок взаємопов'язаних, вузьких структур і посадових осіб, не змінюючи загальної профільної спрямованості органу.

Верба Ірина Олександрівна,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Потреба переосмислення окремих аспектів реалізації права на доступ до правосуддя, зокрема через врахування міжнародних стандартів його забезпечення, обумовлюється існуючими нині проблемами захисту прав людини і громадянина в Україні. Для їх ефективного і методологічно правильного врахування необхідним є вироблення єдиного розуміння поняття «міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя» та їх ознак.

Гармонізація та уніфікація наукової термінології є обов'язковою підставою розвитку політико-правових відносин. Оскільки в юридичній науці практично відсутнє поняття міжнародних стандартів права на доступ до правосуддя, необхідно звернутися до етимологічного походження загалом тер-

міна «стандарт».

В енциклопедичній та довідковій літературі слово «стандарт» визначається по-різному, зокрема: це зразок, якому щось має відповідати, задовольняти за своїми ознаками, властивостями, якостями [1]; це типовий зразок, якому повинно відповідати щось за розмірами, формою, якістю; єдина форма організації, проведення чого-небудь; те, що не має нічого оригінального, своєрідного; шаблон, трафарет [2, с. 274]. В етимологічно-онтологічному значенні стандарт (англ. – норма, зразок, модель, від франц. букв. – твердо стояти) – документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі; приймається в установленому порядку на основі консенсусу [3, с. 61]. Таким чином, етимологічно «стандарт» означає певну вимогу щодо відповідності або зразок, якому має щось відповідати.

Поняття «стандарт» використовується у різних галузях науки, техніки, виробництва та культури. Система стандартизації будь-якого явища складається з різних за змістом вимог. У юридичній науці поняття «стандарт» частіше вживається для позначення вимог до якогось права або процесу: правовий стандарт, стандарт права, стандарти виборів, стандарти правосуддя, міжнародний стандарт та ін.

Поняття «міжнародний стандарт» широко використовується національними та міжнародними інституціями при визначенні ступеня відповідності поведінки держави взятим на себе зобов'язанням [4, с. 20; 5, с. 20]. Загалом у вітчизняних науковців немає єдності щодо визначення поняття «міжнародні стандарти». Крім того, його часто ототожнюють з міжнародними «принципами».

З приводу співвідношення понять міжнародних стандартів і принципів міжнародного права слід зазначити, що термін «принципи міжнародного права» означає лише те, що підлягає застосуванню у відносинах між державами. Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй підкреслив тотожність термінів «норми» і «принципи», але зауважив, що принципи мають зазвичай більш загальний або фундаментальний характер. В теорії міжнародного права під поняттям «основні принципи міжнародного права» розуміються основи сучасної системи міжнародних відносин, які відрізняються універсальністю, стабільністю змісту, загальним характером [6, с. 113; 7, с. 6–10]. Отже, міжнародно-правові стандарти не тотожні поняттю міжнародні стандарти прав людини.

За тривалий період формування концепції прав людини у світі в юридичній науці України розроблено певну кількість визначень поняття міжнародних стандартів прав людини. Умовно їх можна об'єднати в кілька підходів.

Так, відповідно до першого підходу міжнародні стандарти прав людини розглядають в аспекті зобов'язань держави. Наприклад, О. Руднева розуміє їх як взірць, зразок позитивного результату дотримання державою-учасницею своїх міжнародно-правових зобов'язань, але зауважує, що відповідність рівня захисту тих чи інших прав людини не завжди є результатом поведінки держави, спрямованої на імплементацію відповідних міжнародно-правових актів, оскільки деякі стандарти можуть бути фактично втіленими у державі, яка

не є учасницею міжнародного договору, що закріплює необхідність їх дотримання [5, с. 20]. Схожу думку підтримує С. Черниченко, який зауважує, що міжнародні стандарти прав людини – це міжнародно-правові, тобто такі, що випливають з міжнародного права, обов'язки держав [8, с. 38]. Вважаємо, що такий підхід дещо звужує їх реальний зміст, оскільки міжнародні стандарти прав людини полягають не тільки в обов'язках держави, а й в системі вимог до їх правового забезпечення тощо.

Близьким до попереднього є підхід, за яким міжнародні стандарти прав людини розглядають як систему засад, правил, що регулюють поведінку держав. К. Савчук визначає міжнародні стандарти як міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих або інших сферах міждержавного співробітництва [3, с. 615]. Б. Кофман зауважив, що міжнародні стандарти прав людини є принципами, тобто основними засадами, які регулюють коло досить важливих суспільних відносин, що становлять інтерес для держав – членів світового співтовариства або держав – членів певної міжнародної регіональної організації, котрі закріплюються ними за допомогою норм міжнародного права в міжнародних угодах [9, с. 78]. П. Сигарт конкретизує, що такі стандарти можна використати, оцінюючи національну або регіональну поведінку держав у межах їх територій, а також у процесі здійснення ними внутрішньої юрисдикції; крім того, їх можна розглядати як такі, що стоять над національною конституцією [10, с. 15].

Згідно з наступним підходом, міжнародні стандарти прав людини розуміють як систему норм і принципів права, що регламентують різні сфери життя суспільства та держави. На думку О. Зайчука та Н. Оніщенко, – це сукупність принципів та норм, що встановлюють: права та свободи людини у різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації, як у мирний час, так і у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини [11, с. 101–102]. В. Буткевич розглядає міжнародні стандарти як такі, що регламентують права і свободи людини в конкретній сфері її життєдіяльності, визначаючи, в який спосіб загальноновизнані норми міжнародного права можуть бути там застосовані [12, с. 208]. Р. Мюллерсон зазначає, що такі норми передбачені в правилах міжнародних договорів, резолюціях міжнародних організацій, політичних домовленостях, міжнародних звичаях [13, с. 31]. Зазначений підхід є актуальним, але в ньому не врахована мета розроблення міжнародних стандартів – закріплення належної, ідеальної моделі забезпечення прав і свобод людини.

Згідно з останнім підходом, міжнародні стандарти прав людини розглядаються як система вимог (еталонів, показників, терміно-понять), у яких передбачено необхідний або бажаний їх зміст та обсяг. Наприклад, на думку П. Рабіновича, міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародно-

дних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини [13, с. 31]. Р. Руднева зазначає, що міжнародний стандарт слід вважати взірцем, ідеальною моделлю, парадигмою, що закріплює певні норми (принципи) у сфері прав людини, що зумовлюють обов'язковість вчинення певних дій (або утримання від їх вчинення), впровадження певних заходів з боку будь-якого суб'єкта, здатного впливати на реалізацію та захист прав людини [5, с. 22]. На думку Ю. Касараби, загалом, міжнародні стандарти – це закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні еталони, норми, показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава [14, с. 10]. Р. Шамсон вважає, що це всі документи, яких повинні дотримуватись всі держави світу, а якщо йдеться про регіональні документи, то держави певного регіону [15, с. 63]. Цей підхід, вважаємо, відображає реальну сутність міжнародних стандартів прав людини. Він заснований на природно-правовій концепції праворозуміння і передбачає, що міжнародні стандарти все ж необхідні для приведення системи прав і свобод людини в державі до вимог об'єктивності і справедливості.

Існують й інші визначення, які через свій дискусійний характер важко віднести до якогось конкретного підходу.

Наявні в літературі визначення поняття міжнародних стандартів прав людини часто є суперечливими та не сприяють розробленню комплексного розуміння міжнародних стандартів права на доступ до правосуддя.

Отже, аналіз основних підходів до визначення поняття «міжнародних стандартів прав людини» дозволяє виділити основні їх ознаки: 1) передбачені міжнародними нормативно-правовими актами; 2) мають універсальний, засадничий характер; 3) загальнообов'язкові для держав, які визнають їх в офіційному порядку; 4) правила, придатні для загального і багаторазового застосування; 5) слугують еталоном забезпечення прав людини; 6) закріплюють належний, бажаний обсяг та якість прав і свобод людини; 7) здатні впливати на реалізацію та захист прав людини; 8) на їх досягнення заохочується або ж зобов'язується держава.

На основі виділених ознак, узагальнюючи наукові підходи до розуміння змісту суміжних термінів можна надати таке визначення поняття «міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя». Це передбачена міжнародними нормативно-правовими актами система універсальних, загальнообов'язкових принципів та норм, на основі яких забезпечується реалізація права на доступ до правосуддя відповідно до вимог громадянського суспільства і правової держави. Вищезазначене обумовлює важливість проведення ґрунтовного аналізу системи міжнародних актів, що закріплюють міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя для визначення напрямів їх імплементації у вітчизняне законодавство.

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. М.: Рус. яз., 1991. 917 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD).

Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2007. 1736 с.

3. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. Редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5 : П-С. 736 с.

4. Ремєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади : монографія. Харків: Право, 2014. 191 с.

5. Руднєва О. М. Поняття та ознаки міжнародних стандартів прав і свобод людини // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 49. С. 17–22.

6. Голубок С. А. Международно-правовые стандарты права на судебную защиту // *Правоведение*. 2007. № 1. С. 112–124.

7. Лукашук И. И. Понятие и система основных принципов международного права. *Курс международного права: в 7-ми т.* Москва: Наука, 1989. Т. 2. С. 6–10.

8. Черниченко С. В. Права человека и гуманитарная проблематика в современной дипломатии // *Московский журнал международного права*. 1992. № 3. С. 35–43.

9. Кофман Б. Міжнародні виборчі стандарти: ідентифікаційна та структурна характеристика // *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2007. № 3 (9). С. 74–80.

10. Sieghart P. *The International Law of Human Rights*. N. Y.: Oxford University Press, 1983. 221 p.

11. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції: навч. посібник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

12. Міжнародне право: основні галузі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич [та ін.]; за ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2004. 816 с.

13. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. Москва: Проспект, 1991. 160 с.

14. Касараба Ю.Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України : автореф. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 21 с.

15. Шамсон Р.Т. Права человека и внутренняя компетенция государств // *Московский журнал международного права*. 2003. № 3. С. 61–69.

Грицай Ірина Олегівна,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
заступник голови Дніпропетровської обласної
організації «Асоціація українських правників»,
кандидат юридичних наук, доцент,
член-кореспондент Академії наук
вищої освіти України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сьогодні національні механізми з питання покращення становища жінок існують майже в усіх країнах світу та є різними за своєю формою й ефективністю. Головна мета таких механізмів – сприяти утвердженню принципу гендерної рівності у сфері політичного, економічного, соціального й культурно-

го розвитку. Слід зазначити, що останнім часом на глобальному рівні з'явилася низка важливих політичних ініціатив із забезпечення комплексного підходу щодо реалізації принципу гендерної рівності, адже досягнення гендерної рівності наразі стає першочерговим показником розвитку кожної країни в умовах глобалізації сучасного суспільства. Наприклад, одні країни системно розглядають проблему рівності чоловіків і жінок, а в її рамках як складову розв'язують проблему змін у становищі і статусі жінок. Інші країни зосереджуються на зміні в становищі соціального статусу жінок та його покращенні і вдосконаленні. Україна, ратифікувавши основні міжнародні документи щодо забезпечення механізму реалізації принципу гендерної рівності, визначила як одну з важливих складових подальшого розвитку та як один із пріоритетів державної політики для себе забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок.

В умовах зміцнення курсу на європейську інтеграцію модернізація українського права вимагає виходу за межі суто національного права і законодавства. Слід акцентувати увагу, що, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) та протоколи до неї, наша держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах, зокрема у контексті заборони дискримінації за будь-якою ознакою, що включає в тому числі стать. Визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ у всіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, у тому числі щодо гендерної рівності, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст положень про заборону дискримінації за ознакою статі.

Зобов'язання України із забезпечення гендерної рівності передбачено в Угоді про асоціацію з ЄС. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої, в главі 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» вказує на зобов'язання Сторін посилити діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації (ст. 419) [1]. На шляху до досягнення цієї мети – забезпечення гендерної рівності у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень. Відповідний додаток до Угоди наводить перелік ключових Директив ЄС у сфері забезпечення недискримінації і гендерної рівності. Серед них:

- Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 року про поступову реалізацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення [2];
- Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили або годують [3];
- Директива Ради 96/34/ЄС від 3 червня 1996 року про рамкову угоду

щодо декретної відпустки [4];

– Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення рамкових стандартів рівноправного поводження у сфері зайнятості і професійної діяльності [5];

– Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у доступі до товарів і послуг [6];

– Директива 2006/54/ЄС Європейського Парламенту Ради від 5 липня 2006 року про реалізацію принципу рівних можливостей і рівноправного ставлення щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості [7];

– Директива 2010/41/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 7 липня 2010 року про застосування принципу рівного підходу до чоловіків та жінок, які є самозайнятими особами [8]. Слід звернути увагу, що ці Директиви мають загальний характер. Отже, необхідно враховувати той факт, що значний розвиток і реальну реалізацію в Україні Директиви ЄС отримують в практиці Європейського суду з прав людини, яка, зокрема, має прецедентний характер.

Україною ратифіковано основні міжнародні і європейські документи, що гарантують гендерну рівність, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [9], Конвенцію ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок [10], Європейську соціальну хартію [11], Конвенцію про заходи щодо протидії торгівлі людьми [12] та ін. Україна підписала Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську конвенцію), і тепер здійснюється підготовка до її ратифікації.

Таким чином, становлення сучасного демократичного суспільства в Україні є складним трансформаційним процесом, який не може обійтися без гендерних перетворень. Сьогодні важко визначити реальні масштаби гендерної нерівності. За фактами гендерної дискримінації, оскільки вона часто буває прихованою, кількість справ не відображає реального рівня та масштабів поширення. Так, не лише особа, яка є кривдником, а й безпосередньо жертва дуже часто докладають зусиль для того щоб не «виносити з хати сміття», зокрема це може бути через сором, страх або безпорадність, а нерідко – через незнання. Так, про гостроту цієї проблеми свідчить соціально напружена моральна атмосфера у суспільстві. Прагнучи до демократичного розвитку, Українська держава насамперед має орієнтуватися на зарубіжний досвід реалізації принципу гендерної рівності, адже це свідчить, наскільки ефективно держава може побудувати об'єднане, розвинуте та поступальне суспільство, а нехтування проблемами гендерної рівності ставить під удар усю систему державного управління.

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 26 вересня 2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. про поступове запровадження принципу однакового підходу до чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45891>.

3. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або годують (десята індивідуальна Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС). URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwixybaojuTYAhWJL1AKHaVAAikQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fold.minjust.gov.ua%2Ffile%2F32375&usg=AOvVaw3n3hZGepxkFimr9V_Y5_T1.
4. Директива Ради 96/34/ЄС від 3 червня 1996 року про рамкову угоду щодо декретної відпустки. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45891>.
5. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. про встановлення рамкових стандартів рівноправного поводження у сфері зайнятості і професійної діяльності. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45891>.
6. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 р. про імплементацію принципів рівності чоловіків і жінок у доступі до товарів і надання послуг (Офіційний вісник ЄС, L 373, 21 грудня 2004 р., с. 37–43). URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwie-qDlj-TYAhVMbVAKHRyyANEQFgg7MAM&url=http%3A%2F%2Fold.minjust.gov.ua%2Ffile%2F32556&usg=AOvVaw2P8oJrgA2tEq_xwy-ekA2.
7. Директива Європейського Парламенту Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року про реалізацію принципу рівних можливостей і рівноправного ставлення щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwirhI2fkOTYAhWNKlAKHRcLDskQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fold.minjust.gov.ua%2Ffile%2F32405&usg=AOvVaw2kMBcZQo4I6o8zvRmfQKvT>.
8. Директива Європейського Парламенту Ради 2010/41/ЄС від 7 липня 2010 року про застосування принципу рівного підходу до чоловіків та жінок, які є самозайнятими особами. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiJ7OKvkeTYAhXBZ1AKHd1xCpQQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fold.minjust.gov.ua%2Ffile%2F32556&usg=AOvVaw2P8oJrgA2tEq_xwy-ekA2.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
11. Європейська соціальна хартія від 03 травня 1996 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
12. Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_858.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна,
старший викладач
кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету,
член правління Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»,
кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Проблеми здійснення управління суспільством, засоби й шляхи упорядкування суспільних відносин, найбільш ефективні варіанти взаємодії громадськості й держави залишаються актуальними протягом усієї історії людства. Ефективність влади у демократичній державі залежить від якості її взаємодії з громадянським суспільством. Національна поліція України здійснює свою діяльність відповідно до положень чинного законодавства, міжнародних стандартів та покликана забезпечити реалізацію, охорону й захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно сьогодні існує потреба у подальшому пошуку шляхів для результативної взаємодії поліції та громадськості.

З урахуванням зазначеного проблематика взаємодії Національної поліції України з інститутами громадянського суспільства має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку відкритої держави в Україні.

Різні проблемні аспекти взаємодії органів публічної влади, зокрема поліції, з інститутами громадянського суспільства розглядали у своїх роботах В. Авер'янов, М. Ануфрієв, О. Бандурка, О. Безпалова, І. Голосніченко, О. Джафарова, Д. Каблов, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Лихолоб, О. Музичук, О. Остапенко, В. Петков, О. Синявська, В. Сущенко, О. Ярмиш та ін. Незважаючи на ґрунтовний науковий внесок вказаних авторів та не применшуючи теоретико-методологічне значення їх досліджень, все ж питання взаємодії Національної поліції України та інститутів громадянського суспільства залишається таким, що потребує подальшого фундаментального вивчення з урахуванням кращих практик зарубіжних країн.

Зарубіжний досвід поліцейської діяльності свідчить, що вона ефективна тільки при підтримці та довірі суспільства, створення партнерських відносин

між поліцією і населенням. У розвинених країнах йде процес вдосконалення взаємодії між населенням та поліцією з метою забезпечення прав і свобод громадян, створення системи їх захищеності від злочинних посягань, що сприяє зростанню довіри населення до поліції.

Так, ОБСЄ своїм основним завданням розглядає встановлення партнерських відносин поліції і суспільства, при яких всі поліцейські, державні структури та населення активно співпрацюють у вирішенні проблем забезпечення громадського правопорядку, захисту основних прав і свобод особистості, особливо життя людини, запобігання і розкриття злочинів тощо [1].

Основною передумовою партнерства між поліцією і суспільством є нагальна необхідність підвищення рівня залученості суспільства у справу забезпечення безпеки і громадського порядку [2, с. 268]. За кордоном поліція спирається на підтримку суспільства. Це необхідно для отримання інформації, а також для запобігання та розслідування злочинів. При партнерській моделі населення не тільки безпосередньо бере участь в охороні правопорядку, а й своєчасно інформує поліцію про всі ситуації, які викликають загрозу, що, в свою чергу, підвищує результативність діяльності поліції.

Разом із тим така взаємодія із суспільством підвищує і довіру населення до поліції. Громадяни усвідомлюють, що від них залежить забезпечення власної безпеки. За рахунок такого партнерства громадяни починають відчувати за собою частину відповідальності за підтримання належної якості життя і вирішення соціальних проблем у своєму районі.

У цьому напрямі на вітчизняному рівні цінним є те, що у Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року визначено перспективи розвитку взаємовідносин поліції з громадянським суспільством [3]. Разом з тим слід констатувати, що в Україні на сьогодні розвиток співробітництва між поліцією та громадянами відбувається спонтанно, без належної організації та системного підходу. Заходи щодо залучення громадськості до правоохоронної діяльності відбуваються, як правило, внаслідок будь-яких екстремальних подій. У зв'язку з тим великий інтерес становить практика вироблення, прийняття й реалізації спільних активних дій, яка має здійснюватися за певною схемою [4, с. 150]. Поліції необхідно визнати свою соціальну відповідальність, щоб відносини із суспільством мали ефективні результати. Головне призначення поліцейських – задоволення соціальних потреб людей. Суспільним відносинам потрібно служити саме в цьому принципово новому розумінні [4, с. 223]. Визначення професійної діяльності як служіння суспільству – головне у структурі відносин між поліцією і населенням, а основний критерій оцінки її діяльності – громадська думка.

Ставлення суспільства ґрунтується на врахуванні інтересів людей; поліцейський повинен діяти і чинити так, щоб служити інтересам всіх членів, а не окремих верств. Саме таке поведіння з людьми є основою сучасної моделі відносин із суспільством.

Нині соціальні інформаційні системи стали частиною повсякденного життя. Тому цей соціальний розвиток не може бути проігноровано поліцейськими, які можуть використовувати, наприклад, Twitter, Facebook тощо без

обмежень. Загальна мета соціальних мереж – поширення інформації. Ця мета повністю відповідає інтересам поліції, оскільки сприяє прискоренню і розширенню традиційних можливостей інформування. Наприклад, поліція може повідомляти громадянам у режимі реального часу про правопорушення різного характеру. Також ці повідомлення можуть бути пов'язані із проханнями про допомогу як від поліції, так і від населення. Як свідчить досвід європейських країн, часто такі повідомлення у соціальних мережах, вироблені самою поліцією, дають позитивні результати.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що формування правової держави не може бути повноцінним без ефективної взаємодії поліції з інститутами громадянського суспільства. Нині в Україні формується нова модель взаємовідносин Національної поліції і суспільства, співробітника поліції і громадянина, заснована на партнерстві. Зусилля інститутів правової держави та громадянського суспільства повинні бути спрямовані на формування у працівників поліції високої правової культури і морально-етичних якостей. Поліцейські мають прислухатися до проблем громадян, залучати і мобілізувати населення, звітувати про свої дії і досягнуті результати. Розвиток та забезпечення концепції охорони та захисту прав і свобод людини з використанням соціальних інтернет-мереж дозволяє поліції взаємодіяти з населенням на більш локальному (місцевому) і особистісному рівнях.

1. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом. URL: <http://polis.osce.org>
2. Щеголева Н.В. Полиция и общество: система и люди // *Молодой ученый*. 2013. № 2. С. 267–269.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами і доп.) // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Комзюк А.В. Взаємодія з громадськими об'єднаннями як принцип діяльності Національної поліції // *Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ*. 2016. Вип. 4. С. 147–155.
5. Гусев Р.Г. Зарубежный опыт разработки критериев и механизмов оценки деятельности правоохранительных органов // *Новый юридический журнал*. 2012. № 3. С. 222–227.

Калініченко Зоя Дмитрівна,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

На сучасному етапі Україна неухильно спрямовує свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу, виконання міжнародно-правових зобов'язань, в тому числі з питань розвитку місцевої і регіональної демократії.

Подальша демократизація суспільства, децентралізація влади на засадах субсидіарності були і залишаються пріоритетами України. Важливу роль у цих процесах відіграє реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади відповідно до основних положень Європейської хартії [1], яка стала невід'ємною складовою національного законодавства у цій сфері.

Децентралізація та надання широкого кола фінансових послуг - це сучасна реформа, яку проводить уряд України. З різним ступенем успішності її намагалися втілити з моменту набуття країною незалежності. Формально децентралізація та перехід на електронне забезпечення бізнес-процесів розпочалися у 2014 р., однак і сьогодні вони ще не працюють на повну силу. Саме тому проблема децентралізації і реформування законодавчої системи надання електронних послуг є досить актуальною та широко обговорюється в наукових колах, експертами і громадськістю.

Центральним напрямом реформ стали процеси фінансової децентралізації як найбільш ефективної форми організації управління суспільними коштами, що всебічно відповідає новій системі економічних відносин, побудованій на ринкових засадах, і процесам демократизації всіх сфер життєдіяльності.

Питання політики реалізації євроінтеграційного курсу, фінансової децентралізації та надання електронних послуг досліджували у своїх працях такі вітчизняні вчені, як О.О. Бакалінська, І.О. Луніна, М.І. Коваль, С.П. Осипенко, Х.О. Патицька та ін.

Метою нашої публікації є узагальнення проблем впровадження в Україні Концепції електронного врядування, системи надання довірчих послуг через «Єдине вікно». Це позитивний досвід у динаміці фінансових та адміністративних реформ, заснований на використанні сучасних інформаційних технологій реалізації євроінтеграційного курсу України. Електронна система обміну інформацією між бізнесом та контролюючими органами потребує сучасного законодавчого забезпечення та має на меті зробити процедури державного контролю зручними й ефективними. Її повноцінна робота дозволить відмовитися від паперових дозволів і взаємодіяти зі службами лише через електронний інтерфейс.

Фінансова децентралізація покликана реалізувати програму активізації бізнесу через надання сучасного рівня довірчих фінансових послуг, певної фінансової самостійності органам місцевого самоврядування та підвищити ефективність розв'язання завдань, що були передані на місцевий рівень, покращити рівень надання фінансових послуг і максимально їх наблизити до запитів бізнесу, вдосконалити систему управління.

Законодавча реформа та децентралізація в процесі реалізації програми євроінтеграції дають змогу отримати учасникам бізнесу значні кошти, розширити повноваження на місцях. Але мають бути вирішені такі завдання:

по-перше, виявити офшорні й утаємничені рахунки олігархів в країнах офшорної та вільнобанківської юрисдикції та здійснити правові дії щодо їх повернення в Україну; вилучити активи олігархів, за допомогою яких погасити їх довготривалі заборгованості перед держбюджетом, кредиторами, не-

залежними інвесторами; прискорити судовий розгляд кримінальних корупційних проваджень, які не закінчуються за олігархічної влади;

по-друге, провести фінансовий аудит державного бюджету, скарбниці, Нацбанку, мінфіну і мінекономіки, фіскальної і митної адміністрацій, міністерства внутрішніх справ, міністерства оборони, інших ключових міністерств, а також державних монополістичних корпорацій з метою виявлення фактів казнокрадства, зловживання службовим становищем, здійснення корупційних оборудок;

по-третє, реформувати виконавчу владу, ліквідувати надлишкові, паразитуючі органи, різного типу агентства і служби; скоротити на загальноукраїнському та місцевому рівнях кількість контролюючих та дозвільних органів влади та скасувати кількість дозволів, ліцензій, інших регуляцій і обмежень підприємницької діяльності.

Концепція електронного врядування, заснована на використанні сучасних інформаційних технологій, поступово втілюється в Україні. Запущена у 2015 році система електронних закупівель ProZorro отримала нагороду World Procurement Award'16 в напрямку Public Sector. На митницях у 2016 році почала працювати система «Єдине вікно». Це ще один позитивний досвід у динаміці реформ в Україні. За визнанням міжнародних інституцій, «Єдине вікно» є важливим та інноваційним інструментом спрощення міжнародної торгівлі. У світі тільки 38 % країн повністю запровадили систему «єдиного вікна» і ще близько 20 %, серед яких і Україна, — запроваджують [2].

Електронна система обміну інформацією між бізнесом та контролюючими органами мала на меті зробити процедури державного контролю зручними й ефективними. Її повноцінна робота повинна дозволити відмовитися від паперових дозволів і взаємодіяти лише через електронний інтерфейс.

«Єдине вікно» в Україні не відчинилося повністю та бізнес часто нарікає на його роботу. Контролюючі органи продовжують вимагати подання паперових документів і затримують проведення оглядів. Цьому є низка об'єктивних причин:

1. Опір реформі з боку бюрократичної системи. «Єдине вікно» покликане мінімізувати фізичний контакт між бізнесом і чиновниками для зменшення корупції, тому контролери можуть гальмувати роботу через «Єдине вікно».

2. Застаріле правове регулювання. Нормативно-правова база інших відомств не адаптована до вимог роботи «Єдиного вікна» і базується на використанні паперових документів. Процедури контролю нечіткі, не містять часових рамок проведення та можливості здійснення вибіркового контролю.

3. Відсутність технологічної складової у контрольних служб. Більшість суміжних служб не мають комп'ютерного та програмного забезпечення.

Влада намагається удосконалити роботу «Єдиного вікна». Розроблені депутатами законопроекти №7010 та №7010-1 вносять суттєві зміни у секторальне законодавство. Вони стосуються запровадження повноцінного електронного обігу документів у сфері видачі дозволів контролюючими органами. Проте деякі ключові проблеми досі не вирішено.

По-перше, ProZorro та Держгеокадастр як приклади успішних технологічних реформ були у віданні одного відомства — Мінекономіки та Мінагрополітики відповідно. Міжвідомча ж система «Єдиного вікна» повинна змусити взаємодіяти абсолютно різні державні органи — ДФС, Держпродспоживслужбу та Держекоінспекцію. Тобто на ефективне впровадження «Єдиного вікна» впливає відсутність єдиного центру з певними управлінськими повноваженнями.

По-друге, на відміну від «Єдиного вікна», інші успішні аналогічні проекти робили сторонні розробники і передавали їх державі. «Єдине вікно» ж реалізоване Державною фіскальною службою, яка не має можливості швидко створити програмний продукт з усіма очікуваними функціями. Аби «Єдине вікно» запрацювало повноцінно, потрібно забезпечити цей технологічний продукт у повному обсязі.

По-третє, потребують удосконалення бізнес-процеси держуправління, які повинна супроводжувати інформаційна система «Єдиного вікна». Приклад ProZorro демонструє, що при впровадженні нових технологій потрібно передусім змінювати процедури у сфері державного управління. Для цього потрібно значно більше, ніж внесення змін до тих чи інших законів. Бізнес-процес, який супроводжує видачу будь-якого дозволу, — це комплекс відносин між бізнесом та чиновниками, який складається з формату документів та інформації, послідовності дій учасників процесу, методів фіксування рішень. Наприклад, зараз підприємствам доводиться дублювати інформацію, яка міститься в митних деклараціях, або навіть робити скановану копію декларації, щоб відправити її контролюючому органу. Це ілюструє, що бізнес-процес обміну інформацією між різними державними органами не налагоджений.

Досвід запровадження «Єдиного вікна» у Південній Кореї доводить: для повноцінної роботи системи зміни законодавства недостатньо. Процес адаптації до роботи «Єдиного вікна» у цій країні тривав п'ять років. Координував проект Національний комітет електронної торгівлі. До імплементації проекту уряд залучив міністрів, керівництво корейської митної служби та бізнес [3].

Щоб «Єдине вікно» почало повноцінно працювати в Україні необхідно:

1. Залучити донорську допомогу. В Україні проект реалізується на кошти ДФС та Мінфіну. Очевидно, що ці ресурси недостатні. У країнах, що розвиваються, такі проекти реалізуються завдяки міжнародній допомозі.

2. Винести проект на вищий урядовий рівень. Для цього можна створити проектний офіс на рівні Кабміну, який би безпосередньо опікувався розвитком та впровадженням «Єдиного вікна». У наглядову раду варто залучити урядовців рангу віце-прем'єра чи міністра Кабінету міністрів та голів бізнес-асоціацій.

3. Переглянути бізнес-процеси у сфері державного управління. За умови використання електронного цифрового підпису в контролюючих органах втрачає зміст процедура фіксації ухвалення рішень посадовою особою через видачу і підпис формального наказу. Для цього достатньо реєстрації в електронному реєстрі рішення, скріпленого електронним цифровим підписом уповноваженої особи.

Якщо розробникам «Єдиного вікна» вдасться залучити ресурси і кошти, заручитися підтримкою керівництва країни та спростити бюрократичні процедури, проект може реалізувати свій потенціал і стати потужним інструментом спрощення торгівлі.

Значним досягненням для країни є те, що Верховна Рада України прийняла закон «Про електронні довірчі послуги», який ще на один крок наблизить Україну до євростандартів. Прийняття цього документа, як розраховують у державі, дозволить залучити нових клієнтів до бізнесу і принести українській економіці додаткові надходження[4].

Сам Закон переповнений термінами, такими як «сертифікат відкритого ключа», «вдосконалений електронний друк» і «електронна відмітка часу». Якщо не вдаватися до юридичних формальностей, то на практиці Закон повторює основні положення Регламенту ЄС: 1999/93 / ЄС, відповідно - спрямований на вступ України в цифрову екосистему Європейського союзу. Це створює перспективи для українських громадян в подальшому отримувати публічні послуги не тільки в Україні, а й на території всього ЄС.

Обсяг отримуваних послуг залежатиме від типу електронного підпису. При самостійній реєстрації ним можна буде засвідчувати контракти і гарантувати контрагенту особистий характер підпису. При реєстрації кваліфікованого підпису / печатки в акредитованому державою центрі (в тому числі іноземному) підписані документи матимуть юридичну силу для державних органів та суду.

Закон, безсумнівно, сприяє переведенню всіх публічних послуг в режим онлайн. Тобто він сприяє зменшенню контактів населення із чиновниками, а отже, спрямований на зменшення рівня бюрократії і корупції. Публічні послуги зможуть бути отримані досить швидко, оскільки процес реєстрації на державних порталах не займатиме багато часу. З дозволу користувача державні органи зможуть отримати персональну інформацію від банку, де у особи відкритий рахунок (BankID) або навіть з SIM-карти - за допомогою смартфона (Mobile ID). Інформаційні сервіси відкриють перед користувачем доступ до послуг: від оплати товарів до онлайн-запису в державній лікарні, від сплати податків до можливості брати участь у голосуванні за допомогою Apple Watch.

Ухвалення цього закону пожвавить бізнес-процеси в компанії за рахунок стимулювання обігу електронних документів. Це зменшить витрати компанії, пов'язані з пересилкою документів. Прискорений термін доставки документів (незалежно від адреси контрагента) стимулюватиме обіг грошових коштів. Також Закон сприятиме зменшенню безпосередньої комунікації з державними органами. Обмін даними з адміністраціями та митницями сусідніх країн відбуватиметься в режимі онлайн без необхідності проходження сертифікації.

Можна буде створювати електронні договори, накладні та акти виконаних робіт, скріплювати їх електронним підписом і не боятися, що вони не будуть прийняті. Як нещодавно державні органи втратили право вимагати печатку, так втратять право вимагати і «паперові» документи. Кваліфікова-

ний електронний підпис прирівнюватиметься за юридичною силою до підпису директора, скріпленим печаткою компанії.

Однак разом із законодавчою базою необхідно стимулювати розвиток відповідної інфраструктури. Не можна з упевненістю стверджувати, що електронний підпис відразу отримає широке визнання і буде використовуватися всіма. Але хоча б на законодавчому рівні Україна вже готова зрушитися з мертвої точки й адаптуватися до європейської практики.

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейська_хартія.

2. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні : наук. допов. / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. Київ, 2016. 70 с.

3. Конкурентне право України: навч. посіб. / О.О. Бакалінська, О.В. Безух, О.В. Кологойда та ін. ; за ред. В. С. Щербини, І. В. Лукач. Київ: Ліра-К, 2017. 380 с.

4. Патицька Х.О. Фінансова децентралізація як основа формування самодостатніх територіальних громад // *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4412>.

Кузьміна Ірина Сергіївна,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини – одна з інституцій Ради Європи, створена 21 січня 1959 року для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених в Європейській конвенції з прав людини, ратифікованій 1953 року.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є постійно діючим міжнародним судовим органом, основною метою якого є захист громадян її держав-членів, виявлення порушень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у країнах, що її підписали, та перевірка дотримання державами прав і гарантій їх забезпечення, передбачених цією конвенцією. ЄСПЛ приймає до розгляду скарги про порушення прав людини державою (державними установами) після того, як відповідні скарги пройшли всі судові інстанції в цій державі та не були ними задоволені. Він не може виступати апеляційним органом щодо національних судів; проводити нові слухання у справах; скасовувати, змінювати чи переглядати ухвали національних судів або закони, прийняті на національному рівні [2].

Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції [1].

Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини

та основоположних свобод 17 липня 1997 року, а вже 11 вересня того самого року вона набула чинності. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-15, суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [1]. Тобто цей документ є частиною національного законодавства та має застосовуватися поряд з іншими нормативно-правовими актами, а рішення Європейського суду з прав людини підлягають прямому виконанню на національному рівні [2].

Враховуючи положення ст. 19 Закону України № 3477-15, Міністерство юстиції України, яке є органом представництва держави – України у Європейському суді з прав людини, здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок. Нездійснення передбаченої перевірки або наявність висновку про невідповідність підзаконного акта вимогам Конвенції є підставою для відмови в державній реєстрації відповідного підзаконного акта.

Окрім того, Міністерство юстиції України зобов'язане забезпечити постійну перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду, передусім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи. За результатами зазначеної перевірки орган представництва подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до чинних законів та підзаконних актів з метою приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції та відповідною практикою Суду [1].

Згідно з даними, оприлюдненими у щорічному звіті про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2011 року в Європейському суді на розгляді загалом перебувало 152 800 справ проти держав – сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З них 10 750 справ проти України, що складало 7,0 % від загальної кількості справ. У порівнянні з іншими державами за кількістю справ на розгляді Європейського суду Україна перебувала на п'ятому місці після Росії, Туреччини, Італії та Румунії.

У 2011 році Європейським судом було направлено 210 справ, в яких запропоновано висловити позицію Уряду України.

Переважною більшістю проблем, які призводять до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції, є такі: невиконання або тривале виконання рішень національних судів, тривале провадження досудового слідства у кримінальних справах та тривалий розгляд справ судами; погане поводження з особою, яка перебуває під контролем держави (в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань); неефективність розслідування кримінальних справ, яке проводилося правоохоронними органами за фактами смерті, зникнення осіб, а також за фактами поганого поводження з боку представників державних органів, передусім у місцях досудового тримання осіб під вартою або в місцях виконання покарань; недоліки законодавства та судової практики, які

призводять до тримання особи під вартою без належної законної підстави; недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд; недоліки судової практики, за якою обвинувальні вирoki національних судів вирішальною мірою ґрунтуються на визнавальних показаннях, які були надані особою на досудовому слідстві в якості свідка та/або від яких особа на стадії судового слідства відмовляється, небезпідставно стверджуючи про недобровільність їх надання [3].

Беручи до уваги щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2016 року в Європейському суді на розгляді загалом перебувало 79 750 справ проти держав – сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порівнюючи звітні дані 2011 року, кількість звернень до Європейського суду з заявами проти держав – сторін зазначеної Конвенції зменшилася майже у два рази.

Натомість з них 18 150 справ проти України, що склало 22,8 % від загальної кількості справ, ці показники яскраво свідчать, що в порівнянні з 2011 роком кількість звернень українців збільшилася, і різниця становить 7 400 заяв.

Особливу увагу потрібно звернути на те, що у 2016 році Європейським судом було направлено 1 362 справи, в яких запропоновано висловити позицію Уряду України, у порівнянні з 2011 роком кількість справ збільшилася у шість разів.

Спільним в обох звітах про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2011 року та 31 грудня 2016 року є проблеми, що призвели до порушення Конвенції, зокрема це справи, що стосуються невиконання або тривалого виконання рішень національних судів, які входять до групи справ за «пілотним» рішенням «Юрій Михайлович Іванов проти України».

На виконання рішень Європейського суду з державного бюджету України у 2016 році було сплачено 612 294 315,54 грн., що у 24,5 рази більше, ніж у 2011 році – 25 021 734,79 грн. [4].

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що на сьогодні кількість звернень громадян із заявами проти України є катастрофічно великою, що потужно б'є по бюджету держави, а головне – створює негативний імідж країни, враховуючи те, що Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу.

Однією з причин такої популярності Європейського суду з прав людини серед українців є недовіра до національної судової системи, яка, у свою чергу, викликана деструктивними процесами, що відбуваються в ній. І це являє собою досить незрозумілу ситуацію, адже за останні десять років в Україні було зроблено чимало кроків: створено можливості для звернення до Європейського суду з прав людини громадян, національні суди усіх інстанцій використовують у своїй практиці правові висновки, викладені в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Повсякчас судами узагальнюється практика застосування судами заґа-

льної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Другою причиною є набуття позитивного досвіду звернень до Європейського суду з прав людини українських юристів, збільшення їх практичних навичок.

Найбільш важливою причиною набуття популярності Європейського суду з прав людини серед громадян є правова обізнаність громадян про можливість цього судового органу.

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 №3477-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30, стор. 1114.

2. Чугуєвська М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблемні аспекти. *Віче*. друк. наук. фахове вид. 2013. Вип. 2. URL: doi:http://veche.kiev.ua/journal/3895/.

3. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2011 році. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2007/04/19/200704190000005827.pdf>

4. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2016 році. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2017/10/25/20171025143300-81.pdf>

Наливайко Лариса Романівна,
проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Орешкова Аліна Федорівна,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету,
член Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПРАЦЮ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У 2014 р. Україна вперше зіткнулася із ситуацією масового внутрішнього переміщення, зумовленою подіями у Криму та на Сході України. Розміщення внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) відбувається нерівномірно, зокрема основне навантаження припадає на області, наближені до зони

конфлікту та м. Київ. У контексті цього успішна інтеграція та адаптація ВПО залишається актуальним питанням у довгостроковій перспективі.

В Україні переміщення осіб із зони окупації відбувалося стихійно, вимушено, і тому за своєю сутністю більше відповідає поняттю «біженство», однак за принципами Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) відмінність ВПО від біженця полягає у відсутності факту перетину державного кордону з метою залишення зони збройного конфлікту. Слід звернути увагу на те, що механізми, створені для біженців, не враховували тих осіб, які вимушені були переміщатися усередині своєї країни. Ці особи, які внаслідок різних причин не могли або не побажали покинути свою країну, не підпадали під міжнародно-правовий захист. Виходу на міжнародний рівень цієї проблеми також заважало традиційне уявлення про державний суверенітет. Уряди країн залишали за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані з положенням своїх громадян [1, с. 258]. Зважаючи на це тривалий час не існувало легального визначення терміна «внутрішньо переміщена особа».

Окремі проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб досліджували у своїх роботах такі вчені: І. Войналович, Я. Грабова, О. Котляр, М. Кримова, О. Малиновська, Т. Семигіна, Л. Щетініна та ін. Не зменшуючи наукового внеску попередників, необхідно звернути увагу на те, що у зв'язку з переміщенням з територій, де проходять бойові дії, більшість представників ВПО втратили джерела існування та роботу, що потребує негайного реагування та врегулювання питання адаптації їх на ринку праці.

Згідно із листом Міністерства соціальної політики, що розміщений на сайті «Доступ до правди», станом на 16.03.2017 в Україні зареєстровано 1 607 664 внутрішньо переміщені особи, із яких осіб працездатного віку – 461 429 [2]. Станом на січень 2017 р., згідно із відповіддю Державної служби зайнятості, яка розміщена на сайті «Доступ до правди», із зареєстрованих 4299 безробітних внутрішньо переміщених осіб працевлаштовано за допомогою центрів зайнятості по Україні в цілому всього 470 осіб [3].

Конституція України визначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ч. 1 ст. 43). Оскільки держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб (ч. 2 ст. 43), то права працездатних внутрішньо переміщених осіб, в силу гарантованого ст. 46 права на соціальний захист, мають бути ефективно захищені державою, у тому числі від дискримінації за ознакою місця проживання [4]. Доцільність надання ВПО додаткових гарантій захисту трудових прав обґрунтовується тим, що їх переїзд не є трудовою міграцією в розумінні п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» [5]. Даний висновок можна зробити на підставі аналізу ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6]. Так, пошук чи виконання роботи не є підставою переїзду, а тому хоча і містячи трудову міг-

рацію як складову за своєю суттю не можуть прирівнюватися до неї. У ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» [5], яка визначає перелік категорії громадян, які мають право на додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, не міститься згадки про ВПО. На нашу думку, це є негативним досвідом, який фактично унеможлиблює адаптацію (пристосування) цих громадян до нових умов життєдіяльності. Проте роботи за цим напрямком розпочалися, наприклад Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» визначено, що роботодавцю компенсуються витрати на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази [7].

Проте порядок компенсації витрат на оплату праці був затверджений лише через півроку постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб» від 08.09.2015 № 696 [8], який не можна назвати досконалим. Так, Законом не визначено надання компенсації за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах безстрокових трудових договорів; тривалість компенсації витрат роботодавця, який працевлаштовує внутрішньо переміщених осіб понад шість місяців, але не більше дванадцяти календарних місяців, визначається рішенням регіональних координаційних комітетів сприяння зайнятості за погодженням з відповідними територіальними органами Міністерства соціальної політики України; у разі звільнення працівника зазначеної категорії до закінчення строку збереження гарантій зайнятості, згідно з п. 1 ст. 36 та п. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю України роботодавець повертає суму одержаної компенсації в повному обсязі. Окрім цього, роботодавцю не виплачується компенсація у разі, коли останній має заборгованість із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Вищезазначене сприяє поширенню неформальної зайнятості ВПО, що, у свою чергу, погіршує соціально-трудова права та гарантії цієї категорії населення. Відсутність офіційних даних про рівень оплати праці, тривалість робочого часу та умови праці ВПО не дає можливості реально оцінити їх соціально-економічне становище, проте через огляди спільні оцінки УВКБ ООН, публікації у пресі, дослідження громадських організацій переселенців, можна зробити висновки, що непоодинокими є випадки: відмови у працевлаштуванні через ризики втрати переселенцем тимчасового житла, повернення на постійне місце проживання, «ненадійності» працівника; пропонування роботи, яка не відповідає освіті та кваліфікації переселенця; зниження рівня оплати

праці для переселенця порівняно з аналогічним робочим місцем для вже працюючих працівників, намагання роботодавців зекономити на людях, поставлених у безвихідну життєву ситуацію [9].

У контексті забезпечення належного доступу ВПО до ринку праці та коштів соціального страхування видано низку нормативно-правових актів, серед яких: постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 № 637 [10], «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції» від 04.03.2015 № 81 [11], «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки» від 08.07.2015 № 505 [12], «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» від 16.12.2015 № 1094 [13]; постанова Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності «Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» від 26.12.2014 № 37 [14] тощо.

Отже, одним із основних викликів, пов'язаних з вимушеним переміщенням громадян, виявляється зростання проблем у сфері працевлаштування. Так, внутрішньо переміщені особи все ще залишаються уразливою категорією на ринку праці і державою в особі органів державної влади не використано всіх можливостей залучення висококваліфікованого трудового потенціалу та рівномірного розміщення додаткових людських ресурсів.

1. Козинець І., Л. Шестак. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 258–261.

2. Лист Міністерства соціальної політики. 2017. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/vpo_2#incoming-34834.

3. Лист Державної служби зайнятості. 2017. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/pratsievlashtuvannia_vpo#outgoing-21871.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і доп.) *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Про зайнятість населення: Закон України № 5067-VI від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 245-VIII від 5 березня 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

8. Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 74. Ст. 2443.

9. Год без дома. С какими проблемами сталкиваются переселенцы из Крыма и Во-

стока. *Украинская правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2015/04/27/7066026/>.

10. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. Ст. 2736.

11. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 44. Ст. 554.

12. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 60. Ст. 1957.

13. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 76.

14. Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції: постанова Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 26 грудня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 8. Ст. 207.

Кузнецова Людмила Валеріївна,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН

Сучасний екологічний стан є реальною загрозою для життя людей, екологічний нігілізм, що панує понад століття, викликав необхідність підвищення екологічної культури населення, яка, у свою чергу, пов'язана з екологічним вихованням.

На думку багатьох вчених, екологічна культура полягає у засвоєнні екологічних та моральних норм, принципів, категорій на рівні власних переконань, дотримання їх як звичайних форм особистої поведінки.

Пригадуючи історію, сміливо можна говорити, що українська екологічна культура має низку суттєвих відмінностей від інших видів культур. В першу чергу це стосується українських звичаїв та традицій, пов'язаних з навколишнім природним середовищем.

Як відомо, найдавнішим джерелом права є звичаєве право, норми якого з часом були санкціоновані державою і перетворилися на правові, а ті, що не отримали нормативного закріплення, продовжували залишатися звичаєвими. Такі звичаєві норми не зменшували їхнього регулятивного впливу в царині

охорони навколишнього природного середовища.

Взагалі український народ до звичаїв ставився з особливою повагою, поширеним було розчищення і доглядання природних джерел (їх обсаджували вербами та калиною, слідкували, щоб джерело не замулювалося) і цей звичай до цього часу зберігся на Черкащині.

На жаль, звичай, пов'язаний з вирубкою лісу, за яким вирубалася лише ті дерева, які вже досягли певного віку і були придатні для вирубки в даний час, не має свого продовження. Навпаки, в кожній місцевості можна спостерігати нехтування екологічними принципами озеленення. Не говорячи вже про звичай засаджування на місці зрізаних дерев нових або розчищення території, на якій міг би прорости так званий молодняк. Чимало українських свят було пов'язано з упорядкуванням прилеглих територій, прибиранням сміття, розчищенням занедбаних ділянок, так звані сучасні «саботники».

Як справедливо зазначає вчена-правознавець Т.Е. Харитонова, очевидна вичерпність природних ресурсів змусила людину і суспільство замислитися над тим, як існувати і розвиватися далі, щоб не поставити під загрозу долю майбутніх поколінь [1, с. 53].

Саме ця проблема стала поштовхом започаткування святкування 22 квітня Всесвітнього дня Землі, яке покликано єднати народи для захисту всього живого, збереження цивілізації, вирішення екологічної проблеми.

День екологічних знань, що відзначається 15 квітня в Україні, є організаційним елементом формування екологічної культури, його завдання полягає в інформуванні населення про стан екологічної безпеки, дотримання чинного природоохоронного законодавства.

На формування екологічної культури молоді великий вплив має Всеукраїнська акція з озеленення свого міста «Посади дерево», екологічне свято, що відзначається 19 квітня – День довкілля України та День екологічної освіти, що відзначається 12 травня. Також кожен українець повинен не забувати 26 квітня та вшановувати пам'ять загиблих у радіаційних аваріях і катастрофах [3].

Найголовнішою проблемою, що гальмує екологічну культуру, є відсутність систематизованого екологічного законодавства, яке до цього часу є розгалуженим. В наукових колах неодноразово ставилося питання про розробку Екологічного кодексу, але, на жаль, науковці так і не наважилися на його розробку.

1. Екологічне право України: підручник для студ. вищих навч. закладів; за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. 788 с.

2. Конституція України: Закон України, від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%D1%80>.

3. Про оголошення дня 26 квітня «Днем чорнобильської трагедії»: Указ Президії Ради Української РСР від 29.03.1990 № 8985-XI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8985-11>.

4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.91 № 1264-XII. URL: <http://sfs.gov.ua/fizichnim-osobam/zakonodavstvo/zakoni-ukraini/58975.html>.

Купін Арнольд Павлович,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного
технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ МУНІЦИПАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ

Одним із елементів правового статусу муніципального утворення слід зазначити фінансово-правовий статус. Фінансово-правовий статус муніципальних утворень можна розглядати в широкому і вузькому значенні. Так, у вузькому значенні фінансово-правовий статус муніципальних утворень включає права і обов'язки як суб'єкта фінансового права і фінансових правовідносин. В той же час такий підхід є недостатнім для характеристики фінансово-правового статусу суб'єктів фінансових правовідносин. Наприклад, основу фінансово-правового статусу фіксальних органів складають гарантії їх діяльності. У зв'язку з цим вважаємо, що в широкому розумінні поняття «фінансово-правовий статус муніципальних утворень», окрім прав і обов'язків, повинен також включати правові гарантії їх діяльності, публічні інтереси і відповідальність муніципальних утворень як суб'єктів фінансового права і фінансових правовідносин.

Поняття та зміст фінансово-правового статусу муніципальних утворень слід розкривати через такі категорії, як «фінансова правосуб'єктність» та «компетенція».

Фінансова правосуб'єктність – це можливість виступати суб'єктом фінансових правовідносин. Вона включає такі елементи:

- фінансова правоздатність – здатність мати права і нести обов'язки у фінансових правовідносинах;
- фінансова дієздатність – здатність своїми діями набувати права і виконувати обов'язки у фінансових правовідносинах;
- фінансова деліктоздатність – здатність нести відповідальність за порушення фінансового законодавства.

Фінансова компетенція – це перелік питань, віднесених до відання муніципального утворення як суб'єкта фінансового права (фінансових правовідносин), стосовно яких цей суб'єкт реалізує встановлені законом права і обов'язки.

Зміст фінансової компетенції муніципальних утворень включає таке:

- складання і розгляд проекту місцевого бюджету, його затвердження і виконання, складання і затвердження звіту про виконання місцевого бюджету;
- введення і зміна місцевих податків і зборів;
- отримання і надання міжбюджетних трансфертів у рамках бюджетної системи України;

- здійснення муніципальних запозичень;
- проведення муніципального фінансового контролю.

Фінансова компетенція муніципальних утворень закріплюється нормативно. Велике значення мають також норми міжнародних актів, наприклад Європейської хартії місцевого самоврядування та принципів місцевого самоврядування в державах-учасниках Співтовариства [1, с. 85–89]. Як у випадку національного законодавства, так і в міжнародних нормах вони містять не тільки компетенцію муніципальних утворень, а й гарантії їх додержання.

Щодо нашого аспекту питання, фінансово-правові гарантії можуть бути визначені як нормативно закріплені положення, які забезпечують дотримання прав та обов'язків муніципальних утворень у фінансовій сфері. Слід погодитися з тим, що не можна окреслити вичерпний перелік правових гарантій, але стосовно конкретних правовідносин в якості правових гарантій можна розглядати правові презумпції, правові дефініції, правові декларації та правові принципи.

До правових гарантій муніципальних утворень належать гарантії їх фінансової самостійності, достатності фінансових ресурсів місцевих бюджетів, компенсації витрат, які виникають внаслідок реалізації окремих повноважень держави та об'єктивних критеріїв бюджетного вирівнювання.

Важливою гарантією слід визнати фінансову самостійність муніципальних утворень. Незалежність органів місцевого самоврядування обов'язково припускає їх фінансову самостійність. Місцеві органи влади повинні мати у розпорядженні фінансові ресурси для здійснення повноважень, передбачених законодавством України. Право місцевої влади впливати на рівень і розміри фінансових ресурсів, необхідних для виконання покладених на них функцій, може бути обмежене лише у випадках, передбачених законодавством. Але на практиці перед органами державної влади та органами місцевого самоврядування з цього приводу постають ключові проблеми, з різноманіття яких можна виділити: визначення територіальних основ місцевого самоврядування та статусу муніципального утворення; забезпечення фінансової складової місцевого самоврядування за рахунок збільшення власних доходів; реформування міжбюджетних відносин у напрямку стимулювання місцевого самоврядування до економічного розвитку території.

Пункт 1 ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування встановлює, що органи місцевого самоврядування у рамках національної економічної політики мають право на володіння достатніми власними фінансовими ресурсами, якими вони можуть вільно розпоряджатися при здійсненні своїх повноважень. В той же час загальновизнаним фактом є недостатнє фінансове забезпечення муніципальних утворень і їх залежність від державного бюджету. В умовах, коли фінансових ресурсів місцевого самоврядування недостатньо для покриття витрат, основною частиною доходів стають міжбюджетні трансферти у вигляді дотацій, субвенцій, субсидій та інших їх видів. Аналіз даної статті Європейської хартії місцевого самоврядування свідчить, що фінансово-правова політика України у сфері забезпечення місцевого самоврядування на даному етапі не відповідає нормам, закріпленим у Хартії. Напри-

клад, п. 2 ст. 9 Хартії встановлює, що фінансові ресурси місцевого самоврядування повинні відповідати повноваженням, наданим Конституцією та законодавчими актами. Але в умовах реформування згаданої сфери ми бачимо тенденцію до збільшення повноважень.

Пункт 7 ст. 9 Хартії встановлює, що субсидії місцевим органам самоврядування за можливості не повинні призначатися для фінансування конкретних проектів або програм. Надання субсидій не повинне протирічити принципу вільного вибору органами місцевого самоврядування політики у сфері їх власної компетенції. В той же час у структурі фінансової допомоги місцевим бюджетам ми спостерігаємо тенденцію, що переважають не дотації, на прями використання яких визначаються самими органами місцевого самоврядування, а субсидії та субвенції, що мають цільовий характер їх використання. На наш погляд, в умовах, коли значну роль у доходній частині місцевих бюджетів будуть відігравати міжбюджетні трансферти з бюджету вищого рівня, у муніципальних утворень не буде виникати бажання на проведення економічної та соціальної політики розвитку.

Внаслідок реформування органів місцевого самоврядування у частині децентралізації, у тому числі бюджетних повноважень між центральними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, вважаємо, що подальша доля цього питання повинна вирішуватися з певною роботою у напрямку обов'язкового закріплення додаткових джерел доходів за місцевими бюджетами.

Наступним елементом фінансово-правового статусу місцевого самоврядування виступає публічний фінансовий інтерес муніципальних утворень, який можна визначити як існуючий в об'єктивному праві, певною мірою гарантований державою простий юридичний дозвіл, який може бути відображений у прагненнях муніципального утворення отримати належні йому доходи, компенсацію за виконання обов'язків, що виникають при виконанні повноважень держави, а також прагненні до ефективного та цільового використання коштів місцевого бюджету. Зазначимо, що у суб'єктів фінансового права відсутній інтерес у здійсненні витрат, проте, у них наявний інтерес, за рахунок яких грошових коштів відбуватиметься фінансування цих витрат. Крім того, у них існує інтерес до зменшення витрат, цільового та ефективного використання своїх грошових коштів.

Останнім елементом правового статусу муніципальних утворень є відповідальність, тобто ті несприятливі наслідки, яких повинна зазнати особа, що порушила закон. Так, до муніципальних утворень можуть бути застосовані заходи примусу відповідно до Бюджетного кодексу України, у тому числі за нецільове використання коштів відповідного бюджету.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що фінансово-правовий статус муніципальних утворень є складним соціально-правовим явищем, що обумовлює особливості правового положення муніципальних утворень у фінансовому праві і фінансових правовідносинах, специфіку їх взаємодії з іншими учасниками фінансових правовідносин.

1. Информационный бюллетень. Межпарламентская Ассамблея государственных участников Содружества Независимых Государств. 1995. № 6. С. 85–89.

Наливайко Олег Іванович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Солдатенко Світлана Василівна,
кандидат юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розвиток правової держави й громадянського суспільства в Україні упродовж останніх років супроводжується реформуванням діяльності гілок влади, суттєвим оновленням національного законодавства шляхом використання загальноєвропейських принципів права, міжнародних стандартів, оновлення змісту чинних і формування нових галузей законодавства. Одним із завдань реформування правових норм та інститутів є прагнення гармонізувати різноманітні правові інтереси, адже право є одним із основних регуляторів суспільних відносин, яке має на меті узгодження індивідуальних, соціально-групових і суспільних інтересів.

Поряд із внутрішніми чинниками, які актуалізують проблему оптимізації співвідношення публічних і приватних інтересів, одним із найбільш складних і суперечливих зовнішніх чинників є глобалізація. Глобалізація, як визначальна тенденція сучасного цивілізаційного розвитку, впливає різною мірою на всі правові процеси і явища, спричиняє трансформацію їх сутності й змісту, а в окремих аспектах ставить принципово нові питання. Вона накладає відбиток не лише на характер і сукупність засобів реалізації приватноправових і публічно-правових інтересів, зокрема – державних, національних інтересів, а й на їх сутність і зміст, висуває більш жорсткі умови до правових форм і засобів їх захисту.

Останнім часом протиріччя між державною формою організації суспільства й глобалізацією економіки, політики, права, культури, між інтересам окремих національних держав стають все гострішими. У міжнародному праві закладені, насамперед, інтереси найбільш потужних держав ХХ ст., які реалізують свої інтереси, використовуючи різні способи й засоби, навіть сили.

Вплив глобалізації визначається тим, що за своєю сутністю і змістом вона є процесом, який посилює процеси взаємодії та взаємозалежності в усіх сферах суспільства, викликає ущільнення й інтенсифікацію взаємозв'язків між ними та між різними суспільствами, державами. Інтенсифікація взаємозв'язків, фінансові, матеріальні, людські, інформаційні потоки сприяють

все більшій відкритості кордонів, детермінують децентралізацію міжнародних відносин. Глобалізація правового простору сприяє створенню єдиного правового поля, нівелює особливості національних законодавств. Правова уніфікація, стандартизація, гармонізація стають основними інструментами глобалізаційного процесу [1; 2; 3; 4].

Поряд із незаперечними перевагами, зумовленими глобалізацією, виникає низка загроз і ризиків, негативних наслідків як для окремої людини, так і для соціальних спільнот, людства в цілому, для реалізації приватних і публічних інтересів. Поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці, зростання виробництва та його раціоналізація в економічній сфері, розширення культурно-інформаційного простору, зростання життєвих стандартів, більш широкі можливості задоволення всього розмаїття приватних інтересів – все це свідчить про позитивний вплив глобалізаційних процесів. Водночас простежується посилення глобальної взаємозалежності й наростання дисбалансів у світовому розвитку, зростання екологічних і техногенних катастроф, поширення локальних воєнних конфліктів, зростання міжнародного тероризму, зниження культурних стандартів тощо. За таких умов публічні й приватні інтереси зазнають змін, а їх реалізація і захист ускладнюється.

Глобалізація впливає як на публічні, так і на приватні інтереси, трансформує їх зміст, форми реалізації та захисту, хоча характер, напрями, наслідки впливу є відмінними. Більш істотним є вплив глобалізації на публічно-правові інтереси, зважаючи на особливості процесу глобалізації. Водночас приватизація публічного права та публіцизація приватного права відображаються й у трансформації приватноправових і публічно-правових інтересів в умовах глобалізації.

Попри більш істотний вплив глобалізації на публічні інтереси, що розкриватиметься далі, уваги потребують приватні інтереси та їх трансформація.

Насамперед, трансформація змісту й реалізації приватноправових інтересів в умовах глобалізації зумовлена змінами у правовому бутті приватних осіб, розширенням інформаційного, соціокультурного, правового простору, приватноправовою глобалізацією тощо. Так, глобальна інформатизація й культурна стандартизація формують єдиний світовий інформаційний і культурний простір, створюючи глобальне мережеве суспільство, відкривають перед громадянами нові можливості реалізації приватних інтересів, доступ до матеріальних і духовних благ, збільшують інтелектуальний ресурс, сприяють досягненню благополуччя і безпеки особи. З іншого боку, інформаційні технології приховують загрози маніпуляції масовою свідомістю, а культурна стандартизація загрожує національній і культурній ідентичності. У своїй сукупності зазначені процеси руйнують традиційні норми, усталені зв'язки.

Можна погодитися з висловленою у сучасній вітчизняній юридичній науці думкою, що глобалізація призводить до глибокої трансформації всієї системи соціально-правових зв'язків індивідів. Вона вивільняє особистість від жорсткої залежності від певного середовища, відкриває безпрецедентні можливості вибору життєвих стратегій і ставить індивіда перед проблемами формування нових потреб, ролей, нових механізмів соціалізації, нових можливостей само-

реалізації, внутрішнього самовизначення, побудови власної ієрархії ідентичності, формування нової матриці правових координат, а в поєднанні із стрімким розширенням інформаційного поля створює нові можливості подолання групової (етнічної, національно-державної, соціальної, ідеологічної та іншої) закритості й ізольованості [5, с. 466].

Отже, глобалізація сприяє розширенню меж правового простору та активізує ділову активність приватних суб'єктів. При цьому формується більш стандартизована, спрощена система регулювання правових відносин внаслідок процесів правової стандартизації, уніфікації, застосування модельних законів тощо. Зростає роль і значення диспозитивного методу правового регулювання, що, у свою чергу, позитивно впливає на активізацію правовідносин, укладення угод, договорів на різних рівнях та у різних сферах суспільних відносин. Правова глобалізація, що спричиняє інтеграцію правових систем, утворення різних наддержавних, міждержавних, міжнародних правових інститутів, сприяє появі загальних правових норм та інститутів, створенню наднаціональних судових органів, на які покладено функції захисту приватних інтересів.

Зазначене дає підстави стверджувати, що глобалізація має позитивний вплив на приватноправові інтереси, сприяє їх розширенню, поглибленню та посиленню механізмів захисту. Водночас на увагу заслуговує і той факт, що вона в багатьох випадках постає як «вестернізація», процес поширення, а то й насадження західних цінностей, норм, ідеалів, які трансформують зміст приватноправового інтересу. Цінності свободи, рівності, індивідуальності, відкритості, відданість новаціям, тобто західні, європейські цінності вступають у суперечність із цінностями колективізму, відповідальності, відданості традиціям тощо. Істотним є і той факт, що приватні інтереси стають більш відмінними як за спрямуванням, характером, так і за потужністю впливу, здатністю та наявністю засобів захисту.

Слід наголосити, що поряд із зазначеними чинниками, трансформація змісту й реалізації публічних і приватних інтересів в Україні зумовлена й застосуванням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в судах загальної юрисдикції України. Прийняті закони, насамперед, Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 14-bis до Конвенції» від 17 липня 1997 р., Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., у подальшому – ЦПК України 2004 р. (ст. 8), започаткували, що «суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду».

З набранням чинності положень Конвенції було визнано право «кожного» на особисте звернення до Європейського суду з прав людини, відбулося визнання юрисдикції суду в Україні. Попри те, що Конвенція підлягає застосуванню не в усіх без винятку випадках, а лише при дотриманні певних умов, зокрема, при використанні нових для національного законодавства принципів Конвенції (наприклад, «верховенство права», «справедливість», «справедли-

вий баланс», «справедлива сатисфакція», «справедливий суд», «розумний строк», «публічні» та «приватні» інтереси тощо) [6, с. 29].

У контексті досліджуваного питання заслуговує на особливу увагу рішення у справі «Зубко та інші проти України» (2006 р.), у якому суд на заперечення Уряду, який посилався на скрутне економічне становище нашої держави і технічні труднощі, що виникли в процесі виконання судового рішення щодо цих заявників, зазначив, що «на думку суду, труднощі, на які посилається Уряд, безумовно зачіпають законні публічні інтереси, але не складають справедливої рівноваги між державними інтересами та інтересами тих заявників, які, крім того, несли відповідальність за виконання важливих публічних функцій в частині здійснення правосуддя». «Суд дійшов висновку, що неспроможність гарантувати адекватну та своєчасну виплату винагороди національним суддям та невизначеність, у якій вони залишились, порушує справедливий баланс, що має виникнути між потребами державного інтересу та необхідністю захистити права заявників на мирне володіння своїм майном» (п. 69) [7].

Необхідність дотримання балансу публічного і приватного інтересів є досить розповсюдженою підставою, на основі якої Європейський суд з прав людини виносить рішення проти держав-порушників. Наприклад, «Інтерсплав» проти України (2007 р.), «Булвес» АД проти Болгарії (2009 р.), «Бізнес Супорт Центр» проти Болгарії (2010 р.).

В обґрунтування зазначених рішень Європейський суд поклав недотримання принципу пропорційності, тобто справедливого балансу між вимогами публічного інтересу та захистом прав приватних осіб, у реалізацію яких здійснюється втручання держави.

Таким чином, конструкція справедливої рівноваги інтересів, подана у прецедентних рішеннях Європейського суду, є новою не лише для правової теорії, а й для правової практики, зважаючи на правову природу прецедентних рішень Євросуду, яка по-іншому розкриває розуміння співвідношення як публічно-правового і приватноправового інтересів, так «публічного» та «приватного» права.

Проведений аналіз проблемних аспектів співвідношення приватного та публічного інтересів свідчить, що найбільш істотними протиріччями, спричиненими чи актуалізованими процесом глобалізації, які суттєво впливають на зміст і співвідношення правових інтересів, є такі: по-перше, протиріччя між державною формою організації суспільства та глобалізацією економіки, фінансів; по-друге, протиріччя між інтересами окремих держав, їх груп, між державами різного цивілізаційного типу; по-третє, протиріччя між приватними інтересами, відмінними за своїм характером та можливостями правового захисту; по-четверте, протиріччя між політикою і правом, оскільки в політиці завжди існують інтереси, які ще не втілені у нормах права. Зазначені протиріччя не є вичерпними, їх перелік може збільшуватися, але саме вони найбільш суттєво впливають на трансформацію змісту, співвідношення й реалізацію приватноправових і публічно-правових інтересів на сучасному етапі правового розвитку.

1. Андерсон У.Т. Жизнь в глобальной цивилизации Запада. Москва: Знание, 2008. 556 с.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства; пер. з англ. І. Андрущенка; за ред. М. Винницького. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.
3. Бебик В.М., Шергін С.О., Дегтерьова Л.О. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика : навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2006. 208 с.
4. Бек У. Что такое глобализация? Ошибка глобализма – ответы на глобализацию: монография. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 302 с.
5. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір. Харків: Право, 2011. 552 с.
6. Паліюк В.П. Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав та основних свобод: навч.-практ. посіб. Миколаїв: Атол, 2003. 130 с.
7. Рішення Євросуду у справі «Зубко та інші проти України» (2006). *Офіційний вісник України*. 2006. № 31.

Покайчук Віталій Ярославович,
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ В РОЗРІЗІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Цивілізаційний вибір українського народу та задекларований шлях інтеграції до європейського соціуму пов'язаний із курсом на побудову в Україні правової держави, яка забезпечує ефективну охорону прав і свобод людини і громадянина, верховенство права в усіх сферах суспільного життя та залишається одним із головних напрямів державного будівництва. Подальший розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням якості й ефективності діяльності сил охорони правопорядку.

В умовах поглиблення економічної кризи, дезінтеграційних процесів, що дестабілізують державний устрій, посилення протиріч між інтересами різних соціальних груп та верств населення створюються передумови для виникнення кризових ситуацій соціального, воєнного, техногенного та природного характеру, що загострюють оперативну обстановку, в якій доводиться діяти силам охорони правопорядку, вирішуючи при цьому відповідні завдання по підтриманню публічної безпеки і порядку. Постають додаткові задачі, різко зростає обсяг роботи, виникає необхідність особливої організації управління.

Загострення проблеми забезпечення національної безпеки України в її основних сферах зумовлено появою нових і збільшенням рівня традиційних зовнішніх загроз національним інтересам, корупція, правовий нігілізм, організована злочинність, незаконна міграція, соціально-економічна та політична нестабільність, протистояння різних гілок влади. Саме ці загрози найбільш

деструктивно впливають на національну безпеку. Їх нейтралізація згідно з чинним законодавством покладається переважно на сили охорони правопорядку. Водночас їх діяльність регулюється законодавчими актами, які не повною мірою враховують специфіку умов надзвичайних ситуацій певної генези. Це обумовлено, насамперед, відсутністю належного науково-методичного забезпечення такої діяльності, недостатньою організацією та координацією наукових досліджень у правоохоронній сфері, несформованістю відповідної галузі науки та її системного функціонування, яка передбачає міждисциплінарну інтеграцію окремих напрямків у систему наук з проблем національної безпеки.

Консервація неефективної пострадянської суспільної системи, насамперед державної влади, викривлення демократичних процедур, що штучно стримують процеси кадрового оновлення державних органів, обумовлюють слабкість, а подеколи і неспроможність держави виконувати її функції, передусім у сфері захисту прав і свобод людини й громадянина, зростаючу недовіру до держави з боку суспільства.

Ці фактори разом із незадовільним станом системи забезпечення національної безпеки перешкоджають розв'язанню нагальних проблем суспільного розвитку, породжують політичну радикалізацію, призводять до зростання екстремістських настроїв і рухів, що у стратегічній перспективі може створити реальну загрозу національному суверенітету і територіальній цілісності України.

Обов'язковою передумовою належного захисту національних інтересів і протидії названим загрозам є створення та ефективне функціонування системи забезпечення національної безпеки.

Аксіомою, на наш погляд, є і те, що у цій системі провідну роль відіграють сили охорони правопорядку.

Аналізуючи дослідження даної сфери, слід погодитися з думкою В.І. Лазутко, що нині немає єдиної позиції щодо визначення суб'єктів службово-бойової діяльності (виду правоохоронної діяльності, для якої характерне забезпечення внутрішньої безпеки держави, що полягає у виконанні правоохоронних завдань через їх службову діяльність (правоохоронними методами), а у разі загострення оперативної обстановки й військовими методами [1, с. 267]), та належності окремих структур і підрозділів правоохоронних органів до категорії «сили охорони правопорядку» [2, с. 357].

При визначенні сил охорони правопорядку автори наводять доволі детальний і точний перелік суб'єктів службово-бойової діяльності. До останніх належать такі структури: Міністерство внутрішніх справ України – головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, який спрямовує та координує діяльність: Національної поліції України [3, ст. 1]; Національної гвардії України [4, ст.1]; Державної прикордонної служби України [5, ст. 1]; Державної служби України з надзвичайних ситуацій [6, ст. 1]; Державної міграційної служби України [7, ст. 1].

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України [8, ст. 1].

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України – спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах [9, ст. 1].

Управління державної охорони України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим Президентові України та підконтрольним Верховній Раді України [10, ст. 11].

Слід погодитися з позицією В.І. Лазутко, що зазначений перелік не є вичерпним, більш того, некоректно при визначенні сил охорони правопорядку вказувати конкретні підрозділи правоохоронних органів, адже зазначені військові формування мають у своєму складі значно більший перелік підрозділів, що здатні виконувати завдання в особливих умовах та при виникненні надзвичайних обставин [2, с. 359].

Резюмуючи зазначене вище виникає запитання: «Яким чином перелічені вище суб'єкти службово-бойової діяльності співпрацюють, координують свою діяльність, взаємодіють і взагалі виконують службово-бойові завдання?». Відповіддю може слугувати невтішна практика виконання таких завдань, незлагодженість дій під час їх виконання, дублювання функцій структурними підрозділами навіть у середині одного відомства (не кажучи про міжвідомчу координацію), небажання співпраці та обміну оперативною інформацією на різних рівнях і, як наслідок, – численні втрати особового складу ході проведення спеціальних операцій.

У зв'язку з цим актуалізується питання створення державної системи сил охорони правопорядку, яка би на національному рівні забезпечила координацію діяльності сил охорони правопорядку, взаємодію суб'єктів, зняла актуальність якості їх всебічного забезпечення тощо.

Для успішної боротьби з виникненням, попередженням виникнення, та подоланням наслідків надзвичайних ситуацій у їх генезі необхідна цілеспрямована державна політика та створення основного інструменту її реалізації – системи сил охорони правопорядку.

Реалізація такої державної політики у сфері національної безпеки здійснюється на основі та через відповідні нормативно-правові акти, нормативні документи, виконання державних, регіональних, науково-технічних цільових програм, планів розвитку.

Як підтверджує практика службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, як на рівні центральних органів виконавчої влади, так і на рівні територіальних підрозділів існують свої відомчі та структурні підходи до ви-

рішення завдань; тактика застосування сил та засобів, покликаних на попередження, припинення і локалізацію надзвичайних ситуацій у їх генезі.

Це призводить до неузгодженості дій центральних органів виконавчої влади, їх територіальних управлінь і структурних підрозділів цих управлінь у частині виконання покладених на них завдань та у цілому – до зниження ефективності роботи із забезпечення державної безпеки України.

Виходячи з цього, створення і функціонування державної системи сил охорони правопорядку забезпечить координацію та злагодженість дій центральних органів виконавчої влади, їх територіальних управлінь з виконання вказаних завдань.

На нашу думку, державну систему сил охорони правопорядку слід визначити як сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка би на національному рівні забезпечила реалізацію державної політики у сфері національної безпеки у мирний час та в особливий період.

Державна система сил охорони правопорядку повинна складатися з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

1. Шмаков О.М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань Харків: Військовий ін-т ВВ МВС України, 2005. 362 с.

2. Лазутко В.І. Сили охорони правопорядку: проблемні питання визначення та характеристики. *Форум права*. 2012. № 3. С. 357–363.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.

4. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014р. № 876-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page>.

5. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 533. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/533-2014-%D0%BF>.

6. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>.

7. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>.

8. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/page>.

9. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>.

10. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 236. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
Віце-президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Савченко Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук

ГРОМАДСЬКИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стійкість та збалансованість функціонування механізму державної влади, сформованого за допомогою демократичних процедур, залежить, у тому числі, від наявності у суспільстві сучасних й ефективних інструментів незалежного громадського контролю за діяльністю цього механізму та органів місцевого самоврядування, іншими словами, форм громадського контролю.

Сьогодні актуальність дослідження форм громадського контролю посилюється їх рухливим характером. Формування та розвиток форм громадського контролю залежать від перетворень політичних, соціально-економічних, ідеологічних та інших відносин у суспільстві. Саме тому теорія форм громадського контролю є однією із найбільш динамічних складових у державно-громадській діяльності, яка відображає реальне коло першочергових завдань, що нині постали перед Україною [1, с. 349]. Активізація наукових досліджень з метою визначення тих форм, зокрема, громадського моніторингу, що адекватні завданням сучасного розвитку та забезпечували б оптимальні шляхи ефективної реалізації громадського контролю, сприятиме прискоренню демократизації суспільного життя.

Ця наукова проблематика має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку та функціонування правової держави й відкритого суспільства в Україні.

Наукова оцінка та класифікація форм громадського контролю у вітчизняній та зарубіжній літературі проводилася з позицій філософії, соціології, політології, юриспруденції, науки державного управління тощо такими вченими: О. Андрійко, Р. Арутюнян, М. Безуглова, А. Буханевич, С. Братель, С. Вітвіцький, М. Віхляєв, А. Гончаров, С. Денисюк, П. Десятих, О. Забралова, Є. Захаров, В. Кафарський, С. Кушнір, А. Мукшименко, Т. Наливайко, В. Пальченкова, О. Полещук, Г. Пришляк, Л. Рогатіна, О. Селіванова, І. Сквірський, Є. Ткаченко, В. Федоров, С. Шестак та ін. Проте, незважаючи на фундаментальний характер вказаної проблематики, у правничій доктрині недостатньо уваги приділяється дослідженню зазначеного пи-

тання, зокрема, питанням реалізації громадського моніторингу.

Серед низки існуючих форм громадського контролю важливу роль відіграє така його форма, як громадський моніторинг, тобто комплекс заходів, що проводяться громадськими організаціями з метою визначити проблемні питання у діяльності органів публічної влади при здійсненні ними управлінських функцій [2]. Моніторинг є стабільним та системним процесом.

Будь-який моніторинг представляє собою процес отримання певної інформації, проте не будь-яке отримання інформації є моніторингом. У рамках громадського моніторингу отримання інформації завжди цілеспрямоване й усвідомлюване (як правило, воно набуває форми спостереження), на відміну від інших видів отримання інформації – неусвідомлюваного, безсистемного, стихійного тощо [3, с. 128]. Цей процес передбачає не тільки отримання, але й спеціальний відбір інформації з метою її використання відповідно до цілей громадського моніторингу.

Громадський моніторинг здійснюється окремими громадянами або об'єднаннями громадян. У сфері професійного здійснення моніторингової діяльності його суб'єктом виступає здебільшого громадська організація.

Ця форма контролю дозволяє визначити пріоритетні напрями удосконалення вітчизняної правової системи, відстежити позитивні та негативні наслідки застосування норм законодавства у правовій практиці, встановити стійкі зв'язки між законопроектною та законодавчою діяльністю й остаточним результатом; спрямована на створення ефективного механізму правотворчості та реалізації його результатів – нормативно-правових актів – та відображає суспільні потреби.

Метою громадського моніторингу є підвищення підзвітності, прозорості діяльності органів влади та просування реформ в інтересах суспільства через виявлення слабких місць та внесення змін в існуючі політику та процедури прийняття, виконання та контролю за рішеннями органів влади [4, с. 56–57]. Громадський моніторинг дозволяє отримати інформацію про результати роботи всіх державних структур, політичних сил та їхніх представників.

Ефективність громадського моніторингу значною мірою залежить від доступності формалізованої інформації про орган державної влади і його інформаційної відкритості [5]. Разом із тим моніторинг може проводитися на основі непрямих даних (опитування споживачів державних послуг, аналіз суміжної і вторинної статистики тощо).

Основними методами громадського моніторингу є аналіз правових документів, що регламентують діяльність органів влади; представлення інформаційних запитів і звернень в органи публічної влади з метою здобуття офіційної позиції посадових осіб з приводу того або іншого питання; зовнішнє спостереження за роботою посадових осіб органів державної влади, а також колегіальних органів при розробці і ухваленні управлінських рішень; аналіз наявних сайтів органів влади на предмет їх інформаційного наповнення; проведення експертних опитувань [6, с. 125]. Ефективне проведення громадського моніторингу уможливується лише через взаємодію держави та інститутів громадянського суспільства.

Громадський моніторинг нормативно-правових актів полягає у виявленні суперечностей, колізій, прогалин у нормах чинного законодавства, результатом якого є вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчого акта (окремих положень, норм), а також підзаконних правових актів [7]. За результатами проведеного аналізу правових актів і практики їх застосування розробляється Концепція і його проект. Під час підготовки Концепції та проекту правового акта основним питанням є проведення роботи з прогнозування результатів його прийняття, що дають можливість оцінити можливі негативні соціально-економічні наслідки правотворчості.

Існуюча практика демонструє досить широкий спектр проблем у цій сфері. Органи публічної влади проявляють доволі низьку готовність впроваджувати механізми громадського контролю [4, с. 6–7]. У свою чергу, інститути громадянського суспільства засвідчують неготовність демонструвати належний професіоналізм у проведенні громадського моніторингу, дискредитуючи таким чином саму ідею.

Зауважимо, що концепція громадського моніторингу активно використовується у світовій практиці. Громадський моніторинг успішно застосовується в Іспанії, Італії, Франції, Казахстані, Білорусі тощо. Проведення громадського моніторингу нормативно-правових актів у цих країнах затверджено на рівні закону, розроблено його методичні основи та створено спеціальні органи. Використання досвіду зарубіжних країн є необхідним і для України. У контексті систематизації комплексних галузей законодавства моніторинг потрібно розглядати як підготовчу процедуру, за допомогою якої повинні визначатися пріоритетні напрями та основні заходи систематизації, суб'єкти її здійснення та основна мета [8, с. 628–629].

Таким чином, громадський моніторинг, як форма громадського контролю, є проявом реальної й дієвої демократії та однією з найважливіших форм співпраці громадськості з органами державної влади, оскільки його основною метою є реальна співпраця влади з громадянами. Форми громадського контролю об'єднані спільними цілями, завданнями, виконують деякі загальні функції. Більшість форм громадського контролю не мають чітко регламентованих процедур реалізації, що значно ускладнює його процес реалізації. Потребує детального нормативного врегулювання й питання реалізації громадського моніторингу. Враховуючи прагнення України до утвердження верховенства права, оптимізації і удосконалення функціонування державного механізму, створення умов для подальшого розвитку ефективних форм громадського контролю, у тому числі громадського моніторингу, надзвичайно важливим видається запозичення позитивного зарубіжного досвіду.

1. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

2. Манжолла П. Методика та порядок організації проведення громадянського моніторингу стану поширення корупційних діянь у політичній, економічній і соціальній сферах на загальнодержавному і місцевому рівнях. URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/8.htm>

3. Арабаджиев Д.Ю. Структурна характеристика громадського моніторингу за ви-

борчим процесом. *Грані*. 2013. № 9. С. 128–133.

4. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади : навч. посібник. Київ: Макрос, 2011. 200 с.

5. Кочева О., Аверкиев И. Что такое гражданский контроль: понятия и технологии. URL: <http://www.pgpalata.ru/page/grcontrol/chto>

6. Рогатина Л.П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2011. 202 с.

7. Методические рекомендации по проведению правового мониторинга нормативных правовых актов и по подготовке Концепций и проектов НПА. URL: <http://www.minjust.kz/ru/node/15896>

8. Довженко Є.В. Поняття та завдання правового моніторингу. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Сер. : Технічна*. 2012. Вип. 10. С. 627–631.

Самотуга Андрій Валерійович,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФУНКЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

За своїм насамперед суб'єктивним змістом інформаційне право – це гарантовані Конституцією, міжнародними актами з прав людини та ратифікованими державою міжнародними договорами можливості індивіда вільно отримувати, створювати та поширювати на свій власний розсуд, а також вимагати спростовування недостовірної інформації. Водночас таке право не є абсолютним, оскільки передбачає низку обмежень та винятків з міркувань безпеки людини, суспільства та держави. Втім, якщо встановлені законом обмеження прямо стосуються інформації, яка є конфіденційною чи таємною і є власністю фізичних і юридичних осіб та держави, то дискусивним виявилось питання протидії зловживанню інформаційними правами з боку, м'яко кажучи, недобросовісних творців та поширювачів інформації.

Інформаційним правовідносинам притаманна, як стверджують дослідники, функціональна двовекторність – регулятивна й охоронна [1, с. 21]. Звідси, питання співвідношення регулятивності та охоронності інформаційного права актуалізувалося у зв'язку з постійним набуттям самої інформації як об'єкта інформаційних правовідносин ціннісних характеристик, що зумовлено її впливом на трансформацію індивідуальної та суспільної свідомості, процесів взаємоіснування і взаємопроникнення різних культур та ідеологій. Соціосистема може підсилювати статус тієї чи іншої інформації, а може цілком витіснити її з публічного простору. Раніше для цього існувала система цензури. Потрібні повідомлення тиражувалися, а непотрібні – цензурувалися. У чистому вигляді так працюють лише тоталітарні держави, роблячи акцент саме на цензуруванні. Але й демократичні держави можуть підсилювати чи

послаблювати ті чи інші повідомлення, приділяючи їм більше чи менше уваги [2, с. 9].

На думку цитованих нами науковців, саме вагомість суспільних інформаційних відносин визначає доцільність та інтенсивність відповідних заходів інформаційно-правової охорони [1, с. 21]. Нині, коли Україна відстоює, в тому числі збройним шляхом, свою незалежність і територіальну цілісність в умовах ведення гібридної війни, складовою якої є інформаційна війна (пропаганда з боку країни-агресора з метою створення негативного іміджу Української держави, дискредитації її історії, мови та культури як зсередини, так і в очах світового співтовариства, розпалювання сепаратизму та ін. [3]) від правничої спільноти вимагається кардинальна зміна підходів до базових положень та принципів інформаційного права.

Починаючи з 2014 року, вітчизняним законодавцем прийнято низку нових актів, а також внесено зміни до чинних з метою захисту інформаційного суверенітету держави, зокрема об'єктивного висвітлення її історії з точки зору боротьби за незалежність.

Так, згідно із законом пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об'єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску друкованого засобу масової інформації [4-6]. Та ж сама заборона стосується діяльності інформаційних агентств та видавничої справи [7-8].

Більше того, стосовно видавничої справи в Україні законодавством також встановлено, що забороняється випускати у світ, виготовляти та/або розповсюджувати продукцію, що містить популяризацію або пропаганду органів держави-агресора та їх окремих дій, що створюють позитивний образ працівників держави-агресора, працівників радянських органів державної безпеки, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України. Видавнича продукція, яка має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України та розповсюджується на території України без відповідного дозволу, вилучається з обігу центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в інформаційній сфері [8]. Подібну норму закріплено у 2015-2016 рр. і в законодавстві про аудіовізуальні ЗМІ та кінематографію [9-10].

Натомість внесені 09.04.2015 до Закону України «Про інформацію» зміни стосуються, навпаки, зняття обмеження доступу до інформації, зокрема, про факти порушення прав і свобод людини, включаючи інформацію, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язаних із політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [5].

Крім того, у 2015 р. прийнято Закон України «Про доступ до архівів ре-

пресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», у якому, зокрема, зазначено, що метою прийняття цього акта є усвідомлення законодавцем того, що закритість архівів стала однією з передумов анексії півострова Крим та воєнного конфлікту на території Донецької та Луганської областей, а також недопущення повторення злочинів тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України. Згідно з цим законом держава гарантує право кожного на доступ до архівної інформації репресивних органів [11].

У 2017 р., з метою захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», в якому, зокрема, зазначено: що держава та її органи здійснюють заходи з кібероборони для захисту суверенітету держави та забезпечення її обороноздатності, запобігання збройному конфлікту та відсічі збройній агресії; що функціонування національної системи кібербезпеки забезпечується, зокрема, шляхом обмеження участі у заходах із забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки будь-яких суб'єктів господарювання, які перебувають під контролем держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або держав та осіб, стосовно яких діють спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), прийняті на національному або міжнародному рівні внаслідок агресії щодо України, а також обмеження використання продукції, технологій та послуг таких суб'єктів для забезпечення технічного та криптографічного захисту державних інформаційних ресурсів, посилення державного контролю в цій сфері [12].

У тому ж таки 2017 р. Указом Президента України було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». В ній йдеться про те, що застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації [13].

Отже, слід констатувати, що, з метою забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства та держави інформаційне право виконує як охоронну (недопущення шкідливого, деструктивного впливу антиукраїнської пропаганди з боку держави-агресора), так і регулятивну (забезпечення інформаційних потреб суб'єктів інформаційних відносин, а саме право кожного на отримання

об'єктивної інформації, що є однією з основ демократичної держави) функції. Викладене обумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблематики в частині організаційного забезпечення інформаційної безпеки, а саме створення та діяльність суб'єктів інформаційної політики України.

1. Коваленко Л.П. Інформаційне право України: проблеми становлення та розвитку: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 37 с.
2. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Вид. 2-ге, допов. Київ: Києво-Могилянська акад., 2016. 502 с.
3. Лапаєв Ю. Російська пропаганда на Заході: зловживання правом. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/199799>.
4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 219.
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст.650.
6. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.
7. Про інформаційні агентства: Закон України від 25.02.1997. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13. Ст. 83.
8. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 32. Ст.206.
9. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 43.
10. Про кінематографію: Закон України від 13.01.1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 22. Ст.114.
11. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 09.04.2015. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 26, Ст. 218.
12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 403.
13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/47/2017/>.

Сердюк Наталія Аркадіївна,
доцент кафедри права
Київського національного
лінгвістичного університету,
Голова Київської міської організації
«Асоціація українських правників»,
кандидат юридичних наук, доцент,

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У процесі становлення соціальної правової держави Україна та її виходу із соціально-економічної кризи, стабілізації економіки і соціальних процесів найгостріше стоїть проблема духовного і культурного оздоровлення суспіль-

ства. У складних, на сьогодні, умовах системної трансформації суспільних відносин, що загострилися у період антитерористичної операції та анексії Криму, об'єктивно зростає значення таких базових цінностей як патріотизм, честь, совість, достоїнство, кохання, відповідальність, робота. У сучасному суспільстві проявився дефіцит таких специфічних соціальних почуттів як взаємодопомога, співучасть, співчуття, милосердя, повага, солідарність, що говорить про проблему духовного виродження суспільства.

Егоцентричні тенденції життєвих пріоритетів особистості, що породила сучасна дійсність, поступаються місцем цінностям, таким як доброзичливість, добросовісність, відкритість. Останнім часом суспільство стомилося від соціального цинізму, що проявляється в егоїзмі, байдужості і неповазі до співвітчизників.

Найголовнішим соціальним інститутом є сім'я, що має великий вплив на становлення особистості, її соціалізацію та відіграє важливу роль у консолідації нашого суспільства на основі моральних і духовних цінностей. Саме у сім'ї відбувається становлення особистості, формується характер, розуміння добра і зла, встановлюються моральні правила, розвивається відповідальність. Тому фундаментальним і пріоритетним напрямком у соціальній політиці держави повинно стати зміцнення традиційних засад сімейного життя із твердими духовними традиціями та високими моральними орієнтирами. Оскільки, по-перше, майже кожна людина виходить із сім'ї, проживає у сім'ї. По-друге, саме у сім'ї формуються і концентруються моральні, економічні та соціальні проблеми суспільства. По-третє, сім'я реалізує ексклюзивні за своєю природою для суспільства функції по народженню, вихованню, соціалізації та адаптації дітей. І останнє, сім'я бере на себе основну частину турбот про осіб похилого віку та інвалідів. Таким чином, від оперативної і дієвої соціальної політики держави залежить ефективність інституту сім'ї, що має безпосередній вплив на демографічну ситуацію в країні, забезпеченість людськими ресурсами економічної сфери і, головне, духовний і моральний стан суспільства.

Діти, що виховуються поза сім'єю, мають більш низький рівень емоційного й інтелектуального розвитку, стриману здатність любити ближнього та здатність до співчуття. Отже, сім'я має переваги у соціалізації особи у порівнянні з іншими соціальними інститутами завдяки морально-емоційній, психологічній атмосфері кохання, турботи, поваги, чутливості. Особливо важливими у житті дитини є перші п'ять років, оскільки саме в цей період закладаються засади особистості: мислення, емоції, характер, мова, інтелект, пам'ять, розумова активність. Саме сім'я здійснює соціалізацію у відповідальний період життя особи, забезпечуючи індивідуальний підхід до розвитку дитини, своєчасне виявлення її здібностей, інтересів, потреб. У зв'язку із цим останнім часом більшість держав впроваджує реформи щодо пріоритетності сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, що залишилися без опіки батьків.

Отже, принципи державної соціальної політики повинні підтримувати статус сім'ї як одного із головних об'єктів соціальних гарантій, пільг, державної підтримки, що зорієнтована на виконання своїх функцій по вихованню дітей, забезпеченню умов для їх повноцінного фізичного і духовного розвит-

ку. Основна мета політики держави у сфері підтримки сім'ї як природного середовища розвитку дитини – забезпечити економічними, соціальними, правовими й адміністративними засобами право дітей на життя в сім'ї, повноцінну підтримку сім'ї щодо виховання та утримання дітей, покращення сімейного способу життя.

Негативно впливає на сім'ю як соціальний інститут велика кількість розводів, негативні наслідки яких впливають на виховання дітей, провокують ріст психічних захворювань, знищують кровні зв'язки, батьки втрачають авторитет, перестають бути взірцем для своїх дітей. Крім того, у сфері соціальної підтримки сім'ї необхідно ставити конкретні задачі щодо укріплення моральних засад сім'ї, підвищення її престижу, забезпечення рівності прав і обов'язків чоловіка і жінки у вихованні дітей, а також щодо покращення підготовки молоді до вступу у шлюб і сімейного життя. Формування у молоді уявлень про щасливий шлюб, відносини між різними поколіннями, безумовно, формується на основі батьківської сім'ї, яка безпосередньо впливає на становлення життєвих канонів дитини. Тому становлення фундаментальних якостей як-то працьовитість, відповідальність, терпимість та повага до інших, головним чином, повинні заохочуватися в сім'ї.

Шлюб, сім'я, діти, родинні зв'язки у «пострадянських країнах» займають більш високі позиції у системі базових цінностей, ніж у західних країнах та США, що пов'язано із достатньо вираженими ознаками консервативно-патріархального, дітоцентричного і подружнього типів сім'ї. Зміни, що відбуваються у подружніх відносинах, та перерозподіл гендерних ролей за ініціативою самого подружжя свідчить про послаблення значимості сім'ї як малої соціальної групи. Основним наслідком такого процесу є спрямованість на зменшення кількості дітей в сім'ї. Таке зменшення є не просто адаптивною реакцією на соціально-економічну ситуацію, це частина нової «сімейної культури», наслідки нових внутрішньосімейних відносин, нова соціокультурна норма, що поступово укорінюється у суспільстві.

Таким чином, зниження народжуваності є довгочасною тенденцією і соціальна диспропорціональність на рівні суспільства очевидна. Хоча на рівні конкретної сім'ї мала кількість дітей сприймається як комфортна норма, яка викликана рядом причин: трудова зайнятість жінки, висока ціна для суспільства і окремої сім'ї утримання і виховання дитини, залежність соціального статусу від власних професійних успіхів.

Крім того, серед інших проблем інституту шлюбу, які необхідно нагальним чином вирішувати на державному рівні, необхідно виділити такі: орієнтація сімей на малу кількість дітей, масове використання абортів у якості регулятора кількості дітей (за роки незалежності в Україні щорічно робиться близько 1 млн. абортів), вирішення проблем через розірвання шлюбу або фактичне залишення сім'ї, поширення громадянських шлюбів, розповсюдження соціального сирітства, насилля в сім'ї, відсутність чи неефективність механізмів та інструментів передачі позитивних стереотипів сімейної поведінки. Окремої уваги потребує вирішення проблеми становища дітей-сиріт та дітей, що живуть у неблагополучних сім'ях, до вирішення якої держава підключа-

ється тільки в екстрених випадках.

Соціальна атмосфера в сім'ї та її стабільність базуються вже не на системі міцних і ясних традицій та регламентації поведінки, а на системі моральних оцінок, що склалися у суспільстві, й індивідуальній інтерпретації сімейних ситуацій. Стереотипи поведінки у сім'ї, уявлення про перерозподіл сімейних ролей останнім часом формуються все більше не під впливом батьківської сім'ї і традиції, а під впливом сучасної масової культури.

Отже, наше майбутнє залежить від молоді, важливої складової соціуму будь-якої держави. Через це вже сьогодні повинні працювати державні програми для молоді по освіті, культурі, побуту та програми щодо її участі у виробництві. У виробничому процесі не можна якісно виготовити виріб без спеціального інструменту, як і у сільському господарстві без відповідних умов і технологій неможливо зібрати багатий врожай, так і процес виховання людини неможливий і недопустимий без матеріальної бази і умов, що забезпечують її фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток. Тому в першу чергу молодь повинна отримати належну освіту. При створенні сім'ї держава повинна молодим людям надати житло, це необхідна умова для забезпечення можливостей молодят народити потомство, яке неможливо якісно виховати без відповідного житла, як необхідного інструменту потрібного для дітонародження та належного виховання. Житло може бути надано молоді, яка бажає створити сім'ю, у кредит, в якості авансу за майбутніх дітей, що слід оформляти документально для розуміння молоддю відповідальності та серйозності їх рішення укласти шлюб. У подальшому, із ростом сім'ї, житлові умови повинні покращуватися, навіть до створення родового маєтку. Молодь повинна бути пов'язана із суспільством зобов'язаннями спільної матеріальної відповідальності за отриманий кредит довіри не тільки конкретною особою, а й соціальною групою, до якої входять молоді особи. Таким чином, будуть створені сімейні майнові комплекси – маєтки, базова умова матеріального добробуту сім'ї.

Духовну молодь неможливо виховати без поваги до неї, як до майбутнього господаря країни, уважного ставлення до її буденних потреб і вимог, без допомоги у вирішенні її проблем, без її духовного виховання. В такому випадку вона буде достойним продовжувачем справ старшого покоління і його вдячним наступником. Духовність нації стосовно молоді проявляється у турботі держави, яка заснована на системній роботі з молоддю, що забезпечить залучення її до процесу розвитку країни, на знаннях, що в неї вкладаються, на практичних навичках, яким її навчають, на матеріальній базі, яку надають молоді для забезпечення її життя та розвитку.

1. Хрестоматия по этике и психологии семейной жизни: учеб. пособ. для уч. ст. классов. Сост. И.В. Гребенников, Л.В. Ковинько. Москва: Просвещение, 1987. 271 с.; Общество: государственность и семья. Москва: Изд-во «Общественная инициатива», 2005. 156 с.

2. Карлсон А. Общество-Семья-Личность: Социальный кризис Америки. Альтернативный социологический поход. Пер. с англ. под ред. проф. А. И. Антонова. Москва: Изд. Дом «Грааль», 2003. 284 с.

3. Преимник, преимственность, Империя. *Материалы 3-го Интеллектуального конгресса евразийской молодежи.* Москва, 2007. 92 с.

Сердюк Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ КАТЕГОРІЇ, ЩО ВІДОБРАЖАЄ ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ЗІ СТВОРЕННЯ, ЗМІНИ ЧИ СКАСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету на основі проведених етимологічного та семантичного аналізу слів «правотворчість» і «нормотворчість» спробувати подолати термінологічну невизначеність загально-теоретичної категорії, що відображає діяльність уповноважених суб'єктів права зі створення, зміни чи скасування правових норм.

Огляд наукової і навчальної юридичної літератури з проблеми правотворчості свідчить як про відмінність у поглядах учених щодо розуміння однойменного поняття, так і про вживання ними різних термінів для словесного позначення цієї загальнотеоретичної категорії.

Зауважимо, що у науковій і навчальній юридичній літературі вживаються такі терміни, як словесний символ поняття, що відображає інтелектуальну діяльність, спрямовану на виявлення закономірностей суспільного розвитку та їх переведення на мову юридичних принципів і норм: 1) правотворчість і 2) нормотворчість.

Принагідно зазначити і той факт, що окремі правники методологічно некоректно використовують ці терміни як синоніми. Так, зокрема, розділ 11 підручника «Загальна теорія права» за загальною редакцією М. Козюбри має назву «Правоутворення і правотворчість «нормотворчість» [1, с. 189].

Характеризуючи терміно-поняття «нормотворчість», Н. Гранат і В. Лазарєв зауважують: «Нормативні правові акти є продуктом особливого роду діяльності – нормотворчості (правотворчості)» [4, с. 181].

Юридична енциклопедія не містить інтерпретації слова «нормотворчість», відсилаючи користувачів до терміна «правотворчість» [8, с. 193]. Уважаємо, що фактично визнана правниками синонімічність цих слів не має належного обґрунтування, не враховує результатів їх етимологічного та семантичного аналізу. Спробуємо аргументувати цю тезу.

Слова «правотворчість» і «нормотворчість» є складними, адже утворилися в результаті об'єднання двох коренів: «право» та «творчість» і «норма» та «творчість» відповідно. Принагідно зазначити, що ці терміни на сучасному етапі розвитку правничої науки, як правило, розглядаються вченими як такі, що несуть у собі однакове смислове навантаження (тобто є синонімами), з чим, на нашу думку, повною мірою погодитися не можна. Аргументуємо цю тезу.

Спільним для обох вищезгаданих слів є корінь «творчість», а однойменний термін у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела трактується як:

1) діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей. Образно. // Діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку;

2) те, що створено внаслідок такої діяльності, сукупність створеного кимось;

3) здатність творити (у першому значенні), бути творцем [2, с. 1234].

Термін «право» в сучасній юридичній науці вживається в таких значеннях: а) як соціально-правові домагання людей, наприклад, право людини на життя, право народів на самовизначення тощо. Для позначення права в цьому значенні використовується спеціальний термін «природне право»; б) як система юридичних норм, які створені або санкціоновані державою з метою регулювання найважливіших суспільних відносин. Для позначення права в цьому значенні використовуються спеціальні терміни «позитивне право», «об'єктивне право» та «право держави»; в) як певні можливості суб'єкта, що є засобом задоволення його інтересів. Для позначення права в цьому значенні використовуються спеціальні терміни «суб'єктивне право» та «суб'єктивне юридичне право», причому останній є більш вдалим, адже суб'єктивне право не обов'язково може бути юридичним [5, с. 65–66].

У контексті питання, що розглядається нами, з-поміж трьох вищезгаданих значень слова «право» допустимим у плані подальшого аналізу є лише друге. Недопустимість інших обґрунтовується тезою про неприпустимість визнання органу публічної влади чи іншого суб'єкта права творцем прав людини та її основоположних свобод.

Під терміном «норма» (лат. *norma* – правило, зразок) у суспільствознавстві розуміють припис, зразок поведінки або дію ... Норма виражає те, що існує або повинно існувати в усіх без винятку випадках, на противагу закону, який говорить лише про існуюче та те, що відбувається, і правилу, що може бути виконано, а може бути й не виконано [7, с. 306].

Зважаючи на полісемічність терміна «право» й однозначність у підході до розуміння слова «норма», вважаємо більш вдалим і доцільним уживання терміна «правотворчість» для словесного позначення однойменної загально-теоретичної категорії, що складає предмет нашого дослідження.

Прибічником такого підходу є вітчизняний правник О. Ющик. Учений, зокрема, зауважує, що термін «нормотворчість» уживають у літературі як синонім терміна «правотворчість», без переконливих пояснень необхідності використання двох термінів однакового значення. На думку правника, правотворчість і нормотворчість – це сфери, які певною мірою збігаються, однак не є тотожними. Якщо правотворчість буквально означає «творення права», то нормотворчість буквально слід розуміти як «творення норм». Враховуючи, що в суспільстві діють різні норми (технічні, санітарно-гігієнічні, граматичні, етичні тощо), з яких лише незначну частину становлять соціальні норми (до них належать також юридичні норми), – нормотворчість як така є поняттям

більш загальним щодо правотворчості (у значенні творення норм права, юридичних норм), виступає як родове поняття щодо творення соціальних норм, тільки одним із різновидів якого є правова нормотворчість, поряд з нормотворчістю релігійною, мовною тощо [9, с. 17–18].

В юридичній літературі зустрічається й інше, відмінне від вищенаведеного, трактування терміна нормотворчості, що більшою мірою пов'язане не з нормами права, а із зовнішньою формою їх виразу та закріплення – нормативно-правовим актом. Свідченням цього є, по-перше, розгляд однойменної загальнотеоретичної категорії О. Дашковською у розділі «Нормативно-правові акти»; і по-друге, розуміння цього поняття як врегульованої законодавством діяльності уповноважених державних органів щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів, які містять загальні правила поведінки [3, с. 273].

Схожу думку з цього приводу має й І. Биля-Сабадаш, вважаючи результатом нормотворчої діяльності нормативно-правові акти, за допомогою яких формально закріплюють норми права. Загальним результатом нормотворчості, як стверджує правник, є законодавство як джерело права [6, с. 210–211].

Обидва вищенаведені судження вченого про результат нормотворчості перебувають лише в частковій відповідності. Про це свідчить положення ч. 1 ст. 9 Конституції, що збагачує обсяг категорії «національне законодавство» міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такий підхід до розуміння поняття «законодавство» дозволяє зробити обґрунтоване припущення про фактичне визнання результатом нормотворчості не лише нормативно-правового акта, але й міжнародного договору.

Отже, терміни «правотворчість» і «нормотворчість» є близькими за своїм значенням, що підтверджується їх функціональним аспектом, вираженим словом «творчість». Водночас телеологічний (або результативний) аспект такої творчості є підставою їх розмежування. Як зазначалося вище, метою правотворчості є створення юридичних норм, а метою нормотворчості – створення як правових, так і інших різновидів соціальних норм.

Зважаючи на цей факт, вважаємо методологічно коректним уживання в навчальній і науковій літературі: а) терміна «нормотворчість» для словесного позначення категорії, що відбиває таке явище соціальної дійсності як діяльність суспільства чи окремих його сегментів (наприклад, корпорацій) зі створення, зміни чи скасування соціальних норм; б) терміна «правотворчість» – для словесного позначення поняття, що ним відображається таке явище правової дійсності як діяльність уповноважених суб'єктів права зі створення, зміни чи скасування правових норм.

1. Загальна теорія права: підручник. За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016. 392 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

3. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів. М.В. Цвік, Л.В. Авраменко та ін. За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

4. Общая теория права и государства: ученик. Под ред. В. В. Лазарева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристь, 2001. 320 с.

5. Теорія держави і права: навч. посібник. для підгот. до держ. іспиту. Кол. авт; кер. авт. кол. канд. юрид. наук І.А. Сердюк. 2-ге вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 203 с.
6. Теорія держави і права: підручник. О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смодинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
7. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2000. 576 с.
8. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., Т. 4: Н – П. 2002. 720 с.
9. Ющик О.І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. – 44 с.

Сердюк Лілія Миколаївна,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМА ПРАВОСУДДЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

До першочергових реформ, яких очікує Український народ, і на необхідності проведення яких постійно наголошують вітчизняні та міжнародні експерти, є реформа правосуддя. Її мета – утвердження такого правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого відновлення в судовому порядку у розумні строки.

У світлі цього Указом Президента України було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Вищезгаданим документом було визначено пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів [1]. У контексті реформи правосуддя на особливу увагу заслуговує конституційний принцип, закріплений у ч. 1 ст. 129 Основного Закону Української держави. Ця основоположна ідея гарантує суддям при здійсненні правосуддя незалежність, а також містить адресовану їм імперативну вимогу керуватися не верховенством закону (як було передбачено попередньою редакцією цього документа) [2], а верховенством права (ч. 1. ст. 129 в редакції Закону від 02.06.2016) № 1401-VIII від 02.06.2016) [3].

Огляд наукової і навчальної літератури, присвяченої феномену верховенства права, свідчить про різну інтерпретацію цього поняття як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. На підтвердження цієї тези звернемося до умовиводу, якого дійшов М. Козюбра. Правник, зокрема зауважив: «Попри

те, що останнім часом спектр думок у підходах до тлумачення верховенства права у вітчизняному правознавстві дещо звузився (принаймні ототожнення його з традиційним для нашої теорії і практики принципом верховенства закону чи з верховенства усіх нормативних актів, як це було в 90-х роках минулого століття, нині майже не спостерігається), загальної згоди щодо його розуміння не досягнуто. Не допомогло цьому навіть намагання роз'яснити поняття верховенства права Конституційним Судом України» [4, с. 360].

Зі змісту вищенаведеного умовиводу вченого випливає, що, по-перше, верховенство права і верховенство закону поняття не тотожні; по-друге, феномен верховенства права представниками правової доктрини, у тому числі й тими, хто наділений державно-владними повноваженнями тлумачити Конституцію України, інтерпретується по-різному.

У контексті питання, що розглядається нами, заслуговують на увагу міркування П.М. Рабіновича саме з приводу ідей верховенства права та верховенства закону. Вчений, зокрема, зазначає, що принцип верховенства права не тотожний принципу верховенства закону. Відмінність між ними пов'язана з розбіжністю у розумінні права і закону. Важливе значення має і співвідношення цих понять: принцип верховенства закону є більш конкретним. Панування закону означає насамперед верховенство правового закону, бо не кожен закон є саме таким. Відповідність змісту закону праву є ще однією ознакою принципу верховенства права, важливим показником правової держави [5, с. 341–342].

Для розмежування феноменів верховенства права та верховенства закону важливе значення мають і ті теоретичні положення, що стосуються принципу правозаконності як явища, похідного саме від правового закону. Верховенство права передбачає, по-перше, законність, засновану на визнанні і беззастережному прийнятті цінності людини, її убезпеченні від свавілля владних інстанцій та їх посадових осіб, тобто законність, яка у вітчизняній літературі досить часто іменується правозаконністю. Це цілком відповідає практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово акцентував увагу на тому, що вислів «згідно із законом» – означає «щоб закон не суперечив принципу верховенства права» [4, с. 365].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) за № 1-33/2004 від 2 листопада 2004 р., верховенство права визначається як панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчю та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються «якістю», що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в

Конституції України [6, с. 314].

Конституційний Суд України вважає, що таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

Вищенаведена правова позиція Конституційного Суду України актуалізує ще один надзвичайно важливий аспект верховенства права – принцип рівності у правах (рівноправності) та рівності всіх перед законом. Ця імперативна вимога, закріплена в ч. 1 ст. 24 Конституції України, означає, що, по-перше, громадяни є рівними у правах і свободах незалежно від місця народження та проживання, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак. Не допускаються будь-які привілеї чи обмеження за вказаними ознаками; по-друге, закон має застосовуватися однаково до всіх осіб. Ніхто не може бути поставлений у привілейоване чи, навпаки, дискриміноване становище залежно від указаних вище ознак. Рівність перед законом має особливе значення при застосуванні рівних підстав юридичної відповідальності за порушення закону; по-третє, принцип рівності забороняє різне ставлення до ситуацій, які за своїми ознаками є схожими, або однакове ставлення до відмінних за своїми рисами ситуацій, якщо таке ставлення не може бути виправдане об'єктивними причинами; по-четверте, принцип рівності у правах та рівності перед законом передбачає також рівний доступ до суду, рівні права у процесі здійснення правосуддя, тобто право бути вислуханим, користуватися рівним правом на захист тощо [4, с. 369].

Таким чином, нова редакція ч. 1 ст. 129 Конституції України змінює концептуальний підхід до правосуддя (його філософію): з одного боку, звільняє суддів від підкорення несправедливому закону, а з іншого – зобов'язує їх відшукувати право в різних формах його об'єктивації, і, як наслідок, ухвалювати справедливі рішення, гідні людини (причому як самого судді, так і учасників процесу) як найвищої соціальної цінності.

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

2. Конституція України. – Київ: Ін Юре, 2006. 144 с.

3. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 30 верес. 2016 р. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 76 с.

4. Загальна теорія права: підручник. За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2016. 392 с.

5. Юридична енциклопедія: у 6-ти т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

6. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004. Відповід. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

Сіроштан Юрій Володимирович,
завідувач кафедри правових дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРУЛЬНИХ СЛУЖБ ПОЛІЦІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, КАНАДИ, США ТА ФРАНЦІЇ

Адміністративне реформування, що відбувається в Україні, вимагає перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності правоохоронних органів. У першу чергу ці вимоги стосуються патрульної служби – найчисленнішого загону правоохоронців, що безпосередньо виконує завдання з охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю. Успішне виконання цих завдань неможливе без урахування кращих зразків досвіду адміністративної діяльності таких зарубіжних «флагманів» як Великобританія, Канада, США та Франція.

Характеристику адміністративної діяльності розглянуто у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: Баланкіна Б.Г., Бахраха Д.М., Бельського К.С., Веремеєнка І.І., Голосниченка І.П., Гончарука С.Т., Додіна Є.В., Ковалю Л.В., Кондратьєва Я.Ю., Коренєва О.П., Яценка С.С., вчених зарубіжних країн: Веделя Ж., Драго Р., Інсіарді Д., Кенні К., Келлінга Г., Лея Л., Марфі К., Неджати З., Судерленда Е., Фрідмана Р., Фельтеса Т, Хагана Ф. та інших.

Надаючи характеристику адміністративній діяльності патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції, треба передусім розглядати саме поняття адміністративної діяльності як комплекс заходів, спрямованих на попередження правопорушень, охорону громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьбу зі злочинністю. Цього вимагає те, що існує ряд розбіжностей між розумінням адміністративної діяльності в Україні та в зарубіжних країнах. Крім того, інакше в названих зарубіжних країнах трактуються деякі правові явища, зокрема, й саме поняття правопорушення, у тому числі адміністративного.

Для зручнішого проведення характеристики доцільно поділити правові системи згаданих зарубіжних країн на загальну систему (систему статутного права, до яких належать Великобританія, США та Канада) та континентальну систему, представником якої є Франція. Такий поділ викликано кількома причинами. Головною з них є те, що в країнах континентального права існують «писані», тобто прийняті вищими органами законодавчої влади кримінальні, кримінально-процесуальні й інші кодекси, які регламентують діяльність правоохоронних органів та увесь процес виявлення правопорушень та їх попередження, а також покарання правопорушників. У країнах загального (статутного) права такі детальні систематизовані кодекси відсутні і діяльність

правоохоронних органів регламентується тут Статутами (актами парламенту), які приймаються щорічно, або судовими прецедентами. Разом з тим значимо, що цей поділ можна назвати дещо умовним, оскільки, наприклад, у Канаді існує свій кримінальний кодекс, прийнятий парламентом. Є Федеральний кримінальний кодекс у США, а також у кожному штаті США є свій кримінальний кодекс, прийнятий законодавчими органами штатів. У Великобританії існує усталена система статутів, прийнятих парламентом, які, з певними припущеннями, можна вважати кодифікованим законодавством, що регулює діяльність правоохоронних органів та поліції зокрема [1; 2].

Враховуючи таку правову специфіку, зупинимось більш детально на наданні характеристики адміністративної діяльності патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції.

В діяльності патрульних Великобританії термін «адміністративна діяльність» застосовується досить часто. Але на практиці адміністративна діяльність, яка охоплюється цим терміном, визначає діяльність у таких сферах:

1. Підготовка протоколів, довідок, свідчень та інших матеріалів для розгляду у суді.

2. Перевірка протоколів, проведення запитів, додаткових оглядів місць правопорушення, виявлення додаткових обставин скоєння правопорушення, якщо такі спостерігаються.

3. Охорона громадського порядку.

4. Допити свідків, правопорушників, опитування населення та інші дії з метою встановлення найбільш повної картини скоєння правопорушення [3; 4].

Робота Британської патрульної поліції по охороні громадського порядку, попередженню правопорушень, затриманню та ізоляції правопорушників, виданню окремих розпоряджень та нормативних актів, спрямованих на покращення стану громадського порядку та громадської безпеки, адміністративною діяльністю не зветься. У ряді випадків вживається термін «охорона королівського порядку» [5] та запозичений із США термін охорона «публічного» порядку. Питання про те, хто займається охороною громадського порядку та попередженням правопорушень в юридичній літературі Великобританії також не ставиться. Мається на увазі, що всі поліцейські, які носять форму, повинні цим займатися [6]. Адміністративно-правова діяльність до цієї роботи поліції не включена. Але, як свідчить статистика, робота з попередження злочинності та правопорушень, охорони громадського порядку та громадської безпеки займає понад 55–60 % всього робочого часу поліції Великобританії [7].

Необхідно підкреслити, що вся діяльність по охороні громадського порядку та громадської безпеки у Великобританії щорічно детально організується та планується. На основі аналізів складаються пропозиції щодо покращення роботи з охорони громадського порядку і доводяться до відома всіх поліцейських, які працюють в цій сфері [8; 9, с.75]. Вони також мають право вносити пропозиції щодо покращення діяльності поліції.

Для прикладу візьмемо організацію охорони громадського порядку у місті Нью-Касл. Ця діяльність має свої особливості:

1) 75 % усього особового складу патрульної поліції працює в період від 22.00 до 04.00, тобто тоді, коли скоюється найбільша кількість порушень громадського порядку;

2) 12 пар патрульних поліцейських зосереджені лише в центрі міста, де розташовані нічні клуби, кафе, бари та інші розважальні заходи;

3) патрулювання здійснюється лише пішки, але при черговій частині знаходиться поліцейський автобус зі спеціальною черговою групою поліцейських, який при виникненні ускладнень оперативно допомагає в наведенні порядку, в затриманні правопорушників та доставлянні їх до поліцейських дільниць. На чергуванні також знаходяться спеціальні підрозділи поліцейських з собаками [10].

В деяких регіонах, наприклад, у Нотумбрії, в суботу та неділю на охорону громадського порядку у вечірній час задіяно до 80 % всього особового складу. Вдень на службі перебуває лише 10–15 % особового складу, тому складається враження, що у Великобританії працює дуже мало поліцейських [11].

Приблизно така сама картина зафіксована і в Канаді. Поліцейський офіцер, згідно зі статистичними даними, реєструє правопорушення, за яке може бути порушена кримінальна справа, приблизно один раз на тиждень. Але не обов'язково порушник може бути засуджений. Тобто це так зване «сумарне» правопорушення, за яке правопорушник може бути притягнений до відповідальності суддею одноособово, але він може бути і не засудженим. Добивається засудження правопорушника поліцейський Канади в середньому один раз на 9 місяців.

Слід враховувати і таку особливість канадської поліції, що вона поділена на федеральну, провінційну та муніципальну. Тому і кожна поліція має свою організаційну структуру, свої чергові частини, патрульну та дорожню поліцію та ін.

Наприклад, Королівська канадська кінна поліція поділена на тринадцять регіональних штабів, які розташовані в столицях провінцій. У свою чергу, вони мають 41 підрозділ, а підрозділи складаються з 700 відділів. Відповідно кожен відділ має свою чергову частину [12, с. 341]. Як і у Великобританії, невеликі поліцейські дільниці вночі зачиняються, всі громадяни знають номери домашніх телефонів поліцейських і якщо трапляється якась несподіванка, то поліцейські прибувають на роботу з дому. У великих містах та столиці створено спеціальні підрозділи патрульної служби, які працюють цілодобово. Але більшість поліції задіяна в нічний час [13].

Основні зусилля патрульної поліції Канади спрямовані на попередження правопорушень і вимога поліцейського до громадянина, який порушує громадський порядок, є законом. Якщо громадянин не зважає на вимогу поліцейського, він може бути заарештований.

У США поліцейські відомства стверджують, що їх основне завдання – це боротьба із злочинністю. Але як стверджує статистика, понад 50 % усієї роботи поліції США – це рутинна повсякденна діяльність, спрямована на охорону громадського порядку та громадської безпеки, виявлення, попередження та припинення дрібних правопорушень, підготовка матеріалів для ро-

згляду в судах [14].

Д.Ф. Коул з Конектикутського університету (США) проаналізував діяльність більше ніж 900 патрульних поліцейських США у процесі виконання ними своїх службових обов'язків. У результаті аналізу він наводить такі цифри:

1. У середньому за добу за час виконання своїх службових обов'язків патрульні поліцейські витрачають лише 3 % свого робочого часу на злочини проти особи.

2. Кожен патрульний витрачає до 15 % свого робочого часу на розкриття злочинів, пов'язаних з власністю, розшуком злочинців, які їх скоїли, та інші пов'язані з цими злочинами дії.

3. На регулювання дорожнього руху у випадках ДТП та інших подій, спостереження за дорожнім рухом, перевірку водіїв та інші дії витрачається 9–11 % всього робочого часу.

4. Частина часу, яка витрачається патрульними поліцейськими США на допомогу потерпілим, тим, які заблукали, людям похилого віку, на пошуки загублених речей, пошуки зниклих тварин та ін., становить приблизно 12–13 %.

5. Весь інший час, тобто приблизно 60 %, витрачається на адміністративну діяльність [15].

Аналіз, який провів Д. Лівінгстон у своїй праці «Злочини та кримінологія», в основному, співпадає з висновками Дж. Ф. Коула. Кількість часу, яку витрачає в середньому поліцейський США на різні види діяльності під час виконання своїх службових обов'язків, за його аналізом розподіляється таким чином:

1. Робота з розкриття злочинів, скоєних проти особи – 2,96 %.
2. Робота з розкриття злочинів, скоєних проти власності – 14,82 %.
3. Регулювання поліцейськими дорожнього руху – 9,20 %.
4. Спостереження за станом громадського порядку – 9,20 %.
5. Соціальна допомога малозабезпеченим верствам населення – 13,70 %.
6. Адміністративна діяльність, тобто підготовка матеріалів для розгляду в судах, збирання різних довідок та допит свідків і потерпілих, доставляння правопорушників до суду, свідчення в судах – 50,19 % [16].

Головною умовою здійснення адміністративно-правової діяльності патрульними у великих містах США є мобільність та швидкість реакції на скоєння злочинів. Патрулювання по охороні громадського порядку є дещо другорядним завданням поліції і розглядається як рутинна щоденна робота.

Система поліції та жандармерії Франції склалася у процесі історичного розвитку країни і є досить своєрідною. Жандармерія Франції, яка обслуговує понад 90 % території країни, де проживає 60 % населення, підпорядкована Міністерству оборони і виконує його директиви. Поліція обслуговує 10 % території та 40 % населення і підпорядкована Міністерству юстиції [17].

Наприклад, поліція Парижа патрулює місто, охороняє порядок у місті, займається розкриттям злочинів та ін. В той же час у Парижі ряд особливо важливих об'єктів охороняється жандармерією. При виникненні надзвичай-

них ситуацій ці дві правоохоронні організації діють разом [18]. У звичайний вечір у Парижі для охорони громадського порядку задіяно понад 10 тисяч поліцейських та жандармів.

Маленькі міста та сільська місцевість – це повністю юрисдикція жандармерії. Поліція працює лише у великих містах, на залізницях та по окремих напрямках діяльності, наприклад, поліція лотерей, моралі та ін. З іншого боку, жандармерія також має певні напрями роботи, крім охорони громадського порядку. Існує морська та річкова жандармерія, гірська та гірсько-рятувальна жандармерія, жандармерія озброєння та ін.

Залежно від розміру поліцейської дільниці та оперативної обстановки на дільницях чергування поліцейських у Франції організовано по-різному. Там, де поліцейські функції виконує жандармерія і дільниці невеликі, цілодобового чергування немає, але воно може бути запроваджене у випадку ускладнення оперативної обстановки, скоєння серії резонансних злочинів та з інших причин. У звичайний період дільниця зачиняється на ніч, але жандарми є відповідальними і якщо трапляється якась несподіванка, вони завжди готові прибути на місце події.

У великих містах організація роботи по охороні громадського порядку подібна до організації роботи в інших країнах. Патрулювання у великих містах проводиться як на автомобілях, так і пішки.

Аналізуючи адміністративну діяльність поліції та жандармерії Франції слід зазначити, що в цілому в цій діяльності є багато подібного до діяльності розглянутих країн. Але поряд з тим існує ряд власних особливостей, що впливають із самої системи поліцейських органів.

Адміністративна діяльність патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції в тому розумінні, як це прийнято на Україні, окремо як вид діяльності не виділяється, цим займаються всі працівники поліції, що носять формений одяг (за винятком детективів), її змістом охоплюються всі заходи з попередження правопорушень, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинами. У країнах загального права (на прикладі Великобританії, Канади та США) адміністративна діяльність поліції не є централізованою та визначається багатьма нормативними актами (статутами), у тому числі – судовими прецедентами. У країнах континентальної правової системи (на прикладі Франції, у т.ч. України) вказаний напрямок діяльності є чітко регламентованим у нормативно-правових актах, що приймаються вищим законодавчим органом влади. Патрульні служби поліції зарубіжних країн мають значно більше часу на проведення заходів з попередження, виявлення та припинення правопорушень, тому що вони не мають дискретних повноважень по притягненню правопорушників до відповідальності.

1. English I., Card R., Butterworth's Police Law, 6-th edition, Butterworth, London 1999. P. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457–472, 520, 691–694.

2. Dalley M.I., Landry P. R. Changing the Way We Do Business into the Twenty – First Century, Gazette, Vol. 62, # 1, 2000.

3. English I., Card R., Butterworth's Police Law, 6-th edition, Butterworth, London

1999. P. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457–472, 520, 691–694.

4. Sampson F., Blackstone's Police Manual, General Police Duties 1998/99, London, Blackstone, 1999, P. 183, 217.

5. Lord Hailshame of Maryenborne, Laws of England, Butterworths, London, 1990. P. 112, 200.

6. Koch B.C.M. The Politics of Crime Prevention, Aldershot, Ashgate, 1998. P. 103.

7. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96, Secretary of State for the Home Department, London. 1996. P. 111.

8. Butler A.I.P. Police Management 2nd edition, Billing and Sons LTD, Dartmouth, 1994. P. 94.

9. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Москва, 1999. 74 с.

10. Police Review, 1 May, 1998. P. 22–23.

11. Police Review, 10 April, 1998. P. 18.

12. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України, теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків, Основа, 1996. С. 341.

13. Pony Express, #9, 1998.

14. Police Chief, 1998, May. P. 28.

15. Coul J. The Function and the Role of the Police Studies, Academy of Criminal Justice, volume 17(2), Baden Wurtenberg, 1994. P. 12, 21.

16. Livingstone I. Crime and Criminology. 2nd edition, Prentice Hall, New Jersey, 1996. P. 402.

17. Dien F. Maintien de l'Ordre et defense, Preparation au concours d'admission a l'ecole de formation des officiers de gendarmerie, Centre de documentation, Paris, 1996.

18. La Gendarmerie Aujourd'hui, Atlas, Paris, 1991. P. 84–87.

Смолярова Марина Леонідівна,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного
технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ

Незважаючи на те, що дисциплінарна відповідальність як інститут трудового права має досить тривалу історію, процеси його становлення та розвитку тривають і сьогодні. Питання дисциплінарної відповідальності працівників у даний період часу є неймовірно актуальним. Учені-правознавці зробили вагомий внесок у вирішення методологічних і теоретичних проблем юридичної відповідальності у трудовому праві. Різні проблеми розглядалися у працях О.С. Белинського, В.С. Венедіктова, В.В. Жернакова, П.Р. Ставицького, Н.М. Хуторян. Це, головним чином, пов'язано із відсутністю Трудового кодексу України, який на даний час знаходиться у стані проекту. Нині юридична відповідальність працівника регулюється Кодексом Законів про працю України. Але КЗпП України не повною мірою задовольняє потреби галузі трудового права. Зокрема, КЗпП України приділяє дуже мало уваги такому важливому питанню, як стимулювання правомірної поведінки

працівників.

Зрозуміло, що відповідальність у трудовому праві виражається в обов'язку особи зазнавати конкретних видів і міри позбавлення благ психологічного, організаційного і майнового характеру за винну, протиправну поведінку. Відповідальність у трудовому праві має свої особливості, що відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності.

В.В. Жернаков зазначає, що специфіку відповідальності у трудовому праві можна вбачати у тому, що:

- суб'єкти відносин у сфері праці несуть відповідальність перш за все не перед державою, а один перед одним;

- різноманіття відносин у трудовому праві і складність їх регулювання фактично унеможливають існування єдиної трудової відповідальності;

- дисциплінарна відповідальність не є основою формування самостійного інституту трудового права, а інститут матеріальної відповідальності у трудовому праві містить елементи регулювання, які зумовлені захисною функцією трудового права;

- підстава дисциплінарної відповідальності певних категорій працівників як протиправна поведінка містить порушення не тільки суто правових норм, а й правил етичної поведінки, що є складовими їхньої трудової функції;

- порядок притягнення до відповідальності у трудовому праві визначається не процесуальним законодавством, а нормами трудового права;

- складний порядок притягнення до відповідальності у вигляді звільнення з ініціативи роботодавця має відповідати міжнародному стандарту, визначеному Конвенцією № 158 Міжнародної організації праці 1982 року про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця (ратифікована Україною 4 лютого 1994 р.);

- у матеріальній відповідальності існує механізм добровільного відшкодування завданої шкоди, тоді як дисциплінарна відповідальність виключає ініціативу працівника [1, с.117].

За думкою В.С. Венедіктова, ретроспективний аспект трудової юридичної відповідальності настає тоді, коли фактична поведінка працівника не відповідає його ідеалу [2, с. 96]. Дійсно, відповідальність у трудовому праві орієнтована на оцінку поведінки працівника. Тому при здійсненні правопорушення змінюється одна з якостей трудових правовідносин.

О.С. Пашков та В.Г. Ротань визначали, що у формуванні ставлення до праці роль трудового права проявляється: 1) в регулюванні зовнішніх матеріальних, соціальних і психологічних умов життєдіяльності в процесі праці, а значною мірою – і умов життєдіяльності поза працею; 2) в наданні людині можливості вибору варіантів поведінки, найбільшою мірою відповідають меті формування ставлення до праці, а також у зобов'язуванні до такої поведінки і стимулюванні її [3, с. 96]. Тому виявлення мотивів поведінки працівника є найважливішим завданням юридичної науки. На працівника діє внутрішня спонукальна сила у вигляді мотиву і зовнішня у вигляді правового стимулу.

Способи управління поведінкою людей у процесі праці за допомогою правового регулювання різні. В одних випадках це прямий владний вплив на

поведінку шляхом встановлення зразків діяльності, обов'язкових для виконання, а в інших – опосередкований вплив переважно через стимулювання корисних для суспільства варіантів поведінки.

Зауважимо, що питанню відповідальності працівників присвячена перша глава восьмої книги Проекту Трудового кодексу. Норми Проекту Трудового кодексу України, що містять механізм стимулювання працівників, потребують певного редагування, для того щоб краще виконувати захисну і попереджувальну (виховну) функції.

Отже, стимулювання передбачає створення такої зовнішньої ситуації, яка внутрішньо спонукає людину діяти певним чином у напрямку, корисному для суспільства. Тому стимулювання не тільки підсилює прямий владний вплив, але в багатьох випадках, коли належним чином враховуються потреби і інтереси людей, може взагалі замінити його.

1. Проблеми правової відповідальності: монографія. Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, Л.М. Баранова та ін. За ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.

2. Венедиктов В.С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. Харьков: НПКФ «КОНСУМ», 1996. 136 с.

3. Пашков А.С., Ротань В.Г. Социальная политика и трудовое право. Москва: Юрид. лит., 1986. С. 218.

Степаненко Кирило Володимирович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА СИСТЕМА ЯК КАТЕГОРІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Україна наразі переживає складний період становлення і оформлення національного права, адаптації правової системи, яка, на відміну від країн, де політико-правові системи встановлювалися поступово і еволюційно, вимушена будуватися прискорено і активно. Такий стан потребує, особливо на тлі недостатнього рівня науково-теоретичної розробки вітчизняним правом основ теорії міжнародних та національних правових систем, оновлення теоретико-методологічних інструментів, які будуть здатні відрефлексувати нову якість права, його структуру та сучасні механізми застосування.

Неможливість збагнути та структурувати глибинні пласти сучасних правових відносин народжує усвідомлення необхідності введення в юриспруденцію нових комплексних категорій, більш рухливих, заснованих на прецедентному праві юридичних операцій, що ведуть до досягнення більш високого рівня регулювання суспільних відносин. Однією з таких магістральних категорій є *правова система*, яка заявляє про себе в тій мірі, в якій сучасне суспі-

льство пов'язує завдання соціального прогресу з формуванням правової свідомості, вдосконаленням правової культури, з досягненням правової впорядкованості і правової стабільності у внутрішніх та міжнародних відносинах. З цих позицій, правова система виступає не тільки об'єктом розгляду, а й інструментом пізнання права та усіх елементів, які входять до системи сучасного українського права.

Між тим «розмитість» поняття «правова система», що стає очевидним при аналізі дослідження цієї категорії в наукових та публіцистичних працях вітчизняних і зарубіжних авторів, виданих за останні десятиліття, ставить під сумнів правомірність її присутності в категоріальному апараті теорії права та знову повертає нас до дискусії з приводу правомірності розгляду правової системи як *категорії загальної теорії права*. Припущення про неправомірність використання категорії «правова система» в загальній теорії права заслуговує на увагу, бо ще раз підтверджує необхідність подальшого, більш глибокого опрацювання поняття правової системи та вивчення змістовних характеристик її складових. Слід вітати той факт, що існують спірні позиції стосовно цієї юридичної категорії, адже якщо зникнуть такого роду проблеми, то ми можемо втратити потребу у подальшому пошуку оптимальних варіантів визначення поняття «правова система».

Наприклад, за ствердженням В. С. Нерсисянца, «трактування правової системи в якості якогось нового правового поняття, що охоплює усе право (всі правові феномени і категорії), по суті, означають підміну загального поняття права якимось досить умовним (і випадковим) словосполученням «правова система»... під правовою системою стали розуміти сукупність усіх правових явищ і понять, тобто фактично все те, що в марксизмі має назву «юридична надбудова», що підноситься над «юридичним базисом» [1, с. 6]. Іншими словами, автор припускає, що поняття «правова система» в силу включення в нього уявлення про всі правові явища тотожне поняттю «юридична надбудова», і якщо це так, то поняття «правова система» не вносить у категоріальний апарат теорії права нічого нового. У той же час, на наш погляд, це не привід вважати, що поняття «правова система» у вітчизняній юридичній науці з'явилося випадково або, тим більш, відмовлятися від нього, адже поняття правової системи відображає внутрішні, структурні, функціональні і системні зв'язки існуючих у конкретному суспільстві правових явищ. Таким чином, простежується чітка структурно-функціональна відмінність між поняттями «правова (юридична) надбудова» та «правова система». Як справедливо зауважує А. К. Черненко, якісна відмінність цих понять проявляється у своєрідності систем детермінації – інакше кажучи, кожне з них відображає свій тип детермінаційного механізму. Механізм детермінації правової системи – це внутрішній взаємозв'язок і взаємозумовленість самих елементів (явищ) у правовій сфері суспільства. Кожен з цих елементів несе в собі причинно-наслідкові характеристики. Генетичний зв'язок елементів, що становлять правову систему, визначається не зовнішніми факторами, а внутрішньою системою детермінації, взаємозумовленістю її компонентів [2, с. 24–25]. Отже, категорія «правова система» має самостійне методологічне та

теоретичне значення у порівнянні з такими поняттями, як, наприклад, «система права» та «механізм правового регулювання». Так, категорія «механізм правового регулювання» покликана звернути увагу на функціональну сторону, на процес регулювання суспільних відносин, тоді як «правова система» підкреслює цілісність і взаємозв'язок структурних елементів, єдність станів статички і динаміки права. Термін «система права» характеризує інституційну внутрішню будову нормативної основи правової системи – права як такого, поняття ж «правова система» є більш ширшим, воно охоплює усі без винятку правові явища; це «правова дійсність», увесь світ правових явищ.

Другий момент, на який слід звернути увагу у зв'язку з розглядом даного дискусійного питання, полягає в тому, чи можна вважати категорію «правова система» умовною, декларативною, що з'явилася в теорії права без особливих та необхідних причин. У даному разі поняття «правова система» дійсно умовно, але цією умовою є його здатність «схоплювати» й інтегрувати в собі загальні суттєві зв'язки і відносини, властиві всім елементам правової сфери суспільства. Мова йде не про різноманітні відмінності і особливості стосовно цих загальних, універсальних зв'язків – тут діє той самий методологічний підхід, який застосовує Р. Давид при визначенні поняття «правова сім'я». Пояснюючи метод групування правових систем у сім'ю, він пише, що «самі правові норми можуть бути нескінченно різноманітними, але способи їхнього вироблення, систематизації, тлумачення показують наявність деяких типів. Тому можливе групування правових систем у сім'ю» [3, с. 20].

Таким чином, більш точно розуміння правової природи, методології дослідження такої категорії, як «правова система» дозволяє, на нашу думку, зняти питання про умовність цього поняття в сенсі його декларативності і меншовартості. Уявлення про правову систему як сукупність правових явищ – це не показник «розмитості» і неясності відповідної категорії, а, навпаки, її перевага, так як ця властивість надає правовій системі статус суперсистеми, в якій право, система права, правова сім'я, система законодавства, правосвідомість тощо володіють спільними для неї іманентними властивостями. Наведені вище аргументи, як нам здається, переконливо свідчать про стійкість цієї категорії в науковому понятійному апараті, її специфічній природі і виражених в ній важливих істотних правових зв'язках і відносинах.

1. Нерсесянц В.С. Сравнительное правоведение в системе юриспруденции. *Государство и право*. 2001. № 6. С. 5–16.

2. Черненко А.К. Теоретико-методологические аспекты формирования правовой системы общества: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2006. 382 с.

3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В. А. Туманова. Москва : Международ. отношения, 1996. 400 с.

Талдикін Олександр Васильович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕГРОМАДЯНИ У СТРУКТУРІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

Протягом всього існування людства правовий статус особи залежав від станової, кастової, етнічної, майнової або класової приналежності. І лише з розвитком громадянського суспільства, ідей свободи, рівності, природних прав людини, починає втілюватись у життя доктрина формальної рівності людей перед законом. Разом з тим, незважаючи на популярність такої доктрини в епоху буржуазних революцій, подальшого розвитку інституту громадянства, який оформився ще з часів Античності та набув принципово нового наповнення правами і свободами людини та громадянина, а також сучасною тенденцією до постійного збільшення прав, ідеї рівності так і не набули повноцінної реалізації у практичному житті. Наявність соціально необґрунтованих політично-мотивованих привілеїв та винятків, приклади обмеження політичних і соціальних прав за однакою раси, національності, мови, навіть у сучасних розвинутих країнах, свідчать про недосконалість законодавчого закріплення конституційно-правового статусу індивідів, що, у свою чергу, підтверджується численними фактами дійсної нерівності фізичних осіб.

Суб'єкти права є потенційними елементами правовідносин, які становляться реальними учасниками правових зв'язків з появою у них додаткових цілеспрямованих властивостей юридичного характеру – юридичних прав та обов'язків [1, с. 53]. В сучасній системі державного права має місце підхід до індивідуалізованих носіїв конституційної правосуб'єктності, коли одним з основних критеріїв класифікації суб'єктів права є розподіл осіб відповідно до їх правового статусу.

Конституційно-правовий статус осіб, як особливий правовий стан самостійних суб'єктів, складається з їх прав та обов'язків, які характеризують індивідуалізовані юридичні можливості в галузі державного права. Що, у свою чергу, передбачає поділ індивідуалізованих суб'єктів на громадян, іноземців (громадян чи підданих інших держав), осіб з подвійним громадянством (біпатридів) та осіб без громадянства (апатридів).

Вважаємо, що сьогодні існує необхідність доповнення структури конституційно-правового статусу особи з огляду на обсяг поняття «індивідуальний суб'єкт конституційного права». Така необхідність обумовлена тривалим існуванням у двох європейських державах принципово відмінної категорії фізичних осіб, які за своїм конституційно-правовим статусом не можуть де-факто бути віднесені до вищевизначених категорій. Мова йде про категорію

негромадян Латвійської Республіки та Естонської республіки. Правовий статус вказаних категорій мешканців визначається Законом «Про статус громадян колишнього СРСР, які не мають громадянства Латвії чи іншої держави» [2] та Законом про іноземців Естонії [3].

Так, наприклад, у Латвії на початок 2016 року мешкало трохи більше 250 тис. осіб зі статусом «негромадяни». В Естонії кількість осіб, що мають сірий паспорт негромадян, у 2016 році визначається на рівні 6 % населення. Цікаво, що 10 % «nepilsoņi», а саме так визначають в окремих паспортах фіолетового кольору негромадян Латвійської Республіки, є етнічними українцями [4]. Це набуває особливого сенсу в Україні в контексті появи окремого пункту в програмному документі партії «Національний корпус»: «4.1.5. Запровадити на основі досвіду країн Балтії модель різних форм громадянства залежно від правосуб'єктності особи» [5].

Одразу зазначимо, що автор не ставить на меті оцінку морально-політичних аспектів існування негромадян як категорії фізичних осіб у вказаних країнах Балтії, більш того, не має ніякого бажання вступати в полеміку з окремими політичними силами стосовно доречності тих чи інших пунктів їх програмних документів. Його особисте ставлення збігається зі змістом статті другої Загальної декларації прав людини, яка наголошує, що: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [6]. Зазначимо, що наявність категорії негромадян, правосуб'єктність яких значним чином обмежена внутрішнім законодавством вказаних республік Балтії, неодноразово піддавалася критиці і з боку Європейських інституцій, але й досі залишається незмінною.

Разом з тим актуальності набуває самий юридичний факт існування категорій негромадян з початку 90-х років у державах, що є членами Європейського Союзу, як унікальне явище обмеження конституційної правосуб'єктності фізичних осіб, що само по собі є підтвердженням необхідності введення до структури конституційно-правового статусу особи категорії «негромадяни».

Важливим аргументом на користь визначення вказаних категорій фізичних осіб серед індивідуальних суб'єктів конституційного права буде порівняльний аналіз причин виникнення, а також основних прав та обов'язків негромадян із іншою категорією – апатридів (осіб без громадянства). Цікаво, що представники Латвійської Республіки підтримують тезу, що негромадяни не є суб'єктами Конвенції про статус апатридів 1954 року, стверджуючи, що вони мають більші права, ніж суб'єкти даної конвенції, більш того, глава МЗС Гірте Валдіс Крістовскіс (2011) наголосив: що частина суспільства взагалі не хоче ходити на вибори і отримувати громадянство, а статус негромадянина має на увазі менше обов'язків [7].

Отже, на перший погляд обсяг обмежень у правосуб'єктності вказаних категорій фізичних осіб може викликати хибну тенденцію до ототожнення їх правового статусу, і для зручності подамо його аналіз у вигляді таблиці:

Порівняльний аналіз категорій апатриди і негромадяни	
<i>апатриди</i>	<i>негромадяни</i>
фізичні особи, які не мають приналежності до будь-якої держави. проживають у державі за умов отримання виду на проживання	фізичні особи, які, мають паспорт «негромадянина» держави, в якій постійно проживають та користуються її дипломатичним захистом, сплачують податки і збори
мають права людини	мають права людини та обмежені чинним законодавством права «негромадянина»
міжнародно-правовий статус визначається згідно з Конвенцією про статус апатридів [8]	правовий статус закріплений законами держав, де вони постійно проживають, користуються дипломатичним захистом, обмеженні у можливості отримання подвійного громадянства (зокрема в Естонії) [9]
зобов'язані не порушувати вимог законодавства держави, яка надала їм притулок	повинні виконувати обов'язки «негромадян», закріплені в чинних законах
є особами без громадянства внаслідок: - народження від батьків апатридів; - позбавлення або втрати громадянства; - добровільної відмови від громадянства; - у випадку припинення існування держави	негромадяни внаслідок: того, що були лише громадянами СРСР та переїхали до Латвії та Естонії в радянський період з 1940 по 1989 рр., а також їх діти (Латвія), які не отримали громадянство та не склали екзамен зі знання історії та мови. <i>Причина появи:</i> прагнення урядів обмежити вказані категорії населення в політичних правах при збереженні можливості працювати та сплачувати податки
не мають політичних прав	політичні права суттєво обмежені
не є біженцями	не є біженцями
обмежені у працевлаштуванні	не мають можливості на працевлаштування в ЄС та не можуть обіймати посади широкого кола професій, зокрема державних службовців, військових та ін.
_____	обмежені у праві володіння нерухомим майном у великих обсягах та отриманні приватизаційних сертифікатів, обмежені у підрахунках пенсійного стажу

Таким чином, на основі наведеного вище порівняльного аналізу апатридів та негромадян можна констатувати нетотожність наведених категорій, що, у свою чергу, дає нам підстави для необхідності визначення негромадян у структурі конституційно-правового статусу особи: *негромадяни – це фізичні особи, правовий статус яких закріплений спеціальними законами окремих держав, де вони постійно проживають, з обмеженням прав та обов'язків.*

1. Протасов В.Н. Правоотношение как система. Москва. Юрид. лит., 1991. 142 с.
2. Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=77481>
3. Vāļismaalaste seadusl Vastu võetud 09.12.2009 RT I 2010, 3, 4 jõustumine 01.10.2010. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VMS>
4. Ивашкина В. Институт неграждан, Центр языка и увольнения учителей. Как в Латвии воспитывают «правильную нацию». URL: <https://strana.ua/articles/special/63704-kak-rabotaet-institut-negrazhdan-reportazh-iz-latvii.html>
5. Програма політичної партії «Національний корпус». URL: <http://nationalcorps.org/page/program>
6. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Неофіційний переклад. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
7. Комиссар ОБСЕ: неграждане должны избирать самоуправление. *DELFI.lv*(647) 16 февраля 2011. URL: <http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/komissar-obse-negrazhdane-dolzny-izbirat-samoupravleniya.d?id=36867293>
8. Конвенция о статусе апатридов. Принята 28 сентября 1954 года Конференцией полномочных представителей, созванной в соответствии с резолюцией 526 А (XVII) Экономического и Социального Совета от 26 апреля 1954 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/apatride.shtml
9. Ядов В.А. Социальный ресурс индивидов и групп как их капитал: возможность применения универсальной методологии исследования реального расслоения в российском обществе. Под общ. ред. Т. И. Заславской. Москва: МВШСЭН, 2001.

Титаренко Олексій Олексійович,
ст. інспектор ВКЗ ППСПОП «Дніпро-1»
ГУНП в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник поліції

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ АТО

На початку 2018 року в організації протидії збройній агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях відбулися довгоочікувані зміни. Так, на підставі Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII (далі – Закон) на територіях Донецької та Луганської областей проводиться вже не антитерористична операція (далі – АТО), а заходи із забезпечення на-

ціональної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройній агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях [1].

Виходячи з пояснювальної записки до даного законопроекту № 7163 від 04.10.2017, можна побачити, що розпочата у квітні 2014 року антитерористична операція надала змогу зупинити розширення російської агресії та локалізувати її. Також цей правовий режим (АТО) дав можливість проведення президентських, парламентських і місцевих виборів, результати яких забезпечили внутрішню та зовнішню легітимність української влади. Водночас за масштабами, характером та тривалістю проведення АТО не відповідає завданням звільнення окупованих територій окремих районів Донецької та Луганської областей [2]. Внаслідок тривалих масштабних зіткнень, застосування противником важких озброєнь та військової техніки головна роль в операціях у зоні АТО належить Збройним Силам України, а не Службі безпеки України як головного органу в системі боротьби з терористичною діяльністю. Також слід погодитися з тим, що режим АТО не надає органам влади належних інструментів для вирішення економічних та соціальних питань у зоні операції, а також залишає неврегульованим правовий статус окупованих окремих районів Донецької та Луганської областей.

З набранням чинності 24.02.2018 нового Закону слід очікувати певних змін у заходах, спрямованих на деокупацію окремих районів Донецької та Луганської областей. В цій ситуації буде залишатися актуальною роль підрозділів Національної поліції України із забезпечення публічної безпеки та порядку, а також у протидії злочинності у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій. Нагадаємо, що замість умовних ліній оборони, які існували в зоні АТО (I, II, III), Законом передбачаються зони безпеки та райони бойових дій. Зони безпеки будуть розташовані на контрольованих урядом територіях поруч із лінією розмежування. Межі зон безпеки визначатиме начальник Генерального штабу ЗСУ за поданням Командувача об'єднаних сил (він же керівник Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ*). Проте аналіз положень даного Закону не дає відповідь на те, чи будуть підрозділи Національної поліції України виконувати відповідні правоохоронні функції в районах бойових дій (в даному аспекті мову можна б було вести про підрозділи поліції/патрульної поліції особливого призначення, які мають досвід, в т.ч. бойовий, роботи в зоні АТО).

Далі з'ясуємо, чи зі зміною правого режиму АТО зміняться напрями діяльності Національної поліції України з протидії злочинності в зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій у Донецькій та Луганській областях.

Так, під час АТО основну увагу підрозділи Національної поліції України у протидії злочинності звертали на забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії терористичним актам, незаконному обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин, контрабанді, в т.ч. і наркотичними засобами, виявленню осіб, причетних до діяльності незаконних збройних формувань (далі

* За Законом України від 18.01.2018 № 2268-VIII замість штабу АТЦ буде функціонувати ООШ ЗСУ.

– НЗФ). Проте ситуація, що склалася в зоні проведення АТО, призвела до збільшення корисливо-насиленої злочинності, військових злочинів (по деяких військових злочинах досудове розслідування здійснюють слідчі НП, а потім передають матеріали до військової прокуратури), попередження та виявлення яких також є пріоритетом територіальних підрозділів поліції в Донецькій та Луганській областях.

Ознайомлення з основними положеннями нового Закону дає підстави стверджувати, що зміна правового режиму АТО, суттєво не змінить акценти у протидії злочинності на територіях Донецької та Луганської областей. Проте, враховуючи головну ідею цього Закону (звільнення тимчасово окупованих Російською Федерацією територій Донецької та Луганської областей), підрозділам поліції найближчим часом може бити збільшений обсяг роботи із забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності на звільнених територіях.

На наш погляд, в умовах нового правового режиму, спрямованого на реалізацію заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, залишиться актуальним також питання взаємодії спеціальних суб'єктів, які будуть реалізовувати ці заходи, за такими напрямками: взаємодія з метою припинення злочинної/підривної діяльності осіб, причетних до діяльності незаконних збройних формувань; здійснення обміну оперативною інформацією; сприяння забезпеченню ефективного контролю у пунктах в'їзду-виїзду на лінії розмежування; запобігання діям або пересуванню терористів, терористичних груп, а також осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів; виявлення осіб, які розповсюджують сепаратистські настрої, входять до політичних рухів так званих ЛНР та ДНР, є резервістами до лав незаконних збройних формувань.

1. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

2. Проект Закону про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях № 7163 від 04.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62638

Тищенко Ірина Олександрівна,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ЩОДО НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ

У кожній країні Європейської Спільноти існують певні особливості організації та надання електронних послуг публічною адміністрацією. Завдання вдосконалення системи надання електронних послуг для країн-членів ЄС є важливим, оскільки саме через надання послуг здійснюється постійний, щоденний зв'язок між владою і громадянами. Слід наголосити, що для досвіду України цікавим буде дослідження як сучасного стану надання електронних послуг, так і передумов створення їх надання.

Наприклад, Канада є лідером інновації електронного урядування та надання послуг державними органами за допомогою інформаційних технологій. У 2003 р. Секретаріат Казначейського управління Канади (The Treasury Board Secretariat) розробив та ввів у дію обов'язкову «Програму з управління державною інформацією» (the Policy on the Management of Government Information), у рамках якої було розроблено стратегію впровадження технологій електронного урядування та моніторинг індексів е-готовності для міністерств та відомств. Програма впровадження уряду он-лайн максимально допомагає канадцам взаємодіяти з урядом, отримувати необхідну інформацію, вести бізнесову діяльність. Головним завданням проекту «Service Canada» було створення мережі центрів доступу по всій території Канади, побудованих за системою «єдиного вікна», що надають особистий доступ до послуг і програм усіх урядових установ і організацій; створення безкоштовної телефонної служби з номером 1-800 0 на території Канади, досяжної в будь-якому населеному пункті країни; розбудови урядових послуг у режимі он-лайн, через Інтернет-сайт Canada.gc.ca [1].

Одним із ключових елементів ініціативи «Електронний уряд» було об'єднання урядових послуг і програм у кластери, що полегшує громадянам пошук та отримання доступу до необхідних їм програм і послуг. Уся інформація та послуги на урядовому порталі (www.canada.gc) розподілено за трьома категоріями – послуги для громадян Канади, послуги для осіб, що не є громадянами Канади, та послуги для канадських компаній [1].

Service Canada включає 320 пунктів надання державних послуг, крім того у рамках проекту існує інституція Service Canada і працює програма сертифікації з надання високоякісних послуг. З метою досягнення вертикальної інтеграції у провінціях Канади існують і співпрацюють зі службою Service Canada агентства з надання послуг. Он-лайн-послуги становлять третину всіх трансакцій між державою і громадянами. На сьогодні завдяки спільним зу-

силлям десятків департаментів і відомств усі ці послуги доступні через федеральний портал. Принципами надання послуг є такі: доступність у будь-якому місці 24 години на добу 7 днів на тиждень; простота у користуванні та навігації; придатність для громадян з особливими потребами; конфіденційність, безпека та нерозкриття інформації; вибір найбільш прийняттого способу спілкування з урядовими структурами [1].

Успіхи канадського електронного урядування були визнані в щорічному дослідженні консалтингової компанії Accenture, яка щорічно надає Канаді перше місце в рейтингу 22 розвинених країн світу. Канада є однією з небагатьох країн, які досягли високого розвитку електронного урядування у цій сфері.

Процес формування електронних послуг у Грузії розпочався зі створення Національного агентства державних реєстрів [2], який почав здійснювати реєстрацію об'єктів нерухомості та юридичних осіб з можливістю отримання відповідного документа в електронному вигляді.

У 2010 р. було створено Агентство обміну даними (DEA), завданнями якого є розвиток електронного урядування, забезпечення електронної взаємодії між державними відомствами, створення та підтримання належного функціонування відповідної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури.

Найбільш цікавою особливістю електронного урядування Грузії є Будинки Юстиції – державні установи, які було створено у 2011 р. і які спеціально призначені для надання державних послуг. Такі Будинки Юстиції забезпечують можливість отримати особі державну послугу, починаючи від отримання посвідчення особи, закінчуючи реєстрацією майна або шлюбу у режимі «Єдиного вікна». При цьому ці самі послуги можна отримати, не виходячи з дому, в електронному вигляді, для чого особа повинна мати ID-картку, пристрій для її зчитування та доступ до Інтернету [2].

У Грузії організація електронної міжвідомчої взаємодії має багато спільного з Європейською структурою сумісності (European Interoperability Framework). Використання методології European Interoperability Framework дозволяє забезпечити електронну взаємодію між відомствами, яка включає в себе організаційні, семантичні та технічні складові [2].

Корисним для використання в Україні є створення Єдиного державного реєстру інформації, на кшталт такого, який існує в Грузії. Закон Грузії «Про єдиний державний реєстр інформації» є правовою основою регулювання в публічному секторі Грузії реєстрів, баз даних та інформаційних систем. Крім того, цим законом регулюються відносини, пов'язані з технічним забезпеченням процесів, пов'язаних з передачею, отриманням та зберіганням інформації, здійсненням сумісності різних інформаційних систем, а також здійсненням стандартизації правил ведення реєстрів, баз даних, інформаційних систем, надання послуг, а також реалізацією державної інформаційної політики [3].

Єдиний державний реєстр інформації Грузії веде Агентство з обміну даними, яке є юридичною особою публічного права і діє при Міністерстві юстиції Грузії. Це агентство здійснює діяльність, пов'язану із встановленням та

виконанням єдиних стандартів баз даних інформаційних систем надання публічних послуг, здійснює електронну взаємодію з інформаційними системами публічної адміністрації у сфері надання послуг [3].

Досвід Грузії дозволяє зробити висновок, що в Україні також слід створити відповідного суб'єкта, який повинен вести всі державні електронні реєстри, встановлювати єдині стандарти надання електронних послуг, забезпечувати електронну взаємодію органів публічної адміністрації та технічне обслуговування.

Такі суб'єкти, що забезпечують єдині технічні стандарти електронних послуг та електронну взаємодію, існують в усіх країнах Європейської Спільноти (European Interoperability Framework).

Таким чином, аналіз досвіду зарубіжних країн щодо становлення та сучасного стану надання електронних послуг свідчить про те, що запровадженню електронних послуг передувала низка заходів правового регулювання, які визначали поступовість створення всіх необхідних правових, організаційних та фінансових умов, спрямованих на перебудову форм і методів діяльності публічної адміністрації у сфері надання електронних послуг.

1. Примеры внедрения: использование информационных технологий в процессе государственного управления, опыт зарубежных стран. URL: <http://www.microsoft.com/rus/government/casestudies/foreign.asp>

2. Електронний уряд Грузії. URL: www2.deloitte.com/.../Electronic%20government%20of%20Georgia.pdf

3. Про державний реєстр інформації: Закон Грузії від 5 травня 2011 р. URL: <http://www.matsne.gov.ge>.

Філянїна Людмила Анатоліївна,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАН ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Загроза безпеці однієї держави впливає на дружні відносини сусідніх держав та створює загрозу для міжнародного миру. Використовуючи власні збройні сили Російська Федерація (далі – РФ, Росія) анексувала територію Автономної Республіки Крим (далі – АРК, Кримській півострів), тим самим порушила принципи: суверенної рівності держав; незастосування сили або погрози сили; добросовісного виконання прийнятих на себе (державу) зобов'язань відповідно до міжнародного права (порушення Договору про дружбу і співробітництво між Україною і РФ, Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозпов-

сюдження ядерної зброї 1994 р. та інших); територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів (порушення Договору про українсько-російський кордон 2003 р.); поваги прав людини (масові порушення прав і свобод корінного населення Кримського півострову – кримських татар, а також інших громадян України, які не підтримали РФ на псевдо-референдумі).

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. засвідчено факт того, що Кримський півострів був і залишається під суверенітетом України без жодної правової невизначеності щодо його правового статусу. Крім цього, Генеральна Асамблея ООН 19 грудня 2016 р. своєю резолюцією 71/205 засудила дії Росії та визнала Кримський півострів українською територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією, а також зазначила, що порушення права власності в Криму можуть бути в цілому прирівняні до конфіскації майна без відшкодування його вартості [1].

Внаслідок втрати частини суверенної території України громадяни нашої держави, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, регулярно потерпають від порушення конституційних прав і свобод людини. Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало порушення прав на належну судову процедуру і справедливий судовий розгляд; неповагу до свободи вираження поглядів, мирних зібрань, пересування, релігії і переконань та інші. З початком окупації на території Кримського півострову всупереч міжнародного гуманітарного права закони України були змінені на російське законодавство. Відповідно до Гаазьких конвенцій миру, на окупованій території залишається чинним національне законодавство. Окупаційна держава, в нашому випадку Росія, не набуває суверенітету над окупованою територією, а може здійснювати тільки контроль, дотримуючись законодавства України [2]. Так, спочатку влада Росії зобов'язала пройти обов'язкову перереєстрацію релігійним громадам та засобам масової інформації, а потім на підставах процедурного характеру відмовила деяким з них у перереєстрації; за порушення імміграційного законодавства РФ з Криму були депортовані декілька громадян України, які не мали громадянства Росії.

Також одним зі найрозповсюдженіших порушень прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим і м. Севастополя є автоматичне набуття громадянами України громадянства Росії. З 1 квітня 2016 р. громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території АРК і м. Севастополя, де-факто порушуючи українське законодавство видаються документи, номерні знаки на автотранспорт. Внаслідок такої незаконної видачі документів громадяни України позбавленні права вільно перетинати адміністративну межу між Кримським півостровом й материковою частиною нашої держави. Разом з тим окупаційною владою в АРК і м. Севастополі ліквідовано місцеве самоврядування, що призвело до позбавлення прав, гарантованих ст. 7 та ст. 140 Конституції України.

Міжнародне агентство з атомної енергії також своєю нотою офіційно підтвердило продовження застосування юрисдикції України до ядерних об'єктів та матеріалів на тимчасово окупованій території АРК та м. Севастополя, визнаючи дані територіальні одиниці невід'ємною частиною

України.

Беззаперечним залишається той факт, що більшість держав-учасниць ООН і міжнародні міжурядові організації стали на захист України, визнаючи її суверенітет і територіальну цілісність. На жаль, резолюції міжнародних організацій не вплинули на рішення держави-агресора, котра нехтуючи міжнародним правом, на підставі договору про прийняття, включила Крим до складу Російської Федерації, тим самим фактично анексувала частину території України.

Дії РФ свідчать про порушення норм міжнародного гуманітарного права. У 2016 р. Канцелярія Прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) визнала, що Крим перебуває у стані окупації Російською Федерацією, і заявила, що при аналізі фактів і можливих злочинів, скоєних у Криму, вона застосовуватиме право, застосовне до міжнародних збройних конфліктів [3]. Тому у січні 2017 р. прокуратурою Автономної Республіки Крим, за зверненням депутата Верховної Ради України Мустафи Джемілева, було відкрито кримінальне провадження за ознаками ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення правил і звичаїв війни». В рамках даного розслідування наша держава у жовтні 2017 р. направила до Міжнародного кримінального суду два інформаційних повідомлення про факти незаконного присвоєння майна державних установ і приватного бізнесу на окупованій території Кримського півострова [4]. На даний час відповідно до правил процедури проходить попередній розгляд справи «Ситуація в Україні».

Отже, у випадку окупації міжнародне гуманітарне право покладає зобов'язання із захисту прав людини на окупаційну державу, тому Російська Федерація, котра внаслідок збройної агресії фактично окупувала Автономну Республіку Крим та місто Севастополь, повинна дотримуватись своїх зобов'язань за міжнародним правом у сфері захисту прав людини в Криму з моменту встановлення «ефективного контролю» над цією територією і несе повну відповідальність за дотримання прав людини й виконання відповідних міжнародних договорів на тимчасово окупованій території України.

1. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2017 року. URL: www.ohchr.org/Documents/.../UARReport19th_UKR.pdf

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 18 жовтня 1907 р. та ст. 64 четвертої Женевської конвенції. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_222

3. Звіт про дії з попереднього розслідування (2016 р.). URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>

4. <https://www.icc-cpi.int> – Офіційний сайт Міжнародного кримінального Суду.

5. Про звернення Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова ВРУ від 27.01.2015 р. № 129-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 10. Ст. 68.

6. Про рекомендації парламентських слухань на тему «Актуальні питання зовнішньої політики України»: Постанова Верховної Ради України від 24.05.2017 р. № 2069-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

Ярошенко Артем Сергійович,
старший викладач
кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ НАСІННИЦТВА В УКРАЇНІ

Сучасний етап формування правової держави вимагає проведення глибоких та всеосяжних реформ, у тому числі й в агропромисловому комплексі. Важливо зазначити, що зміни в адміністративно-правовому регулюванні мають призвести до побудови дієвої та ефективної системи органів, що здійснюють державний контроль у сфері насінництва.

Питання здійснення державного контролю у сфері насінництва та розсадництва досліджувалося такими вченими в галузі права: В.Б. Авер'янов, С.М. Алфьоров, К.С. Вельский, І.Я. Голосніченко, С.Г. Стеценко та іншими. Однак питання законодавчого регулювання здійснення державного контролю у сфері насінництва в Україні залишається недостатньо вивченим, а отже, є актуальним та потребує додаткового доопрацювання та аналізу.

Метою даної роботи є дослідження шляхів удосконалення законодавчого регулювання здійснення державного контролю у сфері насінництва в Україні.

Реалії адміністративно-деліктної практики, як справедливо зазначає професор Р.В. Миронюк, демонструють необхідність постійного удосконалення норм адміністративно-деліктного законодавства та науково обґрунтованих механізмів його впровадження [1, с. 143]. Також вчені-адміністративісти наголошують на тому, що зміни до законодавства про адміністративну відповідальність мають бути системними та не відзначатися надмірною деталізацією, в іншому випадку адміністративно-деліктне законодавство буде подібним зібранню казуальних правил [2, с. 27].

Насіння та садивний матеріал, що призначені для споживання на внутрішніх або міжнародних ринках, оглядаються та контролюються посадовими особами органів, на які державою покладено обов'язки та повноваження у сфері реалізації державної політики в галузі насінництва та розсадництва. Статтею 28 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» закріплено правові засади відповідальності за порушення насінневого законодавства. Новою редакцією даної статті від 8 грудня 2015 р. передбачено відповідальність як суб'єктів у галузі насінництва та розсадництва, що займаються виробництвом, зберіганням, переробкою, реалізацією насіння і садивного матеріалу, тобто учасників правовідносин, не наділених владними повноваженнями, так і суб'єктів, які

уповноважені здійснювати адміністративно-правове регулювання в галузі та наділені відповідними владними повноваженнями. Так, Законом «Про насіння і садивний матеріал» зазначено, «особи, винні в порушенні законодавства у сфері насінництва та розсадництва, несуть відповідальність згідно із законом» [3], що за своєю правовою природою є відсилочною нормою до КУпАП. Згідно зі ст. 104¹ КУпАП, за виробництво, заготівлю, пакування, маркування, затарювання, зберігання насіння, садивного матеріалу з метою продажу без додержання методичних і технологічних вимог або реалізація їх без документів про якість, а так само інше введення в обіг насіння, садивного матеріалу з порушенням встановленого порядку, передбачено відповідальність у вигляді штрафу в розмірі до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 85 грн. для громадян, та від семи до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає від 119 до 340 грн. для посадових осіб [4].

Державний нагляд (контроль) у сфері насінництва та розсадництва здійснюється Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та її територіальними органами. У складі Держпродспоживслужби утворено Управління контролю у сфері насінництва та розсадництва, яке, у свою чергу, є структурним підрозділом Департаменту фітосанітарної безпеки, контролю у сфері насінництва та розсадництва вищезазначеної служби. До основних завдань Управління належить:

- здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері насінництва та розсадництва;
- здійснення державного нагляду (контролю) за обігом насіння і садивного матеріалу на території України;
- здійснення контролю за видачею документів про якість насіння і садивного матеріалу сільськогосподарських рослин та проведенням маркування партій насіння;
- здійснення нагляду (контролю) за введенням насіння в обіг та інше [5].

Відповідно до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме ст. 244, повноваженнями з розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства щодо порядку та умов ведення насінництва та розсадництва (визначених ст.104¹ КУпАП), наділяється центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі – Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Від імені зазначеного органу розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право: Головний державний інспектор сільськогосподарства України; головні державні інспектори сільськогосподарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, їх заступники; старші державні інспектори сільськогосподарства, державні інспектори сільськогосподарства [4].

Також ст. 218 КУпАП відносить розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 104¹ КУпАП, до повноважень адміністративних комісій при виконавчих органах міських рад [4]. Не зовсім зрозуміло,

чим зумовлена наявність даної правової норми, особливо зважаючи на те, що повноваженнями з розгляду даної категорії справ наділений також центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. До того ж залишається під питанням: чи здатні адміністративні комісії при виконавчих органах міських рад розглядати справи щодо порушення порядку та умов ведення насінництва з огляду на специфіку зазначеної галузі, що вимагає вузькоспеціалізованих фахових знань?

Отже, в процесі оптимізації системи органів виконавчої влади України повноваження зі здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі були передані від ліквідованої Державної інспекції сільськогосподарства до новоствореної Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. На сьогоднішній день Держпродспоживслужба є органом, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення за порушення порядку та умов ведення насінництва. З огляду на вищезазначене, а також у зв'язку з неможливістю забезпечити належний фаховий рівень розгляду справ, передбачених ст.104¹ КУпАП, вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 218 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо скасування можливості розгляду даної категорії справ адміністративними комісіями при виконавчих органах міських рад.

1. Миронюк Р.В. Процесуальні особливості адміністративно-деліктного провадження на стадії розгляду справи про адміністративне правопорушення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 142–147.

2. Лошицький М.В., Мінка Т.П. Актуальні питання вдосконалення законодавства з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення органами внутрішніх справ. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. XV. С. 27–38.

3. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26.12.2002 № 411-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Ст.1122.

5. Положення про Управління контролю в сфері насінництва та розсадництва Департаменту фітосанітарної безпеки, контролю у сфері насінництва та розсадництва Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: наказ Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів від 2017 р. URL: <http://www.consumer.gov.ua>.

Гринько Вікторія Павлівна,
інспектор штабу полку
патрульної служби поліції
особливого призначення «Дніпро-1»
Головного управління Національної поліції
в Дніпропетровській області,
лейтенант поліції

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА НА СХОДІ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ФАКТОРА ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Характер взаємодії адміністративно-правових норм з різними факторами суспільного життя визначає головні умови, які забезпечують їх ефективність безпосередньо у дії. Дані умови варто розглянути з урахуванням різних позицій та проаналізувати у представленому аспекті.

Враховуючи вимоги Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 року [1], важливо зазначити, що адміністративно-правова норма – це обов’язкове правило поведінки, що встановлене й охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері публічного управління [2, с. 47], а реалізація права (на думку Н. Пархоменко) – це процес утілення правових приписів у поведінку суб’єктів та їх практичну діяльність щодо здійснення прав і виконання юридичних обов’язків [3, с. 246].

У сучасних умовах у державі на порядок реалізації норми адміністративного права впливають чимало детермінуючих чинників, до яких доцільно віднести:

– надзвичайно інтенсивний ріст ділової активності населення та швидке старіння адміністративного законодавства;

– необхідність проведення ефективної роботи з розвитку та вдосконалення адміністративного законодавства, організації правильного і точного його застосування в усіх сферах діяльності органів державної та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– відповідність усіх процедур реалізації адміністративно-правової норми конституційним принципам поваги прав, свобод людини і громадянина, що є особливо актуальним у зв’язку з реформами у сфері державного управління з метою створення умов для якісного та дієвого захисту суб’єктивних прав і свобод;

– динамізм і багатогранність об’єктів адміністративно-правового регулювання, які забезпечують пріоритет публічних інтересів, застосовуючи імперативні методи;

– доцільність упровадження: регуляторного публічного адміністрування, публічно-адміністративної діяльності з надання послуг, скерованого публіч-

ного адміністрування, публічного адміністрування, пов'язаного з плануванням;

– упровадження інформаційних технологій, що обумовлює розвиток інформаційно-адміністративного права, яке складається з чотирьох елементів: адміністративно-комунікаційного права, яке стосується інформаційних відносин між державою і громадянином; інформаційного права; адміністративно-організаційного права, яке стосується внутрішньої структури системи публічної адміністрації [4, с. 31–32].

Погоджуючись з поглядами Ю. Тихомирова, найпродуктивніше класифікувати умови ефективності застосування адміністративно-правових норм на підставі, яка пов'язана з елементами механізму дії права [5, с. 264]. Розглянувши думку даного науковця, можна виділити таке: ефективність дії норм адміністративного права стосуватиметься, по-перше, самої норми; по-друге, діяльності правозастосовчих органів і, по-третє, правосвідомості та поведінки громадян, які так чи інакше дотримуються або порушують їх.

До наступної групи умов ефективності застосування адміністративно-правових норм варто віднести чинники досконалості правозастосовної діяльності, які обґрунтував С. Коталейчук [6, с. 188–189]. З його досліджень можна побачити, що навіть найдосконаліший закон, який розрахований на правильне застосування державними органами, виявиться неефективним, якщо практика його застосування не відповідатиме поставленим вимогам.

Ми погоджуємося із позицією Л. Завадської, яка ще у 1992 р. зазначала, що для найефективнішого застосування адміністративно-правових норм поведінка суб'єктів застосування повинна гармоніювати з іншими механізмами (економічними, політичними, культурними). В іншому випадку імплементація закону в суспільні відносини призведе лише до його адаптації, але не забезпечить реального впливу на суспільні відносини. Адаптований закон не може оновити суспільство [7, с. 238].

Проаналізувавши погляди фахівців, ми вважаємо, що невід'ємним елементом реалізації норм адміністративного права, зокрема, під час проведення антитерористичної операції на Сході України, є забезпечення їх виконання уповноваженими на те органами публічного адміністрування.

Таким чином, варто зробити висновок, що успішна реалізація адміністративно-правових норм на Сході України з урахуванням фактора проведення антитерористичної операції має актуальний характер. Важливими критеріями оцінки ефективності їх застосування можна вважати, зокрема: настання юридичних наслідків, що передбачені відповідними адміністративно-правовими нормами; необхідний ступінь визначеності змісту та міри суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; державно-владний захист прав і законних інтересів уповноважених суб'єктів.

1. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>.

2. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

3. Пархоменко Н.М. Реалізація права. *Юридична енциклопедія: у 6-ти т.* Редкол.:

Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. С. 246.

4. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник; пер. с франц. Л.П. Данченко, А.И. Ковлера, Т.М. Пиняльвера, О.Э. Залогойной; отв. ред. В.С. Нерсесянц. Москва: Норма, 2000. 310 с. URL: <http://lib.co.ua/sociology/rulan1/Rulan1.txt>

5. Тихомиров Ю.А. Современное публичное право: ученик. Москва: Эксмо, 2008. 448 с.

6. Коталейчук С.П. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: КНТ, 2009. 320 с.

7. Завадская Л.Н. Механизм реализации права. Москва: Наука, 1992. 288 с.

Давидова Наталія Валентинівна,
завідувач навчально-методичної
лабораторії криміналістики при кафедрі
адміністративного і кримінального права
юридичного факультету
Дніпропетровського національного
університету ім. О. Гончара

ПОВНОВАЖЕННЯ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ПРОПАГАНДИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

На сьогодні для більшості країн світу ефективне забезпечення безпеки дорожнього руху є однією із стратегічних підвалин національної безпеки. Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розробленню та реалізації стратегічних заходів з безпеки дорожнього руху, спрямованих на пропаганду безпеки дорожнього руху та запобігання дорожньо-транспортному травматизму. Зокрема у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14.04.2004 № 58/289 «Поліпшення глобальної безпеки дорожнього руху» проголошено, що не можна досягати мобільності ціною здоров'я і життя людей» [1]. У 2010 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію № 64/255 «Підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі», співавторами якої стали 69 країн-членів. Значимо, що до її реалізації долучилася і наша країна. Вказаною Резолюцією 2011–2020 роки проголошено Десятиліттям дій з безпеки дорожнього руху.

Тільки в Україні з 2011 по 2017 рік, згідно з даними Міністерства охорони здоров'я, зареєстровано більше 170 000 дорожньо-транспортних подій (далі – ДТП) з потерпілими, з яких 26 500 загинуло і 20 900 отримали різні тілесні ушкодження [2].

Зважаючи на досить високий рівень ДТП в нашій країні, можна визначити об'єктивні (стрімке зростання автопарку, невідповідність фактичної інтенсивності транспортних потоків існуючій вулично-дорожній мережі, недосконалість конструктивно-експлуатаційного стану транспортних засобів та ін.) та суб'єктивні чинники (порушення або незнання Правил дорожнього руху учасниками руху, в першу чергу дітьми, низький рівень дисципліни учасників дорожнього руху, свідоме невиконання ними встановлених вимог), що впливають на погіршення безпеки дорожнього руху.

На наш погляд, вищезазначені чинники обумовлено тим, що:

– закони і нормативно-правові акти, які регламентують діяльність у да-

ному напрямі, не забезпечують на сьогодні відповідного рівня проведення пропаганди безпеки дорожнього руху, а це, як правило, призводить до зниження транспортної культури населення, зростання кількості адміністративних правопорушень і злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту;

– практично відсутня чітка регламентація діяльності та порядку взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, засобів масової інформації та громадських організацій в області пропаганди безпеки дорожнього руху;

– методологічно не визначена, а також підлягає дублюванню пропагандистська діяльність працівників, які відповідають за безпеку дорожнього руху (не розроблена система пропагандистських заходів, що базується на єдиних поняттях, принципах, прийомах і методичних підходах);

– недосконала система фінансування заходів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та її пропаганди, механізм використання коштів.

Таким чином, досягнення позитивного результату у напрямі пропаганди безпеки дорожнього руху можливе лише за умови дотримання нормативно затвердженої системи пропагандистської діяльності, яка уособлює єдині поняття, принципи, методичні підходи.

Однією із важливих умов з підвищення ефективності даного виду діяльності є скоординованість і взаємодоповнюваність дій, здійснюваних на різних рівнях, а також відсутність дублювання функцій.

Розвиток у дітей навичок безпечної поведінки на дорогах розпочинається в дошкільних навчальних закладах із трирічного віку. У загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах може проводитися навчання учнів Правил дорожнього руху за програмами підготовки водіїв категорій А1, А, В1, В.

Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, засоби масової інформації повинні надавати допомогу у проведенні профілактичних та пропагандистських заходів з навчання різних груп населення.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про дорожній рух» [3] від 30.06.1993 № 3353-ХІІ (із змінами), керівництво роботою по пропаганді безпеки дорожнього руху належить до компетенції органів влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, обласних, Київської та Севастопольської державних адміністрацій у сфері дорожнього руху.

Згідно з п. 11 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», до повноважень безпосередньо поліції належить лише регулювання дорожнього руху, здійснення контролю за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками, а також правомірність експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі [4]. Як бачимо зі змісту вказаного пункту, Національній поліції не надано повноважень щодо безпеки дорожнього руху у частині, що стосується профілактики, пропаганди та попередження травматизму.

Продовжуючи зазначимо, що основні повноваження із забезпечення пропаганди безпеки дорожнього руху наразі надано Департаменту патрульної поліції на підставі Положення про Департамент патрульної поліції.

Для прикладу візьмемо Дніпропетровську область, у м. Дніпро ДПП (далі – Положення), затвердженого наказом Національної поліції України від 13.09.2017 № 4384 [5], до структури Управління патрульної поліції (далі – УПП) входить сектор безпеки дорожнього руху. Відповідно до зазначеного Положення, основними завданнями УПП є такі: організація та вжиття заходів у межах компетенції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху (п. 4 розділу II); аналіз обставин і причин виникнення дорожньо-транспортних пригод на вулично-дорожній мережі, здійснення заходів з профілактики таких пригод та запобігання їх вчиненню (п. 9 розділу III); здійснення роз'яснювальної роботи серед населення, зокрема з питань дорожнього руху, використання з цією метою засобів масової інформації, фото, відео- і друкованої продукції, організація та проведення зустрічей, конкурсів, змагань, сприяння організації вивчення громадянами, особливо неповнолітніми, правил дорожнього руху (п. 22 розділу III); інформування органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та безпеки дорожнього руху (п. 39 розділу III).

Зважаючи на вищевикладені завдання, а також ураховуючи нетривалий час перебування працівників патрульної поліції на посадах, про належний рівень знань щодо кваліфікованого виконання обов'язків за конкретними напрямками (наприклад – для проведення на необхідному професійному рівні обстежень доріг, вулиць та залізничних переїздів, що потребує відповідних знань ГОСТів, ДСТУ, будівельних норм і правил тощо, якими регламентовані норми застосування дорожніх знаків та інших технічних засобів регулювання дорожнього руху і т.і.) говорити поки що зарано. Крім того, як свідчить практика – їх чисельність є вкрай недостатньою (насамперед через те, що вони повинні виконувати безліч інших функцій, що потребує значних затрат часу і сил).

Для прикладу, лише в минулому році працівниками патрульної поліції проведено, зокрема два Тижні та один Місячник безпеки дорожнього руху, постійн відвідування дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, трудових колективів підприємств, установ та організацій для проведення в них відповідної профілактичної роботи, підготовки і забезпечення діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах загонів Юних інспекторів руху (включаючи проведення місцевих, обласних та загальнодержавних змагань і конкурсів), що також потребує від працівників відповідної підготовки.

Як наслідок – робота за вищезазначеними та іншими покладеними на службу напрямками службової діяльності практично не проводиться. Що стосується здійснення пропагандистської роботи, то вона взагалі не передбачена чинним документами, що регламентують даний напрям діяльності.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо:

1. Пункт 11 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» викласти у такій редакції: «регулює дорожній рух; здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками, а також правомірністю експлуа-

тації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; організовує та вживає заходи, у межах компетенції, щодо: забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху; аналізу обставин і причин виникнення дорожньо-транспортних пригод на вулично-дорожній мережі; здійснення заходів з профілактики таких пригод та запобігання їх вчиненню; проведення відповідної пропагандистської та роз'яснювальної роботи серед населення з питань безпеки дорожнього руху».

2. Ініціювати розгляд питання, на рівні МВС та Національної поліції України, щодо можливості розроблення (із залученням відповідних фахівців) норм для визначення об'єктивно необхідної штатної чисельності інспекторського складу патрульної поліції, на який покладається виконання обов'язків із забезпечення безпеки дорожнього руху, зокрема, з урахуванням особливостей конкретних регіонів (з урахуванням протяжності вулично-дорожньої мережі, числа зареєстрованих транспортних засобів, кількості населення тощо).

3. Доповнити п. 22 розділу III Положення про Управління патрульної поліції, затверджене наказом Національної поліції України від 13.09.2017 № 4384, і викласти його у такій редакції: «здійснення пропагандистської та роз'яснювальної роботи серед населення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху».

1. Резолюція Генеральної асамблеї ООН від 14.04.2004 № 58/289 «Поліпшення глобальної безпеки дорожнього руху. URL: avtourist-ua.ru/concerpsiya.html

2. Інтерв'ю начальника управління надання медичної допомоги дорослим Мінохоронздоров'я України А. Гаврилюка під час прес-конференції, присвяченої Тижню безпеки дорожнього руху. URL: <http://podrobnosti.mk.ua/2017/05/07/statistika-dtp-v-ukraine-samaya-vysokaya-smertnost-na-dorogah-sredi-vseh-stran-evropy.html>

3. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>

4. Про національну поліцію: Закон України від 20 серпня 2015 року № 580-19. *Відомості Верховної Ради України*. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19)

5. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ від 02.07.2015 № 796. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#n13>

Звягіна Ельміра Валеріївна,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Корупція, як соціальне явище, незмінно супроводжувала суспільство в усі часи його розвитку. У зв'язку з цим одним з найважливіших завдань будь-якої держави, як форми організації суспільства, є протидія корупції та мінімі-

зація шкоди, завданої корупційними явищами. Проблемні питання правового регулювання протидії корупції на сучасному етапі політичного, економічного і соціального розвитку країни є найбільш значущими як для українського суспільства і держави в цілому, так і для звичайного громадянина. Розв'язання проблеми корупції є основним пріоритетом для українського суспільства на нинішньому етапі розвитку держави [1]. У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015, поширення корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління було визнано загрозою національній безпеці України.

Питання створення спеціалізованих антикорупційних органів в Україні та використання зарубіжного досвіду функціонування подібних структур розглядалися такими правознавцями: О. Богатирьова, А. Войнарович, В. Гвоздецький, Р. Гречанюк, М. Грищенко, Е. Дмитренко, О. Дульський, О. Жовнір, Д. Заброта, О. Кальман, Ю. Касараба, С. Константінов, Є. Скулиш, С. Тагієв, О. Татаров, Б. Романюк, Ю. Ударцов, Ф. Шиманський та інші науковці.

У безупинній боротьбі з корупцією багато країн створили спеціалізовані антикорупційні установи, які відрізняються від традиційних установ юстиції. Спеціалізовані антикорупційні суди створено близько у 20 країнах: Афганістан, Бангладеш, Ботсвана, Болгарія, Бурунді, Камерун, Хорватія, Індонезія, Кенія, Малайзія, Мексика, Непал, Пакистан, Палестина, Таїланд, Танзанія, Філіппіни, Сенегал, Словаччина та Уганда. У деяких країнах вони діють декілька десятиліть, а в інших лише декілька років. Так, у Мексиці конституційними змінами 2015 року вимагалось створення спеціалізованої антикорупційної палати у Федеральному адміністративному суді (Borda and Sanchez Alonso 2016). У Танзанії законом від липня 2016 року було створено новий підрозділ Вищого суду з розгляду економічних, корупційних та організованих злочинів (Карата 2016). А в Таїланді військовий уряд відкрив новий спеціалізований суд з розгляду справ про корупцію в жовтні 2016 року (Heidler 2016).

У більшості країн, де є спеціалізовані антикорупційні суди, суди створено законом, хоча є й винятки. Наприклад, на Філіппінах Конституція 1973 року конкретно санкціонувала створення спеціалізованого антикорупційного суду. Це положення збереглося і в Конституції 1987 року. Подібним чином, у Мексиці конституційна поправка 2015 року вимагала створення спеціалізованого антикорупційного трибуналу. В Сенегалі попри те, що Суд для боротьби з незаконним збагаченням був створений законом від 1981 року, він був введений в дію президентським указом у 2012 році. У Ботсвані вищі посадові особи судової влади, які повинні діяти в межах існуючих законних повноважень, створили спеціальні антикорупційні підрозділи в межах існуючої системи судів без додаткового визначення в законі. А в Афганістані антикорупційні суди були швидко створені під тиском міжнародної спільноти.

У Болгарії антикорупційний суд є універсальним паралельним судом, оскільки система антикорупційних судів включає як суд першої інстанції – Спеціалізований кримінальний суд, так і апеляційний суд – Апеляційний спеціалізований кримінальний суд. В якості касаційної інстанції виступає

Верховний касаційний суд. Діяльність антикорупційного суду Болгарії регулюється законом «Про судову владу», Кримінальним кодексом, Кримінальним процесуальним кодексом. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу Болгарії, юрисдикція Спеціалізованого кримінального суду поширюється на злочини, що пов'язані з діяльністю організованих злочинних груп, та злочини, вчинені державними службовцями та представниками влади. Так, у разі, якщо два або більше злочини проти різних осіб є взаємопов'язаними, їх об'єднують в одну справу; і якщо розгляд будь-якого із взаємопов'язаних злочинів належить до юрисдикції Спеціалізованого кримінального суду, він повинен розглядати об'єднану справу.

Судова система Республіки Філіппіни включає: Вищий суд, Апеляційний суд, суди першої інстанції (суди провінцій, муніципалітетів та міст) і спеціальні суди (Антикорупційний і Податковий апеляційний суди). Конституція Республіки Філіппіни, прийнята в 1973 р., визначила в ст. 5 необхідність створення спеціалізованого антикорупційного суду, званого *Sandiganbayan*, юрисдикція якого поширюватиметься на відносини, пов'язані з корупційними порушеннями, вчиненими чиновниками і службовцями державних підприємств. Президент країни Фердинанд Маркос видав у 1973 р. розпорядження № 1486, яке деталізує положення Конституції в даній сфері. Цим розпорядженням передбачено, що суд складається з президента суду і восьми членів (пізніше їх кількість було збільшено до 14), що призначаються президентом країни і відповідають вимогам: бути громадянином Філіппін, віком не молодше 40 років, мати стаж роботи суддею або адвокатом не менше 10 років, не бути раніше звільненим з правової сфери діяльності через низьку кваліфікацію чи з інших негативних мотивів. Члени суду можуть займати свою посаду до досягнення віку 65 років або до фізичної нездатності виконувати обов'язки судді. Слід зазначити, що діяльність суду *Sandiganbayan* знаходиться в полі постійної уваги влади країни, які дають оцінку і направляють його діяльність. Наприклад, у листопаді 2014 р. результати діяльності суду розглядалися на засіданні Сенату Філіппін, і президент Сенату Franklin M. Drilon у своєму виступі зазначив, що приблизно 50 % розглянутих в суді справ стосуються незначних корупційних діянь і могли б бути розглянуті судами провінцій [7]. Подібна активність суду *Sandiganbayan* не може бути визнана досить ефективною, і суддям необхідно концентрувати свою увагу на виявленні фактів корупції і зловживань, вчинених державними службовцями, які займають високі пости і посади, а не витрачати свій час на розгляд «дрібних» справ.

В Республіці Словаччині Спеціалізований кримінальний суд створений у 2003 році у відповідь на вплив на суди першої інстанції кримінальних мереж та місцевих еліт, але розпочав роботу у 2005 році. Спеціалізований кримінальний суд розглядає справи про корупційні злочини та організовану злочинність. Особливості діяльності Спеціалізованого кримінального суду регулюється такими законодавчими актами: Конституція Словацької Республіки, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, Закон № 757/2004 «Про суди», Закон № 291/2009 «Про Спеціалізований кримінальний суд та про внесення змін до окремих нормативно-правових актів». Звичайні кримінальні

злочини у судовій системі Словаччини розглядаються окружними судами, рішення яких можуть бути в порядку апеляції переглянуті регіональними судами. Касаційною інстанцією в даному випадку виступає Верховний суд. Судді Антикорупційного суду мають статус суддів регіонального суду. Антикорупційний суд є судом першої інстанції, оскільки він має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, відмивання грошей, організовану злочинність та інші тяжкі злочини, а апеляційні скарги розглядаються у Верховному суді. До складу Спеціалізованого кримінального суду входять 13 суддів на чолі з головою суду. Не дуже складні справи розглядає один суддя. Кримінальні провадження щодо вчинення особливо тяжких злочинів розглядаються колегією у складі трьох суддів й рішення приймаються більшістю суддів.

У Республіці Хорватія основним елементом в системі протидії корупції є Управління з протидії корупції та організованій злочинності. У 2009 році було створено Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах. Діяльність Судових відділів з питань провадження у кримінальних справах регулюють Закон «Про протидію корупції та організованій злочинності», Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс. Так, наприклад, відповідно до ст. 32 Закону «Про протидію корупції та організованій злочинності», Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, створені в окружних та муніципальних судах Осієку, Рієки, Спліту та Загребу. Судді відділів призначаються головою суду на щорічній основі після винесення відповідного рішення радою суду [6]. У Хорватії, подібно до Словаччини, спеціалізований антикорупційний суд має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, тоді як апеляційні скарги розглядаються у верховному суді.

На виконання міжнародних договорів (ст. 36 Конвенції ООН проти корупції та ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією) і рекомендацій міжнародних організацій, учасниками яких є Україна (Стамбульський план дій Організації економічної співпраці і розвитку і Групи держав проти корупції [5]), 14 жовтня 2014 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» [8]. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції визначено органи прокуратури, органи внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [4].

Слід зазначити, що у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2] у ст. 31 глави 4 про вищі спеціалізовані суди визначено, що у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. При цьому вищими спеціалізованими судами є: Вищий суд з питань інтелектуальної власності; Вищий антикорупційний суд. У ч. 2 ст. 33 Закону визначено, що суддею Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому антикорупційному суді, а також відповідає іншим вимогам, встановленим законом. У п. 16 прикінцевих та перехідних положень визначено, що Вищий антикорупційний суд утворюється

та проведення конкурсу на посади суддів у цьому суді має бути оголошено протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності законом, який визначає спеціальні вимоги до суддів цього суду. Як вказано у п. 2 Директиви делегації Уряду України, що брала участь в Антикорупційному саміті, який відбувся 12 травня 2016 року в Лондоні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 травня 2016 року № 351-р, корупція є причиною багатьох світових проблем, яка руйнує довіру суспільства до уряду, підриває верховенство права, а також призводить до виникнення політичних і економічних конфліктів [3]. Як вбачається із наведеного Закону, для початку функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні ще необхідна низка законодавчих дій, щоб визначити порядок відбору суддів, а також повноваження цього суду.

Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що наявність спеціалізованої антикорупційної судової інстанції дозволяє «розвантажити» інші суди країн від розгляду справ, що мають корупційну складову, що вимагає залучення в антикорупційному суді суддів зі спеціальною підготовкою. Така спеціалізація, як видається, має велике значення при розгляді складних і багато-епізодних справ. Важливим також є спеціалізація суду, передбачена законодавством країн, заснована на розгляді справ чиновників і службовців, які займають посади і посади високого рівня, що дозволяє більш ефективно впливати на прояви корупції у вищих ешелонах влади і протидіяти системній корупції, яка охоплює різні рівні владних та управлінських структур. Наявність подібного суду може значно вплинути на якість судових рішень, функціонування всієї системи кримінальної юстиції в цілому, вивчення даного зарубіжного досвіду могло б позитивно вплинути на формування законодавства України в частині вдосконалення антикорупційної політики.

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII URL: zakon5.rada.gov.ua

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-19. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

3. Про участь делегації Уряду України у Антикорупційному саміті: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2016 року № 351-р. *Урядовий портал*. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?d>

4. Годуєва К. Удосконалення порядку доступу до ухвал суду на стадії досудового розслідування корупційних злочинів Національним антикорупційним бюро України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3(45). С. 43–46.

5. Дмитренко Е. Міжнародні стандарти створення і діяльності спеціального антикорупційного органу в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1 (39). С. 29–34.

6. Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>

7. Филиппов В.В. Антикоруptionный суд: опыт Филиппин. *Власть и управление на Востоке России*. 2014. № 2 (67). С.157–163.

8. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 144–155.

Касяненко Євгенія Валеріївна,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
член Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»

E-GOVERNMENT ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Реформа децентралізації передбачає посилення самостійності і непідконтрольності органів місцевого самоврядування державній владі, що є принципом демократичного врядування. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування має здійснюватися територіальною громадою через форми громадського контролю. Але на сьогодні громадський контроль є недостатньо поширеною формою участі громадян в управлінні місцевими справами через правову неврегульованість і необізнаність населення.

Не сприяє розвитку громадського контролю низька політична активність громадян та неготовність активно відстоювати суспільні інтереси із суб'єктивних причин (брак ініціативи, впевненості в результативності такої участі, відсутність зворотного зв'язку з посадовими особами органів місцевого самоврядування тощо) та об'єктивних (брак часу, матеріальних ресурсів, однодумців та ін.).

У зв'язку з цим інтерес представляє пошук варіантів оптимізації комунікації органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства. До них науковці і практики відносять електронне урядування. В європейських державах можливості e-government і e-governance використовуються вже тривалий час, на відміну від України, де їх не впроваджено навіть частково.

Науковці та експерти також підтримують впровадження електронного урядування в Україні. Забезпечення демократії через інформаційно-комунікаційні технології стали предметом дослідження зарубіжних вчених: Ч. Армстронга, Ю. Гарлана, С. Коулмана, Д. Робінсона, Е. Фелтена, Д. Шулера та ін. Проблеми впровадження електронного урядування в Україні досліджували такі вітчизняні дослідники: К. Вознюк, В. Горбулін, Н. Грицяк, О. Дубас, Н. Драгомирецька, О. Загаєцька, О. Загвойська, А. Камінська, О. Карпенко, В. Ключевський, П. Клімушин, К. Линьов, І. Лопушинський, А. Мезенцев, М. Міхальова, Л. Наливайко, Я. Олійник, Н. Павлютенко, М. Пасичник, А. Семенов, А. Семенченко, К. Синицький, О. Савченко та інші. Але потребує вивчення соціальний ефект впровадження електронного врядування на стан громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

В 2017 році індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні становить 5.62 з 10 максимальних [1]. В 2015 році індекс становив 5.23, в 2010 році – 4.41. Це свідчить хоч і не про стрімкий, але про стабільний розвиток і поширення в Україні інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), який детермінує впровадження новітніх підходів до роботи органів місцевого самоврядування.

Необхідно розмежовувати поняття e-government (електронний уряд) і e-governance (електронне врядування). E-government визначають як інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління, тобто у різні державні процеси, операції та структури з метою підвищення їх прозорості, ефективності, відповідальності та участі громадян. З ним часто ототожнюється e-governance, що є інструментом надання доступу до різних державних послуг та інформації громадянам зручним способом. Так, електронне урядування є системою, а електронне управління є його функцією [2].

UNESCO визначив e-governance як використання ІКТ публічним сектором з метою поліпшення обміну інформацією і поставки послуг урядом, надихання громадян брати участь у прийнятті рішень, а також зробити роботу уряду прозорою, ефективною і підзвітною. На їхню думку, e-governance передбачає нові стилі лідерства, нові шляхи обговорення та визначення політики й інвестування, нові шляхи отримання освіти, нові шляхи слухання думки громадян і нові шляхи організації отримання та постачання інформації і послуг [3, с. 26–35]. Електронний уряд є засобом для підвищення ефективності державного обслуговування. Він спрощує провадження державної політики й допомагає державному сектору, з одного боку, розширювати обсяг послуг і підвищувати їхню якість, а з іншого – збільшувати економію ресурсів [4, с. 143]. Перспектива електронного урядування – це використання технологій, які допомагають керувати і регулювати [5]. Незважаючи на тенденцію розмежування зазначених категорій, вважаємо що їх використання є ефективно виключно в єдності.

Для досягнення конкретного соціального ефекту впровадження електронного урядування обов'язковим є чітке розуміння бажаного результату – його мети. В умовах демократії використання електронного врядування має на меті в першу чергу забезпечення принципів транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування; створення умов для комунікації органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства; спрощення процедури отримання адміністративних послуг та уникнення корупційних ризиків тощо.

Однією з основних ідей упровадження електронного урядування є те, що воно виступає як інструмент розвитку демократії, розглядається як реальний шлях до розвитку демократичних процесів у суспільстві, що знайшло своє відображення в появі терміна «електронна демократія» [4, с. 143].

Ресурсами, необхідними для участі громадськості, практики визнають час, зацікавлених сторін, інформацію та увагу з боку ЗМІ [6]. Оскільки не кожен братиме участь у прийнятті рішень із рівною мірою відданості та очікуваних результатів, мають існувати різні рівні доступу до он-лайнних громадських спільнот: для обговорення технічних питань вироблення політики;

обміну думками; формування порядку денного, замість того щоб відповідати на дискусійні запитання [7, с. 225]. Для активізації громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування необхідно забезпечити електронний механізм реалізації всіх зазначених потреб.

Але для ширшого електронного залучення громадян до вироблення політики стоять організаційні, а не технологічні чинники [8, с. 11]. Всебічна участь громадян у громадському контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування в режимі «он-лайн» може бути забезпечена не тільки за рахунок ефективної технології, а й інформаційно-просвітницької роботи для широкого загалу за ініціативи уряду та самих органів місцевої влади, та створення сприятливої партнерської атмосфери.

Інтернет-користувачі, які заходять на більшість сайтів уряду чи парламенту, відчують себе відстороненими і зайвими, нездатними привнести нічого корисного у процес обговорення політики [7, с. 226–227]. Уряд та народні обранці повинні визнати, що демократична інтерактивність передбачає двосторонній потік енергії. Без цього громадськість вважатиме е-демократичні ініціативи фальшивкою та намагатиметься заснувати власну контрурядову комунікацію [9, с. 27]. Електронні опитування громадської думки, публікації результатів роботи органів місцевого самоврядування та інші способи досягнення транспарентності місцевого самоврядування мають приносити реальний результат та обов'язково враховуватися. Інакше громадяни будуть відокремленими від процесу прийняття рішень, навіть якщо активно здійснюватимуть громадський контроль та виражатимуть свою думку із запропонованих питань.

Громадяни, що відокремлюються від процесу вироблення політики і лише зрідка голосують за лідерів, мають такий слабкий зв'язок з демократією, що сам політичний процес стає здебільшого адміністративно-управлінським [10, с. 147–148]. Постійна, а не періодична (на виборах), участь громадян у місцевому самоврядуванні, що забезпечується через електронні форми громадського контролю, гарантує постійний зв'язок громадян з місцевою владою, удосконалив процес вироблення регіональної політики та нормопроектної діяльності завдяки кореляції потреб, знань, умінь і досвіду територіальної громади.

Вищезазначене сприяє формуванню нового типу відносин між політиками та громадянами, відносин, коли політики слухають, вчаться та діляться своїми ідеями, використовують і узагальнюють почуте, та в результаті отримують винагороду – посилення громадської довіри до демократичних інститутів і легітимності влади [9, с. 30].

Отже, враховуючи зазначене, можна зробити висновки, що впровадження електронного врядування активізує громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування за рахунок оптимальної і доступної процедури громадської участі, що в умовах децентралізації є необхідною умовою забезпечення верховенства права і захисту прав людини.

Але для досягнення такого соціального ефекту необхідно забезпечити не тільки електронний механізм реалізації громадської участі, а в першу чергу

інформування широких верств населення про подібну технологію, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в державі, інформатизацію суспільства, прийняття ефективної нормативно-правової основи. Умовою ефективності громадського контролю в системі e-government є обов'язкове врахування його результатів.

1. Рейтинг стран мира по уровню развития информационно-коммуникационных технологий. *Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2006–2018.* URL: <http://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info>
2. Surbhi S. Difference Between e-Government and e-Governance. URL: <https://keydifferences.com/difference-between-e-government-and-e-governance.html>
3. Погребняк І.Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації.* 2014. № 3 (7) URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Pogrebnyak7.pdf>
4. Дрожжинов В.И. Электронные правительства и повышение конкурентоспособности стран – членов ЕС. *Технологии информационного общества. Интернет и современное общество* : труды VIII Всеросс. объединен. конф. (8–11 ноября 2005 г.). Санкт-Петербург. 2005. С. 143.
5. Rossel, Pierre, Matthias Finger. «Conceptualizing e-Governance» Management. 2007. P. 399–407
6. Новое тысячелетие – новое информационное общество. URL: http://ru.infocom.uz/more.php?id=193_0_1_0_M
7. Електронне урядування: підручник. За заг. ред. Ю. В. Ковбасюка; наук. ред. Н.В. Грицяк, А.І. Семенченка. Київ. НАДУ, 2014. 352 с.
8. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади. За заг. ред. Н. К. Дніпренко. Київ. ТОВ «Вістка», 2008. С. 136.
9. Грицяк Н.В., Соловійов С.Г. Електронна демократія: навч. посіб. За заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ: НАДУ, 2015. 66 с
10. Назайкин А.Н. Информационный повод в медиарилейшнз. *Журналист.* 2008. № 9. С. 32.

Костенко Оксана Миколаївна,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Боротьба з корупцією наразі є одним із найбільш пріоритетних питань державної політики України, тому використання бюджетних коштів для закупівлі товарів, робіт і послуг їх розпорядниками потребує не лише державного, а й громадського контролю.

Громадський контроль – один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління

суспільством і державою [1, с 24].

Громадський контроль є, по суті, комплексною категорією, відповідно, може тлумачитися з різних точок зору, а саме – в інституційному, функціональному, структурно-логічному розумінні та ін. [2, с 67].

Виходячи із сутнісних рис, мети, громадський контроль можна визначити як один із видів соціального контролю у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів з боку громадян та їх об'єднань в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави. Метою громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування є сприяння їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій захисту прав, свобод, інтересів громадян [3, с. 51].

Відповідно до статті 9 Закону України «Про публічні закупівлі», громадський контроль забезпечується через вільний доступ до всієї інформації про публічні закупівлі, яка підлягає оприлюдненню, до аналізу та моніторингу інформації, розміщеної в електронній системі закупівель, а також шляхом інформування через електронну систему закупівель або письмово органів, уповноважених на здійснення контролю, про виявлені порушення законодавства у сфері публічних закупівель та недоліки роботи електронної системи закупівель. Замовники та учасники процедур закупівель та уповноважений орган повинні сприяти залученню громадськості до здійснення контролю у сфері закупівель відповідно до законів України «Про громадські об'єднання», «Про звернення громадян» і «Про інформацію» [4].

Указом Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26.02.2016 року [5] передбачено стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України, деякі особливості громадського контролю передбачено Законами України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року [6] та «Про громадські об'єднання» від 23.03.2013 року [7].

Громадський контроль за публічними закупівлями може відбуватись як безпосередньо, так і опосередковано через органи державної влади, коли ініціатором здійснення контролю є орган влади, проте рішення про застосування заходів контролю викликане зверненнями громадян (організацій).

Опосередковано громадський контроль за публічними закупівлями може здійснюватися за допомогою Державної аудиторської служби України (далі – Держаудитслужба). У структурі Держаудитслужби функціонує телефон довіри, повідомлення про порушення законодавства можуть враховуватись Держаудитслужбою при проведенні планових контрольних заходів. Саме на Держаудитслужбу згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення покладено повноваження щодо складання протоколів про адміністративне правопорушення за ст. 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення законодавства про закупівлі».

Хоча громадський контроль є оперативнішим за державний, потребує менше фінансових затрат та покриває більший об'єм тендерів, доступ до ме-

ханізмів контролю за процедурам закупівель, як правило, значно ускладнений через значні затрати коштів та часу для пересічного громадянина. Наразі відсутні норми, які дозволяють безпосередньо ініціювати перевірки закупівель на підставі громадського контролю.

Фактично громадський контроль у сфері державних закупівель зводиться до можливості вільного користування веб-порталом з питань державних закупівель. Така позиція є наслідком негативного досвіду залучення громадських організацій до оскарження процедур державних закупівель в рамках Тендерної палати [8, с. 101].

Для забезпечення доступу широкого кола громадян до контролю за публічними закупівлями створено онлайн-платформу (портал Dozorro). На порталі Dozorro можна обговорити та оцінити умови конкретної закупівлі, оскільки звернення обробляються автоматично, портал має потенціал для перетворення на інформаційну базу для автоматизованого визначення так званих «ризикових» закупівель, дані з порталу можуть використовуватись органами державної влади для моніторингу процедур закупівель і при проведенні подальших перевірок закупівель.

На момент написання даної роботи набуває чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деякі інші закони України щодо здійснення моніторингу закупівель, згідно з яким рішення про початок моніторингу закупівлі приймає керівник органу державного фінансового контролю або його заступник за наявності, зокрема, інформації, отриманої від громадських об'єднань, про наявність ознак порушення (порушень) законодавства у сфері публічних закупівель, виявлених за результатами громадського контролю у сфері публічних закупівель відповідно до статті 9 цього Закону [9].

Однією з причин того, що так довго не було врегульовано питання механізму здійснення моніторингу закупівель, починаючи ще з паперових торгів, було питання дублювання функцій Держаудитслужбою (перед цим Держфінспекцією) і Антимонопольним комітетом України як органом оскарження, проте їх функції наразі розмежовано [10].

Слід враховувати, що громадський контроль за державними закупівлями може мати наслідком використання «громадської думки» в інтересах окремих суб'єктів господарювання, що загрожує спотворенням результатів державних закупівель, саме тому слід деталізувати вимоги до інформації від громадських об'єднань про наявність ознак порушення, яка може стати підставою для проведення моніторингу, та до самих організацій, які таку інформацію можуть подавати.

Отже, на нашу думку, закріплюючи повноваження у сфері громадського контролю, законодавець повинен дотримуватися балансу між наданням необмежених повноважень та фактичним відстороненням суспільства від реального контролю за закупівлями.

1. Єрмілова Г. Громадський контроль у сфері державних закупівель. *Фінансовий контроль*. 2013. № 2. С. 24–25.

2. Денисенко А.П. Науково-теоретичні інтерпретації організації контролю гро-

мадськості у сфері державного управління. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2014. Вип. 5-2. Т. 4. Ч. 2. С. 66–69.

3. Наливайко Л.Р., Орешкова А.Ф. Громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2015. № 3. С. 47–53.

4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.

5. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/ed20170719>

8. Костенко О.М. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічних закупівель в Україні. *Науковий вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 3. С. 98–105.

9. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законів України щодо здійснення моніторингу закупівель: Закон України від 21.12.2017 № 2265-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2265-19>

10. Дуброва Я. Моніторинг публічних закупівель: погляд замовника. URL: <https://www.budgetnyk.com.ua/article/131-montoring-publchnih-zakupvel-poglyad-zamovnika>

Кульпанов Микола Миколайович,

викладач циклу

тактико-спеціальної підготовки

Криворізького факультету

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ

Проблема зниклих безвісти у зоні конфлікту залишається гострою. Родичі та друзі зниклих безвісти страждають від стресу, спричиненого постійною невизначеністю щодо долі та місцезнаходження дорогих їм людей. Комітет ООН із прав людини вважає, що такі муки і стрес можуть бути прирівняними до жорстокого поводження [13]. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, яке має обов'язкову силу для Збройних Сил України і озброєних груп, необхідно вжити всіх можливих заходів для розшуку осіб, зниклих безвісти в результаті збройного конфлікту, і надати членам їхніх сімей усю наявну інформацію про їхню долю [14].

Національна поліція та СБУ повідомили, що у зв'язку з конфліктом зникло відповідно 741 та 774 особи. У грудні 2015 р. представниця України у підгрупі з гуманітарних питань Тристоронньої контактної групи заявила, що Міжнародному Комітетові Червоного Хреста (МКЧХ) передано список з 762 осіб, зниклих безвісти, у результаті чого встановлено місцезнаходження 63 з них. Це розходження у цифрах свідчить про те, що, можливо, має місце дуб-

лювання даних або що певні організації не оновили свої списки зниклих безвісти. Фактичну кількість зниклих безвісти встановити складно. «Омбудсмен» «Донецької народної республіки» заявила, що станом на 12 лютого 2016 р. зареєстровано 420 зниклих безвісти. Крім того, не ясно, чи зіставлені дані, наявні в Уряді, з даними озброєних груп.

Деякі з тих, хто вважається зниклими безвісти, можливо, загинули, а їхні останки не ідентифіковано, враховуючи, наприклад, що наразі ще не проведено ідентифікацію близько 1000 тіл, які знаходяться у моргах на території, підконтрольній Урядові. Решта неідентифікованих тіл зберігається у моргах на територіях, підконтрольних озброєним групам. Крім того, пошук та ідентифікація останків у районах, де мали місце бойові дії, особливо в Луганській області, і далі залишається складною задачею.

УВКПЛ вважає, що деякі з тих людей, які вважаються зниклими безвісти, можливо, живі й знаходяться або на територіях, підконтрольних озброєним групам, де вони, можливо, утримуються в «офіційних» або невизнаних місцях тримання під вартою, або на території, підконтрольній Урядові, де їх тримають під вартою таємно або без зв'язку із зовнішнім світом.

УВКПЛ помітило високий рівень бездіяльності правоохоронних відомств у розслідуванні справ осіб, котрі, за твердженнями, зникли безвісти у зоні конфлікту. Пошук зниклих безвісти вимагає тісної координації дій між відповідними урядовими органами, зокрема Міністерством внутрішніх справ, СБУ та Міністерством оборони, а також наявності спеціального механізму для отримання заяв від родичів зниклих безвісти і забезпечення зв'язку між Урядом та озброєними групами.

Важливо також, щоб Уряд залучив до цієї роботи ініціативи громадянського суспільства. Координація з відповідними суб'єктами, зокрема з незалежними організаціями, як-от МКЧХ, на територіях, підконтрольних озброєним групам, має важливе значення, особливо для збирання та ідентифікації останків, а також для обміну ДНК та іншими даними.

Брак прозорої інформації про долю та місцеперебування осіб, які зникли або безвісти відсутні, та нездатність знайти системне рішення цієї проблеми негативно впливає на зусилля по відновленню миру. Вияснення долі зниклих безвісти повинно бути в центрі будь-яких мирних переговорів.

Аналіз статистичних даних показує, що сьогодні є доволі розповсюдженими факти безвісного зникнення людей, значна частина яких має кримінальний характер. Так, тільки за перше півріччя 2015 р. 10 718 відкритих кримінальних проваджень за вказаними фактами перебувало в органах досудового розслідування. Уважаємо необхідним зазначити, що окрему категорію безвісти зниклих осіб у нашій державі, зважаючи на те що на сході країни досі відбувається збройний конфлікт, становлять військовослужбовці та інші громадяни, які постраждали під час проведення антитерористичної операції.

Після прийняття у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також відомчих нормативно-правових актів було суттєво змінено порядок розгляду заяв і повідомлень про безвісне зникнення громадян. З огляду на вищезазначене існує актуальність наукового аналізу

законодавчих новел, а також тих проблемних питань, що виникають під час правозастосовної практики. Серед інших питань, які потребують глибокого наукового осмислення, не менш значущим є вивчення ситуаційного підходу в розслідуванні таких злочинів. Практична цінність ситуаційного підходу до розслідування злочинів у тому, що під час його застосування слідчий зіставляє конкретну слідчу ситуацію з описаною в методиці розслідування, щоб установити ступінь її типовості або, навпаки, нестандартності й обрати відповідний алгоритм заходів для ефективного розслідування злочинів, пов'язаних із безвісним зникненням особи.

До внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань типовими є ситуації за таких умов:

1. До органів внутрішніх справ надійшла заява про безвісне зникнення особи і ще на етапі здійснення перевірних дій виявлено сліди, речові докази, маються свідки, що вказують про те, що стосовно зниклої особи вчинено кримінальне правопорушення.

2. Отримана заява про безвісне зникнення особи, але на етапі здійснення перевірних дій щодо вказаного в заяві факту зникнення особи не встановлено обставин, які достеменно свідчили б про вчинене кримінальне правопорушення.

3. Факт зникнення особи (та її ймовірне вбивство) був установлений правоохоронними органами, зокрема, під час здійснення їхніми працівниками оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Як правило, у такій ситуації в розпорядженні слідчого є матеріали ОРД, інформації, що міститься в цих матеріалах, виявляється достатньо щоб розпочати по вказаному факту кримінальне провадження.

За всіх указаних типових ситуацій перевіряються такі основні версії про можливі причини й обставини зникнення людини.

Перша версія: «зникла особа стала жертвою злочину» (убивства, викрадення або позбавлення волі, торгівлі людьми тощо).

Друга версія: «зникнення людини не має кримінального характеру». Вона складається з більш конкретних версій: зникла особа жива, але з тих чи інших причин не бажає виявляти своє місцезнаходження; зникла особа затримана за вчинення кримінального правопорушення; зникла особа стала жертвою нещасного випадку, у результаті якого вона загинула; зникла особа вчинила самогубство; безвісна відсутність особи пов'язана з її ненасильницькою смертю від віку або в результаті хронічного захворювання, переохолодження тощо; зникнення людини пов'язане з її госпіталізацією (особа знаходиться в тяжкому стані й не може повідомити близьких про своє місцезнаходження); у випадку зникнення дитини, окрім вищезгаданого, також припускається, що вона пішла з дому після сварки в сім'ї та не бажає говорити, де вона, заблукала, загубилася, не змогла вчасно повідомити рідним про своє місцезнаходження (розрядився мобільний телефон) тощо.

Якою б не була правдоподібною основна версія, завжди доречним є висунення контрверсій.

Стосовно кожної версії слідчий буде уявну модель події, зіставляє з

нею наявну слідову картину. З цією метою насамперед проводиться огляд останнього місця проживання (перебування) особи. Цей вид огляду може бути проведений ще до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 3 ст. 214 КПК України). Така невідкладність проведення цієї слідчої (розшукової) дії пояснюється тим, що саме своєчасне її проведення дає змогу виявити й зафіксувати сліди, матеріальні об'єкти та інші речові докази, які мають стосунок до зазначеної події, можуть сприяти встановленню місцезнаходження зниклих осіб або їх ідентифікації з невпізнаними трупами. Проведення огляду має відповідати процесуальним вимогам, що містяться у ст. 237 КПК України, а також застосуванню відповідних тактичних прийомів, розроблених криміналістикою.

На необхідність висунення версії **«зникла особа стала жертвою злочину»** можуть указувати такі ситуаційні ознаки: відсутність у зниклої особи, на думку родичів і близьких осіб, планів щодо раптового від'їзду (уходу); наявність за місцем проживання особистих речей (наприклад, змінної білизни, теплих речей, якщо зникнення відбулося в зимовий період часу); документів, без яких зниклий не може обходитися в іншому місці; наявність ліків, які зниклий безвісти вживає щодня; виявлення в помешканні зниклого (у місці його останнього перебування) або в транспортному засобі, що належить зниклій безвісти особі (його службовому автомобілі), слідів крові; установлення наявності неприязних стосунків у сім'ї, із сусідами чи іншими особами; отримання інформації про факти погроз на адресу зниклого; малолітній вік потерпілого; відсутність захворювань, що можуть слугувати причиною раптової смерті, втрати пам'яті, нездатності орієнтуватись у часі та просторі; зникнення з автотранспортом або значною сумою грошей, коштовностями; наявність у зниклого злочинних зв'язків; неправдоподібність і суперечності в заяві про зникнення, суттєві розбіжності в показах сусідів, свідків, заявника про обставини, що передували зникненню; виявлення підстав для підозри в зацікавленості визначених осіб у смерті зниклого.

Першочерговим питанням, на яке повинен слідчий знайти відповідь, перевіряючи вказані версії, є таке: чи міг зниклий виїхати з місця останнього (постійного) перебування за власним бажанням, а також з'ясування інформації щодо часу, місця та обставин безвісного зникнення особи; можливих причин зникнення, стану здоров'я. Із цією метою одержуються пояснення передусім від особи, котра заявила про зникнення члена своєї сім'ї або знайомого, а також від сусідів, друзів, знайомих по роботі чи навчанню безвісно зниклої особи. Залежно від відомих обставин, у конкретному кримінальному провадженні може бути необхідність опитування й інших осіб. У тому випадку, коли безвісно зниклою є дитина-вихованець спеціальних шкіл, будинків-інтернатів та інших спеціалізованих установ, обов'язково повинні бути опитані працівники цих установ, якими здійснювався контроль за поведінкою та вихованням дитини. Це, зокрема, керівник цієї установи, вихователі. Опитуються також діти серед оточення безвісно зниклої дитини [10, с. 18].

Важливим є своєчасне зібрання відповідних довідок із РАЦСів, моргів, лікарень; соціально-педагогічних характеристик за місцем проживання, на-

вчання, роботи тощо.

Зауважимо, що на сьогодні, якщо протягом 24 годин після подання заяви про безвісне зникнення людини перевірними заходами органам внутрішніх справ України (Національній поліції) не вдалося встановити місцезнаходження зниклої безвісти особи, відомості про цю подію вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Факт зникнення людини попередньо кваліфікується як умисне вбивство за ст. 115 КК України, а також робиться додаткова позначка – «безвісне зникнення». Перекваліфікація події має місце тоді, коли в ході досудового розслідування буде встановлено про вчинення іншого злочину.

Після внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань найбільш розповсюдженими й такими, що можна вважати типовими, є такі:

1. Ситуація, коли до факту зникнення особи причетним є сам заявник або інші близькі особи (родичі, друзі) зниклої безвісти особи.

2. Стосовно зниклої безвісти особи (яка входила до складу організованої злочинної групи) учинено вбивство членами злочинного угруповання у процесі їхнього протистояння.

3. Зниклу безвісти особу вбито у зв'язку з її професійною діяльністю.

4. Зниклий безвісти став жертвою злочину під час перебування на території проведення Антитерористичної операції на сході України.

5. Зниклу особу було вбито з метою укриття іншого злочину (наприклад, зґвалтування).

У свою чергу, підкреслимо, що менш розповсюдженими є випадки, коли стосовно зниклої особи було вчинено вбивство сторонньою особою. Такі ситуації є атиповими (нестандартними) для такої категорії кримінальних проваджень. Крім цього, варто враховувати той факт, що певний відсоток заяв і повідомлень про безвісне зникнення особи взагалі не має кримінального характеру.

Залежно від обставин зникнення особи, типовими є такі слідчі ситуації:

1) потерпілий пішов із будинку й не повернувся;
2) потерпілий виїхав у відрядження (на заробіток) і не повернувся;
3) потерпілий пішов (поїхав) до родичів, друзів, знайомих і не повернувся;

4) потерпілий разом з іншими особами залишив місце перебування й не повернувся;

5) потерпілий зник на шляху слідування;

6) потерпілий виїхав із будинку, прибув за місцем призначення, але додому не повернувся;

7) потерпілий – дитина – вийшов у двір і не повернувся [11, с. 17–18];

8) потерпілий – військовослужбовець або цивільна особа, яка перебуваючи в зоні проведення Антитерористичної операції на сході України, загинула або потрапила в полон.

Особливістю, що поєднує вказані слідчі ситуації, є те, що в них переважає неочевидний характер убивства, особа жертви відома, відсутня інформа-

ція про особу злочинця.

Після внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань необхідним є проведення нижчеподаного алгоритму заходів, спрямованих на з'ясування обставин і можливих причин зникнення, установлення місцезнаходження зниклої безвісті живої особи (або її трупа), розкриття злочину по вказаному факту.

Обов'язково потрібно встановити, чи був в особи мобільний телефон, якщо так, то його номер та IMEI абонента; контакти зниклої особи в соціальних мережах Інтернет. Це дасть змогу згодом використати можливості операторів мобільного зв'язку та комп'ютерної мережі Інтернет і отримати дані, які можуть сприяти з'ясуванню обставин зникнення особи або встановленню її місцезнаходження. З'ясовується наявність в особи електронної платіжної картки: її вид, банківська установа, у якій відкрито рахунок, наявність коштів на рахунок, коло осіб, яким відомий РІП-код.

Для розробки та надсилання орієнтувань і розшукових завдань варто отримати від заявника, близьких родичів чи знайомих фото зниклої особи; скласти опис зовнішніх ознак, особливих прикмет, речей і її одягу на день зникнення.

Інформувати й залучити в установленому порядку особовий склад органів внутрішніх справ (Національної поліції) до проведення заходів з розшуку безвісно зниклої особи.

Використовувати бази даних оперативних обліків органів внутрішніх справ (Національної поліції).

Інформувати громадськість і засоби масової інформації про безвісне зникнення особи.

З'ясовувати факт знаходження зниклого в родичів чи знайомих; у лікарнях; моргах, спеціальних установах міліції; слідчих ізоляторах тощо.

Проводити оперативно-розшукові заходи. Зауважимо, що з цією метою заводиться оперативно-розшукова справа, у межах якої й проводиться ОРД підрозділами карного розшуку органів внутрішніх справ, пов'язана з установленням місцезнаходження безвісно відсутньої особи та обставин її зникнення.

Проводити державний розшук безвісно зниклих осіб. Якщо є підстави вважати, що внаслідок цього може бути завдано шкоди інтересам держави, розшук здійснюється оперативними підрозділами Служби безпеки України: Департаментом контррозвідки, Департаментом контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, Департаментом захисту національної державності, Головним управлінням по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, Головним управлінням контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки й регіональними органами Служби безпеки України.

За необхідності провести повторний огляд за місцем проживання, навчання чи останнього місця перебування зниклої особи з ретельним виявленням і фіксацією слідів, матеріальних об'єктів та інших речових доказів.

Проводити низку інших слідчих (розшукових) і негласних слідчих (роз-

шукових) дій: допитів, обшуків, різноманітних експертиз, залежно від обставин конкретного кримінального провадження.

Насамкінець зупинимось на тому, що на сьогодні суттєвою проблемою є ідентифікація тіл загиблих у зоні проведення антитерористичної операції. Дуже часто її вирішення стає можливим лише завдяки проведенню молекулярно-генетичної експертизи. За повідомленням Радника Президента України з гуманітарних питань О. Богомолець, станом на 08 вересня 2015 р. на проведення експертиз цього виду надійшло 1 671 фрагмент тіл загиблих. Виділені з них ДНК-профілі засвідчили належність цих фрагментів 758 особам, із яких завдяки ДНК-аналізу вдалося ідентифікувати 418 осіб, котрі зникли безвісти в зоні проведення АТО [12].

Підсумовуючи, зазначимо, що сутність ситуаційного підходу розслідування злочинів передбачає визначення типових ситуацій на основі узагальнення безлічі кримінальних проваджень по певному виду злочинів і формування рекомендацій щодо висунення версій, організації, планування та здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, слідчих (розшукових) дій з метою перевірки висунутих версій безвісного зникнення особи. У статті було описано кілька класифікаційних підстав для поділу типових ситуацій на види по досліджуваній категорії злочинів, висвітлено основні заходи для їхнього вирішення. Водночас проблема є багатоаспектною й потребує подальшого дослідження.

1. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.В. Веліканов.-Х., 2002. -218 с.

2. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики / В.К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — № 25. - С. 193-199.

3. Горбачевський В.Я. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних вбивств / В.Я. Горбачевський // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. - К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015,- С. 28—32.

4. Дубовой А.П. Типичные следственные ситуации и криминалистическая характеристика в методике расследования краж с проникновением в жилище : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09/ А.П. Дубовой. - К., 1986.-21 с.

5. Когутич І.І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми слідчого / І.І. Когутич // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». -2013. -Вип. 1.-С. 233-247.

6. Веліканов С.В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів / С.В. Веліканов // Проблеми законності. - 2008. - Вип. 96. -С. 173-179.

7. Возгрин И.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в системе частных методик расследования / И.А. Возгрин // Следственная ситуация : сб. науч. тр. - М., 1985. - 80 с.

8. Матусовський Г.А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів / Г.А. Матусовський // Криміналістика : [підручник]. - Х. : Право, 1998. - С. 167-368.

9. Мудьюгин Г.Н. Расследование убийств по делам, возбуждаемым в связи с исчезновением потерпевшего / Г.Н. Мудьюгин. - М. : Все- союзн. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупрежд. преступности, 1967. — 138 с.

10. Іщенко А.В. Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб : [посібник] / А.В. Іщенко, А.С. Шевченко ; за заг. ред. І.П. Красюка. - К. : РВВ МВС України, 2005. - 146 с.

11. Булулуков О.Ю. Методика расследования убийств при отсутствии трупа : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.Ю. Булулуков ; НЮАУ - Х., 1997. - 18 с.

12. ДНК-експертиза допомогла впізнати тіла 418 загиблих в АТО // Українська Правда. -2015.-08 вересня. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

13. Див., наприклад, Комітет із прав людини, справа «Кінтерос проти Уругваю» (Quinteros v. Uruguay), п. 14.

14. Стаття 8 Додаткового протоколу II до чотирьох Женевських конвенцій; Хенкертс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 115.

Мороз Юлія Григорівна,
викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ СТОСОВНО ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Досягнення та утвердження гендерної рівності є одним з пріоритетних напрямків діяльності кожної сучасної демократичної держави та міжнародного співтовариства, а також однією з найбільш актуальних проблем сучасності та розглядається як центральна у справі захисту прав людини, функціонування демократії, утвердження верховенства права та економічного зростання і сталого розвитку [1].

В ході огляду практики Європейського суду з прав людини можна виокремити декілька груп справ, пов'язаних з гендерною дискримінацією.

Перша група справ стосується питань, пов'язаних зі сферою сімейного права («Унал Текелі проти Туреччини» (Unal Tekeli v. Turkey) 2004 р., «Вагнер и J.M.W.L. проти Люксембургу» (Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg) 2007 р. та ін.). У справі Unal Tekeli v. Turkey заявницею було оскаржено положення турецького законодавства, згідно з яким жінка не мала права зберегти своє дівоче прізвище після одруження. Відповідно до національного законодавства Туреччини, незалежно від рішення подружжя, дружина зобов'язана взяти прізвище чоловіка або взяти подвійне. Суд констатував у цій справі дискримінацію за ознакою статі, а саме, порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), тому що вищезазначеним законом не передбачено зобов'язання змінювати прізвище чоловікам [2]. У справі Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg заявницею, громадянкою Люксембургу, було всиновлено дівчинку відповідно до національного законодавства Перу. Однак суд Люксембургу відмовився визнати це рішення, аргументуючи це тим, що заявниця була незаміжною жінкою, хоча незадовго до цього аналогічні рішення визнавалися на законодавчому рівні. Після розгляду справи Європейським судом було встановлено порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) через невизнання національним судом сімейних зв'язків, встановлених судовим

органом іншої держави, а також тих труднощів, які зазнали жінка (через свій незаміжній стан) і дитина (через відсутність громадянства) [3].

Наступна група справ стосується порушень у сфері соціального забезпечення («Шулер-Цдрагген проти Швейцарії» (Schuler-Zgraggen v. Switzerland) 1995 р., «Грант проти Сполученого Королівства» (Grant v. The United Kingdom) 2006 р. та ін.). Справа Schuler-Zgraggen v. Switzerland стосувалася порушення права жінки щодо пенсійних виплат за ознакою інвалідності стосовно зміни її стану здоров'я та сімейних обставин [4]. У справі Grant v. The United Kingdom заявниці, яка зробила операцію зі зміни статі з чоловічої на жіночу, було відмовлено у виплаті пенсії за віком, яку отримували жінки у Швейцарії [5]. У першому випадку Європейським судом було встановлено порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні з п. 1 ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд в розумний термін), а другому випадку було визнано порушення ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя).

Так, третя група справ пов'язана з вирішенням питань, пов'язаних з порушенням трудового законодавства («Емель Бойраз проти Туреччини (Emel Boyraz v. Turkey) 2014 р., «Зарб Адамі проти Мальти» (Zarb Adami v. Malta) 2006 р. та ін.). У справі Emel Boyraz v. Turkey було оскаржено звільнення жінки з посади офіцера безпеки у зв'язку з її статтю. Тобто заявниця не могла продовжувати контрактну службу на своїй посаді, оскільки не відповідала вимогам, які передбачені для служби в армії. Європейським судом було встановлено порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) та ст. 6 (право на справедливий суд) [6]. Зміст справи Zarb Adami v. Malta полягав у тому, що заявник працював присяжним, але не з'явився на чергове судове засідання, за що на нього було накладено штраф, який міг бути замінений позбавленням волі (тут варто зазначити, що саме виконання функцій присяжного є громадянським обов'язком відповідно до національного законодавства Мальти). Відмова платити штраф обґрунтовувалась тим, що жінки були звільнені від такого обов'язку, а також його заяви щодо звільнення постійно відхилялися. В цій справі Європейський суд дійшов висновку, що мало місце порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) в поєднанні з п. 3 ст. 4 Конвенції (заборона рабства і примусової праці) [7; 8].

Звичайно, можна виокремити ще не одну групу справ, як, наприклад, справи стосовно гендерного насильства, надання медичної допомоги та ін.

Отже, розглянуті прецедентні рішення Європейського суду з прав людини стосувалися гендерної дискримінації у сфері соціального забезпечення, трудового законодавства, сімейного права. Вищезазначені справи стосувалися різних питань, але в переважній більшості цих справ Європейським судом з прав людини було визнано порушення ст. 14 (заборона дискримінації) Конвенції, а також ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя). Отже, можна стверджувати, що найбільша кількість порушень прав людини за ознакою гендерного насильства пов'язана саме із заборонаю дискримінації та порушенням права на повагу до приватного та сімейного життя.

1. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2014–2017 роки. Council of Europe Gender Equality Strategy, 2014–2017. – Р. 3. URL: <http://www.coe.int/en/web/kyiv>
2. Case of Unal Tekeli v. Turkey 29865/96 Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 November 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67482>.
3. Case of Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg 76240/01 Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 June 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81328>.
4. Case of Schuler-Zgraggen v. Switzerland 14518/89 Council of Europe: European Court of Human Rights, 31 January 1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57922>.
5. Case of Grant v. The United Kingdom 32570/03 Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 May 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75454>.
6. Case of Emel Boyrazv. Turkey 61960/08 Council of Europe: European Court of Human Rights, 2 December 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148271>.
7. Case of Zarb Adami v. Malta 17209/02 Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 June 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75934>.
8. Судове рішення справ у спорах, пов'язаних із гендерною дискримінацією: збірка кращих практик. Упоряд.: Олена Уварова, Марія Ясеновська. Харків, 2016. С. 3–7.

Тимофєєв Володимир Павлович,
старший викладач кафедри;
Волков Юрій Михайлович,
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Одним із способів пізнання світу та запорукою вдалого виконання поліцейськими своїх професійних обов'язків у всіх сферах людської діяльності є навчання. Навчання майбутніх працівників поліції має свої специфічні ознаки та форми. Виконання поліцейськими своїх обов'язків потребує високого професіоналізму, забезпечується шляхом гармонійного вкладення матеріальних та педагогічних ресурсів.

В реальних в умовах реформування процес навчання поліцейських залишає бажати кращого. Застаріла матеріальна база, неналежне фінансування, відсутність належного рівня початкової професійної освіти поліцейських, а також невідповідність рівня вищої освіти правоохоронців із рівнем юридичної освіти в цивільних вузах – лише поверхневий перелік недоліків. Для покращення кадрової роботи та професійної підготовки поліцейських України у 1996 році створено Українську національну секцію у складі Міжнародної поліцейської асоціації. Як відомо, остання є незалежною неурядовою професійною організацією, що існує більше 50 років та об'єднує понад 300 тисяч поліцейських із 64 країн і метою якої є напрацювання контактів між поліцейськими різних країн, широке міжнародне співробітництво, підвищення їхнього

загальноосвітнього та професійного рівня, формування привабливого іміджу поліції в очах громадськості й громадян [4].

Вітчизняні науковці зазначають, що безумовним здобутком поліцейської освіти в розвинених країнах є висока технічна оснащеність, прикладний характер навчального процесу та наукових досліджень, вироблення вмінь і навичок. Підготовка фахівців здійснюється з конкретних напрямів правоохоронної практики, які адаптовані до реальних умов [2]. Відповідного рівня слід досягти і в процесі реформування вітчизняної правоохоронної системи, але як показали дослідження, під час реформування поліції в нашій країні виникають суперечки між старою системою та новою.

Важливою особливістю підготовки співробітників правоохоронних органів європейських країн та вітчизняних є їх тісне міжнародне співробітництво та кооперація. В 90-х роках минулого століття було створено інтегровану систему професійної підготовки співробітників правоохоронних органів на основі єдиних європейських стандартів освіти у правоохоронній діяльності. Міждержавна співпраця у правоохоронній сфері здійснюється у форматі міждержавних нормативно-правових актів, таких як «Угода про єдину освіту кандидатів для вищих органів поліцейської виконавчої служби ЄС», «Угода про поліцейську академію управління ЄС» та інших міжнародних договорів [5].

У своїй праці О. В. Петросова визначила, що в європейських країнах систему державного управління у сфері освіти та підготовки персоналу для правоохоронних органів утворюють загальнонаціональні (федеральні) закони про поліцію, декрети і укази глав держав і керівників виконавчої влади, а також нормативні акти органів місцевого самоврядування, які містять положення про правовий режим окремих категорій поліцейського персоналу. Крім того, правова регламентація професійної підготовки управлінських кадрів у правоохоронній сфері знаходить відображення у відомчих нормативно-правових актах загальнонаціонального (федерального) рівня, регіонального (територіального) і місцевого (муніципального) рівнів залежно від підвідомчості освітньої установи, яка проводить професійну підготовку, а також посадового та кваліфікаційного рівня управлінських кадрів, для яких вона призначена [7].

Цікавим є приклад Латвії у забезпеченні системи навчання поліцейських, де ще 1991 року уперше було засновано навчальний центр при Департаменті МВС Латвійської Республіки, який здійснював підготовку поліцейських кадрів. У 2000 році Центр перейменовано на Державну школу поліції, а в 2006 році створено коледж Державної школи поліції з метою підготовки поліцейських для професійної служби в Національній поліції [10]. Останній із вказаних начальний заклад перебуває під керівництвом Державної поліції, де кадри отримують освіту за двома напрямками: програма професійної освіти «Поліцейська робота» (термін навчання 1 рік) та перший рівень вищої професійної освітнянської програми «Робота поліції» з кваліфікацією (термін навчання 2,5 року).

Програма професійної освіти «Поліцейська робота» має на меті підготувати особовий склад до роботи наодинці; навчити брати на себе відповідаль-

ність за результати роботи; використовувати передовий досвід та методи роботи проф. діяльності; оцінювати, класифікувати та використовувати інформацію, особливо у професійній сфері.

Конкретні цілі програми професійної освіти передбачають отримання знань і формування навичок з підтримання громадського порядку; знань про вимоги, установлені в нормативних і законодавчих документах; тактично правильної організації роботи поліції; під час затримання злочинців; використання тактичних методів парирования атаки/оборони; надання першої допомоги; застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів; використання комунікації та технічних засобів. Тривалість навчання – один рік (29 тижнів теоретичної підготовки; 12 тижнів практичної підготовки (стрільба з бойової зброї)). По закінченні практичної підготовки проводиться один тиждень комбінованої підготовки. Після всього курсу складається іспит [10].

Як бачимо, латвійцями впродовж досить незначного періоду було побудовано раціональну і досить ефективну систему навчання поліцейських. При цьому важливу роль відіграє, безперечно, матеріальне забезпечення. Однак далеко не останню увагу сконцентровано на забезпеченні засвоєння саме професійних навичок за оптимальний період. На відміну від наведеного прикладу, на сьогодні система навчання вітчизняних правоохоронців далека від європейської. Зокрема мова навіть не про матеріальну базу, а про неналежне приділення уваги власне професійним навичкам, фізичній підготовці. У плані вищої освіти правоохоронця переважне місце займають далеко не «поліцейські» предмети, а гуманітарні, на рівні юридичного факультету цивільного вузу.

Висновок. Навчання поліцейських у вітчизняній правоохоронній системі далеке від рівня європейських країн. При цьому значну негативну роль у цьому процесі відіграє ціла низка описаних причин, починаючи від матеріальної бази і закінчуючи фінансовим забезпеченням. Для професійного навчання поліцейських розвинених країн властивий прикладний характер освіти, невід'ємний зв'язок здобутих знань та навичок із повсякденною правоохоронною діяльністю. При цьому професійна освіта проводиться у раціональні та обґрунтовані терміни і включає в себе засвоєння теоретичної та практичної частини, їх належне поєднання.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Ярмаш О. Н. Вищий заклад освіти МВС України: науково-практ. посібник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. 369 с.

3. Бесчастний В. Міжнародний досвід у діяльності міліції України. *Віче*. 2009. № 24. С. 8–12.

4. Залучення працівників міліції до вивчення іноземних мов – один із пріоритетних напрямів Міжнародної поліцейської асоціації. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/180847/>

5. Матеріали досліджень Мілан Пагоня, Бояна Вірґент-Новак, Меліта Джуріч, Бранко Лобнікар «Європейська система освіти та підготовка поліцейських кадрів».

6. Морозов В. М., Сергєвнин В. Л. Указ. соч. С. 198–199; Психологія. Педагогіка.

Етика: підручник для вузів. За ред. проф. Ю.В. Наумкіна. Москва, 1999; Губанов А. В. Поліція зарубіжних країн. Москва, 1999.

7. Петросова О. В. Європейська система освіти підготовки управлінських кадрів у правоохоронній сфері. URL:

8. Селюков В. С. Від міліції до поліції: правові проблеми, чинники, вектори реформування. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 1 (60). С. 198–206.

9. Співак В. М. Глобалізація і міжнародне співробітництво. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 1. С. 6–15.

10. Чумак В. В. Національна система професійної підготовки кадрів поліції в Латвійській Республіці. URL: <http://www.par.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/44>

Тищенко Інна Олексіївна,
слідчий слідчого відділу
Куйбишевського ВП Головного управління
Національної поліції в Запорізькій області,
член Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»

ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНУ ЯК ОДНА З ЙОГО ВАГОМИХ СТАДІЙ

У зв'язку з прийняттям Кримінального кодексу важливим залишилося питання практики застосування та вдосконалення його положень. Одним з інститутів українського кримінального права, що зазнав суттєвих змін, є інститут незакінченого злочину.

Питання про кримінальну відповідальність за незакінчений злочин завжди було актуальним у кримінально-правовій науці. На жаль, у теорії протягом всього існування не було єдиної думки щодо понятійного визначення терміна «стадія злочину» і його співвідношення із видами незакінченого злочину, ні щодо поняття готування та змаху на злочин. Як і інші стадії вчинення злочину, стадія готування до злочину характеризується неоднозначністю наукових підходів до визначення її правової природи як інституту кримінального права, визначення самого поняття, а також актуальним залишається питання про відповідальність особи за вчинення готування до злочину. Це свідчить про те, що дане питання потребує подальшого дослідження.

Застосування на практиці положень нового Кримінального кодексу зумовило розширення переліку видів готування до злочину, а також передбачено спеціальні засади призначення покарання за готування до злочину. Зазначену проблематику у своїх працях досліджували такі науковці: Н.Ф. Кузнецова, А.А. Піонтковський, Н.В. Маслак, А.В.Шевчук, І.С. Тишкевич та інші. Проте в науці кримінального права і по сьогодні залишається недостатньо розкритим питання щодо покарання за готування до злочину, адже очевидно, що довести, що особа вчинила закінчений злочин, є менш складним, ніж довести вчинення незакінченого злочину, а саме – готування. Крім цього, залишається не вирішеним питання з розмежування складу готування до злочину та складу адміністративного правопорушення, саме тому виникає наступне

питання про межі кримінальної відповідальності за підготовчі дії. Досить проблемним на сьогодні також залишається сама доцільність визначення готування до злочину в КК України як стадії незакінченого злочину.

У чинному КК України у ст. 14 чітко передбачено такі види готування: підшукування засобів чи знарядь, пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників, змова на вчинення злочину, усунення перешкод, інше умисне створення умов для вчинення злочину [1].

В науці кримінального права виділяють і інші види готування. Так, А.В. Шевчук вказує на доцільність виокремлення таких форм готування, як мотивація, планування злочину, вибір об'єкта та мети. Саме видом планування злочину законодавець уникнув перелічування усіх можливих видів готування. «Підготовчі дії, незважаючи на їх різноманітність, мають спільні риси – всі вони є створення умов для вчинення злочину» [2].

Ще одним критерієм поділу готування є характер дій особи. За цим критерієм поділ здійснюється на фізичне та інтелектуальне. До останнього можна віднести змову на вчинення злочину, підшукування співучасників. Проте виникає проблема у відмежуванні виявлення умислу від готування до злочину, який виявляється в підбурюванні або змові, що зовні схоже на виявлення умислу. Отже, відмінність готування від всіх інших вчинених суб'єктом дій визначаються за ознакою створення умов, реальної можливості заподіяння шкоди.

Схиляючись до думки, що склад злочину готування є складом закінченого злочину, передбаченого в Особливій частині КК України, до якого особа готувалася. І тому, визначення об'єкта, суб'єкта, суб'єктивної сторони та частково об'єктивної сторони, як пропонує Н.Ф. Кузнецова, є цілком достатнім для кваліфікації дії особи як готування до злочину [3].

Особливе місце нині займає процедура доведення підготовчих дій. Наявність в особи умислу, за загальних правил, ще не означає, що намір особи вчинити злочин набув рішучості. Відповідальність за готування може бути зумовлена тим, що воно само собою не створює реальної загрози інтересам, які охороняються правом, не ставить їх у безпосередню небезпеку [4].

Стосовно призначення покарання за готування до злочину в «арсеналі» суду виділяються не лише спеціальні правила (ст. 68 КК України), а й загальні призначення покарання (ст. 65 КК України) [5]. Важливим при визначенні покарання за готування до злочину є завершальне із передбачених у ч. 1 ст. 68 КК України правило щодо врахування причин, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця. Хоча законодавець прямо не вказує на те, що при готуванні має місце перерваність, однак така його ознака впливає із ст. 17 КК України і визначається на рівні кримінально-правової теорії [6].

Очевидно, що розглянутими проблемами далеко не вичерпується вся складна проблематика питання врахування судом готування до злочину при визначенні покарання за його вчинення і тому потребує свого подальшого опрацювання. Однак, зважаючи на їхнє значення для правозастосовної практики, дослідження у цьому напрямку повинні слугувати добрим початком у пошуках шляхів удосконалення не лише цієї практики, а й безпосередньо за-

конодавчої регламентації правил призначення покарання за готування до злочину.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити певні висновки. По-перше, готування до злочину є початковою стадією розвитку суспільно небезпечного діяння. Дія відмежовування підготовчих діянь та діянь, які не є дією по готуванню, а також відмежовування стадій готування та замаху необхідно враховувати два основних чинника: сукупність дій та їх наближеність до закінченого злочину.

По-друге, визначення готування, закріплене в КК України, не погано було б доповнити ще одним видом готування «планування злочину». Отже, готування до злочину – це підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, планування злочину, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доп. станом на 1 вересня 2014 року). Харків: Одиссей, 2014. 232 с.

2. Шевчук А.В. Стадії вчинення злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002.

3. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву. Москва: Изд-во Моск. у-та. 1958. 204 с.

4. Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005.

5. Энциклопедия уголовного права. Т. 9: Назначение наказания. С.А. Велиев и др. СПб, 2008. 911 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х т. Т.1. За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта, 2009. 964 с.

Федотов Данило Вадимович,
слідчий слідчого відділу
Саксаганського ВП Головного управління
Національної поліції в Дніпропетровській області,
лейтенант поліції

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Визначена тематика набуває все більшої актуальності з огляду на сутнісні євроінтеграційні перетворення нашої держави, що зумовлені цивілізаційним вибором української нації. Орієнтація суспільства до всебічного і повного контролю органів державної влади знаходить своє відображення у багатьох нормативно-правових актах нашої держави, але саме громадянське суспільство, по суті, є утворенням добровільним і не регламентованим з точки зору структурованості.

Вказана тематика не є новою для сучасної юриспруденції, вона неодно-

разово ставала предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Гончаренка, А. Зайця, Ю. Барабаша, В. Кравчук, М. Козюбри, О. Петришина, Ю. Шемшученка та інших.

В. Кравчук стверджує, що «між державою і суспільством, у будь-якому випадку, має бути певна дистанція – так би мовити, кордон демократії, перетинання якого веде до одержавлення суспільства, що з позиції демократії та гуманізму недопустимо» [1, с. 51].

А наприклад В. Гончаренко під громадянським суспільством розуміє сукупність громадян одного суспільства, одного регіону, однієї країни чи регіонального об'єднання [2].

П.М. Рабінович розуміє громадянське суспільство як спільність вільних, рівноправних людей та їх об'єднань, яким держава забезпечує юридичні можливості бути власником, а також брати активну участь у політичному житті [3].

На думку Ю.М. Тодики, громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління [4].

Ю. С. Шемшученко розглядає громадянське суспільство як суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права [5].

Таким чином, громадянським суспільством є добровільне утворення людей, що проживають в одному певному просторі (територіальна громада чи всеукраїнська організація), яке сприяє розвитку України як правової держави та коригує вектор державної політики.

На жаль, більшість посадових осіб органів державної влади дуже часто зловживають своїми повноваженнями і направляють власну діяльність на задоволення особистих інтересів, а не на благо суспільства.

Про такі факти свідчить реальний рівень корумпованості державної служби, наведений у результатах щорічного соціологічного дослідження «Барометр світової корупції» (Global Corruption Barometer) міжнародної громадської організації по боротьбі з корупцією та дослідженню питань корупції у світі Transparency International і Gallup International Association.

Таким чином, показники корумпованості у сфері державної служби сягнули рівня в 56 %, що порівняно із політичними партіями (45 %), бізнесом (36 %), ЗМІ (22 %) та громадськими організаціями (20 %) [6, с. 11] є досить вагомою цифрою, зважаючи на те, що ці органи є найбільш близьким до територіального населення і покликані всіляко сприяти покращенню умов його життя.

Також слід загострити увагу на тому, що сучасне демократичне суспільство умовно поділяється на дві складові: правова держава (політична сторона) та громадянське суспільство (соціальна сторона) і лише у поєднанні та налагодженій взаємодії цих двох складових, на нашу думку, в країні пануватиме порядок і процвітання.

Отже, на підставі проведеного аналізу підходів до розуміння поняття громадянського суспільства та необхідності його розвитку на теренах України належить визначити, що рівень корумпованості органів влади різних структур та рівнів є високим, порівняно із іншими демократичними країнами. Громадянське суспільство в даному аспекті не можна назвати панацеєю від усіх «захворювань», але з огляду на євроінтеграційні намагання розвиток відповідного утворення вагомо сприяв би утвердженню в Україні правової держави.

1. Кравчук В.М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): монографія. Тернопіль: ТЗОВ (Терно-граф), 2011. 260 с.

2. Правознавство: навч. посібник. За заг. ред. В.Г. Гончаренка. Київ: Український інформаційно-правовий центр, 2002.

3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Київ: Атіка, 2001. С. 47.

4. Конституційне право України. За ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2002.

5. Шемшученко Ю.С. Громадянське суспільство. *Юридична енциклопедія: в 6-ти т.* Редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. С. 146.

6. Бусол О. Люстрація суддів в Україні: проблеми та підходи. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти.* 2014. № 1. С. 8–18.

Шумейко Олександр Михайлович,
викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологічні аспекти життя людини, що пов'язана із правоохоронною діяльністю та правовою діяльністю в цілому, має свої особливості, характер яких визначається виконанням цілої низки різноманітних прикладних психологічних, правових і соціальних функцій. Саме дана обставина сприяла формуванню юридичної психології та її прикладного, практичного спрямування. В центрі уваги юридичної психології знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів єдиної системи [3, с. 104], що в кінцевому рахунку дозволяє виокремлювати практичні рекомендації на підвищення ефективності в умовній системі «людина – право».

Суддя і слідчий, прокурор і адвокат, поліцейський і соціальний педагог, що працює в пенітенціарній системі, нотаріус і юрисконсульт, оперуповноважений кримінального розшуку і експерт-криміналіст повинні бути озброєні психологічними знаннями, бути обізнаними із своїми індивідуально-психологічними якостями та характеристиками, що дозволяють правильно

орієнтуватися в юридичній професії, а також складних і невизначених ситуаціях службового та побутового характеру [2, с. 57].

Специфіка наповнення юридичної психології, як наукової дисципліни, дозволяє вважати її теоретичною основою фахової психологічної підготовки майбутніх правоохоронців та юристів. Вона спрямована на оволодіння базовими практичними навичками і сучасними знаннями в галузі юридичної психології для реальної допомоги в побудові майбутньої професійної діяльності. Соціально-психологічні аспекти дисципліни та її роль у становленні особистості правника-професіонала розкриваються при виборі психологічної моделі «професійної» поведінки (когнітивної, гуманістичної, поведінкової, екзистенційної тощо), при засвоєнні ключових понять як соціальної психології в цілому, так і юридичної психології зокрема [4, с. 98]. Все це у комплексі складає базис теоретичної та прикладної підготовки юриста, основу для розуміння соціально-психологічної проблематики юридичної психології в сучасному світі.

Правоохоронна діяльність є різновидом юридичної діяльності. У соціально-психологічному контексті також слід зазначити, що за структурою юридична діяльність поділяється на пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаторську [1, с. 116]. При здійсненні діяльності у сфері правовідносин кожен із зазначених компонентів може виступати як самостійний елемент, у тісному взаємозв'язку з іншими видами або як допоміжний, що забезпечує інші види професійної компетентності правника.

Правоохоронна робота здійснюється в межах правового регулювання. Чинне законодавство регламентує діяльність юриста. В руках правоохоронця зосереджено особливі владні повноваження, право і обов'язок застосовувати владу від імені держави. Юридична діяльність відрізняється надзвичайно високою відповідальністю. З психологічної точки зору складність розв'язання практичних завдань юристом полягає в тому, щоб почуття підвищеної відповідальності не спонукало до надмірної обережності, не обмежувало його мислення, не спонукало до певного дистанціювання від соціального оточення.

Характерна особливість діяльності юриста – наявність у ній оціночних психічних процесів, мета яких полягає у визначенні своєї позиції, свого ставлення до оцінюваної заяви, події, факту.

Частіше оціночний процес з боку юридичного працівника являє собою розгорнуте співставлення фактичних даних з оціночними критеріями – правовими нормами і вимогами. У ряді випадків оціночне судження залежить від безпосередньої емоційної реакції та прогнозованої реакції або очікувань оточуючих. У підсумку оціночних психічних процесів формується рішення про бажаний чи небажаний розвиток подій, про значимість соціально-правової проблеми. Оціночне судження специфічне тим, що воно залежить не лише від об'єктивної ситуації, від об'єктивного стану справ, але і від потреб, інтересів і намірів юриста, від його особистих переваг. Все це регламентується закономірностями та категоріями соціальної психології.

Особливе місце у структурі правоохоронної діяльності займають комунікативні дії. У юриста повинні бути добре розвинуті комунікативні вміння: привертати людей до себе, вміння слухати і формулювати питання, вміння

порівнювати невербальні сигнали з мовою співрозмовника, вміння використовувати у своїй мові психологічний закон краю та ін. Для успішного спілкування з людьми представнику юридичної служби необхідні розвинуті комунікативні якості: чуйність, сприйнятливність, спостережливість, впливовість та ін. [1, с. 76].

Особливість юридичної праці проявляється і в тому, що вона вимагає високих організаторських здібностей, а саме: організація власної роботи протягом різних часових проміжків, організація спільної роботи з іншими посадовими особами, правоохоронними органами, координація спільних зусиль.

Для більшості юридичних професій характерні висока емоційність праці і значні вольові зусилля. Воля проявляється саме в умінні заставити себе зробити те, що диктує почуття обов'язку, подавивши спонукання, які суперечать обов'язку.

Правоохоронець повинен виховувати в собі психологічну стійкість, здатність до самоконтролю. Важливою психологічною особливістю в діяльності є проблема вибору в ситуації підкупу. Вибір здійснюється між бажанням використати владні повноваження на власну користь і професійним обов'язком. У такому виборі велике значення має розвиток моральних і ціннісних орієнтацій юриста.

Слід наголосити, що соціально-психологічною специфікою юридичної діяльності також є її творчий характер. Це зумовлено різноманіттям завдань, що вирішуються, особливостями кожної юридичної справи, а також індивідуально-психологічними рисами тих людей, які залучені до справи, що розглядається. Творчий характер у діяльності юриста проявляється в тому, що, керуючись нормами права, він обирає найбільш прийнятні прийоми і способи дій, методи роботи, які відповідають конкретній ситуації.

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія: підручник. За заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.

2. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посібник. Вид. 3-тє, стереотип. Львів: Новий Світ - 2000, 2010. 380 с.

3. Бочелюк В.Й. Юридична психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літ., 2010. 336 с.

4. Гетьман А.П., Данильян О.Г., Дзьобань О.Л. Філософія правового виховання. Київ: Право, 2014. 248 с.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Нестерова Ксенія Юріївна,
студентка юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВЧА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2014 рік закарбувався у пам'яті українців як рік початку АТО та анексії Криму, наслідки якої будуть катастрофічно не виправними впродовж століть. Початок бойових дій ознаменував не тільки трагедію нації, знищення інфраструктури, смерть людей, зміни у всіх сферах політичного життя, а й демографічні зрушення.

Під час будь-яких війн, революцій, повстань тощо відбувається міграція цивільного населення, здебільшого незахищеної ланки: людей з обмеженими можливостями, дітей, людей похилого віку або таких, що зазнають утисків, гонінь. Міжнародне демократичне законодавство надає право таким особам отримати статус біженця та покинути країну, в якій тривають бойові дії. Але Україна, як правова держава, гарантує своїм громадянам статус ВПО (внутрішньо переміщені особи) та надає відповідні гарантії. В Україні такими особами стали цілі прошарки населення та отримали статус внутрішньо переміщених осіб.

Проблематику статусу, адаптації, працевлаштування, отримання освіти, житла тощо розглядали у наукових роботах різних такі вчені: Н.І. Андрусишин, І.О. Аракелова, В.П. Антонюк, О.В. Балуська, С.М. Бубняк, Я.О. Грабова, Н.Є. Гусак, Т.В. Дракохруст, Я.М. Кашуба, О.В. Кладова, М.П. Кобець, Н.В.Коваліско, Г.М. Кожина, М.В. Кравченко, К.О. Крохмальова, О.В. Макарова, М.І. Малиха, Ю.І. Муромцева, Д.О. Ніконова, К.О. Павшук, О.В. Перепелюкова, Б.Ю. Піроцький, О.Т. Риндзак, Я.К. Семів, Т.В. Семигіна, М.М. Сірант, У.Я. Сядова, Г.С. Тимчак, Н.І. Тищенко, І.О. Тітар, С.О. Трухан, Д.П. Цвігун, О.О. Чуприна тощо, проте, жоден з науковців не розглядав проблемні аспекти теорії та практики забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення не-

гативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Правовий статус ВПО регламентується рядом нормативно-правових актів національного законодавства. Серед них Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05 березня 2015 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» від 22 вересня 2016 р., «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01 жовтня 2014 р., «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01 жовтня 2014 р., «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» від 01 жовтня 2014 р., «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05 листопада 2014 р., «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05 листопада 2014 р., «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» від 16 грудня 2015 р. тощо.

Законодавство України зобов'язується забезпечити громадянам зайнятість, пенсійне та соціальне забезпечення, соціальні послуги, освіту, єдність родини, сприяти пошуку та возз'єднанню членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення, надати інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів, безпечні умови життя і здоров'я, достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод, створити належні умов для постійного чи тимчасового проживання, оплати вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення, можливість безоплатного тимчасового проживання протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади, отримання гуманітарної та благодійної допомоги та інші права, визначені Конституцією та законами України.

Так, на сьогоднішній день Україна, взявши на себе всебічний обов'язок захищати усіх своїх громадян, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, не

має змоги захищати інтереси усіх людей.

Україна, як правова держава, стикнулася з проблемою наявності внутрішньо переміщених осіб, проте велика кількість різноманітних нормативно-правових актів гарантує таким особам ряд прав та гарантій забезпечення їхнього правового статусу.

Демографічний вибух внутрішньо переміщених осіб продемонстрував неготовність України у задоволенні усіх їх потреб. ВПО повсякчасно стикаються з проблемою, коли не маючи позначки про реєстрацію у зоні проведення бойових дій, вони не можуть підтвердити свій статус особи, яка потребує допомоги держави. Спільною проблемою є відсутність документів у переселенців, що перешкоджає отримати роботу за спеціальністю, поновитися на навчанні, отримати необхідну медичну допомогу, орендувати житло, знайти місце в дитячому садку [2].

Житло, право на яке має кожна людина, яке покидають ВПО, залишається поза межами можливого використання, а його винаймання чи придбання сягають надприродних цін у порівнянні з доходами. Крім цього, місцеве населення постійно дискримінує їх вбачаючи неблагополучність, ненадійність, а в крайніх випадках сепаратизм. На сьогоднішній день в Україні не відбувається будівництво жодного житлового фонду, що належить державі, а нечисленне будівництво належить приватним особам, які готові його надати за комерційними цінами. Тобто Україна не може забезпечити житлом громадян, які цього потребують, на безоплатній основі, як це гарантує законодавство.

Робочі місця, які пропонують центри зайнятості, рідко співпадають з профільним фахом внутрішньо переміщених осіб і не рідко не достатньо оплачуються. Державна служба зайнятості та Міністерство соціальної політики досі не змогли, на жаль, сформуванати у взаємодії із переселенцями, місцевими мешканцями та бізнесом гідну альтернативу ситуації, що склалася. Тобто Україна не може забезпечити робочими місцями громадян, які цього потребують, як це гарантує законодавство.

Багато ВПО, що прибули з Донецької та Луганської областей, скаржаться на відсутність інформації про те, де, як і які послуги вони можуть отримати. Гостро стоїть питання з інформуванням громадян, які знаходяться в зоні АТО, за умов відсутності доступу до мережі Інтернет, українського телебачення, а подекуди й до електричного струму [3]. Крім цього, особи, які за тих чи інших причин не стають або не мають можливість стати на облік ВПО, мають утиски у політичних правах, що яскраво продемонстровано виборчими кампаніями 2014–2016 років.

Дошкільні, загальноосвітні та вищі заклади потерпають кризу в інфраструктурі, персоналі та рівні надання послуг, а за перенасиченням ВПО не мають вільних місць для їх розміщення. Мережа навчальних закладів не розширюється, не створюються нові класи та групи для навчання дітей. Тобто Україна не може забезпечити освітою громадян, які цього потребують, як це гарантує законодавство.

Внутрішньо переміщені особи не отримують належним чином медичну та психологічну допомогу у зв'язку з їхніми потребами. Вони не отримують

належного соціального консультування, психологічної допомоги при адаптації до нових умов життя, спеціальних заходів для подолання психологічних травм, стресу, депресії, особливо у дітей, інвалідів, людей похилого віку. Тобто Україна не може забезпечити медичним обслуговуванням громадян, які цього потребують на безоплатній основі, як це гарантує законодавство.

Для розробки адекватних інструментів державного управління, які б могли швидко дати позитивні результати в умовах обмежених ресурсів, необхідно звернутися до напрацювань міжнародних організацій, передусім ООН. Корисним може бути й вивчення досвіду зарубіжних країн, насамперед пострадянських, які вирішували аналогічні проблеми. Їхній досвід тим більше цікавий, що питання внутрішньо переміщених осіб розв'язуються тут уже впродовж 15–20 років, що дає змогу оцінити результативність здійснених заходів, визначити помилки і слабкості застосованих підходів.

Отже, держава не має можливості забезпечити усіх потребуючих житлом, медичним обслуговуванням, закладами освіти, робочими місцями тощо.

З цього приводу постійно проводяться круглі столи, засідання, колоквиуми тощо. Але на сьогоднішній день немає 100% вирішення цієї проблеми. Немає жодного цілковито виправданого та обґрунтованого логічно та економічно чіткого плану дій з подолання проблематики ВПО, крім зарубіжного досвіду, зокрема досвіду пострадянських країн. Така категорія осіб за 1–2 покоління повинна стати цілковитим, природним населенням України без спеціального статусу лише за умови, що держава не буде надавати їм статусності та відповідних гарантій, при цьому вимушено порушуючи як національне, так і міжнародне законодавство.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. №№ 1706-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1706-18>.

2. Тищенко Н.І., Піроцький Б.Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13) (2). С. 124–126.

3. Перепелюкова О.В. Вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту імені В. Даля*. 2015. № 6. С. 110–116.

Наливайко Лариса Романівна,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
Віце-президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України

Романов Максим Юрійович,
студент заочного факультету № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
член Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні, є нагальною проблемою, що потребує вирішення та негайних законодавчих і наукових пошуків її врегулювання.

Збройна агресія Російської Федерації спричинила масове внутрішнє переміщення громадян України та осіб, що проживали на нашій території на законних підставах, що, в свою чергу, ставить перед владою та суспільством завдання по забезпеченню належного правового захисту таких осіб.

Суспільство в Україні, як і в інших державах, має надзвичайно важливе значення у формуванні політичного курсу держави як на внутрішній, так і на міжнародній арені, а саме тому, на думку авторів, існує необхідність проведення соціологічного дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Так, авторами протягом листопада 2017 року було організовано та проведено соціологічне дослідження «Рівень обізнаності щодо проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні», яке містить 10 питань щодо обізнаності у проблемах внутрішньо переміщених осіб.

Опитування здійснювалося за такими питаннями: 1. Яка кількість внутрішньо переміщених осіб сьогодні наявна в Україні? 2. Із забезпеченням якої із зазначених груп прав внутрішньо переміщених осіб, на Вашу думку, виникають найбільші проблеми? 3. Який із зазначених органів та організацій найбільш ефективно може вирішувати проблеми внутрішньо переміщених осіб? 4. Чи забезпечені на сьогоднішній день в Україні права внутрішньо переміщених осіб? 5. Вашу думку, правовий статус внутрішньо переміщених осіб має тимчасовий характер чи внутрішнє переміщення та повне забезпечення всіх благ має на меті залишення на постійне місце проживання внутрішньо переміщених осіб? (необхідне обрати) 6. Чи є Ви внутрішньо переміщеною

особою? 7. Ваше ставлення до внутрішньо переміщених осіб? 8. Які нормотворчі кроки належить реалізувати українській владі, щоб підвищити рівень забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб? 9. Які з ініціатив Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, що спрямовані на забезпечення правового статусу відповідних осіб, Вам відомі? (коротко, до трьох речень) 10. Як, на Вашу власну думку, можна підвищити рівень забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні? (коротко, до трьох речень).

В ході проведеного дослідження було опитано близько 500 осіб (студентів, викладачів та співробітників) таких вищих навчальних закладів: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національна академія внутрішніх справ, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет внутрішніх справ, Харківський національний університет імені Василя Каразіна, Національний університет «Одеська юридична академія».

У свою чергу, не претендуючи на повноту об'єктивності, але враховуючи результати проведеного дослідження, проаналізувавши та систематизувавши отримані дані можна аргументувати певні висновки.

В ході дослідження з'ясувалося, що 38,3 % опитаних вважають, що на сьогодні в Україні в наявності більше 1,5 млн. внутрішньо переміщених осіб, а 8,5 % обирають варіант з найменшою цифрою таких осіб – 50 тис.

На думку 66 % респондентів найбільші труднощі виникають із реалізацією соціальних прав, а найменші – трудових прав, що відзначено опитаними у розмірі 5 %. Окрім вказаних, наявні також і інші варіанти, а саме: 21,3 % – політичні та 8 % – група особистих прав.

Серед органів та організацій, що найбільш ефективно можуть вирішувати проблеми внутрішньо переміщених осіб цифри розподілилися таким чином: 36,2 % – Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб; 25,5 % – органи місцевого самоврядування; по 14,9 % голосів опитаних отримали громадські об'єднання та організації, а також обласні державні адміністрації; найменший результат, на думку опитаної спільноти, наявний у Верховній Раді України, що складає 8,5 %.

Лише 4 % опитаних зазначають, що права внутрішньо переміщених осіб в Україні забезпечені повною мірою, в свою чергу, 47,8 % вважають, що останні забезпечені частково, а 37 % констатували, що права забезпечені не повною мірою, а 10,6 % взагалі вважають, що права вказаних осіб в Україні не забезпечені.

На питання про те, чи правовий статус внутрішньо переміщених осіб має тимчасовий характер або внутрішнє переміщення та повне забезпечення всіх благ має на меті залишення на постійне місце таких осіб, опитані відповіли таким чином: 68,8 % вважають, що даний статус має тимчасовий характер, а 31,3 % констатували те, що він має на меті залишення на постійне проживання.

Разом із тим у ході опитування виявилось, що серед 100 % респондентів, 10,4 % є внутрішньо переміщеними особами.

Оцінюючи ставлення до внутрішньо переміщених осіб, відсотки розподілилися таким чином: 68,8 % ставляться до останніх дружньо та готові йти на зустріч, 31,3 % ставляться терпимо, позитивним є те, що жоден із респондентів не зазначив про нетерпиме ставлення до таких осіб.

Серед кроків, які належить реалізувати українській владі, щоб підвищити рівень забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, респонденти найперше визначають повернення осіб до місця їх постійного проживання (шляхом врегулювання збройного конфлікту на сході в інтересах української нації) – 54,2 %, прийняття збірки нормативно-правових актів – 39,6 %, а разом із тим вважають, що нинішній рівень забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб не потребує додаткової законодавчої регламентації – 6,3 %.

Найбільш корисною для врегулювання проблеми, зазначеної авторами, є відповідь на питання щодо діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, а саме: 71 % опитаних взагалі не можуть назвати будь-які ініціативи та приклади діяльності вказаного міністерства, а 29 % все ж визначають, що під егідою вказаного міністерства організуються та проводяться конференції, круглі столи для висвітлення даної проблеми, а також розробляються нормативно-правові акти для забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

У відповідь на пропозицію висловити власну думку щодо шляхів підвищення рівня забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні респондентами були запропоновані такі варіанти: «Шляхом активізації небайдужих членів соціуму до даної проблеми, прийняття ряду нормативно-правових актів та внесення змін до вже діючих, з метою розширення прав і свобод, а також гарантій внутрішньо переміщених осіб»; «Стимулюванням працевлаштування, кредитуванням купівлі та/або оренди житла, наданням адресної допомоги найуразливішим категоріям. Слід поширювати саме адресний характер допомоги та підтримки»; «Ведення обліку таких осіб, аби мати змогу контролювати ситуацію щодо чисельності таких осіб. Також слід прийняти відповідні нормативно-правові акти, якими б вносилися гарантії для таких осіб у відносинах із органами державної влади».

Талдикін Олександр Васильович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

Варданян Ліана Каренівна,
слухач магістратури
юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ТВАРИН: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Світ тварин – життєво важлива органічна частина навколишнього середовища, невід’ємний елемент біосфери, яка повинна підлягати охороні та раціональному використанню. Сучасна техногенна цивілізація, окрім збільшення ступеня комфорту людства, призвела до стрімкого погіршення екологічної ситуації у світі. Із часом зіпсована цивілізацією екологія може призвести до катастрофічних наслідків як для світу в цілому, так і для тварин зокрема. Але, оскільки екологічні проблеми зросли до глобальних масштабів, то на сьогодні на менш важливим постає питання захисту тварин.

На сьогодні можна виділити ряд основних причин, через які і відбувається скорочення різноманітності та чисельності представників тваринного світу:

- порушення місця мешкання фауни;
- забруднення навколишнього середовища;
- надмірне полювання на тварин для отримання предметів розкоші;
- акліматизація (інтродукція) тварин;
- забруднення природи, наслідком чого стає зміна клімату;
- світове глобальне потепління тощо.

Як зазначає І. Коробко, «на сьогодні тільки окреслюються основні міжнародно-правові стандарти захисту тварин від жорстокого поводження з боку людини, розробляються основні механізми забезпечення їх добробуту, як в дикій природі, так і в неволі» [1, с.70].

Важливість питання захисту прав тварин підтверджує наявність ряду міжнародних документів, правових актів, організацій, фондів, які повинні допомогти зберегти тварин та забезпечити гідні умови навколишнього середовища, зокрема:

- Європейська конвенція із захисту домашніх тварин (Конвенцію ратифіковано Законом № 578-VII (578-18) від 18.09.2013) [2];
- Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей [3];
- Європейська конвенція про захист тварин для сільськогосподарських цілей [4].

- Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 02.02.1971. З поправками, унесеними Паризьким протоколом від 03.12.1982 та Ріджинськими поправками від 28.05.1987) [5];

- Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (Підписана у Вашингтоні, округ Колумбія, 3 березня 1973 р. Виправлена в Бонні 22 червня 1979 р.) [6];

- Угода щодо збереження білих ведмедів тощо [7];

- Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні [8].

В цілому всі ці міжнародні конвенції та угоди можна розділити на два види: документи, спрямовані на збереження власне тих чи інших представників флори та фауни; документи, спрямовані на охорону середовища, де можуть мешкати ти чи інші види тварин.

Україна, як держава, що прагне бути сучасною демократичною країною, приєдналася до низки вищезазначених угод.

Аналіз сучасного законодавства країн світу свідчить, що законодавчі акти, спрямовані на захист тварин, сьогодні стали невід'ємною складовою національного законодавства. Такий досвід заслуговує на увагу в контексті національної нормотворчої діяльності з означеного питання, зокрема, варто звернути увагу на такі акти деяких держав:

Австрія (Federal Act on the Protection of Animals <http://www.cdb.org/countries/austria.htm>);

Бермуди (Care and Protection of Animals Act 1975);

Бразилія (Constitution Article 225 sec. VII; Federal Decree on Anti-Cruelty Constitution of the Federative Republic of Brazil);

Канада (Criminal Code §446 Cruelty to Animals An Act to amend the Criminal Code (cruelty to animals) S.C. 2008, c. 12 Assented to 2008-04-17);

Коста-Ріка (Animals Welfare);

Хорватія (Animal Welfare Act from 1999);

Фіджі (Animals (Control of Experiments) Act);

Франція (Penal Code Article 521-1 Serious Maltreatment or Acts of Cruelty Toward Animals);

Німеччина (Animal Welfare Act);

Індія: (Prevention of Cruelty to Animals Act, 1960);

Ірландія (Protection of Animals (Amendment) Act, 1965);

Ямайка (Cruelty to Animals Act);

Малайзія (Animal Act of 1953 Revised by Act 647 of 2006);

Мальта (Animal Welfare Act);

М'янма (Animal Health and Development Law);

Нова Зеландія (Animal Welfare Act of 1999);

Норвегія (Animal Welfare Act);

Папуа Нова Гвінея (Animals Act 1952 & Animals Regulation 1967);

Перу (Protection of Domestic Animals);

Філіппіни (Animal Welfare Act of 1998);

Польща (Animal Protection Act);
Португалія (Protection of Animals Law);
Румунія (Law no. 205 on the Protection of Animals; Law no. 305 to Ratify the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experiments and Other Scientific Purposes);
Соломонові острови (Animals (Control of Experiments) Act); Південна Африка (Animal Protection Act);
Південна Корея (Korea Animal Protection Law);
Швеція (Animal Welfare Act Animal Welfare Ordinance);
Швейцарія (Federal Act on Animal Protection);
Тайвань (Animal Protection Law and Animals Protection Law);
Тонго (Pounds and Animals Act);
Уганда (Animals (Prevention of Cruelty) Act);
Об'єднане Королівство (Animal Cruelty Laws);
США (the Animal Welfare Act, The Twenty-Eight Hour Law of 1877, and the Humane Methods of Slaughter Act);
Уругвай (Treatment of Animal Genetics);
Вануату (Prevention of Cruelty to Animals Act);
Замбія (Prevention of Cruelty to Animals Act) [9].

Так, зокрема, заслуговує на увагу розуміння ставлення до тварин не як до «об'єктів», а як до «істот» у Швейцарській конфедерації. У Швейцарії безпритульні тварини – домашні тварини, які залишилися без догляду людини або утворили вільні популяції, здатні розмножуватися поза контролем людини [10].

Україна, сьогодні, на жаль, залишається серед лідерів у рейтингу країн, населення яких має жорстке ставлення до тваринного світу. Причина у відсутності досконалої правової регуляції та браку гуманістичного виховання населення. У 2006 році було прийнято Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження». Відповідно до ст. 1 Закону: «тварини – біологічні об'єкти, що належать до фауни: домашні, сільськогосподарські, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, лабораторні, хутрові, циркові, зоопаркові» [11].

Не слід забувати також, що безпритульні тварини так само є частиною світу тварин. Вони, безумовно, є одним із компонентів навколишнього природного середовища, джерелом естетичного та духовного збагачення і виховання людей та національним багатством України.

На нашу думку, також було б доцільно удосконалити національне законодавство окремими розділами, які б стосувалися порушень у сфері захисту тварин, збільшити міру юридичної відповідальності за погане та негідне ставлення до них.

Потребує удосконалення механізм, який допомагав би господарям домашніх тварин знаходити своїх вихованців. Як відомо, за Законом України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» від 04.06.2009 р. ст. 4, об'єктом єдиного державного реєстру є лише сільськогосподарські тварини (вівці, свині, кози, велика рогата худоба, коні). Цілком доцільно зробити це загальнообов'язковим і для домашніх тварин, й оскільки цей реєстр є електронною

базою, то у разі порушення чинного законодавства буде дуже легко знайти господаря тварини [12]. За статистикою, щорічно люди втрачають більше 10 000 домашніх тварин, з них лише 20 % знаходять господаря. Закріплення на законодавчому рівні чипювання домашніх тварин значно б зменшило кількість безпритульних та кількість випадків жорстокого ставлення до них.

Ще одним важливим питанням є рівень захисту тварин від сказу. Сьогодні більшість домашніх тварин проходять обов'язкові щеплення та не мають загрози для населення, але щодо безпритульних тварин, то досить велика їх частка залишається без необхідних процедур. Крім підвищення рівня безпеки співіснування, обов'язкові щеплення скоротили б ту кількість населення, яке з жахом та недовірою жорстоко ставиться до тварин через загрозу захворювання.

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що сьогодні питання захисту тварин стоїть досить гостро в усьому світі.

Давно назріла необхідність у зміні трактування тварин як біологічних об'єктів. Розуміння, що тварина – не *об'єкт права*, а *суб'єкт життя*, набуває особливої актуальності у необхідності оформлення правового статусу означеної категорії.

Заслуговує на увагу оформлення принципово нового ставлення людини до тварин, коли від всебічної жорстокої та безправної експлуатації тварин, людина повинна визнати за останніми хоча б мінімальний перелік природних прав, зокрема: право на володіння власним тілом, право на збереження власного виду.

Україна повинна створити відповідну нормативно-правову базу для повноцінного існування тварин у навколишньому середовищі з метою якісного покращення умов проживання усіх живих істот.

1. Коробко І.І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорстокого поводження. *Український часопис міжнародного права* № 1/ 2013.

2. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 лютого 1987 року. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_a15.

3. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18.03.1986. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_137

4. European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes CETS No.: 087 // Official site of Council of Europe. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=087&CM=8&DF=23/03/2013&CL=ENG>

5. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_031

6. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_129

7. Угода про збереження білих ведмедів (Осло, 15 листопада 1973 року). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_109

8. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_227

9. Animal Protection Laws by Country. URL:

<http://www.animalsandsociety.org/resources/animal-protection-laws-by-country/>

10. Swiss Federal Act on Animal Protection of March 9, 1978 (State as per July 1, 1995) Swiss Animal Protection Ordinance of May 27, 1981 (State as per November 1, 1998). URL: https://www.google.com.ua/search?ei=3fMaWvqEHYyr6ASu0YPACw&q=Swiss+Federal+Act+on+Animal+Protection+of+March+&oq=Swiss+Federal+Act+on+Animal+Protection+of+March+&gs_l=psyab.12..33i160k1.220120.225354.0.227193.48.18.0.0.0.170.1642.8j8.16.0....0...1c.1j2.64.psyab..46.2.284....0.TtN0l0sUuXM

11. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.

12. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин: Закон України від 04.06.09 № 1445-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 42. Ст. 1578.

Агєєв Андрій Володимирович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПОВАГА ДО КОРЕСПОНДЕНЦІЇ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність обраної теми полягає у тому, що в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, засобів зв'язку, мережі Інтернет, гостро постає проблема реалізації права на приватність [1]. Ті численні можливості, що виникають із розвитком засобів масової комунікації, одночасно утворюють безліч можливостей порушення означеного права як з боку приватних осіб, так і окремих посадовців правоохоронних органів, які нехтують правилом, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування, крім випадків, передбачених законодавством.

Відповідно до ст. 31 Конституції України, яка зазначає, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також відповідно до конвенції ООН «Про захист прав та основоположних свобод», зокрема ст. 8 ч. 2, де зазначається, що органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2; 3].

Рішенням Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої ст. 62 Конституції України зазначено, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих

дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності [4; 5].

У свою чергу, кримінально-процесуальне законодавство України містить відповідні нормативно правові приписи у статті 258 КПК України, якими визначаються загальні положення про втручання у приватне спілкування.

Особливо хотілось звернути увагу на п. 5 с. 258 КПК України, де зазначено, що «втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонено» [6].

Ст. 258 КПК України містить перелік різновидів (шляхів) втручання у приватне спілкування, а саме:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Отже, втручання у приватне спілкування є негласною слідчою (розшуковою) дією, сутність якої полягає в отриманні доступу до інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома шляхом:

- аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК);
 - арешту (ст. 261 КПК);
 - огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК);
 - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
 - зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК)
- [6].

Таким чином, можна підвести підсумок, що при здійсненні органами досудового розслідування певного досудового розслідування вони повинні перш за все дотримуватися основоположних конституційних принципів поваги до приватного спілкування, кореспонденції, повинні дотримуватись встановленого порядку аудіо-, відеоконтролю, арешту, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, які визначені кримінально-процесуальним законодавством України. Органи досудового розслідування без підстави, яка передбачена законом, не мають права робити виїмку кореспонденції, виймати інформацію з електронно-інформаційної системи без вмотивованої ухвали слідчого судді. Відповідно до ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

1. Талдикін О.В., Кучук А.М. Право на приватність: етапи становлення, проблеми реалізації в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 2. С. 47–53.

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Поточна редакція від 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини [Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97] ст. 8 Дата підписання: 04.11.1950 р. Дата набрання чинності для України: 11.09.1997 р. Поточна редакція від 02.10.2013 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України. м. Київ. Справа № 1-31/2011 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

6. Кримінальний процесуальний кодекс. Із змінами, внесеними згідно із Законами від 05.07.2012 р. ст. 261–264, поточна редакція 07.12.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

Арнаутов Богдан Сергійович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

На сьогоднішній день йде багато дискусій, пов'язаних із зловживанням правом, хоча вже існує велика кількість монографій, статей, різного виду досліджень. Люди не можуть прийти до остаточного консенсусу з вирішення цього питання і тому ця тема залишається актуальною, бо проблеми цього характеру стають більш складними, а способи зловживання правом більш різноманітними.

Вчені, які досліджували це питання: М. Агарков, К. Анненкова, М. Бару, Т. Бондар, О. фон Гірке, В. Грибанов, В. Доманжо, Л. Жоссеран, С. Зайцев, Н. Кузнецова, В. Кулаков, Д. Міхурка, І. Новицький, М. Планіоль, Ж. Ріпер, Р. Салейль, І. Унгера, Л. Феррон, О. Фонова та інші.

Питання зловживання правом розглядалися ще першими римськими юристами. Незважаючи на те, що римське право не оперувало терміном «зловживання правом» і цей термін не був закріплений безпосередньо в його нормах, слід визнати, що своїм виникненням досліджувана правова категорія зобов'язана перш за все римському праву. Причому вже тоді можна було помітити досить велику різноманітність прикладів зловживання.

Як зазначають дослідники римського права, спочатку діяв принцип «*qui jure suo utitur, nemini facit iniuriam*» (з лат. «хто здійснює право, той не утискає прав інших»). Але існували випадки, коли здійснення особою належного їй права супроводжувалось умисним заподіянням шкоди правам та інтересам інших осіб, тоді з'являється поняття «зловживання правом» [4, с. 30].

У другій половині ХІХ ст. вчені, які досліджували проблему зловживан-

ня, почали надавати особливого значення розумінню соціальної обстановки, за якої приймаються юридичні норми, а також виникають, змінюються та припиняються правовідносини. Було піддано аналізу розбіжність між індивідуальною метою уповноваженої особи та соціальною, що їх прагне досягти законодавець. За таких умов зловживання правом стало проблемою і для теорії права, і для галузевих юридичних наук, і для судової практики.

Отже, зловживання правом – це заподіяння зла за допомогою права. При цьому важливо визначити, що дати нормативне визначення поняття «зло» неможливо. Під заподіянням «зла» розуміється заподіяння шкоди – будь-яких негативних наслідків, що стали прямим або побічним результатом реалізації суб'єктивного права [1, с. 24].

На сьогоднішній день триває дискусія стосовно дефініції «зловживання правом».

У науковців існує декілька підходів до визначення зловживання правом, основними з яких є такі:

1) заперечення самого поняття «зловживання правом», оскільки правомочність здійснювати право на заподіяння шкоди іншим особам не входить до змісту суб'єктивного права, а тому здійснення права не може бути протиправним (М. Агарков, М. Малєїн тощо);

2) визнання необхідності законодавчого закріплення та доктринального обґрунтування «зловживання правом» (М. Покровський, В. Грибанов, М. Бару, М. Стефанчук) [1, с. 24].

Прибічниками першого підходу сама можливість та доцільність існування такої категорії, як зловживання правом, неодноразово критикувалася у науковій літературі, наприклад, у праці М. Агаркова [5, с. 427] тощо.

Так, на думку М. Агаркова, здійснення права не може бути протиправним, так як «ті дії, які називаються зловживанням правом, насправді здійснені за межами права» [5, с. 427].

Якщо розглядати це питання з точки зору М. Агаркова, то якщо особа вийшла за межі свого суб'єктивного права, то її дії будуть протиправними, з цього виходить висновок, що особа у своїх суб'єктивних правах завжди його реалізує, а не порушує його. З цієї позиції термін можна назвати безглуздом і суперечливим.

Цього самого підходу дотримується М. Самойлова, стверджуючи, що протиправного здійснення права бути не може, і той, хто припускає таку можливість, допускає очевидну логічну суперечливість..., суперечливість поняття зловживання правом є не вигаданою, оскільки не може бути «незаконного права» [1, с. 24].

Виходячи з теоретичних міркувань наведених авторів, ми бачимо, що дати точну дефініцію за цими теоріями неможливо, бо при використанні власних суб'єктивних прав, не можна заподіяти шкоди правам та інтересам особи, не порушивши їх.

Натомість, за переконанням М. Рубашенко, аргумент, який критикує теорію «зловживання правом», у зв'язку з наявною внутрішньою алогічністю термінів позбавлений змісту [1, с. 25].

Прибічники другого підходу, наприклад, М. Бару, вважають, що термін «зловживання правом» має право на існування й означає такі відносини, що існують у дійсності, де уповноважений суб'єкт допускає недозволене використання свого права, але при цьому ззовні завжди спирається на своє суб'єктивне право. Заперечуючи проти цього, С. Братусь зазначає, що така позиція суперечить природі форми змісту права, що може призвести до порушення законності, до безпідставного розширення суддівського розсуду, що в такому протиставленні взагалі немає необхідності, оскільки відступ у використанні права від його соціального призначення – це відступ від закону з усіма наслідками. Тому він вважає, що здійснення права, яке суперечить його соціальному призначенню, не слід кваліфікувати як зловживання правом.

Натомість Л. Шишлов стверджує, що феномен зловживання правом насправді існує, оскільки у правовій дійсності існують ситуації, коли особа здійснює своє суб'єктивне право, формально не порушуючи юридичних заборон, але завдає шкоди суспільним або особистим інтересам іншої особи. З одного боку, ці дії ще не підпадають під поняття правопорушення, оскільки, з формальної точки зору, не порушено жодної правової норми, а з іншого – завдають шкоди інтересам суспільства або держави, а отже, вже не можуть кваліфікуватися як правомірна поведінка. Зловживання правом, за визначенням автора, – це особливий вид правової поведінки, яка полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволеній спосіб, що суперечить призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (шкода) окремій особі, суспільству або державі [1, с. 25–26].

М. Стефанчук вважає, що зловживання суб'єктивним правом – це врегульована нормами права поведінка уповноваженої особи, спрямована на здійснення свого суб'єктивного права, якою було завдано шкоди іншим особам і при цьому належним чином не задоволено власних потреб [2, с. 1].

На сьогодні досі не вирішено як саме розуміти питання «зловживання правом».

Звісно ж, що використання терміна «зловживання» буде виправдано тільки в тому випадку, якщо воно буде використовуватися не самостійно, а в словосполученні з іншим уточнюючим терміном (наприклад, «зловживання правами опікуна», «зловживання свободою масової інформації»), тоді і сам зміст поняття зловживання конкретним правом набуде більш окреслені ознаки. Правильно зазначено в науковій літературі, що основні ознаки терміна – чітка сфера його застосування і точне співвідношення слова і відображуваного ним об'єкта дійсності.

Дійсно, якщо надати цьому поняттю більш конкретного значення, то можна дійти до одного і того самого визначення поняття «зловживання правом», але тоді потрібна буде класифікація цих зловживань.

Також можна розглянути концепції, які систематизувала В. Резнікова [1, с. 26–30]. Згідно з якими вона виносить 5 основних концепцій розуміння поняття «зловживання правом».

Отже, на сьогодні вчені юристи не приšli до остаточного розуміння поняття «зловживання правом», але вже існують групи вчених, які приšli

до консенсусу, тобто «рано чи пізно» вони прийдуть до спільної думки та виведуть остаточну дефініцію цього питання.

1. Університетські наукові записки. 2013. №1 (45). С. 23–35.
2. Юхимюк О.М. Юридичні наслідки зловживання суб'єктивним правом як виду правової поведінки. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiywsS2n4zZAhXDchQKHc_3CbMQFggvMAE&url=http%3A%2F%2Fevnuir.univer.lutsk.ua%2Fbitstream%2F123456789%2F2361%2F1%2Fakt_pytan_ref%25202009.pdf&usg=AOvVaw0mJgiPkTZYx_K_FwZ5s3r-
3. Зловживання правом як загроза стабільним суспільним відносинам. URL: http://lsej.org.ua/6_2014/7.pdf
4. Агарков М.М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. *Известия АН СССР*. 1946. № 06. С. 424–436.
5. Малиновский А.А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование).

Безбах В'ячеслав Якович,

студент Навчально-наукового інституту заочного навчання та підвищення кваліфікації ДДУВС

Науковий керівник – Наливайко О. І.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету ДДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Забезпечення в Україні принципу верховенства права, що є умовою інтеграції в європейський правовий простір, нерозривно пов'язане з потребою удосконалення механізмів захисту прав людини. Безперешкодний доступ до правосуддя, правової допомоги та захисту є гарантією прав людини. Тому держава має забезпечити кожному право на первинну і вторинну правову допомогу, в тому числі й на безоплатній основі.

Правова захищеність особи визначається не тільки ефективністю діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, забезпечують суспільну безпеку, нагляд за дотриманням законів та правосуддя, але й рівнем розвитку правового виховання, можливості отримати у необхідних випадках правові поради або допомогу [1]. Досконалість правового забезпечення надання правової допомоги пов'язана з різними факторами, серед яких термінологічна точність та визначеність понять, що використовуються в нормативно-правових актах. Цікавим з цієї точки зору є питання про законодавче закріплення терміна «правова допомога».

Різні нормативно-правові акти поряд із правовою допомогою вживають

терміни «юридична допомога», «юридична послуга», «правовий захист». Дискусію викликає і застосування термінів «допомога» та «послуга». Використовуючи зазначені терміни, науковці та практики юридичної сфери часто ототожнюють їх, не з'ясовуючи змісту кожного. Такий підхід хибно змінює уявлення про цілісність системи правової допомоги, окресленої законодавчим регулюванням її надання та забезпечення.

На сьогодні відсутня чітка мотивація сутності і характеристик правової та юридичної допомоги у їх трактуванні науковцями. Під час обговорення проекту КПК України А.М. Бірюкова звернула увагу на те, що в різних статтях проекту КПК по-різному розуміються терміни «захист», «правова допомога», «допомога», «безоплатна допомога» [2, с. 5].

Поняття «послуга» у тлумачних словниках розкривається як дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому [3, с. 349], а поняття «допомога» – як сприяння, підтримка в чому-небудь [4, с. 113], захист, порятунок у біді [5, с. 319]. А.В. Воробйов, А.В. Поляков, Ю.В. Тихоноров зауважують, що послуга і допомога – це надання блага. При цьому різницю між ними автори вбачають не в характері блага, а в підставах його надання [6, с. 68–69]. Отже, допомога є обов'язковою діяльністю для суб'єктів її надання, а послуга – ні.

Так, А.В. Чебаненко вважає, що «надання правової допомоги» і «правової послуги» принципово відмінні поняття за змістом і суттю. Перше – це вид професійної діяльності, друге – різновид підприємницької діяльності [2, с. 28]. Т.В. Варфолоамєєва зазначає, що таке ставлення до правової допомоги знижує її значення в державі до рівня побутових послуг, що, на думку автора, неприпустимо [7, с. 38]. Тому це питання потребує докладного дослідження. Для позначення державної діяльності у сфері захисту прав громадян доцільно використовувати поняття «правова допомога».

У більшості юридичних словників поняття «правова допомога» пов'язано з наданням її фізичним і юридичним особам. У правовій доктрині Конституційного Суду України (рішення від 11.07.2013 р.) поняття «правова допомога» стосується лише фізичних осіб, а юридичним особам можуть надаватися юридичні послуги. Господарський процесуальний кодекс України не закріплює можливість надання в господарському процесі безоплатної правової допомоги і не вживає термін «правова допомога». Разом з тим комплекс послуг, що охоплюються безоплатною первинною допомогою (стаття 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»), свідчить про можливість її отримання і юридичними особами.

Юристи-практики і науковці визнають необхідність на законодавчому рівні надати поняттю «правова допомога» такого змісту, що відповідав би міжнародним принципам і стандартам захисту прав людини.

Існує думка, що для позначення виду допомоги особі у правовій сфері варто використовувати словосполучення «юридична допомога». Р.С. Титикало зазначає, що поняття «правова» та «юридична» допомога є досить близькими по суті, але не є тотожними. Перше поняття є більш прийнятним для сфери міжнародного права. Допомогу, яка надається державою громадянам для успішної реалізації їх прав і свобод та захисту законних ін-

тересів, правильно зазначати як «юридичну» [8, с. 294].

В Українському юридичному термінологічному словнику юридична допомога визначається як сукупність заходів із надання правових послуг юридичним та фізичним особам, має на меті правильну їх юридичну орієнтацію у різноманітних правових ситуаціях [6]. У енциклопедичних джерелах поняття «юридичний» тлумачиться як пов'язаний із законодавством, нормами законодавства та їх застосуванням, а «правовий» – пов'язаний з правом. Якщо необхідно акцентувати увагу на роботі юриста, то використовується поняття «юридичний». Термін «правовий» є похідним від слова «право», а тому характеризує спосіб допомоги, а не її зміст. Тоді як прикметник «юридичний» походить від слова «юрист» і характеризує професійну ознаку.

Етимологічно правова допомога є ширшим за змістом поняттям, ніж юридична. Юридична допомога є різновидом правової, але не кожна правова допомога є юридичною. Застосування прикметника «юридична допомога» вказує на суб'єктів її надання – юристів. Якщо допомогу у судочинстві надає інша особа, то така допомога буде вважатися правовою.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2011 р., правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. А правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [1]. В зазначеному нормативно-правовому акті поняття «юридична допомога» не використовується.

У Законі України «Про національну поліцію» передбачено завдання – сприяти в наданні правової допомоги та забезпечення права на юридичний захист у зв'язку з наданням юридичної допомоги [9, с. 23].

У вітчизняному законодавстві все ж існує дуалізм у визначенні поняття правової та юридичної допомоги. Така ситуація складається через те, що в радянській юридичній літературі термін «правова допомога» майже не використовувався, а був поширеним термін «юридична допомога» [10, с. 89–91]. Часто вони ототожнювались.

Для співставлення зауважимо, що «Великий юридичний словник» не розрізняє значень правова та юридична допомога, оскільки визначає що правова (юридична) допомога – це державна, недержавна (приватна, комерційна) діяльність кваліфікованого суб'єкта для допомоги фізичним та юридичним особам у розумінні, правильному застосуванні та дотриманні законодавства, консультації з юридичних питань та питань права, що спрямовані на захист та сприяють дотриманню прав і законних інтересів громадян [6]. Сьогодні в Україні удосконалення чинного законодавства зосереджене на використанні терміна «правова допомога», що є більш комплексним та соціально спрямо-

ваним.

Зазначене вище дає нам змогу прийти до таких висновків та узагальнень. Правова допомога – це будь-який вид допомоги, що надається фахівцями у галузі права, що спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини, особи, громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Поняття «правова допомога» та «юридична допомога» не є тотожними і співвідносяться між собою як загальне та часткове. «Правова допомога» є ширшим, а «юридична допомога» – вужчим поняттям. Поняття «правова допомога» у вітчизняному законодавстві набуває пріоритетного значення та викорінює категорію «юридична допомога», що походить з радянського періоду розвитку юридичної науки.

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06. 2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

2. Чебаненко А. Правова допомога і правові послуги – «дві великі різниці». *Закон і Бізнес*. 2011. № 7. С. 28.

3. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 210–212.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

5. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконт, 2007. Т 3. П-Я. 862 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел та ін. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

7. Воробьев А.В. Теория адвокатуры. Москва: Грантъ, 2002. 496 с.

8. Титикало Р.С. Детермінація визначення «Правова та юридична допомога» в теорії адміністративного права. *Кримінальний юридичний вісник*. 2008. №1 (2). С. 292–296.

9. Про Національну поліцію: Закон України від 08.06.2017 № 2097-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

10. Юшкевич Г. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 89–91.

Бессонова Дар'я Андріївна,

студентка магістратури

юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Бостан С.К.

(Запорізький національний
технічний університет)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТУРЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ

В наш час тероризм став складовою частиною суспільних процесів, який суттєво загрожує не тільки національній, а й міжнародній безпеці. Поодинокі колись прояви тероризму сьогодні переросли у масове явище. Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних

дій з метою досягнення злочинних цілей [3]. Частіше за все при підготовці та виконанні акту тероризму здійснюється: 1) розвідка об'єкта – місця події; 2) вибір способу проведення та призначення виконавців (відрізняються залежно від цілі); 3) психічна підготовка виконавців та ознайомлення їх з планом справи; 4) встановлення допоміжних сил для ліквідації виконавця з місця події (при необхідності); 5) проведення акції. В ході проведення терористичних операцій жертвами часто стають громадяни інших країн, що призводить до помітного зниження кількості туристів та виникнення паніки у людей.

Найбільші сучасні осередки – Сирія та Донбас, де спостерігається підвищений рівень терористичної активності таких угруповань як «Ісламська держава» та «ЛНР» і «ДНР». Оскільки це негативне явище розповсюджується на прилеглі території, цілком зрозумілою є тенденція зростання рівня терористичних актів на них. Про це говорить, зокрема, той факт, що суміжні з цими територіями такі країни, як Туреччина та Україна в 2017 році посіли відповідно дев'яте та сімнадцяте місця у світовому рейтингу тероризму [1]. З огляду на це, Кабінет Міністрів України та Уряд Турецької Республіки підписали угоду про співробітництво правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом [2]. Спільність такого негативного явища, сусідство наших країн та туристична активність українців у бік Туреччини суттєво посилює необхідність активізації взаємодії правоохоронних органів Туреччини та України у боротьбі з тероризмом. На питаннях правового регулювання цієї взаємодії, як актуальної практичної та науково-дослідної задачі сьогодення, ми зупинимося більш докладно.

Усвідомлюючи зростаючу та серйозну загрозу тероризму для міжнародного миру та безпеки людства 02 квітня 2004 року було підписано спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва [4]. Сторони зобов'язалися у подальшому посилювати свою співпрацю для запобігання, припинення та виявлення терористичних актів. Також результатом підписання цього документа є щорічні зустрічі Міністрів закордонних справ, розглядання досягнених результатів, обмін інформацією відповідно вирішення регіональних або двосторонніх проблем та пошук вдосконалення співпраці. У 2010 році Рада з розслідування фінансових злочинів Міністерства фінансів Турецької Республіки та Державний комітет фінансового моніторингу України підписали меморандум про співпрацю у сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [5]. Документ підписано для допомоги виявленню осіб, які підозрюються або причетні до відмивання грошей шляхом тероризму.

Найбільш ймовірною загрозою терактів є в святкові дні. Згідно зі статистикою здійснення терактів як в Туреччині, так і в Україні більшість з них були вчинені в дні громадських святкування при великій кількості людей. Також найбільш поширеною умовою є місця скупчення натовпу, наприклад найпопулярніші туристичні місця. Основними причинами терактів у Туреччині є посилення турецько-курдського конфлікту, котрий розпочався в 1984 році, та операція Збройних сил Туреччини проти угруповання «Ісламсь-

ка держава». У зв'язку з цим у грудні 2017 року правоохоронні органи Туреччини посилили захист від терористичних атак і затримали більше 200 підозрюваних у підготовці терактів.

Згідно з чинним законодавством для боротьби з тероризмом компетентні органи України і Туреччини проводять активну співпрацю. Щорічно проводяться засідання з участю Міністрів закордонних справ, де відбувається обмін інформацією відповідно попередження терористичних актів. У серпні 2016 року 40 українських поліцейських повернулися на Батьківщину із Туреччини після закінчення тритижневого курсу по принципах роботи поліцейських під час громадських заходів. Навчання здійснювалося в рамках співпраці між Департаментом поліції Туреччини і поліції України. Головною метою обміну досвідом є розвиток і покращення співпраці у сфері безпеки між Туреччиною та Україною, а також внесок Туреччини в реформування поліції України.

Для покращення протидії тероризму в межах співробітництва правоохоронних органів Туреччини та України необхідно: 1) провести інформування населення щодо дій в умовах загрози або вчинення терористичного акту; 2) здійснити посилення контролю на кордонах країн, забезпечуючи неможливість ввозу зброї або боєприпасів нелегальним шляхом; 3) збільшити число зустрічей вповноважених осіб для обміну досвідом; 4) надати можливість правоохоронним органам обох сторін стажування за кордоном; 5) протидіяти пропаганді тероризму, створенню терористичних угруповань тощо; 6) залучати до співпраці інші країни для більш ефективного запобігання тероризму.

Таким чином співпраця правоохоронних органів України і Туреччини в боротьбі з тероризмом є дуже важливою для обох сторін. Це визначено збільшенням кількості терористичних актів за останні роки, які стали причиною необхідності підвищення якості роботи правоохоронних органів шляхом залучення до співробітництва інших країн. Ефективним результатом попередження тероризму є розширення поглядів на проблему та використання нового досвіду.

1. University of Maryland, Institute for Economics and Peace: Global Terrorism Index. 2017. URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/11/Global-Terrorism-Index-2017.pdf>.

2. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про співпрацю правоохоронних органів від 28.07.2010 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/792_076

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 07.10.2010 р № 763-VII: станом на 23.02.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

4. Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва від 02.04.2004 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/792_039 (дата звернення: 02.12.2017).

5. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму від 05.04.2010 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/792_073

Білозора Ю.С.

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Науковий керівник – к.ю.н. Миронюк С.А.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У ПИТАННЯХ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО В НОВОБУДОВІ

В Україні з 2014 року проходить антитерористична операція (АТО). Ця ситуація, що склалася на сході України, відволікає багато уваги, в тому числі законодавчих органів, тому ряд актуальних проблем, що стосуються нормотворчості у сфері регулювання питань будівництва, позбавлені належної уваги. Наша молода держава мусить витратити багато коштів на проведення АТО, а також на реформування Збройних Сил України, на жаль, замало часу на новобудови, через що будівництвом займаються здебільшого приватні забудовники, які залучають кошти приватних осіб.

Не кожна новобудова в нашій країні вводиться в експлуатацію. Це зумовлено тим, що законодавство, яке регулює процес забудов, не є досконалим, воно дуже мінливе в дозвільних питаннях, оскільки має певні прогалини, і ці питання вирішуються не законодавчими нормами, а через інструкції та положення, які можуть кожного разу змінюватися разом зі зміною керівництва певного дозвільного органу, що, в свою чергу, призводить до того, що забудовники не завжди збирають необхідні дозволи і погодження на певні види робіт або навіть на будівництво, чим саме порушують порядок ведення будівництва. Через це в останні роки дуже актуальним стало питання визнання прав власності на житло в новобудові через суд.

В юридичній науці проблемними питаннями правочинів, пов'язаних з придбанням житла на стадії будівництва, розглядали у своїх наукових працях Н.В. Дроздова, О.М. Дюков, І.В. Курафєєва, Н.І. Пасяда та інші, але ця тема й досі залишається актуальною, і є питання, які не були висвітлені повною мірою.

Більшість спорів, що виникають у сфері нерухомості, пов'язані з діями забудовників, якими останні порушують права осіб, що вклали гроші у будівництво.

На законодавчому рівні не закріплено, який саме вид договору має бути складений між продавцем-збудовником та покупцем житла на первинному ринку, а також не зазначено, які істотні умови в договорі мають бути зазначені, без яких договір вважатиметься не дійсним. Громадянам пропонується укладати різні види договорів при покупці житла на первинному ринку: договори інвестування; договори про спільну діяльність; договори про пайову участь у будівництві; договори про поступку права вимоги тощо. Це пов'язано з тим, що у більшості випадків житло продається на стадії будів-

ництва або й до його початку, і договір купівлі-продажу на цій стадії не можна укласти, оскільки ще не існує предмета договору, адже при укладанні договору купівлі-продажу продавець має визначені зобов'язання, які регулюються цивільним законодавством та іншими законами та підзаконними актами України, стосовно предмета договору [1].

На нашу думку, найбільш поширений вид договору, який укладається при купівлі житла на первинному ринку на стадії будівництва, це договір «про пайову участь в будівництві». Даний вид договору в законодавстві України не має чіткого визначення, тому ми спробуємо дати визначення самостійно.

Щоб краще зрозуміти та дати визначення договору «про пайову участь у будівництві», на наш погляд, необхідно дати визначення поняттям «пай» та «пайовий інвестиційний фонд».

Відповідно до Закону «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV, «пай» – це майновий поворотний внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки [2].

Н.В. Дроздова вважає, що договори пайової участі в будівництві, укладаються як правочини, згідно з якими одна особа (пайщик) зобов'язується внести певний майновий внесок (у вигляді грошей, іншого майна, виконання підрядних робіт тощо), за що по закінченні спорудження будівлі отримує обумовлену договором кількість житлової чи нежитлової площі. Разом із тим даний договір об'єднує зобов'язання із зустрічною і загальноцільовою направленістю, які вимагають різного правового регулювання. Таким чином, вчена робить висновок, що цей договір може набувати виду як загальноцільового зобов'язання простого товариства, так і правовідносин із зустрічною направленістю інтересів сторін [3, с.153].

На нашу думку, договір «про пайову участь у будівництві» – це правочин, згідно з яким одна особа (забудовник) має право залучити на будь-якому етапі будівництва іншу особу (пайщика), який вносить певний майновий внесок, і натомість має зобов'язання, по закінченні будівництва, після дозволу на експлуатацію, передати пайщику визначену кількість площі від об'єкта пайового будівництва за передавальним актом.

Ми дійшли висновку, що договір пайової участі у будівництві не врегульований законодавством, та через це при його укладанні права осіб, що вкладають кошти у новобудову (пайщиків) менш захищені, адже зміст даного виду договорів може бути різним та в більшості своїй слугує на користь забудовників.

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

2. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

3. Дроздова Н.В. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 193 с.

Бурняшова Владислава Віталіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї І СУСПІЛЬСТВІ ТА БОРОТЬБА З НИМ

Сучасний етап державотворення України переживає бурхливі зміни і реформування, що обумовлено євроінтеграційними процесами поряд з цим цей процес суттєво ускладнюється через військовий конфлікт на Сході країни. Також зміни проходять у самому суспільстві, з'являється все більше розбіжностей і суперечностей, що породжує агресію, яка проявляється у вигляді насильства, тому існує необхідність запобігання цьому явищу, оскільки такий процес має тенденцію зростання, що пов'язане із економічним становищем держави, незахищеністю населення, ігноруванням з боку державних органів, соціальним становищем особи, військового конфлікту, з певними складнощами щодо внутрішньо переміщених осіб, узагальнюючи, можна сказати із напруженням настрою суспільства і країни в цілому. Тому гостро постає проблема захисту від насильства і його запобігання в майбутньому.

Актуальність даної теми зумовлена потребами суспільства, оскільки існує тенденція зростання насилля, неможливості встановити і підрахувати скільки людей піддавалися насильству в сім'ї, в колективі, в суспільстві, тому що мало хто готовий говорити про це відкрито. Також тим, що насильство може торкнутися будь-якої особи – чоловіка, жінки, дитини у будь-якому віці і з будь-яким статусом. Також існує необхідність розуміння, що насилля включає в себе не тільки фізичний прояв, а ще психологічний, сексуальний та економічний.

Дослідженням цієї теми займалася В. Лутковська, яка стверджує, що існує необхідність більшого вивчення проблематики насильства і вдосконалення методів захисту від нього. Дослідженням кримінологічної характеристики потерпілих від насильницьких злочинів займається Б. Головкін, зазначаючи, що більшість насильницьких дій вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, безробітними, під впливом сильних емоцій. Класифікуючи причини, що обумовлюють насилля, Сванідзе аналізує практику Європейського суду щодо насилля. Г. Горбова, В. Галуцько, С. Татуєва розкривають сутність насилля та необхідність вдосконалення законодавства.

Сім'я – це перша ланка суспільства, яка впливає на людину і в подальшому супроводжує протягом усього життя. Сім'я – це той інститут, який потребує державного захисту, а в деяких випадках і законного контролю. Проблема насилля сім'ї – це проблема не тільки тієї сім'ї, де воно відбувається, а й усієї держави в цілому, оскільки насилля в сім'ї часто є проблемою розвитку злочинності, психічних відхилень та і взагалі нездорового суспільства.

Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» визначено, що будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Насильство в Україні є досить поширеним явищем і більшість осіб з ним стикалися в якості свідка або жертви. Найчастіше жертвами стають жінки та діти, що зумовлено їх незахищеністю, проте існують випадки, коли від насилля потерпають чоловіки. Однією із найважливіших проблем у боротьбі або застереженні домашнього насилля є те що, в Україні воно є латентним явищем і статистика не відображає повною мірою масштабів сімейного насилля. Це зумовлено тим, що більшість жертв домашнього насилля бояться розголосу, побоюючись осуду суспільства, бездіяльності правоохоронних органів та вірогідності зазнати насилля у більш жорстокій формі. Проте, на нашу думку, жертви домашнього насилля не звертаються за допомогою до правоохоронних органів через те, що наше законодавство передбачає відповідальність тільки у тих випадках, коли до особи вчиняються такі діяння, які підпадають під кваліфікацію статей Кримінального кодексу України. У Цивільному чи Адміністративному кодексах відсутня стаття, яка б передбачала, що насилля в сім'ї є суспільно небезпечним наслідком. Тому існує необхідність внесення доповнень у кодекси та змін у Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».

Ще однією із причин збільшення насилля є збройний конфлікт в Україні, який породжує збільшення прояву гендерного насилля. Особливо збільшується прояв сексуального насилля і врегулювати це питання досить важко, оскільки особам, що були піддані такому насиллю, найчастіше ще й погрожують або вони просто не звертаються за допомогою у відповідні органи. Таким чином, зазнають подвійної дискримінації. Наслідки військового конфлікту відчуваються по всій країні і насилля проявляється ще з більшим розмахом.

На нашу думку, прояв домашнього насилля в Україні – це один із проявів менталітету і певних вікових звичаїв, адже зазвичай головою родини визнається чоловік, а отже, жінка повинна йому підкорюватися, проте якщо це могло існувати у минулих століттях, то у сучасному суспільстві таке явище взагалі не допустимо. Рівність між чоловіком і жінкою повинна існувати у будь-якій сфері життя, що є конституційно закріпленими нормами, тому будь-яке знування чи домінування чоловіка над жінкою порушує найперше рівність, повагу до гідності, особисту недоторканність та і взагалі вільний розвиток особистості. Тому тут постає питання про те, що державі необхідно боротися з цим явищем, звичайно, вона не може втручатися в особисте життя людини (стаття 29 Конституції України), проте повинна забезпечити особу, що потерпає від насилля, належним захистом, тобто захищати від насилля на початковому етапі, а не коли воно переростає у важкі випадки, що супроводжуються побиттям чи смертю особи, а для цього необхідно вдосконалити кримінальне законодавство, запровадити норму, яка б регулювала саме прояв

домашнього насилля, що перетинає мінімальну межу.

Ще одним із аспектів, що потребує більш досконалого врегулювання, є економічне насилля. Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», економічним насильством в сім'ї є умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я. Проте це визначення є недосконалим, адже у більшості випадків існують такі випадки, коли жінка не працює і є повністю фінансово залежною від чоловіка. І в таких випадках жінка взагалі може зазнавати утисків, оскільки у неї відсутня можливість себе фінансово забезпечувати, отже вона повністю знаходиться під владою чоловіка. В чинному законодавстві немає відповідного положення, яке б могло регулювати саме такі випадки.

Звичайно, Україна певним чином намагається запобігти прояву домашнього насилля, насилля над жінками, але воно є не дуже ефективним. На нашу думку, для запобігання даного явища потрібно використовувати сукупність прийомів, способів та заборон. Найперше необхідно підвищувати рівень правової обізнаності у населення, необхідно навчати дівчат, жінок та і чоловік тому, що насилля в сім'ї це проблема і з нею необхідно боротися. Змінити думку про те, що насилля в сім'ї це нормальне явище і з ним живе більшість сімей. Також потрібно створити компетентний орган, який би займався вирішенням питань, які виникають у цій сфері. Визначити спеціальні методи захисту жертв, що зазнали насилля. Законодавство, що регулює цю сферу, повинно відповідати міжнародним стандартам. На нашу думку, найголовнішим є побудова довіри до держави і впевненість у тому, що винний понесе покарання, що порушені права будуть відновлені і людина зможе змінити своє життя, що їй не потрібно буде боятися за своє життя чи здоров'я.

Підсумовуючи можна зазначити, що прояву насилля в будь-якій його формі необхідно запобігати. Необхідно розуміти, що демократичне суспільство будується на рівних правах між чоловіком і жінкою, заперечує існування патріархату чи матріархату. Що проблема насилля в сім'ї – це не тільки проблема конкретної родини, а й всього суспільства, і його розвиток, і відповідно, розвиток демократичної, правової держави можливий лише, коли воно здорове.

1. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 20 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст.70.

2. Руднева О.М., Голіна В.В., Гуторова Н.О., Христова Г.О., Вовк Д.О. Насильство в сім'ї. Коментар. *Гендерне законодавство: Порівняльний аналіз та коментарі*. Київ: Заповіт, 2005.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цим явищами. Київ, 2016.

**Будашкіна Анастасія Олександрівна,
Драгальчук Анна Едуардівна,**
курсанти факультету підготовки,
перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції
Університету державної
фіскальної служби України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ

З прийняттям Цивільного та Господарського кодексів України більш повно регулюються відносини у сфері виконання договірних зобов'язань. Проте виконання договорів, які укладаються при здійсненні господарської діяльності, має характерні особливості. Норми Цивільного та Господарського кодексів не завжди коректно врегульовують окремі аспекти господарських договірних відносин, існують певні розбіжності та неточності (в тому числі, питання правового регулювання договірної відповідальності). Так і норми, які регулюють договірну відповідальність за договором поставки, потребують уточнення та уніфікації.

Дослідженню питань цивільно-правової відповідальності присвятили свої наукові праці Б.С. Антімонов, О.С. Іоффе, З.Г. Крилова, Н.С. Малейн, В.Ф. Яковлев. У процесі розвитку правової науки та вдосконалення договірних форм правовідносин дослідження питань договірної відповідальності здійснили М.И. Брагинский, В.А. Васильєва, В.В. Витрянский, І.О. Дзера, В.В. Луць, Є.О. Харитонов, а також Т.С. Ківалова, С.І. Шимон. Хоча тема відповідальності за договором поставки має деякі наукові напрацювання, вона залишається актуальною і потребує детального вивчення з метою вдосконалення існуючого правового регулювання у цій сфері.

Настання цивільно-правової відповідальності відбувається лише за наявності певних умов. Умовами відповідальності зазвичай називають ті обставини, від наявності чи відсутності яких залежить настання чи ненастання цивільно-правової відповідальності.

Загальною формою відповідальності за невиконання або неналежне виконання договору є відшкодування збитків. Збитки – це грошове вираження шкоди. Вони підлягають відшкодуванню у разі неможливості, недоцільності або відмови потерпілого від відшкодування шкоди в натурі. Відповідно до статті 21 ЦК [1], особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками вважаються: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [2, с. 36].

Розглядаючи питання про відшкодування шкоди, завданої внаслідок договору поставки, спочатку варто зазначити, що договір поставки – це договір,

за яким постачальник (підприємець) зобов'язується в обумовлені строки (строк) передати у власність (повне господарське відання чи оперативне управління) покупцеві товар, призначений для підприємницької діяльності або інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням, а покупець зобов'язується приймати товар і сплатити за нього певну ціну.

За договором поставки постачальник, який є підприємцем, зобов'язується в обумовлені строки (строк) передати у власність (повне господарське відання або оперативне управління) покупцеві товар, призначений для підприємницької діяльності або інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити за нього певну ціну.

Серед умов договору поставки важливе місце займає також розподіл ризиків випадкової втрати чи пошкодження товару і витрат при передачі товару від постачальника до покупця.

Так, розглядаючи проблеми правового забезпечення поставки, не можна не звернути увагу на майже повну його відсутність у сфері виконання даного договору. Неврегульованим є порядок здачі-прийому товару, його перевірки за кількістю та якістю, порядок вирішення спірних питань, відповідальність сторін за неналежне виконання умов договору, норми втрат споживчих товарів при їх перевезенні тощо. Нормативно-правові акти, які б детально регулювали дані питання, прийняті ще за часів існування Радянського Союзу, і хоча не були визнані такими, що втратили чинність, застосування до сучасних умов законодавства 1965–1991 р. не буде ні доречним, ні ефективним. Таким чином, нагальною є потреба прийняття низки спеціальних підзаконних нормативно-правових актів, які регулюватимуть порядок виконання договору поставки [2, с. 37].

Водночас варто зазначити, що відповідальність за договором поставки наступає у вигляді відшкодування збитків і неустойки у вигляді штрафу або пені. Постачальник (виробник) за договором поставки несе відповідальність:

1) за прострочку поставки або недопоставки продукції. В цьому випадку постачальник повинен сплатити неустойку, розмір якої залежить від вартості непоставленої продукції в певний строк і повинен поповнити недопоставлену кількість продукції, яка розподіляється, з урахуванням строку дії ліміту (фонду);

2) за відхилення від вимог щодо якості продукції. Недотримання умов щодо якості продукції тягне різні правові наслідки залежно від характеру правопорушення. Насамперед, дуже часто в продукції виявляються дефекти, які можна й економічно усунути в місці її одержання. На вимогу покупця їх усувають працівники виготовлювача (в тому числі шляхом заміни окремих частин або виробу в цілому) протягом 20 днів, якщо інший строк не передбачено нормативною документацією або договором. Постачальник сплачує покупцеві штраф за поставку неякісної продукції в розмірі 20 % від її вартості;

3) за поставку некомплектної продукції – постачальник повинен докомплектувати продукцію або замінити її комплектною в 20-денний строк після одержання вимоги, якщо інший строк не передбачено угодою сторін. До виконання цієї вимоги покупець може не оплачувати некомплектну продукцію,

а якщо вона вже оплачена, вимагати повернення оплачених сум.

В усіх трьох випадках застосовується штрафна неустойка, тобто збитки повинні бути відшкодовані в повному обсязі. Відшкодування збитків і сплата неустойки не звільняє постачальника від виконання обов'язку в натурі [3, с.116].

За договором поставки певні права та обов'язки має й покупець. Він, зокрема, повинен прийняти продукцію та оплатити її за встановленими цінами. Якщо без згоди покупця поставлено продукцію, не передбачену договором, або з порушенням умов договору, або при відсутності договору, він має право відмовитися від прийняття її для використання і від оплати. В цих випадках продукція приймається на відповідальне зберігання покупця, а у випадках, визначених транспортним законодавством, покупець може відмовитися від приймання продукції від органів транспорту.

Аналізуючи все вищевикладене, можна сказати, що для мінімізації помилок та усунення суперечностей між сторонами договору поставки потрібно вжити таких заходів:

1) у договорі потрібно встановлювати лише ті умови, які задовольняють інтереси обох сторін, є чітко вирішеними і не потребують додаткового тлумачення;

2) включити додаткові вимоги, що стосуються умов дострокової поставки товарів, спеціального маркування і т. д., що відбивають специфіку поставок і представляють практичну і економічну значимість;

3) затвердити нові інструкції про порядок приймання продукції за якістю та кількістю на основі чинних Інструкцій шляхом виключення з них застарілих положень;

4) необхідно включити до складу збитків, які завдані внаслідок невиконання чи неналежного виконання договорів поставки, витрати, які необхідно буде зробити стороні в майбутньому з метою усунення негативних наслідків та відновлення стану, який існував до порушення зобов'язань;

5) удосконалити положення Господарського кодексу України щодо обов'язковості скріплення договору печатками сторін та запропонувати в ст. 181 ГК України передбачити умову щодо скріплення договору печаткою за умови її отримання стороною договору [4].

Отже, можна зробити висновок, що договір поставки, незважаючи на його поширеність і значущість, залишається одним з найменш врегульованих договорів у цивільному і господарському праві. Тому необхідним є внесення змін до чинних нормативно-правових актів з метою усунення неузгодженостей і прийняття спеціальних нормативно-правових актів з метою заповнення прогалин правового забезпечення договору поставки.

1. Цивільний Кодекс: Закон України станом на 19 липня 2017 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Ківалова Т.С. Проблемні питання визначення підстав виникнення зобов'язань відшкодування шкоди за цивільним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2008. Вип. 43. С. 36–42.

3. Шемшученко Ю.С. Укладання договору поставки: проблемні аспекти. *Право і суспільство*. 2012. С. 116–120.

4. Господарський кодекс: Закон України станом на 6 листопада 2017 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

Василенко Юлія Віталіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ГЕНДЕРНЕ КВОТУВАННЯ

Основний Закон України в ст. 24 наголошує, що рівні права жінки і чоловіка забезпечуються наданням їм однакових можливостей участі у громадсько-політичній діяльності [1]. Але незважаючи на цю норму, жінки в Україні продовжують зазнавати дискримінації, зокрема і в політичній сфері, оскільки недостатньо представлені на рівні прийняття політичних рішень.

Дискусійним питанням гендерної політики та наданням квот у своїх працях приділили увагу такі вчені: Т. Мельник, М. Білінської, Н. Фрейжер, О. Савенка, Л. Слободян, Т. Марценюк, Т. Бендас, М. Богачевська-Хом'як, Н. Грицяк, Д. Ісламова, Дж. Елштайн, Л. Кобилянська, К. Левченко та ін.

Одним із засобів реалізації принципів гендерної рівності є позитивні дії, що включають гендерне квотування. Гендерні квоти – це політико-правовий спосіб згладжування наслідків гендерної дискримінації в усіх суспільних сферах шляхом надання легітимної політичної трибуни для артикуляції, представництва та реалізації відповідних соціальних інтересів. У сучасних умовах гендерні квоти – це вид позитивної дискримінації, тобто система пільг, заохочень, заборон і компенсацій, спрямованих на підвищення соціального статусу жінок.

Гендерні квоти виконують ще одну досить важливу соціальну функцію. Завдяки їх запровадженню та дії протягом певного періоду часу долаються гендерні стереотипи свідомості. Раніше дискримінована стать включалася в ті сфери життя суспільства, з яких тривалий час була виключена, і своєю практичною діяльністю доводить спроможність, бажання та корисність у тих сферах професійної діяльності, які мали статево забарвлення, та на тих рівнях посад, які прийнято було вважати нежіночими або нечоловічими [2, с. 26].

Забезпечення рівної політичної участі чоловіків та жінок здійснюється за принципом паритетної демократії, який реалізується за допомогою впровадження квотування. Квотування – це можливість подолання нерівноправного представництва у сфері публічної влади в достатньо короткі терміни, проте це питання є доволі дискусійним та, звісно, має як переваги, так і недоліки. До негативних наслідків введення квот відносять можливий латентний конфлікт між чоловіками та жінками, ставиться під питання кваліфікація кандидатів, коли жінки можуть почуватися неповноправними на обійнятих посадах. А перевагами квотування стає подолання нерівності не тільки у політичному житті, а й загалом встановлення гендерного балансу у суспільстві [2, с. 28].

За даними Міжпарламентського Союзу, станом на 1 січня 2017 року кі-

лькість жінок у парламентах світу складає 23,3 %. У загальному рейтингу серед 193 країн світу Україна за рівнем представництва жінок у законодавчому органі (12,3 %) посідає лише 146 місце.

Квоти вважаються тим механізмом, який приваблює жінок у політику на вищі щабелі влади в ситуації існуючих структурних перепон. Тобто в ситуації, яка характерна і для теперішнього українського політикуму. Незважаючи на традиційно високий рівень освіченості жіночих трудових ресурсів (за даними Держстату, при однаковому ступені загальної вищої та професійної освіти на 88 жінок припадає 71 чоловік, враховуючи похибку кількісного складу населення України), рівень представництва жінок, наприклад, у парламенті, ніколи не перевищував 8,5 % – Верховна Рада останнього, VII скликання (з 2012 р.). Для порівняння: в Руанді цей показник становить 56 %, Андорі – 50 %, Кубі – 45 %, Швеції – 45 %, Фінляндії – 43%, Норвегії – 40 %, Данії – 39 %, Німеччині – 33 %, Афганістані – 28 %, Іраку – 25 %, Франції – 27 %, Польщі – 24 % (за статистикою Світового банку, 2012 р.). Звісно, що позитивні тимчасові заходи мають супроводжуватись й іншими заходами – тренінгами з жіночого лідерства, навчанням ефективній комунікації, політичній грамоті тощо [2, с. 28].

Глибоко вкорінений стереотип стосовно ролі жінки в суспільстві дискредитує її як актора соціального, економічного та політичного життя. У свій час жінка-парламентарій з Буркіна-Фасо зазначала, що «те, що ти жінка – вже є перешкодою само по собі, особливо у поєднанні з соціокультурним тиском патріархальної системи» [3, с. 89].

Практика квотування має застосовуватися в першу чергу в синтезі з виборчою системою, інакше гендерні квоти будуть малоефективними та безрезультатними. Важливо розуміти, що продуктивне функціонування квот прямо залежить від типу виборчої системи. Аналізуючи особливості реалізації механізму гендерного квотування у різних країнах світу, можна зробити висновок, що система запровадження квот є найбільш ефективною у країнах з пропорційною виборчою системою [3, с. 90].

Пропоновані депутатами і громадянським суспільством варіанти реформи виборчої системи, елементом якої, зокрема, є відмова від проведення виборів в одномандатних округах (у рамках мажоритарної системи), покращуватиме шанси жінок на обрання, але перехід від закритих до відкритих списків, а також зменшення розміру округів можуть стати новими перешкодами на шляху успіху жінок у виборчих перегонах. Проте це лише підтверджує необхідність застосування механізмів гендерного квотування, адже якщо жінки не будуть включені до списків кандидатів, то вони не матимуть жодних шансів брати участь у виборчих перегонах і бути обраними. Очевидно, що в рамках пропорційної системи відкритих чи напіввідкритих списків, яка ускладнює шанси жінок на обрання, особливого значення набуває бажання і спроможність партій розширювати можливості участі жінок у виборчому процесі [5, с. 19].

Проте, незважаючи на прийняття більшістю розвинених країн світу системи гендерного квотування, Україна досі не прийняла для себе жодних од-

нозначних рішень стосовно даного питання. Проблема в першу чергу полягає у суспільному сприйнятті масового залучення жінок до політики. Стереотипи, про які вже зазначалося вище, не дозволяють українському політикуму перейти на новий більш якісний рівень гендерних відносин у політичній сфері [3, с. 90–91].

Яскравим прикладом держави, що має законодавчо закріплені гендерні квоти, є Бельгія. Почавши з добровільних партійних квот, нині держава законодавчо закріпила квоти, що поширюються як на місцевий, так і на національний рівень, а представництво жінок сягає близько 30 % на місцевому та національному рівнях. В Україні вже понад десять років тому набув чинності Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Однак він передбачає необхідність представництва жінок і чоловіків без зазначення будь-яких механізмів досягнення цього, зокрема квот. Це питання було найсуперечливішим протягом дискусій у процесі його прийняття. Принцип недискримінації за ознакою статі дійсно стає невіддільною складовою законодавства України, але в більшості випадків такі норми мають лише декларативний характер [4, с. 41].

Підсумовуючи вищевикладене можна дійти висновку, що гендерна ситуація в українській політиці досить невтішна. Україна займає одне з останніх місць в Європі за показником участі жінок у політиці.

Принцип недискримінації за ознакою статі дійсно стає невіддільною складовою законодавства України, але в більшості випадків такі норми мають лише декларативний характер, та вони мають бути не лише декларативними, формально встановленими положеннями, а реально функціонуючими правовими нормами, та закріплювати засоби забезпечення їх належної реалізації на досягнення справжньої рівності чоловіків та жінок як на всіх рівнях життя, так і у політичній сфері країни.

Але потрібно розуміти, що гендерне квотування в політичній сфері не вирішує всіх питань щодо дискримінації жінок у політиці. Однак правильно вибудована система квот може призвести до значних прогресивних кроків стосовно жіночого представництва у політичній сфері.

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

2. Вілкова О.Ю. Гендерне квотування – один із механізмів реалізації гендерно чутливої державної політики зайнятості. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 2. С. 25–29.

3. Іовчева А.М. Гендерна рівність у політиці: теорія та практика. *Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили*. Серія: Політологія. 2009. Т. 122. Вип. 109. С. 88–92.

4. Карась Т.О., Оксамитна С.М. Гендерне квотування в Україні: громадська думка та досвід застосування. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2016. Т. 187. С. 39–47.

5. Суслова І. Участь жінок в українській політиці. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 2(34). С. 18–19.

Гапон Ксенія Андріївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ ДЕПАРТАМЕНТУ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Щодо створення Департаменту захисту економіки (далі – ДЗЕ) у представників громадськості та ЗМІ виникало безліч питань. Їх компетентність, необхідність, і головне, важливість для суспільства і загалом економічного простору нашої держави не раз ставали предметами гострих дискусій як громадськості, так і представників органів влади.

Найбільше побоювання громадян полягало у допущенні колишніх міліціонерів до лав новоствореного підрозділу, ну і звісно – нові поважні посади, які надають можливість отримувати неправомірну вигоду, а не боротися з нею. Але з моменту створення Департаменту минуло вже понад 2 роки, і ми пропонуємо конкретні приклади позитивних підсумків роботи підрозділу, беручи до уваги кількісні показники за 2017 рік.

У першу чергу усі сили і засоби підрозділу у 2017 р. було спрямовано на протидію корупційним проявам. Зокрема серед посадовців органів влади та управління, службовців контролюючих і дозвільних органів, а також встановлення фактів причетності їх до організації незаконних схем виведення бюджетних і державних коштів у тіньовий обіг. Тому що неправомірна вигода – це найболючіше питання, яке на сьогодні турбує українське суспільство.

Звісно, сьогодні існує такий орган, як Національне антикорупційне бюро України, і корупційні прояви та неправомірна вигода – це безпосередньо їх сфера підслідності. Але, якщо взяти до уваги той факт, що Департаментом захисту економіки було викрито 8813 кримінальних правопорушень у сфері економіки, 2511 з яких пов'язані з використанням бюджетних коштів, то питань щодо їх ефективності меншає.

Враховуючи також відсоток відшкодованого майна та фінансових активів до державного бюджету, питання і зовсім зникають, тому що дана цифра сягає майже 3,7 млрд. гривень, які працівники ДЗЕ зберегли не тільки для держави, а і для багатьох громадян.

Пропонуємо більш детально дослідити кількісні показники. Звісно, що не стільки важлива кількість зекономлених коштів, скільки затримання і документування самих правопорушників. Тому результатом за 2017 рік є такі цифри: 293 керівники органів влади та управління були затримані за фактом проявлення наміру незаконного збагачення та отримання неправомірної вигоди, загалом до кримінальної відповідальності притягується 8 прокурорів, 41 працівник Державної фіскальної служби, 19 співробітників Державної митної служби, 25 державних виконавців. Усього за 12 місяців 2017 року задокументовано 701 факт отримання неправомірної вигоди, а загальна сума задокументованих хабарів сягає 45,2 млн. гривень.

І таких показників було досягнуто лише за один рік, за умов, що підрозділ досить новий і тільки починає свою діяльність. Але на рахунку у працівників ДЗЕ вже є декілька дійсно гучних справ. Наприклад, коли на Дніпропетровщині було затримано прокурора Дніпропетровської місцевої прокуратури під час отримання неправомірної вигоди у сумі 25 000 доларів США від громадянина за непритягнення його до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 190 КК України, а на Львівщині працівники Департаменту викрили начальника відділу Міжрегіональної митниці Державної фіскальної служби України під час отримання неправомірної вигоди у сумі 60 500 доларів США.

Але окрім постійної роботи у напрямку викриття фактів неправомірної вигоди, підрозділи ДЗЕ мають і інші напрямки роботи, зокрема, за 2017 рік працівниками Департаменту було затримано 43 організовані злочинні групи, які тривалий час діяли на території України.

Вказані вище аргументи та фактичні приклади, а також статистичні дані та кримінологічні показники дають змогу аргументувати позицію з приводу ефективності і важливості такого підрозділу, як Департамент захисту економіки. На нашу думку, саме завдяки такій роботі правоохоронна система змінюється та вдосконалюється, а разом з нею змінюється і наше суспільство.

Гасанов Ельдар Джамшид-огли,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – Шумейко О.М.
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПІЗНАВАЛЬНИЙ, ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ КОМПОНЕНТИ

Розглядаючи професійно-прикладний аспект діяльності адвоката, можна стверджувати, що адвокат – це взірець юриста, який захищає порушені права людей, допомагає представити грамотно свої інтереси в суді та знайти істину у справі. Для того щоб досягти верхівки адвокатського «олімпі», адвокату потрібно не тільки перечитати та вивчити безліч нормативно-правових актів, законів та кодексів. Адвокат – це всебічно розвинена людина, яка є обов'язково обізнаною з психології особистості. Це питання є надзвичайно актуальним, тому що за реалій сьогодення багато адвокатів покладаються на випадок та тільки на ті сфери своїх знань, в яких вони впевнені хоча б на половину. В цих тезах я сподіваюсь пролити трохи світла на пізнавальний та комунікативний аспекти психології адвоката й заперечити легковажне ставлення до реального місця психології в адвокатській діяльності. Судовий захист – це конституційне право громадянина (ст. 55 Конституції України). Завдяки захиснику обвинувачений (підсудний) отримує можливість більш повно використовувати належні йому процесуальні права, активно брати участь у дослідженні зібраних у справі матеріалів. Що ж являє собою діяльність ад-

воката з точки зору юридичної психології? Згідно з поглядами У. Берни, І.В. Решетнікова, А.Д. Прогілякова тощо, у пізнавальній діяльності адвоката величезне значення приділяється аналізу наявного матеріалу з метою встановлення предмета доказу. У цивільному судочинстві він визначає, якими доказами слід підтвердити обставини, що обґрунтовують вимоги позивача чи заперечення відповідача. У кримінальному судочинстві адвокат ставить по ходу процесуальної дії питання, робить письмові зауваження, аналізує отримані докази з метою з'ясування обставин, що виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його відповідальність. При цьому він користується різними прийомами, наприклад, висловлює недовіру свідченням, даним у суді, висловлює сумніви у тому, чи в доброму стані зір, слух і інші органи чуття свідка, потерпілого та інших. Вказує на наявність явних протиріч між показаннями (слідчий на попередньому розслідуванні отримав одні докази, а суд – інші), на об'єктивні (дощ, сніг, туман і ін.) і суб'єктивні (страх, стрес і т.п.) чинники, які перешкоджали ефективному, достовірному сприйняттю подій [1, с. 46–47]. Особливо плідною є пізнавальна діяльність адвоката при спільному з обвинуваченим ознайомленні з матеріалами справи на стадії попереднього розслідування. Уважне вивчення постанов, протоколів, листів, нотатків, фотографій і т.д. допомагає йому глибоко усвідомити все, що сталося, виявити допущені наслідком помилки і докладно підготуватися до судового розгляду. Не погодитися з цими свідченнями не можна, адже адвокат повинен будувати лінію захисту по справі на цілком правдивих фактах, для яких йому потрібно провести низку дій, щоб отримати ці свідчення. Захисник повинен організувати захист так, як вважає за доцільне, використовуючи різні психологічні прийоми. Дії адвоката, в процесі яких він застосовує різні психологічні прийоми і методи, не повинні викликати підозри у його клієнтів або інших осіб, з якими йому по роду діяльності необхідно спілкуватися і одержувати певну інформацію. Так, з цією метою захисник може використовувати «слабкі місця» обвинувачення. Проте недопустиме «свавілля захисту» несумлінних адвокатів, що використовують протиправні і аморальні засоби. «Захист клієнта будь-якими засобами» не можна допустити в ранг принципів діяльності адвокатів. Діяльність адвоката не може зводитися тільки до логічних побудов. Його завдання – привнести в судовий розгляд дух етичного мислення, створити атмосферу милосердя при обговоренні гострих конфліктних ситуацій, чітко відділити прояв «злої волі» від випадкової провини, показати суду справжні причини досліджуваної події, можливий збіг обставин, що призвели до тимчасового зниження можливостей психорегуляції його підзахисного. Вищенаведене може бути досягнуто тільки за умови повної довіри підзахисного до адвоката. Звісно, адвокат певним чином використовує психологічні прийоми для того, щоб створити такий зв'язок і максимально отримати достовірну інформацію. Автор посібника «Загальнотеоретичні проблеми адвокатології» О.В. Синєокий наводить рекомендації для подолання цього бар'єра в спілкуванні захисника і підзахисного:

1) при спілкуванні захиснику необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості, очікування підзахисного, а також той факт, що він

сам постійно вивчається своїм клієнтом;

2) захисник повинен пам'ятати, що вся інформація, яка поступає від нього, оцінюється підзахисним украй негативно, скептично. На оцінку впливає його психічне напруження, викликане стресовою і фрустраційною ситуацією;

3) відносини підзахисного до захисника визначається більше емоційним сприйняттям, ніж розумом. Тому при першій зустрічі необхідно підготувати перші фрази і дії, якими можна викликати у підзахисного позитивні емоції;

4) захиснику слід бути гранично відкритим не тільки з підзахисним, але і з самим собою. Будь-яке недовір'я, неправда, які допускаються, причому з обох сторін, зводять нанівець всі зусилля по досягненню взаємної згоди і призводять, як правило, до негативного результату.

5) підзахисному слід роз'яснити, що захист можливий виключно тоді, коли між адвокатом і підзахисним будуть виключені взаємні підозри і недовір'я;

6) встановленню контакту з підзахисним сприяє ретельний аналіз адвокатом особи підзахисного і вибір найефективніших в конкретному випадку психологічних прийомів і дій;

7) у процесі захисту адвокату необхідно проявляти максимальну толерантність, коректність, тактовність і стриманість у спілкуванні з підзахисним [2, с. 73].

Організаторська діяльність адвоката спрямована в першу чергу на консультаційне забезпечення своїх клієнтів у цивільних і кримінальних справах. Консультаційна діяльність особливо важлива на підготовчій стадії судового розгляду, коли адвокат у розмові з позивачем, відповідачем, підсудним чи потерпілим повинен пояснити їм важливість дотримання основних правил: не виходити за межі предмета доказування, не намагатися заплутати суд або направити процес хибним шляхом. Необхідно психологічно підготувати підзахисного до складних ситуацій судового засідання, спрогнозувати можливі «повороти» під час оцінки доказів. По цивільних справах, на відміну від кримінальних справ, де попереднє розслідування проводиться слідчим, вся підготовча робота лягає на адвоката. Тут важливим моментом організаторської діяльності є встановлення кола осіб, що залучаються до участі у справі, та забезпечення їх явки на судові засідання, в тому числі це стосується «третьох» осіб. Особливе значення надається організаторській діяльності адвоката, коли злочинцем заподіяно матеріальну шкоду. Для його своєчасного відшкодування, яке може бути враховано судом як обставина, що пом'якшує відповідальність, він підключає рідних обвинуваченого, близьких або інших зацікавлених осіб. Організаторська діяльність адвоката необхідна і на стадії судових дебатів. Він проводить велику роботу з підготовки дебатів, продумує різні судові ситуації і репліки протилежного боку. Юристи вважають, що промову потрібно заздалегідь проговорити перед друзями (або перед дзеркалом), а необхідні докази повинні бути завжди «під рукою» і своєчасно і швидко заявлені в суді [1, с. 46–47]. У роботі захисника особливе місце займає комунікативна діяльність, яка передбачає різні види спілкування з людьми з метою встановлення об'єктивної істини. Комунікативність, як якість особистості, дозволяє захиснику вибрати правильний підхід до людей, нала-

годити особисті та ділові відносини з учасниками кримінально-процесуальної, іншої правової діяльності.

Таким чином, можна зробити певні *висновки*.

Професія адвоката нерозривно пов'язана з психологією, адже для побудови успішної кар'єри він (адвокат) повинен майже кожен день користуватися прийомами психології. Незважаючи на те, що адвокат повинен бути «психологічно підкованим», не кожен психолог зможе врегулювати свій внутрішній стан тривоги, стрес або навіть депресію після напруженої справи. Це дуже часто неконтрольований процес, який потім буде впливати на його професійну діяльність та стан рівноваги в цілому. Психологічні навантаження в судовому засіданні часом бувають настільки напруженими, що спричиняють серйозні нервові та фізичні розлади. Захист особи, яка вчинила злочин проти особистості, проявила жорстокість до своєї жертви – завжди моральний іспит для адвоката, адже він насамперед людина. А яким є моральний стан захисника, коли за підзахисним простежується шлейф тяжких злочинів і ні жалю щодо вчиненого, ні каяття немає, лише одне бажання – уникнути відповідальності з допомогою адвоката. І все це в обстановці громадського осуду злочину і ненависті до підсудного з боку численних потерпілих. Часто почуття присутніх у залі судового засідання родичів, публіки звернені до адвоката, який захищає злочинця, чи виконує таку місію за призначенням суду. Таким чином, загальна психологічна культура адвоката – це знання психологічних законів і закономірностей, що можуть бути використані у професійній діяльності: розвинена професійно-психологічна орієнтованість особистості, тобто вміння вбачати психологічні аспекти у складних ситуаціях реального життя, вирішувати професійні завдання з урахуванням їх психологічних аспектів, повага до людини, орієнтація на розуміння її психології, що повинна цілеспрямовано розвиватися у процесі навчання та первісної професійної адаптації фахівця з тим, щоб у подальшому він мав змогу співвідносити свої професійні дії та поведінку з реальними ситуаціями розслідуваної кримінальної справи, формувати внутрішнє переконання та здійснювати відповідний вплив на учасників будь-якого правового процесу.

1. Берна У., Решетнікова І.В., Прогіляков А.Д. Судова адвокатура. СПб., 1996. С. 46–47.

2. Синєокий О.В. Загальнотеоретичні проблеми адвокатології: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. 108 с.

Грузин Валерія Анатоліївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ

Право на справедливий суд є правом кожної особи, можливість звертатися до суду, котрий гарантує публічний розгляд, де існує заборона вчиняти протиправні та фізичні дії, які перешкоджають скористатися таким правом, розгляд справи впродовж розумного строку. А отже, право на справедливий суд є однією з головних складових правовладдя, тобто одним з основних принципів правдивої демократії та прав людини. Таке право зазначено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Європейська Конвенція з прав людини була прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини, що мала на меті додержання країнами-учасницями Ради Європи основоположних прав та свобод людини. Саме за допомогою неї в країнах Ради Європи запровадився судовий механізм захисту міжнародним правом різних галузей життя населення: економічних, культурних, політичних та соціальних.

З 2006 року і по цей час на території України діє Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Закон передбачає перевірку чинних законів та підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду, а також здійснення юридичної експертизи щодо законопроектів та нормативно-правових актів.

Обов'язковими елементами права на справедливий суд є такі:

- Право на доступ до суду є можливістю особи без усіляких перешкод отримувати судовий захист, тобто рівні умови доступу до судової системи та судової допомоги будь-якої особи, отримати судовий захист як доступ до незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права. Основними перешкодами можуть бути як відсутність правової допомоги, так і її недостатність.

Актуальною проблемою в Україні є порушення права на доступ до правосуддя через збільшення судового збору, тому деякі категорії осіб втратили пільги по сплаті судового збору. Цими особами можуть бути пенсіонери чи малозабезпечені громадяни, у котрих немає можливості сплатити судовий збір, через що вони не можуть мати можливість звертатися до суду чи оскаржити постановлені судом рішення. Отже, можна зробити висновок, що право на вільний доступ до суду, передбачений в міжнародному праві, забороняє відмову в правосудді для будь-якої особи, що є одним з найголовніших елементів права судового захисту.

- Принцип рівності можливостей. Відповідно до такого принципу кожен

учасник судового процесу повинен мати рівні можливості, тобто кожній стороні судового процесу повинні надаватися певні факти стосовно справи або аргументи, якими володіє інша сторона, користуватися можливістю надання відповідей протилежній стороні. Головною ознакою рівності учасників судового процесу є допомога особі незалежно від її соціального чи майнового статусу, релігії, політичних поглядів, статі, кольору шкіри та інших ознак. Але одним з нюансів елементів права на справедливий суд є те, що учасники повинні мати рівні, але не однакові права. На етапі перевірки доказів, їх представлення перед судом, доведення правової позиції в суді сторони мають саме однакові права, що посилює процесуальну активність сторін. Учасники процесу повинні мати такі права: ознайомлення з матеріалами справи, користування правовою допомогою, можливість оскарження судових рішень.

- Незалежний та неупереджений суд, створений на підставі закону. Ознаками незалежного суду виступають: заборона втручання у здійснення правосуддя, відповідальність, що встановлена законом за неповагу до суду, погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного, недоторканність суддів, особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів для здійснення належного судочинства, що встановлено законом. Отже, судова влада повинна бути незалежною як від економічних, так і від організаційних умов. Правові гарантії зазначені в Конституції України та Законі «Про судоустрій і статус суддів». Можна зробити висновок, що суд є незалежним від виконавчої влади та від сторін у певних справах.

- Розумні строки. Таким є найкоротший строк розгляду при вирішенні справи, що є достатнім для судового захисту порушених прав і свобод. Але дотримання розумного строку є індивідуальним для кожного випадку, залежно від складності, підходу органів влади до розгляду конкретної справи та в інших випадках.

- Публічність розгляду справи, тобто гласність та відкритість судового розгляду. Головними ознаками є такі: в усіх судах розгляд справ повинен проводитися відкрито та усно, інформація про місце та час судового розгляду повинна бути доступною, судовий процес може фіксуватися технічними засобами. Публічний судовий розгляд є обов'язковим на усіх етапах розгляду справи. Закритий судовий доступ допускається лише в разі розгляду справи на тему державної таємниці, теми усиновлення, справ, котрі містять інформацію щодо честі та гідності особи. Розгляд справ у всіх судах України є відкритим.

- Презумпція невинуватості. Загалом цей принцип означає, що особа, котра підозрювалася у вчиненні злочину, вважається невинною до того часу, поки її вини не буде доведено у порядку, встановленому законодавством та за вироком суду.

Принцип презумпції невинуватості закріплений положеннями ч.1 ст.11 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винуватість не буде

встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту» [1].

Принцип презумпції невинуватості у правових позиціях Європейського суду визначається однією з основних гарантій справедливого судового розгляду, яка має такі ознаки:

а) презумпція порушується в разі можливого нанесення шкоди порушених прав особи;

б) дія припиняється в разі доведення вини відповідно до закону.

- Процедурні гарантії, недопустимість скасування чи обмеження судового контролю в певних сферах або щодо певних категорій справ. В таких гарантіях мається на увазі те, що: а) обвинувачений повинен бути поінформований про обвинувачення проти нього та з якої причини; б) якщо обвинувачений не розуміє мову, яка використовується в суді, йому повинні надати послуги перекладача безкоштовно; в) мати достатньо часу та можливостей, щоб підготуватися до захисту.

Згідно з Конституцією України та Законом України «Про міжнародні договори і угоди», чинні міжнародні договори є однією зі складових законодавства України. Якщо в міжнародному договорі встановлено інші правила, що є відмінними від встановленого в актах законодавства України, застосовуються правила міжнародного договору. Таке положення зазначено у статті 19 Закону України «Про міжнародні договори та угоди».

З цього можна зробити висновок, що Європейська конвенція про захист прав та свобод є однією зі складових національного законодавства нашої країни та застосовується разом із законодавством України на однаковому рівні. Про це свідчить Закон «Про виконання та застосування практики Європейського суду з прав людини», який було прийнято у 2006 році, та в якому йшлося про таке: при розгляді справ у судах України Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини використовують як джерело права.

Для виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України було прийнято певні законодавчі акти, створено Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, також було внесено певні зміни до Державної виконавчої служби, котра відіграє важливу роль при виконанні рішень Євросуду. В Україні, відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», рішення Європейського суду з прав людини виконуються Державною виконавчою службою України. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2004 року № 553 «Про організаційні заходи, пов'язані із забезпеченням представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини» та з метою забезпечення належного здійснення представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини, а також здійснення контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, було встановлено певний порядок, що регламентує питання взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини щодо збору

необхідних документів та інформації під час розгляду Європейським судом з прав людини заяв зі скаргами на невиконання рішень судів, вжиття заходів з їх термінового виконання та заходів з виконання рішень Європейського суду [2].

Отже, у висновку можна зазначити, що для того щоб в судовій системі України більш доцільно та всеосяжно використовувався принцип справедливого права на суд, потрібно запроваджувати та наслідувати практику Європейського суду з прав людини, вдосконалити механізм забезпечення виконання судових рішень, керуватися принципами верховенства права, принципом законності, ревності, змагальності, гласності та відкритості, обов'язковістю судових рішень. Застосування положень Конвенції про захист прав та Суду з прав людини національними органами та судовими інстанціями дозволить у майбутньому уникати констатації Європейським судом порушення Україною положень Конвенції.

1. Загальна декларація прав людини, ст.11.

2. Про затвердження Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини: наказ 23.09.2013 № 1989/5 24 вересня 2013 р. за № 1642/24174.

Грунічева Юлія Володимирівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Саміло Г.О.
(Запорізький національний
технічний університет)

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ

У процесі демократизації та гуманізації громадського життя, становлення правової держави та поступового втілення в життя політико-правових реформ складаються сприятливі умови для формування у молоді достатнього рівня правосвідомості. Така діяльність є надзвичайно важливою для суспільства та держави в цілому, адже вона сприяє утвердженню свободи особистості і нації, розвитку просвітницької діяльності, національної системи освіти і виховання.

Основною цінністю, захищати та охороняти яку покликане право, є життя кожної особи та існування суспільства в цілому. В особистому та соціальному житті кожної людини провідну роль відіграють такі основоположні цінності, як рівність, справедливість та свобода. Необхідними умовами для гідного життя людини у суспільстві є захищеність державою її основних прав – право на життя, свободу, особисту недоторканність, участь у громадському і політичному житті суспільства. У процесі здійснення політико-правової ре-

форми в Україні чітко прослідковується недостатня можливість науки вплинути на розв'язання конкретних складних проблем сучасного суспільства та втілення в життя своїх рекомендацій та висновків. Специфіка праворозуміння як явища виражається в уявленні про право як ціннісно-нормативну систему, що підкреслює не лише нормативно закріплену, а й ціннісну суть усього механізму дії права. Право націлено на охорону, реалізацію та закріплення цінностей, що, в свою чергу, важливо для формування правосвідомості кожного громадянина.

Цінності являють собою суть свідомості людини та основу її світогляду.

Формування ціннісних орієнтацій особистості, яке відбувається у молодому віці, визначає в майбутньому ставлення людини до інших людей та самої себе, її положення в суспільстві, становлення як особистості і як громадянина. Особливо це стосується права та правових явищ і процесів, що відбуваються у суспільстві.

Актуальність також зумовлена необхідністю в умовах формування в Україні нових соціальних цінностей і становлення правової держави використання аксіологічного потенціалу права як основи його соціальної значущості та ефективності.

Проблема правосвідомості молоді досліджувалася у працях таких науковців: В. Васютинський, Н. Євпалова, М. Марченко, А. Полякова, Н. Місюра, С. Тугутова, В. Устінов та ін.

Ціннісні орієнтації людини складаються в певну систему. Серед усієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими, або глобальними, тобто властиві переважній більшості людей, наприклад: Свобода, Праця, Творчість, Гуманізм, Солідарність, Чесність, Вихованість, Інтелігентність, Сім'я, Нація, Народ, Діти. Зниження значення цих цінностей викликає в нормальному суспільстві серйозні занепокоєння.

У ході історичного розвитку сформувався цілий ряд механізмів, з допомогою яких здійснюється передача цінностей з покоління у покоління. Серед них чільне місце посідають: сім'я, церква, мистецтво, література, культура [2, с. 298].

Відомо, що особливо значущим регулятором життєдіяльності й поведінки людини є цінності та ціннісні орієнтації. Вони виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є елементами когнітивної структури особистості, з іншого – елементами її мотиваційно-потребової сфери, що спричинено двоїтим характером системи цінностей, які зумовлюються одночасно індивідуальним і соціальним досвідом.

Сьогоднішнє українське суспільство В.О. Васютинський характеризує як таке, яке послуговується цінностями ліберальними або соціальними. Перші більшою мірою орієнтовані на сумлінну працю та співпрацю, рівність, справедливість, колективізм, соціальний захист тощо. У других насамперед преферуються право на власність, приватна ініціатива, менеджерські здібності, індивідуалізм, відкритість, конкуренція. Отже, очевидними є розбіжність і належність до різних полюсів, що за законом боротьби протилежностей має стати основою для розвитку. В.О. Васютинський вважає, що чим розвинені-

шим ставатиме суспільство, тим менше розбіжностей, антагонізму буде залишатися між цими ціннісними площинами [1, с. 42].

Правосвідомість впливає на загальний світогляд особи та систему її ціннісних орієнтацій. Необхідно зазначити, що основні ціннісні установки особа отримує саме в період навчання – так, студент з достатнім рівнем правових знань більш чітко усвідомлює власну роль у житті та розвитку держави, позиціонує себе як відповідального громадянина – учасника багатогранних правовідносин.

Знання правових норм виконує свою превентивну функцію. Достатньо розвинена правосвідомість може стимулювати особу до виконання, використання, застосування норм права та запобігти їх порушенню.

Політичні пріоритети молоді також змінилися.

Колишня апатія до політичного життя країни та показна політична активність поступилися місцем свідомій політичній участі значної частки студентів (до 33 %); поміркованому ставленню до політичних подій (46 %) і відторгненню політичних мотивів (21 %). Соціологи зазначають, що жодна з політичних сил не має справжньої підтримки у молоді.

Отже, ціннісні орієнтації особистості не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й складають світогляд людини [3, с. 29].

Студентам неюридичних факультетів властивий «правовий інфантилізм», який виражається в недостатній обізнаності у правовій сфері.

В розвитку ціннісних орієнтацій потрібно прагнути до формування правосвідомості.

Тому варто зазначити, що, формуючи правову свідомість молоді, необхідно прикладати максимум зусиль для підвищення рівня їх правової культури, яке включає в себе не тільки знання права, а й ставлення до правових цінностей, установки на прояв соціально-правової активності, можливість активно реалізовувати як свої права і обов'язки, так і відстоювати права інших громадян. Це вимагає певного удосконалення організації та змісту правового виховання, його приведення у відповідність до сучасних професійних вимог.

Отже, можна зробити висновок, що ціннісні орієнтири особистості не тільки визначають мотивацію її поведінки, а й складають ядро її світогляду, що є надзвичайно важливим для закладення основ правосвідомості. Ціннісні орієнтири осіб формуються у процесі виховання та навчання, оскільки навчання націлено не стільки передати знання в конкретній галузі науки, стільки забезпечити загальний розвиток особистості задля її самореалізації. Через виховання відбувається передача ціннісних орієнтацій суспільства на різних рівнях його буття.

Задля покращення рівня правосвідомості молоді можна запропонувати певні заходи, що забезпечать належний рівень правової обізнаності молоді.

До таких заходів можна віднести додаткові фахові курси з правознавства, що не тільки допоможуть сформуванню правосвідомості особистості, а й зумовлять її готовність дотримуватися приписів права. Оскільки студентська молодь, як рухома сила суспільства, постійно збільшується та долучається до політичного життя, доцільно було б розробити окремі розділи у курсі кожної гу-

манітарної науки, які б сприяли означенню ціннісних орієнтацій студентів, що, в свою чергу, стане підґрунтям для формування правосвідомості громадян.

Впровадження освітніх новацій допоможе молоді всесторонньо розвиватися та звернути увагу студентів на те, яку важливу роль відіграє право у суспільному житті. Правова компетентність стане міцним фундаментом для формування правосвідомості на достатньо високому рівні, що допоможе особі гідно реалізувати себе в найрізноманітніших аспектах суспільної та громадської діяльності.

1. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. За ред. С.Д. Максименка. К., 2006. Т. 8. Вип. 6. С. 40–45.

2. Волков Ю. Г., Добренев В. І., Кадарія Ф. Д. та ін.. Соціологія молоді: навч. посібник. Ред. проф. Ю.Г. Волкова. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2001. 576 с.

3. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького ін.-ту соц. технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 26–30.

4. Федін Д. Г. Значення правосвідомості в системі суспільної свідомості. *Форум права*. 2011. № 3. С. 813–817.

Гук Владислава Володимирівна,
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Науковий керівник – викл. Тимофєєв В. П.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Реформа органів Національної поліції України стала надзвичайно важливим кроком у розвитку та функціонуванні демократичної правової держави. Створення принципово нової системи поліції пов'язано з потребою суспільства в охороні прав, свобод та законних інтересів, захисту від правопорушень тощо. Національна поліція здійснює свої функції на певних керівних засадах, які визначені нормативно-правовими актами України, серед яких провідна роль належить Конституції України. Крім того, створення органу Національної поліції зумовило собою прийняття нового Закону України «Про Національну поліцію», який серед багатьох нових правових норм включив у себе і принципи діяльності поліції, що не було притаманно Закону України «Про міліцію». У більшості європейських країн органи поліції за правову основу своєї діяльності поряд із нормативно-правовими актами ставлять систему принципів, які є такими ж обов'язковими для виконання.

Будь-яка діяльність державних органів базується на найбільш ґрунтовних засадах, що дозволяє здійснювати свою діяльність у відповідності до за-

гальних цінностей. «Принципи діяльності поліції можна визначити як основні загальні норми, що відображають сутність цієї діяльності» [1, с. 65]. Лише, діючи на таких загальноприйнятих засадах, органи національної поліції можуть досягнути найбільш повного виконання поставлених державою завдань. З огляду на це, законодавець попіклувався про новий Закон, де зазначив про принципи діяльності поліції.

В Законі України «Про Національну поліцію» питанню принципів відведено окремий розділ, де зазначено про такі, як: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність [2].

Одним із принципів, зазначених у Законі, є верховенство права (ст.6), який є фундаментальним правовим принципом, і полягає у тому, що людина народжується з невіддільними правами, наданими їй від природи. Людина, її життя, здоров'я – найвища цінність, ніхто не може порушити їх, навіть шляхом прийняття законів. Наступним принципом є дотримання прав і свобод людини (ст. 7), який витікає із попереднього. Відповідно до закону, будь-які права, гарантовані людині Конституцією, іншими законодавчими актами або міжнародними угодами чи договорами, не можуть бути обмеженими у діяльності органів поліції. Цей принцип дуже тісно пов'язаний із діяльністю Національної поліції, яка будучи наділеною широким колом повноважень, іноді порушує права, свободи та законні інтереси людини, що є неприпустимим.

Принцип законності (ст. 8) є основоположним принципом діяльності як поліції, так і інших органів держави. Його сутність передбачена суворим дотриманням закону кожним працівником поліції. «Метод законності є основою для застосування інших методів державного управління: організації, примусу, виховання, контролю тощо. Він передбачає високий рівень правової культури й одночасно є засобом підвищення рівня загальної та правової культури» [3, с.36].

Законодавцем зазначено про принцип відкритості та прозорості, який полягає у здійсненні поліцейськими підрозділами інформування органів державної влади і місцевого самоврядування, а також суспільства про вчинювані дії та результати своєї роботи. Ця засада прямо впливає на ступінь довіри з боку громадськості до органів поліції. Щодо наступного принципу політичної нейтральності, «Закон України «Про національну поліцію» встановлює, що поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань» [1, с.65]. Така позиція полягає у тому, що поліція покликана служити на вірність українському народові, а не окремим організаціям політичного спрямування.

Цікавим є принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, адже саме від того, як поліція співпрацює з громадянами, залежить ефективність виконання покладених на неї завдань. Останнім принципом, який закріплено у законі, є принцип безперервності. Він пояснюється забезпеченням

постійного здійснення поліцією своїх завдань. «Дотримуючись принципу безперервності, поліція перебуває в постійній готовності для реагування на злочинні прояви, надзвичайні ситуації та інші події» [3, с.45].

Відтак, принципи діяльності Національної поліції є певними відправними засадами, якими керуються поліцейські під час виконання своїх завдань. Дотримання принципів, закріплених законодавством, є одним із кроків до ефективності діяльності органів поліції, збільшення довіри з боку населення, дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також попередження, припинення та розкриття злочинів і правопорушень.

1. Денисюк Д. С. Принципи діяльності національної поліції України: теорія та практика реалізації / Д. С. Денисюк // Митна справа. - 2015. - № 5. - С. 63-68.

2. Закон України «Про Національну поліцію» 07.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

3. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка]. – Харків, 2016. – 408 с.

Гусєва Євгенія Ігорівна,
здобувач кафедри адміністративного
та господарського права
Запорізького національного університету

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

У процесі становлення України як незалежної демократичної держави відбуваються значні перетворення на шляху досягнення демократичних як засад публічного управління взагалі, так і громадянського суспільства зокрема. Взаємозв'язок держави і громадянського суспільства знаходить свій прояв у встановленні та закріпленні на законодавчому рівні відповідних прав і обов'язків громадян, що, у свою чергу, впливає на формування їх правового статусу.

Головне їх спрямування полягає в досягненні гарантування прав людини і громадянина, таких найважливіших цінностей, як життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека. Однією зі сфер такого спрямування є безпека дорожнього руху. Саме тому на цьому шляху набувають значення наукові та організаційні механізми впливу на безпеку дорожнього руху з метою створення ефективної системи її забезпечення [1, с.1].

Реалізуючи свої права, свободи та виконуючи покладені обов'язки у сфері публічного адміністрування, громадяни вступають в адміністративно-правові відносини з органами публічної адміністрації, їх структурами та посадовими особами. Сьогодні з огляду на рівень розвитку соціально-політичних і державотворчих процесів основна роль у них відводиться як громадянському суспільству в цілому, так і окремій особі – громадянину зок-

рема. Громадянське суспільство, як основа формування правової держави, є системою взаємодії рівноправних і водночас вільних громадян України, що формується на засадах добровільності. Формування такої системи відбувається в межах права, а також не повинно піддаватися впливу з боку держави, яка має лише створювати умови для вільного розвитку вказаної системи.

Відносини, які виникають у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, можна поділити на дві групи. Перша – це відносини адміністративно-юрисдикційного характеру, в яких громадяни виступають як суб'єкти адміністративно-деліктної відповідальності (водії, пішоходи, спеціальні суб'єкти, інші учасники дорожнього руху) та у зв'язку із застосуванням до них засобів публічного примусу. Переважно посилення заходів, спрямованих на безпеку дорожнього руху, відбувається за постійним намаганням законодавця посилити адміністративну відповідальність у цій сфері, про що можуть свідчити останні зміни до чинного законодавства. На наше переконання, не всі зміни позитивно впливають на загальну ситуацію на автошляхах. Виключно каральною спрямованістю проблему не вирішити. Так, наприклад, впровадження абсолютно визначених санкцій, безальтернативних штрафів, на думку Головного юридичного управління Верховної Ради, унеможливить реалізацію вимог частини другої статті 61 Конституції України та низки загальних положень адміністративного права, зокрема передбачених частиною другою статті 33, статтями 10, 11, 34 та 35 Кодексу України про адміністративні правопорушення, щодо індивідуалізації відповідальності, з якими важко не погодитися. А фактично виключення такого адміністративного стягнення як попередження із санкцій статей, які передбачають відповідальність водіїв за порушення правил дорожнього руху, є доказом саме каральної спрямованості законодавства. Іншою проблемою постає відсутність з 2015 року практики притягнення до відповідальності за перевищення швидкості руху водіями транспортних засобів з причини відсутності сертифікованих приладів фіксації швидкості руху. В той час, коли перевищення швидкості руху є основною причиною дорожньо-транспортних пригод, більше двох років не запроваджується система автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху.

Друга – це відносини неюрисдикційного характеру, пов'язані із забезпечення громадянами безпеки дорожнього руху, надання відповідних адміністративних послуг в цій сфері (отримання посвідчення водія, відкриття певних категорій на право керування транспортним засобом, реєстраційно-дозвільні провадження, пов'язані з реєстрацією транспортних засобів, дозволів на перевезення небезпечних та негабаритних вантажів тощо). В широкому розумінні, це все те, що пов'язано з належним забезпеченням публічною адміністрацією участі громадянина у сфері безпеки дорожнього руху.

В неюрисдикційних відносинах громадяни постають як об'єкти впливу з метою попередження ними порушень правил дорожнього руху, зокрема, підвищення рівня їх водійської підготовки, використання різних форм соціальної реклами, телепередачі з профілактики безпеки дорожнього руху, посилення навчальних програм, надання медичної допомоги, в тому числі учасниками дорожнього руху, та багато інших заходів, які спрямовуються у пер-

шу чергу на правосвідомість громадян і мають через зазначені профілактичні заходи вплинути на безпеку дорожнього руху. Слід підкреслити, що громадяни постають як об'єкти впливу численних суб'єктів забезпечення безпеки дорожнього руху, серед яких домінуючим залишається поліцейська складова, яка перейшла від Державної автомобільної інспекції до Національної поліції. І фактично за патрульною службою Національної поліції залишаються ті обов'язки, які були за Державтоінспекцією. А в умовах, коли забезпечення безпеки дорожнього руху виступає лише одним із завдань патрульної служби, виникають питання з виконанням інших завдань, які неодмінно вступають між собою у своєрідну конкуренцію. А за умови становлення нової поліції виникають складнощі, які не йдуть на користь її авторитету. Вважаємо недостатньо обґрунтованим делегування основних повноважень у сфері безпеки дорожнього руху до Національної поліції.

Ситуація на автошляхах ускладнюється не тільки за рахунок збільшення потоку транспортних засобів, ускладнення умов, а і з причини людського фактора – нехтування правилами дорожнього руху, низька загальна культура, правосвідомість. Такий стан не може влаштовувати ні тих, хто порушує правила дорожнього руху, ні законослужняних громадян. Разом з тим сучасний стан забезпечення безпеки дорожнього руху, особливо у великих містах, на автомагістралях такий, що можна стверджувати, що всі учасники дорожнього руху (не тільки водії, а і пішоходи, велосипедисти, інші учасники дорожнього руху) вчиняють щоденно порушення правил дорожнього руху. Певним визнанням цієї тези, може слугувати опосередковане визнання державою цього фактора при встановленні такого виду адміністративного стягнення як штрафні бали. Які, по суті, є «індульгенцією», своєрідним попередженням перед застосуванням штрафу. І це зрозуміло за таких умов руху транспортних засобів. Яким буде превентивний ефект, можна дізнатися лише після загального встановлення камер фіксації порушень правил дорожнього руху та повного впровадження системи автоматичної фіксації та її функціонування за певний період.

За таких умов, на нашу думку, слід переглянути традиційний погляд на участь громадян у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Якщо у разі надання різних адміністративних послуг відповідні відносини виникають, як правило, за ініціативою громадян задля забезпечення певних потреб у цій сфері, саме такої ініціативи слід очікувати від громадян (стимулювання) за умови, коли відносини регулятивні переростають у відносини охоронні, і в результаті порушення правил дорожнього руху настає адміністративно-деліктна відповідальність. Але здебільшого охоронні відносини виникають за участі держави, в особі представника певного органу (патрульної служби), а громадянам відводиться роль свідка, потерпілого, заявника або порушника.

Втім, сучасні реалії суспільного життя, розвиток інформаційного суспільства дають підстави вважати, що зазначені реакції суспільства на порушення правил дорожнього руху є їх громадянською позицією. Ми спостерігаємо суспільні реакції на грубі порушення правил дорожнього руху (особливо паркування), на резонансні ДТП, коли люди ситуативно об'єднуються, нефо-

рмально гуртуються, слідкують за фіксацією місця події, огляду місця події, на стан сп'яніння, непоодинокими є випадки переслідування порушників, навіть затримання та доставляння порушників. За допомогою соціальних мереж суспільний резонанс та наголос на подію має миттєве розповсюдження. За таких умов вважаємо за потрібне визначити: 1) потребу у публічній (державній) підтримці забезпечення громадських ініціатив; 2) їх законодавчого врегулювання; 3) наукового обґрунтування; 4) суспільного обговорення.

Існуючий стан безпеки дорожнього руху засвідчує актуальність цієї проблематики в наукових колах, серед практиків, а також потребу суспільства в подібних дослідженнях для досягнення очікуваних результатів у цій сфері. З огляду на розпочатий в Україні черговий етап адміністративної реформи, оновлення змісту сучасної доктрини українського адміністративного права, постає наукове завдання у вирішенні проблеми безпеки дорожнього руху на принципово нових засадах, окреслених доктриною адміністративного права, європейським вектором розвитку держави, через формування моделі публічного адміністрування безпеки дорожнього руху в Україні [2].

1. Гаврилюк Р. В. Адміністративна правосуб'єктність особи в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: автореф. дис... к.ю.н. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 16 с.

2. Доненко В. В. Нові форми соціальної активності у сфері публічного адміністрування безпеки дорожнього руху. Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ: зб. наук. праць. 2012. № 4. С. 191–198.

Задоя Вікторія Євгенівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

З моменту свого існування держава пережила велику кількість змін, вона дуже стрімко розвивається, відбуваються різноманітні зміни не лише в державному ладі, суспільному житті, а і в законодавстві також.

Питання розподілу державної влади залишається відкритим і жодного разу не підлягало змінам. На даний момент це питання є актуальним, воно розглядалося у працях багатьох вчених: В. Авер'янова, С. Алексєєва, О. Анікевича, В. Атаманчука, М. Байтіна, К. Бельського, С. Бобровник, О. Дашковської, Ю. Дмитрієва, Л. Дюгі, Г. Єллінека, А. Зайця, І. Ільїна, Т. Кашаніної, Б. Кістяківського, М. Козюбри, Ф. Кокошкіна, І. Коліушка, А. Колодія, О. Копиленка, М. Коркунова, Н. Крилової, М. Крутоголова, С. Лисенкова, Д. Ллойда, Д. Лук'янова, Г. Манова, О. Петришина, П. Рабіновича, В. Селіванова, Ф. Тарановського, В. Тація, В. Тененбаума, Ю. Тихомирова, Ю. Тодики, В. Халіпова, М. Цвіка, Т. Чехович, В. Чиркіна, В. Шаповала, Г. Шершеневича, О. Ющика. Всі ці вчені дотримуються однієї думки, що ро-

зподіл державної влади на три гілки влади: законодавчу, виконавчу і судову – на даний момент є неактуальним.

Відповідно до історичних даних, вперше на території України принцип поділу державної влади був запропонований 1710 року в Конституції Пилипа Орлика, але, на жаль, офіційного закріплення не відбулося.

Вже в Конституції 1996 року вперше офіційно з'явився поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Відповідно до статті 6 Конституції України, «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [1, с. 6].

За словами В. Костицького, який брав участь у написанні Конституції, вони припустилися методологічної помилки стосовно державного поділу. Вона полягала в тому, що багато державних органів просто неможливо віднести до жодної з цих трьох гілок.

Наша країна прагне досягти одного рівня з країнами Європейського Союзу, але європейські держави і Тайвань виокремлюють виборчу, засновницьку, юридичну, екзаменаційну, контрольну гілки влади, які охоплюють усі сфери державної влади.

В Україні проблемою поділу державної влади є невірний розподіл гілок влади: законодавча гілка представлена лише Верховною Радою України, яка має право приймати закони та щорічно затверджувати бюджет; виконавча гілка представлена Кабінетом Міністрів України, який забезпечує виконання законів та інших нормативно-правових актів, які видає законодавча влада; судова гілка представлена Конституційним судом, який наділений правом тлумачити Конституцію України, та судами загальної юрисдикції, які здійснюють правосуддя. До жодних з цих гілок не можна віднести: прокуратуру – внаслідок її функцій та завдань, котрі вона виконує; Президента; Рахункову палату України, яка є органом державно-бюджетного контролю, який підзвітний Верховній Раді України і діє самостійно і незалежно від інших державних органів; Антимонопольний комітет; виборчу комісію. діяльність якої полягає в підготовці та організації будь-яких виборів.

В даній проблемі доцільно звернутися до законодавства європейських країн і переглянути розподіл державної влади. Проблема створення оптимальної моделі поділу державної влади є найбільшим невирішеним питанням у конституційному регулюванні.

Для вирішення цієї колізії необхідно переглянути деякі статті Конституції України, переглянути деякі питання в державному ладі, конституційному ладі, переглянути повноваження та функції всіх державних органів.

1. Конституція України.

2. Мартинюк Р. С. Дилема політики і права в новітньому вітчизняному конституційному процесі. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»: зб. наук. праць*. Острог. 2010. Вип. 4. С. 290–300. (Серія «Політичні науки»).

3. Мартинюк Р. С. Інститут імпідменту в Україні: вади вітчизняної моделі. *Право України: юрид. журн.* 2008. № 2. С. 105–108.

4. Мартинюк Р. С. Інститут парламентської більшості у вітчизняній політико-правовій практиці. Вибори та демократія : наук.-просвіт. правн. журн. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». 2010. № 2–3 (24–25). С. 69–77.

5. Мартинюк Р. С. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України : юрид. журн.* 2011. № 1. С. 200–208.

6. Матузов Н. І., Малько А. В. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Москва: МАУП, 2007. 541 с.

7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ, 2010. 625 с.

8. Кучук А. Поділ державної влади та правоохоронна діяльність. *Підприємництво, господарство і право.* 2009. № 1. С. 68–71.

Землянко Марія Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Грицай І.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНИ

В час реформування української держави важливою складовою забезпечення соціального процесу стає гендерна проблематика, забезпечення однакових можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності чи соціального походження. Відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття, прийнятих світовим співтовариством у 2000 році, одним із пріоритетів міжнародного розвитку є забезпечення гендерної рівності.

Гендерна нерівність має багато причин, і одна з них – стійкий розрив у справедливій оплаті праці та відсутність чіткого механізму вирішення питання гендерної рівності на законодавчому рівні. Хоча за роки незалежності нашої країни було прийнято низку законодавчих актів, які забезпечують та передбачають гарантії гендерної рівності.

Останнім часом в українському науковому колі поняття «гендерна рівність» набуває все більшої змістовності. Зокрема, проблеми гендерної рівності висвітлювалися у роботах С. Бандура, Д. Богині, В. Близнюк, О. Грішнєвої, В. Куценко, Е. Лібанової, А. Чухна, Т. Марценюка, С. Гаращенко, О. Савенок, Л. Яковлева, А. Рандіна та ін.

Ми ставимо собі на меті проаналізувати та знайти шляхи подолання проблеми гендерної рівності нашої держави.

Рівні права є однією із найважливіших ознак правової держави. Будь-яка правова держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених як міжнародним законодавством, так і національним.

На міжнародному рівні рівність між жінками та чоловіками закріплює Загальна декларація прав людини, яка підтверджує принцип недопущення дискримінації і проголошує, що всі люди народжуються вільними та різними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені в ній, без будь-якої різниці, в тому числі щодо статі. Також

доцільним було б додати, що міжнародна спільнота, в тому числі і наша країна, розробили та ухвалили Стратегію гендерної рівності на 2014–2017 роки, стратегічними цілями якої є: по-перше, боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією; по-друге, запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та досягнення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень.

Українське національне законодавство, як будь-яке законодавство правової держави, містить низку нормативно-правових актів, що стосуються гендерної рівності. Перша законодавча норма міститься у ст. 3 Конституції України, яка закріплює принцип рівності жінок та чоловіків, та у ст. 24, що розуміє у своєму змісті рівність прав жінок і чоловіків у будь-якій сфері діяльності. Конституція не є єдиним джерелом, який тлумачить принципи і норми гендерної рівності, також існують профільні Закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо. Але норми цих законів залишаються декларативним через низку причин.

Серед найбільш яскравих прикладів законодавчих положень, що призводять до гендерної нерівності, можна назвати такі: в Україні заборонено використовувати працю жінок вночі; більше 500 видів робіт є забороненими для жінок; внесення змін до таких Законів України: «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо удосконалення пенсійного забезпечення; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення», які ставлять під загрозу гендерну рівність у нашій державі.

Зазначені недоліки законодавства посилюються недосконалою системою проведення гендерної та антидискримінаційної експертизи проектів нормативних актів. Необхідно також зазначити, що Україна в умовах військового конфлікту відступила від низки зобов'язань у сфері прав людини. На практиці це призводить до випадків, коли суди відмовляються розглядати посилення сторони у справі на дискримінаційний характер припису нормативного акта.

Незважаючи на безліч недоліків нашого законодавства щодо питання гендерної рівності, існують і позитивні законодавчі кроки, на які хотілось би звернути увагу. По-перше, це нове для юридичної практики України поняття *гендерної ідентичності*, запроваджене ЗУ «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу» від 12.11.2015 р. № 785-VIII, яким заборонено дискримінацію у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від *гендерної ідентичності*.

Підсумовуючи все вищезазначене, ми виробили рекомендаційні кроки подолання кризи гендерної рівності України:

1. Необхідною є організація спільних заходів за участю представників державних інституцій і громадянського суспільства з метою вироблення спі-

льного бачення подальших дій щодо ефективної реалізації принципу гендерної рівності в публічній і приватній сферах відносин.

2. Державі необхідно звернути особливу увагу на проблему домашнього насильства і насильства щодо жінок.

3. Україна має докласти зусиль щодо приведення національного законодавства у відповідність із вимогами Стамбульської конвенції та створити усі необхідні передумови її ратифікації.

4. В якості окремого завдання вбачається створення юридичних механізмів реалізації прав жінок, які потенційно можуть стати жертвами подвійної дискримінації

5. Україна має продовжити вироблення належних практик, які дозволять підвищити політичне представництво жінок.

Отже, в нашій країні існують як певні проблеми, так і позитивні зрушення щодо вирішення питання гендерної рівності. Оскільки Україна йде шляхом Євроінтеграції з країнами ЄС, є доцільним перейняти досвід країн, які займають лідируючі позиції у рейтингу країн з високим показником гендерної рівності.

Ісаєв Олександр Миколайович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Максакова Р.М.
(Запорізький національний
технічний університет)

ДЕПУТАТСЬКИЙ ЗАПИТ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Парламентський контроль – досить широка за напрямками проведення і диференційована за формами реалізації функція Верховної Ради України. Але, незважаючи на наявність в Україні розгалуженої системи суб'єктів парламентського контролю, таких як парламентські комітети, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, та ін., реалізацію Верховною Радою України функцій з контролю не можна охарактеризувати як високоефективну. Це обумовлюється недостатньою системністю досліджень українськими вченими проблематики парламентського контролю, недостатнім досвідом та практикою контрольної діяльності в умовах перебудови України на шляху до нових соціально-економічних та політичних цілей, наявністю невирішених проблем, пов'язаних з недосконалістю законодавчого регулювання, перебуванням процесу формування контрольної функції парламенту в стані розвитку та недостатнім використанням своїх контрольних повноважень.

Окремі питання діяльності парламенту розглядали у своїх працях такі вітчизняні вчені: О. Андрійко, А. Георгіца, А. Колодій, М. Мироненко, В. Опришко, В. Погорілко, Ю. Тодика, В. Шамрай, Ю. Шемшученко,

В. Шаповал та інші. Проблеми проведення парламентського контролю досліджували Ю. Барабаш, О. Бланкенагель, К. Бугайчук, І. Залюбовська, С. Ківалов, О. Майданник, О. Музичук, С. Саган, І. Троханенко. Проте недостатність системних досліджень українськими вченими проблем теорії парламентського контролю в Україні, відсутність науково обґрунтованої фундаментальної теорії парламентського контролю, необхідність удосконалення законодавства з метою розширення повноважень Верховної Ради України з контролю за діяльністю органів державної влади обумовлює необхідність наукової розробки питань парламентського контролю.

В. Шаповал дає таке визначення парламентського контролю – це діяльність парламенту, його органів та посадових осіб, а також інших державних органів і посадових осіб, з відповідною метою функціонально поєднаних з парламентом, у здійсненні повноважень контролю за виконавчою владою, насамперед урядом, яка полягає у перевірці виконання законів, рішень тощо [5, с. 323].

Законодавством України передбачено комплекс правових форм, що забезпечують представницькому і єдиному законодавчому органу України можливість здійснювати ефективний парламентський контроль. Верховна Рада України, здійснюючи функцію контролю, заслуховує і аналізує звіти Кабінету Міністрів України, інформацію парламентських комітетів, тимчасових спеціальних та слідчих комісій, інформацію, отриману у результаті депутатських запитів та звернень, звіти Рахункової палати, доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, проводить парламентські слухання та розслідування тощо. Форми контролю, через які Верховною Радою реалізується контрольна функція, зумовлені напрямом її контрольної діяльності, метою та завданнями здійснюваного парламентського контролю [1, с. 47].

Серед форм парламентського контролю в Україні одне з провідних місць займає запит народного депутата України. Його інститут регламентується Конституцією України (п. 34 ст. 85, ст. 86) та статтею 15 Закону «Про статус народного депутата України» [4], де визначено зміст запиту та його конституційно-правову природу: депутатський запит – це вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, яка заявляється на сесії Верховної Ради України до Президента України, до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції.

Відповіді на депутатський запит оголошуються головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради в тому разі, якщо на цьому наполягає народний депутат, який є ініціатором депутатського запиту. Народний депутат після оголошення відповіді на його депутатський запит має право виступити з реплікою і дати оцінку відповіді. Згідно з рішенням Верховної Ради, прийнятим на пропозицію народного депутата, який є ініціатором депутатського запиту, а також у разі якщо така пропозиція підтримана не менш як однією

п'ятою від конституційного складу Верховної Ради підписів народних депутатів, на пленарному засіданні Верховної Ради проводиться обговорення відповіді на депутатський запит. Рішенням Верховної Ради може бути визначений головний комітет для підготовки висновку щодо відповіді на депутатський запит.

Відповідно до пункту 7 статті 226 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [3], за результатами обговорення відповіді на депутатський запит Верховна Рада приймає постанову.

В той же час, згідно з пунктом 11 статті 15 Закону України «Про статус народного депутата України» [4] та абзацом 10 пункту 1 додатку до наказу Міністерства юстиції України від 21 червня 2007 року № 414/5 «Про Пам'ятку щодо організації роботи із запитами та зверненнями народних депутатів України, а також зверненнями, запитами та запитаннями депутатів місцевих рад» [2], за результатами обговорення відповіді на депутатський запит Верховна Рада України приймає відповідне рішення.

Отже, огляд зазначених актів законодавства дав можливість встановити невідповідність норм права, що регулюють одне й те саме питання. З метою усунення цієї невідповідності вважаємо за доцільне рекомендувати суб'єктам нормотворення усунути виявлену невідповідність шляхом внесення змін у Закон України «Про статус народного депутата України» [4] та наказ Міністерства юстиції України від 21 червня 2007 року № 414/5 «Про Пам'ятку щодо організації роботи із запитами та зверненнями народних депутатів України, а також зверненнями, запитами та запитаннями депутатів місцевих рад» [2], замінивши в пункті 11 статті 15 Закону України «Про статус народного депутата України» [4] та абзаці 10 пункту 1 додатку до наказу Міністерства юстиції України від 21 червня 2007 року № 414/5 «Про Пам'ятку щодо організації роботи із запитами та зверненнями народних депутатів України, а також зверненнями, запитами та запитаннями депутатів місцевих рад» [2] слова «відповідне рішення» на «постанову».

Також вважаємо за доцільне рекомендувати доповнити статтю 226 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [3] пунктом 8, в якому зазначити вимоги до змісту постанови за наслідками обговорень депутатських запитів. А саме: про прийняття (неприйняття) відповіді, необхідності реагування, контролю за виконанням прийнятих рішень тощо.

1. Журавльова Г. С. Форми та механізм парламентського контролю. *Вісник Запорізького нац. ун-ту*. 2009. № 2. С. 41–47.

2. Про Пам'ятку щодо організації роботи із запитами та зверненнями народних депутатів України, а також зверненнями, запитами та запитаннями депутатів місцевих рад: наказ Міністерства юстиції України від 21.06.2007 р. № 414/5 станом на 21.06.2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v414_323-07

3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI станом на 03.08.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII станом на 01.01.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

5. Шаповал В. М. Контроль парламентський. *Юридична енциклопедія*. 2001. Т. 3. С. 323–325.

Каношко Альона Володимирівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н. Кузьміна І.С.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗІТКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ПОЗИЦІЇ

Демократизація суспільства, захист прав і свобод людини стає деталі актуальнішою у світлі міжнародного співробітництва. Актуальності дана проблематика набула після закінчення Другої світової війни, зокрема було прийнято ряд міжнародних договорів, в тому числі Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., метою якої виступає захист прав людини. Україна, як країна, що невпинно європеїзується, закріпила усі провідні та керівні положення цієї Конвенції у своїх нормативно-правових актах, в тому числі й в Основному Законі.

Крім декларування прав і свобод людини як у національному, так і в міжнародному законодавстві, існує й гарантія судового захисту їх порушення. Таке право не набуває обмежень ні під тиском політичних, економічних, соціальних подій, ні в умовах воєнного, надзвичайного стану, ні за будь-яких інших подій. Проте статистичні дані щодо звернення до суду за встановленням, відновленням своїх порушених прав свідчать про надзвичайну кількість їх порушення, що з кожним днем зростає.

В Україні гарантується право кожній особі звернення до суду за захистом своїх прав, а при використанні усіх національних засобів такого захисту вбачається можливість звертатися за захистом порушених прав до Європейського суду з прав людини [1, с. 2].

Європейський суд з прав людини – це постійно діючий міжнародний судовий орган, заснований Радою Європи з метою захисту громадян її держав-членів, виявлення порушень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у країнах, які її підписали, та перевірки дотримання державами прав і гарантій їх забезпечення, передбачених Конвенцією. ЄСПЛ приймає до розгляду скарги щодо порушення прав людини державою (державними установами) після того, як відповідні скарги пройшли всі судові інстанції в цій державі та не були ними задоволені. Він не може виступати апеляційним органом щодо національних судів, проводити нові слухання у справах, скасовувати, змінювати чи переглядати ухвали національних судів або закони, прийняті на національному рівні. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для держав, яких воно стосується, і підлягає виконанню [2, с. 4].

Статистичні дані щодо прийняття рішень у справах проти України свідчать про недосконалість судочинства та правосуддя в Україні. Україна, на жаль, займає провідне місце в анти-рейтингу країн, що порушують права лю-

дини, невірно тлумачать норми матеріального і процесуального права, виносять неправомірні рішення.

Європейський суд з прав людини постійно приймає рішення, виносить вироки та інші процесуальні документи. Але, як показує досвід, представники судових інстанцій в Україні не готові до виправлення помилок, замість того щоб проводити зміни, беручи за основу концепцію та правову позицію Європейського суду, знову й знову здійснюється порушення прав людини. Тобто національні органи правосуддя недостатньо готові для імплементації судових рішень ЄСПЛ на українську площину.

Практика посилання на судові рішення Європейського суду демонструє неспроможність вітчизняних правознавців вірно застосовувати норми та висловлювати чіткі пояснення для прийняття того чи іншого рішення на основі практики ЄСПЧ. У зв'язку із цим судді посилаються лише на назву самого рішення без вказівок на конкретну норму чи думку європейських суддів, або з посиланням, але без вказівок на співвідношення національного права.

Крім цього, суддівський корпус не має чіткого уявлення як саме застосовувати правову думку Європейського суду з прав людини. Ряд суддів застосовує норми Конвенції та практику їх застосування, що міститься у винесених рішеннях, інша частина суддів застосовує практику європейських колег як нерозривне доповнення до власної думки, відповідно до національного законодавства, в третьому випадку рішення ЄСПЛ виступає в якості тлумачення, коментаря до законодавства.

Отже, кожна особа в Україні може скористатися можливістю захисту своїх прав у національних судах загальної юрисдикції та має право звертатися за захистом порушених прав до Європейського суду з прав людини.

Європейським судом прийнято досить багато рішень у справах проти України, якими дії судових органів визнавалися такими, що призвели до порушення гарантованих Конвенцією прав.

Отже, Європейський суд з прав людини – це унікальна судова інстанція на території Європи. Він захищає права людини при використанні усіх національних правових засобів. Але, попри надзвичайні функції ЄСПЛ, практика посилання на судові рішення Європейського суду демонструє неспроможність вітчизняних правознавців вірно застосувати норми та висловити чіткі пояснення для прийняття того чи іншого рішення на основі практики ЄСПЛ. У зв'язку із цим судді посилаються лише на назву самого рішення без вказівок на конкретну норму чи думку європейських суддів або з посиланням, але без вказівок на співвідношення національного права.

1. Данічева К. П. Європейський суд з прав людини та Україна: огляд пілотних рішень. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2016. Вип. 22. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_22_17

2. Тімашов В. О. Європейський суд із прав людини як засіб захисту прав людини в Україні. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія».* 2015. Т. 15. С. 276–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_15_31.

Капленко Ганна Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Бостан С.К.
(Запорізький національний
технічний університет)

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК СЛОВАЧЧИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

За останні роки у світі активізувалися інтеграційні процеси, які охоплюють різні сфери державних відносин. Країни пройшли свій складний шлях, за допомогою якого вони пристосовувалися, створювали потрібні умови та приймали реформи, які наблизили б країни до європейських стандартів, джерелом яких є в першу чергу Європейський Союз. Європейська інтеграція – рушійний напрямок об'єднання Європи. У ході інтеграційних процесів у Європі Європейський Союз перетворився на один з основних економічних центрів сучасного світу, який переважає в сукупному валовому продукті й обсязі зовнішньої торгівлі такі провідні світові держави, як США і Японія [1]. Членом Євросоюзу є і наша сусідка Словаччина, котра як суверенна держава відбувалося за умов соціально-економічних та політико-правових перетворень, які проводилися прискореними, хоча і суперечливими темпами.

На шляху до Європейського Союзу Словаччина пройшла декілька важливих етапів. Перший етап євроінтеграції Словаччини до ЄС характеризувався нестабільністю і недемократичністю державно-правових інститутів. У таких умовах уряд Словацької Республіки на чолі з В. Мечіяром декларував бажання своєї країни стати повноправним членом Європейського Союзу. Але соціалістичний спадок, небажання нової «буржуазної» еліти здійснити кардинальні реформи для створення стабільних демократичних інститутів, будівництва правової держави, дотримання прав людини та захисту національних меншин не дали змогу Словаччині виконати потрібні для прийняття в члени ЄС вимоги. В результаті у грудні 1997 року на саміті в Люксембурзі Словаччину було виключено зі списку країн Центрально-Східної Європи – потенційних учасників «першої хвилі» розширення Європейського Союзу [4]. Аналізуючи ситуацію, яка склалася з двох шляхів: іти окремо чи разом з іншими постсоціалістичними країнами Центрально-Східної Європи, керівництво Словацької Республіки дійшло висновку, що членство в ЄС забезпечить гарантії демократичного розвитку країни, посилить її міжнародні позиції, буде стимулювати економічне зростання і закріпить позиції в міжнародній економіці [5]. Подальший розвиток країни йшов у руслі виконання Копенгагенських критеріїв, які були розроблені Європейською комісією у 1993 році для таких країн. Згідно з ними Словацька Республіка повинна була відповідати таким вимогам:

- 1) у політиці – стабільність демократичних інститутів, дотримання прав людини та національних меншин;
- 2) в економіці – наявність діючої моделі ринкової економіки, здатної

конкурувати на єдиному ринку;

3) в законодавстві – гармонізація законодавства і політичних цілей до законодавства та цілей ЄС [3].

Для Словаччини ці процеси склалися в три періоди реформувань. Перший період політичної історії Словацької Республіки пов'язаний з ім'ям Прем'єр-міністра В. Мечіяра (1993–1998 рр.). Другий період – з ім'ям Прем'єр-міністра М. Дзурінди, коли пріоритетне місце в передвиборчих програмах (1998 р.) практично всіх політичних сил у Словаччині посідали заходи щодо подальшого просування до Європейського Союзу. Новий уряд М. Дзурінди домігся більших успіхів у цьому питанні. У грудні 1999 року на саміті в Гельсінкі представники Євросоюзу ухвалили історичне для Словаччини рішення, яке дало старт переговорам про її прийом у члени європейського співтовариства. Під час третього періоду країна намагалася усунути недоліки, що мали місце в державно-правовому розвитку країни в першій половині 90-х років. За період з 1999 по 2002 роки вдалося здійснити задумане: Словаччина виконала свої зобов'язання в повній відповідності з визначеним графіком. Її політичним керівництвом були здійснені максимальні зусилля для виконання всіх умов прийняття в члени ЄС [5].

В середині травня, а саме 16–17 травня 2003 р. у Словаччині відбувся референдум щодо вступу до Євросоюзу. Більшість словаків, а це 92,5 % громадян від тих, що брали участь у голосуванні, висловилися за вступ до ЄС. Це дало додатковий стимул уряду прискорити реформи. Здійснені заходи стали сильним прискорювачем позитивних внутрішніх перетворень – реформування економіки, демократизації політичних інститутів, прогресивних змін у соціальній сфері. Встановлення органами Європейського Союзу жорстких термінів для виконання умов підготовчого етапу зіграло стимулюючу, мобілізуючу роль і додало інтеграційному процесу необхідної динаміки.

В успішному і швидкому розвитку цього процесу були зацікавлені як країни-кандидати, так і Європейський Союз, що надавав допомогу в різних сферах суспільного життя [4]. Зміни, що відбулися в країні, торкнулися перш за все економіки. Збільшилися темпи зростання ВВП країни, знизився рівень безробіття, ціни на деякі товари. Згідно з Узагальнюючою доповіддю Європейської комісії за 2006 рік, Словаччина зробила низку кроків у розвитку своєї економіки, однак для введення євро їй потрібно було ще стабілізувати ціни, стан бюджету, обмінні курси і податки відповідно з договорами та статутами Європейського центрального банку.

Зміни в політичній сфері торкнулися, в основному, участі країни в діяльності політичних органів Європейського Союзу. Особливої уваги заслуговує низка заходів, спрямованих на подальшу імплементацію досвіду правових інститутів органів Європейського Союзу в національне законодавство Словаччини. Відбулися зміни в діяльності судової системи країни, яка поступово переорієнтовувалася на європейські правові стандарти. Крім того, з моменту вступу до Євросоюзу словацький представник бере участь у діяльності Європейського суду [3]. Зміни у відносинах Словаччини з сусідніми державами відбулися після входження до Шенгенської зони (з 21 грудня 2007 ро-

ку.). Це означало скасування контролю на внутрішніх кордонах країн-учасниць. Зі вступом до ЄС для молоді відкрилися нові перспективи та можливості їхати вчитися, подорожувати, працювати за бажанням. Інвестиції, які почали надходити в країну, зумовили приплив капіталу, який оживив фінансовий сектор. У 2007 р. за темпом економічного зростання Словаччина посіла друге місце в ЄС, поступившись першістю Люксембургу. На сьогоднішній день Словацька Республіка входить до п'ятірки найрозвиненіших з колишніх соціалістичних країн, яка провела величезну трансформаційну роботу на шляху європейської інтеграції і з 01 травня 2004 року є повноправним членом Європейського Союзу, чим знаменувала перехід до нового етапу існування своєї країни уже в рамках розширеної Європи і єдиного внутрішнього ринку та політико-безпекового простору ЄС.

Таким чином, вступ Словаччини до Європейського Союзу став важливим етапом в її державно-правовому розвитку. Поки що країна не досягла рівня найрозвинутіших країн Європейського регіону, але сучасна Словаччина постала на межі політичних змін. Важливим є те, щоб Словацька Республіка та інші країни, які стали членами ЄС, брали активну участь у розвитку Європи, сприяли її розвитку в усіх галузях, та разом з тим зберігали та збільшували своє національне надбання. Накопичений же державно-правовий інтеграційний досвід Словаччини може бути корисним для інших постсоціалістичних держав, зокрема й України, і тому має бути всебічно досліджений.

1. Врадій О. Можливості подолання проблеми «демократичного дефіциту» в Європейському Союзі. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2010_21/Rozdil_3/06_Vradiy.pdf

2. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (інформаційно-аналітична довідка). URL: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>

3. Мухин Е. Некоторые итоги пребывания Словакии в ЕС. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arvi/2007_10/Mukhin_D.pdf

4. Эштваникова М. Процесс интеграции Словацкой Республики и Чешской Республики в Европейский Союз : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2004. 27 с.

5. Янчук Л. В. Європейська інтеграція Словацької Республіки (1993–2004 рр.) *Український історичний збірник*. 2008. № 11. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/uiz/2008_11/31.pdf

Клевець Карина Володимирівна,

слухач магістратури

юридичного факультету

Науковий керівник – д.ф.н., професор Скиба Е.К.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Правосвідомість, як різновид суспільної свідомості, є складним явищем, що потребує постійного дослідження. Через правосвідомість відбивається не тільки стан правових відносин, а й тенденції їх змін у суспільстві, ролі, місця

та значення правових норм зумовлює зміни у свідомості людини. Сучасне суспільство постійно зазнає змін, прагнучи до соціуму європейського зразка. Людина і представник держави мали нерівні права та обов'язки в одних і тих самих відносинах. І ця обставина не могла не знайти свого віддзеркалення в суспільній правовій свідомості та не могла не позначитися і на професійній правосвідомості самих представників влади. Отже, питання правової свідомості людини постає особливо гостро. Дослідження правосвідомості людини має значну наукову й практичну цінність, адже дасть змогу вирішити низку питань, пов'язаних із покращенням рівня правової держави, подальшим становленням європейського суспільства та участю громадян у правотворчості, сприятиме розв'язанню проблем, пов'язаних із правовим вихованням і забезпеченням правопорядку.

Необхідність розв'язання проблеми правосвідомості у філософсько-правовому контексті зумовлена передусім з проблемою побудови правової держави європейського зразка. Конституції України проголошує, що наша держава є правовою і єдиним джерелом влади є народ.

Як свідчить історія, нормативного закріплення не завжди достатньо. Важливе значення має ставлення кожного громадянина до правових норм, їх усвідомлення та особиста потреба в їх дотриманні. Здійснення філософсько-правового аналізу категорії правосвідомості є доцільним, оскільки саме з позиції філософського праворозуміння можна з'ясувати дію факторів, які впливають на поведінку суб'єктів права. Це необхідно для розробки стратегії правового розвитку українського суспільства нового зразка з високим рівнем правової культури та правової свідомості.

Явище правосвідомості вивчали чимало науковців і філософів у різні епохи й періоди. Ці дослідження не можна вважати цілком вичерпними, адже суспільство повсякчас трансформується, особливо на сучасному етапі, з огляду на що питання правосвідомості людини постає досить гостро, викликаючи неабиякий інтерес.

Додатковою причиною, що зумовлює потребу у вивченні категорії правосвідомості, є комплекс суперечностей, які виникли під час правотворчого процесу в державі. Унаслідок цього в різних галузях права з'явилися правові норми, які, незважаючи на їх юридичну досконалість, стали недієвими, оскільки під час їх прийняття не було враховано сучасні типи правосвідомості людини в трансформуючому суспільстві. Загальновідомо, що сучасній юридичній науці притаманний нормативістський підхід Г. Кельзена, який стверджував, що вчення про право має бути «чистим», а отже, слід звільняти досліджуване явище або предмет від того, що не є правом [1, с. 124].

Як свідчать реалії, такий підхід не цілком відповідає сьогоденню. Ще німецькі юристи Г. Гуго, К. Савіньї та Ф. Пухта звернули увагу на те, що нормативні приписи, визначені державою з метою врегулювання суспільних відносин, досить часто не знаходять підтримки в суспільстві, тобто в суспільній свідомості, оскільки суперечать народному духу, що формувався протягом тривалого часу. Тому головна мета права, правових норм – це відповідність їх правовій свідомості суспільства [1, с. 113–116].

Правосвідомість – це ставлення людей до права, засноване на знаннях про право і почуттях. Тобто мається на увазі суб'єктивне сприйняття правових явищ. Це одна з форм суспільної свідомості, що представляє собою систему правових поглядів, теорій, ідей, уявлень, переконань, оцінок, настроїв, почуттів, в яких виражається ставлення індивідів, соціальних груп, всього суспільства до існуючого і бажаного права, до правових явищ, до поведінки людей у сфері права.

Філософія права розглядає сукупність встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання яких забезпечується заходами державного впливу. Для відповіді на питання про сутність правосвідомості недостатньо привести ту чи іншу вдалу його дефініцію. У більшості з них акцент робиться на певного роду систему знань, тобто правосвідомість розкривається як «сукупність поглядів, ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп, класів до права, законності, правосуддя, їхнє уявлення про те, що є правомірним і неправомірним» [1, с. 208].

Правосвідомість займає важливе місце у правовій державі. З одного боку, вона породжує правову реальність, а з іншого – є результатом сприйняття та освоєння правового життя суспільства й правових відносин, що панують у ньому. Правосвідомість людини – це її усвідомлення, розуміння права, аналізування чинного права й правових норм, думки та ідеї про зміни та доповнення у праві.

Вона передбачає сукупність поглядів, ідей, почуттів, настроїв, уявлень про право, роль права, яку воно відіграє в житті суспільства, держави, ідеї про права людини, її відповідальність перед іншими людьми, державою та суспільством.

Аналіз й усвідомлення цього соціально-правового явища як певного феномена охоплює давні часи, міфологічний і релігійний світогляди, згідно з якими суспільний порядок покликаний встановлювати космічний та природний порядок. Людське існування повинно брати початок з міфів, що висвітлюють негатив хаосу й безладу. Міфи Стародавнього Єгипту трактують хаос як водяну безодню, що було породжено щорічними розливами Нілу. На думку Конфуція, це – суміш стихій, тобто те, що не має форми та прояву.

Розгляд філософсько-правових концепцій щодо соціально-правового явища варто розпочати з аналізу ідей Платона та Цицерона. Заслуговує на увагу думка Платона про те, що за допомогою правового виховання можна впливати на природну правосвідомість кожного, формуючи таким чином позитивне право в суспільстві. Цицерон, хоча й був опонентом Платона, стверджував, що природне право значною мірою впливає на формування правосвідомості особи. Отже, можна зробити висновок, що хоча зазначені позиції і різняться, проте вони не заперечують феномен правосвідомості та його вагоме місце у формуванні соціуму, держави, суспільства [1, с. 26–32].

Європейська суспільна свідомість суттєво відрізняється від своїх попередників. Вона не спирається на міфологію та символізм середньовіччя та вже не усвідомлює себе в гармонії з логосом і космосом. Ф. Бекон визначає думку людини як силу, аналогом якої в зовнішньому світі є закон, або «уста-

лене царство законів» [2]. Знання людини є силою, але тільки тоді, коли є критерієм достовірної природи розуму та її свободи. Знання – це не мрійлива свобода, а реальність особистого світу.

Як форма свідомості і світогляду, правосвідомість формується у процесі правової соціалізації і має складну структуру.

Система правової соціалізації діє в суспільстві на кількох рівнях, визначаючи ставлення людини до права. На соціальному рівні правова система робить вплив на індивіда через демонстрацію поваги до права й закону офіційною владою. Поряд з цим в суспільстві існують національні традиції, історичний досвід попередніх поколінь, які визначають поведінку і діяльність людини в соціальному середовищі. На особистісному рівні домінує неусвідомлене копіювання права базових цінностей, що дозволяє ідентифікувати себе з певною культурою і суспільством.

Внутрішньо-особистісний механізм правової соціалізації включає в себе потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, самосвідомість (мотиви, установки, цілі).

Філософія права виділяє інституційну і неінституційну форми буття правосвідомості.

Форми буття правосвідомості у конкретно історичних умовах, ґрунтуються на комунікативно-ціннісному тлі, яке утворилося в тому або іншому суспільстві і являє собою усталені уявлення про добро і зло, справедливе й несправедливе, дозволене й недозволене, традиційне та нетрадиційне

Правосвідомість – сфера громадської або індивідуальної свідомості, що включає правові знання, ставлення до права і правозастосовчої діяльності. Саме тому не можна розглядати феномен правосвідомості людини поза суспільним буттям, адже саме воно й формує правосвідомість людини та суспільства загалом. Правосвідомість людини не лише спрямована на врегулювання відносин, а й покликана сприяти збереженню цілісності суспільства. Правосвідомість є відображенням правового життя суспільства, правових відносин, сутності та ролі правових встановлень у свідомості суспільства, особистості. Правосвідомість суспільства націлена на справедливе врегулювання відносин людей, що забезпечує збереження цілісності суспільства. Таким чином, у правосвідомості відображаються лише ті явища, які становлять правову сторону життя суспільства. Вона має складну внутрішню структуру і унікальний характер, тому дозволяє більш повно та об'єктивно пізнати й зрозуміти правову дійсність, охоплює процес створення правових норм, реалізацію їх вимог у суспільному житті, але перш ніж отримати вираження у правових нормах, у практиці їх застосування, вони повинні пройти через правосвідомість, тобто отримати правову форму у вигляді правових ідей і уявлень.

1. Бровко Н. І. Аналіз феномена правосвідомості людини у філософсько-правовій думці.

2. Філософія права: навч. посіб. О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.

3. Басин А. А. Эволюция «юридического мировоззрения» в социальной философии Нового времени. *Вестник МГТУ*. 1999. № 1. С. 107–118.

4. Соловьев Э. Ю. Кант: взаимодополнительность морали и права. Москва: Наука,

1992. 216 с.

5. Гегель Г. В. Ф. Система наук. Ч. 1 : Феноменологія духа. Сочинення: в 14-ти т. Москва: Соцэґиз, 1959. Т. 4. 488 с.

6. Гегель Г. В. Ф. Лекції по історії філософії: в 3-х кн. Санкт-Петербург: Наука, 1994. 582 с.

7. Нерсеянц В. С. Юриспруденція. Введення в курс загальної теорії права і державства. Москва: Наука, 1998. 294 с.

Ковбаса Юлія Володимирівна,

слухач магістратури

юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Принципи гендерної рівності закріплено в багатьох міжнародних документах, зокрема в Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок тощо. У рамках Програми розвитку ООН гендерна демократія визначається як система волевиявлення жінок і чоловіків, рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в політико-правових принципах, діях, розбудові громадських і державних структур.

Існуючі в суспільстві гендерні стереотипи заважають ефективному розвитку сучасного ринку праці і викликають ряд проблем: низька заробітна плата жінок у порівнянні із заробітною платою чоловіків; вікова дискримінація, низький соціальний статус жінки в суспільстві

Місце та роль жінки в суспільстві – одне з одвічних питань. Історично склалося, що жінки мають значно менше можливостей, ніж чоловіки, для прояву своїх здібностей. Причиною цього є ставлення соціуму до жінок. Українське суспільство не намагається відмовитися від стереотипного мислення щодо ролі жінок у суспільстві, постійно культивує пасивність і залежність жінок. Тому актуальним є формування позитивного ставлення до жінок, які обіймають керівні посади. Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакових прав особам різної статі, а насамперед у тому, аби створити такі умови суспільного життя, щоб жінка і чоловік були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і особистому житті. Рівність прав, таким чином, передбачає рівність можливостей біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки і чоловіка [7, с. 56].

Гендерні дослідження аспектів різних сфер життєдіяльності українського суспільства сьогодні здійснюють чимало спеціалістів, зокрема Р. Ануфрієва,

О. Балакірева, О. Бойко, Г. Герасименко, О. Вілкова, Г. Даудова, В. Довженко, І. Демченко, В. Дягілева, Т. Журженко, О. Забужко, О. Іваненко, К. Карпенко, Л. Кобелянська, Л. Кормич, А. Комарова, В. Кушаков, Н. Лавріненко, А. Лантух, В. Лапшин, К. Левченко, Е. Лібанова, О. Луценко, Л. Лобанова, О. Макарова, І. Мироненко, Т. Мельник, С. Оксамитна, В. Онікієнко, О. Піщулін, М. Рубчак, М. Скорик, Л. Смоляр, О. Стрельник, В. Суковата, В. Фесенко, Ю. Якубова, О. Яременко, М. Орлик та ін.

Соціальні стереотипи, як одна з найбільш цікавих і небайдужих сфер у функціонуванні суспільства, протягом століть вивчалася багатьма дослідниками, такими як У. Ліппман, Л. Стрікланд, В. Трусков, Т. Шібутані, А. Бодалев та ін. Серед українських вчених ґрунтовні дослідження гендерної системи в Україні здійснюють І. Головащенко, І. Жеребкіна, І. Лебединська, Т. Мельник, Н. Чухим; гендерних стереотипів і гендерних ролей – Т. Виноградова, Т. Говорун, П. Горностаї, О. Кікінежді, В. Семенов та ін. Дослідники вивчають окремі аспекти життєдіяльності жінки. В одних дослідженнях звертається увага на проблеми жіночої зайнятості, в інших – на важливість материнства, ще в інших – на самовдосконалення жінки [1, с. 31].

В культурі кожного суспільства є певні правила поведінки, звички, традиції, які передаються від покоління до покоління і з часом стають стереотипами. Взагалі під соціальним стереотипом можна розуміти переконання та уявлення людини, які сформовані конкретним соціумом у конкретний історичний період. Уявлення про один і той самий об'єкт чи явище може відрізнятися у різних людей чи груп людей залежно від багатьох чинників, наприклад, таких як: конкретні політичні, економічні умови, високий чи низький рівень культури, освіти, методи виховання, сімейні традиції, геополітичне положення тощо [5].

Найбільш сталими суспільними стереотипами є гендерні. Гендерні стереотипи – це усталені уявлення про якості та норми поведінки чоловіків і жінок. Вони містять також приписи й заборони стосовно того, що чоловікам і жінкам належить відчувати, проявляти та робити. Гендерні стереотипи проявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності й різноманітності ролей і видів діяльності чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних і поведінкових характеристик. Ці два компоненти пов'язані між собою. Прийняття якої-небудь ролі для людини певної статі залежить від міри наявності в неї певних рис і характеристик [3, с.142].

Взагалі гендерні стереотипи поділяють на три групи: стереотипи маскулінності-фемінності (нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок, зокрема: чоловіки домінантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями; жінки – пасивні, залежні, емоційні, турботливі й ніжні); стереотипи щодо змісту праці (для жінок – традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків – діяльність інструментальна, творча, керівна); стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі (для чоловіків головними

ролями є професійні, а для жінок – сімейні) [2].

Усі три групи стереотипів тісно переплетені між собою, мають міцні позиції в суспільстві, а тому суттєво впливають на нього. При цьому вплив є прихованим і тому дуже важко піддається коригуванню [4, с. 8].

Для повноцінного розвитку і самореалізації людині необхідно позбавлятися обмежень, які накладає традиційне стереотипне мислення на поведінку чоловіків і жінок. Свобода від подібних стереотипів дає людині можливість отримати душевне і фізичне здоров'я і здатність жити повним життям. Іншими словами, головний шлях до ліквідації гендерної нерівності – це революція в розумах людей, звільнення свідомості населення від патріархального типу поведінки. Потрібно сприяти активізації законодавчої діяльності, постійній, системній роботі над гендерними стереотипами у навчально-освітніх закладах (викладання гендерних курсів, включення гендерних питань при викладанні курсів із філософії, психології, культурології, соціології, економічних та правових дисциплін, організації просвітницької роботи, проведення тематичних заходів), які суттєво впливають на існуючу «гендерну піраміду влади», поширенню інформації щодо прав і процедур, формуванню гендерно спрямованих цінностей у професійній сфері [6].

Отже, в нашому суспільстві необхідно створити такі умови суспільного життя, щоб жінки та чоловіки були спроможні себе повноцінно реалізувати в будь-якій суспільній сфері: громадській, професійній, особистій. Саме руйнування і трансформація гендерних стереотипів є одним із ефективних шляхів забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві.

1. Борщ К., Ляшко М. Гендерні стереотипи як соціальна проблема сучасних жінок. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту : серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (40). С. 31–34.

2. Кленина И. Самореализация и гендерные стереотипы. *Психологические проблемы самореализации личности.* Вып. 2. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 1998. С. 188–202.

3. Лібанова Е. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу. Київ: Інститут демографії та соц. досліджень імені М. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

4. Магдюк Л. Гендерні стереотипи. Вплив гендерних стереотипів на представлення жінок і чоловіків на ринку праці. *Маркетинг в Україні.* 2011. № 5–6. С. 7–10.

5. Роєнко В. Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості. URL: <http://povyn.kpi.ua/2012-1/11-filos-Roenko.pdf>

6. Рубан О. Гендерний аспект проблеми зайнятості жінок з вищою освітою. *Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Третьої Міжнародної наук.-практ. конф. «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє» та Другої Міжнародної наук.-практ. конф. «Гендерний компонент у структурі вищої технічної освіти і природничих наук»,* Україна, Київ, 3–5 листопада 2005 р. – С. 91–94.

7. Рубан О. Гендерні світоглядні стереотипи у сфері зайнятості. *Гендерна мапа України : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.,* м. Суми, 12 квітня 2012 р. Суми: СумДУ, 2012. С. 56–59.

Котик Тетяна Ярославівна,
студентка Львівського національного
університету ім. І. Франка

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

Визначення поняття та правового режиму використання рекреаційних зон є одним з важливих аспектів створення повноцінного життєвого середовища людини та використання потенціалу територій земель із збереженням їх природної самобутності. На сьогоднішній момент у законодавстві України відсутнє єдине спеціальне регулювання правового режиму рекреаційних зон, тому можна стверджувати про значну актуальність даного дослідження.

Рекреація (від лат. *recreatio*) у перекладі з латини означає «відновлення», «відтворення». Сьогодні це слово вживається як синонім відпочинку, відновлення життєвих сил і працездатності людини, забезпечення її оздоровчих, пізнавальних, культурно-розважальних потреб. Відповідно до статті 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму [1]. Земельний кодекс України (далі – ЗК України), зокрема стаття 50, відносить до земель рекреаційного призначення землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [2]. З цього випливає, що термін «*рекреаційні зони*» за своїм змістом практично співпадає із терміном «землі рекреаційного призначення».

Рекреаційні зони як юридичне поняття є комплексним, тому їх правовий режим визначено в еколого-правових нормах різних законів, тому, окрім ЗК України, деякі особливості правового режиму рекреаційних зон визначено Лісовим кодексом (далі – ЛК) України. Відповідно до цього Кодексу ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцем розташуванням виконують серед іншого рекреаційні функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Також стаття 39 ЛК України зазначає, що ліси за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються, зокрема, на рекреаційно-оздоровчі ліси, які виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції. Рекреаційна функція лісу визнається умовою відновлення сил і здоров'я людини, підвищенням трудового потенціалу суспільства [3].

Окрім ЛК України, поділ лісів на відповідні категорії визначається Порядком поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733. Відповідно до цього Порядку, ліси залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на категорії, зокрема категорію рекреаційно-оздоровчих лісів. Виконуючи рекреаційну функцію, зазначені ліси

розташовані:

- 1) у межах міст, селищ та інших пунктів;
- 2) у межах округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів;
- 3) у межах поясів зон санітарної охорони водних об'єктів;
- 4) у лісах зелених зон навколо населених пунктів;
- 5) поза межами лісів зелених зон [4].

Окремі аспекти правового режиму рекреаційних зон висвітлено також у Водному кодексі України, зокрема це норми, що встановлюють порядок і вимоги рекреаційного водокористування.

Чіткіше особливості правового режиму рекреаційних зон відображено в Законі України «Про природно-заповідний фонд України», оскільки більшість об'єктів природно-заповідного фонду можуть використовуватися для рекреаційних цілей, а на їх теренах можливе створення рекреаційних зон.

Можна зробити висновок, що окремі території природо-заповідного фонду виконують подвійну функцію, оскільки є одночасно землями природно-заповідного фонду і землями рекреаційного призначення. Саме тут найчастіше облаштовуються навчально-туристичні та екологічні стежки, марковані траси.

Крім того, правовий режим рекреаційних зон як вільних економічних зон регулюється нормами Закону України від 13 жовтня 1992 р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Зокрема, стаття 3 цього Закону виділяє туристсько-рекреаційні зони, на яких встановлений і діє спеціальний правовий режим економічної рекреаційної діяльності та порядок застосування законодавства України [5]. Конкретний правовий режим такого типу зони визначений щодо діючої нині туристсько-рекреаційної зони «Курортотоліс Трускавець». Він регулюється Законом України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотоліс Трускавець» [6]. Метою створення цієї зони є стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективне використання природних лікувальних ресурсів курорту Трускавець, прискорення економічних реформ у лікувально-оздоровчій галузі та розвиток туризму.

Також можна виділити окремі території населених пунктів, які створюються згідно з генеральними планами населених пунктів (парки, бульвари, сквери), котрі мають рекреаційне призначення. Відповідно до п. 3.4 Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів, затверджених наказом МОЗ України від 19.06.1996 р., територія населеного пункту з урахуванням переважного функціонального використання поділяється на сельбищну, виробничу та ландшафтно-рекреаційну, що охоплює приміські ліси, лісопарки, лісозахисні смуги, водоймища, зони відпочинку та курортні зони, землі сільськогосподарського використання та інші, які разом з парками, садами, скверами, бульварами сельбищної території формують систему озеленення та оздоровчих зон [7].

Проаналізувавши національне законодавство, ми дійшли до висновку,

що на нормативному рівні виділено значну кількість рекреаційних зон, які охоплюють всю територію нашої держави. Проте фактично існує значна диспропорція використання території України, що характеризується, з одного боку, надзвичайно високим рівнем господарського освоєння земель, а з іншого – малою часткою територій, зокрема рекреаційного призначення. На підтвердження цього можна навести положення Генеральної схеми планування території України, затвердженої Законом України від 7 лютого 2002 р., 5 розділ якої визначає території, розвиток яких потребує державної підтримки. Це території із значним природоохоронним, рекреаційним, історико-культурним потенціалом, зокрема приміські зони міст Києва та Харкова, заплави річки Сіверський Донець, Дунай та Дністер, узбережжя Азовського моря та інші [8]. Оскільки рекреаційні зони здійснюють позитивний вплив на здоров'я населення та на економічну ситуацію України завдяки міжнародному та внутрішньому туризму, томи вважаємо, що доцільним є збільшення територій рекреаційних зон.

Механізм віднесення територій до рекреаційних зон визначається Законом України «Про екологічну мережу України». Відповідно до статті 5 цього Закону, землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів, є складовими екомережі України.

Окрім національного законодавства, існує ряд міжнародно-правових договорів України, які є основою міжнародного співробітництва в галузі туризму, для здійснення якого існують рекреаційні зони. Це, наприклад, Манільська декларація зі світового туризму, прийнята Всесвітньою конференцією з туризму, що проходила в Манілі (Філіппіни) з 27 вересня по 10 жовтня 1980 року; Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, яку склали й схвалили лідери світового туризму з державного та приватного секторів, що була затверджена резолюцією 55 / 2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 р., та Гаазька декларація з туризму, прийнята 14 квітня 1989 року на міжпарламентській конференції з туризму, що проходила в Гаазі (Нідерланди) з 10 по 14 квітня 1989 року [9].

Також самостійною складовою туристичного законодавства України є двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди, стороною яких є Україна. На особливу увагу заслуговує міжнародний договір, учасниками якого є сім країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина та Україна), – Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003 (Карпатська Конвенція). Даний нормативний акт, визначаючи, що Карпати є важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування у серці Європи, спільного для багатьох народів та країн, встановлює обов'язки учасників Конвенції щодо збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття. Велике значення надається сприянню сталого туризму в Карпатах, який приносить користь для місцевого населення та базується на неповторній природі, ландшафтах та культурній спадщині Карпат. Учасники Конвенції зобов'язані проводити політику, спрямовану на сприян-

ня транскордонній співпраці для підтримки розвитку сталого туризму, розробляючи координовані або спільні плани управління транскордонними чи прикордонними природоохоронними територіями та іншими об'єктами, що становлять інтерес для туризму [10].

Щодо безпосередньо правового режиму, то правовий режим земель рекреаційного призначення – це встановлений законодавством порядок використання та охорони земель, що визначає права, обов'язки, обтяження прав і обмеження видів господарської діяльності титульних власників земельних ділянок і третіх осіб з метою організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

Стаття 52 ЗК України зазначає, що землі рекреаційного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Це істотна новела законодавства, якщо врахувати, що ст. 4 ЗК 1992 р. забороняла передачу цих земель у приватну власність. Оскільки приватні власники можуть створювати будинки відпочинку, туристичні комплекси, ігрові центри, розважальні й інші рекреаційні об'єкти, законодавче закріплення їх права на приватну власність на землі рекреаційного призначення є цілком виправданим. Проте треба мати на увазі, що згідно з п. «а» ч. 4 ст. 83 ЗК, землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари тощо) не можуть передаватися з комунальної у приватну власність, що означає заборону приватизації цих земель. Однак вони можуть знаходитися у приватній власності у тому разі, коли відповідні рекреаційні об'єкти створюються на землях приватної власності без їх вилучення (викупу).

Зона рекреації повинна бути розміщена за межами санітарно-захисних зон промислових підприємств, з навітряного боку стосовно джерел забруднення навколишнього середовища, джерел шуму та елекромагнітного випромінювання. Зону рекреації слід віддаляти на максимально можливу відстань від портів і портових споруд, шлюзів, гідроелектростанцій, місць скидання стічних вод, стійбищ, водопою худоби та інших джерел забруднення.

При розміщенні і організації рекреаційних територій необхідно враховувати наявність і потужність джерел водопостачання, можливість будівництва систем каналізації і умови випускання стічних вод.

У населених пунктах, розташованих в прибережній зоні басейнів Чорного і Азовського морів, берегова смуга шириною 100 м повинна використовуватись як зона відпочинку населення, всі види будівництва, які безпосередньо не стосуються рекреаційної діяльності, забороняються. Спеціальні види будівництва повинні бути погоджені з Міністерством охорони здоров'я і Мілприроди України.

У чинному законодавстві можна також віднайти фрагментарні розпорошені норми, які встановлюють додаткові обмеження на використання земель рекреаційного призначення з метою їх підвищеної охорони. Так, ч. 1 ст. 13 ЗУ «Про пестициди та агрохімікати» забороняє застосування на цих землях пестицидів [11], ч. 2 ст. 45 ЗУ «Про нафту і газ» вимагає проведення обов'язкової екологічної експертизи проектів проведення геологорозвідува-

льних робіт на землях рекреаційного призначення тощо [12].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити такі висновки:

1. Термін «рекреаційні зони» за своїм змістом практично співпадає із терміном «землі рекреаційного призначення» і є землями, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

2. Особливості правового режиму земель рекреаційного призначення залежать від місця їх розташування, виду природних об'єктів на них та виду об'єкта, визначеного як рекреаційний.

3. Рекреаційні зони як юридичне поняття є комплексним, тому їх правовий режим визначено в еколого-правових нормах різних законів, це, зокрема, Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про природно-заповідний фонд України» та іншими нормативними актами.

4. Окрім національного законодавства, існує ряд міжнародно-правових договорів України, які є основою міжнародного співробітництва в галузі туризму, для здійснення якого існують рекреаційні зони.

5. Оскільки рекреаційні зони здійснюють позитивний вплив на здоров'я населення та на економічну ситуацію України завдяки міжнародному та внутрішньому туризму, то ми вважаємо, що доцільним є збільшення територій рекреаційних зон. Для цього необхідно внести зміни до чинного законодавства щодо вдосконалення механізму вилучення відповідних земель і надання їм статусу земель рекреаційного призначення. Також важливо розширити дію мораторію щодо зміни цільового призначення існуючих земель рекреаційного призначення з метою уникнення незаконних зловживань.

6. З урахуванням різновидів земель рекреаційного призначення можна виділити такі особливості цих земель та їх правового режиму: наявність загальної, основної мети, властивої всім видам земель рекреаційного призначення; різноманітність функцій, для виконання яких призначені землі цієї категорії; консервативний характер правового режиму, що виражається в забороні або обмеженні господарської діяльності на землях рекреаційного призначення.

7. За порушення правового режиму рекреаційних зон наступає відповідальність, передбачена законодавством України.

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.

3. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.

4. Порядок про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1483.

5. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 № 2673-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 50. Ст. 676.

6. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець»: Закон України від 18.03.1999 № 514-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 18. Ст. 139.

7. Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.1996 № 173. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96/page>

8. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 № 3059-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 10. Ст. 14.

9. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності: навч.-метод. посібник. Львів: ПП Сорока Т.Б., 2014. 79 с.

10. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_164

11. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 № 86/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.

12. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 № 2665-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 50. Ст. 262.

Кравченко Вікторія Вікторівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Наливайко О.І.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Актуальність даного питання все більше набирає обертів у правовій системі. Передусім у тому, що на сьогоднішній день важливе місце посідає саме забезпечення правової допомоги особам, котрі її потребують.

Адже якщо в особи немає коштів на захисника, то вона може скористатися безоплатною професійною правовою допомогою спеціаліста в даній сфері. Саме це право є одним із головніших прав людини і громадянина, яке закріплене у ст. 59 Конституції України [1, ст.15]. Кожна людина повинна мати право на надання консультацій та пояснень з тих чи інших правових питань, а також мати право на представництво інтересів у судах та забезпечення захисту від обвинувачень.

Як наголошує Ю.Т. Шрамко, розглядати правову допомогу як дії, спрямовані на реалізацію та захист прав, свобод та законних інтересів особи, яка звертається за допомогою; ці дії повинні відповідати визначеним принципам їх надання, вчинятися зазначеними в законі суб'єктами, які мають відповідний рівень кваліфікації [2, с. 151].

На теперішній час існує багато понять щодо правової допомоги, а також в різних джерелах можна зустріти пояснення:

- правова допомога – це будь-який вид правової допомоги, за винятком захисту особи від обвинувачення у кримінальних справах, який є однопорядковим з правовою допомогою поняттям і не включається до останнього [3, с. 21];

- правова допомога – це будь-який вид допомоги, який надається адвокатами, на відміну від приватно-практикуючих юристів, які не є адвокатами

(фахівці у галузі права), та юридичних осіб приватного права (юридичних фірм, юридичних компаній), що надають правові послуги;

- правова допомога – це будь-яка допомога правового характеру, яка надається безоплатно на підставах, визначених законом, та суб'єктами, передбаченими у законі [4].

За критерієм оплатності (безоплатності) правова допомога відрізняється від правових послуг, які завжди надаються на платній основі згідно з положенням Цивільного кодексу України [5]. Держава через відповідні органи забезпечує це право громадянам, а саме відповідно до чинного законодавства України цими органами є державні органи які компетентні в цьому питанні, тобто в наданні правової допомоги; адвокатура України; суб'єкти, які здійснюють підприємницьку діяльність та надають правову допомогу у визначеному законодавством порядку. Знову ж таки, ч. 1 ст. 59 Конституції України передбачає та гарантує кожному громадянину вільне право на вибір захисника своїх прав та інтересів. В.В. Печерський також зазначив своє бачення «юридичної допомоги» – це активна професійна діяльність адвоката, спрямована на захист потенційно порушуваних або реально порушених прав, свобод і правоохоронюваних інтересів фізичних та юридичних осіб [3, с.75]. Тобто суб'єктом надання юридичної допомоги, на думку В.В. Печерського, є адвокат.

Автор вважає, що зміст поняття «юридична послуга» утворено двома складовими частинами, одна з яких представляє собою загальне поняття «послуга». Поняття «послуга» може бути визначено як діяльність відповідного фахівця з доставляння замовнику визначеного договором матеріального і нематеріального блага. В деяких досудових провадженнях кримінальних справ виступати як захисники можуть тільки адвокати, але відтепер законодавство України змінило поняття «захисника» на «представника в суді».

Реалізація цього права гарантується в будь-яких правовідносинах, тобто інститут правової допомоги є загальноправовим інститутом. Залежно від виду правовідносин, під час виникнення, розвитку й припинення яких він реалізується, можна говорити про види правової допомоги залежно від галузі права: адміністративна правова, адміністративно-процесуальна, цивільна, цивільно-процесуальна, кримінальна, кримінально-процесуальна, екологічна, земельна, міжнародно-правова тощо [6, с. 93]. Отже, у сучасному суспільстві важливу ланку посідає правова допомога, адже часто ми вирішуємо ті чи інші значущі для нас правові питання. Вважаємо, що у кожній державі повинні бути органи, які забезпечують реалізацію, а також захист та охорону прав і свобод людини, роз'яснення з різних питань, які турбують суспільство.

1. Конституція України.

2. Шрамко Ю. Конституційне регулювання інституту безоплатної правової допомоги в країнах СНД і Балтії (порівняльний аналіз). URL: www.viche.info.

3. Бірюкова А. М., Гончаренко С.В. Щодо проекту закону України «Про правову допомогу», розробленого Міністерством юстиції України: зауваження і пропозиції. *Адвокат*. 2004. № 2.

4. Волков А., Гаврушко А. Бесплатная юридическая помощь. *Юридическая практика*. 2003. 12 авг.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003.

№ 11. Ст. 46.

6. Омельченко Т. В. Інституалізація правової допомоги в Україні. *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Т. 25(64). 2012. № 2. С. 88–93.

Купець Дар'я Михайлівна,
студент групи МЮЗ-621
Навчально-наукового інституту заочного
навчання та підвищення кваліфікації ДДУВС
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Рибалкін А. О.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Проблема верховенства права в правовій теорії має різні підходи до свого розгляду, різні виміри та різні аспекти дослідження.

Верховенство права, зазначають О. Зайчук і Н. Оніщенко, – це, безумовно, прояв загальнолюдських цінностей, розвитку культури суспільства, в тому числі правової, головний засіб і мета суспільного розвитку, своєрідна демонстрація етапів формування та еволюції правової системи [1, с. 27].

Принцип верховенства права є одним із провідних елементів загальних засад конституційного ладу будь-якої сучасної демократичної, правової держави [2, с. 26]. Сьогодні можна говорити про те, що розвиток концепції верховенства права є постійно продовжуваним процесом, який на сьогодні має своїм результатом розкриття змісту принципу верховенства права через такі вимоги: гарантування прав людини та основоположних свобод; юридична визначеність; повнота, послідовність, стабільність, достатність, поміркованість правового регулювання, однакове застосування та гарантування реалізації юридичних норм; законність; пропорційність; обмеження дискреційних повноважень та контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень; справедливе судочинство [3, с. 29]. У процесі забезпечення зазначених умов Українська держава стикається з рядом проблем політико-правового, організаційного та економічного характеру.

Серед основних проблем на практиці є те, що відступ від конституційних принципів є нормою державно-політичного життя, і це небезпечно для суспільного розвитку. Для реалізації принципу верховенства права у процесі діяльності державних органів в Україні необхідно створити передумови правового, законотворчого, правореалізаційного, інституційного, соціокультурного та політичного характеру [4].

Принцип верховенства права для національної правової культури ще новий і тому не усіма сприймається як загальнообов'язкова норма, в тому числі у сфері судового правозастосування. Так, якщо в системі цінностей країн ЄС основоположними засадами є особа, честь, гідність, порядок, норматив-

ність, суспільне благо, то вітчизняна правосвідомість і дотепер має ознаки державоцентризму (пріоритет обов'язків особи перед її правами в державі). Тому, як зазначає В. Авер'янов, і донині на доктринальному рівні багато юристів не вбачають різниці між верховенством права і верховенством закону [5, с. 40; 32].

Принцип верховенства права не можна ототожнювати з принципом «верховенства закону», який в ідеології юридичного позитивізму означає пріоритетність законів перед іншими формами правового регулювання суспільних відносин. Концептуальна перевага запровадження у вітчизняному праворозумінні принципу верховенства права полягає у тому, що він дозволяє відійти від суто позитивістського тлумачення права – як продукту вольових рішень вищих суб'єктів державної влади, наповнюючи це тлумачення більш гуманістичними елементами теорії природного права [6].

В законодавстві принцип верховенства права може мати прямий або опосередкований характер. Його прямо закріплено в деяких кодифікованих актах. Водночас деякі нові закони не містять згадки про принцип верховенства права, хоча його ідеї так або інакше у них присутні. Тому можна говорити про те, що в українському законодавстві закріплення принципу верховенства права ще не завершено [7, с. 10; 35, с. 30–34]. Сучасний стан нормативного закріплення принципу верховенства права в чинному законодавстві України характеризується недостатньою конкретизацією змісту означеного принципу та основних ознак (критеріїв) його належного дотримання як органами публічної (державної та самоврядної) влади, так і громадянами.

Необхідно переглянути законодавчі акти України, що визначають основні засади діяльності органів державної влади, врахувавши принаймні істотні вимоги дотримання принципу верховенства права. Запровадження в національному законодавстві оновлених доктринальних засад розуміння принципу верховенства права з урахуванням положень сучасних західних європейських правових доктрин створить необхідні передумови для приведення базових засад діяльності органів публічної адміністрації [8, с. 33–43].

На перешкоді реалізації конституційного принципу верховенства права, на наш погляд, стоїть принцип централізації державної влади, який відображається у президентській вертикалі. Ідеться про держадміністрації, які виконують невластиві їм функції, здійснюючи, відповідно до Конституції України, підміну органів місцевого самоврядування. Неповноцінне, незріле громадянське суспільство, а саме таким воно є в Україні, не спроможне побудувати правову державу [9].

Як висновок можна зазначити, що в сучасній Україні, ураховуючи її північні соціальні цінності (домінування цінностей виживання над цінностями самовираження), передумови для встановлення верховенства права відсутні. У такій ситуації можна сподіватися на соціально-економічний розвиток, який сприятиме людському розвитку і поширенню в Україні цінностей самовираження. Це, у свою чергу, забезпечить суспільну підтримку загальноєвропейських цінностей демократії, прав людини і верховенства права, їх впровадження в державну практику та вітчизняну правову систему.

Існують об'єктивні і суб'єктивні правові, організаційні, економічні, соціально-культурні чинники, які перешкоджають реалізації принципу верховенства права. З метою їх подолання необхідно провести комплекс реформ, але основними завданнями є удосконалення практики правотворення та забезпечення безперешкодної реалізації прав людини і громадянина в Україні.

1. Зайчук О. В., Оніщенко Н.М. Деякі практичні засади реалізації принципу верховенства права. *Зб. наук. праць Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. Київ: Реферат. С. 28–31.
2. Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 26.
3. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків, 2012. 196 с.
4. Тищенко А. М. Проблеми забезпечення принципу верховенства права в процесі діяльності органів державної влади в Україні. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=415%3A141212-16&catid=54%3A2-1212&Itemid=68&lang=r
5. Оборотов Ю. Н. О верховенстве права и продвижении к правовой гармонии в Украине. URL: http://www.kspmr.idknet.com/MAG/?id=141&id_article=bd650f7a63b8b42e1f0d4c1b73a453cc&lang=ru
6. Константин О. В. Щодо проблеми реалізації принципу верховенства права у сфері діяльності судової влади в Україні. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/EA724CB626C9EAB1C225762B0049C468?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=EA724CB626C9EAB1C225762B0049C468>
7. Андрійко О. Ф., Нагребельний В. П., Пухтецька А. А. Принцип верховенства права: проблеми тлумачення та застосування в адміністративному праві. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63842/15-Andriyko.pdf?sequence=1>
8. Пильгун Н. В., Рошук М. В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). С. 30–34.
9. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 33–43.

Куркуріна Вікторія Іванівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ: МОДЕЛЬ ДОПОМОГИ

Україна вперше за роки незалежності зіткнулася з проблемою внутрішньо переміщених осіб. Кількість вимушених осіб переїхати до іншого міста із Донецької, Луганської областей та АР Крим з 2013 року складає понад 1 млн. осіб. Через оголошення Донецької, Луганської областей та АР Крим окупованими територіями сформувалося кілька міграційних хвиль, пов'язаних із

переміщенням осіб в інші області.

Питання внутрішньо переміщених осіб стосується міграційних процесів, саме тому над цим питанням працюють не тільки правознавці, а й соціологи, демографи, економісти та політологи, саме тому на сьогодні це питання є актуальним. Над цією проблемою працювали такі науковці: І. Козинець, О. Кузьменко, О. Малиновська, Б. Підгородський, О. Піскун, С. Пирожкова.

У 20.10.2014 було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до якого внутрішньо переміщеною особою вважається «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1]. Саме цей закон забезпечує гарантії захисту прав та примусового повернення на попереднє місце проживання внутрішньо переміщених осіб. Він встановлює економічні, соціальні та правові гарантії захисту їх законних інтересів відповідно до Конституції України, міжнародних договорів і принципів.

Внутрішньо переміщені особи потребують особливого захисту і гуманітарної допомоги, саме такий обов'язок покладено на публічну владу. ВПО гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї країни, а також вільний виїзд за межі держави і пошук притулку за кордоном. Водночас вони мають бути захищені від недобровільного повернення чи переселення в місця, де може виникнути загроза їхньому життю чи здоров'ю.

Протягом 2014–2015 рр. було прийнято низку нормативно-правових актів, що забезпечують права і вирішують деякі питання ВПО. Утім, ситуація в Україні щоденно змінюється, і нормативні акти мають бути адаптовані до нових реалій ВПО. Насамперед це стосується втраченої ВПО нерухомості, перш за все житла. Особливо гостро ця проблема постає перед людьми похилого віку, які вже не мають сил, ресурсів і можливостей отримати нове або відбудувати власне житло. Держава має хоча б частково компенсувати такі витрати й скоригувати житлову політику, змінивши акценти на надання всім охочим можливостей орендувати житло чи користуватися тимчасовим житлом [2].

Створення соціального мінімуму для надання житла в оренду переміщеним особам на пільгових умовах, відродження сіл у прибутих містах або тимчасове заселення у санаторіях.

Кілька проектів, спрямованих на створення умов для життя переселенців, зокрема – реконструкції житла та об'єктів соціальної сфери, уже реалізовані у Харківській області. За повідомленням прес-служби Міністерства регіонального розвитку, на 2016 р. у держбюджеті передбачено 40 млн. грн. на реалізацію програми «Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників на будівництво/реконструкцію і придбання житла» – «Власний дім». [3]

Законодавчі зміни, що набули чинності у квітні 2017 р., передбачили участь ВПО у програмах забезпечення доступним житлом (надання пільгових іпотечних кредитів для побудови чи купівлі житла). Позаяк, на додаток до критеріїв прийнятності та обмежень застосування самої програми, право на включення до черги осіб, які потребують поліпшення житлових умов (якщо розмір житлової площі менший за норму, житло має погані санітарні або технічні умови і т.п.), закріплено за мешканцями місцевих територіальних громад, які підпадають під означені критерії, що фактично виключає участь ВПО у таких програмах [4].

Отже, можна дійти висновку, що на даному етапі держава на міжнародному і державному рівні намагається надати ті соціальні умови внутрішньо переміщеним особам, що можуть відповідати міжнародним стандартам. З огляду на переселенські рухи, політичні обставини, економічну кризу і відсутність досвіду наша держава робить перші кроки і поступово просувається в розв'язанні цієї проблеми. Соціальні проекти, забезпечені фінансами, направлені на допомогу і вирішення питань стосовно житла, медичної допомоги, а також створення можливостей для проведення професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб з урахуванням промислової специфіки регіону, забезпечення дошкільної і середньої освіти. Найголовніше – це утримати ситуацію на Сході, забезпечити припинення негативних наслідків збройного конфлікту і масових порушень прав людини і уникнути щоденних масових вибухів.

1. Про забезпечення прав і свобод переміщених осіб: Закон України від 20.04.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

2. Непомнящий О. М. Теоретичні підходи до створення комплексної моделі надання допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/1/05.pdf>.

3. Закіров М. Деякі аспекти розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://www.nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2016/rez39.pdf>.

4. Соціальне житло для внутрішньо переміщених та осіб, що постраждали від конфлікту: порівняльний аналіз проектів у Бахмуті, Слов'янську та Краматорську. URL: https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/case_study_social_housing_ukr_october2017revised.pdf.

Кучерук Тетяна Володимирівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Саміло Г.О.
(Запорізький національний
технічний університет)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАКОНУ У СИСТЕМІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

У правовій системі України нормативно-правовий акт є основним джерелом права. В Україні на даний час відсутній закон про нормативно-правові акти, а питання щодо єдиного законотворчого і нормотворчого процесу роз-

порошені по різних законодавчих і підзаконних актах міністерств і відомств.

Розвиток сучасного суспільства вимагає пошуку нових підходів до дослідження закону в системі нормативно-правових актів в умовах держави, політичного і економічного плюралізму, соціальної справедливості.

Для нормативних правових актів є характерним те, що вони завжди вміщують у себе хоча б одну норму права та приймаються лише правотворчими суб'єктами – у межах їх компетенції. А от закон, який приймається в особливому порядку, є первинним актом правотворчості законодавчих органів, який має вищу юридичну силу і спрямований на врегулювання найбільш важливих суспільних відносин.

Провідне місце у створенні ефективної правової системи посідають органи державної влади України, це перш за все законодавча влада, яка повинна підготувати досконалу законодавчу базу реформування українського суспільства і держави, спираючись на загальнолюдські цінності з урахуванням законодавства країни.

Проблеми законотворчого процесу були досліджені у працях таких вчених: С. Алексєєва, М. Волинко, Л. Дюгі, Г. Еллінека, В. Лохтіна, А. Малька, М. Маренкова, А. Марченка, А. Грищенко, Г. Дутки, Ф. Сулейманова, В.Тихомирова та ін.

М. Н. Марченко у своїй праці зазначає, що за багато століть вивчення закону накопичилася велика кількість знань про нього, виробилося певне уявлення про дане явище, сформувався певний стереотип, але залишився великий обсяг до кінця не відомих сторін, які потребують більш детального вивчення [1, с. 348].

Протягом довготривалого часу поняття закону залишається незмінним, являє собою нормативно-правовий акт представницького вищого органу державної влади, за ним закріплено такі функції як регулювання суспільного життя в законодавстві, встановлення прав й обов'язків громадян.

Вища юридична сила передбачає ще й те, що ніхто не має права скасувати або замінити закон, крім органу, який його видав. Звісно ж, що на сьогоднішній день закон являє собою найбільш зручну для використання форму існування права.

Крім того, один із творців Кодексу Наполеона юрист Порталис писав, що в законі не можна передбачити те величезне різноманіття ситуацій, які виникають у житті, тому потрібно залишити місце для тлумачення закону суддею, який зможе співвіднести норму закону з представленою справою, яка надійшла до суду.

Потрібно вдосконалювати систему закону для більш зручного користування та прийняти закон про нормативно-правові акти, який дасть можливість структурувати закон і нормативно-правовий акт.

Закони потребують класифікації, тому що вони є різноманітними. Критерії класифікації обумовлені особливостями та специфікою регулювання відносин, адресата та території, на якій вони мають діяти, та своєрідністю суб'єкта правотворчості.

Існує велика кількість класифікацій нормативно-правових актів. Най-

більш значущою є їх класифікація за юридичною силою. Юридична сила нормативно-правового акта – специфічна властивість мати визначене місце серед інших нормативно-правових актів, дотримуватися встановленої субординації. Зазвичай юридична сила акта залежить за формальною обов'язковістю від рівня та обсягу повноважень органу, який видає або приймає цей акт, тобто визначити суб'єкта нормотворчості.

Конституція займає головне місце в системі нормативних актів, яка визначається її особливими властивостями і роллю. Пріоритетне значення Конституції полягає в тому, що вона, як акт вищої юридичної сили, складає нормативну базу всього поточного законодавства.

У проекті Закону України «Про нормативно-правові акти» у ст. 6 наведено класифікацію законів України. Зазначений перелік було проведено з порушенням правил (Конституція України, кодекси, закони). Класифікація повинна являти собою поділ обсягу понять на класифікаційні множини та види, на підставі зазначених властивостей та ознак [2].

В Україні існує різноманітна класифікація Українського законодавства. Кодекси в системі законодавства відіграють важливу роль, тому що вони мають юридичну силу на рівні із законом. Але існує декілька думок з цього приводу.

Одні вчені вважають що кодекс має існувати окремо від закону та мати окрему законодавчу ланку, інші переконані що кодекс має вищу юридичну силу, ніж закон.

У кодексах, як правило, фіксується положення про їх пріоритетність з одного і того самого предмета, хоча в юридичній літературі зазначається, що пріоритет повинен бути закріплений на законодавчому рівні, з огляду на більш складну процедуру їх прийняття [3, с. 91–92].

На думку зарубіжних вчених, у більшості кодексів зазначені та наведені всі норми закону, тому кодекс нівелює перед законом. В Україні на даний момент діє двадцять два кодекси, закони, в яких містяться зміни та доповнення. Вони, як правило, містять нові норми, але не можуть існувати окремо від закону. Різноманітність законів обтяжує систему законодавства, створює перешкоди для більш дієвого та ефективного правового регулювання, сприяє інфляції законів у державі.

Кількість підзаконних актів в Україні вже перевищила 10 тис., що значно знизило престиж законодавчих актів. На кожен закон умовно припадає по вісімнадцять актів.

Закон пройшов довготривалий та поетапний процес свого вдосконалення. Перший етап – це аналіз та розуміння певного правила поведінки людей, яке було встановлено законодавцями, до завершуючих етапів визначення закону як нормативно-правового акта й закріплення за ним вищої юридичної сили в законодавстві.

Властивості, які притаманні закону, доцільно поділити на дві групи: до першої можна віднести особливості, які б визначали закон як джерело права, як нормативно-правовий акт; до другої групи – ті норми права, які характеризують структуру закону як регулятора правових суспільних відносин.

Закон виступає провідним джерелом права в державі, особливі властивості закону, які йому характерні, дозволяють виступати в державі демократичним джерелом права, яке виражає волю та інтереси народу, саме ці ознаки і зумовлюють специфіку ролі закону в системі нормативних актів. Закон покликаний виражати демократичні засади суспільного і державного устрою, виступати гарантом прав і свобод людини. Правову основу держави складає закон, він являє собою верховенство закону в системі правових актів держави, має вищу юридичну силу, оскільки покликаний висловлювати державну волю, а всі інші нормативні правові акти повинні не тільки виходити із законів, але й не суперечити їм.

1. Марченко М. Н. Теория государства и права. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: 2004. 640 с.
2. Проект Закону України «Про нормативно-правові акти» від 13 квітня 2010 р.
3. Авдеенкова М. П. Кодификация законодательства России: проблемы и перспективы. *Ежегодник истории права и правоведения*. 2002. Вып. 3. С. 83–94.

Макаренко Наталія Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Савіщенко В.М.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вдосконалення місцевого самоврядування на сучасному етапі, його розвиток є важливою складовою процесу реформування системи публічної влади. Подальший розвиток місцевого самоврядування потребує прийняття низки нових законодавчих актів та внесення відповідних змін у нині діючі. Місцеве самоврядування, відображаючи політичні, географічні, соціально-економічні, історичні, національно-культурні тощо особливості тих чи інших територіальних одиниць, сприяє набуттю ними своєї індивідуальності, тим самим посилює відчуття належності людини до певної територіальної громади, має стратегічне значення в процесі соціальної інтеграції та політичної мобілізації суспільства.

Актуальністю даної тематики виступають процеси становлення та вдосконалення місцевого самоврядування в країнах світу, що стають прикладом та джерелом особливої уваги України.

Вагомий внесок у дослідження організаційно-правових аспектів вивчення та застосування зарубіжного досвіду місцевого самоврядування, висвітлення його особливостей, проблем розподілу повноважень між інституціями державного, регіонального, місцевого рівнів у процесі децентралізації в різних аспектах зробили такі вчені: М. Баймуратов, О. Батанов, І. Бутко, І. Грицьк, О. Ігнатенко, В. Князєв, В. Куйбіда, О. Лазор, О. Лебединська, В. Мамо-

нова, Н. Нижник, М. Пухтинський, С. Телешун, А. Чемерис, Ю. Шаров, Ю. Шемчушенко, О. Яцунська та інші.

Вибір України в напрямку євроінтеграції зумовлює застосовувати нові підходи до розвитку регіонів, визначення цілей, пріоритетів і механізмів реалізації регіональної політики. І саме досвід зарубіжних країн у сфері розвитку місцевого самоврядування є досить корисним для України [1].

Місцеве самоврядування – це діяльність самого населення місцевої територіальної одиниці – територіального колективу і його виборних органів по управлінню його справами [2].

У різних країнах застосовуються різні системи управління на місцевому рівні (у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць), на вибір яких впливають такі фактори: державний режим, форма державного устрою, неоднаковий підхід до розуміння сутності та природи державної влади, розмежування адміністративно-територіальних одиниць на «природні» і «штучні», національні та історичні особливості й традиції тощо. Підведення проблеми децентралізації у ранг державної політики змушує нас звернутися насамперед до аналізу світових моделей централізації, децентралізації та децентрації публічної влади.

Так, еталоном децентралізованої форми організації місцевого самоврядування в рамках англосаксонської системи місцевого самоврядування є Велика Британія. В основі правового регулювання статусу органів місцевого управління цієї країни знаходиться Акт про місцеві органи управління 1999 р., в якому вказуються види органів місцевого управління, їх основні повноваження та підконтрольність Державним секретарям (офіційне найменування міністра. – прим. авт.). Органами місцевого самоврядування вважаються ради графств, округів, приходів, де муніципальні службовці працюють на контрактній основі.

Класичним зразком децентралізованої форми організації місцевого самоврядування в рамках континентальної (романо-германської) системи місцевого самоврядування є Італія. Сучасні дослідження вказують, що сутність явища «італійської автономії» доцільно розглядати через розкриття змісту її різновидів: нормативно-правової – можливість встановлювати власний нормативно-правовий порядок у межах наданої компетенції і закріплювати їх у законах, статутах, регламентах; політико-адміністративної – свобода вибору політико-адміністративного курсу на підставі інтересів місцевих спільнот чи їх більшості (право на вибір, самостійне визначення способів адміністративної діяльності, оцінювання необхідності та своєчасності прийняття управлінських рішень), тобто принципів, які мають безпосереднє значення з позиції організації та функціонування місцевого самоврядування.

У свою чергу, у Франції, досвід якої обумовив виникнення особливої французької (в рамках загальної романо-германської моделі) системи місцевого самоврядування, історично сформувалися централізаційні системи, що створило низку перешкод для децентралізації публічної служби. У результаті муніципалітети (комуни), як базовий рівень місцевого самоврядування, все ще не отримали належних їм повноважень, оскільки заходи щодо децентралі-

зації зосередилися переважно на рівні департаментів. Водночас центральний уряд продовжує зберігати сильну організаційну та персональну присутність на регіональному та місцевому рівнях (з початку децентралізації у 1982 р. загальна кількість державних службовців, більшість яких зосереджена у регіональних та місцевих органах, зросла, а не зменшилася). Таким чином, більшість державного апарату Франції була у найкращому випадку деконцентрована, але не децентралізована.

Заслужує на особливу увагу й досвід Російської Федерації, в якій на конституційному рівні не тільки зафіксовано принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування й проголошено, що місцеве самоврядування в межах своїх повноважень є самостійним, а й вказано, що органи місцевого самоврядування не входять в систему органів державної влади (ст. 12 Конституції Російської Федерації). У цілому це є свідченням того, що в основу формування місцевого самоврядування в Росії покладено децентралізуючі принципи устрою публічної влади. Втім, попри такого роду конституційний статус та доволі розвинуте як загальнофедеральне законодавство, так і законодавство суб'єктів федерації про місцеве самоврядування, сучасні російські експерти констатують, що у Російській Федерації в останнє десятиліття чітко намітилася тенденція етатизації місцевого самоврядування, яка стала наслідком державної політики вертикалізації владних відносин на всіх рівнях та гілках влади з явно вираженим ухилом вбік виконавчої влади, яка сконцентрувала в своїх руках всю повноту влади у країні. Оцінюючи вектор розвитку місцевого самоврядування, М. М. Соколов звертає увагу на його етатизацію, в тому числі через побудовану у країні «партійну вертикаль», яка являє собою невдалу копію КПРС. На його думку, у сучасній Росії збільшується протистояння між заявленою федеральними владами державною правовою політикою на зміцнення місцевого самоврядування, в тому числі його організаційних, фінансових та інших основ, і реальною політичною та правозастосовною практикою, яка призводить до необґрунтованого одержавлення місцевого самоврядування в Російській Федерації [3].

У лютому 2014 р. в Грузії було ухвалено Кодекс про місцеве самоврядування, в семи розділах якого визначено загальні положення, питання органів муніципалітету, організації місцевого самоврядування в столиці, участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування, бюджетні та економічні питання, державного надзору та аудиту, діяльність крайової консультативної ради.

Законодавчі акти з питань місцевого самоврядування, окрім основних положень, можуть містити також норми про відповідальність за порушення певних правил. Так, закон Естонії про місцеве самоврядування містить статті про відповідальність за порушення правил виконання робіт з благоустрою та землеробних робіт, порушення правил утримання собак та кішок [4].

Отже, аналізуючи місцеве самоврядування та управління в зарубіжних країнах, можна зробити такі висновки. В більшості зарубіжних країн чітко розмежовано поняття місцевого самоврядування та управління, оскільки практично в кожній державі світу паралельно із органами місцевого самовря-

дування функціонують відповідні органи державної влади. Така організація влади на місцях впливає із самого поняття управління, яке передбачає, що управління є насамперед організуючою діяльністю держави, основною ознакою якої є влада.

1. Алфьоров С. В. Особливості устрою та функціонування територіальних громад країн-членів ЄС. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2013. Вип. 37. С. 181–189.

2. Наулік Н. С. Місцеве самоврядування і управління у зарубіжних країнах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2010. № 3. С. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2010_3_17;

3. Батанов О. В. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування у зарубіжних країнах: основні моделі організації та діяльності. *Часопис Київського ун-ту права*. 2015. № 3. С. 61–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_16;

4. Бородін Є. І. Досвід нормативно-правового регулювання місцевого самоврядування в зарубіжних країнах. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 11–12. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2014_11-12_6.

Мороз Тетяна Андріївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Право громадян на доступ до інформації гарантовано статтею 34 Конституції України, а саме: кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1].

Останні тенденції розвитку науки конституційного права свідчать про те, що право на інформацію починають дедалі частіше розглядати як самостійне комплексне конституційне особисте право.

Метою даної статті є визначення основних правових проблем захисту прав громадян на доступ до інформації та авторські пропозиції щодо впровадження в Україні позитивного зарубіжного досвіду законодавчого регулювання захисту прав громадян на доступ до інформації.

Право фізичних осіб на доступ до інформації, як і інших суб'єктів права, реалізується з урахуванням їх загального правового статусу [2].

Відповідно до змісту Загальної декларації прав людини 1948 р., а також інших міжнародних актів з прав людини, виділяються громадянські й особисті, а також політичні, соціальні, економічні, культурні права.

Право на інформацію (суб'єктивне право) як у спеціальній фаховій юридичній літературі, так і в інших джерелах часто вважають політичними правами особи, розглядаючи винятково як їх елемент [3].

Загалом Конституція України містить у собі більш як 20 правових норм,

які встановлюють інформаційні права та свободи особи. Також ЗУ «Про інформацію» визначає, зокрема, основні принципи, суб'єкти, об'єкти інформаційних відносин в Україні, поняття інформації, її види; ЗУ «Про захист персональних даних» регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки; ЗУ «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Тобто визначається порядок, за яким можна отримати необхідну інформацію [4].

Однак задоволення інформаційних потреб громадян України має бути чи не найголовнішим обов'язком представника державного органу. Адже без отримання, наприклад, інформації про субсидії, пільги, інші правила та процедури реалізації політичних, соціально-економічних та інших прав, особа не може бути активним учасником державних справ та самостійно або опосередковано вирішувати питання місцевого значення.

Конституційний Суд України постановив, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням у її особисте і сімейне життя і допускається виключно в випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [5].

У рішеннях із ряду інших справ (Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, 25 червня 1992 року, § 63; Jersild v. Denmark, 23 вересня 1994 року, § 31; Ukrainian Media Group v. Ukraine, 29 березня 2005 року, § 38 та ін.) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначив, що громадськість має право отримувати інформацію та ідеї, що становлять суспільний інтерес. Однак усі ці справи стосувалися втручання держави у поширення інформації приватними особами [6].

Але є випадки, коли право на доступ до інформації може бути обмежено. У 1987 році Європейський суд розглянув справу Leander v. Sweden. За обставинами цієї справи пану Торстену Леандеру було відмовлено у доступі до відомостей про нього, що містилися у засекреченому поліцейському реєстрі. Розглядаючи цю ситуацію крізь призму «свободи одержувати інформацію та ідеї», ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення законодавства не було. Суд зазначив: «...Право на свободу отримувати інформацію, головним чином, забороняє Уряду обмежувати особу в отриманні інформації, яку інші хочуть або можуть хотіти передати їй. У ситуації, описаній у цій справі, не надає особі права доступу до реєстру інформації про його особисті характеристики, а так само не покладає на Уряд обов'язок надавати таку інформацію особі» [7].

Отже, Європейський суд прямо визнав, що відмова надати інформацію на запит з боку державних органів була формою втручання у право на свободу одержувати інформацію, і тому цей випадок повинен розглядатися на предмет дотримання вимог конвенцій.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що необхідно запровадити відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, за порушення права громадян на доступ до інформації, зокрема за неоприлюднення передбаченої законодавством інформації. Посилення адміністративної відповідальності за порушення права громадян на доступ до інформації сприятиме більш ефективній реалізації в житті конституційного права.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Поточна редакція від 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

2. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи. Роз'яснення Міністерства Юстиції України від 03.05.2012. Документ № 0012323-12. Поточна редакція від 03.05.2012. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>

3. Захаров Є., Нестеренко О. Право на доступ до інформації в Україні. *Права людини. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1317619903>

4. Інформація для громадян щодо забезпечення доступу до публічної інформації у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://sc.gov.ua/ua/informacija_dlja_gromadjan_cshodo_zabezpechennja_dostupu_do_publichnoji_informaciji.html;

5. Право на доступ до інформації: теорія та практика. *Харківська правозахисна група*. Харків: Права людини, 2008 р. 348 с. URL: <http://khpg.org/files/docs/1204114313.pdf>

6. Синячов О. Доступ до інформації як важлива складова міжнародного та європейського права. *Вісник Національної академії державного управління*. С. 189–195. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-28.pdf>;

7. Коваленко Л. П. Правовий захист громадян на доступ до інформації. *Інформація і право*. № 2(14). 2015. С. 26–31. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/klppzdi_14_2_2015.pdf.

Овсянніков Дмитро Миколайович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., проф. Бостан С.К.
(Запорізький національний
технічний університет)

З ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ДОСВІДУ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН БАЛТІЇ: ЕТАПИ, ПРОБЛЕМИ, РЕЗУЛЬТАТИ

Звернення до цієї проблеми зумовлено перш за все тим, що державно-правовий розвиток України, як і прибалтійських республік колишнього Радянського Союзу, протягом тривалого часу був орієнтований на Росію і цей вплив створював суттєві проблеми на шляху інтеграції Латвії, Литви та Естонії до європейського співтовариства. З огляду на євроінтеграційні устремління України, визначення основних особливостей процесів європейської інтеграції балтійських країн, а також напрямів подолання тих проблем, що виникали на тому шляху, стає одним з актуальних завдань сучасної вітчизняної юриспруденції.

Загальновідомо, що кожна країна для вступу в Європейський Союз має

відповідати низці критеріїв. Серед них, що були визначені й для прибалтійських держав, були критерії, які вказували на рівень проведення реформ в економічній, політичній та соціальній сферах, а також на процес імплементації в національне законодавство основних європейських принципів (вдосконалення аграрного сектора, стандартизація в галузі промисловості, скасування митних платежів, реформи у галузі надання послуг для підприємців тощо).

Інтеграційний процес Литви, Латвії та Естонії прийнято поділяти на три етапи. Перший етап, або початковий – підписання угоди про вільну торгівлю (1991–1994 рр.). Другий етап – підписання договорів про асоціацію (1995–1998 рр.). Третій, або фінальний етап – етап набуття повноправного членства (1998–2003 рр.) [2].

На момент виходу прибалтійських республік зі складу СРСР вони мали досить сильно розвинену економічну основу, що певним чином поліпшило початок процесу інтеграції та створило базис для відповідних перетворень на державному рівні. Однак досить швидка переорієнтація виробництва на нецільові галузі та ліквідація вже наявних та поява вільного ринку призвели до того, що початкова економічна основа майже зникла. Це стало причиною ряду проблем, серед яких ріст рівня безробіття, зниження мінімуму заробітної плати, погіршення становища національного товаровиробника. Тобто розвиток внутрішнього ринку став повністю залежний від допомоги європейського товариства у формі кредиту. За думкою деяких вчених, найбільш не адаптованими до конкуренції на світовому ринку виявилися Литва та Латвія. Естонія зберегла свою ринкову економіку на мінімальному рівні функціонування [2]. Важливим фактором тут слугував досить надійний економічний зв'язок з Фінляндією та більш помірні темпи проведення реформ у порівнянні з Литвою та Латвією [3].

Завдяки зазначеним факторам та через більш досконалий процес законодавчої імплементації відповідних норм, Естонія стала першою з трійки країн, яка набула можливість вступу до Євросоюзу. Така ситуація зберігається і сьогодні і про це наочно свідчать дані Європейської комісії стосовно індексу регіональної конкурентоспроможності. Відповідно до цього індексу, всі 28 країн ЄС умовно поділяються на 263 регіони, які порівнюються за такими базовими показниками: ефективність публічних інститутів, рівень розвитку медичних послуг, поширення інновацій, стан інфраструктури та інше. В рамках однієї країни може бути декілька регіонів, так само як країна, що є невеликою за розміром (Литва, Латвія, Естонія), виноситься в окремий регіон. Так, з 263 місць Литва займає 194 (34,2 бала), Латвія – 191 (35,1 бала), а Естонія – 141 місце (53,9 бала) [3]. Естонія, як і раніше, в економічному плані посідає провідне місце серед трійки балтійських держав та ближче інших наблизилася до середнього показника в 55 балів. Для порівняння, найбільш розвинений південно-західний регіон Болгарії займає 207 місце (30,5 бала), а регіон Бухарест-Ілфов у Румунії – 161 місце (45,5 бала), при тому що інші регіони займають значно гірші позиції [6].

Аналіз ситуації в економічній сфері дає можливість виокремити декілька головних проблем, які гальмували процес європейської інтеграції прибалтій-

ських країн. Це:

- надмірне форсування вступу до ЄС, що призвело до різкого погіршення реальних економічних зв'язків;
- занадто швидка переорієнтація на деревообробну та легку промисловість, що призвело до занепаду інших сфер;
- відсутність підтримки з боку держави малого та середнього бізнесу, що призвело до його зникнення;
- економічні реформи проводилися без аналізу проблем промислового та аграрного сектора;
- хибна політика використання іноземного капіталу, що, по суті, просто передавала значну частку економічного сектора приватним підприємцям;
- кредитування з боку ЄС використовувалося не за належним призначенням.

В політичній сфері членство в Євросоюзі вимагає в першу чергу стабільності саме тих інститутів, що за своєю суттю стверджують та гарантують захист прав національних меншин та демократію. Саме такі положення зазначено у 6 статті Договору про Європейський Союз [4]. Відповідно, основні принципи демократії повинні не лише бути закріплені на законодавчому рівні, але й активно втілюватися у повсякденне життя: активно мають створюватися відсутні демократичні законодавчі та виконавчі інститути, незалежні органи правосуддя, впроваджуватися дійсно справедливі, регулярні та ефективні вибори, які зможуть надійно зафіксувати систему регулярної зміни влади.

У 1997 році, на момент вступу балтійських країн до ЄС, вони отримали позитивну оцінку за політичним критерієм від Єврокомісії. Значно більших результатів, за аспектом наявності всіх необхідних політичних інститутів та встановлення відсутніх, знов досягла Естонія, через що, як вже зазначалося, переговори про вступ відбулися вже у 1997 році, у той час як для Литви та Латвії лише у 1999 році [5].

Зазначимо, що висновки Єврокомісії за політичним критерієм стосуються переважно нормативного закріплення основних європейських норм і принципів. Підставою для такого твердження є рівень «тіньової» економіки, який з початком процесів інтеграції до Європейського Союзу характеризувався певним зростанням. За дослідженнями, які були проведені Університетом імені Іоганна Кеплера в Австрії, перше місце посідала Литва (29 %), друге – Естонія (28,6 %) та третє – Латвія (26,5 %) [1]. Як відомо, розвиток у країні зазначеного негативного елемента економіки залежить від неефективної діяльності відповідних інститутів, яка зумовлює такі правопорушення: ухилення від сплати податків, фіктивні економічні операції, контрабанда тощо. Також необхідно вказати на наявність такої думки, що саме інтеграція до ЄС певним чином вплинула на формування негативних аспектів діяльності держави у цьому напрямі. Однією з головних причин цього була недостатня ефективність проведених економічних реформ.

Безпосередньо пов'язаним з економічним та політичним є *соціально-правовий критерій*. Це досить детально простежується на основі того, що слабка та неефективна економічна політика призвела до зростання цін на ба-

зові товари – Литва – 8 %, Естонія – 9,6 %, Латвія – 14,1 %. Що, у свою чергу, стало одним із чинників активізації міграційних тенденцій [1].

На законодавчому рівні всім трьом країнам потрібно було докласти значних зусиль для приведення його до стандартів ЄС [5]. Як і на інших рівнях, більш досконалим виявився підхід до реформування законодавства саме Естонії.

Загалом ми можемо виокремити два основних підходи до аналізу характеру процесів євроінтеграції держав Балтії:

1. Позитивний – прихильниками якого стверджується, що, незважаючи на всі недоліки в економіці, політиці, в соціально-правовій сфері, на критику з боку Євросоюзу, загальний рівень життя в цих країнах, рівень соціального захисту та рівень їх розвитку відзначався позитивною динамікою. Особливо помітне відставання України та Росії від рівня розвитку прибалтійських країн, який в Європі вважається нижче середнього.

2. Негативний – відповідно до якого, зазначається, що процес інтеграції є причиною економічного занепаду і ці країни використовуються лише як база для збуту сировини. Для підтвердження цього факту наводяться докази того, що рівень імпорту значно перевищує експорт, і ця ситуація не змінюється з 1997 року. Навіть Естонії, яка від самого початку мала надійну економічну базу, потрібно докласти значних зусиль для підтримання конкурентоспроможності місцевого виробника.

Підсумовуючи наведене, ми можемо зробити висновок, що з-поміж трьох країн саме Естонія виявила значно конструктивніший, чіткий та послідовний підхід до проведення євроінтеграції в рамках реформування економічної, політичної та соціальної сфери. Загалом усі три країни, з огляду на сучасну ситуацію, досить успішно реалізували процедуру набуття членства в Європейському Союзі та значно покращили свій рівень розвитку на світовому рівні. Тому з точки зору використання досвіду балтійських держав для вироблення власної стратегії Україна в першу чергу повинна спиратися на досвід Естонії. Не менш важливим є той факт, що від самого початку набуття незалежності зазначені держави орієнтувалися на Європейський світ. Україна ж протягом певного часу проводила «багатополярну» зовнішню політику, яка не давала можливості чітко визначити стратегію державно-правовому розвитку. Сподіваємось, що події останніх років впливатимуть суттєво на цей процес.

1. Андрій Д. Наслідки інтеграції країн Балтії до Європейського союзу. *Інформаційно-аналітичний портал «Альтернатива»*. Серія: Економіка. 2013. URL: <http://alternatio.org/articles/articles/item/882>

2. Ковтун Є. Досвід інтеграції Латвії, Литви та Естонії до Європейського Союзу, як приклад для України. *Емінак*. 2008. № 1–4. С. 105–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2008_1-4_15

3. Олександр Н. ЄС визнав, що Прибалтика неконкурентоспроможна. *Аналітичний портал «RuBaltic.Ru»*. Серія: Економіка. 2017. URL: <http://www.rubaltic.ru/article/ekonomika-i-biznes/03032017-es-priznal-cto-pribaltika-nekonkurentosposobna/>

4. Про Європейський Союз : міжнародний договір від 07.02.1992 р. № 994_029 станом на 13.12.2007 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029

5. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС. *Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини.* 2010. Вип. 2. С. 97–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoamv_2010_2_11

6. Corina C. European Regional Competitiveness Index. *European Commission, Regional Policy Info Regio.* 2017. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/#2

Окушко Анастасія Володимирівна,
слухач ОС «Магістр» факультету № 1
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
лейтенант поліції

БОРОТЬБА ІЗ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ШЛЯХОМ СПІВРОБІТНИЦТВА ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Міжнародна співпраця є не лише необхідною умовою боротьби із транснаціональною злочинністю та ліквідації організацій, які розвивають цю діяльність, але й насамперед важливим профілактичним заходом. Всі держави світу повинні розуміти, що жодна з них не є захищеною від діяльності транснаціональних злочинних організацій.

За останні роки співпраця України на міжнародному рівні розвивається надзвичайно швидко і бурхливо. Актуально звернути увагу на те, що раніше підґрунтям співпраці України у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю на міжнародному рівні була двостороння взаємодія, а зараз відсоток розвитку покладається на розширення застосування і використання можливостей спеціалізованих міжнародних організацій, що формуються на європейському рівні. Перегляд питань розвитку та становлення нормативної бази співпраці на міжнародному рівні показує, що провідна роль у формуванні та розвитку такого напрямку міжнародної співпраці у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, як договірно-правова координація, належить державі, тому важливе значення для розвитку сфери боротьби з транснаціональною злочинністю має співпраця з Європейським Союзом.

В умовах процесів інтеграції в Україні та ЄС міжнародна співпраця у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю набуває важливого значення, що породжує не лише потребу об'єднання зусиль держав та зростання ефективності користування досвідом інших держав при міжнародній співпраці, а й прийняття на національному та міжнародному рівнях координаційних заходів щодо вдосконалення правового регулювання.

На сьогодні транснаціональні злочинні організації не лише об'єднують спільні зусилля, а й стають все могутнішими та налагоджують чітко організовану взаємодію одна з одною з метою реалізації своєї протиправної діяльності, розширення діяльності щодо охоплення незаконних ринків збуту й розширення своїх можливостей. Уряду будь-якої країни надто складно застосувати заходи, які будуть ефективними для боротьби з транснаціональною

злочинністю, не користуючись жодною із форм міжнародного співробітництва.

В полі зору вчених питання регулювання співпраці України та ЄС у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю загалом є доволі фрагментарними. Однак теоретичні та практичні основи міжнародного співробітництва у даній сфері виокремили: О. М. Бандурка, С. Бондар, В. Грохольський, Б. Калиновський, О. В. Танкевич, О. М. Толочко, О. О. Штанько та ін.

На думку Б. Калиновського, до основних форм міжнародної співпраці у подоланні транснаціональної злочинності необхідно віднести: узгодження умов про видавання особи, яка вчинила злочин, чи про будь-які інші діяння, які стосуються вчинення злочину; взаємообмін інформацією про окремі злочини та осіб, які їх вчинили, про статистичні та наукові дані стосовно причин, тенденцій, а також прогнозування злочинності [1, с. 526].

А. С. Вонсович тлумачить, що у процес боротьби із транснаціональною злочинністю вагомий внесок здійснює Європол, завданням якого є підвищення рівня ефективності правоохоронних органів держав-членів та налагодження взаємодії між ними у зростаючому переліку сфер (незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми, запобігання та боротьба з тероризмом, злочини, що пов'язані з нелегальною імміграцією тощо) [2].

М. М. Сірант наголошує, що діяльність Європейського поліцейського офісу ґрунтується на покращенні ефективності роботи правоохоронних органів держав-членів та їхньої співпраці у сфері протидії торгівлі наркотиками, боротьби з тероризмом та іншими формами злочинності на міжнародному рівні. Європол забезпечує обмін інформацією між державами-членами, збір, узагальнення і аналіз інформації про злочини і осіб, які їх вчинили, забезпечує автоматизований збір і облік відповідної інформації [3, с. 353].

Взаємодія України та ЄС у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю також потребує вдосконалення можливостей проведення слідчої діяльності та судового переслідування. Тому основне завдання співробітництва полягає в мобілізації, об'єднанні й спільному використанні ресурсів держав, а саме: досвіду, спеціальних знань та інших можливостей.

Основним завданням Європолу в сучасних умовах є підтримка органів кримінального переслідування держав-членів ЄС у боротьбі з транснаціональною злочинністю (за умови визнання і поваги державного суверенітету кожної держави), яка активізується в таких формах:

- накопичення, співставлення та аналіз інформації про злочини у межах ЄС;
- сприяння слідчим органам держав-членів у розслідуванні злочинів шляхом передачі їм інформації через національні підрозділи взаємодії з Європолом;
- актуалізація необхідних комп'ютерних програм для боротьби зі злочинністю (аналітичних, інформаційних, які індексують);
- створення щорічних доповідей, аналіз злочинності на основі отриманої інформації від держав-членів, третіх країн та міжнародних організацій-партнерів;
- надання технічної та стратегічної допомоги під час здійснення опера-

цій, координації використання ресурсів для боротьби з транснаціональною злочинністю;

- забезпечення безпосередньої участі в об'єднаних слідчих групах;
- надсилання запитів про розслідування окремих видів злочинів до компетентних органів держав-членів ЄС;
- створення для тимчасового користування баз даних з різної тематики;
- інформаційна підтримка розслідувань злочинів, що здійснюються держави-члени.

На думку О. Шостко, для успішної протидії транснаціональній злочинності слід ефективно підтримувати взаємодію правоохоронних органів держав-членів, зокрема розглядати питання забезпечення обміну інформацією між ними, здійснювати підготовку та підвищенням кваліфікації працівників поліції, впроваджувати новітні системи підготовки кадрів для правоохоронних органів [4, с. 369].

Активна діяльність Європолу, як центрального відомства Європейського Союзу з накопичення оперативної інформації, супроводжується важливістю виокремлення пріоритетів стосовно дослідження питань обміну інформацією у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, недоліків у цій діяльності та необхідності її вдосконалення між державами-членами ЄС. Управління такою інформацією створює унікальну можливість Європейського поліцейського офісу для подальшого розвитку бази з накопиченням інформації, здатної сприяти ефективному реагуванню на ключові загрози безпеці. Вищезазначене викликає потребу створення єдиної інформаційної системи в Україні, яка б охопила усі правоохоронні органи та підрозділи. Формування і розвиток єдиного інформаційного простору України і відповідних державних інформаційних систем повинно здійснюватися на міжрегіональному та міжгалузевому рівнях, із застосуванням системного, комплексного підходу до вирішення технічних, правових та організаційних питань.

Беручи до уваги думку Єсімова С. С., можна сказати, що вдосконалення інформаційного законодавства та запровадження новітніх технологій має схилитися до підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, до потреб оптимізації внутрішньої діяльності окремого органу державної влади та до надання державних послуг. Надзвичайно потрібною також є взаємодія з міжнародними організаціями та іншими державами в інформаційній сфері, що удосконалить процес інтеграції з європейським інформаційним простором, а саме: у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю [5, с. 53].

Налагоджуючи професійне співробітництво з Європоллом, Україна фактично приєднується до загальної європейської системи профілактики і протидії найтяжчим формам злочинності що слід розглядати не лише як передумову підвищення рівня правопорядку і законності в нашій державі, але й як важливий крок у напрямі політичного наближення України до ЄС в контексті євроінтеграції.

Враховуючи вищевикладене, слід сказати, що розвиток суспільних відносин і стрімке поширення транснаціональної організованої злочинності вимагають від держав чіткого і дієвого співробітництва у боротьбі з транснаці-

ональною злочинністю, однак сучасні умови життя, які виходять від сепаратизму, транскордонної і організованої злочинності, викликають потребу у реформуванні системи правоохоронних органів України. Одним із шляхів вирішення даної проблематики є зміцнення співпраці між європейськими структурами. На даний час на рівні Європолу є недостатньо закріпленим правовий механізм взаємодії України з Європейським Союзом, основою якого є просування на вищий рівень окремих нормативно визначених повноважень правоохоронної системи України у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю. Беручи до уваги досвід діяльності Європолу, то такий підхід довів свою виправданість, оскільки скоординований на дотримання інтересів усіх держав-членів ЄС і країн-кандидатів до вступу в ЄС. На основі Угоди про стратегічну співпрацю проводиться ефективна діяльність стосовно виявлення, припинення, попередження злочинів завдяки тісній взаємодії правоохоронних органів України з Європейським поліцейським офісом. Це потребує постійного розвитку нормативно-правової бази на рівні законодавства та відомчого регулювання. Для досягнення максимальної ефективності в боротьбі з транснаціональною злочинністю необхідна відповідна координація дій і зусиль у межах Європейського поліцейського офісу.

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 8-ми т. Відп. ред.: В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, Ю. І. Римаренко. Київ: Атіка, 2010. Т. VIII: Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. – 1132 с.

2. Вонсович А. С. Інституційний вимір боротьби Європейського Союзу з транснаціональною злочинністю як однією з основних загроз європейської безпеки. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/386/393>

3. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України та Європейського Союзу – правовий аспект. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_54.pdf.

4. Шостко О. Ю. Міжнародне та регіональне співробітництво у сфері протидії організованим злочинності. *Порівняльно-аналітичне право: наук.-практ. журнал*. 2015. № 4. С. 366–370.

5. Єсімов С.С. Формування єдиного інформаційного простору в діяльності державних органів України. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: зб. наук. праць*. 2015. № 813. С. 48–53.

Паєцик Ксенія Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Чимала кількість жінок України нині потребує гарантій соціального захисту. Необхідність соціального захисту населення обумовлена низкою причин, які наразі мають місце в українському соціумі. Поглиблюється соціаль-

ний утиск жінки як особистості та домашнє насильство. Стереотипи масової свідомості й досі розглядають жінку як слабку у порівнянні з чоловіком істоту, яка є другорядною в суспільному, політичному та економічному житті, чоловіча ідеологія є породженням тоталітарної системи, але виховання спроможне змінити гендерну ментальність. Тому проблема соціального захисту жінок як громадян України набуває нині особливої актуальності.

У юридичній літературі проблема соціальних прав жінок та їх гарантування не обділена увагою. Дане питання розглядалося у працях Т. М. Мельник, К. Б. Левченко, А. С. Олійник, О. М. Рудневої. Але ситуація в Україні постійно змінюється, що вимагає проведення подальших досліджень в даній сфері, з урахуванням особливостей поточного періоду часу.

Шлях жінок до визнання жіночих прав був дуже довгим і розпочався ще в минулому сторіччі ыз суфражизму – жіночого руху за отримання права голосу на виборах. Суттєвий злам у цій сфері припадає на часи активного розвитку капіталізму – першу половину ХІХ століття. Саме в ці часи розгорталися два різні, але рівною мірою значущі і для суспільства, і для жіночих доль процеси – масове розповсюдження жіночої праці і поступове встановлення контролю за народжуваністю. Розповсюдження масової найманої жіночої праці супроводжувалося кризою родини в найнижчих прошарках міської громади. Крім цього, воно перетворювало жінку на конкурента чоловікові на ринку праці, загострювало напруженість у соціальних відносинах між статями. Проте, незважаючи на кардинальні зміни в європейському суспільстві, для якого характерні чоловічі цінності: влада, принцип насилля та пригнічення. Сила та влада постійно затверджуються через агресію й експансію, які в культурі вважаються чоловічими. При цьому жінка в чоловічому суспільстві зобов'язана бути слабкою, тому що інакше неможливий архетип сильного чоловіка. Не пригнічуючи, не можна стати вільними. Тому у західній моралі атрибутами чоловіка є такі цінності, як рівність, індивідуалізм, незалежність, жінки – самопожертва, м'якість, емоційність, турботливість.

Пономарьова Тетяна Вікторівна,

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Смолярова М.Л.

*(Запорізький національний
технічний університет)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК

Охорона праці жінок є важливим рушієм розвитку економіки країни та гарантією демократичної держави. Ця тема є актуальною в усі часи, для кожного народу, тож її потрібно вивчати, розвивати, щоб жодна жінка не була дискримінована в нашому суспільстві.

Дослідженню проблем правового регулювання праці жінок завжди приділялася увага. Зокрема, цим займалися такі автори: В. Головченко, Л. Чубар,

В. Пузирний, Н. Болотіна, Г. Чанишева, О. Надьон тощо.

В Україні в останні роки створюється відповідна нормативна база, спрямована на реалізацію прав жінок у сфері праці. У статті 51 Конституції України зазначено, що особлива охорона праці жінок є значною частиною всієї системи охорони материнства і дитинства, яка знаходиться під захистом держави [1].

Спеціальні норми охорони праці жінок включають певні заходи.

По-перше, забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці. Забороняється також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми [2, с. 60].

По-друге, законодавство обмежує застосування праці жінок у нічний час, а також залучення до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років.

По-третє, жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатися до надурочних робіт або направлятися у відрядження без їх згоди. Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижуються норми виробітку, норми обслуговування або вони переводяться на іншу роботу, яка є легшою.

На підприємствах і в організаціях із широким застосуванням жіночої праці організуються дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, кімнати особистої гігієни жінок. Усі гарантії та пільги, що надаються жінкам у зв'язку з материнством, поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері [3, с. 420].

Що сьогодні треба зробити, аби жінці в Україні жилося краще і вона б могла себе реалізувати в материнстві і в кар'єрі? Формально законодавство проголосило рівність, але практично приймається велика кількість актів, які залишають можливості для дискримінації у просуванні по службі, прийомі на роботу тощо. Непряма дискримінація зовсім присутня як концепція у трудовому праві нашої країни, незважаючи на те, що вона реально існує, як правило, у вигляді протекціоністського стосовно жінок законодавства. Це призводить до зниження одержуваного жінками доходу. Найбільш реально для жінок одержати роботу у державному секторі, але саме там найбільш низька заробітна плата.

В медичній, освітянській сферах працюють переважно жінки, але питання співвідношення між соціальною значимістю цієї праці та її оплатою державою не розглядається. В ті галузі державного сектора, де заробітна плата найбільш висока, доступ для жінок утруднений. Відбувається професійна агрегація за ознакою статі, побудована на концепції праці жінок у низькооплачуваній сфері. Це явище має назву фемінізація низькооплачуваних професійно-нальних груп.

Отже, на нашу думку, для вирішення даних проблем необхідно передбачити у законодавстві належне соціальне забезпечення жінок у сфері оплати праці та надання соціальних відпусток. Це допоможе жінці реалізувати себе у достатній мірі в обраній професії.

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 04 вересня 2017 р. Київ: Алерта, 2017. 80 с.
2. Кодекс законів про працю України: чинне законодавство із змінами та доп. на 01 серпня 2017 року. Київ: Алерта, 2017. 98 с.
3. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.

Пудкалюк Каріна Олександрівна,
студентка ННІ Права
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Шолкова Т.Б.
(Університет державної
фіскальної служби України)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Однією з важливих складових безпеки держави, яка необхідна для її стабільного розвитку, є економічна безпека. Остання є сукупністю організаційних і методичних заходів, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості держави, раціональне витрачання таких фінансових ресурсів. При цьому визначальним фактором є встановлення відповідальності за дотримання правил використання бюджетних ресурсів. Практика кримінально-правової протидії злочинам, пов'язаним із нецільовим використанням бюджетних коштів, вказує на необхідність перегляду існуючих положень чинного законодавства.

Перетворення Української держави, що відбуваються на нинішньому етапі, покликані не лише внести новації в суспільні відносини, але й розв'язати ряд проблем, які призводять до уповільнення розвитку в різних сферах її функціонування. Безумовно, одним із основних у цьому аспекті є питання фінансування заходів, що будуть сприяти розбудові нашого суспільства. При цьому вбачається, принаймні, два напрями дій: по-перше, пошук нових джерел отримання фінансових ресурсів, по-друге, усунення вже існуючої «традиції» корупційного обігу коштів, особливо в частині використання бюджетних коштів [1, ст. 354].

Одним із принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України, є принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями [2].

Отже, необхідність виконання функцій держави зумовлює виділення коштів на чітко визначені цілі, виконання певних завдань та у чітко визначеному розмірі, які встановлюються законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет на основі обґрунтованих розрахунків потреби фінансування. Дотримання лімітів і цільового призначення отриманих із бюджету коштів є принциповим для забезпечення повноцінного фінансового механізму [1, ст. 354].

Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік наступає, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих чи особливо великих розмірах (стаття 210 КК України [4]). Суспільна небезпека таких злочинів полягає у заподіянні економічних збитків державі, створення передумов для корупції, ненадходженні коштів у державний бюджет України, що, у свою чергу, негативно впливає на економіку країни [3, с. 30–31]. Злочин є закінченим із моменту вчинення дій, передбачених диспозицією відповідної частини ст. 210 КК України. Тобто цей злочин має формальний склад.

Суб'єкт злочину спеціальний, ним може бути визнана лише службова особа, наділена правом розпоряджатися бюджетними коштами, у тому числі відповідні службові особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється за рахунок бюджету (розпорядники бюджетних коштів, керівники органів державної виконавчої влади, начальники структурних підрозділів міністерств, відомств, голови міст Києва та Севастополя, обласних, районних, міських державних адміністрацій та їх заступники, сільські, селищні та міські голови, службові особи місцевих фінансових органів, керівники бюджетних установ). Саме повноваження щодо розпорядження бюджетними коштами беруться до уваги при визначенні суб'єкта злочину. Нехтування цими положеннями можуть призвести до помилок у кваліфікації.

Приведені положення призводять до того, що досить часто до відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів притягаються саме працівники бухгалтерської служби або матеріально відповідальні особи. Керівники підприємств, установ і організацій при цьому залишаються осторонь або сплачують досить символічний адміністративний штраф або притягуються за іншою статтею, ніж за ст. 210 Кримінального кодексу України.

Зважаючи на вищевикладене, можемо запропонувати певні положення, які повинні стати обов'язковими для розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. На нашу думку, необхідно законодавчо закріпити відповідальність працівників бухгалтерського підрозділу за забезпечення цільового використання бюджетних коштів та контролю за цим процесом. Зокрема, необхідно закріпити порядок реагування керівництва на письмове звернення бухгалтера щодо можливих порушень при здійсненні господарської операції. Також керівники підприємств, установ та організацій мають у письмовій формі обґрунтовувати власні рішення щодо використання бюджетних коштів або рішення щодо редагування порядку здійснення операції з використання бюджетних коштів для певного призначення.

Зазначені вдосконалення нададуть змогу конкретизувати службових осіб та обсяг учинених ними дій під час притягнення до кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, що є суттєвим фактором для збереження фінансових ресурсів держави та покращення усіх сфер життя, які потребують певних витрат на вдосконалення.

1. Остап'юк Н. А., Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів: проблеми ідентифікації суб'єкта. *Вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 3 (59). С. 336–342.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Баб'як А. В., Живко З. Б., Йосипів А. О. та ін. Протидія злочинам, що вчиняються у бюджетній сфері: навч. посібник. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 168 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>

**Пудкалюк Каріна Олександрівна,
Габрись Олександр Михайлович,**
студенти ННІ Права
*Науковий керівник – к.ю.н., доцент Мілімко Л.В.
(Університет державної
фіскальної служби України)*

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Нині найбільш цінним капіталом людства є ліси, тому що це особливий товар, який, окрім звичайної ринкової вартості, має значно вищу цінність – екологічну. Ліси виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші важливі функції. Тому шкода, заподіяна лісам надмірними вирубками, може призвести до дуже істотних, непорівнянних із вигодами від продажу деревини, негативних наслідків і навіть до екологічної катастрофи.

Ліси – наймогутніший і найдієвіший фактор боротьби з ерозією ґрунтів, стабілізатор екологічної рівноваги агроландшафтів у цілому. Особливу цінність у лісовому фонді України складають захисні ліси. До категорії захисних лісів належать лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів [2].

Дану проблему досліджували такі науковці: О. В. Головкін, В. І. Бабенко, О. В. Кобець, Н. Р. Кобецька, О. М. Шумило, А. А. Матвієць.

В Україні правову основу охорони лісів становлять такі нормативно-правові акти: Конституція України [1], Лісовий Кодекс України [2], Господарський кодекс України [3], Кодекс України про адміністративні правопорушення [4], Кримінальний кодекс України [5] та ін. законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти.

Згідно з Лісовим кодексом України, ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності (ст. 7). Право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України,

центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства у сфері лісових відносин та з питань охорони навколишнього природного середовища, Ради міністрів АР Крим, місцевих державних адміністрацій та сільських і селищних рад [2].

Неефективна організація ведення лісового господарства, поєднання функцій державного управління і контролю у сфері використання, охорони, захисту лісового фонду і відтворення лісів із веденням підприємницької діяльності призводить до втрати лісового фонду, а недостатній догляд у молодих лісах та надмірні вирубування у пристигаючих та стиглих лісостанах призводять до зниження як продуктивності, так і біологічної стійкості українських лісів [6].

Виходячи з вимог діючого законодавства та екологічних реалій сьогодення, визначено основні пріоритети сталого розвитку лісового господарства:

1) збільшення лісистості території і поступове її наближення до науково обґрунтованого оптимального рівня у 20 відсотків;

2) нарощування природоохоронного потенціалу лісів та збереження біологічного різноманіття лісових екосистем;

3) підвищення стійкості лісових екосистем до негативних факторів навколишнього середовища – зміни клімату, зростаючого антропогенного навантаження, лісових пожеж, шкідників лісу та хвороб;

4) розширення робіт із захисного лісорозведення та агролісомеліорації [7].

Комплексне та екологічне використання лісових ресурсів потребує диференційованого підходу до розробки заходів раціонального їх використання, відновлення і охорони. Основними серед яких є такі:

- якісне і своєчасне лісовідновлення;
- належний догляд за лісонасадженнями (включаючи раціональне обмежене вирубування);
- створення поєднаних та лісоохоронних лісосмуг, рекреаційних і заповідних лісопаркових зон та масивів;
- раціональне використання і збереження ягідних, кормових, технічних і лікарських рослин;
- запобігання лісовим пожежам;
- економне і господарське використання деревинної сировини;
- впровадження безвідходних технологій виробництва в лісозаготівельній та деревообробній промисловості, підвищення рівня інтенсивності лісогосподарського виробництва;
- підвищення рівня екологічної освіти та виховання свідомого ставлення населення до лісу [8].

Основним напрямом здійснення охорони та захисту лісів мала б стати заборона суцільних вирубок деревини, як це зроблено в багатьох державах Європи. Необхідно зробити рішучі кроки до переходу на системи вибіркового рубок. Це технічно складна і тривала процедура, адже потрібно формувати різновікові багатоярусні деревостани. Як свідчать наукові дослідження, тільки таким чином можна забезпечити стійкість лісових масивів та виконання

ними захисних функцій.

Заборону суцільних вирубок доцільно закріпити нормою права у Лісовому кодексі України та забезпечити санкціями, що були б передбачені у Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України.

1. Конституція України від 28.06.1998 № 30. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

6. Синякевич І. М., Соловій І. П., Дейнека А. М. Лісове господарство України в ХХІ ст.: сценарії розвитку. *Економіка України*. 2007. № 9. С. 72–82.

7. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 977. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF>.

8. Коваль Я. В., Бондар В. С., Голуб О. А. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку. Київ: Наук. світ, 2005. 224 с.

Ратенко Олександра Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – Шумейко О.М.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА

Одним із важливих чинників компетентності юриста, його професіоналізму є стійкість до стресу. Стресостійкість – це ціла система особистісних якостей, що допомагають людині спокійно переносити вплив стресів, без шкідливих наслідків для його організму, його особистості та оточуючих. Стресостійкість надає працівникам юридичної сфери здатність зберігати стан внутрішнього спокою у критичних ситуаціях, допомагає зберігати оптимізм, сприяє прийняттю правильних, адекватних рішень і адекватній поведінці.

Спробуємо розглянути важливість стресостійкості як запоруки успіху в професійній діяльності працівників юридичної сфери, та, як наслідок, один з головних чинників їх фахової компетентності. Вважаємо, що на сьогодні ця тема є достатньо актуальною, суть її полягає в постійній боротьбі з подолання особистих негативних емоцій, пошуку шляхів із вдосконалення методів стійкості до стресів. Юрист, який зумів виховати в собі стійкість до стресів, цілком і повністю досягне успіхів у будь-якій справі при настанні стресових си-

туацій. Всіх працівників юридичної сфери об'єднує одне – це встановлення справедливості, забезпечення верховенства права та боротьба за встановлення істини та справедливості. Доволі часто при досягненні цих факторів на шляху юриста трапляються стресові ситуації. Важливість досліджуваної теми полягає в тому, щоб у стресових ситуаціях юрист зміг подолати страхи, тривогу, збудження або, навпаки, – ступор і виконати свої обов'язки з професіоналізмом. Юрист прямо чи опосередковано пов'язаний з долями інших людей, тому постійно потрапляє у стресові ситуації і відчуває емоційні переживання або співпереживання. Співпереживання і перевантаження впливають на психіку людини, стан її психічного здоров'я. Не допустити психофізіологічних перевантажень, а якщо вони все-таки відбулися, то пом'якшити їх наслідки, юрист, як і будь-яка людина, може за рахунок правильної організації свого часу, чергуючи роботу з відпочинком і організовуючи ефективно дозволя, зміцнюючи оптимістичний настрій і блокуючи приступи депресії чи песимізму.

Згідно із сучасними дослідженнями, психологічна стресотійкість юриста є його необхідною фаховою характеристикою і полягає в декількох аспектах:

- 1) психофізіологічному;
- 2) поведінковому;
- 3) вольовому;
- 4) когнітивному;
- 5) емоційному;
- 6) мотиваційному тощо.

Психофізіологічний компонент – це характеристика нервової системи. Поведінковий компонент спрямований на особистість, роботу і спілкування з іншими людьми і передбачає вміння у процесі службового і позаслужбового спілкування взаємодіяти з людьми, встановлювати міжособистісні відносини і вирішувати різні питання, а також вміння представляти і відстоювати особистісні інтереси.

Вольовий компонент визначає здатність особистості не боятися відповідальності за прийняті рішення і подальші дії, здатність до самоконтролю і регулювання власної поведінки.

Когнітивний компонент визначає пізнавальний інтерес і пізнавальну активність індивіда, його знання власних резервів і ресурсів психіки.

Емоційний компонент відображає чутливість і реакцію особистості до критичних ситуацій, вміння аналізувати, регулювати і контролювати власні емоційні реакції і переживання.

Мотиваційний компонент охоплює сукупність мотивів щодо подолання психологічних бар'єрів, що виникають при підвищеній напруженості, в тому числі знання способів формування позитивної мотивації та вміння використовувати їх для досягнення успіху.

Щоб стати професійним юристом з високим рівнем стресотійкості, особа повинна постійно самовдосконалюватися, виховувати в собі фактор стійкості до стресів, постійно підвищувати рівень емоційної стійкості тощо. Адже підвищення рівня стресотійкості допоможе юристу:

- виконати поставлене завдання у стресових умовах: при зовнішніх від-

волікаючих факторах (поганому освітленні, шумі, холоді); при психологічному тиску оточуючих людей (наприклад, погрозах оперативним співробітникам при здійсненні заходів оперативно-розшукової діяльності, обшуках, численних перевірках з боку контролюючих органів);

- адекватно поводити себе на судових засіданнях, правильно приймати рішення, логічно мислити, правильно поставити мову, правильно відстоювати свою позицію в дебатах з опонентами;

- не відповідати на критику, образи, провокації;

- легко знаходити вихід у гострій ситуації.

Також не останню роль при формуванні стресостійкості юриста відіграє його професійно-психологічна підготовка. Адже юрист буде поводити себе професійно у стресових ситуаціях, якщо він свого часу був належним чином підготовлений у вищому навчальному закладі. У сучасних умовах розвитку України як правової демократичної держави, на думку В. В. Кобця, необхідно удосконалювати методи підготовки кваліфікованих й компетентних юридичних кадрів, зокрема розвивати науково обґрунтовані методи психологічного забезпечення професійної діяльності юристів, що стосується стресостійкості також [1, с. 280–286].

Стресостійкість юриста має велике значення для забезпечення прав і свобод кожного окремого громадянина та суспільства в цілому. Адже ми живемо у правовій державі, де роль працівників юридичної сфери є вкрай важливою. Як нами вже було зазначено, юрист постійно повинен виховувати в собі стійкість до стресових ситуацій. Отже, давайте розглянемо найбільш прості та ефективні правила підвищення рівня індивідуальної стресостійкості:

- якщо юрист не може вплинути на ситуацію, то необхідно змінити своє ставлення до стресових обставин, що саме відбуваються;

- своєчасно відпочивати (якою б складною та важливою не була виконувана робота – завжди треба робити паузи для відпочинку, адже в протилежному випадку нервова система швидко виснажить, що призведе до виникнення психічних та психосоматичних хвороб);

- не накопичувати негативних емоцій та знаходити «розрядку» від ймовірного розумового навантаження (психологи радять займатися фізичними вправами для зняття стресу);

- слідкувати за своїм здоров'ям, повноцінно харчуватися, знаходити час для заняття улюбленою справою, хобі тощо.

В якості *висновку* слід зазначити, що для того щоб повною мірою відповідати фаховим вимогам, допомагати людям та отримувати задоволення від обраної професії, юрист повинен свідомо розвивати в собі оптимальний рівень стресостійкості, тренувати емоції, самовдосконалюватися та бути постійно готовим працювати над собою.

1. Кобець О. В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти. 2004. Вип. 38. С. 280–286.

2. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. 640 с.

Савенко Інна Костянтинівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., проф. Бостан С.К.
(Запорізький національний
технічний університет)

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ (НА ПРИКЛАДІ ВСТУПУ РУМУНІЇ ДО ЄВРОСОЮЗУ)

Інтеграційні процеси в Європі почали цікавити науковців уже з другої половини минулого століття, але як з наукової, так і практичної точки зору найбільш актуальним це питання стало на початку ХХІ століття, коли за рахунок колишніх соціалістичних країн, серед яких і Румунія, Європейський Союз розширився майже на третину. Вступаючи до Євросоюзу, Румунія, як і інші держави-члени ЄС, погодилася на віддачу частини своїх повноважень новим наддержавним органам, втрачаючи тим самим в цих умовах частку свого суверенітету. Оскільки проблема трансформації концептуальних і практичних підходів до державного суверенітету в умовах функціонування принципово нових міждержавних інтеграційних об'єднань, співвідношення міжнародної правосуб'єктності інтеграційного об'єднання та окремих держав-учасниць є актуальною для державно-правового розвитку України, то ми вирішили зупинитися на її аналізі більш докладно.

Кризові явища, які з'явилися в Європейському Союзі у процесі ратифікації відповідних «вступних» договорів, висвітили основні протиріччя, що намітилися в ході всього попереднього розвитку європейського інтеграційного процесу. Запровадження практики делегування державами-учасницями права здійснення певної частини державно-владних повноважень Європейським співтовариством, а згодом і Європейському Союзу, з самого початку поставило на порядок денний питання про співвідношення наднаціональної організації влади і державного суверенітету. І основним каменем спотикання виявилася проблема суверенітету держав-членів Євросоюзу і пов'язаний з ним цілий комплекс питань.

Серед таких питань: питання про роль національних парламентів у процесі прийняття рішень, про розподіл їх компетенцій між Союзом і державами-членами. Створення Європейського Союзу спричинило ситуацію, коли повноваження, що традиційно належали до компетенції національних парламентів, в умовах наднаціональної організації перейшли до «наддержавних» органів країн-членів Євросоюзу. Це породило як проблему демократичної легітиматії Євросоюзу, так і можливість прихованого обмеження суверенітету.

Перші радикальні зміни в політичному режимі Румунії, а також переорієнтація її зовнішньої політики почалися після Революції 1989 року, коли остаточно «пав» режим Чаушеску. Це був рідкісний в історії Румунії період, коли був досягнутий національний консенсус навколо основних пріоритетів

європейської інтеграції. Він почався зі Стратегії підготовки асоційованих країн Центральної та Східної Європи до вступу в Європейський Союз, розробленої фахівцями Європейської комісії і прийнятої представниками держав-членів в Раді Європи в Гессені 10 грудня 1994 року. На національному рівні природним результатом цього процесу стало прийняття Декларації у Снагові 21 червня 1995 року, яка являла собою першу конкретну спробу коагуляції румунських політичних сил навколо цієї ідеї [1, с. 227].

Таким чином, комуністична і посткомуністична Румунія поступово перетворювалася на Європейську Румунію: підписувався і ратифікувався Договір про приєднання до Європейського Союзу; проводилися переговори по завершенню Договору про вступ до ЄС; щоб відповідати праву ЄС, більш ніж на 70 % було змінено національне законодавство [2, с. 1005].

Головна проблема, з якою стикалася Румунія на шляху її інтеграції в Європейський Союз, полягала в прийнятті норм Європейського Співтовариства. Після розпаду соціалістичної системи скликана Конституційна Асамблея Румунії зробила висновки і визначила суверенітет відповідно до думки Монтеск'є, який робив акцент на представницькому мандаті виборців. Відповідно до цього принципу румунська Конституція 1991 року наділила суверенітетом народ, який здійснює його через свої представницькі органи або шляхом референдуму (ст. 2) [3, с. 63]. Значна частина румунських юристів розглядали суверенітет з абсолютистської точки зору і постановили затвердити принцип невтручання у внутрішні справи держави як найголовніший принцип.

У процесі приєднання вирішальним моментом була подача заяви Румунії на вступ до Євросоюзу 22 червня 1995 року. Разом з цією заявкою була подана і «Національна Стратегія для підготовки вступу Румунії до Європейського Союзу» – документ, покликаний визначити сфери економічного і соціального життя для порівняння з європейськими стандартами. Стало очевидно, що необхідно встановити основу для імплементації європейських правових норм, а щоб вони здійснювалися успішно, було потрібно в першу чергу змінити Конституцію.

На Конференції в Гаазі, яка відбулася у вересні 2000 року за участю представників Європейського Союзу, було вирішено внести поправки до конституцій країн-кандидатів. У випадку з Румунією було прийнято рішення, що румунський парламент не буде єдиним законодавчим органом, який приймає закони на території країни, оскільки до нього мали би «приєднатися» і деякі інститути Європейського Союзу, нормативні акти яких стали обов'язковими для виконання в Румунії.

Одним з пунктів, до яких потрібно було внести поправки – це набуття прав власності на землю іноземними громадянами – питання, яке є надзвичайно актуальним для сучасної України. Згідно з договором про Європейський Союз, громадяни країн Європейського Союзу повинні будуть мати право на купівлю землі в Румунії. Також у Конституції Румунії було проголошено рівноправність між громадянами Румунії та Європейського Союзу, що стосується права вибору і права бути обраним на виборах у місцеві органи влади, а також права займати деякі громадські посади, крім високих державних посад.

Іноземні громадяни, які перебувають у країні, повинні будуть відповідати деяким встановленим законом умовам в'їзду і дотримуватися певного терміну проживання на території Румунії.

Інше положення, яке було внесено до Конституції Румунії, стосується видачі злочинців – власних громадян до держав-членів Європейського Союзу з метою засудження їх за злочини, вчинені на території держав-членів Європейського Союзу.

Отже, перегляд Конституції став конче необхідний. На національному референдумі, який проводився 18–19 жовтня 2003 року, було прийнято нову редакцію Конституції і 29 жовтня 2003 року її було оприлюднено. В п. 2 ст. 148 глави VI закріплено, що положення установчих договорів Європейського Союзу, як і інші нормативні акти Співтовариства, що мають обов'язковий характер, у випадку суперечностей із національним законодавством відповідно до Договору про Приєднання мають пріоритет над останнім [4, с. 79].

Новий етап у процесі європейської інтеграції Румунії, який стосується питання державного суверенітету, пов'язаний з Договором про приєднання, підписаний 25 квітня 2005 року. Цей договір і протоколи, що додаються до нього, містять посилення, які регламентують відносини між Румунією, з одного боку, та Європейським Союзом – з іншого. Так, наприклад, п. 1 ст. 3 передбачає, що Румунія приєднується до всіх рішень і договорів, прийнятих представниками держав-членів у рамках Ради, а відповідно до ст. 6 Румунія зобов'язується приймати і визнавати всі договори і угоди, які Союз підписав з третіми державами [5, с. 34].

На користь збереження національного суверенітету Румунії після вступу до Європейського Союзу можуть свідчити такі факти:

- згідно зі статтею 35 Договору про ЄС, Румунія може прийняти рішення про вихід з міжнародного об'єднання. Якщо країна не згодна з політикою, що проводиться іншими членами, вона може в будь-який момент повідомити Європейську Раду про своє рішення;
- рішення з питань, пов'язаних з обороною, оподаткуванням, міжнародною політикою і соціальною безпекою приймаються одноставно, будь-яка країна зберігає за собою право вето з цих питань;
- Румунія зберігає свою армію, поліцію і спецслужби, які підпорядковуються президенту цієї країни, а не керівництву ЄС;
- інші країни-члени не можуть диктувати свої правила з питань внутрішньої політики.

На сьогодні румунська правова система складається з двох частин, які взаємно доповнюють: одна містить правові норми Співтовариств, а інша складається з внутрішніх норм держави. Взаємини між цими двома частинами не були до кінця врегульовані, але було встановлено, що вони будуть засновані на принципах європейського права (принципі верховенства, принципі прямої дії, принципі інтегрованості).

Проаналізувавши законодавчі та правові акти Європейського Союзу, можна сказати, що держави-члени Європейського Союзу якщо і обмежують

свій суверенітет, то тільки добровільно і з метою захисту своїх національних інтересів. І слід зазначити, що в першу чергу це вигідно малим державам, тим більше, що питання про суверенітет безпосередньо пов'язане з принципом національної самобутності, що отримало відображення у статті IV Лісабонської угоди:

«Союз поважає національну самобутність держав-членів, властиву їхнім основним конституційним і політичним структурам ...

Він поважає головні функції держави, зокрема ті, які мають на меті забезпечення територіальної цілісності, підтримання громадського порядку та забезпечення внутрішньої безпеки» [6, с. 9].

У підсумку можна зробити висновок, що перехід суверенних прав до європейських інституцій або європейських організацій не означає відмови від суверенітету, це означає лише згоду з тим, що власник цих прав – народ – передає права авторитетній організації. Відповідно до міжнародного права державний суверенітет і незалежність держави не будуть враховуватися при прийнятті будь-яких міжнародних угод за умови добровільного прийняття. Навпаки, укладення міжнародних договорів є виразником суверенітету. Отже, якими б широкими не були суверенні державні повноваження, що передаються державами-членами Європейського Співтовариства, все одно ця передача не порушує статус члена ЄС як суверенної держави.

1. Златін О. М. Особливості становлення зовнішньої політики посткомуністичної Румунії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2015. № 24. С. 227–232.

2. Везуина М. А. Выгоды и издержки вступления Румынии в Европейский Союз. *Молодой ученый*. 2015. № 10. С.1005–1008.

3. Окуньков Л. Х. Конституции государств Европы. Москва: Инфра-М, 2001. 894 с.

4. Конституція Румунії. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf>

5. Право Европейского Союза в вопросах и ответах: учеб. пособие. С.Ю. Кашкин и др. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 304 с.

6. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали. М. В. Буроменський та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків: Право, 2015. 328 с.

Сей Іван Ігорович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ)

ОСНОВИ ТЕОРІЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМНОГО ЗВ'ЯЗКУ ГІЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Теорія розподілу влади має виняткове значення у сучасному громадянському суспільстві. Її значення поширюється не лише на теорію конституційних відносин, але й має вплив на удосконалення сучасно існуючих моделей державного управління. Відповідно до традицій, історичних процесів зазвичай будується система органів держави. Попередні історичні епохи мають дуже неабиякий вплив на даний процес. Таким чином, еволюція державно-

правового механізму відбувається в особливих історичних, культурних та політичних умовах.

Гілки державної влади не можуть існувати без взаємного впливу та взаємозв'язку. Впорядковану сукупність важелів їх впливу називають системою стримувань та противаг. Її формування почалося разом із становленням теорії поділу влад. Вагомий внесок у її розвиток зробили: Марсиль Падуанський, Фома Аквінський, Іммануїл Кант, Томас Гоббс, Джон Локк, Шарль Монтеск'є, Жан-Жак Руссо.

Подальше становлення системи стримувань та противаг пов'язують з батьками-засновниками американської держави, зокрема: Бенджаміном Франкліном, Джорджем Вашингтоном, Джоном Адамсом, Томасом Джефферсоном, Джоном Джеєм, Джеймсом Медісоном та Александером Гамільтоном [1]. Саме вони заклали у Конституції Сполучених Штатів підвалини взаємозв'язків державних органів різних гілок влади. Так, Дж. Медісон, як один з авторів Конституції, вказував на важливість та необхідність застосування системи противаг для стабілізації державної влади. Погоджуючись з ним, Александер Гамільтон наголошував на неможливості одночасного наділення однаковими повноваженнями декількох органів, незалежно від того, робиться це прямо чи опосередковано [2, с. 20].

Як прообраз системи стримування та противаг більшості пізніше розвинутих систем ми можемо побачити саме в американській системі, котрій до останнього часу не приділялося належної уваги. Це була тінь теорії розподілу влад. У зв'язку з перетворенням країн, що не мали демократії, на республіки, глобалізацію, еволюцію суспільної думки за останні шістьдесят років вона почала виходити на перше місце. Але час від часу вона може стати штучним обмеженням однієї гілки влади іншими. Таким чином, ми бачимо випадок роботи системи спрямувань проти демократичного режиму. При встановленні рамок контролю потрібно зауважити не лише їх форму, але й зміст, повноваження, котрі надаються органам в цей момент, тому що це може призвести до підкорення та повного підкорення виконавчого корпусу парламенту або суддів органу управління.

О. Р. Дашковська виділяє дві сторони цієї системи: по-перше, вона гарантує координацію та взаємозв'язок між державними органами; по-друге, вона створює поле для потенціальних спорів (конфліктів).

На нашу думку, утворення та розвиток конфліктних ситуацій за владу між органами через систему противаг та стримувань є нечастим явищем тому, що дана система направлена саме на боротьбу з такими суперечливими моментами. Природа виникнення даних конфліктів – глибинні суспільні кризи, а не недосконалість системи. Поодинокі органи зловживають своїм службовим положенням, використовуючи їх на шкоду демократії, але це є, скоріше, аномалії, які не відповідають завданням теорії.

Загальною метою системи стримувань і противаг є збалансування інтересів гілок влади, боротьба із захопленням не передбачених законом функцій одним з органів держави. В ній бачать динамічну силу, яка підтримує у тонусі державне життя та політичну систему суспільства [3, с. 21].

Системі стримувань і протываг притаманні такі ознаки:

- вона застосовується лише в країнах, де реалізовано принцип розподілу влади (США, Австрія, ФРН, Італія, Франція, Бельгія, Іспанія, Ірландія, Данія, Греція, Великобританія тощо);

- зміст цієї системи залежить від форми правління держави (президентська, парламентська, змішана). Президентська республіка, зокрема США, має більш досконалу систему стримувань і протываг, ніж конституційні монархії в Бельгії або у Швеції;

- система стримувань і протываг залежить від форми державного устрою (унітарна або федеративна держава). У федеративній державі, наприклад, на відміну від унітарної, значний акцент із цілком зрозумілих причин робиться не тільки на систему стримувань і протываг по «горизонталі» (між центральними органами держави), але і по «вертикалі» (між центром і суб'єктами федерації) [4, с. 223];

Системність – спільна риса взаємозв'язків державних органів. Вони не розглядаються окремо, порушуючи баланс владних сил. Для балансу ми маємо отримання органами держави більше функцій, в той час коли в інших її менше або замало. Елементи даної системи протываг мають досліджуватися у сукупності.

Система стримувань і протываг наділена власною внутрішньою будовою, котра містить у собі дві ланки: вертикальна та горизонтальна. Перша визначає субординацію, можливість контролю; друга, у свою чергу, містить засади координації органів вищої ланки. Встановлення системи спрямувань розподіляє контроль між декількома структурами для інстанційного та спільного контролювання уряду президентом та парламентом. В. Сухонос називає цей феном дуалізмом системи стримувань. Для реалізації встановлених законом зв'язків використовуються специфічні засоби і методи [5, с. 184].

Система стримувань та протываг виділяє три методи способу впливу механізму, явища на дійсність:

1) *координація* – взаємоузгодження дій різних владних гілок;

2) *планування* – розробка, обговорення спільних проектів різними владними гілками;

3) *контроль* – здійснення органом нагляду за окремими владними структурами відповідно до своїх службових повноважень.

Крім методів роботи системи взаємозв'язків між органами, використовується ще поняття процедур. На думку В. В. Костицького, такими процедурами є визначений у законодавстві порядок реалізації того чи іншого методу. Серед них виділяють право вето, право імпічменту, право оголошення вотуму недовіри, утворення слідчих комісій, звітування окремих владних інстанцій перед іншими, контрасигнація актів [6, с. 59].

Наша країна рухається вперед у конституційному плані. Це спостерігається в постійних конституційних реформах. Дана система також у постійних змінах. Від зміни моделі контролю змінюється система взаємозв'язків та її структура.

Таким чином, система стримувань і протываг почала формування ще в

часи буржуазії, являє собою способи організації взаємодії вищих органів державної влади та в даний момент діє в багатьох демократичних країнах.

1. Richard B. Morris, *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Fathers as Revolutionaries*. New York: Harper & Row, 1973.

2. Каневський О. С Розподіл влади в США: історія і сучасність. Севастополь, 1999. 28 с.

3. Дашковська О. Р. Теоритичні аспекти розподілу влад в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Дашковська Олена Ростиславівна. Харків, 1997. 22 с.

4. Проблемы теории государства и права: учебное пособие. Под ред. М.Н. Марченко. Москва: Проспект, 1999. 504 с.

5. Сухонос В. Теорія держави і права: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.

6. Костицький В. В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації: доповідь. Київ, 2011. 63 с.

Сидоренко Дар'я Павлівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Грицай І.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖІНОК

В Україні можна спостерігати таке явище, як праця жінок в небезпечних та шкідливих умовах, коли трудові можливості жінок використовуються в нічний час та на тяжких підприємствах, коли жінки займаються підніманням та пересуванням важких вантажів. Причиною цих явищ є низька заробітна плата та неспроможність держави забезпечувати жінок усім необхідним, тому вони і обирають такі види праці.

Політика щодо поліпшення умов праці жінки має бути орієнтована як на ліквідацію робочих місць зі шкідливими й важкими умовами праці шляхом заміни їх новими сучасними робочими місцями, так і на розширення пільг і компенсацій працюючим жінкам.

Існує стаття про «Рівність прав чоловіків та жінок», але враховуючи фізіологічні особливості жіночого організму, передбачені пільги для жінок» [ст. 24 Конституції України про охорону праці]. На підставі цієї статті багато роботодавців не мають бажання брати на роботу жінок, які мають дітей або потенційно можуть стати матір'ю.

Беручи жінку на роботу, роботодавець зобов'язаний виконувати усі вимоги, що прописані в Конституції України, але цього не відбувається. Жінкам дуже важко знайти роботу, яка б змогла задовольнити усі їх потреби. Тому у сучасному суспільстві перед жінками стоїть питання: народжувати дитину чи мати роботу.

«Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах,

крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.» [Конституція України про охорону праці. Ст. 10, розділ 2].

Праця вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється законодавством.

У теперішній час роботодавці не додержуються цієї статті, тому багато жінок не мають вибору щодо комфорту праці.

Також держава повинна допомагати жінкам не тільки в питаннях працевлаштування, а і в усіх сферах її життя.

«Держава гарантує захист материнства і дитинства. Наголошується, що материнство в Україні оточене всенародною пошаною і повагою, охороняється і заохочується державою. Охорона інтересів матері і дитини забезпечується спеціальними заходами з охорони праці та здоров'я жінок, створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства та дитинства.» [Кодекс України про шлюб та сім'ю, ст. 5].

«Визначається порядок соціальної допомоги на дітей одиноким матерям. Так, право на допомогу мають одинокі матері, одинокі усиновителі, які не перебувають у шлюбі, якщо у свідоцтві про народження дитини немає запису про батька дитини або запис про батька проведено в установленому порядку за вказівкою матері; вдови та вдівці з дітьми, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію.» [Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», розділ V-A].

Аналізуючи законодавство України, можна сказати, що воно є несправедливим щодо жінок та не додержується статей, які прописані в Конституції України про охорону праці та Кодексі України про шлюб та сім'ю.

Вирішення проблем із забезпечення нормальних умов для життя і праці жінки є актуальними в наш час, оскільки забезпечити всі ці фактори є завданням сьогодення.

Але ці законодавчі норми можуть бути реалізовані лише тоді, коли вони будуть подалі розвиватися та застосовуватися на практиці.

Отже, можна виділити основні напрями, які би могли покращити працю та життя жінок: поєднання професійних та сімейних цінностей; створення програм праці для жінок, які мають дітей або готуються стати матір'ю; можливість розвиватися та підвищувати кваліфікацію; захист інтересів працюючих жінок; право на декретні відпустки; коректне зважування професійних сил жінок; гідна заробітна плата.

Синько Євген Віталійович,
курсант
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Талдикін О.В.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

З 2014 року Україна почала процес інтеграції до Європейського Союзу. Задля досягнення цієї мети наша держава проводить низку реформ, за якими активно спостерігає населення і, як наслідок, у результаті цього зростає і правосвідомість громадян України. Враховуючи те, що права людини в країнах-членах ЄС гарантуються та захищаються на високому рівні, українці, чий права були порушені та не були відновлені за допомогою судової системи України, звертаються до Європейського суду з прав людини.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що кількість скарг до ЄСПЛ постійно збільшується, по них приймаються рішення, але порушене право не завжди відновлюється.

Окремий внесок у дослідження даної теми зробили такі науковці: О.О. Кочура, О.М. Клименко, Л.М. Липачова, Д. Третьяков, С.Я. Фурса, М. Чугуєвська, А.І. Шкурум та інші.

В Україні, починаючи з 2007 року, динаміка скарг, поданих до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), постійно змінювалась. Так, у 2007 році було подано 4499 позовів, в наступних чотирьох роках кількість позовів була приблизно однаковою, найменшим показником став 2010 рік, в якому було подано 3953 позови. Але потім кількість скарг почала значно збільшуватися, в 2012 році цей показник сягнув 7791, а в 2013 та 2015 роках збільшився майже вдвічі – 13132 та 14190 відповідно [1].

В 2016 році більшість позовів, які розглянув Європейський суд з прав людини, були проти України, їх кількість становить 18131 позов, що є 22 % від загальної кількості позовів, які були розглянуті [2].

Збільшення звернень громадян України в Європейський суд з прав людини може говорити про те, що:

- населення України стало більш обізнаними та освіченішими у галузі права;
- населення України почало більше хвилюватися та захищати свої права;
- державний суддівський апарат не може повною мірою захистити права людини;
- рішення судів не завжди виконуються.

Останній пункт, який зазначає неналежне виконання судових рішень з боку держави, підтверджується справою, яка була розглянута в Європейському суді з прав людини під назвою «Юрій Іванов проти України», яка розпочалася 22 серпня 2001 року і закінчилася 15.01.2010. В п. 87 цього рішення

зазначено, що суд належним чином ураховує позицію Комітету міністрів, який визнав, що невиконання рішень національних судових органів є в Україні структурною проблемою, яка залишається невирішеною [3].

На недосконалість та, можливо, навіть ігнорування рішень Європейського суду з прав людини вказує рішення цього суду від 02.10.2017, яке було прийнято за позовами 12143-х громадян України, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

У цьому рішенні зазначено, зокрема: «Усі ці заяви, так само як і всі потенційні подібні заяви, є невід'ємною частиною процедури виконання, визначеної в пілотному рішенні (Іванов проти України)... Вирішення усіх цих справ має обов'язково бути охоплено заходами виконання загального характеру, який має вжити держава-відповідач (Україна) під наглядом Комітету Міністрів... Згідно з обґрунтуванням пілотного рішення, виконання заходів загального характеру, яких має вжити держава-відповідач, охоплює усіх інших потерпілих... Суд повторює, що держава Україна залишається зобов'язаною виконати рішення національних судів, які залишаються обов'язковими до виконання...» [4].

В офіційному листі до Прем'єр-міністра України від Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Союз Чорнобиль України» зазначено, що таке рішення ЄСПЛ повністю співпадає з позицією Союзу юристів України і Союзу Чорнобиль України, які послідовно наполягали на системному розв'язанні проблеми з виконанням рішень національних судів і Європейського суду, прийнятих за позовами чорнобильців. Чинний механізм, встановлений Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», довів свою неефективність, оскільки він, скоріше, гарантує невиконання таких рішень, що прямо порушує вимоги ст. 129 Конституції України і ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод [4].

У цьому самому листі зазначаються можливі наслідки цього рішення, а саме, що подальше зволікання з розв'язанням цієї системної проблеми матиме негативні наслідки:

1) для людей, які, ризикуючи здоров'ям і життям, врятували Україну від жахливих наслідків Чорнобильської катастрофи і які не отримують своєї компенсації за порушення їх прав;

2) для Української Держави, яка може наразитися на санкції, нехтуючи загальноновизнаними правами людини [4].

Все це вказує на системність невиконання рішень ЄСПЛ у результаті відсутності механізму їх виконання, а також відсутності відповідальності за невиконання цих рішень.

Оскільки з кожним роком кількість позовів проти України до ЄСПЛ постійно збільшується, а рішення, прийняті в цьому суді, залишаються невиконаними, то наша держава може зазнати тиску з боку Комітету Ради Європи у вигляді санкцій та міжнародного осуду за недотримання прав людини та неефективну судову систему. Все це, у свою чергу, уповільнить процес євроінтеграції, ослабить і так вже досить низьку економіку країни, в тому числі

зміниться політика Міжнародного валютного фонду щодо надання Україні траншів. Все це пригальмує процес розвитку нашої правової держави на невизначений строк.

1. Статистика скарг, поданих на розгляд в Європейський суд з прав людини щодо країн-відповідачів з 2007 по 2014 роки. URL: http://europeancourt.ru/uploads/Statistika_Evropeyskogo_Suda_2014_4.pdf

2. Большинство исков в Европейский суд по правам человека было против Украины (статья з джерела 112.ua від 26 вересня 2017 року). URL: <https://112.ua/politika/bolshinstvo-iskov-v-evropeyskiy-sud-po-pravam-cheloveka-bylo-protiv-ukrainy-367741.html>

3. Рішення Європейського суду з прав людини «Юрій Іванов проти України», яка розпочалася 22 серпня 2001 року, закінчилася 15.01.2010. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_479/page

4. Звернення до Прем'єр-міністра України стосовно виконання рішень судів, у тому числі Європейського. *Офіційний лист до Прем'єр-міністра України від Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Союз Чорнобиль України»*. URL: <http://www.souzchernobyl.org/?section=3&id=3409>

Спасюк Ольга Володимирівна,
студентка магістратури
юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Бостан С.К.
(Запорізький національний
технічний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ

Серед актуальних проблем державотворення є проблема інституту глави держави, який суттєво впливає на здійснення державної політики в усіх сферах суспільного життя тієї чи іншої країни. Тому не випадково правовий статус глави держави, як один з найважливіших політико-правових інститутів і, відповідно, елементів політичної і правової систем держави, є одним із основних дослідницьких напрямків юридичної науки на сучасному етапі. Як свідочить цього – поява останнім часом в Україні низки фундаментальних робіт з цієї проблеми [1; 2]. Але фундаменталізм цих досліджень аж ніяк не «вичерпує» необхідності подальшого поглиблення знань про інститут глави держави саме через вивчення його певних вузьких аспектів. Таким ми вважаємо, зокрема, порядок формування інституту глави держави в деяких країнах Європейського Союзу – постсоціалістичних країнах, які пройшли певний шлях трансформації цього інституту від «соціалістичної» до сучасної європейської моделі. Оскільки цей досвід був би корисний для процесів державного будівництва в Україні, то на дослідженні цієї «вузької», але немаловажної проблеми доцільно було б зупинитися докладніше.

Визначивши це за мету, предметом безпосереднього дослідження ми об-

рали такий елемент конституційно-правового статусу глави держави, як порядок формування цього інституту. В його «географічне» предметне поле входять 11 країн Євросоюзу: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія та Хорватія, тобто ті країни, котрі, як і Україна, мали соціалістичне минуле, але завдяки проведеним реформам, зокрема і в інституціональній сфері, спромоглися стати членами Європейського Союзу.

Проведений конституційно-правовий аналіз свідчить, що в усіх зазначених країнах глави держав – президенти – обираються, але різними способами (шляхами): безпосереднім (прямим) і опосередкованим (непрямим). З них домінує перший, тобто коли глава держави обирається безпосередньо громадянами. Він законодавчо закріплений у 8 країнах Євросоюзу: Болгарії, Литві, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Чехії та Хорватії.

Такий спосіб характерний насамперед для південних постсоціалістичних країн Євросоюзу. Зокрема, в Болгарії згідно зі ст. 93-2 Конституції Президентом може бути обраний болгарський громадянин за народженням, котрий досяг 40 років, відповідає умовам обрання народного представника і мешкає останні п'ять років у країні. Президент обирається строком на п'ять років усіма громадянами, при цьому граничний час перебування на посаді – два терміни підряд. Разом Президентом обирається Віце-президент. У сусідки Болгарії – Румунії Президент також обирається загальним, рівним, прямим, таємним і вільно вираженим голосуванням строком на п'ять років не більше двох термінів. Обраним є кандидат, який в першому турі виборів отримав більшість голосів виборців, включених до виборчих списків. У разі, якщо жоден з кандидатів не отримав цієї більшості голосів, організовується другий тур виборів, в якому балотуються перші два кандидати, встановлені по порядку числа голосів, отриманих у першому турі. Обраним у такому випадку буде кандидат, що отримав найбільше число голосів.

Подібний спосіб обрання глави держави закріплений і в двох республіках колишньої Югославії – Словенії та Хорватії. Президент Республіки Словенія обирається на прямих загальних виборах таємним голосуванням строком на п'ять років і не більше ніж на два терміни підряд. Наступний президент має бути обраний не пізніше ніж за 15 днів до закінчення терміну повноважень чинного Президента. Кандидат вважається обраним, якщо він отримав більшість голосів, визнаних дійсними. Якщо термін його повноважень збігає під час війни або в період дії надзвичайного стану, то він продовжується і завершується через шість місяців після закінчення війни або скасування надзвичайного стану. Президентом Республіки може бути обраний тільки громадянин Словенії. Президент Республіки Хорватія обирається на основі загального і рівного виборчого права шляхом прямих виборів таємним голосуванням строком на п'ять років і не більше двох разів. Обраним вважається той кандидат, який набрав більшість голосів від числа виборців, що брали участь у голосуванні. Якщо жоден з кандидатів не набрав необхідної більшості голосів, то право брати участь у повторних виборах набуває наступний кандидат за кількістю одержаних голосів.

Прямий спосіб обрання глави держави також домінує в країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема, Президент Республіки Польща обирається шляхом загальних, рівних, безпосередніх виборів і таємним голосуванням на п'ятирічний термін повноважень і може бути обраний повторно тільки один раз. Ним може бути тільки польський громадянин, який не пізніше ніж за день виборів досяг 35 років і повною мірою користується виборчими правами на виборах у Сейм. Обраним вважається кандидат, який отримав більше половини поданих дійсних голосів. Якщо жоден з кандидатів не отримує необхідної більшості, на чотирнадцятий день після першого голосування проводиться повторне голосування. Президентом Республіки стає кандидат, який при повторному голосуванні отримав більше голосів.

У двох державах – Словаччині та Чехії, президенти спочатку обиралися характерним для колишньої їх єдиної держави – Чехословаччини непрямим шляхом. І це цілком зрозуміло, адже Чехословаччина, а з 1993 р. – незалежні Чехія та Словаччина мали парламентську форму правління. Але наступні політичні події в цих країнах призвели до зміни форми правління з парламентської на змішану – парламентсько-президентську республіку. І причиною цього був законодавчо закріплений новий порядок обрання президентів. У Словаччині такий порядок був введений в 1998 році, а з 1999 року усі президенти цієї країни обиралися прямим загальнодержавним голосуванням за виборчою системою в двох турах, де для перемоги кандидату необхідно було набрати понад 50 % голосів виборців. Подібна виборча система була введена і в Чехії, але набагато пізніше – в 2013 році.

В Республіці Литва Президент обирається громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на п'ять років та не більше двох разів підряд. Обраним вважається кандидат, який набрав не менше половини голосів виборців. Якщо в першому турі голосування жоден із кандидатів не набрав необхідну більшість голосів, то через два тижні проводиться повторне голосування по двох кандидатах, які набрали найбільшу кількість голосів. Обраним вважається кандидат, який набрав більшу кількість голосів.

В іншій групі постсоціалістичних країн Євросоюзу використовується непрямий спосіб обрання президентів. Причому – в одних: Угорщині та Латвії – президенти обираються безпосередньо парламентом, а в Естонії – або парламентом, або спеціальною виборчою колегією.

В Угорщині Парламент обирає Президента таємним голосуванням строком на п'ять років з числа угорських громадян, що досягли тридцятип'ятирічного віку до дати виборів. Але кандидат повинен мати письмову рекомендацію, принаймні, однієї п'ятої усіх членів парламенту. Обраним вважається той кандидат, який набрав більше двох третин голосів членів парламенту на першому голосуванні. Якщо ж перший тур голосування не дає позитивних результатів, проводиться повторне голосування, на яке виносяться тільки ті два кандидати, які набрали більшість голосів у першому турі. Кандидат, що набрав більшість дійсних голосів – незалежно від кількості осіб, що беруть участь у голосуванні – буде обраний Президентом Республіки.

Якщо й в другому турі голосування президента не обрано, то впродовж періоду не більше двох днів підряд мають бути проведені нові вибори з висуненням нових кандидатів.

Президент Латвії обирається шляхом закритого голосування більшістю (не менше п'ятдесяти одного голосу) членів Сейму. Строк повноважень – чотири роки, одна і та сама особа не може бути Президентом держави більше восьми років підряд. Президентом Латвії може бути обраний її повноправний громадянин, що досяг віку сорока років. На цю посаду не може бути обрана особа, що має подвійне громадянство. Посада Президента несумісна з іншою посадою.

Більш складним є порядок обрання Президента в Естонії. Згідно зі ст. 65 Конституції Естонської Республіки, він має бути обраним строком на 5 років (не більше двох строків підряд) парламентом – Рійгікогу або, якщо парламентові (не менш ніж 2/3 голосів депутатів парламенту) це не вдається, спеціальною колегією вибірщиків. Остання складається, як правило, з членів Рійгікогу і представників зборів місцевого самоврядування. Кожні збори місцевого самоврядування обирають у колегію вибірщиків не менше одного представника – громадянина Естонії. Парламент представляє колегії вибірщиків двох кандидатів на президентську посаду, що набрали найбільше число голосів. Право висунення кандидата на цю посаду мають також двадцять один член колегії вибірщиків. Остання обирає Президента Республіки більшістю голосів своїх членів, які брали участь у голосуванні. Якщо в першому турі жоден з кандидатів не буде обраним, то того самого дня між двома кандидатами, що отримали найбільшу кількість голосів, проводиться другий тур голосування.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зазначити, що спосіб обрання глави держав, у нашому випадку – президента, має велике політико-правове значення, оскільки порядок отримання ним відповідного мандату суттєво впливає на відносини президента з іншими вищими органами державної влади. В постсоціалістичних країнах Євросоюзу, як свідчить проведений нами аналіз, є два основних способи обрання президентів – прямий і непрямий.

Прямий шлях обрання президентів передбачає одержання права на керівництво державою безпосередньо від виборчого корпусу, тобто громадян. Це дає президенту змогу досить оперативно здійснювати свої повноваження, проводити відносно незалежний від парламенту політичний курс, а за певних обставин навіть діяти всупереч волі парламенту. Але демократизм цього способу формування президентури має і свій зворотний бік. Отримання мандату безпосередньо від народу може створити сприятливі умови для використання авторитарних методів управління у країні.

Непрямий спосіб обрання глав держав (суто парламентський або спеціальною колегією) притаманний парламентським республікам Євросоюзу. На відміну від прямих виборів, де громадянин-виборець виражає свою волю безпосередньо, то за непрямих виборів його воля опосередковано реалізується депутатами парламенту. Цей спосіб обрання президента вважається конституційною гарантією того, що глава держави не протиставлятиме себе пар-

ламенту, не розширять свої фактичні повноваження у сфері виконавчої влади, не стане на шлях авторитарного правління.

Водночас треба брати до уваги, що при формуванні президентури в деяких країнах (особливо постсоціалістичних) особливе значення мають не демократичні формальні норми, що закріплені в конституції, а те, що правлячі політичні сили намагаються провести на вищу державну посаду лише тих кандидатів, діяльність яких збігається з інтересами певних економічно могутніх соціальних кіл суспільства. Щоб цього не сталося, необхідно ввести більш жорсткі юридичні запобіжники при законодавчому закріпленні конституційно-правового статусу інституту глави держави.

1. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 389 с.

2. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія. Київ: Правова єдність; Алерта, 2016. 551 с.

Тітова Катерина Олегівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Смолярова М.Л.
(Запорізький національний
технічний університет)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Найбільш вразливою та чутливою до будь-яких змін складовою трудових ресурсів держави є молодь. Тому вкрай актуальною є спроба виявити основні проблеми працевлаштування молоді та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Дослідженням питань безробіття та працевлаштування молоді займалися такі вчені: С.В. Селезень, Н.М. Хуторян, І.І. Шамшина, І.С. Сахарук, С.М. Прилипко, О.О. Коваленко, Ю.М. Щотова, О.А. Теличко, В.В. Безусий та інші.

Перехід до ринкових відносин у державі в цілому та у сфері праці та зайнятості населення зокрема, а також не в останню чергу нелегкий процес проведення комплексних реформ у соціально-економічному секторі обумовлюють необхідність вдосконалення моделі взаємодії основних учасників українського ринку праці.

Законодавство України відносить до молоді громадян віком від 14 до 35 років і вже таке визначення є досить суперечливим та породжує багато питань щодо реалізації особистості в суспільстві, бо, з одного боку, людина у віці 14–18 років, до кінця не вийшовши з-під батьківської опіки, не має достатніх знань та досвіду, що ускладнює процес трудової адаптації, а з іншого – основна маса молоді повністю соціалізується вже до 30 років, має роботу,

сім'ю ті власне (орендоване) житло [1].

Переходячи до аналізу основних проблем, пов'язаних з працевлаштуванням молоді, пропонуємо розділити їх на три комплексні групи – проблеми «попиту», «пропозиції» та «загальних умов трудової адаптації».

Перший комплекс характеризує ступінь професійної компетентності, можливості та амбіції української молоді. А саме:

- не завжди високий рівень професійної освіти та відсутність практичного досвіду праці, які впливають на конкурентоспроможність робочої сили;
- прагнення отримати вищу освіту за найбільш «престижними» спеціальностями (правознавство, економічна діяльність, міжнародні відносини тощо) та ігнорування професійно-технічної освіти, що призводить до подальшої диспропорції у сфері молодіжної зайнятості на ринку праці;
- підвищені вимоги до рівня заробітку, умов та характеру праці та деякі психологічні труднощі – низька мотивація та внутрішня готовність до активних дій, невміння міняти попередні установки тощо [2, с. 20].

Другий комплекс пов'язаний з очікуваннями роботодавців та з умовами праці молодих фахівців:

- небажання роботодавців брати на роботу початківців без практичного досвіду професійної діяльності;
- подекуди завищені вимоги до рівня компетентності персоналу: знання іноземних мов, відмінне навчання, володіння комп'ютером та готовність працювати понад норму, визначену законодавством (до 50–60 годин на тиждень);
- відсутність соціальних гарантій, низький рівень зарплат та недотримання прав робітника (пасивна діяльність профспілок або їх відсутність);
- відсутність прагнення роботодавця втримати робітника (як наслідок, постійна «плинність кадрів» молодого персоналу).

Третя група проблем пов'язана з особливостями політики держави та з вадами вітчизняного законодавства у сфері регулювання трудових правовідносин:

- недоліки освітньої державної політики (превалювання теоретичного навчання над практичним досвідом, дисбаланс між кількістю випускників за окремими спеціальностями та конкретними потребами ринку праці);
- неспроможність держави гарантувати працевлаштування всім бажаним після закінчення навчання;
- слабка увага до профорієнтації молоді, в тому числі на законодавчому рівні;
- невідповідність законодавчо встановлених гарантій підтримки молоді і життєвих реалій (недостатня увага до порушень у сфері соціально-трудова відносин, відсутність реальних механізмів підтримки молодих фахівців) [3, с. 95].

Як наслідок, росте рівень безробіття серед молоді, гальмується економічний розвиток держави, загострюються міжособистісні та міжгрупові конфлікти в суспільстві.

З огляду на вищесказане, пропонуємо такі шляхи вирішення зазначених проблем:

- удосконалення законодавства щодо зайнятості молоді, передбачення

можливості створення молодіжного підприємництва (зокрема шляхом інвестування діяльності малих та середніх підприємств, заснованих молодими підприємцями) та участі у громадських роботах;

- розробка та затвердження на державному рівні Програм для всебічної підтримки молодих фахівців;
- створення Молодіжної біржі праці;
- впровадження реальних механізмів захисту прав працюючої молоді.

Таким чином, реалізація запропонованих шляхів вирішення проблем допоможе на законодавчому рівні забезпечити захист прав молодих фахівців на ринку праці, гарантувати підтримку ініціатив та пропозицій з їх боку і сформулювати правильний курс на розвиток молодіжної політики в державі в цілому.

1. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998 XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

2. Дідьківська О. Актуальні проблеми працевлаштування молоді на ринку праці України. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 7. С. 20.

3. Торжевський М. В. Проблеми безробіття молоді і напрями їх вирішення. *Економіка України*. 2014. № 1. С. 95

Федотова Катерина Едуардівна,
студентка спеціалізації
«прокуратури та слідства»
Криворізького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВО, ПРАВОСУДДЯ І ПОЛІТИКА

Українське судочинство вже друге десятиріччя знаходиться в процесі реформування. До цього часу всі спроби створити ефективну судову систему не мали успіху.

Реформування українського правосуддя не може здійснюватися без активної участі самих учасників процесу реформування: суддів зокрема та судової влади загалом. Але тільки сьогодні можна говорити про часткове перевтілення системи судів різного рівня в дійсно судову владу. Останнім часом перманентно виникають конфлікти між судовою та іншими гілками влади, в тому числі стосовно питань подальшого реформування українського судочинства. Значною мірою ці конфлікти пояснюються не стільки суб'єктивними позиціями деяких політиків та представників судової влади, скільки об'єктивним процесом перерозподілу владних повноважень у державі.

Проблема взаємозв'язків права, правосуддя і політики не нова для вітчизняного правознавства. Проте в різні періоди нашої історії до її вирішення застосовувалися діаметрально протилежні підходи – від повної політизації судів і фактичного формування політичної юстиції, виразом єдиної політики якої, за словами А. Я. Вишинського, були «придушення і примус», до нама-

гання вивести правосуддя з-під будь-якого впливу політики, поставивши їх над політикою. Здавалося б, остання позиція цілком відповідає природі судової влади, яка, на відміну від законодавчої і виконавчої, мала б бути справді поза політикою. Це нібито підтверджується й частиною другою статті 127 Конституції України, відповідно до якої «професійні судді не можуть належати до політичних партій, брати участь у будь-якій політичній діяльності.» Проте життя, як відомо, нерідко виявляється набагато складнішим від найблагородніших намірів. Воно свідчить, зокрема, про те, що у процесі пошуку рішень судами політика і право часто настільки тісно переплітаються, що провести між ними жорстку межу практично неможливо.

Слід розрізняти публічну політику і політику, що досить часто пронизує зміст справ, які розглядаються судами і, відповідно, впливає на їхні рішення. Суддям дійсно заборонено бути членами політичних партій (хоч і не в усіх країнах), вони не повинні брати участі у політичних мітингах і демонстраціях, виступати з політичними заявами, публічно підтримувати кандидатів у депутати чи на інші державні посади, а тим більше самим входити (без звільнення з суддівської посади) до виборчих списків політичних партій чи блоків тощо. Водночас судді не можуть повністю дистанціюватися від політики, перебувати у якомусь політичному вакуумі. І не тільки і навіть не стільки внаслідок власних поглядів суддів (можна заборонити їм членство у політичних партіях, проте примусити їх відмовитися від певних політичних переконань неможливо), а й з інших причин.

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід останнього десятиріччя, справи, що стають предметом розгляду судів, дедалі більше політизуються, причому не тільки у сфері публічного, а й приватного права (наприклад, справи про іноземні інвестиції, реприватизацію та ін.). Особливо політизованими виявляються справи щодо дотримання виборчого законодавства, які останнім часом стали чи не найпопулярнішими. Рішення судів у справах такого роду набувають політичного значення всупереч волі їх авторів, помітно впливаючи на політичний процес навіть в умовах його більш-менш спокійного розвитку. Тим інтенсивніше суди вимушено втягуються у цей процес у періоди гострих політичних криз, одну з найдраматичніших з яких наше суспільство пережило на рубежі 2004–2005 років. У такі історичні моменти суди виявляються в епіцентрі політики. Саме вони в цих ситуаціях часто вирішують долю країни. Таку місію, як відомо, змушений був виконувати Верховний Суд України, ухвалюючи історичні рішення від 3 грудня 2004 р. та 20 січня 2005 р.

Вирішувати будь-які політичні конфлікти, навіть найгостріші, судді мають виключно правовими засобами, в межах права і через право, блокуючи свої власні політичні симпатії і переконання. Інакше існує небезпека перетворення суду на придаток до інших гілок влади, зняряддя виконання замовлень політичної кон'юнктури. Він не може нехтувати політичними наслідками ухвалюваного рішення. Адже одним з основних призначень правосуддя є погашення конфлікту, а не його консервація, тим більше роздмухування.

Виходячи з вищезазначеного можна прийти до висновку, що оскільки

виборче та інше законодавство, зміст якого має очевидне політичне забарвлення, залишається нині недосконалим і до того ж нестабільним, а судова практика нерідко суперечливою, рішення вищих судових інстанцій по конкретних справах такого роду набувають особливого значення.

Чалик Вадим Романович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

На сьогодні відбуваються зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, виникають нові і трансформуються вже складені суспільні відносини. Все це так чи інакше впливає на життя громадян і діяльність держави, а перед державою ще й постають нові проблеми та завдання. Зокрема сучасна держава повинна швидко реагувати і вирішувати постійно виникаючі проблеми суспільства, відповідно до них ставити нові цілі і задачі. Одним із найважливіших питань є проблема поведінки у сфері права, поведінки, що впливає на економічні, політичні, соціальні відносини, від якої залежить те, як взагалі буде функціонувати суспільство. Зловживання правом є соціально шкідливим явищем, специфічною формою правового нігілізму. Саме тому зловживання правом повинно бути об'єктом особливої уваги правознавців.

Метою цієї статті є розкриття правової природи зловживання правом, дослідження проблеми зловживання правом, попередження та уникнення цього явища в суспільстві.

Проблема зловживання правом відома з часів римського права [1, с. 9], адже вже римські юристи фіксували випадки реалізації суб'єктивного права не заради задоволення законних інтересів уповноваженої особи, а виключно з метою заподіяння шкоди зобов'язаній особі. Така реалізація права визнавалася не лише недобросовісною, а й злісною. Так, зловживання правом – це заподіяння зла за допомогою права [2, с. 24].

Зловживання правом є багатоаспектною, складною категорією, і однозначного розуміння її суті в науковій літературі немає [3, с. 27].

На сьогодні серед науковців немає єдності думок щодо розуміння дефініції зловживання правом.

Загалом існує декілька підходів до характеристики зловживання правом, основними з-поміж яких є такі: 1) заперечення самого поняття «зловживання правом», оскільки правомочність здійснювати право на заподіяння шкоди іншим особам не входить до змісту суб'єктивного права, а тому здійснення права не може бути протиправним; 2) визнання необхідності законодавчого закріплення та доктринального обґрунтування «зловживання правом» [2, с. 24].

Зловживання правами (обов'язками) слід розглядати, з одного боку, як особливий вид неправомірної поведінки (відмінний від правопорушень), під час якої суб'єкт правових відносин, реалізуючи свої законні права та обов'язки в межах, встановлених законом, заподіює шкоду іншим суб'єктам, діючи при цьому формально правомірно, з іншого боку – діяння, яке містить усі елементи юридичного складу конкретних злочинів, деліктів, проступків тощо, а значить, виступає конкретним видом правопорушення [4, с. 560].

Подолання проявів зловживання правом та створення умов для підвищення рівня правової культури населення, активної й свідомої участі громадян у здійсненні реформи є сьогодні першочерговим завданням суспільства і держави на шляху розбудови в Україні правової держави. Слід погодитися з професором М. П. Требіним, що «правова свідомість громадян українського суспільства знаходиться ще у стадії зачатків її формування як демократичної правової свідомості. Націленість на розбудову демократичного суспільства, правової держави ще не є гарантією досягнення проголошених цілей. Особистість у демократичному суспільстві більше покладається на власні сили і можливості, держава розглядається як «арбітр», що суворо охороняє індивідуальну свободу, безпеку, власність своїх громадян і діє у відповідності з вимогами права» [5, с. 59].

Недосконалість і суперечливість вітчизняного законодавства негативно позначається на роботі всіх гілок влади, значно ускладнює вирішення завдань, що стоять перед ними, суттєво знижує здатність правових актів ефективно урегульовувати суспільні правовідносини, послаблює режим законності, негативно впливає на рівень правопорядку в країні, заважає реалізації прав і свобод людини, знижує авторитет закону серед громадян, що, у свою чергу, призводить до нігілістичних настроїв.

Важливо підкреслити, що недосконалість законодавства сприяє зловживанню правами. Суперечливість законодавства стає своєрідним каталізатором, що спонукає і підштовхує індивіда з нестійкою правовою свідомістю до вчинення зловживань. З цього приводу О. Я. Рогач зазначає, що в Україні необхідна науково обґрунтована концепція обов'язків, своєрідний Кодекс обов'язків, у якому повинні бути закріплені основні обов'язки людини й громадянина, а також держави [6, с. 330].

Зловживання правом завжди було і дотепер залишається невід'ємним атрибутом функціонування права. Однак у той же час інститут зловживання правом є відносно новим для законодавства України та недостатньо розробленим для сучасної вітчизняної юридичної науки, наслідком чого є численні розбіжності у поглядах вчених щодо правової природи, сутності поняття «зловживання правом». Між тим уже нагальною стала потреба у нормативному визначенні терміна «зловживання правом», що зумовлюється передусім потребами практики правозастосування, адже необхідною передумовою ефективної боротьби зі зловживанням правом є його наукові дослідження з подальшим впровадженням їх результатів у правотворчу, правореалізаційну та правозастосовну практику права [2, с. 34].

Отже, проблема зловживання правом ще тривалий час буде актуальною,

а її дослідження безпосередньо впливає з конституційного проголошення України демократичною правовою державою. Зловживання правом є явищем негативним, яке не сприяє розбудові Української держави. Воно завжди має негативні наслідки для суспільства, які можуть бути руйнівними як для суспільства, так і для держави.

1. Брюхно О. В., Отроднова О. О. Зловживання правом як особливий різновид поведінки. *Право і суспільство*. 2015. № 5(3). С. 9–13.
2. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23–35.
3. Тихомиров Д. О., Харченко Н. П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія : Право*. 2016. Вип. 38(1). С. 26–29.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2013. Т. 1. 832 с.
5. Требін М. П. Правова свідомість громадян України: стан та види деформації. *Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2004. Вип. 23. С. 59–62.
6. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.

Чанцева Тетяна Петрівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ф.н., доцент Скиба Е.К.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

«СПОРІДНЕНІСТЬ» ЯК ГОЛОВНА ІДЕЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Сучасне українське суспільство знаходиться у стані визначення свого шляху розвитку та самоідентифікації. Пошуки власної ідентичності неможливі без урахування духовних джерел, ідейно-філософських витоків, на яких ґрунтується національна самосвідомість. Здійснення модернізації суспільства і реформування правової системи на засадах прав і свобод людини потребує визначення ціннісних орієнтирів, узгоджених з особливостями національного філософського світогляду й обумовленого ним обґрунтування права. Це питання має величезне практичне значення, адже реформування правової системи повинне здійснюватися на універсальних цивілізаційних засадах права, враховуючи в той же час національну культурну й філософсько-правову традицію. Правові цінності мають бути не просто запозичені, а й пережиті. Тому звернення до філософської спадщини одного з найвидатніших українських мислителів, що віддав своє життя пошуку й розробці світоглядно-моральних основ духовного прогресу, сьогодні є вкрай своєчасним. Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що, незважаючи на досить велику кількість наукових доробок з аналізу філософської спадщини Г. Сковороди, саме аспект

спорідненості як визначальний для обґрунтування справедливого суспільного устрою опрацьований ще недостатньо. Дослідники творчості Сковороди зазвичай концентрують увагу на онтологічних і морально-антропологічних аспектах його філософського вчення.

Життєвий шлях Григорія Сковороди (1722–1794) – це не тільки процес становлення його як особистості й мислителя, але й приклад цілісного життя, коли між вченням і життям не існує розбіжностей, коли принципи й цінності, що наголошуються, визначають і скеровують власне життя. Всупереч домінуючим тенденціям академічних філософських курсів, що ґрунтувались на аристотелізмі, Сковорода віддавав перевагу вченню Платона. Вплив ідей Платона відчувається, зокрема, у вченні Сковороди про спорідненість. Як відомо, за Платоном, справедливий соціальний устрій базується на такому поділі праці між прошарками, коли кожен успішно займається своєю справою. Суть справедливого правопорядку у Платона пов'язана зі структурою людської душі, що має три складові частини (розумну, вольову і почуттєву), кожній з яких відповідає своя чеснота. Залежно від ступеня розвинутої душі людині ніби призначене місце в соціумі (умовний аналог спорідненості). Вплив Платона та християнських ідей простежується і в онтології Сковороди. Філософською основою вчення Сковороди є концепція «двох натур», суть якої в тому, що все існуюче у світі має дві сторони (натури): зовнішню – видиму та внутрішню – невидиму. Причому видима натура мінлива, перехідна, а невидима – існує вічно – це духовний початок, або Бог. Він є незмінною першопричиною всього існуючого та самого себе. Бог є істина, природа у природі, живе в живому, людина в людині – закон, голос суцього.

Із вченням про «дві натури» тісно пов'язане вчення про «три світи». Вся оточуюча дійсність – це три взаємопов'язані світи: «макрокосм» (великий світ або світ природи) «мікрокосм» (людина) та «світ символів» (Біблія). Біблія є засобом пізнання духовного початку, внутрішньої натури «макро- та мікрокосму», інакше кажучи, Бога [5]. Вчення Сковороди про «три світи», як і вчення про «дві натури», є підґрунтям для розробки вчення про людину. В людині, як і в усьому існуючому, є видиме та невидиме, тлінне та вічне. Істинною людиною в людині є невидима натура – «внутрішня людина», яка протиставлена зовнішньому світу, вона загублена в ньому. «Знайти» себе вона може лише залишившись на самоті, втікаючи від спокус та занурюючись у себе. Звернення людини до Самої себе й пізнання себе – це осягнення Бога. Пізнаючи себе, людина перевтілюється. Отож, ідея «внутрішньої людини» спрямована на те, щоб довести, що щастя окремої людини досягається шляхом морального удосконалення. Головним для нього було «серце», як емоційно-вольова основа духа, а основним гаслом філософствування були слова-заклик: «пізнай себе», «зазирни в себе». «Серце» у філософії Сковороди починається як сфера духовного життя людини. Воно охоплює багато значень: «серце» – це душевний стан людини, який керує його вчинками та примушує жити добром або злом; «серце» символізує також індивідуальність людини як істоти духовної; «серце» – це єдиний світ людини. До нього належать не тільки моральні переживання, почуття, пристрасті, але й пізнання. Тільки

проникаючи в серце, пізнання може бути освоєним. Сковорода стверджує, що серцем можуть оволодіти як добрі, так і злі сили. Перші підносять людину, другі призводять її до падіння. Тому людина повинна прагнути до очищення свого серця [4].

У Сковороди важко знайти пряме обґрунтування й розвиток популярних в західно-європейській філософії ідей «природного права» і «суспільного договору».

Однак аналіз його творчості дозволяє стверджувати, що у Сковороди була оригінальна концепція права, хоча й не юридична, а філософська. Природне право представлено у нього не з позиції західноєвропейського раціоналізму, а з позиції символічної релігійної онтології, де акцент в обґрунтуванні права робиться не на формально-загальній, предметній стороні, а на внутрішній духовній сутності права [2, с. 102–104]. Вихідні принципи правового світогляду – ідея моральної автономії особистості й ідея справедливості – знаходять обґрунтування в концепції «спорідненості», «спорідненої праці». «Спорідненість» – це закон Божий, він же природний і людський, який полягає у тому, що має бути органічна відповідність між внутрішньою та зовнішньою натурами в людині, природі, суспільстві. «Природа і сутність означає вроджене Боже благоговіння й таємний його закон, що всю тварь управляє» [3, с. 67]. Якщо даний закон виконується, то у світі встановлюється гармонія, а в індивідуальному плані – щастя. Отже, «споріднена праця» – це вираження рівня соціальної справедливості, а право, як механізм встановлення справедливості, закладеної в «спорідненій праці», мусить виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру його свободи. Пізнання «спорідненості» – це пізнання внутрішньої людини, її природи, виявлення міри свободи. Воно здійснюється через розуміння символічної мови Біблії. Кожна людина повинна відкрити у собі самій світ цінностей і змістів, що містяться в Біблії. Таке самопізнання дозволяє людині визначити свою «спорідненість». Це робить її вільною, оскільки життя стає усвідомленим, таким, що не потребує примусу. Тому ідея права полягає не у формальному державно-владному примусі, а в регулюванні життя людини відповідно до її буття в символічному, морально-ціннісному світі [2]. «Спорідненість» (органічна відповідність) з визначеним типом поведінки є критерієм вибору людиною морального життєвого шляху.

Наполягаючи на спорідненій праці, Сковорода ніколи не допускав думки про можливість вважати спорідненою злочинну діяльність. «Спорідненість», як відповідність своїй ідеї, повинна мати місце і між природним правом як морально-ціннісним регулятором, сенс якого розкривається у процесі засвоєння символічного світу, і правом діючим, тобто «громадянськими законами», які повинні захищати право людини на його власний моральний шлях, на його самореалізацію. Неспорідненість права чинного природному є беззаконням, причиною людських нещасть. Сковорода не заперечує державу, а вважає її законною й необхідною. Але в державі він виділяє силу внутрішню – це принцип призначення, покликання, природи, відповідно до якого має поповнюватися правлячий прошарок, та зовнішню силу – дії цього прошарку.

Призначення ж її полягає у захисті землеробів і купців, тобто тих основних класів, від яких залежить процвітання суспільства, від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів [2]. Концепція «спорідненості» виступає підставою для критики зовнішньої рівності, яку проголошує раціоналізм XVIII ст. Адже зовнішня рівність заснована на загальному безпокликанні й універсальній неспорідненості, а саме проти цього Сковорода виступав. Зовнішній «рівній рівності» він протиставляв «нерівну рівність» як можливість реалізації людиною своїх здібностей, як право на щастя. Ідеал «нерівної рівності» є основою й внутрішнім сенсом вчення Сковороди. Це блискуче продемонстровано ним у діалогах і піснях. Суть суперечливого висловлювання «нерівна рівність» полягає в тому, що люди, з одного боку, є рівними перед Богом і для Бога, а з іншого – усі є різними. Свою думку Сковорода розкриває через образ фонтана, який заповнює великі та малі посудини. Посудини різні, однак вони всі рівні між собою, тому що вони всі однаково повні. Як зазначав В. Ерн: «Найостанніший каліка може бути так само щасливим, як і найперший улюбленець фортуни, адже принцип щастя для усіх один: спорідненість, специфічна, вкрай особиста покликаність, вірність і послідовність своїй природі» [6, с. 564]. Таке вчення є плюралістичним, адже передбачає для кожної людини індивідуальний життєвий шлях. Критерієм вибору людиною морального життєвого шляху і є «спорідненість» її з певним типом поведінки. Моральне почуття – це своєрідне почуття «симпатії» до особливого шляху свого призначення, поклик серця. Тому позитивні закони й повинні захищати право людини на свій власний моральний шлях, на власну самореалізацію. Це й є припис божественного закону «заповнити кожен посуд до країв».

Отже, ідея «спорідненої праці» як морального підґрунтя права є дуже плідною. Вона дозволяє синтезувати ідею соціальної справедливості з морально-християнською ідеєю свободи. При цьому ідея права у Сковороди проступає не просто через формальні права й обов'язки, а потребує такої організації соціального буття («горня республіка»), в якій людина на будь-якому рівні знаходження могла б реалізувати себе. Сковорода відмовлявся від високих звань та почесей. І коли одного разу харківський генерал-губернатор Євдоким Щербінін запитав його, чому він, маючи такі великі здібності, не візьметься за яку-небудь поважну справу, філософ відповів: «Мій пане, світ підхожий до театру: аби грати на сцені з успіхом та похвалою, треба взяти собі належну роль. Актора хвалять не за те, що він грає шляхетного персонажа, а за те, що його гра вміла. Я довго думав про це й, випробуючи себе, пересвідчився, що в театрі світу не годен уміло грати нічого іншого, крім ролі звичайної, простої, безтурботної й самотньої людини. Саме це я собі обрав, та й буде з мене» [3, с. 371]. Тим самим, подібно до Сократа, він не робив відмінностей між вченням і життям, здійснюючи головну ідею своєї практичної філософії – ідею «спорідненості». Водночас це була й інтенція екзистенціальної філософії права – знаходження своєї належної соціальної ролі як опосередкованої ланки між правом формальним і внутрішнім світом людини. Таким чином, як висновок, зазначимо, що Григорій Сковорода своєю концепцією світу, етичними і філософсько-правовими принципами заклав основи нової

української духовності, котра продовжила традиції вітчизняної інтелектуальної культури.

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 472 с.
2. Максимов С. І. Ідея природного права у світогляді Г. С. Сковороди. *Тези доповідей Харківських сквородинівських читань, присвячених 27-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (24–25 листоп. 1992 р.)*. Харків: ХДУ, 1992. 192 с.
3. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. За ред. Л. Ушкалова. Харків; Едмонтін; Торонто: Майдан; Вид-во Канад. Ін-ту Укр.студій, 2011. 1400 с.
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
5. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди. Харків: Прапор, 2004. 272 с.
6. Эрн В. Сковорода. Жизнь и учение. *Борьба за логос. Г. Сковорода. Жизнь и учение*. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2000. 592 с.

Ходак Світлана Михайлівна,
аспірант кафедри
цивільного права і процесу
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Бабецька І.Я.
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

ПОНЯТТЯ «ПРИВАТНИЙ ІНТЕРЕС» В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Категорія «інтерес» має загальнонауковий характер і велике значення для цілого ряду наук, таких як філософія, економіка, юриспруденція, соціологія. Саме тому проблема виникнення й розвитку поняття «приватний інтерес» є об'єктом дослідження у приватних науках упродовж останнього десятиліття, а визначення природи інтересу, зокрема, в сімейному праві, було предметом дослідження багатьох науковців: А. Довгерт, О.С. Іоффе, Р. Калюжний, О. Підопригора, С. Погребняк, П. Рабінович, В. Селіванов, М. Самбор, О. Харитонова, Є. Харитонов, Ч. Азімов, О. Бакаєв, В. Белих, А. Кряжков, В. Перевалов, Н. Погодін, В. Субочев, Ю. Тихомиров, Ю. С. Червоний, З. В. Романовська, Д. І. Мейєр, С. Н. Братусь, І. В. Венедіктова, І. В. Спасібо-Фатєєва та ін.

Встановлення балансу між приватними і публічними інтересами є основним завданням кожної правової системи. Ідеальна модель правового регулювання відносин у сім'ї може бути представлена у вигляді взаємозв'язку, якому притаманне домінування інтересів сім'ї над інтересами суспільства. В межах цієї моделі мотиви дій, поступків людини визначаються інтересами суспільства і, навпаки, розвиток суспільства сприяє різносторонньому розвитку повноцінної сім'ї [7].

Поняття приватного інтересу визначається шляхом його відмежування

від публічного шляхом виділення видових ознак, здатних дати критерії для виділення їх особливостей.

Зміст співвідношення інтересів різних суб'єктів у процесі правового регулювання полягає у спробі формування у носіїв приватного інтересу таких інтересів, які б відповідали інтересам усього суспільства. При цьому слід врахувати, що інтерес направлений на отримання благ, саме тому законодавець повинен наполягати на тому, щоб дотримання публічних інтересів було вигідне кожному носію приватних інтересів.

Способами досягнення цієї гармонії може виступати обмеження вияву приватних інтересів, які не відповідають інтересам суспільства і держави, а також врахування ієрархії інтересів і їх побудова саме на стадії правотворення.

Правове регулювання, як спосіб впливу на соціальні зв'язки, виражаючи відповідну волю держави, вже саме по собі вносить публічний ефект в укладання різних по своїй природі суспільних відносин, в тому числі тих, що мають приватну сутність [7].

Відповідно до вищенаведеного, ми можемо спостерігати злиття приватного в публічну сферу. У зв'язку з тим, що зміст законодавства визначається соціальною природою інтересу, пріоритет інтересів і потреба оновлення законодавства з урахуванням інтересів набувають особливо важливого значення.

Головним завданням будь-якої правової системи є встановлення балансу між приватними і публічними інтересами. Верховенство інтересів сім'ї над інтересами суспільства, ідеальна модель правового регулювання сімейних відносин. Така модель показує рівень відносин, коли вчинки людини визначаються інтересами сім'ї, а інтереси сім'ї дозволені суспільством.

Реалізація громадянами своїх сімейних прав стає можливою в результаті правового регулювання сімейних відносин, котрим характерна численність, різноманітність інтересів

На думку Д. Н. Горшунова, в поняття приватний інтерес можна включити такі інтереси суб'єктивного права, які створені на загальному загостренні уваги у зв'язку із їх малозначимістю, а точніше, у зв'язку із відсутністю важливого значення для суспільства. Приватні інтереси засновані на визнанні свободи окремим суб'єктом здійснювати певні дії, виражати своє ставлення до певних предметів, процесів, дій [1].

Г. Ф. Шершеневич стверджував, що «загальне благо розділяється на приватні інтереси і це дає підставу стверджувати, що громадські інтереси охороняються правом настільки, наскільки вони можуть забезпечити благо приватних осіб. З іншого боку, приватні інтереси знаходять підтримку у праві і захист лише тоді і настільки, коли і наскільки переслідування їх відповідає загальному благу (!). Приватний інтерес, що не відповідає видам суспільства, ніколи не удостоїться громадської (юридичної) охорони. Отже, можна стверджувати, що право має завжди на меті тільки загальне благо або, навпаки, тільки приватні інтереси» [6].

Щоб дати відповідь на питання: чи не є публічний інтерес домінуючим? – слід звернути увагу на зворотний вплив права на інтереси, логічно також припустити, що приватні інтереси узгоджуються з публічними, вже отримали

правове закріплення, тобто підкоряються їм. Нарешті, охороняючи інтереси окремих осіб, право охороняє й інтереси всього суспільства, яке складається з цих окремих осіб [2].

Як вважав Ю. А. Тихомиров, «у праві завжди представлені обидві грані інтересу (приватний і публічний інтереси) і пріоритетність може відображати посередність або узгодженість соціальних інтересів» [4].

Однак інтереси, що формуються у сфері приватного життя індивіда, можуть не збігатися з тими інтересами, які вважають для себе загальними нація, суспільство, держава [3].

Будь-яке суспільство є складною соціальною системою і не зводиться лише до суми складових його індивідів. Так само як інтереси суспільства не зводяться до суми приватних інтересів його членів. Вони багато в чому диктуються необхідністю соціального розвитку і націлені в майбутнє [5]. Інтереси батьків, дітей, подружжя теж слід розглядати як приватні інтереси, оскільки вони входять в одну сімейну підструктуру.

На нашу думку, поділ права на приватне і публічне та відображення отриманих висновків у сфері сімейного права є основою нового погляду на теорію інтересу.

Приватні інтереси, котрі реалізуються в сімейних правовідносинах, можна визначити як охоронювані правом інтереси, властиві окремим членам сім'ї.

З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що приватний інтерес не може бути реалізований поза публічним правопорядком, а публічний інтерес втрачає сенс, якщо він не спрямований на забезпечення реалізації приватного, тобто повинен бути паритет інтересів. Приватні інтереси, які реалізуються в сімейних правовідносинах, можна визначити як охоронювані правом інтереси, властиві окремим членам сім'ї або їх групам.

1. Горшунов Д. Н. Интерес в частном праве: Вопросы теории: монография. Казань, 2005. С. 82.

2. Ильина О. Ю. Проблемы интереса в семейном праве Российской Федерации. Городец, 2007. URL: <https://www.lawmix.ru/commlaw/1061>

3. Маштаков К. М. Теоретические вопросы разграничения публичного и частного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2001. С. 19.

4. Тихомиров Ю. А. Интерес в публичном и частном праве: согласование и противоборство. *Интерес в публичном и частном праве*. Москва, 2002. С. 55.

5. Тотьев К. Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве. *Государство и право*. 2002. № 9. С. 22.

6. Шершеневич Г. Ф. Понятие о гражданском праве. Казань, 1898. С. 8.

7. Шершень Т. В. Частный и публичный интерес в семейном праве. *Вестник Пермского ун-та. Юридические науки*. 2009. Вып. 2(4). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/chastnyy-i-publichnyy-interes-v-semeynom-prave>.

Южека Роман Сергійович,
студент магістратури
юридичного факультету,
член Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Грицаченко В.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства спонукає до переосмислення ролі України в міжнародному співтоваристві цивілізованих країн. Співпраця Європейських країн веде до розширення взаємодії їхніх правових систем. Все більша кількість міжнародних норм призначена для застосування й виконання державами, що входять у співтовариство держав. Зобов'язанням держави, яка входить до тієї чи іншої міжнародної організації, є відповідність своїм законодавством міжнародним стандартам. Тому в юридичній літературі останнім часом все більше уваги приділяється дослідженню використання рішень Європейського суду як джерела кримінального права.

Набрання 2006 року чинності Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 17 якого встановила, що суди України застосовують при вирішенні справ Конвенцію і практику цього Суду як джерело права, підвищило актуальність питання про статус рішень цього Суду для національної правової системи [1].

Крім того, від моменту прийняття вищевказаного Закону існує ціла низка підзаконних актів, як, наприклад: Указ Президента України «Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України» від 3 березня 2011 р. № 261, постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 р. № 784, наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про представника Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональне відділення Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини» від 9 лютого 2007 р. № 44/5 та багато інших, що передбачають конкретні повноваження державних органів та установ, які задіяні у процесі застосування практики та виконання рішень Європейського суду з прав людини як джерела національного права [2, с. 73]. Отже, на сьогодні в Україні на законодавчому рівні закріплено, що рішення Європейського суду з прав людини є джерелом права, а тому саме національні суди відіграють провідну роль у за-

побіганні подальшим порушенням Конвенції за умови, що вони керуватимуться цим рішенням Європейського суду при розгляді справ і, як наслідок, запобігатимуть подальшим аналогічним порушенням на стадії використання національних засобів правового захисту прав осіб.

Важливо зауважити, що в юридичній доктрині існують різні думки стосовно того, чи є рішення Європейського суду з прав людини джерелом кримінального права України. Так, на думку К. В. Андріанова, рішення Суду, у тому числі у справах, у яких держава виступає відповідачем, однозначно не є обов'язковими для національних правозастосовних органів – безпосередньо в силу норм Конвенції як норм міжнародного права [3, с. 11]. У свою чергу, О. В. Константиїв зазначає, що практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [4, с. 34]. Заслужує на увагу позиція, згідно з якою слід визнати, у різних варіаціях, обов'язковий характер правових позицій, сформульованих у рішеннях Суду, для вітчизняного правосуддя у вирішенні схожих справ [5, с. 28; 6, с. 3].

Аналіз судової практики показує, що український правозастосовувач керується правовими позиціями, що містяться в рішеннях Європейського суду з прав людини. Наприклад, під час дослідження вироків Бобровицького районного суду Чернігівської області від 11 липня 2017 р. (Справа № 729/678/17), Дзержинського міського суду Донецької області від 25 жовтня 2016 року (Справа № 1-кп/225/488/2016), Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 22 травня 2017 року (Справа № 346/1980/17), Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 12 березня 2016 року (Справа № 559/2494/15-к) можемо констатувати, що суди при винесенні рішення керуються правовими позиціями Європейського суду з прав людини.

Так, аналізуючи вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 11 липня 2017 р., можемо зазначити, що при ухваленні вироку стосовно обвинуваченого суд вважає за необхідне відповідно до положень ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосувати як джерело права Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини.

У рішеннях «Коробов проти України» від 21.10.2011 року, «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18.01.1978 року Європейський суд з прав людини зазначав, що при оцінці доказів Суд, як правило, застосовує критерій доведення «поза розумним сумнівом». Проте така доведеність може впливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростованих презумпцій факту.

За таких обставин, оцінюючи зібрані докази в їх сукупності, Суд вважає «поза розумним сумнівом» доведеним пред'явлене обвинуваченому обвинувачення та кваліфікує дії останнього за ч. 1 ст. 185 КК України як таємне викрадення чужого майна (крадіжка).

У свою чергу, аналізуючи вирок Держинського міського суду Донецької області від 25 жовтня 2016 р., можемо зазначити, що відповідно до сформованої Європейським судом з прав людини практики, що є частиною національного законодавства України відповідно до Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», тримання під вартою не передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, але при збереженні розумної підозри стосовно затриманої особи в скоєнні злочину є умовою *sine qua non* (обов'язковою, неодмінною умовою) законності продовження терміну ув'язнення під вартою і відповідає реальним вимогам громадського інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, має більшу вагу, ніж право на повагу свободи особи (§§73, 74 рішення ЄСПЛ від 08.06.2006 року у справі «Корчуганова проти Росії», §§66, 67 рішень ЄСПЛ від 07.04.2005 р. у справі «Рохліна проти Росії», §§73, 74 рішення ЄСПЛ від 01.06.2008 р. у справі «Мамедова проти Росії», §79 рішень ЄСПЛ від 10.02.2011 року. по справі «Харченко проти України», §§40–42 рішення ЄСПЛ від 02.03.2006 року у справі «Долгова проти Росії»).

З урахуванням вищенаведеного, у суду немає підстав вважати, що запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, зможе забезпечити належну процесуальну поведінку обвинуваченого, а тому є необхідним продовжити обвинуваченому строк тримання під вартою. Суд вважає, що наявні наведені ризики є дійсними та триваючими, вони виключають на даний час можливість зміни міри запобіжного заходу щодо обвинуваченого на більш м'який.

Таким чином, практику Європейського суду з прав людини слід розглядати як джерело кримінального права України. Визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

1. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

2. Юрчишин В. Д., Король В. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 73–78.

3. Андрианов К. В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2003. 18 с.

4. Константи́й О. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. № 1 (137). 2012. С. 33–36.

5. Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. *Європейський суд з прав людини. Судова практика*. Київ: Ред. журн. «Право України», 2011. Дод. до журн. «Право України». Вип. 1. – Ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3-х ч. 2011. С. 5–28.

6. Соловійов О. В. До питання про національно-юридичний статус практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 6. С. 1–9.

Блок II

УКРАЇНА – НАТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМВІДНОСИН

Комісаров Олександр Геннадійович,
професор кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ГІБРИДИЗАЦІЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Основним невирішеним питанням безпекового порядку на євроатлантичному просторі після завершення «холодної війни» залишаються нарощування силових потенціалів Росією, посилення присутності військ НАТО на східних кордонах Альянсу та відповідна конфронтаційна риторика між Заходом і Сходом, зокрема з елементами ядерного залякування. Сучасний стан дозволяє у межах наукової дискусії на політико-безпековому рівні говорити про відновлення модифікованої, або гібридної, війни.

Певні «проблиски» кооперації на глобальному рівні (боротьба проти тероризму, політика нерозповсюдження ядерної зброї, роззброєння) були нівельовані аспектами регіональної конфронтації, зокрема на сході України. Ще російсько-грузинська війна 2008 року показово продемонструвала хиткість та крихкість архітектури безпекових відносин та відсутність (стабільної) системи коопераційної безпеки на євроатлантичному просторі.

Запропонована свого часу всеосяжна безпекова система «від Ванкувера до Владивостока» остаточно поступилася місцем фрагментарній, диференційованій на субрегіональному рівні системі вимушеного співіснування двох безпекових підсистем. Інституційна дихотомія між інклюзивними, втім, малоефективними організаціями (ОБСЄ) та ексклюзивними (НАТО, ЄС) тільки поглибила цей розкол. Припинення (стратегічного) партнерства між Північноатлантичним альянсом і Москвою, обмеження співробітництва між Росією та ЄС помножене на традиційний диференційований підхід Кремля до різних держав-членів ЄС («Нормандська четвірка») залишили Організацію з безпеки і співробітництва чи не єдиним більш-менш функціональним майданчиком для діалогу та обговорення проблемних питань між обома сторонами.

Якщо для умовного Заходу характерна гомогенна, доволі ефективна, цільна регіональна система колективної безпеки, закріплена у нормативному та

інституційному каркасі НАТО та ЄС, яка, втім, поки що не була випробувана на ділі реальною загрозою, то для умовного Сходу притаманна гетерогенна, фрагментарна, слабо інституціоналізована безпекова архітектура, що складається з низки частково опозиційних, частково дублюючих одна одну субрегіональних структур.

Доповнює безпекову картину євроазійського пострадянського простору Шанхайська Організація Співробітництва (ШОС), яка була створена 2001 року на основі зміцнення довіри у військово-політичній сфері та врегулювання прикордонних питань між чотирма центральноазійськими колишніми радянськими республіками, Російською Федерацією та КНР як «східний» військово-політичний альянс на кшталт НАТО.

У зрізі національних держав безпековий простір східноєвропейського та пострадянського просторів характеризується чіткою розмежувальною лінією між східноєвропейськими країнами-членами НАТО (країни Балтії, Вишеградська група, низка Балканських держав (Словенія, Хорватія, Албанія), Румунія, Болгарія) та фрагментарним безпековим середовищем пострадянського простору із державами, що тяжіють до поглибленого партнерства чи членства у Північноатлантичному альянсі (Україна, Грузія); країнами-учасниками Організації договору колективної безпеки (ОДКБ), які перебувають у безпековому фарватері Російської Федерації та відносно нейтральними державами.

Неабияку роль у контексті безпекової ситуації на пострадянському просторі відіграють неврегульовані етнотериторіальні конфлікти, які вибухнули після розпаду Радянського Союзу. Загалом еволюцію основних конфліктів у ході дезінтеграції СРСР можна окреслити як почергову зміну стадій радикального розмежування громадсько-політичних настроїв і сил всередині (колишніх) радянських республік, внутрішніх силових зіткнень, виникнення нових (квазі)державних утворень у вигляді так званих невизнаних республік з їхньою наступною боротьбою за міжнародне визнання їхніх прав на самостійне і незалежне існування.

У зонах конфлікту спостерігається складне криміногенне становище (контрабандна торгівля, рекет, викрадення людей, наркотрафік, незаконна торгівля зброєю, фінансові афери тощо), яке дестабілізує не лише місцеву ситуацію, але й становить небезпеку для усього відповідного регіону.

Міжнародне співтовариство намагається вплинути на процес мирного врегулювання конфліктів, створюються відповідні формати та інституції, організовується діалог конфліктуючих сторін, ведуться довготривалі переговори. Втім, ситуація у конфліктах на пострадянському просторі є далекою до остаточного розв'язання, в усіх протистояннях зберігається ескалаційний потенціал, який може перерости у спалахування локальних і регіональних війн і становить екзистенційну небезпеку для стабільності всього пострадянського регіону.

Куракін Олександр Миколайович,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Донецького юридичного
інституту МВС України,
доктор юридичних наук, доцент

УКРАЇНА – НАТО: СТРАТЕГІЯ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема розширення Північноатлантичного альянсу у Центральній Європі посідає сьогодні надзвичайно важливе місце у світовій політиці. Новітній період розвитку міжнародних правових, соціальних, політичних і безпекових систем характеризується також і трансформацією відповідних загроз. За таких обставин НАТО є майже єдиною дієздатною безпековою структурою і тому залишається надзвичайно привабливою для багатьох держав. Не залишається осторонь таких процесів і Україна, відносини якої з Організацією Північноатлантичного договору почали розвиватися вже після здобуття нашою країною незалежності.

Поглиблення співпраці з НАТО є невід’ємним елементом європейської інтеграції України. Не можна розвивати євроінтеграційний процес, не поглиблюючи партнерство з НАТО, який залишається головною інституцією європейської безпеки. Практичний вимір цієї співпраці спрямований на забезпечення безпеки та оборони нашої держави, виходячи з необхідності нейтралізації потенційних загроз її національним інтересам. Разом із тим посилення стратегічного партнерства з Альянсом, кінцевою метою якого може бути вступ України до НАТО, на даному етапі сприяє максимальному використанню досвіду цього колективного військово-політичного об’єднання у проведенні військової реформи, модернізації Збройних Сил України, забезпеченні можливості ефективної взаємодії військових формувань НАТО та України, а також реформуванні військово-технічної галузі. Ураховуючи той факт, що НАТО об’єднує технологічно розвинені держави, важливе значення мають також завдання з надання сталого характеру співпраці в інших сферах, зокрема в науковій, економічній тощо.

Активні дії України щодо набуття повноправного членства в НАТО – це одна з принципових позицій з утвердження європейської стратегії нашої держави. Її формування відбувалося у складних умовах наявності протилежних поглядів і концепцій в українському суспільстві. Певний вплив на розбіжності такого характеру справляло положення, зафіксоване в Декларації про державний суверенітет, де заявлено намір України стати в майбутньому нейтральною державою. Але під впливом як внутрішньодержавних подій, так і міжнародної ситуації зовнішньополітичний курс України зазнав значної еволюції.

Тож можна стверджувати, що курс України на членство в НАТО цілком відповідає чинному національному законодавству, що, однак, не знімає сус-

пільного напруження при обговоренні вказаної проблеми. Виходячи з об'єктивних реалій функціонування України, проголошений свого часу намір бути нейтральною та позаблоковою державою слід адаптувати до нових умов і не вважати це перешкодою для участі в загальноєвропейській структурі безпеки. Крім цього, чинна Конституція України не містить жодного положення про нейтралітет або відмову від участі у військових блоках, як засобу забезпечення національної безпеки. Натомість створено ґрунтовну нормативну базу для регулювання відносин між Україною та НАТО: закони, постанови ВР, Укази Президента, рішення РНБО тощо. Всі вони так чи інакше підкреслюють, НАТО для України – це основа загальноєвропейської системи безпеки, вступ до якої є кінцевою метою її євроінтеграційної політики.

Спираючись на згадані положення вітчизняного законодавства та враховуючи складні зовнішньо- та внутрішньополітичні умови, інтереси національної безпеки України сьогодні потребують істотного поглиблення відносин з НАТО та ЄС. Активізація євроатлантичної інтеграції та реформування оборонної сфери мають стати найважливішими пріоритетами для нашої держави.

Але не варто забувати, що питання про участь України в міждержавних організаціях та системах колективної безпеки вимагають загальнодержавного обговорення. З огляду на неоднозначну внутрішньополітичну ситуацію та диференціацію позиції різних верств населення навколо євроатлантичної інтеграції України, мабуть, стає очевидним необхідність проведення відповідного референдуму.

Проте серйозною перепоною для проведення згаданого заходу залишається недостатній ступінь поінформованості українського суспільства про діяльність НАТО. Сучасне українське суспільство неоднозначно сприймає наміри держави щодо вступу до Альянсу, хоча в останні роки все ж спостерігається тяжіння в бік згоди з цими планами. Противники вступу до НАТО переконані в агресивному характері діяльності блоку та дотримуються думки про негативний вплив членства в ньому на відносини з окремими державами. Таким чином, існуюча проблема негативного ставлення частини українських громадян до вступу України в НАТО пояснюється як відсутністю в державі належної інформаційної стратегії, так і збереженням стереотипу щодо НАТО як агресивного блоку.

Співвідношення кількості прихильників і противників входження України до НАТО варіюється у жорсткій залежності від регіону. Показовим є те, що громадяни, слідом за політиками, роблять свій вибір щодо геополітичного майбутнього України здебільшого на підставі стереотипів. Подолати масові стереотипи виключно за допомогою інформаційних та просвітницьких компаній неможливо. Потрібний ґрунтовний, а головне – неупереджений аналіз політико-економічних наслідків можливих геополітичних рішень, в основу яких має бути покладена зовнішньополітична стратегія України.

Передусім слід наголосити на тому, що процес входження до НАТО є стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних і соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя, гармонізації законодавства з правовими нормами та демократичними принципами країн-членів НАТО,

прискорення трансформації збройних сил, встановлення громадського демократичного контролю над безпековим сектором держави.

За оцінками експертів, зі вступом до НАТО Україна скоротить витрати на оборону, переведе оборонно-промисловий комплекс на відповідні стандарти тощо. Приєднання до НАТО надасть можливість безпосередньої участі у процесах прийняття рішень із питань розвитку європейської та євроатлантичної безпеки, які формують сучасне середовище євроатлантичної безпеки, включаючи безпеку нашої держави. При цьому слід пам'ятати, що всі без винятку рішення в НАТО приймаються шляхом консенсусу. Разом із тим Україна матиме надійні додаткові гарантії державного суверенітету, політичної незалежності, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів.

Водночас вступ України до НАТО може мати наслідком покращення інвестиційної привабливості. Також Альянс надає ефективну практичну допомогу державам у випадку надзвичайних ситуацій і техногенних катастроф.

Таким чином, взаємодія України з НАТО у військовій сфері є надзвичайно важливим здобутком, а саме – використання теоретичного та практичного досвіду НАТО для реформування Збройних Сил України, підготовку військових контингентів і відповідної інфраструктури України для взаємодії з НАТО під час проведення спільних миротворчих, пошукових, рятувальних операцій і посилення механізмів соціального захисту військовослужбовців. Також важливою складовою співпраці Україна – НАТО є участь України у миротворчих операціях під проводом НАТО. Нарешті, від набуття членства в НАТО можна очікувати прогресу у справі входження України до європейських і світових економічних фінансових структур, її рівноправної участі як суб'єкта міжнародного права у створенні нової архітектури системи безпеки в Європі та процесах прийняття рішень.

Зазначаючи об'єктивні переваги від вступу України в Альянс, експерти наголошують, що в українському суспільстві існує також багато пересторог. Наприклад, поширеною є теза про те, що зі вступом України до НАТО буде введено нові військові стандарти та вимоги переозброєння української армії, унаслідок чого відбудеться згортання ОПК України, а також розрив військово-технічної співпраці з іншими країнами. Спростовуючи такі прогнози, експерти зазначають: по-перше, НАТО не вимагає ні скорочення, ні переозброєння наших Збройних Сил, ні обов'язкового введення нових стандартів. Так само немає жодної умови щодо відмови від військово-технічної співпраці. Йдеться лише про оперативну сумісність зі збройними силами країн-членів НАТО, тобто здатність діяти спільно під час проведення операцій. До того ж у багатьох країнах колишнього соцтабору, що вже є членами НАТО, і досі перебуває на озброєнні техніка радянського зразка. Загалом близько 40 % військового арсеналу нових членів НАТО із Центральної і Східної Європи складається із виробів та озброєння радянського виробництва.

З іншого боку, існують певні прогресивніші стандарти НАТО на окремі види озброєнь. Тож інтеграція до НАТО – це водночас вихід на нові ринки збуту озброєнь країн-членів НАТО та ЄС, доступ до новітніх технологій за спільного виробництва, додаткові можливості модернізації і диверсифікації

власного військового арсеналу. Незалежно від набуття Україною членства в НАТО, український ОПК має розвиватися, шукати нові ринки збуту та модернізувати виробництво. Вступ України до НАТО сприятиме цій роботі, а перехід на стандарти НАТО суттєво розширять можливості та ринки збуту української військової техніки та озброєнь.

Важливою складовою програми вступу до НАТО має бути робота з формування суспільного консенсусу щодо членства в Альянсі. На особливу увагу заслуговує донесення до суспільства ідеї євроатлантичної інтеграції шляхом розгортання потужної інформаційної кампанії, яка надала б громадянам об'єктивну та неупереджену інформацію про НАТО. У цій роботі доцільно використовувати наявний науковий та експертний потенціал для утворення об'єктивного образу Альянсу у суспільній свідомості. Зокрема, слід враховувати, що попри розповсюджене стереотипне уявлення про НАТО як військового блоку, ця організація є передусім політичною, що має у розпорядженні необхідні військові можливості. Як будь-яка політична організація, Альянс приділяє значну увагу цивільним аспектам співпраці як між державами-членами, так і державами-партнерами, які залучаються до діяльності НАТО.

Аналізуючи різні аспекти діяльності НАТО, експерти доходять висновку, що вступ України до Організації Північноатлантичного договору у цілому відповідає національним інтересам нашої держави, сприятиме здійсненню основної стратегічної мети зовнішньої політики України – європейської та євроатлантичної інтеграції. Вступ до Альянсу вважається найбільш надійним шляхом забезпечення національної безпеки України. Вхідження України до простору НАТО у цивілізаційному вимірі розглядається як повернення до Європи, що помітно вплине на всю геополітичну структуру світу, перетворить нашу державу на потужного самостійного гравця, відверне перспективу подальшого можливого використання нашої держави як «буферної зони». Із політичного погляду вступ України до НАТО підкреслить активну позицію Альянсу в розбудові європейської архітектури безпеки. Досягнення цієї мети можливе за умови максимальної концентрації зусиль на внутрішніх реформах в Україні та зростаючої єдності між різними політичними й громадськими силами країни, рівно як і забезпечення політичними та дипломатичними засобами геополітичного балансу інтересів нашої держави та інших суб'єктів міжнародних відносин. Але, між тим, останнє слово залишається за українським суспільством.

Грицай Ірина Олегівна,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
заступник голови Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»,
кандидат юридичних наук, доцент,
член-кореспондент Академії наук
вищої освіти України

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ АЛЬЯНСУ

Коллективна безпека – це система спільних дій держав по підтриманню та укріпленню міжнародного миру та безпеки. В Преамбулі Статуту ООН сформульовано основи міжнародного миру та умови, які необхідно виконувати для його підтримання, серед яких – об'єднання зусиль. Головною ідеєю створення системи є принцип неподільності світу.

Сьогодні світова спільнота, насамперед мова йде про цивілізовані країни, які поділяють загальнолюдські цінності, опинилася перед серйозними викликами. Питання колективної безпеки, як ніколи, потребують пильної уваги.

Згідно із Вашингтонським договором, фундаментальною роллю НАТО є збереження свободи та безпеки країн-членів шляхом використання політичних та військових засобів. Нові непередбачувані загрози та виклики безпеці раніше чи пізніше ставлять перед кожною цивілізованою країною проблему вибору: військовий нейтралітет чи участь у системі колективної безпеки. Сьогодні співпраця нашої держави з Альянсом є вкрай важливою з точки зору збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення визнаних світовою спільнотою основних прав громадян.

Ми знаємо, що НАТО проводить політику відкритих дверей з перспективою розширення Альянсу. Будь-яка європейська країна, що поділяє принципи, закладені у Вашингтонському договорі, може стати членом Альянсу за умови досягнення відповідних політичних, економічних та військових стандартів, щоб довести свою здатність робити внесок у безпеку Альянсу та користуватися перевагами колективної безпеки. Україна впевнено просувається на цьому шляху, впроваджуючи системні реформи.

Сьогодні Україні вкрай необхідна допомога з боку Альянсу як у військовій, так і в політичній сфері.

Наша країна бореться за загальнолюдські цінності, що закладені у нормах міжнародного права, Україна бореться за безпеку європейських країн, особливо тих, які межують з Росією, і в цій боротьбі майже кожен день гинуть військовослужбовці на «лінії розмежування» від куль та осколків снаря-

дів, які регулярно постачаються на окуповані Росією східні території. Україна потребує не стільки «гарячої» допомоги, скільки нових концептуальних проєктів з підвищення рівня колективної безпеки в рамках НАТО, усвідомлення місця та ролі України в системі колективної безпеки та протидії агресивним діям окремих країн світу. Для створення нової якості співпраці України у військовій сфері, наближення функціонування її збройних сил до стандартів НАТО, існують об'єктивні чинники, на головних з яких я би хотіли зупинитися окремо.

По-перше, як уже було неодноразово зазначено, Україна веде повноцінну війну з Російською Федерацією, яка на декілька порядків у фінансовому та військовому плані потужніше за Україну. Це саме повноцінна, а не гібридна, які її прийнято іноді називати, війна, адже гібридні в цій війні лише засоби, але жертви на ній справжні. Вони позбавлені найвищої цінності для цивілізованого суспільства – життя.

По-друге, це євроінтеграційні прагнення України, які мають свій вираз не стільки у вигляді набуття повноправного членства в Європейському Союзі, скільки намаганні досягнути високих стандартів життя у політичній, соціальній, економічній, і, особливо, військовій сфері. На початку ХХІ століття світ переживає певний критичний період, який багато вітчизняних та зарубіжних дослідників визначають як «точку біфуркації», «перехідний вік», епоха невизначеності. Серед багатьох причин такої невизначеності слід виділити глобалізацію, яка обумовлює складний, комбінаторний характер сучасних міжнародних відносин. Але яким би складним не був характер зовнішніх відносин України з іншими країнами світу, незмінним для нас залишається одне – відданість загальнолюдським цінностям, серед яких особливе місце займає захист та повага прав людини, територіальна цілісність та мирне співіснування з будь-якою країною сучасного світу, яка розділяє вищезгадані принципи.

Правова інтеграція України в європейський простір передбачає уніфікацію норм національного законодавства з європейським правом, зокрема правом Європейського Союзу. Вважаємо, що першочерговою сферою уніфікації є безпекова сфера, саме досягнення однаковості у правовому механізмі взаємодії з військових питань між Україною та країнами-членами НАТО. Україна завжди буде діяти у правовому полі, навіть якщо мова йде про такі чутливі питання, як питання безпеки, постачання зброї оборонного призначення тощо. В цьому аспекті досвід взаємодії членів Альянсу між собою, а також країнами-партнерами, наприклад Ізраїлем, є вкрай важливим для України, зважаючи на її сучасний військово-політичний стан. З цим, до речі, пов'язано звернення Верховної Ради України до Конгресу Сполучених Штатів Америки щодо безпекових гарантій, оформлене спеціальною постановою, схваленою 22 березня 2017 року депутатами національного парламенту.

По-третє, це активізація дипломатичних відносин України з питань безпеки. На сьогодні, не применшуючи внесок інших членів Альянсу у систему колективної безпеки, визначальну роль у вирішенні цих вкрай важливих для усього світу питань, належить Сполученим Штатам Америки. США, зважаю-

чи на потужність, зокрема і в оборонній сфері, зумовлену високотехнологічними рішеннями американських науковців, залишається гарантом дотримання по всьому світу основних принципів міжнародного права, прав людини та громадянина, міжнародної безпеки та стабільності. Україна з часів незалежності завжди намагалася налагодити партнерські відносини зі Сполученими Штатами, а з початку військової агресії з боку Росії постійно відчувала політичну та фінансову підтримку у боротьбі за незалежність. Але водночас Україна сподівається на тісну співпрацю, взаєморозуміння та підтримку з боку інших членів Альянсу, зокрема мова йде про наших сусідів, для яких Росія в силу географічного фактора, також становить потенційну загрозу.

І останній фактор, на який хотілось би звернути увагу, це фактор інформаційної колективної безпеки. Світ, як ніколи, стає все більш прозорим, а від того все більш вразливим. З цим, до речі, пов'язана концепція «постправди», яка обговорюється деякими аналітиками, але слід відверто сказати, що під цим терміном слід розуміти відверту брехню або маніпулювання відомими фактами з метою створення привабливої для себе картини світу. На порядку денному Альянсу перебуває питання протидії не тільки кіберзлочинам, а і розповсюдженню дезінформації, що створює неправдиву картину світу, хибне уявлення у мас про динаміку об'єктивних явищ та дій. Як свідчать останні події, Росія і тут є головним суб'єктом цих деструктивних процесів, її метою є підрив цілісності європейських країн та створення уявних привидів для протистояння з НАТО, зокрема і шляхом шантажуванням ядерною зброєю.

Україна в технологічному плані не має потужностей для протистояння кібератакам та масовому розповсюдженню пропагандистської інформації. Однак ми прагнемо досягнути стандартів інформаційної безпеки країн-членів Альянсу, які за своїми потужностями та можливостями здатні створити універсальний алгоритм протидії такого роду загрозам, і в цьому плані слід налагоджувати більш тісну взаємодію.

Україна – це повноцінна держава, яка хоче бути членом цивілізованого суспільства, але зважаючи на військово-політичний стан, наша країна потребує зараз підтримки саме в оборонній сфері, це пов'язано із захистом життів наших військовослужбовців та цивільного населення. Співпрацюючи з Альянсом, використовуючи стандарти НАТО у своїй військовій оборонній діяльності, Україна поступово проводитиме реформи і в інших сферах життя, залишаючись відданим прихильником міжнародного права та відстоюючи мир у всьому світі.

Легеза Євген Олександрович,
професор кафедри
адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ОБОРОННО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО

Основним механізмом розвитку співробітництва у цій сфері є Спільна робоча група Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва (СРГО), яка діє у рамках Комісії Україна – НАТО.

СРГО визначає та координує реалізацію напрямів співпраці з питань, які становлять взаємний інтерес. СРГО очолюють: з Української сторони – заступник Міністра оборони України – керівник апарату, зі сторони Альянсу – заступник директора Департаменту інвестицій в оборону Міжнародного штабу НАТО, який одночасно є помічником заступника Генерального секретаря НАТО. Засідання СРГО проводяться двічі на рік на ротаційній основі (одне засідання у штаб-квартирі НАТО, друге – в Україні). Під час засідань СРГО обговорюється широке коло питань співробітництва, приймаються спільні рішення з розширення та пошуку нових механізмів (напрямів) співробітництва у військово-технічній сфері. Подальша практична співпраця здійснюється в рамках засідань груп, підпорядкованих Конференції національних директорів з озброєнь (CNAD).

Представники України на постійній основі беруть участь у засіданнях таких груп CNAD: з питань озброєнь сухопутних військ (NAAG), військово-повітряних сил (NAFAG), військово-морських сил (NNAG); національних директорів з питань кодифікації (GNDC); з питань управління життєвим циклом озброєнь (LCMG); з питань безпеки боєприпасів (CASG); промислово-дорадчої групи НАТО (NIAG).

Постійна та активна участь представників України у засіданнях комітетів і агенцій НАТО, діяльність яких пов'язана із сферою військово-технічного співробітництва, надає змогу постійно отримувати інформацію про сучасний стан та напрями розвитку озброєння, військової техніки, боєприпасів, військового спорядження та обладнання, здійснювати обмін досвідом у цій галузі як з державами-членами НАТО, так і з країнами-партнерами; підвищити конкурентоспроможність підприємств національного оборонно-промислового комплексу (ОПК) на міжнародному ринку за рахунок використання технічних стандартів провідних країн світу та отримання інформації про сучасні відповідні методики і технології.

Учасники засідань робочих органів Альянсу мають можливість використовувати «трибуну НАТО» для просування національних інтересів у галузі міжнародної кооперації шляхом надання презентацій про досягнення національних ОПК. СРГО також здійснює керівництво співробітництвом у сфері

оборонних досліджень і технологій шляхом налагодження стосунків з Організацією НАТО з питань досліджень і технологій (RTO), яка працює під егідою CNAD. Координація співробітництва з RTO здійснюється через Секцію з прикладних проблем Президії Національної академії наук України. Зазначеною Секцією встановлено прямі контакти і електронний зв'язок з керівниками RTO, а її представники беруть активну участь у заходах RTO з метою вивчення досвіду роботи наукових установ країн-членів та партнерів НАТО. Крім того, Місією налагоджена система передачі до відповідних державних органів України стандартів та публікацій НАТО, які є відкритими для партнерів.

На сучасному етапі основними напрямками практичного співробітництва Україна-НАТО в оборонно-технічній сфері є продовження реалізації: спільного українсько-російського контракту з НАТО щодо перевезення вантажів країн-членів Альянсу в рамках програми НАТО SALIS («Проміжне рішення проблеми стратегічних авіап перевезень»). Країни-члени НАТО об'єднали свої ресурси для оренди спеціальних літаків, які дають Альянсу можливість швидко перевозити повітрям важке обладнання у будь-яку точку Земної кулі. Назва Програми пов'язана з тим, що російські та українські літаки Ан-124-100 використовуються в якості проміжного рішення для заповнення дефіциту засобів стратегічних авіап перевезень у Європі на час очікування поставки нових літаків «А400М». Багатонаціональний консорціум з авіап перевезень орендує шість літаків Ан-124-100, які здатні перевозити великогабаритні вантажі. До складу консорціуму входять 18 країн: Бельгія, Великобританія, Греція, Канада, Чехія, Данія, Франція, Угорщина, Люксембург, Нідерланди, Німеччина (очолює концерн), Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Швеція. Компанія Ruslan SALIS GmbH була офіційно відкрита у 2006 р. в місті Лейпцигу (Німеччина) партнерами-засновниками: авіакомпаніями «Волга-Днепр» та «Авіалінії Антонова». Підприємство виграло міжнародний тендер з надання послуг по забезпеченню антитерористичних, миротворчих та гуманітарних операцій для країн, об'єднаних програмою SALIS. Запорукою перемоги у тендері було надання замовнику літака з унікальними транспортними можливостями Ан-124-100 «Руслан». Зазначений Проект є наймасштабнішим у світовій історії. Він започаткований на запит Української сторони, поданий до НАТО у 2002 році, й охоплює чотири етапи загальною тривалістю 12 років (починаючи із 2006 року). Проектом передбачається утилізувати 1,5 млн. одиниць ЛОСЗ, 341 тис. тонн боєприпасів, 1000 одиниць ПЗРК та 6 млн. протипіхотних мін типу ПФМ-1. Країною-лідером проекту є США.

Роботи в межах проекту виконуються відповідно до Імплементацийних угод між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (ОМТЗО). Перший етап (2006–2011), у ході якого утилізовано 1000 од. ПЗРК, 400 тис. ЛОСЗ та 15 тис. тонн боєприпасів, завершено у квітні 2011 р. При цьому надходження до спеціального фонду Державного бюджету України від реалізації продуктів утилізації склали понад 11 млн. грн. Фінансову підтримку Україні надавали: Австрія, Болгарія, Велика Британія, Ірландія, Ісландія, Канада, Латвія, Литва, Люк-

сембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Угорщина, Словаччина, США, Туреччина та Швейцарія. У ході другого етапу передбачається утилізувати 366 тис. ЛОСЗ; 76 тис. тонн боєприпасів та 3 млн. протипіхотних мін типу ПФМ-1. Кошти на утилізацію ЛОСЗ та боєприпасів виділили Ірландія, Німеччина, Туреччина, США та Швейцарія. ЄС планує надати фінансову підтримку утилізації протипіхотних мін. Відповідну Імплементативну угоду між Кабінетом Міністрів України та ОМТЗО про утилізацію ЛОСЗ, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1 підписано в м. Брюсселі (Бельгія) 21 вересня 2011 р. та ратифіковано Законом України № 4338-VI від 13 січня 2012 р. 3 лютого 2012 р. Згаданий Закон підписано Президентом України. 29 лютого 2012 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Розпорядження № 108-р «Про утилізацію стрілецької зброї», яким затверджено перелік зброї, що підлягає утилізації [1].

Отже, на сьогоднішній час оборонно-технічне співробітництва України з НАТО є актуальним, що підтверджується, по-перше, відповідними фактами у вигляді підписання договорів про співробітництва між різними юридичними компаніями України та країнами ЄС, по-друге, імплементативною норм законодавства ЄС у вітчизняні нормативно-правові акти тощо.

1. Співробітництво у сфері оборони та безпеки. URL: http://economy-zt.gov.ua/files/zovn_znosunu/2014/11/nato-oborona.pdf

Ведмідський Олександр Володимирович,
кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В НАТО

Анексія Криму і військове втручання на Донбасі, прямі військові загрози та безпрецедентне порушення гарантій безпеки в Україні вимагають кардинального перегляду базових засад національної безпеки України. Зокрема, вирішення питання зовнішньополітичних орієнтацій країни на перспективу. Однією з альтернатив є опора на власні сили, а інша – вступ до НАТО як найбільш ефективної системи колективної оборони сучасного світу [1]. У 1992 році Україна встановила відносини з НАТО, а 8 квітня 2017 року президент П.О. Порошенко підписав чергову програму співпраці з НАТО № 103/2017 на поточний рік. Очевидно, що курс держави на приєднання до НАТО є частиною українського європейського вибору, який обумовлюється військово-технічними, стратегічними і цивілізаційними умовами.

Проблеми національної безпеки завжди у центрі уваги як глобальне явище, яке уявляє середовище безпеки, що протистоїть великій кількості загроз і викликів найрізноманітнішого характеру. Зокрема, держава зобов'язана забезпечити такі «елементи» національної безпеки, які включають боротьбу з міжнародним тероризмом, транснаціональною злочинністю; контроль над видобутком природних ресурсів; регулювання міграції; вирішення міжетнічних проблем тощо. В п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України [2] визначено, що

до основних засад державної політики належить захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Стратегія України при цьому має ґрунтуватися на активній участі у глобальних інтеграційних процесах. При цьому забезпечення суверенітету і національних інтересів при забезпеченні національної безпеки держави має бути науково обґрунтованим. Тому, насамперед, слід визначити поняття «національний інтерес» і «національна безпека».

Поняття «національна безпека» набуло широкого значення в країні в останні роки, адже раніше її ототожнювали лише з діяльністю спецслужб і обороною держави. Однак у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 26 березня 2006 року її визначено як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [3].

Безперечно, національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, існування і розвитку, цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Через національні інтереси реалізується потреба нації у виживанні та самозбереженні. Як свідчить практика, у сучасному світі гарантії нацбезпеки забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним із чинників сили держави.

У ст. 17 Конституції України зазначено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України – на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. У зв'язку з цим Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 8 квітня 2014 року Розділ 1 Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки України» КК України було доповнено ст.

114¹ «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» [4].

Незаконне втручання в законну діяльність Збройних Сил України, які є національним військовим формуванням, спричиняє перешкоди в механізмі оборони, посилює потенцію зовнішніх та внутрішніх загроз. Отже, указана вище криміналізація була обґрунтована значною суспільною небезпечністю умисних та цілеспрямованих дій проти Збройних Сил України під час виконання ними функцій із забезпечення національної безпеки України, коли під загрозу спричинення шкоди ставиться зовнішня та внутрішня безпека України, її обороноздатність, цілісність та недоторканність. Зважаючи на значущість об'єкта кримінально-правової охорони, якому заподіюється шкода внаслідок перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, не викликає сумнівів, що встановлення найсуворішого виду відповідальності за порушення нормального функціонування суб'єктів забезпечення національної безпеки держави є науково обґрунтованим.

Очевидно, що поява нових видів злочинної діяльності проти основ національної безпеки України та злочинів терористичного характеру в умовах їх значної динаміки не лише в районах проведення Антитерористичної операції на сході нашої країни, а й по всій країні, негативно впливає на ефективність обороноздатності країни, змушує орієнтуватись на підтримку власних систем регіональної безпеки та взаємодію із сучасними системами міжнародної безпеки.

На жаль, Україна нині перебуває лише на шляху реформування Збройних Сил і, маючи достатній потенціал, поки не має достатнього досвіду, нарощує військовий потенціал, бере участь у навчаннях з представниками найпотужнішого альянсу – НАТО (наприклад, у танкових змаганнях НАТО українські танкісти посіли почесне п'яте місце [5]).

Крім того, як кажуть дослідники, цілком очевидно, що національна безпека країни, яка має подібні до України геополітичне положення і розміри, може бути забезпечена або з допомогою могутнього (бажано ядерного) потенціалу стримування, або за рахунок участі у впливових і сильних воєнних блоках чи альянсах, а відновлення власного ядерного потенціалу навряд чи може бути реалізованим найближчим часом як внаслідок значних фінансових затрат, так і внаслідок неминучої активної протидії ядерних держав [1].

Таким чином, питання вступу України в НАТО може стати одним із конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки, що обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам. Однак подібний крок має бути політично виваженим і передбачати чітку відповідність інтересам народу України, його оптимального розвитку у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

1. Гончаренко О. М. Синдром «слабкої держави» і сучасні геополітичні альтернативи України. Гілея: науковий вісник. Випуск «Політичні науки». № 114. С. 352. URL: http://Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/gileya_2016_114_91.pdf.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996.

№ 30. Ст. 141.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України: Закон України від 08.04.2014 р. № 1183-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

5. Танкові змагання НАТО: стали відомі результати українських екіпажів. URL: <https://ukr.media/world/304576/>

Калініченко Зоя Дмитрівна,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА ТА ПОЛІТИЧНА ЦІНА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупційні справи часто перебувають у центрі політичних подій, мають дуже серйозні економічні наслідки. Кризовий етап багатьох країн значною мірою спричинений корумпованою формою капіталізму.

Корупція діє як додатковий податок на діяльність підприємств та на закордонні інвестиції, причому для невеликих підприємств він є більшим. Як стверджує Шанг Дмін Вай, гарвардський економіст, збільшення рівня корупції в Сінгапурі до рівня Мексики було б еквівалентним до збільшення податків на 20 % [1].

В Україні ситуація розвивається гірше очікуваного як власним народом, такі міжнародною спільнотою. Керівники підприємств «перекачують» гроші у приватні фірми, збагачуються урядовці, роздаються окремим численні пільги, зменшуючи оподаткування. Зловживання існують до сих пір і є очевидними.

США та європейські країни звертають увагу на важливість вирішення проблеми високої корупції в Україні і намагаються примусити країну боротися з корупцією.

До боротьби з корупцією долучилися МВФ та Світовий банк. Раніше вони не вважали боротьбу своєю справою, але тепер, коли економічні наслідки корупції стали очевидними, вони усвідомили, що це тісно пов'язане з їхнім бізнесом. Зменшення регулювання, лібералізація торгівлі та звільнення обмінних курсів – ось рецепт підйому економіки, а разом з тим і зменшення прибутків для корупціонерів. Зменшення обсягів корупції також заощаджує міжнародним організаціям гроші: згідно із заявою Світового банку, 20–30 % його позик Індонезії потрапили у «кишені» чиновників та їхніх друзів. Тепер МВФ та Світовий банк намагаються примусити країни-позичальниці до боротьби з корупцією.

Ефективна протидія корупції передбачає насамперед з'ясування соціальної сутності цього явища, що обумовлює правильне визначення стратегії і

тактики, вироблення дієвих і адекватних засобів антикорупційної діяльності. Одним із основних аспектів, в якому проявляється соціальна сутність корупції, є її негативні наслідки для суспільства, держави, окремих юридичних та фізичних осіб, або, іншими словами, та «соціальна ціна», в яку вона обходиться суспільству. Крім того, саме соціальна ціна є показником, який характеризує суспільну шкідливість, суспільну небезпечність корупції.

Ця ціна, як і сама корупція, є різноплановою. Суспільно небезпечні наслідки від корупції можуть наставати практично в усіх сферах суспільного життя. При цьому вони можуть бути негативними як для всього суспільства та держави, так і для певної установи, підприємства, організації чи окремого громадянина.

У найбільш загальному і концентрованому вигляді суспільну небезпечність корупції через її негативні наслідки визначено у Концепції боротьби з корупцією, в якій підкреслено, що корупція є вкрай негативним явищем, і названо низку конкретних наслідків, в яких проявляється її суспільна небезпека.

Політичні наслідки корупції проявляються в тому, що вона: змінює сутність політичної влади; порушує принципи її формування та функціональність; демократичні засади суспільства та держави; підриває політичну систему; породжує відчуження влади від народу; дестабілізує політичну ситуацію; підпорядковує державну владу приватним та корпоративним інтересам; у тому числі інтересам корумпованих угруповань і кланів.

У функціонуванні держави і реалізації публічної влади корупція, висловлюючись образно, ставить все з ніг на голову: влада, носієм і єдиним джерелом якої є народ, використовується не в інтересах всього суспільства, а в інтересах окремих осіб або певної групи осіб. Іншими словами, корупція передбачає експлуатацію публічної влади у приватних інтересах. Корумпована особа або інші особи, в інтересах яких вчинюється корупційне діяння (за допомогою підкупу, з порушенням встановленого порядку, за відсутності до того підстав тощо), виключно завдяки використанню суб'єктом корупції наданої йому влади чи посадових повноважень отримують певні блага, пільги, переваги.

При високому рівні корумпованості державних органів корупція стає системним елементом державного управління. За таких обставин управління державою суттєво віддаляється від демократичних принципів і значно спрощується для корумпованих представників влади, яким притаманний спрощений погляд на владу, на її сутність і суспільне призначення, яке розглядається як засіб задоволення особистих інтересів. У громадян і представників владних структур відбувається зміна світогляду на роль публічної влади в управлінні суспільством.

Корупція може бути причиною відставки як окремих посадових осіб, так і цілих урядів. Світова історія дає багато прикладів, коли лише оприлюднення фактів про корупцію або початок їх офіційного розслідування робили те, що було не під силу всенародним виборам, рішенням парламентів чи глав держав. А це може потягнути за собою суттєві зміни у внутрішній і зовнішній політиці держави.

Економічні наслідки корупції проявляються в тому, що вона підриває

економічну систему держави; дискредитує економічні реформи; порушує основні засади господарської діяльності; перешкоджає надходженню внутрішніх і зовнішніх інвестицій; є причиною фінансових криз; порушує конкурентні засади економіки; сприяє розвитку недобросовісної конкуренції; сприяє монополізації економіки; перешкоджає розвитку ринкових відносин; передусім середнього та малого підприємництва; дискримінує підприємців з боку корумпованих чиновників; сприяє криміналізації та тінізації економіки; легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом; призводить до необґрунтованого підвищення собівартості продукції; ускладнює економічні відносини з іншими державами, міжнародними організаціями.

47 % українців вважають корупцію головним гальмом економічних реформ.

Корупція змінює сутність правоохоронної діяльності відповідних державних органів, які при корумпованості їх посадових осіб перестають виконувати функцію охорони права і перетворюються в інструмент розправи над невинними особами або інструмент неправомірного задоволення особистих чи групових інтересів певних осіб, у тому числі самих посадових осіб зазначених органів [2].

До наслідків міжнародного характеру можуть бути віднесені, зокрема: негативний вплив корупції на імідж держави у світі, ускладнення відносин з іншими країнами, міжнародними організаціями і всією міжнародною спільнотою; втрата державою міжнародних позицій у світі: в економічній, політичній та інших сферах, у тому числі неприйняття її до відповідних міжнародних інституцій чи виключення з них; припинення чи істотне зменшення зовнішнього інвестування, унеможливлення отримання кредитів.

Угода про асоціацію з ЄС регулює поступове економічне і політичне зближення України та ЄС. Відносини країн стосуються загальних принципів, політичного діалогу і реформ, зближення зовнішньої та безпекової політики, а також юстиції. Ключовими в цьому є вимоги, що стосуються боротьби з корупцією, військової допомоги, торгівлі та економічного співробітництва.

Новий етап відносин з країнами Європи та США пов'язаний з лібералізацією взаємного доступу на ринки товарів і послуг, а також узгодження українських правил і регламентів з нормами ЄС. Україна, як і інші країни, які зважилися на асоціацію з Євросоюзом, повинна привести у відповідність зі стандартами ЄС своє законодавство, а також вжити заходів для боротьби з корупцією для поліпшення інвестиційного клімату.

Є надія, що боротьба з корупцією в Україні з урахуванням світового досвіду істотно прискориться, а країни та організації отримають додаткові механізми контролю виконання антикорупційної політики Україною.

1. Гребенчук Ю. Корупція. Чому вона існує? *Інфополіс*. 2009. 12 березня.
2. Керей І. Корупція як причина. *Економіка. Право. Фінанси України*. 2013. № 7.
3. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ, 2016.
4. Мельник М. С. Соціальна ціна корупції. *Підприємництво*. 2012. № 4.
5. Хмара С. Національна безпека України: проблеми і головні загрози. Київ, 2016.

Коваленко Андрій Васильович,
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА НАТО

Протягом довготривалого часу Україна мала на меті приєднання до загальноєвропейської системи спільної безпеки, в результаті чого застосовує все сучасніші підходи до забезпечення національної безпеки.

Протизаконне загарбання Автономної Республіки Крим, агресія Російської Федерації проти України, військове втручання у східних регіонах України, постійний військовий, політичний, інформаційний та економічний тиски з боку Росії обумовлюють необхідність пошуку більш радикальних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки, територіальної цілісності України.

НАТО є однією в світі функціональною організацією об'єднаної безпеки.

Взаємодія нашої держави з НАТО, за нинішніх умов, підпорядковується насамперед вимогам якнайбільшого згуртування обороноспроможності Української держави та реформування її Збройних Сил, наближенню до стандартів організації, що дасть шанс у майбутньому відповідати всім якостям, необхідним для приєднання до НАТО [1].

Взаємовідносини Україна - НАТО охоплюють чимале коло галузей, це й операції направлені для підтримки миру, реформування структур оборони та безпеки, безпосередніх військових взаємовідносин і озброєнь. З точки зору конфлікту із Росією, взаємовідносини в деяких галузях права зараз активізуються з метою підсилити здатність України забезпечити власну безпеку.

Президент України П. Порошенко 29 грудня 2014 року підписав Закон, яким скасовується позаблокове положення України та оголошується курс на інтегрування до євроатлантичних побудов безпеки, при цьому рішення на подачу заяви на вступ до НАТО вирішуватиметься на всеукраїнському референдумі.

Теперішній ступінь захисту України не є рівнозначним вартості її матеріальних і людських ресурсів, а тому сьогоденні витрати на оборону не можна прирівнювати до затрати у разі членства в НАТО. Україна завзято намагається модернізувати Збройні Сили та провести кардинальні внутрішні реформи. Згідно зі стратегією національної безпеки у 2013 році планується переведення регулярної армії на контрактну основу [2].

Тому проблема вступу України до НАТО залишається однією із актуальних.

Анексія Криму, окупація частини Донбасу та війна з Росією на Сході України додали курсу вступу до НАТО нового змісту. Наприклад, до подій

2014 р. досить велика кількість людей була переконана, що допустима інтеграція до Атлантичного договору може мати погані наслідки для країни, то зараз, навпаки, більша частка українців підтримує двосторонні відносини та подальше приєднання України до НАТО.

Для того щоб виявити точне ставлення до набуття Україною статусу члена НАТО, потрібно виділити головні позитивні та негативні напрями такої ситуації. Внаслідок вступу до Альянсу Україна отримує гарантії на безпеку, де напад на Україну буде означати агресію щодо всіх членів НАТО, а це 26 країн, серед них 3 ядерні держави – Велика Британія, США, Франція. Тому, напад на Україну – без'ядерну державу, із застосуванням засобів масового знищення, значитиме рівноцінну відповідь від ядерних держав-членів НАТО. Крім цього, Північноатлантичний альянс не вимагає розстановки на території України власних баз. Але поряд з перевагами існують і недоліки. Серед них можна виділити такі: збільшення терористичної загрози та погіршення відносин з Росією, надання військової допомоги в разі нападу на одного із членів Альянсу; необхідність сплати членського внеску близько 0,5 млрд. доларів на рік [3].

Хоча НАТО не вимагає від своїх учасників припинення військово-технічних взаємовідносин із іншими державами, як-от із Росією, проте залишається третьою стороною та завадою на шляху до покращення відносин Україна-НАТО. Негативне ставлення РФ до можливості вступу України до НАТО повністю зрозуміле, оскільки Україна є серйозним партнером РФ у військовій галузі. Україна не зможе доставляти потрібну продукцію військового призначення до Росії, якщо зміняться пріоритети військово-промислового комплексу, що призведе до помітного удару по оборонній здатності держави, зокрема в авіаційній сфері. Власна оборонка Росії без України зі всієї продукції військового призначення може випускати не більше 17 % [4].

З вищевикладеного можемо сказати, що Україна повинна продовжувати удосконалювати євроатлантичну інтеграцію та взаємодіяти з Північноатлантичним альянсом. На теперішній стадії найкращим буде продовження партнерства, взяття участі в операціях під керівництвом НАТО, оскільки основною метою НАТО є колективний захист свободи, спадщини та цивілізації народів, які засновані на принципах демократії, законності, свободи особи.

1. Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350

2. Шерп Д. Україна – НАТО: підсумки 15-річного особливого партнерства. *Тижень*. 2012. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/56397>

3. Матула М. Ю. Сучасний стан співробітництва України та НАТО. URL: <http://intkonf.org/matula-m-yu-suchasniy-stan-spivrobotnitstva-ukrayini-ta-nato/>

4. Божьева О. Украина-Россия-НАТО: Нелюбовный треугольник. *Киевская Русь*. URL: <http://www.kievrus.com/>

Кисельов Ілля Олександрович,
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НЕОБХІДНІСТЬ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Починаючи з перших днів незалежності України у політичних та військових колах держави обговорювалося питання про вступ до НАТО. На початковому етапі ця ідея майже взагалі не знаходила підтримки. Колишні громадяни СРСР, очевидно, сприймали такий крок як «недобросусідський» стосовно оточуючих країн. Окремих діячів періоду незалежної України лякала лише думка про ймовірну «образу» деяких сусідів у випадку вступу до НАТО, деяким політичним та громадським лідерам навіть «погрожували» припиненням економічної підтримки, створенням проблем у експортно-імпортній діяльності тощо. Поступово протягом останніх двадцяти років кількість прихильників та противників вступу нашої країни в альянс змінювалась, а суспільно-політичні події впливали на точку зору громадян.

Останні роки, на жаль, ознаменувалися для України пролиттям крові наших вояків, які мужньо загинули захищаючи територіальну цілісність та недоторканність України. Зовнішня агресія колишнього «сусіда» чітко показала, які наміри колишні союзники мають щодо українських земель та нашого народу, у багатьох українців вже остаточно розвіялись десятирічні сумніви щодо «добропорядності» та «щирого бажання блага» нашим громадянам від сусідньої держави.

Разом із цим цей трагічний момент став певною мірою показовим з точки зору реального стану української армії та її готовності відбивати напади зовнішніх ворогів. На жаль, було викрито багато проблемних питань, які через численні корупційні схеми та байдужість чиновників призвели до того, що Збройні Сили України (далі – ЗСУ) опинились у скрутному становищі як з матеріальної точки зору, так і з точки зору практичних навичок, вмінь, майстерності ведення бою.

Згідно з даними, одержаними від Міністерства оборони України 27.04.2017 року, прямі безповоротні втрати ЗСУ протягом 2014–2017 років (станом на дату відповіді) сягнули понад 2,5 тис. осіб. Міністерство оборони України при цьому звітує, що у 2014 році безповоротні втрати склали 1,1 тис. осіб, у 2015 році – 1 тис. осіб, у 2016 році – 500 осіб, а станом на 24.04.2017 безповоротні втрати ЗСУ склали 124 особи. Дані цифри виглядають не дуже позитивно хоча б через те, що в Україні наразі не проходить повномасштабна війна, а відбувається Антитерористична операція, в ході якої йде протистояння з так званими ДНР та ЛНР, а також неофіційно оформленими сол-

датами РФ (за інформацією Міністерства оборони України та Штабу антитерористичної операції).

Крім того, в результаті сепаратистської діяльності та бойових дій терористичних угруповань досі у полоні утримуються громадяни України, які були незаконно позбавлені волі. За даними Штабу АТО, незаконно утримується 128 осіб, з яких приблизно 60 – військовослужбовці ЗСУ. При цьому, починаючи з перших днів проведення АТО, вже було звільнено 3136 осіб з полону незаконних збройних формувань.

У розрізі великих втрат (як для локального конфлікту) серед військовослужбовців ЗСУ постає цілком логічне питання стосовно необхідності покращення ситуації. Наведена інформація набуває ще більш негативного забарвлення з урахуванням того, що за даними ООН, з моменту початку конфлікту в Україні загинуло понад 10 тис. людей, більша частина з яких – ні в чому неповинні цивільні люди, які, на жаль, опинились в епіцентрі бойових дій.

Сьогодні все більше уваги приділяється обговоренню питання про необхідність (вже не можливість, а саме необхідність) вступу України до НАТО, задля впровадження високих стандартів у військовій сфері та підвищення рівня оборони країни в цілому. Безперечно, що прийняття такого рішення та усвідомлення (і, звісно, бажання) такої необхідності українськими громадянами хоча б п'ять років тому мало б дуже позитивні наслідки і ми б не вимушені були нести такі величезні втрати у бойових діях.

Обґрунтованою точкою зору можна вважати й таку, згідно з якою вступ України до НАТО на п'ять чи більше років раніше міг би взагалі призвести до уникнення конфлікту на території нашої держави та, відповідно, бойових дій. Втрати країн-членів НАТО та армії США у невеликих військових чи бойових операціях свідчать про якісно інший підхід.

Наші найближчі партнери та союзники (наприклад, Польща, Литва, Естонія та ін.) вже давно модернізували збройні сили, суттєво покращили рівень підготовки особового складу та мають реальну змогу разом протистояти агресивним загарбницьким діям недобросовісних сусідів. В єдності діяльності усіх країн-учасниць НАТО проявляється велика сила, яка може захистити кожного окремого учасника від держав, які мають більшу військову міць та більше фінансування.

Таким чином, можна із впевненістю сказати, що вступ України до Північноатлантичного альянсу зможе позитивно вплинути на стан Збройних Сил України, допоможе більш рішуче та ефективно протистояти зовнішнім загрозам та допоможе забезпечити (в тому числі силами України) порядок та стабільність у регіоні. Впровадження високих стандартів у військовій сфері позитивно вплине на силу Збройних Сил України, допоможе забезпечити територіальну цілісність та недоторканність нашої держави. На нашу думку, вступ України до НАТО вже не є питанням теоретичним, це питання крайньої необхідності на сучасному етапі розвитку держави та захисту власної незалежності від усіх зовнішніх загроз.

**Нестерцова-Собакарь
Олександра Володимирівна,**
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА – НАТО

Критеріями визначення провідної, розвиненої, демократичної держави виступають відповідність її міжнародним правовим принципам, стійкість її економічної бази, політичний розвиток та міжнародна співпраця. Для України, яка представляє себе у світовому просторі як країна, що відповідає зазначеним вимогам, дуже важливою є остання складова. Розвиток міждержавних зв'язків, що полягають у взаємній співпраці задля досягнення спільних цілей, має наслідком зближення економічного та соціального аспектів діяльності держав. На сьогоднішній день наша держава тісно співпрацює з Північноатлантичним альянсом, що полягає у конструктивному партнерстві та залученні до діяльності із впливовою політико-військовою організацією. До того ж у зв'язку з подіями останніх років виникла необхідність активізувати партнерську діяльність з НАТО, оскільки виникла гостра необхідність у впровадженні новітніх технологій для захисту території держави.

Дослідження співпраці України з НАТО викликає інтерес у науковців протягом усього періоду незалежності держави. Проте активізація співпраці в останні роки викликає потребу в подальшому науковому дослідженні задля отримання найбільш конструктивних результатів співпраці.

Організація Північноатлантичного договору – Північноатлантичний альянс, або НАТО (від англ. North Atlantic Treaty Organization – NATO) – міжнародна міждержавна організація, військово-політичний союз 28 держав Північної Америки і Європи [1, с. 172]. Коло питань, якими займається НАТО, є дуже розгалуженим, з чого можна зробити висновок про той факт, що організація займає досить поважне місце у світовому просторі та націлена на забезпечення миру у світі.

Зважаючи на важливість правовідносин Україна – НАТО, співпраця базується на значній кількості нормативних актів та міжнародних договорів, які забезпечують законність та цілеспрямованість діяльності. Основоположними документами на сьогодні визначаються Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. і Декларація про її доповнення від 21 серпня 2009 р. Співпраця у практичних сферах регулюється близько 30 угодами між Україною та НАТО.

Концепція співробітництва між НАТО та Україною полягає у системі організації співпраці, яка охоплює такі питання: операції з підтримання миру,

реформування структур безпеки і оборони, безпосереднє військове співробітництво й озброєння, планування на випадок надзвичайних станів цивільного характеру, громадська дипломатія. Співробітництво у багатьох галузях активізується, маючи на меті підвищити здатність України гарантувати власну безпеку з огляду на останні події у східній частині держави [2, с. 35].

Суттєву частку завдань конструктивного партнерства становлять заходи, які стосуються співпраці, спрямованої на реформування й розвиток Збройних Сил України. Спектр цих завдань надзвичайно широкий та охоплює напрями від оборонного планування і бюджетної політики до боротьби з проявами корупції та ліквідації надлишкових боєприпасів і стрілецької зброї [3, с. 6].

Необхідно звернути увагу також на те, що головним механізмом розвитку двостороннього діалогу є Комісія Україна-НАТО, створена в 1997 р. відповідно до положень Хартії про особливе партнерство. Для розвитку практичного співробітництва в рамках Комісії Україна-НАТО створено 5 спільних робочих груп з питань: воєнної реформи (під її егідою здійснюються додаткові окремі консультації експертів з питань реформування сектора безпеки та розвідки України, а також з питань співробітництва України з НАТО у сфері кібернетичного захисту); оборонно-технічного співробітництва; економічної безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру; науки і захисту довкілля. Ключовим практичним інструментом здійснення реформ за сприяння Альянсу є Річні національні програми (РНП), запроваджені в 2009 р. згідно з рішенням засідання Північноатлантичної Ради НАТО на рівні міністрів закордонних справ 2–3 грудня 2008 р. [2, с. 38].

Важливим елементом плідної співпраці України та НАТО є підтримка програм та діяльності з боку населення. Слід зазначити, що соціологічні опитування, які здійснюються з цього приводу, мають значну зацікавленість протягом останніх років. Зокрема, інформаційне агентство «УНІАН» наводить такі статистичні дані: у період 2011–2012 років погіршилось ставлення громадян до вступу України в НАТО: з 24 % – в січні 2011 року до 20 % – в лютому 2012 року і до 17 % – в липні 2012 року. Не підтримують вступ України до НАТО 70 % опитаних [4]. Проте у серпні 2015 року директор фонду «Демократичні ініціативи» Ірина Бекешкіна зазначила істотні зміни, які відбулися саме серед українців на Донбасі, у ставленні до Північноатлантичного альянсу. Негативні показники, які становили 95 % на Донбасі, знизилися до 60 %, на сьогоднішній день маємо, за різними опитуваннями, 17–20 % мешканців на Донбасі, які за вступ до Альянсу.

Отже, спираючись на вищезазначене, необхідно підкреслити такі положення. Україна має досить активну позицію стосовно повноправного партнерства із НАТО. Кроки, необхідні для досягнення поставленої мети, держава робить протягом усього часу незалежності, про що свідчать постійні переговори керівництва держави з відповідними особами організації, спільні дії, спрямовані на забезпечення мирного та гідного співіснування у світі, а також інші заходи, нормативні та організаційні, що забезпечують прогрес у напрямку до повноцінної співпраці Україна-НАТО.

1. Романенко Є. О. Україна – шлях до НАТО. *Публічне урядування*. 2015. № 1. С. 171–179.
2. Долгов І. О., Алексеєнко А. В. Еволюція партнерства (Україна – НАТО). *Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції*. 2012. № 19. С. 30–39.
3. Долгов І. О., Корендович В. Конструктивне партнерство Україна – НАТО: оборонні аспекти. *Наука і оборона*. 2013. № 4. С. 3–7.
4. Уніан: інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/world/678931-70-ukrajintsiv-proti-vstupu-do-nato-opituvannya.html>

Мислива Оксана Олегівна,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

УКРАЇНА ТА НАТО – СУЧАСНИЙ ВИКЛИК МАЙБУТНЬОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Можливість відповісти викликам і загрозам ХХІ століття кожною державою світу полягає у визначенні нею стратегічних пріоритетів і цілей, геополітичній взаємодії, потужному прагненні досягти згоди та забезпечити мир і спокій, стримувати сторонню агресію. Як свідчить світова практика, у сучасному світі гарантії національної безпеки здебільшого забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним з чинників сили держави.

Враховуючи, що жодна країна світу не спроможна самотужки забезпечити безпеку своєї країни без зброї та домовленостей, вони об'єднуються в різноманітні союзи, коаліції та альянси. Одним із таких лідерів є «трансатлантичний форум» для проведення країнами-союзниками консультацій з будь-яких питань, що зачіпають життєво важливі інтереси його членів, включаючи події, здатні поставити під загрозу їхню безпеку. Це – НАТО, однією з декларованих цілей якого є забезпечення стримування будь-якої форми агресії стосовно території будь-якої його держави-члена або захист від неї.

Безперечно, тривала гостра ситуація на Сході України в районі проведення антитерористичної операції, анексія Криму на фоні економічних негараздів у країні та росту злочинності, які знижують обороноздатність країни, актуалізувало неоднозначне для вирішення питання членства України в НАТО. Президент України підписав Указ «Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік» [1]. Ця програма передбачає подальший розвиток політичного діалогу України з НАТО та нарощування всеохоплюючої практичної співпраці з Альянсом із залученням експертних, фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей НАТО та держав-членів Організації для посилення обороноздатності України та

можливостей протидіяти триваючій російській агресії.

Ця програма цілком відповідає принципам забезпечення національної безпеки, передбаченим у ст. 5 Закону України «Про Національну безпеку» як використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки, а також зазначеному у ст. 6 цього Закону одному з пріоритетів – інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України тощо [2].

Під національною безпекою розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах публічного життя. Через національні інтереси реалізується потреба нації у виживанні та самозбереженні, а в Україні вони відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, існування і розвитку, цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення.

Слід зазначити, що для України, яка з очевидних причин ще не є повноправним суб'єктом міжнародних відносин, однак явно стала об'єктом політичних інтересів «значимих» держав, є певна дилема у забезпеченні національної безпеки. Так, певна частина суспільства виступає критично щодо вступу України в НАТО і цей факт не можна ігнорувати, оскільки це може призвести до ще більшого розколу населення на соціальні групи з різним баченням внутрішніх і зовнішньополітичних орієнтирів, а це, безумовно, погіршить ситуацію із забезпеченням національної безпеки [3].

З іншого боку, в ситуації, що склалася в Україні, залишати нейтральну позицію або мати так звану «позаблоковість» у міжнародній політиці вже неможливо і в умовах воєнної агресії навіть нераціонально. Якщо досвід в обороноздатності країни за короткий термін отримати можливо, то швидкого нарощування військово-промислового і технічного потенціалу в умовах АТО, значного зовнішнього боргу, необхідності розробки нових видів власного озброєння – ні. У цій ситуації стратегія України на міжнародній арені має полягати в зовнішньополітичній орієнтації та впровадженні ефективного військового досвіду «сильних» країн¹.

Слід зазначити, що наразі політику України у розглядуваному напрямку можна вважати досить виваженою і спрямованою на забезпечення національної безпеки, оскільки серед основних заходів у рамках указаної Річної національної програми Україна – НАТО передбачено такі заходи: подальша участь України в міжнародних заходах щодо підтримання миру і безпеки, боротьби з тероризмом; політичні та дипломатичні заходи щодо забезпечення припинення агресії Російської Федерації проти України мирним шляхом

¹ Так, наприклад, у рамках миротворчості стратегічний безпілотний літальний апарат Військово-повітряних сил США RQ-4A Global Hawk практично щомісяця здійснює розвідувальні польоти вздовж лінії розмежування на сході України [4].

та відновлення територіальної цілісності України; створення сприятливого бізнес-клімату; спільні засідання з актуальних питань стійкості національної економіки та національної економічної безпеки; запобігання і реагування на кризові ситуації у сфері енергетичної безпеки; реалізація проектів з відновлення об'єктів промисловості, соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем життєдіяльності населених пунктів Донецької та Луганської областей після АТО; забезпечення суб'єктів сектора безпеки і оборони України науковими, експертними та практичними матеріалами зі стратегічних комунікацій; технічне оснащення відповідних підрозділів для ефективної реалізації функцій стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України та інше.

1. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік: Указ Президента України № 103/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670>.

2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

3. Гончаренко О. М. Синдром «слабкої держави» і сучасні геополітичні альтернативи України. *Гілея: науковий вісник. Випуск «Політичні науки»*. № 114. С. 352.

4. Подібне Обамі не до снаги: Global Hawk ВПС США провів розвідку на Донбасі URL: <http://wartime.org.ua/34352-podbne-obam-ne-do-snagi-global-hawk-vps-ssha-prov-vrozvdku-na-donbas.html>.

Перепьолкін Сергій Михайлович,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СТАНДАРТІВ НАТО

Досягнення основних цілей у сфері воєнної політики України, зокрема, відбиття збройної агресії Російської Федерації проти України, забезпечення обороноздатності України на рівні, достатньому для запобігання виникненню збройного конфлікту, а у разі збройного конфлікту – для його локалізації і нейтралізації, участь України у реалізації спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу, удосконалення системи забезпечення воєнної безпеки, яка б гарантувала надійний захист держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, гідне сприйняття України на міжнародному рівні та відповідність критеріям членства України в ЄС і НАТО, визначених в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 [1], є можливим шляхом створення в Україні справжньої, сучасної професійної армії. Однак створити її на основі матеріально

та морально застарілих стандартів збройних сил Союзу Радянських Соціалістичних Республік або на стандартах Російської Федерації, яка окупувала Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та здійснює військову агресію в окремих районах Донецької і Луганської областей, неможливо. Тому виникнення професійної армії в Україні вбачається можливим за умови реформування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) на основі сучасних, визнаних провідними державами Європи та світу, стандартах безпеки та оборони Північноатлантичного альянсу (далі – НАТО).

Аналіз наукових праць та навчальної літератури свідчить про відсутність єдиного підходу дослідників до розуміння поняття «стандарт НАТО». Проте погляди С. Мукосія та Є. Романенко щодо розуміння поняття «стандарт НАТО» та визначення їх видів, є на диво абсолютно тотожними. Так, під терміном «стандарт НАТО», він же «Угода зі стандартизації» (англ. Standardization Agreement; STANAG), дослідники пропонують розуміти – міжнародний договір, який регламентує загальні правила, визначає спільний порядок дій, закріплює єдину термінологію і встановлює умови уніфікації технічних процесів, а також озброєння та військової техніки, іншої матеріальної частини збройних сил Альянсу та країн-партнерів.

Щодо видів стандартів НАТО, то дослідники поділяють їх умовно на три види, а саме: адміністративні; оперативні та матеріально-технічні. Адміністративні стандарти визначають процеси управління та обміну інформацією, порядок роботи з документацією. Оперативні стандарти спрямовані на оперативне планування застосування військ. Матеріально-технічні стандарти визначають єдині вимоги до озброєння і військової техніки союзників, управління життєвим циклом, а також кодифікації предметів забезпечення. [2; 3, с. 145–146]

Кількість стандартів НАТО, як і їх зміст, постійно змінюється. Тому їх загальне число, зазвичай, визначають приблизно. Так, станом на 2017 р., їх нараховують близько 1300 одиниць. Наприклад, держави – члени НАТО мають такі спільні стандарти: щодо стандартизації на основі гвинтівки USGI M16 – магазин під набої 5,56×45 мм НАТО (STANAG 4179; щодо кораблів (STANAG 1472); щодо уніформи й особистого обладнання військових (STANAG 2138); щодо підводних човнів і протичовнової дії (STANAG 1052); щодо вишколу капеланів НАТО (STANAG 2222); щодо постачання Сухопутних військ НАТО (STANAG 2961); щодо класифікації єдиної системи харчування військ НАТО (STANAG 3150); щодо охорони навколишнього середовища під час військової діяльності НАТО (STANAG 7141) та ін.

Водночас на початок 2016 р., за словами заступника Міністра оборони України Ю. Гусєва, у ЗСУ впроваджено лише 65 стандартів НАТО, а на період 2016–2018 рр. передбачено розроблення ще понад 70 стандартів, серед яких найважливішими є бойові статuti Сухопутних військ та настанови з підготовки та застосування військ, спрямовані на підвищення рівня взаємосумісності ЗСУ з країнами – членами НАТО [4]. Так, пріоритетними напрямами реформування ЗСУ у 2017 р., відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна –

НАТО на 2017 рік» від 8 квітня 2017 р. № 103/2017 [5], визначено: удосконалення системи військового управління та зв'язку; удосконалення систем матеріально-технічного та медичного забезпечення ЗСУ; підтримання у боєздатному стані, модернізація і оновлення озброєння та військової техніки; підвищення ефективності системи кадрового менеджменту; удосконалення системи військової освіти та підготовки професійних кадрів; удосконалення системи підготовки військ та забезпечення їх взаємосумісності; забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Отже, за результатами двадцятирічної співпраці між Україною та НАТО можна зробити висновок, що проведення реформування ЗСУ на основі стандартів НАТО – це справа не одного року. Запровадження стандартів НАТО в діяльність ЗСУ не повинно розглядатися як основна ціль реформування ЗСУ або як одна з обов'язкових вимог для вступу до Північноатлантичного альянсу, реалізація їх вимог є лише одним з обов'язкових кроків на шляху до створення в нашій державі сучасної, професійної армії, здатної забезпечити досягнення цілей Воєнної доктрини України.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 78. Ст. 2592.

2. Мукосий С. О внедрении стандартов НАТО. URL: <https://defence-ua.com/index.php/statti/296-sergej-mukosij-segodnya-ministerstvo-oborony-yavlyaetsya-lokomotivom-sredi-vsekh-organov-vlasti-po-vnedreniyu-standartov-nato>

3. Романенко Є. О. Реформування Збройних Сил України за стандартами НАТО. *Публічне урядування*. 2016. № 3. С. 142–150.

4. У Збройних Силах України впроваджено стандарт НАТО щодо медичної евакуації. URL: <http://www.milnavigator.com/uk/v-vooruzhennyx-silax-ukrainy-vnedren-standart-nato-po-medicinskoj-evakuacii-zamestitel-ministra-oborony-ukrainy/>

5. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік: Указ Президента України від 8 квітня 2017 р. № 103/2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 32. Ст. 990.

Поливанюк Василь Дмитрович,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції

УКРАЇНА ТА НАТО: РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ

Інформація взагалі та знання зокрема є вирішальними факторами, які впливають на розвиток технології і технологічних ресурсів людства. Власне вони визначають кордони технологій та можливості в освоєнні природи і подальшого розвитку суспільства. Саме ключові революційні винаходи у галузі

інформатики відкривали нові можливості та надавали поштовху до розвитку великих технологічних революцій.

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в останні два десятиліття вплинув на міжнародні відносини. Ці технології стали застосовуватися не лише як засіб обміну та обробки інформації, але і як інструмент для заподіяння шкоди. В останні кілька років терміни з приставкою «кібер» отримали поширення в міжнародно-політичному дискурсі і знайшли своє відображення у стратегічних доктринах не лише окремих держав, але й міжнародних організацій, зокрема НАТО.

К. Гірз, представник США в Центрі кібероборони НАТО, зазначає, що термін «кібер» використовується стосовно до комп'ютерів, інформаційних мереж і цифрової інформації.

Ядром «проблемного поля» інформаційної безпеки є визначення того, якими є природа і деструктивний потенціал інформаційних загроз. П. Корніш з лондонського Королівського інституту закордонних справ наводить таку класифікацію інформаційних загроз: 1) діяльність хакерів-одинаків; 2) організована злочинність, яка діє в глобальних інтернет-мережах; 3) ідеологічний і політичний екстремізм; 4) інформаційна агресія, яку проводить держава.

Як підкреслюють вчені-криміналісти України, у вітчизняній криміналістичній науці все ще не існує чіткого визначення поняття комп'ютерного злочину, дискутуються різні точки зору по їх класифікації. Складність у формулюваннях цих понять існує як внаслідок неможливості виділення єдиного об'єкта злочинного посягання, так і множинності предметів злочинного посягання з точки зору їх кримінально-правового значення.

На наш погляд, під комп'ютерною злочинністю слід розуміти суспільно небезпечну діяльність чи бездіяльність, яка здійснюється з використанням сучасних інформаційних технологій і засобів комп'ютерної техніки з метою спричинити збитки майновим або суспільним інтересам держави і громадянам, а також правам особи.

Експерти з Центру кіберзахисту НАТО розглядають мілітаризацію Інтернету в якості одного з головних і найбільш небезпечних трендів розвитку світового кіберпростору, зазначаючи, що сучасні військові структури готові використовувати інформаційний простір як «паралельне поле битви» в конфліктах майбутнього. При цьому висловлюється впевненість у тому, що проведення кібератаки «в чистому вигляді» малоімовірно. Більш вірогідним є сценарій, при якому агресивні акції в кіберпросторі будуть використовуватися для посилення ефекту традиційних операцій із застосуванням звичайних наступальних озброєнь. Саме така формула – звичайні озброєння плюс кіберзброя – лежатиме в основі стандартних оперативних і стратегічних дій в майбутніх конфліктах.

Сприйняття кіберзагроз було відображено у Стратегічній концепції НАТО, прийнятій на саміті в Лісабоні в листопаді 2010 року. У даній концепції інформаційні атаки фігурують у ряді найбільш небезпечних викликів і загроз безпеці і процвітанню держав-членів Альянсу. В ієрархії викликів, представ-

леній в даній концепції, проблема загроз у сфері інформаційного простору знаходиться відразу після поширення зброї масового знищення і тероризму.

В цілому питання забезпечення кібербезпеки включають в себе об'ємний комплекс проблем, серед яких фігурують загрози, що розрізняються за своїми джерелами і мотивами. Важливим фактором є відсутність у міжнародно-правового консенсусу щодо того, що розуміти під термінами «кібервійна», «кібератака», «кібертероризм» або «критично важлива інформаційна інфраструктура».

Термін «кіберзлочинність» вперше з'явився в американській, а потім і в іншій зарубіжній пресі на початку 60-х років, коли були виявлені перші випадки злочинів, вчинених з використанням електронних обчислювальних машин. Це явище посилюється не тільки в локальному, національному, а й у глобальному масштабі.

Перші спеціальні закони по боротьбі з комп'ютерною злочинністю були прийняті в 1973 році у Швеції і в 1976 році у США на федеральному рівні. Склади злочинів у сфері інформаційних технологій (комп'ютерних злочинів) були сформовані в 1979 році на Конференції американської асоціації адвокатів у Далласі, до яких увійшли: використання або спроба використання комп'ютера, обчислювальної системи або мереж комп'ютерів з метою отримання грошей, власності або послуг шляхом прикриття фальшивими кодами або видання себе за іншу особу; умисна несанкціонована дія, що має за мету зміну, пошкодження, знищення або викрадення комп'ютера, обчислювальної системи, комп'ютерної мережі або систем математичного забезпечення, що містяться в них, програм або даних; умисне незаконне порушення зв'язку між комп'ютерами, обчислювальними системами або комп'ютерними мережами. Згодом у багатьох країнах світу затверджено законодавчі акти стосовно цієї категорії злочинів.

Вперше питання про забезпечення кібербезпеки організації з'явилися в політичному порядку денному НАТО на саміті у Празі в листопаді 2002 р., коли лідери країн Альянсу висловили готовність посилювати можливості з надання протидії інформаційним атакам.

Проблема забезпечення безпеки інформаційних технологій і систем НАТО і його членів має, окрім питань технічного забезпечення та стратегічного планування, ще й політичний вимір.

Сьогодні Україна знаходиться перед проблемою подальшого розвитку сучасних біо- та інформаційних технологій, телекомунікаційних систем, інформатизації суспільства. Майбутнє як національної, так і глобальної інформаційної безпеки буде залежати від того, якою мірою держави проявлять волю до конструктивної співпраці у вирішенні нагальних проблем інформаційної безпеки, оскільки Інтернет не визнає державних кордонів, то і зусилля щодо забезпечення його безпеки повинні бути міжнародними.

Примаков Каміль Юрійович,
заступник голови
Дніпропетровської обласної
державної адміністрації,
кандидат юридичних наук

СТРАТЕГІЧНІ ПИТАННЯ ВИРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ З НАТО

На сьогодні питання забезпечення національної та міжнародної безпеки, вироблення концепції і стратегії національної безпеки в сучасних державах є предметом найпильнішої уваги з боку політиків, військових, а також представників наукових кіл. І така увага до питань національної безпеки є цілком природною, оскільки вони зачіпають найбільш важливі сторони життєдіяльності індивіда, суспільства і держави. Особливо це актуально в умовах геополітичної нестабільності, перманентних військових конфліктів і світової економічної рецесії. На цьому тлі Україна опинилася в ще більш складній ситуації, оскільки, крім нейтралізації світових глобальних викликів, їй доводиться в прямому розумінні цього слова відбиватися від військових та інформаційних атак з боку Російської Федерації, яка в останні роки веде агресивну політику по всьому світу.

Виходячи з озвучених обставин, першим кроком на шляху виходу з цієї кризи уявляється вироблення універсальних, дієвих рецептів з нейтралізації кризових ситуацій такого роду, зокрема протистояння агресивної поведінки Росії, реалізація за підтримки світового цивілізованого співтовариства спільних програм, що сприяють проведенню в Україні системних реформ в усіх сферах, включаю сферу оборони і національної безпеки. Пошук подібних рецептів можливий завдяки плідній дискусії за участю усіх зацікавлених осіб, у ході обміну досвідом з авторитетними міжнародними організаціями, серед яких особливим порядком виділяється НАТО – найпотужніша на сьогодні у військовому і технологічному плані організація. Будь-які наукові, організаційні, технічно-прикладні заходи, що проводяться в Україні на республіканському та регіональному рівні за участю НАТО, слід розглядати як внесок у скарбничку спільних зусиль для вирішення цих стратегічно важливих для нашої держави та усього світу завдань.

Після анексії Криму і грубого військового втручання на Сході нашої країни, співпраця України з НАТО набула нового імпульсу, в тому числі і завдяки грамотній кадровій політиці, реанімації старих зв'язків, перекидання інтелектуального потенціалу на цей стратегічно важливий для України напрямок. Результатом таких дій стало позначення чіткої позиції по Альянсу, відмова від позаблокового статусу і розробка ефективних стратегій щодо зближення України з НАТО. Слід зазначити, що подібні ініціативи влади, що немаловажно, з кожним роком підтримуються все більшою кількістю грома-

дян України, про що свідчать соціологічні опитування.

У 2016 році у Варшаві пройшов саміт «Україна – НАТО», де вищим політичним керівництвом країни підведено умовну рису під сучасним етапом цієї співпраці. Зокрема, на саміті було досягнуто домовленості про унікальний пакет дій, який ніколи раніше не приймався щодо країни-партнера. Пакет включає 40 напрямків і розрахований до 2020 року. Перш за все мова йде про протидію військовій та інформаційній агресії з боку Російської Федерації, розробка спільних стратегій з метою підвищення обороноздатності нашої країни. Головним результатом Варшавського саміту стало отримання чіткого сигналу від країн Альянсу про те, що вони ніколи не визнають анексію Криму і будуть виступати проти російської агресії.

Отже, слід визнати, що за сучасних геополітичних умов становлення України як незалежної, територіально цілісної держави, з'явилася чітка тенденція на зближення з НАТО – найпотужнішою на сьогодні у військовому і технологічному плані регіональною організацією. Являючись необхідним елементом національної безпеки України, взаємодія з НАТО, як безперервний процес, повинна отримувати нові якості, а результати заходів із взаємодії з Альянсом мають знайти свою подальшу форму у вигляді конкретних пропозицій і законодавчих ініціатив на республіканському та місцевому рівні. Зближення України з НАТО як стратегічне питання неминуче повинно призвести до вироблення ефективної концепції національної безпеки України, а також впровадження стандартів Альянсу в діяльність національного силового апарату.

Руфанова Вікторія Миколаївна,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО НАТО

З метою впровадження в Україні Європейських стандартів та виходу на провідні позиції у світі 12 січня 2015 р. Указом Президента України № 5/2015 було схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020». Зазначеною стратегією визначено досить сміливі та перспективні рішення, вектори руху, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України [1]. Всі вони спрямовані на досягнення задекларованої мети.

Основними векторами руху на шляху до впровадження в Україні європейських стандартів визначено:

1. Вектор розвитку. В даному напрямку передбачається відновити мак-

роекономічну стабільність держави, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему тощо.

2. Вектор безпеки покликаний забезпечити функціонування в державі чесного і неупередженого правосуддя, забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції, а також створення безпечних умов життя та здоров'я людини. Останнє досягається наявністю ефективної медицини, станом захищеності соціально вразливих верств населення, безпечним станом довкілля і доступу до якісної питної води тощо. Реалізація вектора безпеки планується шляхом проведення дев'яти реформ, серед яких реформи системи національної безпеки та оборони, правоохоронної системи, антикорупційна реформа, судова реформа та інші.

3. Вектор відповідальності полягає в забезпеченні гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах.

4. Вектор гордості передбачає розповсюдження взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт [1].

Поряд з цим на реалізацію зазначених вище векторів державного розвитку 23 грудня 2015 року Україною було змінено напрям політичного курсу та визначено нові пріоритети національних інтересів та безпеки.

Зокрема, ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» одним з пріоритетів національних інтересів визначено інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (далі – ЄС), та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Також важливою засадою зовнішньої політики держави визначено поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору (далі – НАТО) з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації. Визначивши серед пріоритетних зазначених напрям зовнішньої політики, Україна взяла на себе зобов'язання проводити кардинальні реформи практично усіх сфер суспільного життя з метою приведення вітчизняних стандартів та критеріїв у відповідність до європейських демократичних стандартів. Для того, аби наша держава стала європейською державою, була гідною учасницею ЄС та НАТО, керівництво держави задекларувало вжити таких заходів:

- 1) вдосконалити систему державного управління;
- 2) провести децентралізацію влади та конституційну реформу;
- 3) удосконалити механізм здійснення парламентського контролю, забезпечити контроль з боку громадянського суспільства за діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади;

- 4) усунути недоліки у виборчому законодавстві;
- 5) реформувати систему правоохоронних органів згідно з європейськими нормами та стандартами;
- 6) забезпечити впровадження незалежного, справедливого та доступного судочинства [2].

Забезпечення національної безпеки безпосередньо залежить від правильно побудованої структури правоохоронних органів. У зв'язку з цим саме з реформування всієї системи правоохоронних органів розпочато рух у напрямку інтеграції до ЄС та НАТО.

Зокрема, реформування *системи судоустрою та судочинства* спрямовано на забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів, удосконалення системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження тощо.

Головною метою реформи органів прокуратури задекларовано вдосконалення організації та діяльності прокуратури України з метою імплементації європейських стандартів, запровадження положень, покликаних підвищити професійність прокурора та його незалежність, а також передбачити участь органів прокурорського самоврядування у вирішенні питань, пов'язаних із діяльністю прокуратури.

Визначено основні напрями реформування *прокуратури*:

- збалансування структури системи, оптимізація складу її компонентів відповідно до покладених завдань;
- удосконалення кадрової політики, системи підготовки кваліфікованих фахівців;
- підвищення ефективності здійснення демократичного цивільного контролю над діяльністю органів прокуратури, забезпечення максимально допустимої та необхідної відкритості й прозорості у їх діяльності;
- удосконалення соціального захисту прокурорів;
- запобігання виникненню передумов для втручання політичних сил у діяльність органів прокуратури [2].

Перспективними напрямками вдосконалення *пенітенціарної системи* є такі:

- розробка нового законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та установ виконання покарання відповідно до європейських норм;
- демілітаризація системи;
- підвищення операційної ефективності 100 державних підприємств у системі пенітенціарної служби за рахунок створення єдиного виробничого холдингу, проведення закупівель через систему електронних закупівель з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи «Prozorro»;
- будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань за інвестиційною схемою або за рахунок кредитних коштів, переміщення існуючих слідчих ізоляторів та установ виконання покарань за межі міст [2].

Актуальним залишається підвищення рівня правової культури в суспільстві, зокрема шляхом інформування осіб з числа соціально вразливих груп населення про можливість отримання правової допомоги, створення умов для

надання безоплатної первинної правової допомоги на рівні територіальних громад, сприяння реалізації внутрішньо переміщеними особами права на безоплатну вторинну допомогу.

Отже, резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що керівництвом нашої держави на законодавчому рівні визначено найбільш актуальні вектори руху та пріоритетні напрямки, які потребують реформування. Останнє є запорукою впровадження в Україні європейських стандартів та забезпечення рівня життя європейця для громадянина України. Поряд з цим слід зазначити, що реалізація задекларованих напрямків потребуватиме інтеграції зусиль усіх учасників державо- та правотворення, наявності політичної волі для впровадження та підтримання європейських стандартів не тільки на папері, але й у реальному житті кожного громадянина України. Адже основним показником ефективності всіх реформ повинні бути не статистичні та аналітичні звіти державних інституцій, а відчуття кожним з нас того факту, що ми живемо в європейській державі та входимо до складу таких авторитетних міжнародних організацій як ЄС та НАТО.

1. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14.

2. Річна національна програма під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік: Указ Президента України «Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік» від 8 квітня 2017 р. № 103/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 9. С. 16.

Савельєва Марина Олександрівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МИРОТВОРЧІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ НАПРЯМКІВ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ООН

В останні роки питання зовнішньополітичної орієнтації України гостро приймається в політичному звучанні. Увага політиків, науковців чимдалі більше зосереджується на визначенні геополітичного місця України щодо основних засад безпеки країни.

У миротворчій діяльності Україна співпрацює в усіх напрямках миротворчої діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Міжнародний мир та безпека багато в чому залежать від результатів діяльності ООН, консолідації зусиль світової спільноти в боротьбі із сьогоdnішніми загрозами міжнародному миру та стабільності [1, с. 77].

Із липня 1992 року Україна в статусі незалежної держави стала брати участь у миротворчих операціях. Так, за роки незалежності більше 35 000

українських військовослужбовців узяли участь у миротворчих операціях по всьому світу. Поміж 20 найактивніших держав-миротворців була названа Україна.

Завданнями міжнародної миротворчої діяльності є такі: запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх збройних конфліктів; врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних та внутрішніх збройних конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням Ради Безпеки ООН; відвернення виникнення міждержавних або внутрішніх конфліктів; надання допомоги у вирішенні наслідків конфліктів; надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних чи внутрішніх збройних конфліктів; забезпечення безпеки та додержання прав людини; усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії.

Україна не лише бере участь безпосередньо у миротворчих місіях, але й виконує транзит вантажів для проведення операцій [2].

Зазначаючи сутність миротворчої діяльності у справі забезпечення міжнародного миру та створення підходящих зовнішніх умов для розвитку і безпеки нашої держави, Україна має в подальшому лишатися активним її учасником. Саме тому першорядну увагу слід приділити більшій участі України в інтернаціональних миротворчих операціях, як одній із найбільш ефективних форм міжнародної миротворчої діяльності [3, с. 94].

Підтвердженням цьому є те, що за роки незалежності більше 35 тисяч українських військовослужбовців виконували миротворчі місії в різних регіонах світу [4, с. 33].

Україна є державою з великим миротворчим поліцейським потенціалом та помітним досвідом участі в миротворчих операціях, саме тому й має збільшувати свою присутність у миротворчих операціях ООН по всьому світу, використовуючи свою участь не тільки для зміцнення міжнародного авторитету, але й для підвищення боєздатності та професіоналізму поліції шляхом отримання міжнародного досвіду та фінансових компенсацій від участі в миротворчій діяльності. [5].

Досконале здійснення завдань, мужність і високий професіоналізм особового складу наших військових контингентів створили українським миротворцям заслужено високий авторитет у керівництва ООН, ОБСЄ, НАТО й інших міжнародних організацій і стали основними підставами для запрошення України до участі в подальших миротворчих заходах.

Відпрацьовано низку державних законодавчих актів, підписано двосторонні міжнародні угоди, які регламентують і забезпечують у правовому й матеріальному аспектах діяльність миротворчих контингентів Збройних Сил України [6, с. 105].

Проте, слід сказати, що й досі Україна мало представлена серед міжнародного цивільного персоналу миротворчих місій, тому що практично вся діяльність зосереджена тільки у військовій сфері.

Миротворча діяльність посилює репутацію України у міжнародному плані, робить підходящі передумови для інтересів нашої держави у різних ре-

гіонах світу, налагодження та розвитку військово-технічного співробітництва зі збройними силами інших держав, а також сприяє набуттю українськими військовослужбовцями цінного професійного досвіду. Попит на миротворчість ООН росте дуже швидко, а покладені на миротворців завдання стають чимдалі багатоплановішими та складнішими.

Україна завзято підтримує миротворчу діяльність ООН. Миротворча діяльність України в рамках ООН не обходиться тільки військовими аспектами. Україна широко представлена в підрозділах Цивільних поліцейських сил ООН. Якщо Україна в миротворчій діяльності одночасно з ООН підіймає авторитет держави на міжнародній арені, то це дає спроможність взяти участь у створенні колективної безпеки у світі, зробити свій внесок у підтримання інтернаціонального миру та стабільності. Важливим моментом є те, що беручи участь у миротворчій діяльності, Україна має змогу отримати новий військовий досвід, українські миротворці мають можливість набувати досвіду в європейських та американських військових.

1. Рєпін І. В. Миротворчий інститут ООН: віхи створення та розвитку. *Військово-науковий вісник*. 2012. Вип. 18. С. 77–84.

2. Їжак О. І. Багатонаціональні операції за участю України: юридичні, політичні і військові аспекти реалізації політики позаблоковості. Аналітична записка. URL: <http://dp.niss.gov.ua/articles/414/>

6. Кіреєв С. Л. Правове регулювання участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. *Юридична наука*. 2014. № 1. С. 92–99.

3. Палагнюк Ю. В. Сучасний стан та перспективи співробітництва НАТО та України у сфері миро творчості. *Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2008. Т. 93. Вип. 80. С. 31–34.

4. Міжнародна миротворча діяльність МВС України. Перспективи розвитку на 2015 рік. URL: <http://naiaiu.kiev.ua/smc/index.php/ua/mizhnarodnamyrotvorcha-diialnist-mvs-ukrainy.html>

5. Феденко О. В. Миротворча діяльність України як критерій готовності її Збройних Сил. *Військово-науковий вісник*. 2012. Вип. 18. С. 97–107.

Санакоев Дмитро Борисович,
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Важливу роль у забезпеченні сталого економічного, соціального та політичного розвитку здатна відігравати поліція, яку підтримує громада. Реформа органів та підрозділів поліції визнається світовою спільнотою як основоположний складник регулювання конфліктів. Реформа поліції також може доповнювати та посилювати інші заходи у напрямку реформування сфери без-

пеки, верховенства права та належного врядування. Підхід, орієнтований на громаду, стосується і реформування поліції, і відновлення її репутації в очах громадськості [1, с. 3].

Із метою створення нового органу, здатного надавати правоохоронний сервіс відповідно до вимог суспільства, керівництвом новоствореної Національної поліції України було затверджено Концепцію «100 днів якості Національної поліції України», за якою ці сто днів розглядалися як перехідний період для адаптації всіх підрозділів і працівників НП України до нового стандарту якості та оцінки результатів своєї роботи. Окрім того, основні проекти, вказані у Концепції, мали бути реалізовані протягом трьох місяців з дня початку роботи НП України, тобто до 07.02.2016 року [2].

Проведений нами системний аналіз чинного законодавства, відомчих нормативно-правових актів, фахової періодики, експертних досліджень та висновків на рівні громадських інституцій, матеріалів науково-практичних конференцій та семінарів, дозволив оцінити стан реформування системи Національної поліції України, виявити окремі її недоліки, а також запропонувати можливі шляхи їх удосконалення.

Так, нами виокремлено та надано узагальнену характеристику вирішальних проектів, запланованих Концепцією, що мали бути реалізовані, серед інших, після глобальної переатестації працівників, а саме: 1) трансформація критеріїв оцінки роботи поліцейських – з кількісних на якісні; 2) керівники територіальних підрозділів НП – менеджери; 3) проект «Лицарі честі». У нашому дослідженні запропоновано можливі шляхи удосконалення означених проектів.

За результатами проведеної атестації 14 % (68135 підлягало атестації) працівників міліції не пройшли атестацію, із них: 7,7 % (5256) звільнено, 6,3 % (4766) – понижено в посаді); 26 % керівників вищої ланки звільнено. Водночас, за результатами планової роботи органів НП України щодо очищення кадрів, протягом 2014 р. звільнено 24220 осіб; 2015 – 15070, 2016 – 14580, а всього за 3 роки – 53870, більшість із яких за nereабілітуючими підставами. Як наслідок – вагомий некомплект у підрозділах НП України, особливо – кримінальної поліції та превентивної діяльності. Окреслене зумовлює потребу оновлення та підготовки кадрів за вказаними спеціальностями (кримінальна поліція, превентивна діяльність) у навчальних закладах зі специфічними умовами навчання.

1. Трансформація критеріїв оцінки роботи поліцейських. Згідно з ч. 3 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. У ч. 4 цієї статті визначено, що *оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України*. На сьогодні наказом МВС України від 13.11.2015 року № 1462 [3] скасовано наказ МВС України від 02.04.2013 р. № 334 «Про подальше вдосконалення аналітичного забезпечення діяльності підрозділів органів внутрішніх справ», яким було затверджено «Методику визначення ефективності та законності службової діяльності підрозділів ОВС

України на основі нових показників та індикаторів». Відповідно до листа МВС України від 27.07.2016 р. № 1 щодо надання інформації про окремі питання діяльності МВС України, міжнародним партнером упровадження нової системи оцінки діяльності поліції є ІСІТАР [4, с. 118]. Проте до сьогодні не напрацьовано і не прийнято передбачену програмою взаємодії на липень 2016 року постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції України» на основі визначених Концепцією критеріїв. Також не визначено механізмів реалізації цього проекту (до кінця 2016 року), а саме: не розроблено відповідні нормативно-правові акти МВС та НП України, а також анкети внутрішнього опитування; не визначено порядок проведення внутрішнього опитування; не розроблено індикаторів визначення ефективності роботи органів і підрозділів НП України за пріоритетними напрямками діяльності.

2. Керівники територіальних підрозділів НП мають стати менеджерами. Мета – виведення з-під впливу територіальних органів НП низки ключових структур, що має зменшити вплив керівника територіального управління поліції на оперативну діяльність конкретного підрозділу. Це дозволить керівникам цих підрозділів бути ефективнішими менеджерами [2]. Так, окремі підрозділи кримінальної поліції (ДЗЕ; ДКП; ДПН) та патрульна поліція стали вертикально інтегрованими та підпорядкованими безпосередньо Центральному органу управління НП. Однак, постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 981 Департамент протидії наркозлочинності як міжрегіональний територіальний орган НП ліквідовано. Його функції передано в управління із протидії наркозлочинності, які будуть створені у кожному обласному управлінні НП (на кшталт колишнього підрозділу БНОН).

На практиці проблеми із координацією поліції на місцях стали предметом дискусії щодо доцільності вертикального підпорядкування, які значно активізувалися після трагічної загибелі працівників поліції 04.12.2016 року в с. Княжичі Київської області [5]. Отже, постанова Кабміну від 30.11.2016 № 981 не відповідає положенням Концепції, як наслідок – існує тенденція до прийняття аналогічних рішень щодо Департаменту захисту економіки, Кіберполіції та патрульної поліції.

3. Проект «Лицарі честі» – виявлення, оцінка і підготовка нових лідерів і професіоналів, здатних посісти керівні посади в територіальних органах НП України. Основною діяльністю в межах проекту є проведення серії тематичних тренінгів з метою підвищення лідерських якостей учасників, а також їхньої ціннісної і етичної підготовки. Програма навчання стартувала на базі Київського університету економіки 01.02.2016 року [6], проте до сьогодні відсутня актуальна інформація щодо проходження такого навчання керівниками територіальних підрозділів. На наш погляд, можливим та доцільним є запровадження програми навчання за цим проектом на базі ВНЗ системи МВС України, зокрема за такими напрямками: 1) професійна підготовка за напрямками діяльності поліції (слідство, оперативно-розшукова діяльність, охорона публічної безпеки та порядку); 2) територіальні органи поліції у системі державних органів; 3) правові аспекти роботи керівника територіа-

льного органу НП України; 4) вивчення специфіки роботи поліції з урахуванням демографічних, політичних і культурних особливостей регіонів; 5) Етичний кодекс працівників поліції і керівників НП України.

Окрім цього, потребує розробки законопроект, в якому має бути визначено структуру органів поліції, їх повноваження та порядок взаємодії. Пропонуємо до вказаного законопроекту включити статті такого змісту:

1. «Стаття __. Загальна система поліції. 1. Систему поліції складають: 1) центральний орган управління поліцією; 2) територіальні органи поліції; 3) міжрегіональні територіальні органи поліції. 2. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань. 3. У складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) спеціальна поліція; 3) поліція особливого призначення; 4) патрульна поліція. 4. У системі поліції мають утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення».

2. «Стаття __. Структура кримінальної поліції. До складу кримінальної поліції входять структурні підрозділи апарату поліції (Департамент карного розшуку; Департамент кримінальної розвідки; Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; Департамент оперативної служби; Департамент оперативно-технічних заходів; Департамент виявлення небезпечних матеріалів та екологічних злочинів), територіальних органів поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, їх відокремлених підрозділів (управлінь, відділів, відділень), міжрегіональних територіальних органів поліції (Департамент протидії наркозлочинності; Департамент внутрішньої безпеки; Департамент кіберполіції; Департамент захисту економіки)».

Оскільки одним із важливих напрямів підвищення ефективності протидії злочинності є *реформування блоку кримінальної поліції та слідства*, постає необхідність у створенні служби детективів. Об'єднання функцій оперативних та слідчих підрозділів зменшить навантаження на слідчих, підвищить якість досудового розслідування [7, с. 49]. Створення служби детективів відповідатиме стандартам Європейського Союзу та сприятиме прискоренню впровадження європейських стандартів роботи правоохоронних органів. Саме тому можливим є виключення зі складу поліції у Законі «Про Національну поліцію» органу досудового розслідування.

Відповідно, пропонуємо окреслити поняття «кримінальна поліція – це визначена актами Національної поліції України система організаційно та функціонально поєднаних структурних підрозділів апарату поліції, територіальних органів поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, їх відокремлених підрозділів (управлінь, відділів, відділень), міжрегіональних територіальних органів поліції (Департаменту захисту економіки, Департаменту кіберполіції, Департаменту протидії наркозлочинності, Департаменту внутрішньої безпеки) (далі – підрозділи кримінальної поліції), які відповідно до компетенції виконують завдання з виявлення, попередження, припинення та розслідування злочинів, визначені КПК

України, Законами України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», іншими актами законодавства України».

Поряд із цим 08.04.2017 року Указом Президента України № 103/2017 затверджено річну національну програму під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік. Відповідно до п. 2.1.4. вказаної програми, одним з основних напрямів реформування системи силових структур в Україні є створення Національної поліції України, <...> діяльність якої буде базуватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості і прозорості, політичної нейтральності, безперервності, а також взаємодії з населенням на засадах партнерства [8].

У контексті проведеного нами дослідження особливої актуальності набувають окремі *середньострокові цілі* (ефективна координація діяльності та злагоджена взаємодія органів та підрозділів НП України; оптимізація структури і функціональної побудови НП України; налагодження ефективної співпраці НП України з населенням та місцевими громадами, а також підвищення ролі інститутів громадянського суспільства у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина; упровадження практики здобуття освіти, підвищення кваліфікації та стажування поліцейських у відповідних закладах, органах, установах держав – членів НАТО) та *пріоритетні завдання на поточний рік* (реформування відділу дільничних офіцерів Національної поліції України; реформування підрозділів НП, зокрема шляхом створення служби детективів).

Отже, ефективними шляхами удосконалення окреслених проектів Концепції є такі: 1) підготовка кадрів за спеціальністю «кримінальна поліція» у навчальних закладах зі специфічними умовами навчання; 2) затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до НП України на основі визначених Концепцією критеріїв, визначення механізмів реалізації цього проекту: розробка відповідних нормативно-правових актів МВС та НП України, анкети внутрішнього опитування; визначення порядку проведення внутрішнього опитування; розробка індикаторів визначення ефективності роботи органів і підрозділів НП України за пріоритетними напрямками діяльності; 3) запровадження програми навчання за проектом «Лицарі честі» на базі ВНЗ МВС України за окресленими напрямками; 4) розробка законопроекту із визначеною структурою органів поліції, їх повноважень та порядку взаємодії; 5) створення служби детективів за стандартами ЄС, що сприятиме прискоренню впровадження європейських стандартів у роботі поліції, а також досягненню сумісності органів сектора безпеки і оборони з відповідними органами держав – членів НАТО.

1. Гроневальд Е., Пік Г. Реформування поліції на основі підходу, орієнтованого на громаду: засади та настанови щодо практичного впровадження. *Матеріали науково-практичного семінару «Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду: розвиток безпеки – безпека розвитку» (22–23 березня 2004 року, м. Нью-Йорк)*. Нью-Йорк, 2004. 30 с.

2. Концепція «100 днів якості Національної поліції України». URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1714126>

3. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МВС від 02.04.2013 № 334:

наказ МВС України від 13.11.2015 № 1462. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS665.html

4. Крапивін Є. О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досуд. розслідування): науково-практичне видання. Київ: Софія-А, 2016. 120 с.

5. Для всебічної оцінки дій поліції під час затримання групи зловмисників на Київщині (4.12.2016). URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/4312_Dlya_vsebichnoi_ocinki_diy_policii_pid_chas_zatrimannya_grupi_zlovmisnikiv_na_Kiivshchini_priznachenno_sluzhbove_rozsliduvannya.htm

6. Національна поліція запускає нову програму по лідерах (01.02.2016). URL: http://news.liga.net/ua/news/politics/8775960-nats_onalna_pol_ts_ua_zapuska_novu_programu_po_l_derakh.htm

7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ: НІСД, 2016. 688 с.

8. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік: Указ Президента України від 08.04.2017 року № 103/2017. Офіційний вісник України. 2017. № 32. Ст. 990. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/2017>

Степаненко Кирило Володимирович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З НАТО НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

За сучасних умов становлення України, розширення співробітництва з НАТО, зокрема і на регіональному рівні, у сфері забезпечення прав людини та громадянина є вагомим чинником підвищення рівня національної безпеки та збереження територіальної цілісності України. Відносини Україна – НАТО були започатковані ще у 1991 році, коли Україна, щойно здобувши незалежність, приєдналася до Ради Євроатлантичного партнерства, але сьогодні, на фоні військової агресії з боку Росії, тимчасової окупації Криму та «гібридної» війни на Донбасі, інтенсивний політичний діалог між Україною та Альянсом стає передумовою для створення нових оперативних форм взаємодії з цією організацією.

Територіальний устрій України за Конституцією передбачає наявність 24 областей, однак в силу географічного фактора, деякі з них, межуючи із зоною конфлікту, потребують посиленої уваги з боку політичного керівництва та підтримки міжнародних дружніх спільнот, серед яких особливо слід відзначити НАТО, зважаючи на потужний високотехнологічний військовий потенціал цього об'єднання. До таких «критичних» областей належить і Дніпропетровська область, що змушує місцеві органи державної влади та освітянські установи нашої області активізувати співробітництво з НАТО. Вважає-

мо, що диверсифікація форм співробітництва з НАТО, розширення контактів з Альянсом, які на сьогодні зосереджені переважно в столиці, дозволить мобілізувати науковий, інтелектуальний, технічний потенціал регіонів нашої країни, створити на місцевому рівні осередки присутності НАТО в усіх сферах його діяльності.

Як перший крок на шляху розвитку регіональної ініціативи щодо співробітництва з Альянсом, необхідно взяти до уваги та створити усі умови для реалізації таких форм взаємодії України з НАТО на регіональному рівні, зокрема на рівні Дніпропетровської області, у сфері забезпечення прав людини та громадянина.

1. Створення на базі місцевих органів влади постійних груп або призначення уповноважених осіб із взаємодії з НАТО, зокрема Представництвом НАТО в Україні, для підтримки контактів з будь-яких питань, які входять до предмета діяльності Альянсу та є актуальними для нашого регіону. З призначенням Віце-прем'єр-міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції, відновила свою роботу і Комісія з питань координації співробітництва України з НАТО, до складу якої мають увійти координатори такого співробітництва, в тому числі й у сфері науки. З цього приводу було б логічним для місцевих органів влади створити подібну посаду з числа вже працюючих співробітників.

2. Проведення спільних заходів наукового, прикладного характеру з питань впровадження стандартів НАТО, внесення спеціальних навчальних дисциплін в регіональні освітянські програми, врахування регіоном досвіду Альянсу з метою підвищення рівня системи місцевої безпеки як відповідь на наявні та потенційні загрози, що йдуть від терористичних утворень на Сході нашої країни. Регіональним освітянським відомчим закладам, зокрема це стосується Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, з питань співробітництва із НАТО слід запровадити на базі навчального закладу відповідні тренінгові програми, реалізовувати спільні проекти.

3. Обмін досвідом, зокрема у медичній сфері. З початку військових дій на Сході країни, за координації штаб-квартири НАТО, в медичних закладах країн-членів Альянсу вже пройшли лікування 377 військовослужбовців. Лікарня ім. Мечникова м. Дніпро є ключовим національним медичним закладом з надання першочергової допомоги пораненим військовослужбовцям. Звичайно, досвід та технічні потужності країн-членів Альянсу дозволили би врятувати ще не одне життя, і це дуже вагомий привід для розширення регіонального співробітництва з НАТО в медичній сфері.

4. Розробка та реалізація спільних проектів під егідою НАТО. В якості прикладу можна навести проект STANDEX. Це перша у світі система, яка може виявляти вибухівку на відстані, в режимі реального часу, не перериваючи при цьому потік пасажирів, а також відстежити місцезнаходження і пересування будь-якого об'єкта або особи, яка несе вибухові речовини, і контролювати спрацювання тривоги. Завдання розробників системи полягало в тому, щоб не тільки виявляти саму присутність вибухівки, а й достовірно встановлювати її місцезнаходження серед пасажирів. В даний час з такою

роботою здатні впоратися тільки спеціально навчені собаки. Ця унікальна та інноваційна програма з використанням різних технологій покликана допомогти союзникам по НАТО в запобіганні терактів, таких, які відбулися на громадському транспорті в Лондоні, Мадриді, Брюсселі в годину пік. Недавній приклад, це коли 3 квітня 2017 року на перегоні Санкт-Петербурзького метрополітену стався теракт, який можна було попередити завдяки цій системі, адже система STANDEX вже була успішно випробувана в метро одного з європейських міст. Вважаємо, що нашому місті, яке також має метрополітен, слід активізувати зусилля в рамках Комісії Україна-НАТО щодо офіційного запуску проекту STANDEX. Існують, звичайно, й інші проекти.

Таким чином, слід наголосити на двох позиціях:

по-перше, життєво необхідно, особливо для «критичних» областей, які знаходяться на невеликій відстані від лінії розмежування та зони бойових дій, розвивати форми взаємодії з НАТО на регіональному рівні у сфері забезпечення прав людини та громадянина;

по-друге, Дніпропетровська область, зокрема органи місцевої виконавчої влади, правоохоронні органи міста та області, безпосередньо Університет внутрішніх справ можуть стати локомотивом щодо просування ідей НАТО, впровадження стандартів Альянсу з метою підтримання миру, територіальної цілісності країни, попередження можливих проявів насильства та в кінцевому рахунку підвищення рівня забезпечення прав людини та громадянина в Україні.

Візниця Юрій Васильович,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат соціологічних наук, доцент
Гузенко Ольга Олександрівна,
студентка
(Криворізький факультет
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС І НАТО

Актуальність даної проблеми обумовлена перетворенням безпекових проблем на фактор безпосередньої загрози українській державності і суверенітету через російську агресію на півдні та сході України та інспіровані Москвою сепаратистські загрози. Державотворення, підвищення рівня соціально-го забезпечення, економічна незалежність, приведення державних стандартів відповідно до міжнародних є важливою складовою процесу інтеграції України в Європейський Союз і НАТО.

Питання інтеграції України в Європейський Союз і НАТО не є предметом дискусії, а є предметом часу й результатом виконання всіх поставлених

перед українською державою завдань, вважають в українському Міністерстві закордонних справ.

Україна сподівається в перспективі стати членом ЄС, однак сам Євро-союз поки такої перспективи не бачить і пропонує державі різні формати співробітництва, що виключають вступ [1].

Влада невідступно вважає, що Україна має також ряд абсолютно прагматичних мотивів прагнути до повноцінного членства в ЄС і НАТО. По-перше, ЄС і НАТО для України – це перевірені часом стандарти демократії, прав людини, життєвого рівня, соціального захисту, які ми прагнемо впровадити в себе.

По-друге, посилення глобалізаційних тенденцій у світі не залишає ніякого шансу на повноцінне життя. Майбутнє стоїть саме за регіональними об'єднаннями, яким буде легше долати негативні явища економічного й політичного характеру. По-третє, актуальним для України є питання гарантій безпеки, яку неможливо забезпечити поза форматом євроатлантичного простору [1].

Однак мета вступу України у вищезгадані інтеграційні об'єднання є не тільки прямо егоїстичною, але й абсолютно логічним наслідком того, що Україна більше не може самостійно справлятися з безупинними труднощами. Україна прагне до вступу в ЄС і НАТО лише для того, щоб забезпечити собі страховку на випадок неможливості самостійного керування. При цьому уряд України повинен чітко усвідомлювати те, що вступ у ЄС і НАТО – це не тільки гарантія захищеності, але й покладання на українські плечі багатьох зобов'язань. Крім того, що Україна робить для того, щоб вступити в ці об'єднання, вона зобов'язана буде підтримувати свою економічну, політичну й соціальну ситуацію на належному рівні. Можливо, хоча б це змусить уряд замислитися про те, у якому небагатообіцяючому положенні ми перебуваємо на даний момент.

Безумовно, вступ у ЄС – це правильний крок на шляху до процвітання країни. Просто так Україну ніхто не прийме в це об'єднання, для цього повинні бути підстави, й Україна повинна довести, що вона дійсно гідна називатися членом ЄС, забезпечивши внутрішній порядок, єдність влади, стабільність економіки.

Питання про вступ у НАТО, у свою чергу, досить спірне. Існують як переваги, так і істотні недоліки.

Серед переваг вступу України в НАТО є такі:

1. Надання гарантій безпеки, відповідно до яких напад на Україну означає напад на всіх членів НАТО (сьогодні, без України, в НАТО входять 26 країн).

2. Надання «ядерних гарантій», відповідно до яких напад на Україну з використанням ядерної, хімічної або бактеріологічної зброї буде означати адекватну відповідь із боку ядерних держав – членів НАТО (США, Великобританія, Франція).

3. Вступ у НАТО дуже суттєво знижує ризик війни проти України. Особливо з боку таких агресивних держав як Росія. Україна є стратегічно важли-

вою, на відміну від нейтральних Фінляндії й Швеції. Геостратегічні переваги, які дають контроль над Україною, можуть для потенційного агресора переважити ризик, який буде супроводжувати агресію проти України.

4. Україна в результаті вступу в НАТО зміцнить свою політичну незалежність. Захищеність від зовнішнього втручання у внутрішні справи України й політичний процес в Україні іноземних держав (насамперед, не членів НАТО) відповідно до стандартів внутрішньої безпеки НАТО.

5. НАТО не вимагає розміщення на території України своїх військових баз у відповідь на членство. Україна має достатній військового, людський і технологічний потенціал, щоб гарантувати безпеку, використовуючи лише політичний «дах» НАТО і маючи за спиною лише теоретичну можливість підтримки з боку 26 держав членів НАТО у воєнний час.

Тому вступ України в НАТО буде «на папері», без створення більших нових військових баз біля кордонів із Росією, про що потрібно говорити окремо, що може зняти напругу з Москвою.

6. Абсолютна ліквідація можливості зовнішньополітичних провокацій проти України з боку Росії.

7. В результаті вступу в НАТО Україна зміцнить свою територіальну цілісність. Сепаратизм, у тому числі в Донбасі, втратить силові основи для своєї можливої реалізації. Сепаратисти будуть змушені враховувати реальність і пристосовуватися до життя в єдиній, незалежній Україні.

8. Вступ у НАТО буде означати остаточний вихід України з-під впливу Москви й ліквідацію його поновлення в майбутньому. Росія це розуміє й тому буде змушена налагоджувати рівні партнерські відносини з Україною, як це вона робить із членами НАТО в Східній Європі – Угорщиною, Чехією, при цьому маючи стратегічних партнерів у Західній Європі із числа членів НАТО – Німеччину, а також Францію й Італію.

9. Відносно невелика вартість вступу – оскільки ні для НАТО, ні для України немає необхідності розміщати на території України іноземні війська.

Досвід вступу в НАТО країн Східної Європи говорить про те, що цей вступ може бути дуже дешевим. НАТО дозволяє гарантувати надійну безпеку за невеликі гроші, за які Україна ніколи б не мала такого рівня безпеки, як за умови членства в НАТО, навіть якби витратила на оборону увесь свій бюджет.

10. НАТО не вимагає масового переозброєння східноєвропейських армій. НАТО також не вимагає закупівлі своїми членами озброєння виробництва країн-членів НАТО. Кожна країна має право на свій розсуд вирішувати, яке озброєння й чийого виробництва закуповувати для своїх збройних сил.

Українське озброєння радянського виробництва не стане проблемою при вступі в НАТО. Не тільки нові члени НАТО, але й така розвинена країна, як Німеччина, продовжують використовувати колишнє радянське озброєння (Німеччина – літаки МіГ-29, які були на озброєнні ще в НДР).

11. НАТО не вимагає від своїх членів призупинення військово-технічного співробітництва з іншими державами, зокрема з Росією, таке співробітництво роблять із Росією Німеччина, Італія.

12. Різке збільшення іноземних інвестицій після вступу України в НАТО, оскільки безпека пов'язана з економікою, наприклад, для Польщі, Чехії й Угорщини – приплив іноземних інвестицій за рік після заяви про вступ у НАТО збільшився в 3,5 рази, для Румунії – на 141 %.

13. Інвестиції із країн НАТО в Україну, на відміну від інвестицій Росії, є легальними. Згідно з дослідженнями організації «Транспаренсі Інтернешнл», серед 20 найменш корумпованих держав світу є держави – члени НАТО.

14. Вступ у НАТО означає нові можливості для конкурентоспроможних оборонних виробництв. Від вступу в НАТО програли не високотехнологічні оборонні комплекси у Словаччині. А виграли – високотехнологічні, у першу чергу, у Польщі, частково в Чехії.

Конкурентною перевагою України є високотехнологічний ВПК, а також здатність України до створення в замкнених циклах деяких конкурентоспроможних на світовому ринку зразків озброєння, у таких сферах як літакобудування, танкобудування, суднобудування, а також ракетобудування й системи протиповітряної й протиракетної оборони.

15. Вступ у НАТО пов'язаний з поліпшенням клімату для здійснення підприємницької діяльності в Україні, зокрема й з поліпшенням міжнародного інвестиційного іміджу України.

У результаті вступу в НАТО Україна в очах міжнародних інвесторів втрачає статус «пострадянської країни», з усім набором стереотипних для інвесторів штампів – корупцією, злочинністю і т.д.

Західні інвестори вважають, що членство в західних інституціях, зокрема НАТО і ЄС, сприяє стандартизації економічних правил, що для них дуже важливо.

16. Членство в НАТО різко поліпшить перспективи вступу України в ЄС.

17. У НАТО є ряд «авторитетних» членів. Крім США – це Британія, Франція, Німеччина, Туреччина. Виходячи з потенціалу й значення України для безпеки Європи, Україна, завдяки вступу в НАТО, цілком може стати в один ряд впливу й значення із цими країнами, «перестрибнувши» відразу кілька сходинок, для подолання яких потрібні десятиліття.

18. Вступ у НАТО дозволить Україні зміцнитися й набратися сил у відносно «теплих», сприятливих геополітичних умовах [3].

Поряд із цими досить багатообіцяючими перевагами є також недоліки:

1. Основний недолік приєднання України до НАТО полягає в тому, що для цього необхідно просто дуже багато чого зробити й, по суті, навести порядок у державі. Тобто комплексна трансформація держави в напрямку наближення її до стандартів розвинених демократій, впровадження в систему державного керування принципів прозорості й відповідальності, сприяння росту ролі неурядового сектора в суспільному житті, модернізація економіки і її детінізація, впровадження нових технологій і пошук нових ринків збуту для української продукції, налагодження й розширення взаємовигідного економічного співробітництва з найбільшою кількістю країн – усе це вимагає величезних зусиль, послідовності дій і щоденної кропіткої роботи [2].

2. Демократичні перетворення українського суспільства, удосконалення системи державного адміністрування, підйом вітчизняної економіки, професіоналізація нашої армії, на шляху до НАТО є, безумовно, позитивними процесами, хоча вони відбуваються повільно, складно, навіть боляче й на деяких етапах можуть трактуватися неоднозначно [2].

3. Значно ускладниться економічний тиск на Україну з боку Росії, у тому числі й енергетичне, з врахуванням можливої негативної реакції на такий тиск 26 впливових країн, що перебувають у союзі з Україною [3].

Невступ України в НАТО буде сприяти маргіналізації України, витисненню її на периферію міжнародної політики й це обумовить її влучення під зовнішні впливи [3].

Оцінка можливих негативних наслідків будь-якого розв'язку повинна співвідноситися з його перевагами. У цьому зв'язку переваг від членства України в НАТО значно більше, ніж потенційних втрат. Про це свідчить, принаймні, досвід 9 країн Центральної й Східної Європи, які стали членами Альянсу за останні роки.

Підготовка України до членства в НАТО має глибоке цивілізаційне значення. Цей процес є, насамперед, таким, що виступає фактором для досягнення Україною високих демократичних, соціально-економічних і оборонних стандартів, які діють у країнах-членах НАТО. Як показує історія, кількість членів цієї Організації постійно збільшується. На сучасному етапі на шляху до членства в Альянсі перебуває ряд балканських країн і Грузія. При цьому жодна із зазначених країн не жалкує про це, а старі країни-члени не порушують питання щодо виходу з НАТО [2].

В Україні й сьогодні відносини з НАТО досить міцні, так що в доступній для огляду перспективі в неї більше шансів вступити в Північноатлантичний, ніж Європейський Союз.

Кроки, які повинна зробити Україна для прийняття в НАТО, полегшать їй і вступ у Європейський Союз. Хоча критерії членства в ЄС більш строгі, ніж членства в НАТО, у них є цілий ряд загальних елементів, хоча й формально ніде не закріплених [4].

Хоча Україна вважає НАТО євроінтеграційним паліативом ЄС, історія дає підставу вважати, що членство в першій організації – це етап на шляху влучення в другу. Так, всупереч очікуванням, держави Центральної Європи вступили в НАТО до того, як приєдналися до Євросоюзу, і цей факт доводить, що стратегічно членство в НАТО й членство в ЄС – речі тісно взаємозалежні. Якщо членство в НАТО для України є завданням середньострокової перспективи, то членство в ЄС – довгостроковою, і це, може бути, єдина різниця [4].

Крім здійснення важливих соціально-економічних і військових реформ владі України треба буде розв'язати для цього й ряд проблем політичних [4]. А влада на сьогодні не демонструє готовності до урегулювання цих питань.

Членство в НАТО принесе Україні можливість відкриття нових обріїв, буде сприяти інтенсивному розвитку нових галузей промисловості, зміцненню колишніх, створення робочих місць, гарантії безпеки, можливості залу-

чення іноземних інвестицій, рятування України від ярлика «пострадянської країни», полегшить вступ у ЄС. Російська агресія проти України, анексія Криму, спалах сепаратизму, інспірований Росією на Донбасі, різко змінив суспільні настрої в українському суспільстві щодо необхідності вступу України до НАТО. Разом з тим ці обставини зробили явними для багатьох як в політикумі, так і в громадських кругах країн НАТО всю складність і серйозність можливості інтеграції України в НАТО. Зважаючи на категоричну позицію Москви щодо українських перспектив вступу в НАТО, є відчутна можливість спроб позаукраїнських домовленостей по лінії НАТО – Росія по блокуванню можливостей української інтеграції. Перед українським керівництвом, всім суспільством стоїть дуже масштабна задача максимізувати стратегічні переваги для України в цих складних геополітичних умовах. Як здається, вступ до НАТО слід розглядати не як самоціль. Розіграш варіанта можливої повної інтеграції перш за все це засіб досягнення стратегічної мети, а саме – забезпечення надійного рівня безпеки, територіальної цілісності і захисту суверенітету. Чим ближче Україна наблизиться до готовності до Північноатлантичної інтеграції, тим сильнішою буде виглядати її позиція в напрямку досягнення власної безпеки.

1. Интеграция Украины в ЕС и НАТО является возвращением в Европу. URL: http://www.ua.rian.ru/ukraine_news/20080718/77965927.html

2. Недостатки членства в НАТО. URL: <http://ukraine-nato.ukrinform.ua/ru/nato/imperfection/>

3. Преимущества вступления в НАТО. URL: http://www.lukyanchenko.donetsk.ua/forum/forum_read.php?f=26&id=26440

4. Волчук Р. Украина и Европейский Союз. URL: <http://www.voanews.com/russian/archive/2005-12/2005-12-26-voa6.cfm>

Філянiна Людмила Анатолiївна,
доцент кафедри теорiї
та iсторiї держави i права
Днiпропетровського державного
унiверситету внутрiшнiх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН НАТО – УКРАЇНА

Осмилення проблеми війни та миру, співвідношенням права і сили у міжнародних відносинах цікавило людство майже з часів заснування перших держав. Однією зі спроб держав вирішити питання забезпечення міжнародного миру та безпеки було скликання Першої гаазької конференції миру в 1899 р., на якій вперше, застосовуючи можливості багатосторонньої дипломатії, держави намагалися пов'язати питання масового роззброєння із проблемою забезпечення миру. Але, на жаль, дана конференція не досягала своєї

мети.

Особливого значення в цьому питанні набула перша в історії міжнародна організація – Ліга Націй, котра внесла суттєві корективи в систему міжнародних відносин. Організація спробувала замінити практику створення військово-політичних союзів держав системою забезпечення колективної безпеки. Статут Ліги Націй обмежував право держав-учасниць на війну, передбачав застосування санкцій до держав, що вступили у війну, порушуючи його приписи, та став фундаментом у формуванні принципу незастосування сили та заборони агресивної війни. Необхідно зауважити, що ні в теорії, ні в практиці міжнародних відносин сьогодні не існує єдиної концепції безпеки. В літературі виділяють декілька її різновидів, а саме: «загальна безпека», «глобальна безпека», «національна безпека», «міжнародна безпека». Будь-яка з них охоплює комплекс соціальних відносин, має історичні й правові витоки. Питання міжнародної безпеки пов'язані із підготовкою, впровадженням та реалізацією політико-правових засобів попередження війн та збройних конфліктів, підтримання або поновлення міжнародного миру. Міжнародна безпека – складне політико-правове поняття, що має конкретно-історичний характер.

Закінчення «холодної війни» ознаменувалось розпадом Організації Варшавського договору, і для України виникла можливість заручитися міжнародною підтримкою задля забезпечення безпеки від зовнішнього втручання. Тобто з набуттям незалежності наша держава отримала шанс стати учасницею однієї з військово-політичних міжнародних організацій, котра впродовж тривалого часу проводить активну роботу щодо гарантування миру і безпеки на міжнародній арені – Організації Північноатлантичного договору – НАТО. У 1994 р. Україна підписує рамковий документ «Партнерство заради миру», в якому беруть участь держави, котрі отримали запрошення від Північноатлантичної Ради. Метою даної програми є посилення безпеки і стабільності в усій Європі, розширення та активізація політичного і військового співробітництва. Згодом, у 1997 р. одним із національних інтересів у зовнішньополітичній діяльності визначається розвиток стратегічного партнерства з НАТО, дотримуючись загальноновизнаних принципів міжнародного права та принципів, визначених у Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північноатлантичного договору. Створюється Комісія НАТО – Україна (КНУ). З часом спостерігається поглиблення взаємовигідного співробітництва, і Україна бере найактивнішу участь в усіх операціях і місіях під керівництвом НАТО. Пріоритет в роботі НАТО – Україна віддається підтримці усесторонніх реформ у сфері оборони і безпеки та зміцнення забезпечення самооборони.

Сьогодення диктує нові горизонти співробітництва НАТО – Україна. Багатовекторність розвитку та міжнародна невизначеність України призвели до конфлікту з Росією: анексія Кримського півострова, збройний конфлікт на Сході України. Після неприкритої політичної і військової агресії зі сторони Росії стосовно нашої держави Президент України своїм указом від 24.09.2014 року запроваджує у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноз-

датності», тим самим визначивши пріоритетні напрямки співробітництва у зовнішньополітичній діяльності на наступні роки з подальшим розширенням стратегічного партнерства з США, Європейським Союзом та НАТО. Водночас, у грудні 2014 р. Верховна Рада України приймає рішення про відмову України від позаблокового статусу, котрий був проголошений у Декларації про державний суверенітет: стати у майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках. Така відмова була обумовлена її неефективністю щодо забезпечення держави від зовнішньої політичної та військової агресії. Після внесення змін до законів України «Про основи національної безпеки України» і «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» наша держава поновила курс на євроінтеграцію з майбутнім приєднанням до Європейського Союзу і Організації Північноатлантичного договору.

Отже, російсько-український конфлікт показав міжнародному співтовариству неефективність міжнародних гарантій безпеки та територіальної цілісності України, визначених у Договорі про колективну безпеку 1992 р., Будапештському меморандумі 1994 р. та інших договорах. Так, наприклад, у Меморандумі про гарантії безпеки 1994 р. США, Росія, Великобританія надали Україні гарантії її суверенітету і безпеки, а саме: поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України, утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності та політичної незалежності України.

Тобто прагнення України до приєднання до Північноатлантичного договору обумовлено необхідністю підвищення ефективності, координації систем комплексної міждержавної безпеки і оборони задля збереження миру, запровадження стандартів НАТО у Збройних Силах України.

Христов Олександр Леонідович,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТУПУ УКРАЇНИ В НАТО

Нещодавно затверджена військова доктрина передбачає відновлення курсу в НАТО: Україна повинна до 2020 року забезпечити повну сумісність своїх збройних сил з силами країн-членів НАТО. «Через цей документ червоною ниткою проходить тема євроатлантичної інтеграції, необхідність приведення оборонно-військової системи нашої країни у відповідність до стандартів Північноатлантичного альянсу, досягнення критеріїв членства. До 2020-го р. треба забезпечити повну сумісність ВСУ з відповідними силами держав-членів НАТО» [1].

Крім того, відповідно до Указу Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 до основних цілей Стратегії національної безпеки України відносяться:

- мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;

- утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [2].

Проте, як свідчать положення Стратегічного оборонного бюлетеня України, проведена в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони оцінка стану воєнної безпеки держави, а також набутий досвід участі Збройних Сил України у антитерористичній операції виявили низку проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих та потенційних загроз, зокрема:

- відсутність чіткого розподілу відповідальності за формування та застосування сил оборони, що негативно позначається на здатності керівництва держави здійснювати ефективне управління у сфері оборони;

- відсутність об'єднаного керівництва силами оборони, яке здійснювалося б відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами – членами НАТО;

- надмірність обсягів та неактуальність нормативно-правової бази у сфері оборони;

- наявність корупційних проявів у системі забезпечення військ (сил), що знижує спроможності сил оборони щодо виконання покладених завдань;

- низька ефективність системи оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження;

- неспроможність ефективно реагувати на зростаючу кількість та потужність кібератак та протистояти кіберзлочинності;

- недосконалість процедур оборонного планування, їх недостатня узгодженість з бюджетним процесом, недосконалість механізмів програмного управління оборонними ресурсами;

- невідповідність потужностей виробництва потребам оборонного замовлення, критичне фізичне і моральне зношення основних виробничих фондів;

- недостатні оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони;

- відсутність ефективної об'єднаної системи логістики, яка здатна підтримувати роботу всіх складових сил оборони;

- критично низький рівень оперативних запасів матеріально-технічних засобів;

- відсутність автоматизованої системи управління у сфері матеріально-технічного забезпечення;

- низька ефективність системи медичного забезпечення сил оборони;

- невідповідність існуючої військової інфраструктури експлуатаційним вимогам, необхідність запровадження системи управління інфраструктурни-

ми проектами відповідно до євроатлантичних принципів і стандартів;

– проблеми комплектування сил оборони особовим складом у ході часткової мобілізації, необхідність підвищення професійного рівня персоналу сил оборони, потреба у створенні достатнього військового резерву;

– незавершеність переходу на контрактний принцип комплектування з дотриманням прийнятих в НАТО принципів кадрової політики [3].

Поряд з цим до пріоритетів державної політики в інформаційній сфері відповідно до п. 5 Доктрини інформаційної безпеки України віднесено створення і розвиток структур, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, насамперед у Збройних Силах України, з урахуванням практики держав – членів НАТО [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що крім соціально-економічних та політичних змін, які передують вступу України в НАТО, в першу чергу увага повинна приділятися реформуванню оборонного комплексу держави.

1. Горова С. Курс України на вступ до НАТО: спектр коментування. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1723:perspektivi-vstupu-do-nato&catid=8&Itemid=350.

2. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

Тищенко Ірина Олександрівна,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

УКРАЇНА-НАТО: РЕФОРМУВАННЯ ОБОРОННОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО СЕКТОРУ

Пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності є розвиток та подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), з дотриманням принципів, зафіксованих у Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписаною 9 липня 1997 року, Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 року, а також на виконання рішень, прийнятих за результатами засідання Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав та урядів, яке відбулось 4 вересня 2014 року в м. Ньюпорт, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії.

Відповідно до статутних документів Альянсу головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. Зазначимо, що Організація Північноатлантичного договору (також Північноатлантичний альянс, або НАТО – від англ. North Atlantic Treaty Organization – NATO) – це міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 28 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 році [1]. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок та підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Зasadничим принципом Альянсу є спільність поглядів між північноамериканськими та європейськими членами НАТО, що поділяють однакові цінності та інтереси і віддані справі збереження демократичних принципів, що робить нероздільною безпеку Європи і Північної Америки. Альянс стоїть на захисті своїх країн-членів від загрози агресії: головним військово-політичним принципом організації є система колективної безпеки, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на напад ззовні.

Україна прагне до посилення політичного діалогу з НАТО з метою зміцнення довіри та підвищення взаємної обізнаності з усіх питань безпеки, що становлять спільний інтерес, у тому числі з використанням можливостей Платформи Україна-НАТО з вивчення досвіду гібридної війни. Політичний діалог і надалі розвиватиметься в рамках Комісії Україна-НАТО відповідно до Орієнтованого плану заходів у рамках Комісії Україна-НАТО на 2017 рік, а також інших механізмів, визначених у спільних документах.

Треба зазначити, що відносини між Україною та НАТО мають два основних вектора: політичний діалог і практичне співробітництво. Політичний діалог України з Альянсом забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях, включно з міжпарламентським вектором. Провідну роль у поглибленні цього діалогу відіграє Комісія Україна – НАТО (КУН), яка створена в 1997 р. на виконання положень Хартії про особливе партнерство. Для розвитку практичного співробітництва під егідою КУН створено п'ять спільних робочих груп Україна – НАТО (СРГ): з питань воєнної реформи (СРГ ВР); оборонно-технічного співробітництва (СРГО); економічної безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру (СРГ ПНС); зі співробітництва з питань науки і довкілля (СРГ НОД).

Основним системним документом розвитку співробітництва з НАТО та важливим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є Річні національні програми співробітництва Україна – НАТО (РНП), які розробляються з 2009 року. РНП-2015 затверджено Указом Президента України № 238-2015 від 23 квітня 2015 року; РНП-2016 – Указом Президента України № 45-2016 від 12 лютого 2016 року.

Також Указом Президента України № 103-2017 від 8 квітня 2017 року встановлено: 1) затвердити Річну національну програму під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік; 2) Державному комітету телебачення і радіомовлення України, Міністерству інформаційної політики, Міністерству закор-

донних справ України, Міністерству оборони України, інших центральних органів виконавчої влади за участю інших державних органів, залучених до виконання Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2017 рік, органів місцевого самоврядування забезпечити регулярне інформування громадськості про хід та результати її виконання [2]. Виходячи з довгострокової мети приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, Україна поглиблюватиме співробітництво з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації.

Демократичні реформи в Україні спрямовані, передусім, на досягнення європейських стандартів. Асоціація з Європейським Союзом є важливим стимулом для розбудови в Україні сучасної правової європейської держави. Реальними і послідовними кроками для досягнення зазначеної мети в найближчій перспективі мають стати:

- вдосконалення системи державного управління;
- децентралізація влади та проведення конституційної реформи;
- удосконалення механізму здійснення парламентського контролю, а також забезпечення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади;
- реформування системи правоохоронних органів згідно з європейськими нормами та стандартами;
- забезпечення впровадження незалежного, справедливого і доступного судочинства.

Сьогодні, зважаючи на ведення активних бойових дій, зусилля Міністерства оборони України з реформування були зосереджені в основному на ключових пріоритетах. Змінам підлягають практично всі аспекти діяльності збройних сил: структура командування, матеріальне забезпечення, озброєння, забезпечення житлом, військова медицина та багато іншого. Головним завданням є перехід до 2020 року всіх ключових функцій сил оборони до стандартів НАТО, що означає якісну трансформацію діяльності Збройних сил України. Сучасне бачення реформи викладене у стратегічних документах оборонного планування, які вже підписано Президентом. Це, в тому числі, реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, та Програма діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою КМУ від 9 грудня 2014 року № 695, Постанова ВРУ від 11 грудня 2014 року № 26-8 [3].

Очікуваним результатом всієї оборонної реформи є створення ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою сил оборони зразку 2020 року. Такі сили будуть здатні гарантовано забезпечити оборону держави, адекватно і гнучко реагувати на воєнні загрози національної безпеки України, при цьому раціонально використовуючи наявний потенціал та ресурси держави.

Таким чином, для України стратегічне партнерство з НАТО є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу, оскільки доповнює процес внутрішньодержавних перетворень у контексті імплементації Угоди про асо-

ціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і їхніми державами-членами – з іншої.

1. Довідник НАТО. 1110 Brussels, Belgium: NATO Public Diplomacy Division, 2006. 386 с. ISBN 92-845-0184-9.

2. Річна національна програма під егідою Україна-НАТО на 2017 рік, схвалена Указом Президента України від 8 квітня 2017 р. № 103/2017. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a>.

3. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a>.

Христов Олександр Леонідович,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
кандидат юридичних наук;

Христова Юлія Вікторівна,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В КРАЇНАХ – ЧЛЕНАХ НАТО

У XXI столітті забезпечення гендерної рівності визнано одним із пріоритетних політичних напрямків розвитку світу, закріплених у «Декларації тисячоліття» ООН, якого можна досягти подоланням нерівності між чоловіком і жінкою в усіх сферах життя. Вони є глобальною угодою, яка була прийнята у 2000 році 189-ма державами на Саміті тисячоліття ООН [1]. Період 2000–2015рр. було визначено як термін реалізації восьми Цілей розвитку тисячоліття (далі – ЦРТ) відповідно до встановлених показників. Україна приєдналася до «Декларації тисячоліття» ООН і взяла на себе зобов'язання досягти ЦРТ до 2015 року [2].

На шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції України було затверджено цілий ряд національних програм із проблем гендерної рівності, адже розширення можливостей жінок та їхня всебічна участь на основі рівності в усіх сферах життя суспільства, включаючи участь у процесі прийняття рішень і доступ до влади, мають основне значення для досягнення цілей рівності, розвитку і миру.

З урахуванням політики НАТО з питань жінок, миру і безпеки в Україні розроблено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. Основними цілями зазначеного Національного плану, зокрема, є: сприяння активізації участі жінок у миротворчих процесах; забезпечення ефективного впровадження гендерного

чинника життєдіяльність складових сектору безпеки і оборони України [3].

Однією з найпрогресивніших країн у питаннях гендерної рівності визнана Норвегія з населенням чисельністю 5 млн. осіб, яка має 7 жінок-генералів. У Норвезькій армії приділяють багато уваги створенню умов для реалізації сімейних інтересів, задоволення потреб військовослужбовців як у роботі, так і в особистому житті.

У 2014 р. у Збройних силах України служили 15 551 жінок-військовослужбовців, у 2016 р. – 17 147 (8,5% від загальної кількості всього особового складу) [4]. Ця цифра близька до показників країн-членів НАТО. Для порівняння: у Франції – понад 22% жінок-військовослужбовців, у Канаді – 15%, у Німеччині і Великій Британії – по 10%.

Втім, незважаючи в цілому позитивну динаміку збільшення кількості жінок-військовослужбовців, їх професійні можливості в українській армії щодо вибору професії відповідно до наказів Міністерства оборони України від 20 червня 2012 року № 412/ДСК та від 27 травня 2014 року № 337 все ще залишаються обмеженими.

Для порівняння: жінки-військовослужбовці в арміях Сполучених Штатів Америки, Ізраїлю, Швеції, Іспанії та Великобританії задіяні в усьому спектрі військових спеціальностей, в армії Франції – в усіх підрозділах, окрім Іноземного легіону, морської піхоти та екіпажів підводних човнів.

Заслуговує на увагу той факт, що ключову роль у забезпеченні рівних професійних можливостей військовослужбовців незалежно від статі відіграли жінки-парламентарі. Так, наприклад, за ініціативою жінок-законодавців парламент Ізраїлю прийняв поправку до Закону про військову службу, яка гарантує жінкам рівні права служити на будь-яких посадах в Збройних Силах, а в Сполучених Штатах Америки – реформовано законодавство про асигнування на оборону в частині сексуальних домагань у збройних силах.

Виходячи з того, що парламенти здійснюють демократичний нагляд над сектором безпеки, жінки-парламентарі можуть відігравати значиму роль в забезпеченні його прозорості, а також при розгляді та прийнятті законів. До того ж Україна, приєднавшись до Декларації тисячоліття, взяла на себе зобов'язання до 2015 року забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі в представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади. На виконання цих зобов'язань відповідною нормою було доповнено Закон України «Про місцеві вибори» № 595-VIII, прийнятий 14 липня 2015 року (ч. 3 ст. 4) [5]. При цьому Законом не передбачено ні санкцій за недотримання «гендерної квоти», ні порядку розташування жінок у виборчому списку партії. Як наслідок, за результатами цих виборів суттєвого прогресу в кількісному представництві жінок серед депутатів обласних, міських та районних рад не відбулося. Для порівняння: в обласних радах в цей показник збільшився з 12% (у 2010 р.) до 14,6 % (у 2015 р.); в міських радах – залишився без змін на рівні 28%; в районних радах – зменшився з 23,6% (у 2010 р.) до 23% (у 2015 р.); в селищних радах – збільшився з 46% (у 2010 р.) до 47,5 % (у 2015 р.); в сільських радах – збільшився з 51% (у 2010 р.) до 53,9% у (2015 р.) [6].

Згідно з Доповіддю про людський розвиток представництво жінок у Верховній Раді України становить 12,1%. Для порівняння: у парламенті Бельгії цей показник становить 42,4 %, Ісландії – 41,3 %, Норвегії – 39,6 %, Данії – 37,4%, Німеччини – 36,9 %, Нідерландів – 36,4%, Франції – 25,7%, США – 19,5 % [7]

Світовий досвід забезпечення гендерної рівності в парламенті засвідчує пов'язаність між процесами його формування та функціонування. Відповідно до ст.17-5 Закону України «Про політичні партії в Україні», якщо партії за результатами виборів народних депутатів мають у своєму складі не більше двох третин однієї статі, їм належить додаткове фінансування у розмірі 10 відсотків щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій, яка розподіляється порівну між політичними партіями [8].

Таким чином, виборче законодавство України щодо «гендерної квоти» потребує подальшого удосконалення.

На підставі викладеного вважаємо, що подальше раціональне розкриття професійного потенціалу жінок-військовослужбовців, а також збільшення представництва жінок в органах державної влади і місцевого самоврядування сприятиме як посиленню боєздатності Збройних сил та інших військових формувань, так і формуванню суспільства гендерної рівності в Україні.

1. Декларация тысячелетия Организации Объединенных наций. Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сент. 2000 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

2. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна: 2000-2015 рр. Національна доповідь. URL: [http://un.org.ua/images/stories/docs/2015 MDGs Ukraine Report ukr.pdf](http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report ukr.pdf).

3. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>.

4. У Збройних Силах України працюють і проходять військову службу майже 50 тисяч жінок. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/23/u-zbrojnih-silah-ukraini-praczuuyut-i-prohodyat-vijskovu-sluzhbu-majzhe-50-tisyach-zhinok-dolgov>.

5. Про місцеві вибори: Закон України № 595-VIII від 14 липня 2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page4>.

6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2016 рік. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.

7. Доповідь про людський розвиток – 2016. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf.

8. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

Юніна Марина Петрівна,
доцент кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Національна безпека кожної країни, підвищення її рівня та створення ефективного механізму її захисту сучасних умовах глобалізації є одним з найбільш важливих та актуальних питань. Високий рівень національної безпеки є тим чинником, від якого залежить саме існування та розвиток країни у якості самостійного та суверенного учасника міжнародних відносин.

Стаття 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3].

На забезпечення національної безпеки будь-якої країни впливає одночасно достатньо велика кількість різних факторів, зокрема політичні, правові та соціально-економічні.

Особливу роль у забезпеченні національної безпеки держави відіграють такі політичні фактори, як існуюча політична система, ефективність механізму державної влади, наявність для населення дієвого механізму впливу на дії та рішення органів влади та ефективного громадського контролю за їх прийняттям та виконанням; наявність високого ступеня довіри населення до органів державної влади. На жаль, сьогодні в нашій державі більшість вказа-

них чинників оцінюються в суспільстві негативно, а тому важливим є запозичення позитивного досвіду розвинутих європейських країн у створенні розвиненої політичної системи, в якій пріоритетним напрямом розвитку буде забезпечення прав та свобод людини, нових форм забезпечення національних інтересів, стимулювання громадської активності населення, що забезпечить позитивний вплив вказаних факторів на національну безпеку нашої держави.

До правових факторів, які суттєво впливають на забезпечення національної безпеки держави, слід віднести рівень розвитку правової системи, ефективність та дієвість чинних нормативно-правових актів, правову обізнаність населення. Однак вплив вказаних факторів на національну безпеку нашої держави також наразі не можна назвати повністю позитивним. Це пояснюється відсутністю чіткої та ефективної системи законодавства, низьким рівнем правосвідомості громадян, які у своїй більшості не мають довіри до органів державної влади та не вважають чинне законодавство ефективним і справедливим [5].

До соціально-економічних факторів, що впливають на стан національної безпеки, відносять структуру економіки держави, яка повинна бути переорієнтована на перехід від паливно-сировинної, ресурсопоглинаючої та екологічно небезпечної до соціально-орієнтованої, наукоємної, ресурсозберігаючої; стабільну соціальну політику держави, завданням якої є забезпечення громадянам України дотримання сучасних стандартів життя; енергетичну та продовольчу безпеку, забезпечення яких повинно здійснюватись шляхом впровадження енергозберігаючих технологій та вільного розвитку всіх форм господарювання на селі, цілеспрямованої державної підтримки аграрного сектору економіки [1, с. 31-33].

Окрім вказаних факторів, на стан та забезпечення національної безпеки може впливати низка інших чинників. Так, З.Д. Чуйко до найбільш істотних факторів, що впливають на забезпечення національної безпеки України, відносить також ступінь суспільно-політичної та соціально-економічної стабільності суспільства, особливості політичного режиму, рівень правової культури різних суб'єктів правовідносин, особливо посадових осіб державного апарату, особливості історичних умов існування країни, геостратегічне положення країни, процеси глобалізації, сучасний стан та особливості спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС [5].

Всі перелічені фактори спільно впливають на стан національної безпеки держави. Саме тому їх врахування в процесі формування виваженої та ефективної політики у сфері забезпечення національної безпеки, комплексне та всебічне дослідження вказаних факторів у їх сукупності є одним з основних завдань на сучасному етапі становлення державності. Особливого значення вказане завдання набуває у сучасних умовах глобалізації, наслідком якої стає виникнення великої кількості загроз національній безпеці, що вимагає від держав використання гнучких координаційних механізмів у цій сфері. До таких загроз можна віднести міжнародний рух капіталу, який наразі є майже неконтрольованим, що дає можливість для здійснення різноманітних фінансових спекуляцій; труднощі в пристосуванні до глобалізації країн, що розви-

ваються, а також країн з перехідною економікою; зростання некерованості в розвитку ядерного технологічного потенціалу; загострення боротьби за розподіл світових природних ресурсів; загострення проблеми збереження культурно-цивілізаційної різноманітності світу; посилення міграційних процесів; набуття організованою злочинністю наднаціонального характеру [5].

Таким чином, складні соціально-політичні умови, загострення соціальних протиріч у суспільстві, загрози національній безпеці, що є наслідками глобалізаційних процесів у світі, є тими чинниками, що негативно впливають на національну безпеку нашої держави та вимагають створення ефективної системи забезпечення національної безпеки відповідно до вимог сьогодення для захисту суверенності нашої держави та її національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, що існують.

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Вибрані наукові праці*. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

2. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. За ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 (в ред. від 07.08.2015). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/>

4. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2011. 730 с.

5. Чуйко З. Д. Фактори забезпечення національної безпеки України в контексті євроінтеграції. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/5/02.pdf>.

6. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України: навч. посіб.: у 2-х ч. Авт. кол.: Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, В.А. Мандрагеля та ін.; за заг. ред. Г.П. Ситник. Київ: НАДУ, 2012. Ч. 2. 44 с.

Ядловська Ольга Степанівна,
викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук;

Романенко Геннадій Анатолійович
аспірант Дніпропетровського університету
ім. Альфреда Нобеля

РОЗВИТОК КЛАСТЕРНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Вихід України з економічної ситуації, що склалася, насамперед пов'язаний зі стабілізацією процесів розвитку та економічного зростання. Як показує світова практика, прогресивні та стабільні економічні системи розвинених країн мають характер інноваційного розвитку [1, с. 30], що є наслід-

ком процесів зміни технологій [2, с. 53], які визначають умови створення нових промислових систем в умовах інституційних впроваджень та розробок.

Як правило, більшість передових технологій зосереджено у військовій промисловості, й у зв'язку з курсом уряду України на всебічне зближення з НАТО виникає можливість застосувати всі механізми ефективних моделей економіки для інтеграції і впровадження інноваційних рішень, починаючи з оборонної галузі.

Механізмом розв'язання даної проблеми для України можуть стати впровадження регіональних та промислових кластерів, які є невід'ємною частиною інноваційного розвитку. Це нові форми просторової організації виробництва, які відрізняються високою конкурентоспроможністю. Відомий американський економіст М. Портер дав класичне визначення кластерної концепції: «Кластер – це група географічно сусідніх, взаємопов'язаних компаній (постачальники, виробники та ін.) і пов'язаних з ними організацій в конкретних галузях економіки (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), які конкурують, але разом з тим характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного» [3, с. 256].

Їх переваги відображені в показниках ефективності виробництва та високої продуктивності праці за рахунок того, що компанії і постачальники розташовуються в кластері географічно близько один від одного, цим полегшуючи координацію дій і трансакцію між ними. Факт успішності кластерної концепції в світовій економіці визнаний і результати дослідження [4, с. 76] показують, що країни з кластерною стратегією в рейтингу конкурентоспроможності на світовому ринку посідають високі місця.

Нами запропоновано взяти за основу початку розвитку нових кластерів створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) різної функціональної спрямованості, що дасть все необхідне для запуску механізмів нового рівня економіки. Присутність кластера в районах створення СЕЗ дозволить підвищити ефективність місцевої економіки, посилити внутрішні і зовнішні зв'язки, полегшити інтеграцію за різними програмами з різними рівнями знань і технологій. У місцях знаходження кластера утворюється певний бізнес-клімат, сприятливий для місцевої економіки, де з'являються спеціалізовані постачальники для потреб кластера, відбувається утворення нових виробництв та інститутів.

Оцінюючи сьогоденний стан економіки України, на наш погляд, активне збільшення і розширення економічної діяльності СЕЗ може стати поштовхом до модернізації та розвитку національної економіки. Стати основою виникнення кластерних ініціатив або сприяти розвитку наявних кластерів є економічно доцільнішим, тому що ними випробуваний ринок, є певні зв'язки і інфраструктура. Для прискорення розвитку даних механізмів хорошим засобом виступить залучення в галузь і розміщення на території СЕЗ однієї або двох транснаціональних компаній.

У разі неефективно діючої економіки країни СЕЗ можуть виступити її альтернативою з повністю імпортованими факторами виробництва і експортом продукції. Подальше встановлення зв'язків СЕЗ з навколишнього еконо-

мікою через наявні кластери зробить благотворний вплив на неї.

Даний підхід усуне проблему неузгодженості систем промислових стандартів SICS, що прискорить перехід до міжнародних стандартів роботи ISO-9001 (міжнародна стандартизація устаткування, обладнання та ін. показників) та використання систем управління і гарантії якості AQAP 2000, що має особливе значення, наприклад, у процесі виконання державної програми з розвитку і реформування збройних сил України спільно з представниками НАТО. Поглиблюючи кооперацію з Альянсом, підприємства-учасники Укроборонпрому поліпшать умови для факторів виробництва, наприклад посилення якості трудового потенціалу за рахунок належної підготовки персоналу, плюс до всього – організацію цілеспрямованої дослідницької діяльності місцевих університетів. Виникають умови вдосконалення існуючих місцевих кластерів при перетині інтересів з кластерами Альянсу, адже сама різниця (відмінності) у знаннях народжує інновації. По суті, утворюється абсолютно новий майданчик, де може (і навіть повинен) проходити діалог нового типу між економічними підприємствами, урядовими структурами та іншими організаціями (університети, організації зі співробітництва, школи).

Кластери мають унікальну здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам їх діяльності в умовах нестабільної ринкової економіки. Це прямо пов'язане з безпекою економіки країни. Основна загроза виражається в розриві технологічних ланцюжків через відсутність складових інвестиційного потенціалу. Неможливість вирішення даної проблеми зусиллями місцевих організацій вирішується завдяки його глобалізації, тобто присутності на міжнародній арені. Це дозволяє знизити витрати на виробництво; отримати доступ до ресурсів, технологій та ін.

Яка б модель розвитку економіки країни була не прийнята, зусилля з поліпшення загальної економічної обстановки є одними з основоположних. І в цьому є велика роль уряду, якому необхідно прийняти політичні заходи, пов'язані з поліпшенням інфраструктури, усуненням обмежень і перешкод для нововведень, систематичними зусиллями щодо поліпшення місцевих умов.

1. Аспекти управління інноваціями проектно-орієнтованих організацій: монографія. В. Р. Молодецький, Р. Б. Тян, В. А. Ткаченко та ін. За наук. ред. Тян Р.Б. і Ткаченко В.А. Дніпропетровськ: ДУ ім. А. Нобеля; вид-во «Моноліт», 2012. 242 с.

2. Технологічний імператив розвитку інтелектуального потенціалу України: наук.-концепт. альманах: у 7-ми кн. Дніпропетровськ: Моноліт, 2009. Кн. 1: Концепція розвитку технологічного потенціалу України: монографія / В. А. Ткаченко, В. І. Ткаченко, Б. І. Холод; за наук. ред. В.А. Ткаченко. 320 с.

3. Портер М. Конкуренція. Пер. с англ. Москва: Междунар. отнош., 2005. 608 с.

4. Карпенко О. Аспекти прояву ефекту від функціонування кластерів у контексті конкурентоспроможності національної економіки. *Проблеми економіки*. № 1. 2013. С. 73–80.

Звягіна Ельміра Валеріївна,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНА – НАТО В ОБОРОННІЙ СФЕРІ

Головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Головним військово-політичним принципом організації є система колективної безпеки, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на напад ззовні. Одна з найсуттєвіших і найглибинніших трансформацій НАТО після завершення «холодної війни» полягає у виробленні підходів та залученні з використанням механізму політики партнерств з іншими країнами для зміцнення глобальної та регіональної безпеки. Результатом нових підходів стало те, що сьогодні практично кожна військова операція під проводом НАТО здійснюється за участі партнерів. З одного боку, це є свідченням прагматичної політики, а з іншого – усвідомленням необхідності глобального підходу до розв'язання проблем безпеки. НАТО акумулює та реалізує найкращі у світі стандарти й передові технології. Розбудовуючи сучасні національні збройні сили, здатні адекватно протистояти новітнім викликам та загрозам, ми усвідомлюємо важливість та необхідність широкої військово-технічної кооперації з Альянсом та його членами. Сьогодні НАТО більше не є суто оборонним союзом західних держав, який базувався на засадах колективного захисту. Нині це – найпотужніша у світі політико-військова організація, котра опікується питаннями гарантування свободи та підтримання безпеки країн-членів за допомогою політичних і військових засобів, просуває цінності, які базуються на принципах індивідуальної свободи, демократії, прав людини та верховенства права [1, с. 4]. Спираючись на ці принципи, Альянс знайшов нову ідеологію та формулу функціонування в сучасних умовах.

Відносини між Україною та НАТО мають вагомим значенням для гарантування миру і стабільності на євроатлантичному просторі. Географічно Україна посідає ключове місце на перетині Східної та Західної Європи. Україна має спільний кордон з чотирма країнами НАТО — Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною. Верховна Рада України в грудні 2014 р. внесла зміни законів, відмовившись від позаблокового статусу держави [2]. У 2015 р. було затверджено військову доктрину, якою передбачено відновлення курсу в НАТО: Україна повинна до 2020 р. забезпечити повну сумісність своїх збройних сил із силами країн-членів НАТО. Міністерство оборони України в

листопаді 2015 р. затвердило план виконання основних заходів щодо переходу Збройних сил України на стандарти НАТО, що містить конкретні заходи з чіткими термінами їх виконання на період до 2020 р. В українській армії вже впроваджено 115 стандартів НАТО, на основі яких розроблено 64 національних і військових керівних документи. Розроблено також перелік з 402 стандартів НАТО, які вимагають першочергового впровадження.

Слід визнати, що озброєння української армії здебільшого є застарілим. Експерти НАТО вважають, що будь-яка бойова техніка має оновлюватися кожні п'ять-шість років. Інакше вона буде приречена на ураження супротивником. Новітні озброєння, їх розробка та постійна співпраця – головна складова могутності Північноатлантичного Альянсу. Українська «оборонка», на жаль, поки що не здатна щось запропонувати своїм колегам із НАТО. Щоб змінити ситуацію, державі потрібно вкладати гроші в розробку нових технологій. Але цього не відбувається. Як наслідок, найбільшим досягненням нашої оборонки є модернізація радянських зразків важких озброєнь [3, с. 175].

Завдання співпраці Україна-НАТО в оборонній сфері можна згрупувати в чотири ключові напрями, які охоплюють весь спектр нашої відповідної взаємодії з Альянсом, а саме: по-перше, підтримання воєнно-політичного діалогу; по-друге, сприяння реформуванню й розвитку Збройних Сил України; по-третє, забезпечення внеску в міжнародну безпеку та підтримання миру; по-четверте, оборонно-технічне співробітництво. Визначальним чинником успішного розвитку оборонної кооперації України та Альянсу є підтримання ефективного воєнно-політичного діалогу.

Отже, Україна та Північноатлантичний альянс мають значний потенціал для розвитку конструктивного партнерства. Це набуває особливого значення для підтримки розвитку всього сектора безпеки, забезпечення здійснення оборонних реформ і трансформації у військовій сфері. Така співпраця з НАТО повною мірою сприяє реалізації політики європейської інтеграції та, зокрема, набуттю Україною відповідності критеріям майбутнього членства в Європейському Союзі. Україна має для цього всі необхідні механізми співробітництва з Альянсом. Їх реалізація потребує системності та послідовності в роботі, ініціативи, запровадження певних принципів, норм і стандартів [4, с. 5]. Така діяльність нашої держави позитивно впливає на зміцнення безпеки держави, підвищення її обороноздатності, а також сприяє посіданню нею гідного місця серед європейської та світової спільноти.

Досвід участі національних контингентів в операціях під проводом НАТО, кооперація у військово-технічній сфері та сфері оборонного планування переконливо свідчать про нагальність питання системного впровадження в діяльність Збройних Сил України військових стандартів, адаптованих до нормативних документів НАТО. Це сприятиме досягненню максимальної ефективності української армії, підвищенню її оперативних спроможностей та раціональному використанню наявних ресурсів.

Російська агресія проти України у 2014 р., анексія Криму та фактична окупація окремих районів Донбасу підірвала ідею побудови системи загальноєвропейської безпеки. Дії уряду України з реформування збройних сил на

стандарти НАТО підтверджують реальність інтеграції України до Альянсу. Це та дорожня карта, яка закладена у Військовій доктрині, що була схвалена Радою національної безпеки і оборони України. Перебування поза НАТО – це шлях до ненадійного, непевного існування держави, яке може виявитися катастрофічним. Еволюція партнерства НАТО, свідками та учасниками протягом останніх років, викликана об'єктивними обставинами розвитку нового безпечного середовища, нових викликів безпеці, які вимагають відповідного реагування Північноатлантичного Альянсу разом з партнерами. Процес пошуку найбільш ефективних шляхів залучення партнерів до завдань, які стоять перед НАТО, триває.

На наше переконання, стандарти Альянсу для української оборонної промисловості відкривають нові можливості з розробки, виробництва та реалізації озброєння та військової техніки, нові напрями кооперації із західними партнерами. Зокрема, можуть бути організовані спільні підприємства і виробництва, створені привабливі інвестиційні та офсетні умови, організована передача на територію України технологій виробництва вузлів і агрегатів для комплектації систем озброєнь для національних збройних сил, а також спільне виробництво для виходу на ринки третіх країн.

1. Долгов І. О., Алексєєнко А. В. Еволюція партнерства (Україна – НАТО). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. № 19. С. 30–39.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23 грудня 2014 р. № 1014.

3. Романенко Є. О. Україна – шлях до НАТО. *Публічне урядування*. 2015. № 1. С. 171–179.

4. Долгов І., Корендович В. Конструктивне партнерство Україна – НАТО: оборонні аспекти. *Наука і оборона*. 2013. № 4. С. 3–7.

Лаптев Олексій Олександрович,
викладач циклу тактико-спеціальної підготовки
Криворізького факультету Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КОРПУСУ ОПЕРАТИВНО-РАПТОВОЇ ДІЇ

У бойовій підготовці бійців поліції особливого призначення важливу роль відіграє фізична підготовка.

Фізична підготовка поліції особливого призначення – це спеціалізована професійно-прикладна система фізичного виховання, мета якої – збереження здоров'я, трудової активності, розвиток фізичних та психологічних якостей, спеціально-прикладних і життєво важливих умінь та навичок, необхідних для виконання поставлених завдань.

Фізична підготовка складається із загальної та спеціальної фізичної. Засобами загальної фізичної підготовки виховується сила, швидкість, витрива-

лість, (особливе значення для фізичного виховання мають розвиток вибухової сили та швидкісної витривалості). Щодо засобів спеціальної фізичної підготовки, то завдяки їх застосуванню виховуються гнучкість, спритність (особливу увагу слід надавати розвиткові тонкої рухової координації). Виховання зазначених фізичних якостей сприяє підвищенню енергетичних можливостей організму, що сприятиме зменшенню втомленості бійця, підвищить ефективність будь-яких дій правоохоронця в умовах фізичної протидії з боку злочинців, та за інших обставин.

Загальна та спеціальна фізична підготовка – це базові ланки навчання усієї спеціальної підготовки, практично улюбій системі.

Професійні обов'язки покладені на поліцію особливого призначення, здатна виконувати людина, яка усвідомлює високу відповідальність за результати виконання службових завдань. Така людина повинна володіти комплексом спеціальних знань і практичних навичок, здобутих під час загально-спеціальної фізичної підготовки, що в свою чергу забезпечують постійну готовність бійця поліції особового призначення до якісного виконання складних завдань.

При підготовці бійців поліції особливого призначення важливу роль відіграє заняття з рукопашного бою, яке має не тільки спортивний характер, а й спеціально-прикладний – ніщо не зможе замінити рукопашний бій, він обов'язково повинен мати місце в системі, ні що так не загартовує психіку та фізичну стійкість бійця, як рукопашний бій. Тому програма з рукопашного бою повинна бути великою та змістовою, мати в собі контактну роботу з одним та декількома противниками, роботу з холодною зброєю і не лише захист, а й атакуючі дії (хочеш навчитися захищатися – навчись спочатку нападати). На заняттях повинні залучатися різноманітні майстри ножового бою чи майстри з тактики самозахисту, з практичних підрозділів. Робота на заняттях, тренуваннях чи семінарах повинна проходити при повному контакті і на бійцях повинно бути якнайменше захисного обмундирування. Звичайно, що під час таких занять зростає відсоток травмування, тому кожен інструктор повинен бути готовий до своєчасної долікарської допомоги, а під час проведення на заняттях учбового спарингу залучатимуться кваліфіковані медики.

Рукопашний бій цілком потрібен для укріплення психіки бійця, підвищення його функціональної витривалості, розвитку спритності, координації й тактичних навичок, також для припинення злочинних посягань на честь та гідність правоохоронця під час виконання службових чи громадських обов'язків.

Звичайно, що створити школу абсолютної бойової підготовки майже неможливо. В ній завжди будуть присутні деякі обмеження, існуючі хоча б для того, щоб було кому займатися. Уся методика підготовки зводиться до боротьби із власними жахами, власним болем та слабкістю.

Бійці поліції особливого призначення повинні дбати не тільки про особисту безпеку, а й про безпеку оточуючих осіб. При самозахисті завдання шкоди правопорушникові повинно зводитися до мінімуму, а таке можливо лише тоді, коли правоохоронець зможе чітко контролювати себе і свої дії в

екстремальній ситуації. Таких показників можливо досягти лише систематичними тренуваннями.

Рукопашний бій потрібен, перш за все, для вироблення навичок протидії агресору у жорстоких умовах, наближених до бойових, та відпрацювання надання кваліфікованого опору протиправним діям, які направлені на правоохоронця чи інших осіб.

Також ми розуміємо, що для підготовки висококваліфікованого бійця поліції особливого призначення одного рукопашного бою буде замало, важливу роль відіграє загальна фізична підготовка, яка забезпечує безперервну фізичну роботу бійця протягом всього терміну служби через систематичне тренування фізичних здібностей. Сучасний поліцейський корпус оперативно-раптової дії повинен відповідати сучасним вимогам, до яких входять: сучасна підготовка, склад, забезпечення і сучасні прийоми роботи спецназу інших країн.

Одним із сучасних методів підготовки є тактичний фітнес.

Тактичний фітнес, він же такфіт, – це абсолютно новий напрямок фізичної підготовки. Позиціонуючи себе як програма для спецназу, такфіт являє собою суміш елементів боротьби, гімнастики, йоги, а також силових вправ з гирями, гантелями, булавою, мотузками та іншими нехитрими снарядами. При цьому такфіт є невибагливим: щоб виконати тренування, потрібно мінімум обладнання і мінімум місця. Можна тренуватися як в умовах залу, так і на вулиці. Робота з власною вагою і снарядами удосконалює функціональну силу бійця, його витривалість і спритність. Отже, завдяки включенню тактичного фітнесу в фізичну програму підготовки можна істотно поліпшити ефективність фізичного стану бійця.

1. Кочур А. Г. Тактична майстерність боксера. Київ: Здоров'я, 1977.
2. Лаптев О., Лавров В., Левитан П. Управление тренированностью боксера. Москва: Физкультура и спорт, 1973.
3. Кочергин А. Человек с топором. Москва: Эксмо, 2013.
4. Абарінова Л. Ф., Герейло В. П. Захисти себе. Київ: Освіта, 1992.
5. URL: <http://beauty.at-its.com/trenuvannja-specnazu-takfit.html>.

Чербаєва Ольга Володимирівна,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Українська держава нині перебуває у вкрай складному стані: неавторитетне геополітичне становище та наявність значної кількості суспільних проблем зумовлюють актуальність удосконалення вітчизняного законодавства у контексті підвищення ступеня демократичності, практичності у правозасто-

суванні. Проте не можна не враховувати нагальну потребу в оптимізації діяльності державного апарату. Так, зокрема, є наявним удосконалення законодавства та його реалізації у сфері відносин між військовослужбовцями та Збройними Силами України (в особі Міністерства оборони України), враховуючи досвід інших держав.

Необхідно зазначити, що проблематику відносин військової служби, які мають трудовий характер, досліджували: І.І. Андріановська, В. Дворжак, В.І. Прокопенко, І.І. Пилипенко, В.Г. Рогань, В.Н. Толкунова.

Серед вдалих прикладів організації управління військовими кадрами слід навести Армію Чеської Республіки (чеськ. «*Armáda České republiky*»), країни, що є офіційним членом НАТО з березня 1999 року. Специфічність діяльності даної структури полягає у тому, що служба військовослужбовців здебільшого регулюється загальнодержавним нормативно-правовим актом у сфері трудового законодавства – Трудовим кодексом Чеської Республіки від 2006 року.

Чеський досвід становлення трудового законодавства базується на успішних прикладах Федеративної Республіки Німеччина, Бельгії, Нідерландів та інших країн Західної Європи, де державна служба також вважається здебільшого трудовими правовідносинами. Необхідно зазначити думку чеського вченого-правознавця Вацлава Дворжака, котрий дослідив питання класифікації трудових відносин у власній роботі «Новий трудовий кодекс: правові рішення» (чеськ. «*Nový zákoník práce. Právní rozhledy*»). Так, науковець у вищезазначеній роботі наголошує, що максимальне спрощення регулювання відносин, предметом яких виступає праця, тобто реалізація особами власного права на оплату власних умінь та навичок, – вагомий внесок у встановлення демократичних процесів на ринку праці [1, с. 3].

Дана позиція має практичне підґрунтя на рівні реалізації прав осіб та отримала прихильників на теоретичному рівні, серед яких науковці Андріановська І.І., Прокопенко В.І. Адаже саме Трудовий кодекс Чеської Республіки – найбільш вагомий законодавчий акт у сфері трудового права, оскільки містить виключно деталізований перелік принципів, прав, свобод та обов'язків для роботодавців та працівників. Таким чином, на чеських військовослужбовців, так само, як і на всіх працівників, розповсюджуються: право на щорічну відпустку (не менше 5-х місяців), право на відпустку по догляду за дитиною, право на восьмигодинний робочий день (за окремими винятками) та на підвищену оплату праці у разі надурочної роботи, право на звернення до загального суду у разі порушення прав, а також інші права. Крім цього, роботодавець (в особі Армії Чеської Республіки) має змогу:

- встановлювати випробувальний термін не більше шести місяців;
- проводити конкурсний відбір на посаду;
- виступати позивачем та відповідачем у судах за трудовими спорами.

Також воєнізований державний орган повинен дотримуватися принципу гендерної рівності та недискримінації, норм щодо безпеки робочого місця та інструктажу, що також впливає зі змісту Трудового кодексу Чеської Республіки.

Не можна оминати увагою протилежну думку щодо сфери дії трудового

права. Так, науковці Пилипенко П.Д., Ротань В. Г., Толкунова В.Н. дотримуються позиції, що базується на предметі регулювання трудових відносин у його буквальному розумінні, а саме на терміні «праця». Так, відповідно до даної думки, поняття «служба» має не трудовий характер, а державно-владний, адже виконання службових обов'язків завжди супроводжується у демократичній державі наявністю громадського контролю та гострої соціальної потреби, що свідчить про підвищену складність регулювання правових відносин даного типу [2, с. 29].

Проте, виходячи із зазначеного чеського досвіду оптимізації законодавства про працю, можна дійти висновку, що навіть у відносинах держава-службовець мають місце демократичні принципи, з яких випливають права як з боку державного органу, так і з боку службовця. Наприклад, український досвід врегулювання праці жінок свідчить, що профільні накази Міністерства охорони здоров'я та норми Кодексу законів про працю України діють й у випадку з військовослужбовцями [3, с. 17].

Безумовно, чеський досвід в сфері організації військової служби нині не відповідає українським реаліям, адже дія вітчизняного КЗпП зі значними обмеженнями поширюється на питання, пов'язані з військовою організацією, хоча, як і у чеському кодексу-відповіднику, наш нормативно-правовий акт також містить значну кількість виключних прав та обов'язків стосовно працівників та роботодавців. Очевидно, означене питання потребує вирішення на часі, оскільки спрощене регулювання відносин, прямо або за аналогією пов'язаних з працею, дозволить уникнути порушень у даній сфері. Проте головною «перепорою» спрощення законодавства стосовно військової служби можна вважати наявність строкової військової повинності, адже, на відміну від Чеської Республіки, вона не має оплатного характеру.

1. Vaclav Dvorak, *Nový zákoník práce. Právní rozhledy*. 6. vyd. Praha: C.H. Beck, 2014. 464 s. Kapitola Pojetí pracovního práva a jeho funkce.

2. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: монографія. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 1999. 214 с.

3. Ротань В.Г., Зуб І. В., Стичинський Б. С. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. 16-те вид., доп. і перероб. Київ: А.С.К., 2016. 600 с.

Жушман Ілля Миколайович,
студент юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КЛЮЧОВІ ПОДІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНА-НАТО

Верховна Рада 8 травня 2017 року визначила вступ до НАТО метою зовнішньої політики України. Головним аспектом відносин з Альянсом є розширення меж співпраці з метою набуття членства у цій організації. В Альянсі

вказали, що співпраця НАТО з Україною є «важливою частиною вкладу НАТО в проектування стабільності в Євро-Атлантиці і за її межами». Тому питання взаємовідносин Україна-НАТО постає ключовим у закріпленні позицій України на міжнародному політичному рівні.

Дослідженість теми українськими вченими, юристами-міжнародниками, істориками є недостатньою, оскільки події перебувають у постійній динаміці та потребують аналізу підписаних документів, промов, подій у світовій спільноті. Серед останніх досліджень – «Україна у міжнародних відносинах. Цілі, інструменти, перспективи» Фонду ім. Фрідріха Еберта, деякі українські праці Є. Марчука, С. Речич, Л. Прокопенка, В. Корнілова, але датуються вони 2011-2012 роками. Щодо зарубіжних досліджень, то їх кількість є значно вищою. Починаючи з видань від Дослідницького центру НАТО, закінчуючи діяльністю впливових центрів досліджень Pew Research Center та East European Security Research Initiative, які є більш актуальними.

Відносини між Україною та НАТО почали розвиватися на початку 90-х років і з того моменту стали одним з найбільш вагомих партнерств Північно-атлантичного альянсу. Діалог і співпраця були початі після кінця Холодної Війни, коли нещодавно незалежна Україна приєдналася до Північної Ради Атлантичної Співпраці (1991) і Співпраці заради миру (1994). Співпраця поглибилась через якийсь час і Україна почала активно взаємодіяти, вносячи вклад в дії і місії НАТО. Пріоритетним аспектом співпраці є усебічне реформування в секторі безпеки і захисту, який життєво важливий для українського демократичного розвитку і для зміцнення оборонного потенціалу. Допомога Україні в реалізації цілей оборонної реформи є важливою, оскільки доповнює роботу, що проводиться спільною робочою групою з питань оборонної реформи та процесу планування та огляду з військовим досвідом. Важлива частина практичного військово-військового співробітництва здійснюється у рамках Військового комітету з робочим планом України, використовуючи навчальні, допоміжні та консультативні заходи, які НАТО пропонує країнам-партнерам. Всі ці заходи спрямовані на покращення сумісності та зміцнення оперативних можливостей збройних сил України, а також значне сприяння проведенню оборонної реформи.

Основним документом залишається Хартія 1997 року про особливе партнерство, яка лежить в основі відносин Україна-НАТО. Комісія Україна-НАТО (КУН) керує спільною діяльністю та надає умови для консультацій між союзниками та Україною з питань безпеки, що становлять спільний інтерес. КУН може зустрічатися на різних рівнях, включаючи глави держав та урядів, міністрів закордонних справ або оборони, послів та різних форматів робочого рівня.

Декларація про доповнення до Хартії, підписана у 2009 році, надала КУК головну роль у поглибленні політичного діалогу та співпраці для підтримки реформ в Україні. Головним інструментом підтримки цього процесу є Річна національна програма (РНП), яка відображає цілі національної реформи в Україні та щорічні плани імплементації. РНП складається з п'яти глав, присвячених: політичним та економічним питанням; оборонним та військо-

вим питанням; ресурсам; питанням безпеки; юридичним питанням [1]. Союзники оцінюють прогрес у рамках РНП щорічно. Відповідальність за реалізацію покладається перш за все на Україну і координується службою Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, яка також очолює Комісію з співпраці України з НАТО. Через процес РНП союзники спонукають Україну активно впроваджувати процес реформ для зміцнення демократії, верховенства права, прав людини та ринкової економіки.

Якщо проаналізувати події у відносинах Україна-НАТО, то найбільш вагомими були ті, які надавали Україні певне членство або можливість взяти участь у кооперації «на рівних»:

1991 рік: відразу після досягнення незалежності з розпадом Радянського Союзу Україна приєднується до Ради Північноатлантичного співробітництва.

1994 рік: Україна приєднується до Партнерства заради миру (ПЗМ), ставши першою зі Співдружності Незалежних Держав, яка зробила це.

1998 рік: створена Спільна робоча група Україна-НАТО з питань оборонної реформи.

Травень 2002 року: Президент Леонід Кучма оголошує мету України щодо майбутнього членства в НАТО. На засіданні КУН у Рейк'явіку, Ісландія, міністри закордонних справ підкреслюють своє бажання перевести відносини на якісно новий рівень.

Квітень 2008: На Бухарестському саміті лідери країн Альянсу погоджуються, що Україна стане членом НАТО в майбутньому.

Листопад 2012 року: НАТО ініціює програму підвищення оборонної освіти (DEEP) з Україною у відповідь на запит міністра оборони України.

Квітень 2014: міністри закордонних справ країн СНД зустрічаються в Брюсселі. У спільній заяві вони об'єднуються у засудженні військового втручання Росії в Україну, заявивши, що не визнають незаконну анексію Криму Росією та закликають Росію її скасувати.

9-10 липня 2017 року: Північноатлантична рада відвідує Україну, щоб відзначити 20-річчя відокремленого партнерства між НАТО та Україною. Посли НАТО беруть участь у засіданні КУН, який проходить під керівництвом Президента Порошенка. Під час дводенного візиту Генеральний секретар має двосторонні зустрічі з Президентом, Прем'єр-міністром та іншими вищими посадовими особами. Він також звертається до українського парламенту, де підкреслює, що Україна є суверенною нацією і має право самостійно обирати власні схеми безпеки. Генеральний секретар знову підтверджує тверду підтримку НАТО суверенітету та територіальної цілісності України і закликає Росію вивести свої тисячі солдатів з Східної України та припинити підтримку бойовиків з командуванням та управлінням та військової техніки [2].

Ставлення жителів України до питання вступу України до НАТО є важливим для комплексного аналізу впливу подій на населення. За даними опитування, частка прихильників вступу України до НАТО переважає над часткою противників: якби референдум щодо вступу України до НАТО проводився у вересні 2017 року, й у голосуванні взяли участь усі ті, хто визначився зі

своїм вибором, явка становила би близько 72%, а голоси учасників розділилися б таким чином: 62% – за вступ України до НАТО, 38% – проти [3]. Тобто питання співпраці та вступу до НАТО є актуальним для значної кількості українців, що показує важливість розвитку цих відносин та підтримці курсу на Україні на НАТО.

Таким чином, євроінтеграційний курс для України повинен обов'язково розглядатися поряд зі стратегічним партнерством з НАТО, оскільки доповнює процес реформування та державних перетворень у системі імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та впровадження Програми діяльності Кабінету Міністрів України, важливими реформами військового сектору, у тому числі Збройних Сил України. У системі це дасть змогу зробити процес інтеграції України в спільноту Європейського Союзу та НАТО комплексним і всеохоплюючим.

1. Особливе партнерство України з НАТО. Міністерство закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/nato>.

2. Relations with Ukraine. North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_37750.htm.

3. Геополітичні орієнтації жителів України. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=720&page=1>.

Катрич Дар'я Костянтинівна,
ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ УКРАЇНИ З НАТО

Співробітництво Національної поліції з правоохоронними структурами та аналогічними правоохоронними формуваннями іноземних держав відіграє важливу роль у досягненні її основної мети – служіння суспільству шляхом охорони прав і свобод людей, а також впливає на його розвиток та організаційно-штатну розбудову. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Національну поліцію» вона у своїй діяльності взаємодіє з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями на підставі міжнародних договорів, а також установчих актів та правил міжнародних організацій, членом яких є Україна [1]. Для організації заходів з міжнародного співробітництва у складі Національної поліції створено Департамент Інтерполу та Європолу, який є самостійним структурним підрозділом апарату Національної поліції України, який забезпечує представництво України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол та Європейському поліцейському офісі (Європол), а також повноважень Національної поліції як Національного центра-

льного бюро Інтерполу та Національного контактного пункту Європолу в Україні [2]. Однією з основних міжнародних організацій, з якими співпрацює Україна в умовах сьогодення, є НАТО (Північноатлантичний Альянс).

З метою забезпечення виконання пріоритетних завдань співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору, на виконання рішень, прийнятих під час засідання Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав та урядів, було підписано Указ Президента України від 08.04.2017 № 103\2017 «Про затвердження річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік». Згідно з цим документом пріоритетними завданнями Національної поліції на поточний рік є:

- створити мережу ситуаційних центрів у Головних управліннях Національної поліції України в областях та місті Києві;

- доукомплектувати підрозділи патрульної поліції та забезпечити навчання і підвищення кваліфікації патрульних поліцейських;

- започаткувати роботу підрозділів дорожньо-патрульної служби Національної поліції України на трасах міжнародного та національного значення;

- сформувати високопрофесійні територіальні спеціальні підрозділи для оперативного реагування «КОРД» (Корпус оперативно-раптових дій);

- впровадити фіксацію адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі, створити автоматичну інформаційну систему обробки даних про правопорушення;

- реформувати відділ дільничних офіцерів Національної поліції України;

- завершити створення єдиної автоматизованої мережі контактних центрів «102»;

- реформувати відповідно до європейських стандартів ізолятори тимчасового тримання, зокрема шляхом упровадження інтегрованої інформаційно-довідкової системи «Custody records», для контролю за всіма діями працівників поліції, вчиненими стосовно або за участю затриманих, з метою виключення порушення їх конституційних прав;

- реформувати підрозділи Національної поліції, зокрема шляхом створення служби детективів;

- впровадити систему цифрового транкінгового радіозв'язку DIMETRA IP стандарту TETRA;

- запровадити спільну підготовку підрозділів Національної поліції України та інших правоохоронних органів;

- забезпечити вивчення англійської мови працівниками Національної поліції України;

- здійснити першочергове забезпечення підрозділів Національної поліції України з вертикальною системою підпорядкування сучасними комплексами інформаційно-телекомунікаційних мереж, зокрема з використанням можливостей трастових фондів НАТО та із залученням міжнародної допомоги;

- продовжити модернізацію матеріально-технічної бази підрозділів Національної поліції України;

- створити ефективну систему запобігання і протидії корупції у Національній поліції України [3].

Поступове виконання цих завдань завершить формування Національної поліції як органу, призначеного для забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, діяльність якого буде базуватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості і прозорості, політичної нейтральності, безперервності, а також взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Формування в Україні правоохоронного органу європейського типу прискорить можливість вступу України до ЄС, а також набуття членства в Альянсі, що є беззаперечним і безальтернативним, враховуючи сьогоденішню необхідність подолання військової агресії і терористичної загрози.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. URL: <http://interpol.np.gov.ua/?pa>.

3. Про затвердження річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік: Указ Президента України від 08.04.2017 № 103/2017.

Лавренко П.Є.,
слухач Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КІБЕРПОЛІЦІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ ТА США

Удосконалення інформаційних технологій в усьому світі набагато спростило повсякденне життя людей. Але разом з тим і з'явилися нові загрози в кіберпросторі. Анонімність мережі Інтернет, швидкість передачі даних та простота їх використання – тобто те, що є основними причинами технологічного буму і проникнення мережі Інтернет в усі сфери життя – одночасно дозволило використовувати ці переваги для вчинення злочинних діянь. Інформаційні технології впроваджуються і розвиваються набагато швидше, ніж правоохоронні органи можуть реагувати на це зростання. А тому виникає нагальна потреба в законодавчому регулюванні діяльності органів кіберполіції в державах світу. Нижче описано особливості діяльності кіберполіції в країнах-учасницях ЄС та США.

З моменту зародження цивілізації виникло й таке негативне явище, як злочинність. Поява злочинності пов'язана з нормативно-правовою заборонаю вчинення злочинів. У сучасному світі одним із найпоширеніших видів злочинності є злочини у сфері інформаційних технологій, що має назву кіберзлочинність.

Праобразом сучасних комп'ютерів вважається механічна машина Чарльза Беббіджа, створена у 1822 році. У той час основним завданням Беббіджа було створення машини, здатної обчислювати математичні задачі.

7 квітня 1953 року компанія IBM представила модель 701, перший у світі серійний електронний комп'ютер. Пізніше, в 1981 році, IBM представила персональний комп'ютер під назвою IBM PC. Комп'ютер мав кодову назву, але іноді його називали Acorn, мав процесор 8088, 16 КБ пам'яті, яку можна було розширити до 256 КБ, при цьому використовувалася ОС MS-DOS [4]. Саме з виникненням «персонального комп'ютера» (далі – ПК) у сучасному його розумінні й почала з'являтися кіберзлочинність.

Новітні інформаційні технології дали поштовх не тільки прогресу суспільства, а й стимулювали виникнення і розвиток невідомих раніше негативних процесів, одним з яких є поява нових форм злочинності. Так, наприклад, революція в галузі електроніки/техніки надала злочинцям, їх угрупованням і суспільним групам широкі можливості в плані доступу до нових технічних засобів, які дозволяють їм незаконно привласнювати значні кошти, легалізувати величезні доходи, отримані злочинним шляхом, ухилятися від оподаткування та проводити комплексні заходи з підготовки, вчинення і маскування різних видів злочинів [8, п. 9].

Кіберзлочинність можна визначити як злочини, вчинені в мережі інтернет з використанням комп'ютера в ролі знаряддя злочину, зараження інших систем вірусними програмами тощо. Важко класифікувати комп'ютерні злочини в цілому на окремі групи, оскільки щоденно їх виникає значна кількість.

Кіберзлочинці можуть використовувати комп'ютерні технології для доступу до особистої інформації, комерційних або державних секретів, використання Інтернету з метою експлуатації або в зловмисних цілях. Злочинці також використовують комп'ютери для зв'язку і зберігання документів або даних. Злочинців, які скоюють зазначені незаконні дії, часто називають хакерами.

При кіберзлочинності комп'ютер може виступати у ролі:

- мети – атаки на комп'ютери (наприклад, поширення вірусів);
- зброї – для здійснення шахрайства;
- електронного помічника – для зберігання незаконної або вкраденої інформації тощо.

Існує багато інструментів й методів проведення кіберзлочинності, в тому числі електронні листи шахраїв, фішинг – вид інтернет-шахрайства з використанням соціальної інженерії для отримання доступу до конфіденційної інформації користувачів – логінів і паролів, підроблені веб-сайти, карти скімінгу пристроїв – вид шахрайства з банківськими картами, комп'ютерних вірусів тощо. У більшості випадків ви можете бути в безпеці від кіберзлочинності, будучи проінформовані про тип загроз, використовуючи спеціальне програмне забезпечення, наприклад антивірусні програми.

Завдяки Інтернету комп'ютерна кримінальна епідемія стрімко розвивається. За оцінками Інтерполу, швидкість зростання рівня злочинності в глобальній комп'ютерній мережі є найбільшою, порівняно з іншими видами злочинів, серед яких торгівля наркотиками та зброєю. За оцінкою голови зовнішньополітичного відомства Великої Британії В. Хейга, глобальна шкода від кіберзлочинів становить понад трильйон доларів США на рік. За даними опитування, проведеного компанією Symantec, майже дві третини користува-

чів Інтернету хоча б одноразово ставали жертвами кібернетичного злочину [10, с. 3-4].

Злочини у сфері інформаційних технологій дуже часто є міжнародними, тобто злочинці діють в одній державі, а їх жертви знаходяться в іншій. Тому для боротьби з такими злочинами особливе значення має міжнародне співробітництво. 23 листопада 2001 р. в м. Будапешті Радою Європи було укладено Міжнародну конвенцію про кіберзлочинність ETS №185, до якої у 2005 році приєдналася Україна [9].

Відповідно до Конвенції кожна держава-учасниця зобов'язана створити необхідні правові умови для надання таких прав і обов'язків компетентним органам по боротьбі з кіберзлочинністю: виїмка комп'ютерної системи, її частини або носіїв; виготовлення та конфіскація копій комп'ютерних даних; забезпечення цілісності і збереження комп'ютерних даних, що стосуються справи; знищення або блокування комп'ютерних даних, що знаходяться в комп'ютерній системі, та ін.

З метою забезпечення ефективної протидії таким негативним проявам більшість розвинутих держав світу побудували свою політику в правоохоронній сфері шляхом створення окремих відомств чи служб, що спеціалізуються на протидії міжнародній кіберзлочинності (США – Federal Bureau of Investigation, Великобританія – National Crime Agency, Китай – People's Police, Японія – National Police Agency, Франція – Office central de lutte contre la criminalite liee aux technologies de l'information et de la communication тощо) [7, с. 88].

Як вже наголошувалося, кіберзлочинність нині є найбільш гострою проблемою для всіх країн, оскільки носить міжнародний характер, а тому у всьому світі створюються національні агенції, комітети, служби тощо протидії кіберзлочинності. Так, у США боротьбою із кіберзлочинністю займається Federal Bureau of Investigation, у Великобританії – National Crime Agency, у Китаї – спеціально створене бюро Cyber Security and Technology Crime Bureau, у Франції – Office central de lutte contre la criminalite liee aux technologies de l'information et de la communication.

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) також активно займається питанням протидії кіберзлочинності. Створено Об'єднаний центр передових технологій з кібероборони – Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. 28 жовтня 2008 Північноатлантична рада надала Об'єднаному центру акредитацію при НАТО та статус Міжнародної військової організації. Центр проводить дослідження і навчання в сфері кіберзахисту. У січні 2013 р. в Гаазі, Нідерланди, почав роботу Європейський центр по боротьбі з кіберзлочинністю [2]. В Україні також планується відкрити Об'єднаний центр передових технологій з кібероборони при НАТО за підтримки фахівців НАТО і консультантів турецької компанії HAVELSAN [6].

У Великобританії створено регіональні поліцейські кіберпідрозділи The Police Central e-crime Unit. Управління з податкових та митних зборів Її Величності (HMRC) створило нову команду по боротьбі з кіберзлочинністю [5]. Національне агентство протидії злочинності Великобританії наголошує на тому, що

кіберзлочинність нині перевершила всі інші форми злочинності в Сполученому Королівстві. За оцінкою агентства від 7 липня 2016 року кібершахрайство складає 36% із загальної злочинності, а комп'ютерне зловживання – 17%. Тому наголошується на необхідності удосконалення правоохоронних органів і зміцнення ділового партнерства по боротьбі з кіберзлочинністю [1].

Визнаючи кіберзлочинність як проблему, що постійно зростає, ФБР в США створили кібер-відділи – Cyber Division, в результаті чого спеціально навчені кібер-команди тепер працюють в штаб-квартирі ФБР і в кожному з 56 відділень Бюро з розслідування кіберзлочинів, в тому числі комп'ютерних вторгнень, крадіжок інтелектуальної власності, персональних даних, дитячої порнографії та шахрайства. ФБР стверджує, що місія таких кібер-відділів полягає в тому, щоб: 1) реагувати, координувати, контролювати кіберрозслідування злочинів, пов'язаних з Інтернетом, комп'ютерних мереж і систем, зокрема загроз, пов'язаних з терористичними організаціями, іноземними урядами, і/або організованою злочинністю; 2) створювати і підтримувати державні/приватні об'єднання з використанням спеціальної освіти і професійної підготовки, щоб максимально протидіяти тероризму, контррозвідки, і з боку правоохоронних органів з кіберзлочинністю; та 3) запроваджувати і використовувати новітні технології у боротьбі із кіберзлочинністю [3].

Для оптимізації оперативного співробітництва між усіма державними органами і поліпшення координації заходів щодо захисту та реагування на злочини в кіберпросторі, в ФРН створено декілька відомств протидії кіберзлочинності: Національний центр захисту від кіберзлочинності (National Cyber Response Centre). Він звітує перед Федеральним відомством інформаційної безпеки (BSI) і безпосередньо співпрацює з самим відомством та Федеральним управлінням цивільного захисту та допомоги при стихійних лихах. Діяльність таких органів закріплено в Стратегії інформаційної безпеки ФРН, що була прийнята у 2011 році [12].

Протягом минулого року в Європі проводилася масштабна міжнародна операція з виявлення та затримання злочинців («дропів»), які допомагають кібершахраям відмивати і знімати готівку, що були вкрадені з рахунків юридичних та фізичних осіб через мережу Інтернет.

Операцію було організовано в рамках кампанії ЕММА (European Money Mule Action), організатором якої є Європейський центр по боротьбі з кіберзлочинністю (European Cyber Crime Centre (ЕСЗ)). Таку ініціативу підтримали Європол, Агентство ЄС, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів ЄС (Євроюст), та Європейська банківська федерація.

Для виконання основної мети кампанії – боротьби зі збільшенням кількості «дропів» – було створено ефективне транскордонне співробітництво між правоохоронним і банківським сектором. Зокрема, до міжнародної операції приєдналися правоохоронні, судові органи і банківські установи з 14 країн ЄС, України, Молдови, Сполучених Штатів Америки, а також Федеральне бюро розслідувань (ФБР) і Секретна служба США.

Результатом операції стала ідентифікація по всій Європі 580 «дропів», збиток від злочинної діяльності яких склав 23 млн. євро. Національними пра-

воохоронними органами в ході операції було опитано 380 підозрюваних; за посередництво у відмиванні грошей заарештовано 178 осіб. Співробітники Департаменту кіберполіції України відзвітували про проведені слідчі (розшукові) дії на території України під час фінального засідання в Гаазі. Співпраця правоохоронців і банкірів виявилася настільки успішною, що тепер в планах ЕСЗ – створити основу для постійної спільної роботи фахівців обох сегментів.

Наступним етапом кампанії ЕММА стане розповсюдження інформації про те, як не стати «дропом» випадково, адже, як показує практика, багато осіб допомагають шахраям відмивати і переводити вкрадені через мережу Інтернет кошти, не усвідомлюючи, що за це передбачено кримінальну відповідальність. Злочинці вербують необачних громадян, обіцяючи швидкий і легкий заробіток: «дроп» пропонують здійснювати певні транзакції, отримуючи за це відсоток від перерахованих сум. Насправді відкриваються рахунки, на які надходять кошти, отримані незаконним шляхом (в тому числі у результаті фішингу та вішингу – видів шахрайства у сфері електронних платежів і карткових розрахунків з використанням методів соціальної інженерії), а потім невеликими сумами переводять ці кошти на рахунки злочинців. За даними ЕСЗ, більше 90% шахрайських грошових переказів пов'язані з кіберзлочинністю.

Співпраця України з Європейським центром із боротьби з кіберзлочинністю не обмежилася участю правоохоронців в операції ЕММА. Протягом 2016 року відбулися три робочі зустрічі Групи радників з фінансових питань Правління ЕСЗ. Під час однієї із зустрічей українська сторона представила європейським партнерам концепцію Національної програми сприяння безпеці електронних платежів і карткових розрахунків Safe Card, яка зараз реалізується в Україні Асоціацією ЄМА (Українська міжбанківська асоціація членів платіжних систем «ЄМА») за підтримки Державного департаменту США.

Також у жовтні 2016 року Україна приєдналася до глобальної освітньої програми протидії шахрайству з використанням шкідливого ПО на мобільних пристроях Europe Mobile Malware Awareness Campaign. Зараз триває робота зі створення української версії сервісу www.nomogransom.org, який покликаний допомогти жертвам кібервимагань [11].

Кіберзлочинність набуває все більш розповсюдженого характеру в усіх країнах світу, у тому числі й в Україні. А тому, задля можливості виявляти і розслідувати факти кіберзлочинності, правоохоронні органи потребують кваліфікованих фахівців і дослідників, наприклад комп'ютерних судово-медичних експертів, спеціально навчених працівників органів прокуратури з питань протидії кіберзлочинності, а також удосконалення Департаменту кіберполіції України та підвищення кваліфікації співробітників.

В першу чергу необхідним є подальше розроблення міжнародного законодавства, що закріплює та регулює статус і діяльність спеціально створених органів боротьби із кіберзлочинністю, а також міжнародна консолідація таких органів.

1. Cybercrime Overtakes Traditional Crime in UK. URL: <https://krebsonsecurity.com/2016/07/cybercrime-overtakes-traditional-crime-in-uk>.
2. European Cybercrime Centre (EC3) at Europol. URL:

<https://www.europol.europa.eu/ec3>.

3. URL: <https://fbiretired.com/skillset/fbi-cyber-crime>.
4. Margaret Gold, April 27, 2012. URL: <http://overtheair.org/blog/2012/04/when-was-the-first-computer-invented>.
5. Minister for the Cabinet Office and Paymaster General: Progress on the UK Cyber Security Strategy: Protecting and Promoting the UK in a Digital World. URL: http://www.cabinetoffice.gov.uk/sites/default/files/resources/WMS_Cyber_Strategy_3-Dec-12_3.pdf.
6. В Україні появится центр НАТО по кибербезопасности. URL: <http://vesti-ukr.com/politika/233144-v-ukraine-pojavitsja-tsentr-nato-po-kiberbezopasnosti>.
7. Демедюк С. В. Кіберполіція України. *Наше право*. 2015. № 6. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_6_15.
8. Доповідь генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй «Вплив організованої злочинної діяльності на суспільство в цілому». *Матер. Комісії ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя*. Відень, 13–23 квіт., E / CN. 15/1993/3.
9. Конвенція про кіберзлочинність. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
10. Орлов Ю. Ю. Реалізація вимог Міжнародної конвенції про кіберзлочинність у законодавстві України. *Бібліогр.*, 7 назв.
11. Отмывание средств, украденных мошенниками в Интернете: как случайно не стать участником преступной схемы. URL: <https://ema.com.ua/money-funds-stolen-by-fraudsters-on-the-internet>.
12. Стратегія інформаційної безпеки ФРН, 2011 р. URL: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/Publications/Cyber_Security_Strategy_for_Germany.pdf?__blob=publicationFile.

Чепеляк Карина Валеріївна,
курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Поливанюк В.Д.
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З НАТО ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ КРОК ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Актуальність даної теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку в Україні поширюється тенденція широкого розгляду проблем стосовно євроатлантичної інтеграції, що є результатом створення цілої мережі спеціалізованих державних інституцій, які покликані досліджувати євроінтеграційні процеси. Висвітлення цієї теми у засобах масової інформації не дає змогу повно охопити аспект євроінтеграційних проблем, котрі в багатьох випадках розглядаються безсистемно. В результаті цього це негативно позначається у зовнішньополітичній стратегії нашої держави.

Незаперечним є той факт, що українське суспільство проходило досить складний шлях у трансформаціях своїх поглядів у питаннях НАТО і ЄС, починаючи з їх несприйняття у 1990-х рр. і завершуючи усвідомленням біль-

шою частиною суспільства корисності такого членства, що у подальшому дасть змогу реалізувати національні інтереси.

Слід зазначити, що безпека у поєднанні зі свободою є головними цінностями сучасності. Це ті основоположні цінності, які перебувають під захистом різних глобальних союзів, таких як економічні, політичні, а також культурні, адже вони виступають неодмінною складовою та умовою їх функціонування.

За досить великий проміжок часу вітчизняний досвід знайомить нас із цілим масивом глибоких праць, котрі були присвячені саме європейській співпраці України та, певною мірою, внутрішнім процесам таких організацій.

Слід відзначити роботи таких науковців, як П. Буряк, В. Копійка, Я. Малик, В. Манджола, В. Мунтіян, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, В. Терешко, І. Тодоров та інших.

Розглядаючи даний аспект на території нашої держави, можна сказати, що цим питанням займаються велика кількість інститутів та дослідницьких центрів, серед яких прийнято виділяти: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України, Національний інститут стратегічних досліджень.

Україна за своїм геополітичним положенням, традиціями і ментальністю народу є носієм західноєвропейської і східноєвропейської культур. Тому євроатлантичний і євразійський курси розглядаються не як альтернативні напрями зовнішньої політики нашої держави, а як двоєдиний процес, в основі якого покладені власні національні інтереси [1, с. 18].

Головною метою співпраці України з європейськими країнами є, перш за все, високий рівень технологій. Адже після модернізації таких процесів вітчизняні виробники зможуть конкурувати безпосередньо на світовому ринку.

Активної діяльності в напрямі реальної євроатлантичної інтеграції України вимагає і загальна тенденція глобалізації сучасного світового політичного процесу. Неподільність національної, регіональної та глобальної безпеки набуває реального втілення. Залишатися поза межами цього процесу ми не тільки не можемо, а й не маємо права, бо безпека в євроатлантичному регіоні значно залежить від стабільності та надійності національної безпеки України.

Тривалий час у науковому дискурсі та й в інституційному плані інтеграція України з ЄС і НАТО сприймалися в єдиному комплексі – як взаємопов'язані чи ледь не тотожні кроки зовнішньої політики в західному напрямку – і небезпідставно. Так, до сфери відання Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції входило забезпечення участі України в міжнародних інтеграційних процесах, пов'язаних із діяльністю Європейського Союзу (ЄС), Світової організації торгівлі (СОТ), Організації Північноатлантичного договору (НАТО) [2].

Подібне сприйняття викликане очевидною кореляцією між тими цінностями, на значимості котрих ми наголосили вище, котрі лежать в основі двох союзів: головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верхо-

венства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні [3].

Європейський Союз «заснований на цінностях поваги людського достоїнства, свободи, демократії, рівності, правової держави й дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншостей. Ці цінності є загальними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю й рівністю жінок і чоловіків» [4].

Отже, підсумовуючи, можна дійти висновку, що НАТО для України є стандартом демократії, соціального захисту, рівня життя, а найголовніше – прав людини. Можна констатувати також, що курс на інтеграцію і вступ до НАТО повністю відповідає національним інтересам України. Проте однією з важливих умов є продовження політичних та соціальних реформ, що у майбутньому приведуть до досягнення європейських стандартів життя країни.

1. Власенко А. Многовекторность как неизбежность. *Власть денег*. 2005. № 5. С. 18.

2. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання: Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. С. 533.

3. Північноатлантичний договір від 2 квітня 1949 / Організація Північноатлантичного договору. 24.08.2009. URL: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm.

4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union / EUR-lex. Access to European law. URL: http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c382f65d-618a-4c72-9135-1e68087499fa.0006.02/DOC_1&format=PDF.

Штирхунова А.Д.,

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Поливанюк В.Д.
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Співпраця з реформування галузі безпеки і оборони є надзвичайно важливою для поточної трансформації позиції України в сфері безпеки та залишається невід'ємним елементом її переходу до демократії. Після отримання незалежності в 1991 році та успадкування значної частини збройних сил Радянського Союзу, Україна перебуває у процесі створення і подальшого реформування своїх збройних сил та інших елементів структур безпеки з метою приведення їх у відповідність до нових вимог клімату безпеки, умов демократії та наявних ресурсів.

Україна звернулася до НАТО по допомогу в перетворенні великих збройних сил, створених на основі призову, на менші, професійні, більш

мобільні збройні сили, здатні задовольнити потреби безпеки країни та брати активну участь у забезпеченні європейської стабільності і безпеки. У цьому контексті пріоритетом НАТО є посилення демократичного цивільного контролю над українськими збройними силами і поліпшення їхньої оперативної сумісності зі збройними силами НАТО. Визнаючи важливість цього процесу, НАТО розширює практичну допомогу зі здійснення реформ у галузі безпеки і оборони.

Спільна робоча група з оборонної реформи Україна-НАТО (JWGDR) є головним центром співпраці з реформування галузі безпеки і оборони. Вона була створена в 1998 році під егідою Комісії Україна-НАТО для підтримки ініціатив у сферах відносин між цивільними і військовими, демократичного контролю над збройними силами, оборонного планування, політики, стратегії і концепцій національної безпеки. Усі країни – члени НАТО і Україна беруть участь у щорічних засіданнях Спільної робочої групи на вищому рівні під спільним головуванням помічника Генерального секретаря НАТО з оборонної політики і планування та заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України, на яких збираються високопоставлені офіційні особи з країн – членів НАТО і України.

Раз на рік JWGDR організовує неформальні консультації високого рівня з оборонної реформи і оборонної політики, в яких беруть участь міністри оборони України і держав НАТО, а також провідні експерти з питань безпеки і оборони. Спільна робоча група з оборонної реформи дає Україні можливість скористатись досвідом і знаннями країн – членів НАТО і слугує каналом надання допомоги. Вона також є інституційною основою для співпраці з міністерствами і відомствами, які беруть участь у впровадженні реформи в галузі безпеки і оборони України.

До головних аспектів співпраці увійшли допомога Україні з розробки нової концепції безпеки і військової доктрини, а також допомога в оборонному плануванні і складанні бюджету; скороченні збройних сил і конверсії; створенні сил швидкого реагування та професіоналізації збройних сил. Спільна робоча група з оборонної реформи започаткувала ряд ініціатив, спрямованих на підтримку трансформації галузі безпеки в Україні, зокрема застосування Процесу планування і оцінки збройних сил в рамках ПЗМ (PARP) на підтримку реформ в окремих секторах галузі безпеки України; надання допомоги у керуванні процесом оборонного перегляду; організацію круглих столів з Парламентом (Верховною Радою) України за участю експертів з НАТО та представників Парламентської асамблеї НАТО з тематики, присвяченої законодавчій програмі українського Парламенту; підтримку зусиль з посилення ролі цивільного персоналу в Міністерстві оборони та створення ефективної оборонної організації; організацію зустрічей з гармонізації двосторонньої допомоги Україні та різноманітних форм співпраці з українською Прикордонною службою, Міністерством внутрішніх справ і Міністерством з надзвичайних ситуацій.

Отже, її діяльність не обмежується збройними силами або Міністерством оборони. Вона спрямована на підтримку реформ в усіх

інституціях галузі безпеки. Реформувати галузь безпеки і оборони Україні допомагає також участь у Партнерстві заради миру і Процесі планування та оцінки збройних сил в рамках ПЗМ, які дають можливість розробити спільні цілі розбудови таких структур і засобів збройних сил, які допомогли б Україні досягти оперативної сумісності з Альянсом. Участь України в інших заходах ПЗМ у рамках її Індивідуальної програми партнерства залишається стабільною і очікується, що в 2005 році вона візьме участь у 400 заходах, зокрема в мовній підготовці, військових навчаннях і опрацюванні оперативних концепцій.

Надзвичайно суттєва допомога у виконанні проектів з демілітаризації надається через Цільовий фонд ПЗМ, який дозволяє окремим країнам – членам Альянсу об'єднувати свої добровільні фінансові внески і таким чином посилювати колективний вплив на процес демілітаризації. Перший такий проект, за впровадження якого відповідає Агентство НАТО з технічного обслуговування і постачання (NAMSA), завершився утилізацією 400 тис. наземних мін і став першим кроком у ліквідації українських запасів майже семи мільйонів протипіхотних мін.

Провідною країною цього проекту була Канада, фінансову допомогу якій надали Угорщина, Польща і Нідерланди. Другий проект Цільового фонду ПЗМ, який полягає у знищенні 133 тис. тонн звичайних боєприпасів, 1,5 мільйона одиниць стрілецької зброї та інших озброєнь, розпочався у 2005 році. Перший трирічний етап проекту, розрахованого на 12 років, очолять Сполучені Штати. Це буде найбільший в історії проект такого типу в сфері демілітаризації.

1. Довідник НАТО. Brussels: Office of Information and Press, 2001. 608 p.
2. Воєнна доктрина України. *Народна армія*. 2004. 23 червня (№ 116). С. 3.
3. Ліпкевич С. Україна на шляху євроатлантичної військової інтеграції. *Схід (журнал)*. 2007.

Блок III
ПРОЕКТИ КОМАНД – УЧАСНИКІВ
III МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ

Романов Максим Юрійович,
Бургай Катерина Романівна,
Савіщенко Ангеліна Віталіївна;
Науковий керівник – Наливайко Лариса Романівна,
проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Актуальність теми дослідження. Система управління та державної влади загалом перебуває у стані постійного розвитку у зв'язку з активним розвитком та утвердженням демократичних європейських цінностей. Інтеграція України до Європейського Союзу набуває нового рівня, перетворюючись з формальних поправок на конкретний план глобальних змін. Громадський контроль як ефективний інструмент забезпечення громадсько-державної збалансованості умов суспільної життєдіяльності є необхідним елементом будь-якої демократичної системи управління.

У свою чергу, сутність громадського контролю є необхідним елементом, розуміння якого дозволить ефективно використовувати всі його можливості. У контексті забезпечення прозорості державного управління необхідно зазначити, що в юридичній літературі питання правового регулювання громадського контролю та громадської експертизи як його форми з метою втілення принципу транспарентності державного управління набуває актуальності.

Дослідження окремих теоретичних аспектів здійснення громадського контролю розробляли у своїх працях В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Бакуменко, Ю. Барабаш, А. Васіна, С. Вітвіцький, В. Гаращук, С. Денисюк, І. Жаровська, І. Сквірський, А. Крупник, С. Кушнір, С. Косінов, В. Латишева, В. Малиновський, Л. Наливайко, Т. Наливайко, С. Новіков,

Т. Панченко, Б. Паршин, В. Погорілко, О. Полтараков, Л. Рогатіна, С. Тимченко, В. Цветков, С. Шестак та інші. У сфері проблематики громадської експертизи почали відбуватися певні зрушення, що пов'язано з появою наукових робіт таких вчених, як: А. Балацька, В. Захарова, М. Лациба, О. Літвінов, О. Орловський, Е. Позняк, О. Сушко, О. Хмара, А. Черноусов, І. Шевченко та ін. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства європейського співтовариства вивчали зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких слід відмітити роботи Б. Авер'янова, О. Андрійка, Ю. Битяка, А. Вишневського, В. Колпакова, В. Тимощука, А. Цветкова.

Метою дослідження є комплексний аналіз формулювання реальних гарантій здійснення народом України своєї влади, зокрема дослідження сутності громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування й громадської експертизи як його форми, в умовах євроінтеграційних процесів та децентралізації влади.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку і послідовне вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- визначити сутність громадського контролю як передумови ефективної євроінтеграції України;
- проаналізувати правові засади організації та здійснення громадського контролю та їх вдосконалення як необхідність євроінтеграційних процесів;
- дослідити громадську експертизу як форму громадського контролю;
- здійснити порівняльно-правовий аналіз досвіду проведення громадської експертизи органів державної влади та місцевого самоврядування;
- розробити конкретні пропозиції у сфері здійснення громадського контролю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері громадського контролю за забезпеченням прав і свобод громадян в умовах сучасних євроінтеграційних процесів.

Предметом дослідження є механізми реалізації і перспективи розвитку громадського контролю діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, особливості його реалізації в сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження базується на використанні ряду загальнонаукових і спеціальних методів. Особливу роль відведено прийомам логічного методу для аналізу чинного законодавства та методу юридичного моделювання – для формулювання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в цій сфері суспільних відносин. Структурно-функціональний підхід використовується для вивчення функціональних залежностей елементів громадського контролю. Історичний метод дає можливість прослідити у хронологічній послідовності еволюцію науково-теоретичного розуміння громадського суспільства як основи діяльності громадського контролю. Інституційний метод дозволяє досліджувати основну категорію роботи – громадський контроль як інститут, за допомогою якого здійснюється політична діяльність громадянського суспільства, забезпечується його взаємозв'язок із державою. Аналіз правових засад і практики здійснення громадського контролю в Україні вимагав також застосування логічних прийомів

мів, методів соціологічного дослідження і правової статистики. У роботі також використовуються такі традиційні методи теоретичного і емпіричного дослідження, як абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, спостереження. За допомогою методу вторинного соціологічного аналізу автори аналізують результати соціологічних досліджень провідних вітчизняних наукових колективів, що вивчають становлення громадянського суспільства в Україні і механізми його впливу на державу.

Наукова новизна полягає в тому, що запропонована робота є комплексним загальнотеоретичним науковим дослідженням громадського контролю, механізмів його реалізації і перспектив розвитку в сучасному українському суспільстві. В ході дослідження отримано такі результати: сформульовано і науково обґрунтовано визначення поняття «*громадський контроль*» та «*громадська експертиза*»; теоретико-правову мотивацію досягнення консенсусних дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій щодо налагодження різновекторних контрольних функцій; визначення системи правових засад (чинні ієрархічно побудовані нормативно правові акти і проекти нових правових актів, зокрема проект закону України «Про громадський контроль» тощо) здійснення громадського контролю.

РОЗДІЛ 1

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У КОНЦЕПТІ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Громадський контроль як передумова ефективної євроінтеграції України

Необхідно звернути увагу, що в умовах адміністративної реформи існує потреба формулювання реальних гарантій здійснення народом України своєї влади, зокрема зміст громадського контролю повинен відображати новий характер взаємовідносин та потребує чіткого визначення цього поняття.

Сучасні тенденції розвитку демократичних країн характеризуються процесами децентралізації та деконцентрації публічної влади. Передача широкого кола повноважень щодо вирішення місцевих питань від центральної влади до місцевого самоврядування дозволяє демократичним країнам уникнути надмірної концентрації влади та перевантаження центрального уряду проблемами територіальних громад. Завдяки деконцентрації механізм управління сучасною державою сприяє подоланню відчуження особи від держави, зближенню останньої з громадянським суспільством [1, с. 88-89]. Як зазначає А. Панарін, немає нічого небезпечнішого за безконтрольну владу, що спирається не на закон, а на загрозу застосування насильства, й тому потрібний надійний демократичний контроль [2]. Так, Ф. Хайек вказує, що основною ідеєю демократичної теорії було обмеження державної влади волею народу, громадянського суспільства. Поступово сформувалися основні принципи, на підставі яких було розроблено техніку запобігання державному свавілля. Однак згодом усі ці принципи підмінив принцип контролю над державою з боку громадянського суспільства [3].

Для нашої країни багато років контрольний вектор з боку держави за життям людини був спрямований виключно «згори-вниз», проблема зворотного впливу залишається актуальною. Основна увага дослідників зосереджена на державному контролі й нагляді як його формі. При цьому суспільство розглядається лише як суб'єкт контролю. У цьому аспекті постає питання громадського контролю, який розглядають як невід'ємний елемент забезпечення законності і позитивно впливає на якість підготовки законів та інших нормативно-правових актів. Так, Д. Арабаджієв зазначає, що у демократичній державі існує державний контроль та контроль з боку громадськості, який передбачає, наділення народу правами здійснювати та реалізовувати контроль на законодавчому рівні [4, с. 13]. Його думку доповнює С. Шестак, який дотримується погляду щодо вживання терміна *громадський контроль* у випадках, коли йдеться про контроль одних цивільних суб'єктів над іншими [5, с. 39]. Причиною зацікавленості контролем, на нашу думку, є поступовий розвиток правосвідомості громадян України. Слід звернути увагу на дослідження соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Для з'ясування змісту громадського контролю необхідно проаналізувати сутність поняття *«контроль»*. Це слово означає перевірку чи спостереження з метою перевірки. Так, Т. Наливайко вважає контроль свідомою діяльністю соціального суб'єкта, якій притаманні пізнавальні, оцінювальні, регулятивні ознаки [6, с. 10]. Як елемент соціального регулювання, підкреслює О. Бельков, він покликаний розкривати зародження та існування негативних явищ і тенденцій у станах і функціонування тих чи інших соціальних структур. Сутність контролю полягає не у вирішенні протиріч, а у зборі інформації, яка свідчить про їхнє існування, розкриває причини та обумовлює необхідність реагування на них [7, с. 115]. Подібний підхід дозволяє уникати спрощеного розуміння цього складного соціального явища. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначається одразу декілька трактувань: *контроль* – 1) перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам; 2) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; 3) установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [8, с. 569]. Аналіз поняття *«контроль»* показав, що його рисою та головною функцією є перевірка, а відмінності полягають у суб'єктах, які її проводять, об'єктах, на які вона спрямована, меті її проведення.

Сьогодні в юридичній науці вчені та політичні діячі пропонують чимало трактувань поняття *«громадський контроль»*, що доводить актуальність, перспективність та необхідність подальшого його розвитку. Науковці переважно пропонують визначення поняття, зосереджуючи увагу на особливостях громадського контролю, зокрема великою мірою зводячи до вказівки на суб'єктів, що здійснюють контрольну діяльність. В юридичній енциклопедії надається визначення, сформульоване О. Андрійко: *громадський контроль* є одним із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами і є важливою формою реалізації демократії, і

способом залучення населення до управління суспільством та державою [9]. Цю точку зору поділяють А. Васіна, Л. Гордієнко, А. Мельник, О. Оболенський [10, с. 149]. За твердженням українського дослідника А. Крупника, громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань [11, с. 146-154]. Такий контроль є складовою системи публічного управління та чинником розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави. У свою чергу, О. Полтораков громадський контроль визначає як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ) [12]; С. Новіков розглядає його як інституційну систему, завдяки якій громадянське суспільство через певні свої структури отримує право і здатність спостерігати за перебігом, процедурами та результатами виборчого процесу, контролювати їх відповідність чинному законодавству та нормам міжнародного права, вимагати усунення виявлених порушень [13, с. 18]. Вітчизняний дослідник Л. Рогатіна розглядає громадський контроль в системі органів державної влади та місцевого самоврядування в двох значеннях. У вузькому сенсі громадський контроль означає контроль над діяльністю органів влади, здійснюваний громадянами та інституційними структурами громадянського суспільства з метою виявлення і припинення різних видів зловживання владою. У широкому сенсі громадський контроль є суспільним явищем, при якому громадянське суспільство бере участь у визначенні основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики держави, у вирішенні суспільно значимих питань на всіх рівнях та контролює процес здійснення [14].

Втім, на нашу думку, більш обґрунтованим є підхід учених, які розкривають природу громадського контролю виходячи з його сутнісних рис, мети, на реалізацію якої він спрямований (І. Дрейслер [15, с. 35], В. Беляев [16, с. 4]). Зазначений підхід використано у проекті Закону України «Про громадський контроль», що вносився на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України IV скликання І. Шаровим і А. Раханським [17].

Незважаючи на розгалужене нормативно-правове регулювання, на законодавчому рівні відсутнє нормативне визначення громадського контролю. Наприклад, у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами» згадується лише про демократичний цивільний контроль [18]. З метою створення ефективного механізму забезпечення умов для належної реалізації прав і свобод у цій сфері в науковій літературі висловлюється пропозиція щодо прийняття Закону «Про громадський контроль в Україні» [6; 19].

Опрацьований матеріал дозволив сформулювати визначення поняття **громадського контролю** як одного із видів соціального контролю, що здійснюється у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформацій-

них заходів з боку громадян та їх об'єднань в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави. Метою громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування є сприяння їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій реалізації та захисту прав, свобод, інтересів громадян.

Доцільним є висвітлення **ознак громадського контролю**, які виділяють у науковій літературі, зокрема: 1) громадський контроль є механізмом участі громадян в управлінні державними справами, що генерує інтереси і потреби всіх членів суспільства; 2) суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави; при цьому громадський контроль є основним засобом забезпечення балансу інтересів різних соціальних груп і попередження конфліктів їх інтересів; 3) є об'єктивним і невід'ємним повноваженням будь-якого суспільства і одним з основних його інститутів; у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням й узгодженням соціальних потреб та інтересів населення; 4) є набагато менш структурованим порівняно із державним чи міжнародним контролем, характерною є низька формалізація та нормативна регламентація; 5) виступає як форма соціальної активності громадян, не обумовлена діями влади; 6) рішення суб'єктів громадського контролю мають, як правило, рекомендаційний характер [20, с. 20]. До таких ознак Ю. Битяк відносить відсутність права втручатися в оперативну діяльність підконтрольних і право самостійно притягати винних до правової відповідальності. [21, с. 224]. У свою чергу, В. Малиновський вказує на такі ознаки: всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави; їх контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту; для громадського контролю характерною рисою є попередження порушень у сфері виконавчої влади за допомогою засобів суспільного впливу; базується виключно на правових засадах [22, с. 228].

Враховуючи позиції науковців, на нашу думку, до ознак громадського контролю доцільно віднести такі: 1) громадський контроль як вид соціального контролю є механізмом участі громадян та їх об'єднань у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що сприяє їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій реалізації та захисту прав, свобод, інтересів громадян; 2) всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, тому їх контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту; 3) здійснюється у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; 4) базується на використанні комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів; 5) рішення суб'єктів громадського контролю за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер; 6) будь-який суб'єкт контролю при виникненні достатніх підстав не зобов'язаний застосувати свої можливості.

У країнах Європейського Союзу громадський контроль розглядається

як основа демократії. Зокрема, Європейська хартія місцевого самоврядування встановлює, що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним із демократичних принципів, які поділяються усіма державами-членами Ради Європи [23]. Поряд із викладеним необхідно згадати і про Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи «Про місцеві громадські служби і права користувачів їхніх послуг» [24]. Як показує європейський досвід, розширення прав громадян на те, щоб відігравати роль у прийнятті рішень не лише через обраних представників, але й через різноманітні механізми, дозволяє враховувати думку та інтереси громадян у процесі формування політики та наближає громадян до демократичного процесу [25]. Лише за наявності громадянського суспільства держава покликана здійснювати упорядкування своїх відносин із населенням, взаємоконтроль, взаємообмеження державних і недержавних органів і рухів [26, с. 6]. Як зауважує Д. Сірик, участь громадських об'єднань в управлінні державними справами забезпечує такі характеристики органів влади, як публічність, відкритість, взаємодія з громадянським суспільством, орієнтація на суспільну підтримку, запобігання конфліктам тощо [27, с. 48].

На думку І. Жаровської, контроль з боку громадського суспільства передбачає: по-перше, встановлення меж для державних інституцій через контроль над виконанням їх повноважень; по-друге, можливість впливу суб'єктів влади (народу) на державно-владні інституції [28, с. 4]; по-третє, забезпечує легітимність державної влади шляхом зростання довіри до неї, оскільки громадськість переконується у відкритості й транспарентності самої влади [29, с. 14-15]. Саме органи державної влади повинні забезпечити можливість отримання достовірних знань громадянам, реалізовувати принцип транспарентності державної влади як інструмент забезпечення громадсько-державної збалансованості умов суспільної життєдіяльності.

На відміну від державного контролю усі суб'єкти громадського контролю є незалежними один від одного та самостійними у своїй діяльності [30, с. 89]. З цього приводу С. Вітвіцький наголошує, що будь-який суб'єкт контролю при виникненні достатніх підстав не зобов'язаний застосовувати свої можливості [30, с. 90]. У свою чергу, О. Сушинський вважає контроль елементом статусу прав та свобод людини, що є її правом, яке вона може реалізувати безпосередньо, через громадські організації, через органи місцевого самоврядування та органи державної влади, їх посадових осіб [31, с. 44]. Слід звернути увагу на дослідження соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Співпраця органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства є елементом політичної культури європейського зразка [32, с. 76].

Ефективність громадського контролю є недостатньо високою через низку причин об'єктивного і суб'єктивного характеру [28, с. 6]. З цього приводу О. Смоляр зазначає, що громадський контроль може бути ефективним за таких умов: а) суб'єктивна зацікавленість у здійсненні контролю; б) наявність у суб'єкта контролю відповідного рівня знань, внутрішньої організації, що забезпечує його здатність до здійснення цієї функції; в) можливість отримання

об'єктивної інформації про результати діяльності органів місцевого самоврядування та її об'єктивна оцінка [33, с. 94]. Громадська участь у формуванні та реалізації державної політики може вважатися ефективною лише тоді, коли озвучені громадянами проблеми починають розв'язуватися [34, с. 11]. Розвиток громадського контролю залежить від можливостей впливу на органи та посадових осіб державної влади [28, с. 5].

У практику державного управління впроваджено громадську експертизу. Теоретичну і практичну користь можна отримати з'ясуванням таких питань: чим відрізняються між собою терміни; як вони співвідносяться; яке з даних понять є головним, а яке – похідним [35, с. 3-4]. Так, громадська експертиза, виконуючи вужчу функцію, є формою громадського контролю.

Отже, в Україні громадський контроль є складовою державного управління та місцевого самоврядування, а також найважливішим чинником розвитку громадянського суспільства. Сьогодні попри значну кількість публікацій багато аспектів громадського контролю мають фрагментарний та дискусійний характер. Виконавча та законодавча гілки влади докладають зусиль щодо участі громадськості в процесах контролю за діяльністю органів державного управління, але на практиці дієвість їх виконання та застосування залишається низькою. Дотепер в Україні не прийнято спеціального закону, який би заклав правове підґрунтя для названого інституту. З огляду на це увага вітчизняних авторів має бути зосереджена, насамперед, навколо удосконалення вихідних правових засад інституту громадського контролю.

1.2. Правові засади організації і здійснення громадського контролю та їх вдосконалення як основа євроінтеграційних процесів

Ключовим елементом успішної євроінтеграції є внутрішні реформи: адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу, реформування інституцій, перехід до європейських стандартів, що забезпечить розвиток активності громадян нашої держави, її економічний розвиток і сприятиме поступовому зростанню добробуту, приведенню його до рівня, що склався в державах – членах Європейського Союзу.

Потреба у розбудові правових засад громадського контролю визначається не лише представниками громадськості, але і самою владою. Як приклад можна навести **Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації»** [36]. На думку О. Пухкал, позитивним моментом Стратегії є те, що серед її стратегічних пріоритетів окремо відзначається запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зокрема щодо запобігання та протидії корупції; встановлення максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству цих органів, забезпечення участі та посилення впливу інститутів громадянського суспільства на формування державної політики, прийняття управлінських рішень та їх реалізацію [37, с. 120]. На нашу думку, правовому акту не вистачає чіткої сформульованості щодо суб'єктів реалізації його положень на практиці, а також про відповідальність посадових і службових осіб. Основою вітчизняного законодавства є **Конституція**

України. У контексті прозорості державного управління необхідно акцентувати на вихідній точці (положенні Конституції України (ст. 3) – держава відповідає перед людиною за свою діяльність) для визначення такої конституційно-правової категорії, як громадський контроль. Якщо держава відповідає перед людиною, це означає, що людина може запитувати державу в особі уповноважених органів державної влади про їхню діяльність

До чинних законів України, які регулюють організацію та здійснення громадського контролю, належать: **«Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»** (статтею 9 передбачений обов'язок органів державної влади оприлюднювати проекти регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій; статтею 13 регулюються способи оприлюднення документів, підготовлених у процесі здійснення регуляторної діяльності) [38]; **«Про звернення громадян»** [39] (регулює практичну реалізацію громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів; забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення); **«Про громадські об'єднання»** [40] (статтею 21 визначено права зареєстрованих громадських об'єднань для здійснення своєї мети (цілей), проаналізувавши які можна стверджувати, що громадські об'єднання є потужною системою правових засобів громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування); **«Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»** [41] (ст. 21 визначає повноваження профспілок, їх об'єднань щодо захисту прав громадян на працю та здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю).

Об'єктивність громадського контролю забезпечують **Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади»** [42] та **«Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»** [43]. Правовою основою для проведення громадських експертиз є **Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»** (далі – Порядок) [44]. Це означає початок легалізації і становлення в Україні нової технології зворотного зв'язку влади із громадою, проте й досі її впровадження стикається із труднощами.

Заслуговує на увагу думка І. Сквірського, що у нашій державі все ще відсутнє цілісне розуміння сутності, призначення та змісту інституту громадського контролю. Вирішення ситуації, що склалася, має здійснюватися у теоретичному та практичному напрямках. У першому випадку необхідно приді-

лити увагу вивченню напрацювань зарубіжних авторів, присвячених питанням громадянського суспільства, форм та методів взаємодії інституцій останнього із суб'єктами публічної влади. У другому – проведення ґрунтовного аналізу правових засад інституту громадського контролю, які мають знайти свій подальший розвиток вже у спеціальних нормативних актах [45, с. 502]. Наразі спроба закріплення громадського контролю безпосередньо на рівні Закону зроблена народними депутатами А. Королевською та Ю. Солодом, які в травні 2015 р. внесли на розгляд Верховної Ради України **проект Закону України «Про громадський контроль»**, який було відкликано [46]. На думку ініціаторів, запропонований проекту закону дозволить: досягти прозорості, відкритості та публічності у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; підвищити ступінь довіри та ефективність їх діяльності; знизити випадки порушень Конституції України, законів України та інших нормативних актів органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами; посилити захист законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб; забезпечити проведення належної громадської експертизи рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. У листопаді 2015 р. за результатами проведення круглого столу з його обговорення та з урахуванням пропозицій громадських об'єднань законопроект було доопрацьовано.

Говорячи про передумови формування правової бази громадського контролю, необхідно згадати також і про міжнародні (європейські) зобов'язання нашої держави, які вона взяла на себе під час набуття членства у таких інституціях, як ООН, ОБСЄ тощо [45, с. 504]. Нині названими організаціями розроблено правила, рекомендації та стандарти, які стосуються організації та здійснення громадського контролю в окремих сферах суспільного життя та мають бути імplementовані у національне законодавство. Як основоположні документи варто назвати: Загальну декларацію прав людини [47], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [48], Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [49], тощо. Зазначені міжнародні документи містять положення, які надають приватним особам право на участь у масових зібраннях, право об'єднання тощо, свідчать про можливість, а подекуди й необхідність такого контролю [45, с. 504-505]. Не можна не згадати про євроінтеграційні плани, які знайшли своє закріплення, наприклад, у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [50]. На практиці дієвість їх виконання та застосування є низькою. Причинами цього є відсутність системного бачення ролі громадського контролю за процесом прийняття рішень і втіленням їх у життя, недосконалість механізмів реалізації форм взаємодії держави та суспільства в публічному управлінні [51].

Отже, майбутній вступ України до ЄС передбачає процес наближення національного законодавства до загальноприйнятих міжнародних норм і стандартів, який може стати невід'ємною частиною законотворчої діяльності

тільки за умов утвердження в українському суспільстві правової ідеології, заснованої на європейських цінностях. Однак чітка процедурна регламентація механізмів контролю є відсутньою, з огляду на це увага вітчизняних авторів має бути зосереджена сьогодні насамперед навколо удосконалення вихідних правових засад інституту громадського контролю.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКА ЕКСПЕРТИЗА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Громадська експертиза як форма громадського контролю: поняття, ознаки, методи, принципи, критерії

Становлення громадянського суспільства в Україні вимагає налагодження системи взаємодії його інститутів з органами державної влади та місцевого самоврядування. Природно, що в умовах незавершеності демократичних перетворень в Україні триває пошук нових форм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянським суспільством, мають місце різні спроби забезпечити сталий зворотній зв'язок між інститутами влади та громадянами. В таких об'єднаннях, як Європейський Союз, актуалізується необхідність прозорості та підзвітності влади, відповідно до цього з'являються намагання запровадити форми політичного представництва і участі в громадському житті, зокрема механізми громадської експертизи.

Також необхідно звернути увагу, що в юридичній науці відчувається відсутність сучасного науково-теоретичного підходу до визначення поняття *громадської експертизи*, що негативно впливає на формування відкритого суспільства.

В юридичній літературі акцентується, що протягом останніх років громадська експертиза діяльності органів влади набула актуальності та стала предметом особливої уваги [52, с. 29]. Інструментами механізму контролю є форми, методи (способи), види контролю, а також відповідні регламентовані процедури [52, с. 25]. Під формою громадського контролю пропонується розуміти, в загальному вигляді, зовнішнє вираження конкретних дій, скоєних суб'єктами контролю [53, с. 132]. Громадський контроль, на відміну від державного, може здійснюватися у будь-якій формі, яка не заборонена державою (за умови правомірності такої заборони), що пов'язано із різноманіттям функцій, виконуваних суб'єктами контролю. Як зазначає О. Забралова, суб'єктами громадського контролю в їхній діяльності можуть використовуватися такі його специфічні форми, як: громадські обговорення (публічні слухання); створення консультативних органів, проведення спільно з органами виконавчої влади конференцій та семінарів; проведення громадської експертизи та розробка проектів нормативно-правових актів, оцінка різних програм; моніторинг і реалізація прийнятих органами законодавчої влади та органами виконавчої влади рішень; звернення до органів державної влади [54,

с. 24]. У свою чергу, С. Зубарев виділяє такі форми громадського контролю та участі громадян у законотворчій діяльності, як громадська експертиза законопроектів, громадське (всенародне) обговорення законопроектів, народна законодавча ініціатива, звернення громадян до органів законодавчої (представницької) влади. На думку автора, громадська експертиза є однією з найбільш дієвих форм громадського контролю [55, с. 63-69]. З прийняттям Порядку з'явився новий інструмент участі громадян в управлінні справами на державному і місцевому рівнях – громадська експертиза, яка відіграє важливу роль у становленні та формуванні правової держави.

Для з'ясування змісту громадської експертизи необхідно проаналізувати сутність поняття *експертиза*. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» експертиза визначається як розгляд, дослідження якої-небудь справи, певного питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу [56, с. 257]. Під експертизою у словнику А. Брокгауза розуміється дослідження і встановлення таких фактів й обставин, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання у будь-якій науці, ремеслі або промислі [57]. У словнику В. Даля під експертизою розуміється розгляд певної справи, питань експертами (досвідченими особами) для надання висновку [58]. Ключовим моментом у визначенні терміна *експертиза* є те, що її завжди здійснюють кваліфіковані спеціалісти-експерти, які мають спеціальні знання.

Поняття *громадської експертизи* ще не є усталеним. Існує доволі небагато тлумачень терміна *громадська експертиза*. Відомим є визначення, запропоноване О. Шаповаловим, згідно з яким громадська експертиза діяльності органу виконавчої влади – це оцінка прийнятих ним нормативно-правових актів, його рішень, дій чи бездіяльності з метою визначення відповідності діючому законодавству, правам та інтересам населення в цілому або окремих його груп, яке проводиться невідприємницькими товариствами й установами (громадськими організаціями, благодійними і релігійними організаціями, професійними та творчими спілками, органами самоорганізації населення та іншими об'єднаннями громадян, окрім політичних партій, а також недержавними ЗМІ) [29, с. 15]. Л. Наливайко вважає, що громадська експертиза являє собою експертизу проектів законів, рішень, програм, проектної документації, яка виконується з метою захисту суспільних інтересів [59, с. 5]. Т. Троїцька розглядає громадську експертизу як механізм сучасної експертної діяльності з аналізу та оцінки нормативних та інших управлінських рішень влади всіх рівнів, що впливають на умови життя та реалізацію прав і законних інтересів широких верств громадян і конкретних соціальних груп [60, с. 8]. І. Аверкієв визначає громадську експертизу як незалежний від органу державної влади аналіз соціально значущих практик з погляду їхньої відповідності суспільному інтересу [61]. Науковці акцентують увагу на забезпеченні приватних і суспільних інтересів через реалізацію інституту громадської експертизи. Щодо законодавчого визначення громадської експертизи, то нормативне визначення міститься в Порядку [44].

Опрацьований матеріал дозволив сформулювати визначення поняття

громадської експертизи як складової механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів з боку громадян та їх об'єднань діяльність, спрямовану на дослідження, аналіз та оцінку прийнятих проектів, нормативно-правових актів, рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, для виявлення можливих наслідків, а також визнання їхньої відповідності правам і законним інтересам громадян, конкретних соціальних груп та підготовку пропозицій для їхнього врахування органами влади у своїй діяльності.

Л. Наливайко вважає, що про актуальність зазначеної проблеми свідчить низька обізнаність представників інститутів громадянського суспільства про порядок проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, свої права та обов'язки органів виконавчої влади [59, с. 5]. Щодо цього Н. Мартинець наголошує про необхідність запровадження громадської експертизи, зумовленої високим рівнем закритості державних структур, а отже, незрозумілості їхньої діяльності для громадян, обмеженість участі громадськості в реалізації державних програм [62, с. 113]. Потенціал громадської експертизи щодо підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності органів влади тощо залишається невикористаним. Слід звернути увагу на розроблену нами анкету, яка допоможе дізнатися про обізнаність громадськості з інститутом громадської експертизи.

Громадська експертиза є механізмом, що створює умови для координації інтересів різних соціальних груп з потребами розвитку суспільства. У результатах такої експертизи виражається ставлення більшості народу, соціальної групи, елементів суспільної системи до фактів, подій, явищ, процесів, що пов'язані із потребами та інтересами соціальної спільності як сукупності індивідів, які виражають потреби, інтереси більшості [63, с. 30].

Доцільним є висвітлення ознак експертизи, які дозволять розкрити внутрішню будову експертизи, з'ясувати її роль і соціальне призначення в умовах розвитку та становлення громадянського суспільства. У науковій літературі виділяють такі **основні ознаки експертизи**, які найчастіше пов'язують з її сутнісною характеристикою: експертиза заснована на використанні спеціальних знань; використання спеціальних знань виражається в дослідницькій діяльності; експертне дослідження проводиться компетентною особою – екпертом; експертна діяльність має процесуальну основу; метою експертного дослідження є отримання зацікавленими організаціями (особами) об'єктивної інформації, необхідної для прийняття більш обґрунтованих і точних рішень; підсумки проведеного екпертом дослідження, як правило, відображаються в особливому документі – експертному висновку [52, с. 27]. Вищезазначені ознаки дозволяють не допускати плутанини цієї діяльності з іншими схожими, наприклад, діагностикою, діяльністю спеціаліста тощо.

Для того щоб результати проведення громадської експертизи бралися до уваги, інститут громадянського суспільства має забезпечити її належну якість та корисність. **Досягнення цього є можливим за дотримання таких**

критеріїв: *корисність* – громадська експертиза має забезпечити потреби в інформації тих, хто використовуватиме результати такої експертизи; *реальність (здійсненність)* – громадська експертиза має бути реальною, зваженою, дипломатичною та неконфліктною; *правомірність* – громадська експертиза має проводитися легально, етично, з огляду на тих, чий інтереси така експертиза зачіпає; *об'єктивність та обґрунтованість рекомендацій експертизи* – експертні висновки мають будуватися виключно на аналізі отриманої інформації та на основі підтверджених фактів [64, с. 34–35].

На думку Л. Наливайко, інститут громадської експертизи надає можливість зацікавленим сторонам не лише отримати та дослідити відомості від органу влади (чи посадової особи) щодо виконання їх програм, витрачання бюджету, надання адміністративних послуг, а й безпосередньо вплинути на формування рішень органів державної влади [63, с. 31].

Отже, забезпечення ефективної участі громадянського суспільства у формуванні і становленні економічної, соціальної, політичної та інших систем, модернізації усіх сфер сучасного життя залежить від взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування й громадянами, а також контролю з боку громадськості. Громадська експертиза, як форма громадського контролю, є відповідним проявом реальної й дієвої демократії, який дозволяє громадськості та владі ефективно взаємодіяти на всіх етапах процесу прийняття рішень. Громадська експертиза надає можливість оцінити діяльність органів державної влади, а також вплинути на їх політику та виконання рішень.

2.2. Досвід проведення громадської експертизи діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування: порівняльно-правовий аналіз

Проблема розвитку громадської експертизи в умовах євроінтеграції та глобалізації, незважаючи на її актуальність, досі не одержала системної і комплексної теоретичної та емпіричної інтерпретації у вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях. Значний потенціал громадської експертизи щодо демократизації і покращення системи державного управління, удосконалення діяльності, поліпшення нормативно-правових актів, підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності органів державної влади до цього часу залишається невикористаним. За роки незалежності влада та органи місцевого самоврядування України накопичили цінний як позитивний, так і негативний досвід співпраці із структурами громадянського суспільства, виробили певні механізми та форми взаємодії.

У Порядку визначено процедуру сприяння проведенню інститутами громадянського суспільства та громадськими радами, утвореними відповідно до Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості

у формуванні та реалізації державної політики», громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [44]. Інститути громадянського суспільства та громадяни отримали можливість проводити громадську експертизу будь-якого напрямку діяльності органів виконавчої влади, без територіальних, галузевих чи інших обмежень. Аналізуючи текст Порядку, можна зробити висновок, що для ініціювання громадської експертизи інститут громадянського суспільства має: 1) бути легалізованим відповідно до законодавства; 2) підготувати письмовий запит на проведення громадської експертизи від нього із зазначенням: його найменування, відомостей про легалізацію, місцезнаходження та електронної адреси (за наявності); предмета і мети громадської експертизи; переліку документів та інших матеріалів, необхідних для проведення громадської експертизи [65, с. 21]; адреси, за якою надсилається відповідь на запит, або прізвища, ім'я та по батькові особи, уповноваженої одержати таку відповідь, її контактного телефону і електронної адреси (за наявності); 3) надіслати або подати письмовий запит на проведення громадської експертизи до органу виконавчої влади [44].

На сьогодні фахівці третього сектора визначають від 3 до 12 обов'язкових етапів, які має пройти інститут громадянського суспільства для успішного проведення громадської експертизи. Згідно із запропонованою В. Купрієм та О. Жуковою схемою, процедура проведення громадської експертизи складається з трьох етапів [66, с. 6]. Відомою також є процедура організації та проведення громадської експертизи, що налічує 10 складових [67, с. 56]. Альтернативний підхід запропоновано М. Лацибою, О. Хмарою та О. Орловським – алгоритм проведення громадської експертизи, згідно з яким необхідно здійснити 12 кроків [65, с. 8]. Підходи не відрізняються один від одного, лише акцентують увагу на певних елементах або етапах громадської експертизи. **Опрацьований матеріал дозволив сформулювати авторський підхід до обов'язкових етапів проведення громадської експертизи:** 1) формування групи громадських експертів; 2) підготовка та надсилання або подання запиту на проведення громадської експертизи до органу державної влади; 3) проведення громадської експертизи; 4) підготовка експертного висновку та направлення його органу державної влади; 5) ознайомлення з результатами врахування на веб-сайті Урядового порталу «Громадянське суспільство і влада».

Розпочинаючи безпосередньо роботу, експертам варто мати розроблену своєрідну **матрицю громадської експертизи** [67, с. 42].

П. 5 Порядку встановлено, що посадові особи органу виконавчої влади не повинні перешкоджати проведенню громадської експертизи та втручатися у діяльність інституту громадянського суспільства, громадської ради, пов'язану з її проведенням [44]. При цьому існує думка, що громадська експертиза не може стосуватися діяльності органів влади, а має обмежуватися винятково експертизою документів [68; 69, с. 38–42]. О. Літвінов вважає таке обмеження суперечливим: діяльність державних службовців стосується підготовки документів, тобто документ – це остаточний результат діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; сам по

собі документ може бути підготовлений у межах компетенції органу влади, але під час його підготовки та прийняття могли бути порушені обов'язкові процедури, або документ не відповідає встановленим принципам, що дає підстави сумніватися в законності даного документа та дає право зацікавленим особам його оскаржувати в судовому порядку [70].

На нашу думку, слід звернути увагу на конфліктні та спірні ситуації, що виникають під час проведення громадських експертиз. Частина з яких стає предметом адміністративного та судового оскарження. Як **приклад** пропонуємо розглянути **постанову Чернівецького окружного адміністративного суду від 14 лютого 2012 р., справа № 2а/2470/92/12** [71].

Інформація про завершені громадські експертизи органів виконавчої влади розміщується в Реєстрі громадських експертиз на веб-сайті Урядового порталу «Громадянське суспільство і влада» (http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/civex/lst/7), що, у свою чергу, є не-оціненним матеріалом для подальших досліджень фахівців, експертів та дослідників. Відповідно до п. 6 Порядку, «експертні пропозиції враховуються органом виконавчої влади під час підготовки програм соціально-економічного розвитку, державних цільових та регіональних програм, формування бюджетів відповідного рівня, вирішення питання поточної діяльності» [44]. Аналізуючи практику здійснення громадського контролю в Україні зазначимо, що він поступово набуває чіткого вираження, а його наслідки (результати) зв'язують публічну владу в її рішеннях та діях. Як **приклад** можна звернути увагу на **громадську експертизу, ініційовану громадською організацією «Інститут Громадської Експертизи» діяльності департаменту фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді Дніпропетровської облдержадміністрації щодо виконання регіональної цільової соціальної програми «Молодь Дніпропетровщини» на 2012–2021 роки** [72].

Отже, потенціал громадської експертизи залишається невикористаним, адже сьогодні в Україні існує проблема, яка полягає в тому, що громадська думка недостатньо враховується органами державного управління, а державно-управлінські рішення не завжди відповідають проблемам та задоволенням суспільних потреб. Для впровадження розвитку технології громадської експертизи в Україні необхідно: по-перше, налагодити навчання для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування із роз'ясненням необхідності впровадження технологій громадського контролю, для цього є потреба в розробці навчально-методичної літератури, спеціальних програм, підготовці тренерів; по-друге, вивчити досвід європейських країн та підготувати на його основі ряд проектів нормативно-правових актів щодо технологій громадського контролю.

Висновки. За результатами дослідження теоретичних та практичних проблем громадського контролю та громадської експертизи як його форми можна зробити такі висновки:

1. В Україні Європейська інтеграція набуває якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу вона поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. Забезпечення ефективної участі

громадянського суспільства у формуванні і становленні економічної, соціальної, політичної та інших систем залежить від взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування й громадянами, а також контролю з боку громадськості.

2. Вступ України до ЄС передбачає відповідність законодавства загальноприйнятим міжнародним нормам і стандартам. Виконавча та законодавча гілки влади докладають зусиль у напрямі участі громадськості у процесах контролю за діяльністю органів державного управління, але на практиці дієвість їх виконання та застосування залишається низькою. До сьогоднішнього дня так і не прийнято спеціального закону, який би заклав правове підґрунтя для названого інституту. З огляду на це, увага вітчизняних авторів має бути зосереджена навколо закріплення регулювання громадського контролю безпосередньо на рівні Закону України «Про громадський контроль». Процес наближення національного законодавства до норм і стандартів європейського права може стати невід'ємною частиною законотворчої діяльності тільки за умов утвердження в українському суспільстві правової ідеології, заснованої на європейських цінностях.

3. Проведений аналіз наукових підходів до поняття **громадського контролю** дозволив сформулювати авторське визначення як *одного із видів соціального контролю, що здійснюється у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів з боку громадян та їх об'єднань в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави.*

4. **Враховуючи позиції науковців, до ознак громадського контролю доцільно віднести такі:** *1) є механізмом участі громадян та їх об'єднань у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що сприяє їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій реалізації та захисту прав, свобод, інтересів громадян; 2) всі суб'єкти виступають від імені громадськості, тому їх контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту; 3) здійснюється у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; 4) базується на використанні комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів; 5) рішення суб'єктів громадського контролю за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер; 6) будь-який суб'єкт контролю при виникненні достатніх підстав не зобов'язаний застосовувати свої можливості.*

5. Проведений аналіз різних наукових підходів до поняття **громадської експертизи** дозволив сформулювати авторське визначення поняття як *складову механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів з боку громадян та їх об'єднань діяльність, спрямовану на дослідження, аналіз та оцінку прийнятих проектів, но-*

рмативно-правових актів, рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, для виявлення можливих наслідків, а також визнання їхньої відповідності правам і законним інтересам громадян, конкретних соціальних груп та підготовку пропозицій для їхнього врахування органами влади у своїй діяльності.

6. Опрацьований матеріал дозволив сформулювати обов'язкові етапи проведення громадської експертизи: 1) формування групи громадських експертів; 2) підготовка та надсилання або подання запиту на проведення громадської експертизи до органу державної влади; 3) проведення громадської експертизи; 4) підготовка експертного висновку та направлення його органу державної влади; 5) ознайомлення з результатами врахування на веб-сайті Урядового порталу «Громадянське суспільство і влада».

7. Громадська експертиза, як форма громадського контролю, є відповідним проявом реальної й дієвої демократії, який дозволяє громадськості та владі ефективно взаємодіяти на всіх етапах процесу прийняття рішень. Потенціал громадської експертизи залишається невикористаним, адже сьогодні в Україні існує проблема, яка полягає в тому, що громадська думка недостатньо враховується органами державного управління, а державно-управлінські рішення не завжди відповідають проблемам та задоволенням суспільних потреб.

1. Ткаченко Є. В. *Форми участі населення у контролі за владою. Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 81–94.

2. Панарин А. С. *Глобальное политическое прогнозирование*. Москва: Статут, 2008. 218 с.

3. Хайек Ф. А. *Общество свободных*. Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd., 1990. 309 с.

4. Арабаджиєв Д. Ю. Соціальний контроль, громадський контроль і громадський моніторинг: до питання співвідношення понять. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. № 11. С. 10–15.

5. Шестак С. В. *Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Шестак Станіслав Валентинович*. Харків, 2009. 184 с.

6. Наливайко Т. В. *Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т. В. Наливайко*. Львів, 2010. 18 с.

7. Бельков О. *Гражданский контроль: каким он должен быть. Гражданский контроль над вооруженными силами: иностранный опыт и специфика России*; под. общ. ред. Г. Хагена, А. Савинкина. Москва: Русский путь, 1999. 240 с.

8. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.)*. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел та ін. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

9. *Юридична енциклопедія: в 6-ти т. Ред. кол. : Ю. С. Шемшученко та ін.* Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

10. *Державне управління: навч. посібник*. А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А. Ф. Мельника. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.

11. Крупник А. С. *Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. Ефективність державного управління : зб. наук. праць*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 14. С. 146–154. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/zarubizhnii-dosvid-gromad-skogo->

kontroliu-uroki-dlia-ukraini1.

12. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://www.niisp.org.ua/defau~38.php>.

13. Новіков С. Інституціоналізація громадського контролю виборчого процесу в Україні: необхідність, здобутки, проблеми. *Людина і політика*. 2004. № 5. С. 17–24.

14. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / Лідія Петрівна Рогатіна. Одеса, 2011. 20 с.

15. Дрейслер И. С. О соотношении государственного и общественного контроля как гарантий социалистической законности. *Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства*. 1968. С. 35–37.

16. Беляев В. П. Общественный контроль в современной России. *Конституционное и муниципальное право*. 2006. № 6. С. 2–6.

17. Про громадський контроль: Проект Закону України від 11 жовтня 2004 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6246&skl=5.

18. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами: Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

19. Кушнір С. М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Запоріжжя, 2011. 20 с.

20. Наливайко Т. Здійснення громадського контролю за процесом очищення влади в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 18–22.

21. Адміністративне право України: підручник [для юрид. вузів і фак.]. За ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.

22. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Луцьк: Вежа, 2000. 558 с.

23. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

24. Ковалевич І. П. Зарубіжний досвід залучення громадськості до формування та реалізації місцевої політики. *Теорія і практика державного управління*. 2009. № 2 (25). С. 1–5.

25. Хабарова Т. В. Громадська експертиза діяльності органів державної влади як засада протидії корупції. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 232–236.

26. Косінов С. А. Громадський контроль над державною владою як принцип демократії. *Юрист України*. 2012. № 4 (21). С. 5–11.

27. Сірик Д. Організаційно-правові форми участі громадян у діяльності виконавчої влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 48–51.

28. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю: стан, перспективи, рекомендації та практики: аналітичний звіт. Лиска О. Г., Засадко В. В., Юрченко М. М., Томнюк О. Є. Київ: АМУ, 2014. 28 с.

29. Жаровська І. М. Громадський контроль як інтегральна складова у концепті владних відносин сучасної держави і громадського суспільства. *Часопис Київського ун-ту права*. 2012. № 3. С. 14–17.

30. Вітвіцький С. С. Державний та громадський контроль в умовах розвитку громадянського суспільства: питання взаємозв'язку та взаємообумовленості. *Форум права*. 2013. № 3. С. 88–92.

31. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти: монографія. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468.

32. Іжа М., Радченко О. Громадський контроль в системі публічного управління як

ефективний інструмент експертизи державно-управлінських рішень. *Публічне управління: теорія та практика*. 2012. № 4 (12). С. 74–79.

33. Смоляр О. А. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: теорія і практика. *Проблеми законності*. 2014. № 125. С. 91–99.

34. Буздуган Я. Правові засади участі громадських організацій у здійсненні громадського контролю. *Віче*. 2012. № 12. С. 11–13.

35. Дніпренко Н. К. Громадський моніторинг, громадська експертиза та громадський контроль: функціональний аналіз і європейські традиції застосування. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12DNKETZ.pdf>.

36. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації від 24 березня 2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 26. Ст. 966.

37. Пухкал О. Г., Новіков О. О. Інституційно-правове забезпечення функціонування громадського контролю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 15. С. 119–123.

38. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

39. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

40. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

41. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.

42. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади від 01 серпня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 31. Ст. 146302.

43. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування від 07 лютого 2008 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 10. Ст. 239.

44. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 86. Ст. 2889.

45. Сківський І. О. Зміцнення правових передумов інституту громадського контролю в Україні як пріоритетне завдання сьогодення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 502–507.

46. Про громадський контроль: Проект Закону України від 13 травня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101.

47. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17 листопада 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 215.

49. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

50. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

51. Плузjenко В. О., Кондратьєв В. О. Проблеми громадського контролю за діяльністю державних органів у сучасних умовах розвитку України. URL: <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/327-2014-06-26-15-50-13.html>.

52. Вітвіцький С. С. Громадська експертиза в умовах розвитку громадського суспільства. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 25–30.

53. Полещук А. С. Конституционно-правовые основы общественного контроля в Российской Федерации: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Полещук Алексей Сергеевич.

Москва, 2012. 245 с.

54. Забралова О. С. Общественный контроль в Российской Федерации: монография. Москва: Навигатор, 2011. 124 с.

55. Зубарев С. М. Общественный контроль за деятельностью государственных органов в условиях модернизации России: монография. Москва: Финансовый университет, 2011. 184 с.

56. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел та ін. Київ: Ірпінь: Перун, 2002. 1425 с.

57. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 3-х т. Под ред. И. Е. Андреевского. СПб.: Брокгауз-Ефрон, 1907. Т. 1. С. 1058–2079.

58. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. URL: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Толковый%20словарь%20Даля>.

59. Наливайко Л. Р. Громадська експертиза в умовах нової парадигми розвитку Українського суспільства. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матер. Українсько-польської наук.-практ. конф., 15 листопада 2013 р.* Дніпропетровськ: ДДУВС, 2013. С. 4–7.

60. Троицкая Т. В. Конституционно-правовой статус Общественной палаты субъекта Российской Федерации: на опыте Приволжского федерального округа: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». Саратов, 2007. 28 с.

61. Аверкиев И. В. Гражданские технологии: что это такое? URL: <http://www.pgrc.ru/averkiev/>

62. Мартинець Н. Громадська експертиза: стратегія сприяння. *Вісник Нац. акад. державного управління при Президентові України.* 2011. № 1. С. 112–119.

63. Наливайко Л. Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. *Університетські наукові записки.* 2014. № 2. С. 28–34.

64. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навч. посібник. Київ: Макрос, 2011. 200 с.

65. Лациба М. В., Хмара О. С., Орловський О. С. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади: крок за кроком. Київ: Україна, 2010. 96 с.

66. Діяльність Херсонської обласної державної адміністрації щодо утвердження гендерної рівності: звіт про результати проведення громадської експертизи. Уклад. В. О. Купрій, О. Г. Жукова. Херсон: ПП Асютін М. В., 2010. 60 с.

67. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади в Україні: організація та проведення: практ. посіб. О. В. Літвінов, О. В. Тинкован, Н. М. Літвінова [та ін.]; за заг. ред. О. В. Літвінова. Дніпропетровськ: Моноліт, 2010. 180 с.

68. Усаченко Л. М. Громадська експертиза рішень органів державної влади як форма громадського контролю. *Актуальні проблеми державного управління.* 2009. № 2. С. 430–434.

69. Система стримувань і противаг у сфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. Авт. кол.: В. А. Ребкала, В. А. Шахов, Е. А. Афонін та ін.; за заг. ред. В. А. Ребкала, М. М. Логунової, В. А. Шахова. Київ: НАДУ, 2008. 72 с.

70. Літвінов О. В. Досвід проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади в Україні. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2010. № (3). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10lovvvu.pdf>.

71. Постанова Чернівецького окружного адміністративного суду від 14 лютого 2012 р. у справі № 2а/2470/92/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21761726>.

72. Громадська експертиза діяльності департаменту фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді Дніпропетровської облдержадміністрації щодо виконання регіональної цільової соціальної програми «Молодь Дніпропетровщини» на 2012–2021 рр. URL: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/civex/lst/7.

**Гаврилюк Надія Василівна,
Гринько Вадим Рустамович,
Козаченко Вадим Вадимович;**

Науковий керівник – Захарова Олександра Василівна,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

НЕПОВНОЛІТНЯ ОСОБА ЯК БІОРОБОТ ВЧИНЕННЯ САМОГУБСТВА

Обґрунтування вибору теми дослідження. ХХІ століття характеризується епохою інформації із найшвидшим її розповсюдженням. Інформаційна ера має безліч хороших властивостей, але, на жаль, у деяких випадках неможливо передбачити, як ця інформація впливатиме на дітей ХХІ століття і чи готові вони до такого навантаження?

На тлі соціальних ігор, які призводять до загибелі дітей, так званих «груп смерті», а саме: «Розбуди мене в 04.20», «Синій кит», «f57», «Тихий дім», «Біжи або помри» і багато інших, розглянемо два основних питання: об'єкт вчинення злочину та вплив соціальних мереж на об'єкт дослідження. Потрібно вирішити як соціальні мережі впливають на підлітка і чи не стає він маріонеткою у дистанційних руках особи злочинця. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Швидкий темп розвитку технологій та темп розвитку «розумного світу» дав зрозуміти, що поряд з цим виникають нові кримінальні правопорушення, які посягають на життя і здоров'я свідомої верстви населення, а саме: на майбутнє кожної держави – дітей та молоді.

Глибоке вивчення людської поведінки, зокрема й соціально не схвалюваного самогубства, досить широко репрезентоване у творчості таких учених: Л.М. Андрєєв, М.О. Бердяєв, В.М. Бехтерєв, П.Ф. Булацель, М.М. Гернет, Ю.В. Александров, В.О. Глушков, В.Ф. Войцех, С.В. Жабокрицький, М.П. Мелентьєв, Г.Я. Пілягіна, В.В. Сулицький, А.П. Тіщенко, А.П. Чупріков, О.В. Шаповалов та ін., у зв'язку з чим висловлювалися різні точки зору. Однак усі ці дослідження розглядали окремі питання, у той час як жодного комплексного кримінологічного дослідження проблеми самогубства під впливом психологічного тиску в Україні здійснено не було, оскільки причини (суїцидальні групи) на теренах України з'явилися зовсім недавно.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Основною метою наукового дослідження є розробка шляхів підвищення ефективності попередження самогубств серед підлітків під впливом

соціальних мереж в Україні, а також сприяння створенню науково обґрунтованих положень і рекомендацій, які стосуються боротьби з доведенням до самогубства та можливий перегляд українського законодавства у цій сфері. Цій меті підпорядковано основні завдання роботи: дослідити специфічні ознаки самогубства серед підлітків; визначити шляхи мінімізації явища самогубства під впливом соціальних мереж; розробити конкретні науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з питань боротьби з доведенням до самогубства (доведення до самогубства під впливом психологічно тиску), так званої «допомоги вирішення безвихідної ситуації»; сформулювати й обґрунтувати рекомендації відділам боротьби із кіберзлочинами та батькам.

Об'єктом наукового дослідження є саме явище самогубства та особа потерпілого, яка стає біороботом вчинення самогубства, а також специфічні он-лайн відносини, які формуються у зв'язку із спілкуванням через мережу Інтернет потерпілого з «кермом» доведення до самогубства.

Предметом наукового дослідження є неповнолітня особа як біоробот вчинення самогубства.

Методи дослідження. В роботі використано сукупність дослідницьких методів: теоретичного аналізу й синтезу – досліджено чинне законодавство, що регулює сферу злочинів проти життя і здоров'я. Історичний метод дає можливість дослідити процес розвитку та виникнення суїцидальної гри (підрозділ 1.1); експеримент – активне і цілеспрямоване втручання у перебіг досліджуваного процесу, відповідну зміну об'єкта або його відтворення у спеціально створених і контрольованих умовах (розділ 2). Метод моніторингу – комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом та тенденціями розвитку суїцидальних намірів у соціальних мережах (розділ 1).

Емпіричну базу дослідження становлять результати: анкетування неповнолітніх за тестом, який спрямований на виявлення суїцидальних намірів (Н. Шявровська, О. Гончаренко, І. Мельникова), що було проведено серед учнів 7–9 класів Бродівської СЗОШ № 2 та інтерв'ювання експертів відділу протидії кіберзлочинам у Львівській області Карпатського управління кіберполіції Департаменту кіберполіції Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів. Обґрунтовано необхідність доповнень статті 120 ККУ «Доведення до самогубства»; надано рекомендації батькам щодо запобігання втягнення дітей до «груп смерті» у соціальних мережах; розроблено проект, який є протилежністю груп «Синіх китів» та являє собою «квест хороших справ», а також створено соціальне відео, спрямоване на підтримку даного проекту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані у науковій роботі теоретичні положення, пропозиції та висновки спрямовані на вдосконалення практики виявлення, запобігання та розслідування вчинення підліткових самогубств. Викладені у науковій роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній роботі – для подальшої розробки та вдосконалення теоретичних

основ методики розслідування злочинів проти життя і здоров'я, а саме за статтею 120 ККУ «Доведення до самогубства»; практичній діяльності – задля удосконалення діяльності з виявлення, запобігання та розслідування злочинів досліджуваної категорії (акт впровадження відділу протидії кіберзлочинам у Львівській області Карпатського управління кіберполіції Департаменту кіберполіції Національної поліції України № 2 від 14.03.2017 р.). Апробація матеріалів дослідження, підсумки розроблення окремих аспектів, окремі узагальнення і висновки оприлюднено на студентській конференції «ЗМІ та демократичний розвиток» (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2017).

РОЗДІЛ 1. СУЇЦИД НА ТЛІ СОЦІАЛЬНОГО СПЛЕСКУ «ГРУП СМЕРТІ»

1.1. Хронологія розвитку «груп смерті» на території Росії та їхня поява на теренах України

«Море китів», «Синій кит», «f57», «f58», «Тихий Дім», «50 днів до мого...», «Розбуди мене о 4.20», «Секта снів», «ХАЙП», «Привіт із дна», «Sedative», «Кити пливуть угору», «Ріна», «Няпока»... Здавалося прості слова, які не несуть ніякої загрози, із простим, зрозумілим для кожного змістом. Та реалії сьогодення зумовлюють розуміння значення цих слів далеко не з буденного боку. Усі вищенаведені слова можна об'єднати одним – «суїцид».

Найбільш відомими іграми стали «Розбуди мене о 4.20» та «Сині кити». Проаналізувавши ці назви, стає зрозумілим, що перша назва походить від принципу та ходу гри (про це далі), а от «Сині кити» як асоціюються із самогубством? Є причина, що змушує цілком здорових китів безпричинно залишати межі своїх морів і викидатися на берег. Причому доволі часто кити наважуються на це не поодинці, а цілими стадами.

Аналізуючи події соціальних мереж, можна відтворили хронологію появи загадкових груп.

23 листопада 2015 року у «ВКонтакте» та інших сайтах («Іміджборд», «Двач» та ін.) з'являються шокуючі фотографії дівчини, що кинулася під поїзд, відомої в соціальній мережі як Рина Паленкова. Безпосередньо перед вчиненням самогубства дівчина робить «селфі» на тлі проїжджаючого поїзда та викладає їх на сторінку з підписом «ня.пока.». Дівчиною виявляється 16-річна студентка коледжу з Уссурійська Рената Камболіна (Росія). Ймовірно, що зважилася на цей крок через негаразди в сім'ї та на тлі складних особистих стосунків. В Інтернеті поширюються фотографії та меми з відповідним чорним гумором, що використовують слова «Рина» й «ня.пока». Ім'я дівчини розповсюджується, вона стає ідолом для підлітків і, так би мовити, «ідолом» для учасників цих груп. Одночасно з'являється група «Море китів», всю тематику якої побудовано навколо теми китів – самотніх та сумних тварин, які невідомо чому вчиняють самогубства, викидаючись на береги. Водночас активізуються старі групи («Тихий дім»), пов'язані з неформальною культурою.

Після відходу початкових адміністраторів груп від теми, їх місце начебто займають користувачі «Олександр Носферату», «Адам Бер», «Філіпп Ліс» й «Мірон Сетх», останній, ймовірно, був раніше автором відео з шок-контентом.

11 березня 2016 року в програмі «Людина і закон» виходить сюжет про загибель Антоніни Давидової, дівчини з Рязані, яка нібито потрапила під вплив цих груп. Сюжет не викликає великого резонансу. Ця історія стала основою публікації «Нової Газети» [2]. На цьому випадки в Росії не припинилися, а ця гра поширилася і в Україні.

Перший і останній офіційний летальний випадок, який віднесли до «Синіх китів», стався у місті Маріуполі. 15-річна Вілена Півень вчинила самогубство, вистрибнувши з 13 поверху [3]. Правоохоронці знайшли у неї блокнот із суїцидальними записами, такі самі пости вона викладала і в соціальних мережах. Родичі та друзі загиблої розповіли, що школярка неодноразово висловлювала наміри покінчити життя самогубством, повідомляє прес-служба ГУ Національної поліції Донецької області [4]. Крім того, друзі повідомили правоохоронцям, що загибла в соцмережах була підписана на групи про суїциди, де виконувала різні завдання. Наприклад, піднести руку до вогню, а потім проколоти обпечене місце голкою. Її останнє завдання – зістрибнути з вікна багатоповерхівки.

Попри це в Україні, за інформацією ЗМІ, є ще декілька летальних випадків, які мають ознаки причетності до «Синіх китів», але про це чомусь мовчать, а, можливо, і не можуть довести причетність до гри. Українські ЗМІ повідомляють про смертельні інциденти в Донецьку та Івано-Франківську, але за повідомленням на офіційному сайті Кіберполіції України лише один випадок віднесено до злочинів, вчинених «китами».

1.2. Парадигма, яка є в основі ведення гри на смерть

З метою підтвердження усієї обробленої інформації ми вирішили її черпати із перших джерел. Тому на наші великі прохання начальник відділу протидії кіберзлочинам у Львівській області Карпатського управління кіберполіції Департаменту кіберполіції Національної поліції України підполковник поліції Кріп Олег Васильович погодився надати нам деяку інформацію. На усі питанням нам відповіла старший інспектор відділу протидії кіберзлочинам у Львівській області Карпатського управління кіберполіції Департаменту кіберполіції Національної поліції України підполковник поліції Савич Оксана Ігорівна:

– Оксано Ігорівно, сьогодні великого розголосу набули так звані «групи смерті» у соціальних мережах, чи справді проблема настільки глобальна?

– Проблема насправді існує. Але її можна поділити на два моменти: цікавість та той, про який Ви хочете почути. В першому випадку ми виконуємо колосальну роботу – маємо переписку, а дитина банально хотіла пожартувати, їй просто стало цікаво. В другому випадку мова йде вже про психологію дитини. Скажи дитині, що не можна, то вона обов'язково захоче спробувати. Дитина 11 років не зовсім усвідомлює свої дії і тут починається залякування

або психологічний вплив.

– **Що Вам відомо про коріння цієї «гри»?**

– Сама «гра» прийшла з Росії. Це все іде на психічному рівні. В юнака, якого судять за цією справою у Росії, усі думки пронизані цією ідеєю, він виводив її в голові 5 років. А потім його ідею підхопили, підлаштувалися схожі психологи. А ЗМІ розвинули і розповсюдили інформацію.

– **Ви, хочете сказати, якби інформація не розповсюдилася, це б становило меншу загрозу?**

– Зрозумійте, що це така сама загроза, як і наркотики. А це так зване ноу-хау вже розрекламоване і стає трендом. Серед учнів розповсюджуються питання: «На якому ти рівні?» і тому що модно бути «в китах», треба відповісти вихваляючись: «Я вже на 20 рівні».

– **А є летальні випадки наслідків «груп смерті» на Львівщині?**

– Немає! На території України лише один летальний випадок – у Донецькій області.

– **Чи з'ясовано категорію організаторів цих «груп смерті»?**

– Невідомо. Це російська соцмережа. А співпраця із правоохоронними органами Російської Федерації не на найкращому рівні.

– **Яка категорія дітей знаходиться в зоні ризику?**

– Я роздумувала над тим, які типи дітей схильні до такого. Розумієте, ця тема не нова. Зараз це трохи вщухло, але ще декілька років тому були популярні такі напрями, як емо або готи. Їм притаманна та сама тематика віршів, переживань. Єдине, що вони не були настільки поведінково агресивними. Тобто вони про це говорили, писали, але це був більше антураж. Їм було важливо, що є така спільнота, де всередині вони розуміють один одного, а назовні такого немає. Одні – це дійсно депресивні діти, які мають занижену самооцінку, які не мають авторитету, визнання чи не отримали потрібної уваги. Інша категорія – це діти з демонстративністю, яким дуже важливо бути не такими як всі, особливими, загадковими. Але такі діти у такій організації мали б бути до певного моменту, бо у них має спрацювати інстинкт самозбереження. Вони не хочуть померти, а прагнуть бути популярними.

– **На Вашу думку, проблема б була вирішеною, якби в Україні були заборонені усі соціальні мережі російського походження?**

– Усе може бути. Але це не наша компетенція. Це питання має розглядатися на рівні Верховної Ради. Потрібно удосконалювати законодавство, що регулює питання висвітлення інформації.

– **Але тоді буде порушено право людини вільно висловлювати свої думки. Свобода слова виписана в низці міжнародних і українських документів, серед яких «Загальна декларація прав людини» (ст. 19), «Конвенція про захист прав людини і основних свобод» (ст. 10) і Конституція України (ст. 34).**

– Тут палка з двома кінцями. Про це ми говорити не можемо, нас це не стосується. Але додаю, що мережа «ВКонтакте» вже сама видаляє пости із хештеками #синійкіт #тихийдім і все, що стосується цієї «гри». Це вже враховано правилами користування соціальними мережами.

– **А як щодо інформації про даркнет (DarkNet). Чи справді всі зняті відео потрапляють в цю сітку?**

– Так, він існує. Але тут, найвірогідніше, йдеться про торбраузер (Tor Browser), де постійно змінюється IP-адреса і вичислити людину, яка туди заходить, неможливо. Ти заходиш і адреса вказує на те, що місце перебування в Китаї, через 5 секунд адреса змінюється і стає американською. Ці закриті файлообмінники значно зменшують можливість вичислення особи. Там є все, що хочеш: продаж зброї, наркотиків тощо. Інтернет не має меж.

– **Ця проблема буде мати своє завершення? Вона зараз перебуває на піку свого розвитку, чи дасть результат визначення детермінантів і такого широкого розголосу?**

– Ця інформація спрямовується на свою аудиторію. Тому це мають взяти до уваги батьки, намагаючись проконтролювати своїх чад і зрозуміти, що все це не відрізняється від наркотиків, алкоголю, торгівлі людьми чи органами. Вирішення цієї проблеми покладено на батьків.

– **Але має бути якась межа контролю, адже «заборонений плід солодший».**

– Правильний контроль – це правильне виховання. Якщо батьки з дитиною спілкуються, роз'яснюють, що добре, а що погано, то дитина буде ділитися з батьками своїми негараздами і подіями свого життя.

– **Як встановлюється факт причетності загибелі до «груп смерті»?**

– По випадку у Маріуполі, то дослідженню підлягають всі особисті речі: телефон, комп'ютер та ін.

– **Які заходи протидії запроваджуються для попередження вступу дітей у «гру»?**

– Насамперед, це моніторинг Інтернет-сайтів, але це протидія не на початку, а на якомусь етапі утворення. Також по всіх школах були проведені батьківські збори, куди були запрошені психологи, які пояснювали всю небезпеку справи. Будь-яку інформацію важко здобувати, адже немає співпраці з правоохоронними органами Російської Федерації.

– **Чи є вихід з цієї ситуації?**

– Це безвихідна ситуація. Заборона мережі «ВКонтакте» не стане виходом, одні будуть це критикувати, а інші, навпаки, підтримають. Це майже те саме, що відключити Інтернет. Найкращий варіант, коли суспільство буде високоморальним, тоді і зникне переживання про соціальні мережі. Не стане соціальних мереж, придумують щось інше. Згадайте, як колись розповсюджувалася інформація про зараження ВІЛ/СНІДом у міському транспорті через приховані у сидіннях голки. Це та сама ситуація, просто іншої спрямованості.

На основі вищезазначених фактів та проведених експериментів і досліджень будуть ґрунтуватися і усі наведені аргументи та підсумки. Зібравши всю інформацію із соціальних мереж і випусків репортажів про «групи смерті», ми склали алгоритм дій адміністраторів груп. Адміністратор групи схиляє дитину до виконання завдань (квестів), причому практично всі завдання передбачають аморальні вчинки та нанесення дитині каліцтв або заподіяння

болю. Всі ці «квести» обов'язково знімаються на відео. Такі групи вдаються до різних містифікацій, використовують психоделічні музику та зображення, постять страшні відео й таємничі символи, чим створюють атмосферу загадковості. Закритість спільнот (як повідомляє Департамент кіберполіції, адміністратори груп затверджують кандидатуру особи, проводять з нею щось на кшталт співбесіди у чаті) додатково приваблює підлітків.

Також відомо, що для того щоб вступити в такі групи, потрібно:

1) подати заявку для вступу до неї та написати певний текст у себе на сторінці;

2) якщо адміністрація групи затвердить кандидатуру, то буде проведено психологічне вивчення особи через спілкування у приватному чаті;

3) наступне повідомлення буде із завданням (опис завдання та час, який надається на його виконання). Виконання кожного завдання потрібно фіксувати на фото або відео. На кожне завдання надається обмежений час. Якщо учасник не встигає його виконати, то його виключають з групи. Всього надається 50 завдань (у фейкових спільнотах – від 13 до 50 «квестів», це залежить від адміністратора);

4) фінальне завдання – покінчити життя самогубством та зафіксувати момент смерті на камеру в режимі online [5].

Коли адміністратор групи впевнений в тому, що дитина готова до самогубства, створюється аудіо з музикою, в якому дитина виступає в головній ролі, та оговорюються усі її проблеми, які вона озвучила «провіднику». Єдиний вихід із усіх проблем, який озвучується в цьому «творі», – вчинити самогубство. Перед цим дитина слухає аудіозапис та робить останній крок. Відеозаписи потім продаються в мережі Інтернет або в Darknet (оверлейна, комп'ютерна мережа, що є надбудовою над вже існуючою мережею, доступ до якої можливий лише через певне програмне забезпечення) [6].

Усе це скидається на маніпуляції свідомістю. Наприклад, один із маркерів таких груп – 4.20 (одна з них так і називалася – «Розбуди мене о 4.20»). Нерідко до учасників спільнот ставлять вимогу бути он-лайн у цей час, виконувати певні завдання. «Регулярно о 4.20 адміністратор сайту дає завдання. Підліток у цей час сонний, вже кілька ночей не спить, у напруженні чекає. Тобто бар'єри психіки, ресурси функціонують на межі.

Ми пробували моніторити усі сторінки з можливими даними, які мають хоча б якусь спрямованість на суїцидальний характер. Провівши своє дослідження та невеликий експеримент (створивши «фейкову» сторінку, на якій почали писати вірші та написи з хештегами #морекитов #синийкит #тихийдом #хочувигру #рина #няпока #f57 #f50 та словами «розбуди мене в 4:20», пробуючи викликати «кураторів» квестів і повідомляти їм, що готові бути «в грі»). Та, на превеликий жаль (а можливо і на щастя), через 3 дні після створення сторінку було ліквідовано. Та не будемо мовчати про те, що нам було написано із сторінки антикитів, чи, як вони себе ще називають «дельфіни» (#ЯВЖИТТІ #ДЕЛЬФІНИ #АНТИКИТИ #АНТИСУЇЦИД #УКРАЇНАБЕЗКИТІВ). Вони постійно пишуть «китам» про те, що життя потрібно цінувати і що дана гра – не найкраща забава та призведе тільки до смерті. Є доволі ба-

гато свідомих підлітків, які розуміють всю серйозність даної проблематики і намагаються її вирішити, як мінімум, розмовою із ровесником. Що дуже вразило нас і дало зрозуміти, що є небайдужі люди, які переживають за життя суспільства.

Беручи до уваги все сказане, проведено моніторинг офіційних сайтів Департаментом кіберполіції Національної поліції України. В результаті було виявлено одну з таких груп <https://vk.com/blueskitea>, до якої входить 209 користувачів з України. Водночас варто наголосити, що такі групи щодня блокуються адміністрацією соцмереж за зверненнями правоохоронних органів або їх користувачів.

Начальник Департаменту кіберполіції Національної поліції України Сергій Демедюк зазначив, що Департамент кіберполіції активно співпрацює з представниками Департаменту превентивної діяльності Національної поліції. Ця співпраця має на меті виявлення та припинення наслідків діяльності так званих «кураторів», а також проведення відповідної профілактичної роботи з неповнолітніми, які могли потрапити під їхній вплив. Поліцейські виїжджають до навчальних закладів, де проводять бесіди з дітьми, а також необхідний огляд комп'ютерної техніки і зв'язку. Від шкіл надходить від 2 до 5 таких повідомлень. На кожен випадок поліцейські реагують та проводять відповідну роботу для запобігання можливого травматизму дітей [7].

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР КОРИСТУВАЧА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Соціальні мережі як інформаційний простір спонукання до вчинення самогубства

Розвиток інформаційно-комунікативної сфери сприяє швидкому поширенню на необмежене коло користувачів різних ідей, поглядів та переконань. Водночас вагоме значення упродовж останніх років виконують соціальні мережі, які є засобом активного спілкування, взаємного інформування та обговорення найгостріших проблем сучасності у найрізноманітніших життєвих сферах. Соціальні мережі є альтернативним джерелом отримання інформації для багатьох осіб, особливо для неповнолітніх, оскільки вони завжди реагують на значущі для них події, а в соціальних мережах використовуються технології, здатні змусити їх зацікавитися певною проблемою, занепокоїтися, викликати негайну реакцію [8].

Саме тому соціальні мережі повинні розглядатись як джерела формування викликів інформаційній безпеці, які не повинні залишатися поза нормативним регулюванням держави.

Головне завдання системи інформаційної безпеки – забезпечити сталість всебічного розвитку суспільства, не допускаючи негативних впливів з боку сторонніх суб'єктів, для задоволення інформаційно-комунікативних потреб, зокрема змісту в інформації, отриманої із соціальних мереж. Питання у тому,

чи потрібно обмежувати цю інформацію? Чи може нашкودити ця інформація нації?

Інформаційне маніпулювання із застосуванням різноманітних технологій інформаційно-психологічного впливу, зокрема й сугестивних, з розвитком технологій стає все більш дієвим. Підліток ідентифікує себе, вступаючи в різні групи і спільноти. Він приміряє на себе різні ролі і вирішує, що саме підходить йому. А отримана інформація сприяє його перевтіленню. Згодом міжрядкова інформація починає впливати на дитину, тоді і виникає загроза. Контроль за отриманою інформацією покладається на батьків. Та відхід від справжнього життя, неможливість налагодити контакти з реальними людьми – це найбільш негативний вплив інформації, одержаної із соціальних мереж. І ця проблема дійсно дуже небезпечна: підліток замикається на своїх переживаннях, перестає спілкуватися з рідними і близькими, так як не знаходить належного розуміння. Підлітки втрачають навик прояву інтересу до інших людей. І реалізують цю нестачу у «групах смерті».

Додаткової вразливості український інформаційний простір набуває через суттєве відставання чинної правової бази від реально існуючих інформаційних процесів у суспільстві. Тому необхідна організація постійної роботи по приведенню у відповідність правових актів із розвитком інформаційних технологій, забезпечення співмірності цих актів.

З еволюцією міжнародного законодавства у цій сфері та зростаючими суспільними потребами, особливого значення набуває діяльність, пов'язана із реалізацією державної програми інформатизації [9].

Отже, організація протидії негативним впливам під час використання соціальних мереж, зважаючи на їх прискорений розвиток, має увійти в число основних національних пріоритетів у заходах, орієнтованих на забезпечення вітчизняної інформаційної безпеки. Тому контроль за інформацією із соціальних мереж, яку дитина отримує на сьогоднішній день, нічим не регулюється. Залишається тільки запускати позитивну інформацію, яка своєю чисельністю поглине негативну. Тому нашою командою було розроблено соціальний ролик «Зупинимо «синіх китів» (додаток Е).

2.2. Способи розпізнання суїцидних тенденцій підліткового віку та шляхи вирішення цієї проблеми

О. Старовойтенко зазначає, що у підлітковому віці особистість сягає вершин внутрішніх і зовнішніх суперечностей. Провокують це такі чинники:

– недоступність освіти, виховання, професіоналізації, розвитку, необхідних для нормальної соціально-психологічної та соціокультурної адаптації особистості в суспільстві;

– зрідненість прямих та опосередкованих стосунків з іншим людьми;

– невідповідність нав'язуваних оточенням спрощених способів поведінки, взаємодії і піднесених екзистенційних прагнень підліткового віку;

– дистанція між духовною зосередженістю, ідеальними очікуваннями від життя та реальними наслідками особистих вчинків;

– звуження меж вільного переміщення в просторі, суворий регламент

часу для творчого самовираження, захоплень, ігор;

– невідповідність здібностей і якостей завданням, які підліток ставить перед собою;

– перебільшення найближчим оточенням підлітка рівня його дорослості, можливостей і продуктивності діяльності, сформованості його здібностей;

– випереджаюча масштабність життєвих завдань і стратегій підлітка порівняно з його соціальним дозріванням;

– реальна загроза агресивного соціального і природного середовища духовному і фізичному існуванню підлітка.

Неадекватну поведінку підлітка можуть спровокувати різноманітні кризові явища.

Прискореність і нерівномірність розвитку організму в період статевого дозрівання, нерівномірність розвитку серцево-судинної і кістково-м'язової систем ускладнює психічне та фізичне самопочуття, а «гормональна буря», викликана підвищеною активністю ендокринної системи, виявляється в емоційній нестійкості, збудливості [10].

Ми провели тест на виявлення суїцидальних намірів (Н. Шявровська, О. Гончаренко, І. Мельникова) серед учнів 7–9 класів Бродівської спеціалізованої загальноосвітньої школи № 2. Для того щоб не акцентувати увагу дитини на тесті, що дає змогу більш об'єктивно оцінити суїцидальні наміри, їй пропонується гра або «тест на визначення інтелекту». Підліткам пропонується розмістити у відповідні стовпчики заздалегідь підготовленої таблиці (*додаток В*) сприйняті на слух вирази. При цьому на обмірковування теми та змісту потрібно відводити 5–7 секунд. Якщо дитина не може віднести почуте до якої-небудь теми, то пропускає її.

В суїцидальній поведінці підлітків можна умовно виділити 3 фази:

а) фаза обдумування, що викликається свідомими думками про здійснення суїциду. Ці думки згодом можуть вийти з-під контролю і стати імпульсивними. Водночас підліток замикається в собі, втрачає інтерес до справ сім'ї, роздає цінні для нього речі, змінює свої стосунки з оточуючими, стає агресивним. Змінюється зовнішній вигляд, підліток перестає стежити за собою, може змінитися його вага (що пов'язано із переїданням або анорексією), через зниження його уваги з підлітком може трапитися нещасний випадок;

б) фаза амбівалентності, яка настає за умов появи додаткових стресових факторів – тоді підліток може виказувати конкретні загрози або наміри щодо суїциду комусь із найближчого оточення, але цей «крик про допомогу» не завжди буває почутим. Однак саме в цей час підлітку ще можна допомогти;

в) якщо допомогти не вдалося, тоді настає фаза суїцидальної спроби [11].

За результатами із групи учнів було виявлено двох із суїцидальними думками (згідно з тестом). Із учнями, що нас зацікавили, ми організували бесіди виховного характеру, приховуючи справжню мету бесіди. Послідовне використання двох абсолютно різних тестів дасть змогу виявити настрої підлітка і на стадії роздумів про вчинення самогубства, виявити та нейтралізувати детермінанти злочину. Метою тестів є розкрити особливості вивчення суїци-

дальних тенденцій підлітків за допомогою проективної методики «Тематичний аперцептивний тест» Г. Мюррея. «Тематичний аперцептивний тест» складається із 20–28 картинок із зображенням невизначених ситуацій, які не допускають однозначного тлумачення учнями, так як зображення не чітке. У класичному варіанті роботи з методикою ТАТ, перед початком демонстрації картинок проводять бесіду або проективне малювання на вільну чи задану тему, якщо проводиться із дітьми – то гру. Також психолог має мати необхідні дані. Піддослідному пропонують скласти розповідь по кожній картинці за таким планом:

- описати, на його думку, те, що відбувається на картинці;
 - розповісти те, що, на його думку, сприяло виникненню цієї ситуації;
 - уявити як надалі можуть розгортатися події і чим вони можуть закінчитися;
 - розповісти про почуття та думки осіб, що перебувають у тій ситуації.
- Якщо більшість відповідей належить до якої-небудь категорії, встановлюється конкретна психологічна тенденція особистості. Складається загальний висновок про особистість, якому мають міститися дані про емоційну й вольову сферу, способи дії, висновки про окремі якості особистості, її спрямованість та, головне, про незадоволені потреби.

Цей метод має багату історію, він використовувався для обстеження дітей-правопорушників при медико-судовій експертизі. На базі цього тесту у 1935 р. Мюррей та Морган розробили ТАТ, а в 1937 р. Г. Мюррей дав аналіз цього тесту у своїй всесвітньо відомій роботі «Дослідження особистості». Тест має три серії по 10 малюнків. Одна орієнтована лише на чоловіків, друга – на жінок, а третя – змішана.

Найчастіше у дослідженнях використовується варіант інтерпретації Б.В. Зейгарник, який значно відрізняється від оригіналу. Аналізу підлягають наявність або відсутність ухилення від виконання завдань. Ухилення означає або несприймання ситуації (чуже середовище), або важливість цієї ситуації. Категорія солідаризації розглядається як прояв розуміння персонажу, співчуття йому. За особливостями солідаризації судять про систему міжперсональних відносин.

Аналізуються особливості афективної сфери особистості, мотивів, цінностей, афективних конфліктів, типів захисту, таких властивостей, як імпульсивність, інфантильність, самооцінка та ін. Аналізують відступи від теми [12].

Саме ці діти були із неблагополучних (неповних) сімей, із ними часто працюють психологи. Із запропонованих нами картинок вони обирали ті, які вказують на причетність сім'ї до їх ніби «великих» проблем: сімейні стосунки, конфлікти з сімейним оточенням тощо.

Отже, використовуючи «Тематичний аперцептивний тест» як методику вивчення суїцидальних тенденцій, можна визначати латентні, несвідомі й незадоволені потреби, потяги піддослідного, що можуть стати причиною суїциду.

Станом на початок березня у Маріуполі Донецької області за справою

15-річної дівчини Вілени Півень, яка викинулася з вікна 13 поверху, виконуючи завдання суїцидального квесту з соціальних мереж, як повідомляє прес-служба управління поліції Донецької області, відкрито кримінальне провадження за ч. 1 ст. 115 (умисне вбивство) Кримінального кодексу України з приміткою «Самогубство». Слідчі дії тривають.

Оксфордський юридичний словник тлумачить суїцид як вид навмисного вбивства себе. Відповідно до цього словника, з 1961 року самогубця не вважаються злочинцем, проте існують санкції в законодавстві (які передбачають тюремне ув'язнення терміном до 14 років) за пособництво, підбурювання, консультування або забезпечення самогубства. Увагу привертає в цьому словнику таке: «коли дві людини згодні, що одна з них повинна убити іншу, а потім вчинити самогубство, той, хто скоїть вбивство, винен, якщо він виживе, він винен у ненавмисному вбивстві» [13].

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за доведення до самогубства (ст. 120 ККУ) [14]. Під самогубством розуміють умисне позбавлення себе життя [15, с. 300]. Однак на практиці виникає чимало проблем із кваліфікацією діянь за цією нормою, окрім цього, невирішеними залишаються питання особливостей відмежування даного складу злочину від інших видів злочинів проти життя та здоров'я особи. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 120 ККУ стосовно способів доведення до самогубства, що буде мати більш коректне формулювання для подальшого тлумачення. Враховуючи результати цього дослідження, вважаємо доцільним викласти текст частини 1 статті 120 ККУ «Доведення до самогубства» так:

«1. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, прямої вказівки та(чи) застосування психологічних прийомів, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності».

Щоб не допустити втягнення дітей до таких груп, ми розробили рекомендації, яких необхідно дотримуватися батькам:

1. Приділяти більше уваги психологічному стану дитини.
2. Перевіряти шкіряні покриви дитини на наявність ушкоджень. У разі їх виявлення з'ясовувати обставини, за яких вони з'явилися. Особливу увагу звертати на ушкодження різного роду у формі кита.
3. Перевіряти облікові записи (акаунти) дитини в соціальних мережах та групи, до яких входить акаунт. Перевіряти зміст спілкування у приватних чатах.
4. Зауважувати на коло спілкування дитини.
5. Обов'язково контролювати те, які фото- та відеофайли знаходяться в гаджетах дитини.
6. Встановлювати функцію «батьківський контроль» на усіх гаджетах дитини.

Для тамування цікавості дитини, яка впливає із природного її оточення і цікавості навколишнього світу та бажання пізнати його, радимо прислуховуватися до дитини її бажань. Перед тим як вибрати для дитини творче або спортивне заняття, постарайтеся зрозуміти, навіщо це потрібно не тільки

дитині, а й вам, не варто вирішувати за неї. Бажання відвести дитину в той чи інший гурток має бути щирим і виходити виключно з прагнення виховати різнобічну особистість. Вибираючи гурток, прислухайтеся до думки малюка, тоді в будь-якому випадку вибір буде вдалим.

Також ми розробили соціальний проект на протигагу «Синім китам». Якщо дітям подобається виконувати завдання в реальному житті у форматі гри, чому б не дати їм таку можливість? Тим паче, що наші завдання точно кращі, ніж у «китів», хоча подекуди і складніші.

Висновки. Проведення дослідження дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Аналіз історії виникнення «груп смерті» в Україні дає можливість говорити, що поширення цих груп прийшло до нас із Росії. Із перших джерел нами отримано інформацію, що лише один випадок віднесено до злочинів, вчинених «китами» в Україні, та ЗМІ повідомляють про смертельні інциденти в Донецьку та Івано-Франківську.

2. Проведено тест на виявлення суїцидальних намірів (Н. Шявровська, О. Гончаренко, І. Мельникова) серед учнів 7–9 класів Бродівської спеціалізованої загальноосвітньої школи № 2. Результати, на щастя, були позитивними: із 74 учнів лише двоє викликали у нас сумніви. З ними було проведено тест ТАТ, який і спростував наші сумніви.

На пряме запитання: «Чи чули Ви про «Синіх китів», лише половина відповіла, що так. Це є хорошим показником високого морального збагачення української молоді. І розповсюдження пропаганди про «групи смерті» не потрібне, адже це може викликати просту дитячу цікавість.

3. Профілактика так званої інтернет-адикції серед підлітків є одним із невід'ємних способів уникнути впливу «груп смерті» на них, саме в цей період у підлітків формуються дуже важливі якості особистості, звернення до яких могло б стати однією з найважливіших складових на шляху подолання залежності.

4. Запропоновано внести зміни до ч. 1. ст. 120 ККУ «Доведення до самогубства» стосовно способів доведення до самогубства: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, прямої вказівки та (чи) застосування психологічних прийомів, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності».

Серед наведених рекомендацій постає ідея цінності особистості, людини, її життя як складової неперервного існування людської популяції, цивілізації, культури. У цьому контексті ми розглядаємо суїцид як екстремальний випадок, як виняток із цього неперервного процесу людини, знецінювання, приниження, нищення особистості – внаслідок різних драматичних причин. Недаремно найбільш численна група юних суїцидентів з'являється там, де не налагоджуються стосунки між протилежними статями, руйнується сім'я, втрачається сенс життя, нищиться особистість. Психологічна профілактика зводиться в таких ситуаціях до пошуку шляхів повернення потенційного суїцидента «у життя», піднесення його цінності як незамінної, виняткової скла-

дової цього потоку. Психолог має в такій ситуації формувати новий образ особистості, використовувати певні способи піднесення життя людини. Він повинен мати здатність до креативних дій проєктанта, технолога, виробника цього нового способу життя, архітектора оновленого «потоку життя» з участю людини, що була тимчасово відсторонена від нього, але за допомогою психолога повернута у його лоно. Розглядаючи і використовуючи у цьому ракурсі наведені методичні рекомендації, педагогічні працівники загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів мають можливість значно підвищити гуманістичний потенціал своєї професійної діяльності, рятуючи від суїциду молодь.

1. Конституція України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254>
2. Профіль Галини Мурсалієвої на сайті Нової газети. URL: <https://www.novayagazeta.ru/profile/240/>
3. Профіль Марии Миребелли в соціальних мережах. URL: <https://vk.com/id384736634>
4. Випуск телепередачі «Стосується кожного» від 06.03.2017 р. URL: http://inter.ua/ru/video/episode/faces_utro/2017/03/06/gruppy_smerti
5. Офіційний веб-сайт Департаменту Кіберполіції України. URL: <https://www.cybercrime.gov.ua/16-novosti/185-uvaga-batki-sujitsidalna-grupa#news>
6. Wood, Jessica (2010). The Darknet: A Digital Copyright Revolution. *Richmond Journal of Law and Technology* 16 (4). С. 15–17. Процитовано 25 October 2011.
7. Інтерв'ю начальника Департаменту кіберполіції Національної поліції України Сергія Демедюка від 02.03.2017. URL: https://www.npu.gov.ua/uk/publish/printable_article/2125062
8. Гіда О. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (спец. вип.). С. 268–278.
9. Пелещин А. М., Гумінський Р. В. Загрози інформаційної безпеки держави в соціальних мережах. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2013. № 2. С. 192–199.
10. Психологія суїциду: посібник. За ред. В. П. Москальця. Київ: Академвидав, 2004. 288 с.
11. Сяляхіна В. И. Система работы по профилактике суицида: метод. рекомендации. Кривой Рог: СО111 № 4. 2005. 34 с.
12. Соколова Е. Т. Проективные методики исследования личности. Москва: МГУ, 1980. 68 с.
13. Шестопалова Л. М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2001. 22 с.
14. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доп. станом на 1 верес. 2016 року. Київ: Паливода А. В., 2016. 212 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

**Остачинська Вікторія Вікторівна,
Лакуста Денис Іванович,
Сергійчук Валентин Петрович;**
Науковий керівник – Шемаєв Володимир Миколайович,
професор спеціальної кафедри
«Інформаційних систем і технологій
та захисту інтересів держави
в сфері інформаційної безпеки»
Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки,
доктор військових наук, професор
*(Національна академія
служби безпеки України)*

ПРАВОВА ОЦІНКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день існує багато способів впливу на людину інформаційним шляхом. Маніпулятивні технології активно розвиваються з кожним днем, за допомогою яких ведуться інформаційні війни, відбувається масовий вплив на свідомість громадян на певній території. Все більшої популярності у різних видах протистояння набувають інформаційні заходи, які негативно впливають на особистість, суспільство і державу через інформацію. Їх мета – ослаблення і розхитування конституційного ладу. Вони проводяться різноманітними силами і засобами: від агентури іноземних спецслужб до вітчизняних і закордонних ЗМІ. Іншим словами, сутність цих заходів полягає у спробах організації спеціальних медіа-кампаній, покликаних зруйнувати інфраструктуру суспільної комунікації, а також знаково-символьну систему суспільства, створити у ньому атмосферу громадянської непокори, недовіри до дій та намірів чинної влади й особливо її правоохоронних структур, що мають захищати суспільний порядок, зумовити поширення ксенофобних настроїв й підозріле настановлення щодо «чужинців» (якими згодом у світлі нашої роботи виявилися українці на окупованих територіях). На жаль, таке явище торкнулося і нашої країни, а саме: захоплення Донецької та Луганської областей терористичним угрупованнями із застосуванням як класичної зброї, так й інформаційної, а також спеціальних інформаційних операцій на даних територіях.

Як ми знаємо, збройна агресія на Сході України розпочалася у квітні 2014 року із захоплення проросійськими активістами адмінбудівель у ключових містах Донбасу та Луганщини, що поступово переросло у масштабний військовий конфлікт. На захоплених сепаратистами територіях відбувались активні процеси «державотворення» та інформаційної пропаганди – 7 та 28 квітня було проголошено створення т. зв. «Донецької народної республіки» («ДНР») та т. зв. «Луганської народної республіки» («ЛНР»). Велика кіль-

кість місцевих військовослужбовців та громадян добровільно та усвідомлено прийняли цей факт, що доводить високу ефективність інформаційного впливу.

Актуальність теми. Як відомо, тероризм є небезпечним явищем у політичному, соціально-економічному, побутовому житті, міжнародних відносинах світового співтовариства, яке привертає увагу багатьох науковців, юристів, істориків, психологів та інших. Розмови щодо інформаційного тероризму є досить актуальними та відповідають сучасності, адже більшість атак сьогодні на суспільство здійснюються за допомогою певних інформаційних деструктивних впливів, метою яких є свідомість людей. Незважаючи на досить велику кількість досліджень та публікацій українських вчених на тему інформаційної безпеки, системна пропагандистська антиукраїнська кампанія російських ЗМІ проти України, застосування ними новітніх технічних можливостей та маніпулятивних технологій засвідчили вразливість вітчизняного інформаційного простору, який, у свою чергу, є однією із складових національної безпеки України. Така ситуація свідчить, що існуюче законодавство у сфері інформаційної безпеки є недостатньо ефективним та не відповідає сучасності.

Метою роботи є удосконалення правового забезпечення протидії інформаційній діяльності терористичних організацій. З цією метою було виконано такі основні завдання:

- проаналізувати діяльність терористичних організацій в інформаційній сфері на Сході України;
- надати пропозиції до правової оцінки інформаційної діяльності терористичних організацій на Сході України.

Об'єкт дослідження – інформаційна складова національної безпеки України.

Предметом є правова оцінка інформаційної діяльності терористичних організацій на Сході України.

Наукова новизна даного дослідження полягає у:

- визначенні поняття інформаційна діяльність терористичних організацій як виду незаконної інформаційної діяльності стійкого об'єднання, яке діє задля вчинення злочинів, пов'язаних з тероризмом, із чітким розподілом функцій по здійсненню і підготовці терористичних актів для забезпечення злочинних потреб таких осіб;
- обґрунтуванні підходу до правової оцінки інформаційної діяльності терористичних організацій як невід'ємної складової терористичної діяльності.

Методи дослідження. Під час дослідження використано, зокрема, системно-структурний, порівняльно-ретроспективний, аксіологічний, інституціональний і структурно-функціональний, загальні методи аналізу і синтезу тощо.

I. Інформаційна діяльність терористичних організацій ДНР/ЛНР: правовий аспект

«Взяти пошту, телефон, телеграф» – саме ці три важливі сфери першими захоплювалися в I-й половині минулого століття. З розвитком сучасних технологій і з огляду на послідовну діяльність терористичних організацій ДНР/ЛНР змінилися не лише вищенаведені сфери, а й безпосередньо методи захоплення. Основні сили пропорційно спрямовувалися на ті засоби комунікації, які відображені в результатах опитування, наведених у аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень (див. рис.1) [1].

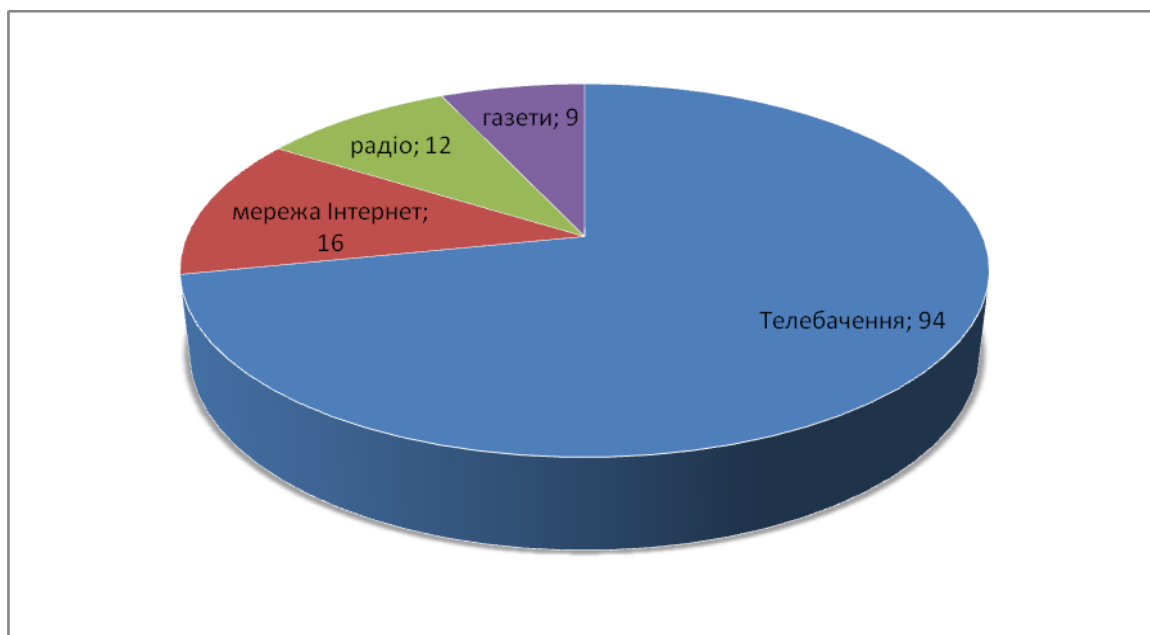

Рис. 1. Вплив ДНР/ЛНР на засоби масової комунікації

Тобто першим зазнало впливу саме телебачення. ЛНР заявила про рішення обмежити мовлення на своїй території 23 українських і 1 російського телеканалів. «Рада міністрів ЛНР» прийняла постанову «Про обмеження телевізійного мовлення деяких телеканалів на території республіки», де зазначалося, що «з метою забезпечення національних інтересів ЛНР, враховуючи, що в продукції деяких іноземних засобів масової інформації містяться відомості і матеріали, які заподіюють шкоду національній безпеці, спрямовані на пропаганду війни, а також спричиняють інші порушення законодавства ЛНР, зокрема, здійснення телемовлення на території ЛНР без відповідного дозволу (ліцензії) на мовлення «обмежується телевізійне мовлення телеканалів». «Рада міністрів» зобов'язала операторів зв'язку, що здійснюють трансляцію (ретрансляцію) телеканалів, «вжити заходів по виключенню даних телеканалів з сітки мовлення» [2].

Також варто згадати про створення спеціальної «інформаційної комісії», метою діяльності якої було моніторити телеэфір на предмет наявності українського телемовлення та повністю видаляти українські телеканали (включаючи розважальні) з сітки мовлення на території ЛНР [3].

Основним ТВ рупором сепаратистів на Луганщині став телевізійний канал «Луганськ 24», створений за аналогією російського каналу «Россия 24», що виходив в ефір з березня 2014 року в форматі он-лайн телебачення, а у травні «Луганськ 24» починає ефірне мовлення на базі захопленого телеканалу «Ірта». Особливістю каналу стали випуски новин програми «Вести», що під прокремлівським кутом зору подають місцеві луганські новини. Також на каналі регулярно проводяться прямі ефіри з головними особами ЛНР, членами «уряду», «міністрами». Решта ефірного часу каналу наповнена фільмами військово-патріотичного змісту і радянськими мультфільмами [1].

У той же час компанія «Донецьке кабельне телебачення» заблокувала доступ до 39 інтернет-ЗМІ. Натомість на окупованій території починають діяти такі канали як «Оплот-ТВ», «Новоросія-ТВ», «Перший республіканський» і макіївський «Юніон-ТВ» [4]. Також поки ЛНР просто заблокувала українські канали, ДНР пішла далі: мовлення телеканалу 1+1 замінили фальшивим каналом з логотипом оригінального українського каналу. Замість звичайної ефірної сітки 1 + 1 тут, на каналі «Потьомкін 1 + 1» демонструють комедії, старі програми та розважальні передачі, тим самим намагаючись переконати жителів Донецька в тому, що Києву нібито все одно, що відбувається на Донбасі [6].

Задля досягнення більшої дієвості у процесі своєї маніпулятивної діяльності сепаратисти використовують спеціальні лінгвістичні конструкції з метою інформаційно-психологічного впливу, наприклад: знищення ознак незаконності: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона»; посилення негативної характеристики супротивника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр»; опис дій з метою їх легітимації: захоплення адмінбудівель пояснюється словами «це ж наше, народне, а ми народ».

Наступним пунктом масштабної дії стала мережа Інтернет, де було запущено цілий ряд веб-ресурсів, які імітують інформаційні агентства, новинні сайти, сайти органів влади «ДНР». Інформаційне агентство «Новороссія» (www.novorossia.su), сайт «Новороссія» (www.novorossia.ru), «Новости Донецкой Республики» (www.dnr-news.com), «ДНР Сегодня» (www.dnr.today), «Информационный корпус» (www.icorpus.ru) – це сайти-клони донецької групи; луганське угруповання має лише www.luganskonline.info [1].

Не останню роль відіграли соціальні мережі, де утворювалися об'єднання на зразок Антимайдану, кількість яких поступово поповнювалася і, крім російських громадян (було характерно на початку), збільшилася за рахунок представників Криму та безпосередньо східних областей України.

Варто згадати про використання спецзасобів, що імітують роботу станцій мобільних операторів (відомий випадок 6 квітня, коли відбулася масова розсилка СМС-повідомлень абонентам операторів мобільного зв'язку з текстом «З вашого рахунку знято 10 гривень на підтримку сил АТО», що виявилася фейком) [5].

Радіомовлення на окупованій території представлено радіостанцією «Козачого радіо» в ЛНР, що транслюється сепаратистами на захопленій час-

тоті колишнього «Авторадіо» (102.5 MHz). Основою контенту є козацькі мелодії, російські народні, військові та патріотичні пісні. Головною «фішкою» радіо є авторська програма «Щоденники Ополченки», в якій місцева жінка душевно ділиться зі слухачами епізодами свого буття. Варто зазначити, що це радіо користується величезною популярністю у великої частини місцевого населення [1].

Друковані ЗМІ характеризуються тим, що на їх сторінках яскраво викладаються райдужні перспективи «молодої республіки», ведеться активна політична агітація, публікуються офіційні «урядові» укази і постанови. В цілому всі підконтрольні «ЛНР» ЗМК відрізняються особливо виразною антиукраїнською риторикою: «Одесити сприйняли чергову мобілізацію режиму Порошенко без особливого ентузіазму», «Україна продовжує розплачуватися за свій розбій на Донбасі, за брехню, наклеп, образу, приниження і наругу над його народом». Український уряд називається «київської хунтою», а українські війська – «карателями». Також на непідконтрольній території друкують і свої бойові листки. Перед «виборами ЛНР» в Алчевську активно поширювався так званий «ЕженедельникЪ». Це видання з обов'язковим гербом Росії на «шапці» і старослов'янським шрифтом у заголовку інформує жителів про передвиборчі ділянки і запрошує на службу до «МВС ЛНР» [1].

Аналіз наукових та експертних думок до надання правової оцінки діяльності терористичних організацій ДНР/ЛНР в інформаційній сфері свідчить про існування двох основних підходів. Одні вважають, що така діяльність має всі ознаки інформаційного тероризму, інші – заперечують існування такого терміна взагалі.

Дискусії з приводу доцільності використання поняття інформаційного тероризму точаться вже давно. Незважаючи на широке його застосування у публіцистичному дискурсі, у нормативному полі це поняття відображення не знайшло. З огляду на це, а також з урахуванням наведеного вище аналізу діяльності терористичних організацій в інформаційній сфері на Сході України, вважаємо більш доцільним нормативно визначити та використовувати поняття «інформаційна діяльність терористичних організацій».

II. Правова оцінка інформаційної діяльності терористичних організацій

Вивчення вітчизняної наукової літератури свідчить про відсутність уваги вчених до дослідження поняття «інформаційна діяльність терористичних організацій». З огляду на це, проаналізуємо його складові.

Нормативне визначення інформаційної діяльності дається ст. 12 Закону України «Про інформацію», згідно з яким інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави [7].

Існує певна неоднозначність у розумінні даного терміна науковцями. З такої неоднозначності випливає консолідоване визначення цього виду діяльності.

Інформаційна діяльність – це діяльність людини, пов'язана з процесами отримання, перетворення, накопичення і передачі інформації, що включають множинність елементів створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону та захист інформації для задоволення ін-

формаційних потреб суб'єктів інформаційної діяльності.

Складність трактування і розуміння терористичної діяльності, як виду злочинної діяльності, що спрямована на завдання шкоди сфері інформаційної безпеки, зумовлене компіляцією фактів і обставин, які існують на території України, фактично з 2014 року.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» дає пряме визначення терористичної організації.

Терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [8].

Таким чином, поняття **інформаційної діяльності терористичних організацій**, з огляду на вивчені дефініції інформаційної діяльності та терористичних організацій, полягає в тому, що це вид незаконної інформаційної діяльності стійкого об'єднання, яке діє задля вчинення злочинів, пов'язаних з тероризмом, із чітким розподілом функцій по здійсненню і підготовці терористичних актів для забезпечення злочинних потреб таких осіб.

На нашу думку, будь-яка діяльність терористичних організацій є проти-правною, в тому числі діяльність інформаційна. Отже, правова оцінка інформаційної діяльності терористичних організацій є невід'ємною складовою правового аналізу терористичної діяльності.

Концепція боротьби з тероризмом була затверджена Указом Президента України у 2013 році, тобто раніше ніж початок еволюціонування інформаційної експансії на теренах України [9].

Саме це спричиняє застарілість правового розуміння тероризму як негативного інформаційного явища.

Сьогодні Україна належить до кола держав з високою ймовірністю вчинення на її території міжнародними терористичними організаціями терористичних актів чи терористичних посягань на представництва.

Визначальним залишається аспект існування передумов для виникнення та провадження діяльності терористичних організацій: як внутрішніх, так і зовнішніх.

На Сході України терористичні методи застосовуються як засіб привернення уваги громадськості до певних поглядів.

У такій невідповідній ситуації рівень терористичної загрози постійно зростає за сприяння таких чинників:

- підвищеної заінтересованості до території держави як транзитної зони з боку злочинних угруповань, які діють на Сході України;

- зростаючої тенденції до поширення терористичних ідей через ЗМІ, мережу Інтернет, наявності у мережевому доступі інструкцій із власноручного створення вибухонебезпечних засобів;

- наявності на території України потенційно небезпечних та уразливих у

терористичному плані об'єктів, які з огляду на світовий досвід можуть розглядатися як потенційні цілі терористів;

- присутності на території України осіб, які на законних підставах перебувають в державі і впливають на світогляд української громадськості з використанням прямих чи не прямих закликів до користування інформаційними ресурсами, що впливають на внутрішні інформаційні потоки;

- активної участі України в урегулюванні тривалих збройних конфліктів, міжнародних антитерористичних операціях.

В деяких країнах впроваджено спеціалізовані програми щодо запобігання втягування молоді до участі в терористичних організаціях. Інші програми стосуються спеціальної ізоляції засуджених терористів і недопущення вербовки ними інших осіб.

У грудні 2016 року Єврокомісією було представлено комплекс заходів по боротьбі з фінансуванням тероризму, посилення прикордонного контролю, удосконалення Шенгенської інформаційної системи (SIS). Даний комплекс передбачає збільшення контролю за перевезенням готівкових коштів та золота під час перетину кордонів ЄС. Також Союз пропонує поширення політики боротьби із утворенням екстремістських організацій і створення єдиної бази осіб, які підозрюються у причетності до терористичної діяльності.

Висновки. 1. Інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України ведеться всіма можливими каналами комунікації і є ретельно підготовленою та цілеспрямованою. Терористичні організації ДНР/ЛНР використовують широкий арсенал інформаційно-пропагандистських заходів, починаючи від блокування українських офіційно утворених засобів масової комунікації на окупованій території до заснування нових майданчиків для поширення необхідних матеріалів серед населення Сходу України. При цьому контент та структура суспільної комунікації на окупованих територіях є реплікацією російських засобів масової комунікації, що є додатковим доказом агресії РФ проти України.

2. У процесі вироблення інформаційних матеріалів бойовики систематично застосовують сфабриковані аргументи та доводи, що мають переконати об'єкт інформаційного впливу (населення окупованих територій, українські військові) у правоті діяльності терористів та поширювати сформоване негативне ставлення жителів до української влади та ЗСУ. Вигадані аргументи, як правило, супроводжуються яскравим емоційним забарвленням.

3. Недоліки чинного законодавства позначаються на ефективності правового механізму превенції інформаційної діяльності терористичних організацій. Саме неврахування особливостей сучасного становища східних регіонів породжує численні проблеми у правовій кваліфікації дій терористичних угруповань, у тому числі їх інформаційної діяльності.

Пропозиції:

1. Оновити чинну Концепцію боротьби з тероризмом, схвалену Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 230/2013, яка не передбачає динаміки розвитку терористичного середовища та змін у політичній ситуації на Сході України, а також не враховує інформаційні загрози безпеці держави,

зокрема, визначивши у ній поняття «інформаційна діяльність терористичних організацій».

2. Правову кваліфікацію інформаційної діяльності терористичних організацій розглядати як невід’ємну складову заходів правової оцінки терористичної діяльності. Саме в рамках такого підходу планується продовжити наші подальші дослідження.

1. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії (аналіт. доповідь). URL:

https://vk.com/doc31055948_444028244?hash=ba2484edcbde6ab648&dl=4a05eec108bddcc95c

2. В «ЛНР» отключили 23 украинских телеканала. URL: <http://mignews.com.ua/regiony/lugansk/5076733.html>.

3. В «ЛНР» создана «информационная комиссия», которая будет удалять украинские телеканалы из сетки вещания телеканала. URL: <http://www.ostro.org/general/society/news/466095/>.

4. У Донецьку заблокували 39 сайтів українських інтернет-видань. URL: http://zik.ua/news/2015/06/09/u_donetsku_zablokuvaly_39_saytiv_ukrainskyh_internetvydan_597122.

5. Специалисты РФ проводят на Донбассе информационно-психологические операции. URL: <https://www.facenews.ua/news/2015/269209/>.

6. У донецьку український канал «1+1» замінили путінською підробкою. URL: [https://tsn.ua/ukrayina/u-donecku-ukrayinskiy-kanal-1-1-zaminili-putinskoju-pidrobkoju-411637.html](https://tsn.ua/ukrayina/u-donecku-ukrayinskiy-kanal-1-1-zaminili-putinskoyu-pidrobkoju-411637.html).

7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

8. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

9. Про Концепцію боротьби з тероризмом: Указ Президент України від 25.04.2013 № 230/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>.

**Олійник Ярослава Валеріївна,
Годунов Віталій Сергійович,
Явкун Олег Вадимович;**

Науковий керівник – Серьогін Віталій Олександрович,
професор кафедри
конституційного і муніципального права
юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор
*(Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна)*

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: АЛЬТЕРНАТИВНА МОДЕЛЬ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Актуальність теми проекту. Місцеве самоврядування є могутнім потенціалом державотворення. Саме цей інститут відіграє значну роль у поєднанні в єдине ціле інтересів держави, суспільства та особистості, сприяє гармоні-

зації прав і свобод людини і громадянина з інтересами держави і суспільства. Функціонування місцевого самоврядування має бути спрямоване на створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання членам територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади. Адже там, де місцеве населення має реальне право та можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення, спостерігається зростання доходів місцевих бюджетів і соціально-економічний розвиток у цілому.

Проблема ефективності місцевого самоврядування є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку державності України, а відтак перебуває в центрі уваги провідних вітчизняних конституціоналістів. Значний внесок у розгляд цього питання внесли такі наукові діячі: М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, І.І. Бодрова, В.М. Бордешок, О.М. Бориславська, М.П. Воронов, В.П. Грובה, І.В. Дробуш, М.М. Корнієнко, І.М. Любченко, О.Ю. Лялюк, А.М. Онупрієнко, М.О. Петришина, О.В. Гірієшкіна, С.Г. Серьогіна та інші.

Дослідження названих фахівців склали наукознавчу базу даної наукової розробки. Натомість нормативну основу роботи становлять чинна Конституція та конституційне законодавство України, проект Закону України про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації (2015 р.), Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.) та інші політико-правові документи за обраною темою.

Метою проекту є комплексна характеристика сучасного стану системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні, критичний аналіз запропонованої Президентом України конституційної реформи щодо децентралізації в аспекті вузлових проблем, що мають бути вирішені в процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а також моделювання оптимальних шляхів їх вирішення і подальших перспектив такого реформування.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- окреслити сучасний стан місцевого самоврядування в Україні та основні фактори, що зумовлюють необхідність його реформування;
- розкрити сутність і зміст принципу субсидіарності як теоретико-правової основи муніципальної реформи в Україні;
- визначити пріоритетні напрямки конституційної реформи в Україні в частині децентралізації;
- з'ясувати порядок добровільного об'єднання територіальних громад у контексті муніципальної реформи;
- визначити недоліки чинного конституційного законодавства у даній сфері, сформулювати пропозиції щодо його удосконалення.

Об'єкт дослідження становить комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Предметом дослідження є альтернативна модель структурно-функціональної децентралізації в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу складає філософський діа-

лектико-матеріалістичний підхід, що передбачає розгляд місцевого самоврядування і територіальної організації влади як об'єктивної історичної реальності, що сформувалася і постійно еволюціонує під впливом внутрішніх і зовнішніх протиріч разом із розвитком людської цивілізації. Робота проведена із застосуванням історико-правового, системно-структурного, структурно-функціонального, формально-юридичного, соціологічного і статистичного методів наукового пізнання.

1. Сучасний стан місцевого самоврядування в Україні та основні фактори, що зумовлюють необхідність його реформування

За чинним законодавством, місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1].

За роки незалежності місцеве самоврядування в Україні пройшло доволі нелегкий та тернистий шлях та все ж таки спромоглося довести, що все це не випадковість, і інститут самоврядування є особливо важливим для створення саме правової держави і того рівня інтеграції, на який Україна тримає зараз напрям. В Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування. Загалом територіальна організація влади за Конституцією України 1996 р. та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р.

Водночас доводиться констатувати, що існуюча в Україні система місцевого самоврядування недостатньо ефективно виконує головну місію, закладену Конституцією, – забезпечення права територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення. У цілому сучасний стан місцевого самоврядування характеризується відсутністю належного матеріального та фінансового, кадрового та іншого ресурсного забезпечення необхідного для виконання завдань і повноважень органів місцевого самоврядування.

Увесь комплекс проблем місцевого самоврядування, на які звертається увага у спеціальній літературі [див.: 2–6 та ін.], можна згрупувати у 4 блоки:

1. Проблеми політико-правового характеру:

- відсутність єдиної лінії стратегії і фрагментарність національного законодавства; у більшості випадків нормативно-правові акти приймалися для впровадження і розвитку окремих індивідуальних проектів у різних регіонах, без зв'язку з іншими документами нормативно-правового характеру, часто суперечачи вже діючому законодавству;

- відсутність єдиної лінії стратегії та системності у створенні органів, покликаних сприяти розвитку місцевого самоврядування;

- неповне і непослідовне законодавче регулювання питань організації і діяльності місцевого самоврядування;

- неузгодженість і несистематизованість законодавства України про місцеве самоврядування; наявність актів, що суперечать Конституції України;

- відсутність чіткого розмежування повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування; на обласному та районному рівнях, де функціонують одночасно органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, через відсутність належної правової бази щодо розмежування повноважень цих органів, виникає небезпека конкуренції їхніх компетенцій;

- необхідність відпрацювання механізмів стримувань і противаг у діяльності місцевих голів, представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування, у т.ч. застосування судових і погоджувальних механізмів при виникненні суперечок між різними суб'єктами влади на місцях і між суб'єктами влади різного рівня.

2. *Проблеми бюджетно-фінансового плану:*

- недостатнє забезпечення фінансово-економічної самостійності місцевого самоврядування; чинне законодавство про місцеві бюджети, по суті, не передбачає чітко визначених джерел достатнього фінансування діяльності в регіонах для всеосяжного вирішення питань місцевого значення;

- для місцевих бюджетів більша частина їх доходів є результатом реалізації міжбюджетних відносин;

- постійно зростаючий обсяг не підкріплених фінансами делегованих державою повноважень;

- залежність сільських, селищних і міських рад від районних і обласних держадміністрацій у бюджетно-фінансовій сфері: місцева рада не може затвердити свій бюджет, поки районна рада, а фактично райдержадміністрація, не доведе до нього відповідні нормативи.

3. *Територіальні проблеми:*

- недосконалість адміністративно-територіального устрою, що зберігся ще з 30-х років ХХ ст.;

- необхідність уточнення базового рівня територіальної організації публічної влади;

- дотепер не виписано процедуру визначення меж адміністративно-територіальних одиниць, завдяки чому на карті України чимало територій, на які не поширюється компетенція ні однієї з територіальних громад.

4. *Кадрові проблеми:*

- наявність кадрового дефіциту в органах місцевого самоврядування;

- відсутність загальнонаціональної системи підготовки кадрів для органів місцевого самоврядування.

Наявні проблеми місцевого самоврядування, на які неодноразово вказували науковці, у квітні 2014 р. було визнано офіційно: у схваленій Урядом Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні поряд із констатацією наявності конституційних засад місцевого самоврядування, факту ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування та прийняття низки базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самов-

рядкування, робився невтішний висновок: «Система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях» [7].

Наведені в Концепції офіційні дані справді вражають:

- починаючи з 1991 р. чисельність сільського населення зменшилася на 2,5 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів – на 348 одиниць; проте кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць;
- в Україні утворено близько 12 тис. територіальних громад, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах – менш як 1 тис. осіб, а у 1129 громадах – менш як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо; органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження;
- дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70 %, 483 територіальні громади на 90 % утримуються за рахунок коштів державного бюджету; здійснення постійної фінансової підтримки через районні бюджети нечисленних територіальних громад з використанням системи дотацій вирівнювання є обтяжливим для державного бюджету та стимує розвиток малих міст і великих селищ.

Крім того, удосконалення потребує система територіальної організації влади з метою підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території. Збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою, як основи існування нераціональної територіальної організації влади (відсутність цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, перебування територіальної громади села, селища, міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади району в місті), призводить до конфлікту компетенції як між органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

На даний час ефективного та швидкого розв'язання потребують такі проблеми на місцях:

- погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні й делеговані повноваження;
- зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування;
- складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад

(старіння населення, знелюднення сільських територій тощо);

- неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад;
- нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень;
- корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, зростання соціальної напруги;
- надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів;
- відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування.

Зазначені проблеми ускладнюються внаслідок проблем правового та інституційного характеру, а також неузгодженості реформ у різних сферах з реформуванням територіальної організації влади.

2. Зміни системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні згідно з проектом конституційної реформи щодо децентралізації

На засіданні Конституційної Комісії 26 червня 2015 р. було затверджено зміни до Основного Закону України щодо децентралізації з урахуванням висновків Венеціанської комісії. Президент України невідкладно скористався правом законодавчої ініціативи і вніс його на розгляд парламенту. На пленарному засіданні 16 липня 2015 р. Верховна Рада України підтримала цей проект і направила його до Конституційного Суду України [8]. 30 липня 2015 р. Конституційний Суд України прийняв висновок у справі за зверненням Верховної Ради України про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України [9], а 31 серпня парламент ухвалив постанову про попереднє схвалення даного законопроекту (№ 2217а/П1). Основні положення ухваленого законопроекту зводяться до такого:

- місцеві держадміністрації ліквідуються; виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюватимуть префекти; їх призначатиме на посаду та звільнятиме Президент України за поданням Уряду;
- префект на відповідній території здійснюватиме нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування; координуватиме діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснюватиме нагляд за додержанням ними Конституції і законів України; забезпечуватиме виконання державних програм; буде спря-

мовувати й організовувати діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечувати їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; здійснюватиме інші повноваження, визначені Конституцією та законами України;

- змінюється адміністративно-територіальний устрій України і, відповідно, територіальна основа місцевого самоврядування; адміністративно-територіальними одиницями стануть громади, райони і регіони;

- уточнено поняття первинного суб'єкта місцевого самоврядування – територіальної громади; визначено, що її становлять мешканці поселення чи поселень відповідної громади як первинної ланки адміністративно-територіального устрою;

- система органів місцевого самоврядування базового рівня (органів громади) залишається без змін: представницький орган (рада) і виконавчі органи;

- сільський, селищний, міський голова перейменовується на голову громади, але зберігає свій подвійний статус: він головує на засіданнях ради громади й очолює виконавчий орган місцевого самоврядування громади;

- районні та обласні ради зберігають свій статус як органи місцевого самоврядування, що відповідно представляють спільні інтереси територіальних громад району, області; водночас вони отримують право створювати власні виконавчі органи, котрі реалізовуватимуть спільні інтереси вищезазначених територіальних громад;

- районна рада, обласна рада призначатиме і звільнятиме голову виконавчого комітету ради і за його поданням формуватиме склад цього органу;

- строк повноважень голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, обраних на чергових виборах, планується повернути до первинного стану, передбаченого Конституцією України 1996 р., – 4 роки;

- конституційно закріплюється, що розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування громад, районів, областей визначається законом на основі принципу субсидіарності;

- закріплено положення, що виконавчим органам місцевого самоврядування громади, виконавчим комітетам районної, обласної ради відповідно до закону можуть бути делеговані окремі повноваження органів виконавчої влади; держава фінансуватиме здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України і передаватиме органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності;

- виконавчі органи місцевого самоврядування громади, виконавчий комітет районної, обласної ради з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади будуть підконтрольними органам виконавчої влади, що делегували такі повноваження.

- у разі ухвалення головою громади, радою громади, районною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці, Президент України матиме право зупиняти дію відповід-

ного акта з одночасним зверненням до Конституційного Суду України, тимчасово зупиняти повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначати тимчасового державного уповноваженого.

За підсумками комплексного аналізу майбутніх змін у системно-структурній організації місцевого самоврядування можна дійти висновку, що в Україні зберігається європейська континентальна модель місцевого самоврядування, набуваючи цілісності на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою (див. Додаток Б). Дифузія державної й муніципальної влади на рівні районів та областей зникає, разом із тим зберігається державний нагляд за законністю функціонування місцевого самоврядування. Ліквідація місцевих державних адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади загальної компетенції закономірно призведе до передачі (делегування) відповідних повноважень виконавчим комітетам обласних і районних рад. Запровадження принципу субсидіарності означатиме перенесення центру тягіння на базовий рівень – рівень громад.

Водночас пропонувані зміни надають можливість для запровадження повноцінної системи регіонального та районного самоврядування. Однак конституювання районного та обласного самоврядування, на жаль, не супроводжується суттєвими змінами суб'єктної системи місцевого самоврядування. У законопроекті, попри наполегливі пропозиції представників наукової спільноти [10], не закріплено трирівневу систему колективних суб'єктів самоврядування: 1) територіальна громада, об'єднання (союз) територіальних громад (жителі, об'єднані постійним проживанням на території населеного пункту або об'єднання кількох населених пунктів); 2) територіальна спільнота району (жителі, об'єднані постійним проживанням на території населених пунктів певного району); 3) територіальна спільнота області (жителі, об'єднані постійним проживанням на території населених пунктів певної області). Натомість йдеться виключно про територіальні громади та про їхні «спільні інтереси» на районному та обласному рівнях.

Окремої уваги заслуговує принцип субсидіарності, про який вже згадувалося. Принцип субсидіарності у законопроекті щодо децентралізації обмежений системою місцевого самоврядування, тоді як у країнах Європи він застосовується як загальний принцип розподілу повноважень між усіма рівнями публічної влади. У разі збереження переважної більшості повноважень за органами державної влади зміст субсидіарності виявиться вихолощеним. Натомість ст. 143 Конституції України в редакції законопроекту про децентралізацію не містить жодних додаткових повноважень місцевого самоврядування порівняно з чинною Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування». Більше того, схвалений Верховною Радою України законопроект про внесення змін до Конституції щодо децентралізації і проект Закону «Про префектів» містять декілька норм, що мають зворотню спрямованість: 1) повноваження Президента зупиняти повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування, зупиняти дію їхніх актів і запроваджувати пряме державне управління через державних уповноважених, чого не знає жодна європейська конституція, навіть у пострадянських країнах; 2)

повноваження префекта у проекті Закону «Про префектів» виявилися навіть ширшими, ніж були у місцевих держадміністраціях, зокрема в аспекті державного нагляду за місцевим самоврядуванням.

Прибічники реформування наголошують на фінансово-економічних вигодах територіальних громад від децентралізації. При цьому не береться до уваги той факт, що в умовах крайнього бюджетного дефіциту укрупнення територіальних громад і бюджетна децентралізація не матимуть ефекту, оскільки акумульованих на базовому рівні фінансових коштів все одно не вистачить навіть на покриття мінімальних потреб. За офіційними даними, власні доходи місцевих бюджетів у першому півріччі 2015 р. збільшилися порівняно з аналогічним періодом 2014 р. майже на 40 % – з 32,4 млрд. грн. до 44,6 млрд. грн. Цифра справді вражаюча, але якщо взяти до уваги темпи інфляції (а індекс інфляції за 2015 рік склав 142,3 %), то виявиться, що ніякого реального зростання місцевих бюджетів не відбулося! Тому проведення децентралізації влади в Україні має корелюватися з інноваційною моделлю подальшого реформування державних фінансів та адміністративно-територіального устрою. Реформування бюджетних відносин держави та місцевого самоврядування, визнання їх рівноправними суб'єктами взаємодії є можливим при чіткому розмежуванні повноважень між рівнями ради та забезпеченні їх в повному обсязі відповідними ресурсами, включенні взаємної відповідальності за прийняті рішення.

Водночас треба чітко усвідомлювати, що, з одного боку, здійснення децентралізації є необхідним кроком з огляду на євроінтеграційний зовнішньополітичний курс держави, але з іншого – може створити нові виклики для українського суспільства. Так, науковці виділяють такі групи ризиків у процесі децентралізації влади в Україні: ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць; послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях за реалізацією повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих рад, в умовах слабкості інститутів громадянського суспільства поза межами великих міст; ризики для бюджетної системи країни; зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень; зростання партикуляристських тенденцій в областях – тобто легітимізація у суспільній свідомості претензій регіонів на правосуб'єктність щодо тих політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним [10]. Усе це змушує проводити реформи дуже обережно, виважено й планомірно, адекватно оцінюючи всі позитивні моменти й ризики, що можуть бути спричинені таким реформуванням.

Реформа системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні: версія 2.0

Конституційна реформа щодо децентралізації, передбачена проектом Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації» (2015 р.) та Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.), в концептуальному плані є цілком прогресивною і ми її підтримуємо. Тому наш проект не є повною

альтернативою започаткованої реформи, а, скоріше, – її удосконаленням варіантом, – такою собі «версією 2.0».

Основні положення нашого проекту можуть бути зведені у три групи:

Зміни територіальної організації публічної влади.

Зміни системно-структурної організації місцевого самоврядування.

Зміни структурно-функціональної організації місцевого самоврядування.

Передусім, зупинимося на наших **пропозиціях щодо територіальної організації публічної влади:**

1. Територія України становить 603 628 кв. км. При цьому, крім існуючих 27 регіонів, які залишаються і зазначені в Конституції, відповідно до перших запропонованих змін, буде залишено тільки близько 150 районів замість 490 і приблизно 1500 громад замість 10 279.

Натомість територія Республіки Польща є майже вдвічі меншою від української і становить 312 679 кв. км. При цьому в Польщі за результатами реформи територіальної організації влади 1999 р. було створено 16 воєводств, 308 повітів і 2489 гмін.

З урахуванням того, що обсяг компетенції органів місцевого самоврядування в Україні в результаті реформи має бути дуже подібним до польської моделі, то й принципи побудови територіальної організації влади доцільно застосовувати близькі. Тому ми пропонуємо кількість територіальних одиниць кожного рівня встановити на рівні, приблизно вдвічі більшому за польські аналоги. Відповідно, кількість регіонів на рівні 27 є цілком прийнятною, натомість кількість районів має становити не менше 600, а кількість громад – не менше 5000. Інакше децентралізація перетвориться на свою протилежність – централізацію з віддаленням органів влади і соціальних служб від населення.

2. У Законі «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [11] слід закріпити правило, що рішення про добровільне об'єднання територіальних громад приймається тільки на місцевому (сільському) референдумі та може стосуватися тільки сільських громад з чисельністю населення до 1 тис. осіб. Для реалізації даного положення слід невідкладно прийняти Закон України «Про місцеві референдуми». До прийняття даного закону процес добровільного об'єднання територіальних громад має бути призупинений.

3. Об'єднання територіальних громад не може призводити до ліквідації соціальної інфраструктури (школа, заклад охорони здоров'я) у селах, що впливаються в об'єднану громаду.

4. Так звані «зони доступності» потенційних адміністративних центрів спроможних територіальних громад, передбачені Методикою формування спроможних територіальних громад, затвердженою Урядом 08.04.2015 [12], мають визначатися на відстані до 10 км дорогами з твердим покриттям, і лише у виняткових випадках – до 15 км.

5. Має бути скасовано будь-яке планування процесів об'єднання територіальних громад, слід усунути будь-які важелі бюджетно-фінансового тиску на громади, що не бажають об'єднуватися; суворо дотримуватися принципу добровільності такого об'єднання.

Зміни системно-структурної організації місцевого самоврядування:

1. Запровадити трирівневу систему колективних суб'єктів самоврядування: 1) територіальна громада, об'єднання (союз) територіальних громад (жителі, об'єднані постійним проживанням на території населеного пункту або об'єднання кількох населених пунктів); 2) територіальна спільнота району (жителі, об'єднані постійним проживанням на території населених пунктів певного району); 3) територіальна спільнота області; 4) строк повноважень місцевих рад має бути збережений на рівні 5 років з метою забезпечення односторонньої зміни правлячих еліт на всіх рівнях організації публічної влади.

2. Надати можливість територіальним громадам самостійно обирати модель місцевого самоврядування, відповідно до якої організовується діяльність цього виду публічної влади на території юрисдикції громади. Водночас передбачити право місцевих рад самостійно визначати системно-структурну організацію своїх виконавчих органів.

Зміни структурно-функціональної організації місцевого самоврядування:

1. Протягом 2017 р. провести повну «інвентаризацію» повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також повноважень органів місцевого самоврядування і здійснити їх розподіл на основі принципу субсидіарності, унеможлививши їх дублювання чи конкуренцію.

2. Принцип субсидіарності має стосуватися не тільки системи місцевого самоврядування, але поширюватися й на відносини органів місцевого самоврядування з державними органами виконавчої влади. Тому в законах «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» треба закріпити норму, за якою в разі законодавчої конкуренції повноважень перевага має надаватися органам місцевого самоврядування.

3. У Конституції та законах «Про місцеве самоврядування в Україні» і «Про місцеві державні адміністрації» слід передбачити можливість делегування повноважень як знизу-вверх, так і зверху-вниз виключно на добровільній основі, на підставі угод і з відповідним матеріально-фінансовим забезпеченням їх виконання.

4. Відповідно до компетенції та виконуваних функцій, визначити на довготерміновій основі джерела доходів до місцевих бюджетів, забезпечивши правовий механізм незалежного формування останніх на базі затверджених Урядом соціальних стандартів.

5. Виробити і забезпечити функціонування механізмів як фінансово-економічного вирівнювання територіальних громад, так і їх розвитку

Висновки. Серед очікуваних результатів процесу децентралізації, започаткованого в Україні, чи не найактуальнішим є створення спроможних самодостатніх територіальних громад, які б володіли відповідними матеріальними ресурсами, необхідними для поліпшення забезпечення потреб громадян, оперативного та якісного надання їм базових соціальних та адміністративних послуг, створення умов для сталого розвитку відповідних територій, більш ефективного використання бюджетних коштів. Паралельно має відбуватися формування дієвої й потужної системи місцевого самоврядування, яка

б відігравала належну їй роль у вирішенні покладених на неї завдань.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.), проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації» (2015 р.), Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) закладають нову концептуальну основу територіальної організації місцевого самоврядування в Україні, коли утворення спроможних громад має відбуватися саме за їх участю.

Зроблено спробу під час вирішення питань щодо формування нових територіальних громад поєднати місцеві та державні інтереси, максимально залучити до цього процесу громадськість. Разом із тим низка викладених у зазначених вище актах положень має високий ступінь конфліктогенності та містить суперечності, про що неодноразово наголошувалося у висновках вітчизняних та зарубіжних фахівців. Запропонований нами проект, на наш погляд, здатен значною мірою усунути наявні недоліки.

Ключовим напрямом реформаційних змін повинні стати перехід від патерналістської парадигми ролі держави у формуванні фінансових ресурсів місцевої громади та публічному управлінні до гармонійного балансу загальнодержавних та регіональних інтересів, інтересів конкретних громад, раціонального використання власного потенціалу територій, ініціативного вирішення питань місцевого значення за активної участі членів територіальних громад та ефективного контролю з боку інститутів громадянського суспільства.

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

2. Дробуш І. Проблеми конституційно-правового регулювання інституту місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 57–60.

3. Кравченко В. В. Проблеми адаптації законодавства України до стандартів і принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. *Вісник Центр. виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 38–41.

4. Пахолюк В. До проблеми реформування місцевого самоврядування в Україні. *Сучасна українська політика: політики і політологи про неї*. Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2009. Вип. 15. С. 385–393.

5. Прієшкіна О. В. Децентралізація державної влади та розширення прав місцевого самоврядування: проблеми й перспективи. *Право України*. 2006. №11. С. 86–89.

6. Соколова Н. Проблеми становлення місцевого самоврядування в Україні. *Сучасна українська політика: політики і політологи про неї*. Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. Вип. 7. С. 271–276.

7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.

8. Про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України восьмого скликання законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) і про його направлення до Конституційного Суду України: Постанова Верховної Ради України від 16 липня 2015 р. № 622-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/622-viii>.

9. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до

Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 30 липня 2015 р. № 2-в/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-15>.

10. Серьогіна С. Г. Напрями вдосконалення конституційного регулювання системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні (доповідь Комісії Конституційної Асамблеї з питань адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування). *Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності: бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів*. 2012. № 6. С. 45–59.

11. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

12. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>

Андрєв Тит Петрович,
студент Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого;

Чистотіна Ольга,
студентка Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна;

Науковий керівник – Салтанов Микола В'ячеславович,
доцент кафедри теоретичної
та практичної філософії
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат філософських наук

ПРАВОВИЙ ПАТЕРНАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Сьогодні українське суспільство увійшло в новий етап розвитку – вперше, з часів здобуття самостійності, було сформовано чіткий зовнішньополітичний курс, що є цілком закономірним і необхідним кроком у сучасному глобалізованому світі. Проте цей напрямок руху до Європейського Союзу не є простою економічною чи політичною інтеграцією, це є поверненням України у свою сім'ю, це є шлях до сталого розвитку. Але для успішного вороття та зайняття достойного місця в родині європейських країн нам необхідно корінним чином змінити нашу державу та суспільство.

Ми маємо побудувати правову державу та сформувані громадянське суспільство. Зараз створено достатні умови для цього, адже, окрім внутрішніх реформаторських сил, існує ще й зовнішній фактор, який відіграє немалу роль. Проблем, які треба вирішити, також багато, але, на щастя, вони є не такими, що не підлягають успішному розв'язанню. Надавати їх перелік немає сенсу, адже в цілому вони є очевидними кожному громадянину, який слідкує за ситуацією в країні. Ми пропонуємо узагальнення – чіткі проблеми визначити доволі легко, проте є один феномен, який є практично не дослідженим у

сучасних розробках – це ідеї Української держави, які знаходять своє вираження у відносинах держави, суспільства та громадянина, їх правах та обов'язках, ідеях та принципах, на яких ґрунтуються їх стосунки.

Вирішуючи локальні проблеми можна досягти певного успіху, проте системного результату досягти таким чином буде доволі складно, що ми маємо нагоду, на превеликий жаль, сьогодні бачити. Притому, що *ідеї* Української держави мають бути питаннями не тільки самої по собі держави та її органів, а передусім народу, який має визначити парадигму подальшого розвитку суспільних та державних інституцій. Проводячи аналіз сучасної ситуації можна дійти до думки, що основним підходом у взаємозв'язку тріади держава-суспільство-людина є патерналізм, що підтверджується опитуванням Міжнародного центру перспективних досліджень серед експертів з проблем децентралізації. Вони у своїй більшості вважають, що головною проблемою децентралізації, яка виступає однією з передумов побудови сталої правової демократичної держави, є пасивність та патерналізм українських громадян на місцях.

Ця проблема в Україні не нова. Уже понад 300 років нам розповідають як добре та нав'язують як треба жити. Після знищення української держави Війська Запорозького, держави, під гнітом яких перебувала Україна, нав'язували свої правила, формували в українського народу світоглядну орієнтацію «держава знає як краще». Це було і за часів 2 імперій, продовжилось і за червоної влади. Жорсткий тиск не проходить безслідно, він відкладається у суспільній свідомості, люди вже того самі не усвідомлюючи починають покладати на державу обов'язок забезпечення їх благами, вони вимагають від неї гарного життя, держава ж натомість забираючи у них права дає набагато взамін менше, та чи і може вона в повній мірі розуміти кому скільки чого треба?

Для з'ясування сутності та пошуків вирішення цієї проблеми нам перш за все необхідно звернутися до наукової доктрини патерналізму, з'ясувати його ознаки, віднайти різні точки зору на цю проблему.

Зазвичай під патерналізмом розуміють таку політику держави, яка обмежує свободу кожної людини у виборі найоптимальнішого з її точки зору способу життя під прикриттям ідеї її власного інтересу. *Pater* – з латинської перекладається як батько, поведінка держави у нашому випадку нагадує поведінку суворого і турботливого батька, який прагне захистити свою дитину, себто кожну людину, від наслідків руйнівних дій чи морально сумнівних рішень. Патерналістська держава претендує на амбіційний статус володаря знань про справжні інтереси людей, щодо яких вони можуть помилятися. Ці знання можуть стосуватися як питань виключно добробуту, так і суми проблем добробуту та моральної досконалості. В даному випадку можна застосувати і інший термін, що характеризує цей підхід держави – «політичний перфекціонізм».

Проявлятися патерналізм може як і жорстких, так і у відносно м'яких формах. Найбільш жорстоким проявом є криміналізація саморуйнівних і морально сумнівних практик, більш м'які пов'язані, передусім, з обмежувальним характером неприйнятних практик або символічна чи матеріальна підт-

римка схвалюваних способів життя. Звернувшись до історії, можна віднайти приклади того чи іншого способу патерналістської поведінки держави. Найяскравішим прикладом криміналізації є наявність у радянському праві норми, що встановлювала кримінальну відповідальність за мужолозтво, тобто гомосексуальну практику громадян. До більш м'яких форм патерналістської поведінки можна віднести соціальну рекламу, створення кращих умов або пряма винагорода тих, хто втілює в життя певний еталон досконалості.

Досліджуючи питання проблеми патерналізму, для більшого розуміння проявів цього явища необхідно провести деякі класифікації політичного перфекціонізму.

Залежно від напрямку дії:

- 1) ставлення людини до держави;
- 2) ставлення держави до людини.

Залежно від жорсткості:

- 1) відносно жорсткі;
- 2) відносно м'які.

Залежно від кола осіб, яких стосується патерналізм:

- 1) уся сукупність громадян певної держави;
- 2) окрема частина громадян, окрема соціальна група;
- 3) конкретний індивід.

Найбільшу силу, що протистоїть патерналізму, представляє ліберальна соціальна етика.

«Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!» – цей девіз Просвітництва, сформульований Іммануїлом Кантом, зараз набуває особливо актуального звучання в українському вимірі. «Май мужність користуватися власним розумом!» – ці слова можуть бути осмислені як вираз (і водночас – заклик) подолання застарілого патерналізму українським громадянським суспільством, яке після Майдану відчуло свою силу.

Євроінтеграційні прагнення України вимагають не тільки глобальних *об'єктивних* змін у законодавстві та політичному житті, але й докорінної зміни всієї *суб'єктивної* сторони політики й права. Успіх євроінтеграції значною мірою залежить від сприйняття населенням нової політичної культури, в якій цінностями виступають перш за все свобода, самостійність, самоорганізація, індивідуальна і соціальна відповідальність. Події Євромайдану породили сплеск громадянської самоорганізації та солідарності, які можуть або закріпитися в суспільній свідомості як нові світоглядні установки, або ослабнути й зійти нанівець – жодна подія не застрахована від загрози зречення та вигасання. Втім, непоправне вже відбулося: висвітлена контрастом Майдану, стала до болю очевидною недолугість існуючої політичної культури. Набула гострої актуальності проблема патерналізму.

Не дивно, що саме в пост-майданній ситуації, в умовах третього здобутого шансу на справжню незалежність, постає нарешті питання: що не так із нашим сприйняттям держави? Адже саме неформалізовані, часто навіть не-вербалізовані, елементи політичної культури часом стають визначальними факторами. Саме нездолані (чи не нездоланні?) патерналістські настрої сус-

пільства давали змогу політикам всі 25 років незалежності робити відкати назад, до суспільства дешевої ковбаси та відсутності свобод навзаєм. І ця загроза не минає: найбільшою є загроза авторитаризму та наростання патерналістських настроїв в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх криз. Тож тема роботи саме зараз набуває особливо гострого злободенного звучання.

Проблема патерналізму населення в якомусь сенсі є ще складнішою, ніж проблема зовнішнього ворога. Адже набагато складніше витравлювати, вичавлювати із суспільної свідомості (і з себе особисто) сформований кількома історичними епохами та увібраний багатьма поколіннями спосіб підкореного мислення. Позбутися пострадянського та постімперського світосприйняття, на жаль, не так легко, як від зовнішніх символів тоталітарних режимів.

Таким чином, Україна зараз потребує не лише докорінного реформування держави, а й повного перенавантаження відносин держави і громадян – ставлення держави до громадянина і сприйняття громадянином держави. Тож ми поставили за мету цією роботою не лише вказати на кричущі приклади патерналізму (і того, що стимулює патерналізм населення) в українському законодавстві, але й запропонувати певні шляхи вирішення цих проблем.

Розділ 1. Патерналізм в Україні: витоки, прояви, загрози

Перед тим як відшукувати конкретні прояви патерналізму в нашій державі та суспільстві, ми пропонуємо звернутися до класифікації напрямків дії патерналізму. В даному випадку тут буде розглядатися два можливих варіанти – ставлення громадянина (або об'єднань громадян) до держави та ставлення держави до громадянина.

Ставлення людини (чи їх об'єднань) до держави – у контексті патерналізму, слід розуміти таку поведінку наведених суб'єктів по відношенню до держави, коли вони нездатні впливати на державні інституції через свій громадянський інфантилізм та інші фактори, невміння та небажання впливати на соціальну, правову, економічну та інші складові політики держави. Також сюди слід віднести очікування населення щодо «великої місії» держави – держава має бути чарівником, що може вирішити всі проблеми, хоча це є небажання та невміння людей проявляти ініціативу та будувати самостійно своє життя. До проявів такої патерналістської поведінки людей та їх об'єднань слід віднести такі:

1. Явка на вибори різних рівнів, яка в Україні кожного разу падає, що показує небажання громадян брати участь у вирішенні долі країни та їх недовіру до державницьких інституцій і конституційно-правового інституту формування влади народом.

2. Інфантильність по реалізації своїх прав, яким кореспондує активним зобов'язанням держави та інших суб'єктів владних відносин.

3. Пропагування людиною винятково важливої ролі держави у формуванні особистого блага особи та суспільства.

Падіння бронзових вождів і бетонних кумирів – явища, що проходять бурхливо і швидко. Втім, набагато довше і складніше відбувається руйнування того фундаменту в головах, на якому десятиліттями трималися ці монументи. Між «перемогою» і «зрадою» довгий шлях буксування реформ і пошуку

відповідей на вічні запитання «хто винен?» і «що робити?».

Експерти з проблем децентралізації в Україні, опитані Міжнародним центром перспективних досліджень, пропонують свою відповідь принаймні на одне з цих питань. 75 % опитаних фахівців головною проблемою назвали пасивність та патерналізм українських громадян на місцях [9].

Патерналізм, що був прихованим гальмуючим фактором всього пострадянського періоду, в останні роки став проблемою гострою та нагальною. Актуалізація цієї теми спричинила появу достатньо великої кількості нових досліджень патерналізму – в політичному, юридичному, історичному та соціокультурному аспектах. Втім, ця тема ще не є ані вирішеною, ані просто достатньо вивченою. З труднощами ми стикаємось вже при спробі дати визначення поняттю «патерналізм».

Джеральд Дворкін дає визначення патерналізму, що відмежовує його від усіх інших ситуацій державної опіки: це зазіхання на свободу індивіда задля його власного добра [9, с. 412]. Інші визначення наголошують іншу сторону цих відносин: «у найзагальнішому сенсі під патерналізмом розуміється такий спосіб сприйняття держави або будь-якого іншого владного суб'єкта (представника політичної еліти, політичної партії тощо) індивідом, соціальною групою, для якого є характерним покладання відповідальності за індивідуальне / групове благополуччя на владних суб'єктів, відмова від самостійного прийняття рішень, самоорганізації в ситуаціях сприятливих соціальних взаємодій» [5, с. 61]. Тож під патерналізмом розуміють як політику держави щодо особи, так і ставлення особи о держави – увесь спектр цих патрон-клієнтських відносин. Як сукупність ієрархічних відносин, патерналізм будує систему соціальних зв'язків, закріплену традицією патріархальної родини з патером-батьком на чолі.

Витоки патерналізму можна побачити не лише в радянському минулому, а й в імперському, і навіть у феодальному минулому – патерналістська традиція розгалуженим корінням тягнеться ще від системи патронату-клієнтели. Водночас саме у доімперському минулому можна також віднайти причини певної відмінності українського патерналізму від сусідніх російського чи білоруського – анти-патерналістську за своїм характером козацьку традицію...

Грунтовне історичне дослідження може виявити різні нашарування суспільного досвіду, що створюють неповторну картину саме місцевого патерналізму. Втім, зараз патерналізм сприймається саме як радянський пережиток, що так і не викорінений незалежністю. Тривале існування України в умовах недемократичних режимів залишило в основі відновленої української державності тоталітарну (чи посттоталітарну) політичну культуру, що досі остаточно не зжита. Осмислена необхідність подолання не лише зовнішніх проявів і решток «совка», а й сформованих ним шаблонів мислення і сприйняття, актуалізує питання звільнення від патерналістських відносин громади-держави.

Держава, побудована за принципом патріархальної родини із всемогутнім (і всевидячим) батьком та слухняними вдячними дітьми – це модель майже всіх тоталітарних та авторитарних режимів. «Батько народів», «ата-

тюрк», «бацька» – дискурс владних режимів той самий, незалежно від мови. І справа не лише в культурі особи: за таким принципом вибудовується вся система державного управління і контролю. У радянському суспільстві «одержавленої» людини патерналізм постає як повна опіка держави над громадянином: його народження, здоров'я, навчання, робота, пенсія, смерть – все досягнуто тотальною державною турботою. Водночас із її зворотною стороною – контролем. Модель, що закріплює несаможиттєвість, відсутність звички та вміння самостійних рішень, породжує вічну неповнолітність. «Держава мені винна, держава зобов'язана, держава забезпечить» – така переконаність у своїй захищеності державою стає платою за відмову від свобод.

«Лояльність державі – запорука безпеки» – базовий принцип патерналістської радянської системи. На думку Володимира В'ятровича, саме він дав збій після Чорнобильської катастрофи, що стала початком кінця радянського режиму і патерналістської віри в опіку держави [2]. Зміна «правил гри» після розпаду Радянського Союзу стала шоковою терапією, яка досі багатьма переживається болісно: радянські очікування стикаються з пострадянською дійсністю. «Пострадянські люди переважно розглядають державу як священну всемогутню інстанцію, яка повинна запропонувати вирішення всіх проблем. Обожнення держави часто призводить до зворотного ефекту: її несприйняття і намір обійти всі її вимоги» [12, с. 9]. Популярний жарт 90-х років «скільки державу не обмануй, вона все одно залишиться нам винною» – повною мірою відображає це ставлення до держави: завищені очікування, розчарування, виживання власними силами, але з обдиранням держави всюди, де тільки можливо. Інституційні зміни (і тим паче – ментальні зміни) не відбуваються моментально: держава все ще не сприймається як спосіб самоорганізації суспільства, радше як зовнішня інстанція, на яку ненадійно сподіватися, але від якої треба вимагати забезпечення своїх прав.

Політична свідомість сучасного українського суспільства має багато в чому інерційний характер [5, с. 61]. У пострадянській масовій свідомості зберігається уявлення, що держава зобов'язана забезпечувати соціальний захист у тих самих обсягах, що і раніше: всі колишні права, але без усіх колишніх обов'язків. Тож патерналізм є прямим наслідком радянської системи соціального забезпечення. Але також і системи залякування. Саме страх, привитий радянським поколінням, стає інструментом патерналістської політики: влада має переконати населення в усіх небезпеках, якими загрожує скинення або послаблення влади, водночас обіцяючи, що саме вона (і лише вона) зможе захистити населення. Історичною закономірністю є факт, що в умовах зовнішньої загрози збільшується запит населення на «сильну руку», а з ним – загроза патерналізму та авторитаризму.

В перші роки незалежності України частка прихильників «сильної руки» трималася на рівні 40,5 – 43,9 %. В період 2006–2010 рр. він становив вже 63,6 – 65,7 % від загалу. Це спостереження дозволяє поставити під сумнів тезу про те, що причини патерналізму та авторитаризму в українській суспільній свідомості полягають лише у радянському спадку [1]. Надто легко і приємно вважати патерналізм чимось зовнішнім, нав'язаним, неприродним для

українського суспільства. «Велике значення «сімейних» відносин у політиці, наявність клієнтарно-патронажних відносин у владі кажуть про те, що патерналізм в українському суспільстві – це не штучне утворення, яке пропагує держава, а усталена традиційна практика, що зрозуміла широким суспільним верствам» [11, с. 53].

Водночас дослідники зазначають, що український патерналізм має свої специфічні риси. Традиційне для України несприйняття всіх влад (і влади як такої) формує специфіку саме українського патерналізму: патерналізм без авторитаризму. Майже парадоксальною є ситуація одночасно високого рівня патерналістських установок та низького рівня довіри до всіх без винятку політичних інститутів. Андрій Зоткін пояснює визначений ним «патерналізм без авторитаризму» як наслідок історичної культурно-регіональної розмаїтості та певної дезінтегрованості соціуму, що нівелювало можливість утвердження жорсткої вертикалі влади, яка могла б об'єднати навколо себе більшу частину населення. «Отже, – робить висновок Зоткін, – українське суспільство у період незалежності не мало реальної загрози авторитаризму, проте зберігало патерналістські моделі взаємовідносин з державою, що підтримувалося «живильним середовищем» загальної безвідповідальності» [1]. Радянська модель «все державне, все моє» змінилася моделлю «все державне, все нічیه». Ще одна прикметна риса патерналістських установок – зняття з себе відповідальності за те, що відбувається в країні, місті, будинку, адже вся відповідальність перекладена на плечі влади.

Попри те, що мало хто вже може вірити в «турботливого батька», що вночі не спить і думає про благополуччя народу, мрія про таку особисту турботу влади залишається незнищеною жодними раціональними доказами чи реальним досвідом. Схожою на віру в чудо є глибоко захована в душі окремого виборця віра в те, що ось саме цей політик нарешті дійсно піклуватиметься саме про мене, зважатиме саме на мої інтереси і вирішуватиме саме мої труднощі. Інакше неможливо пояснити той незмінний успіх, яким користаються патерналістські обіцянки політиків-популістів.

Зважаючи на очікування населення, в публічному дискурсі політики вдало експлуатують патерналістські формулювання, які не втрачають своєї привабливості для населення. При цьому не мають значення ідеологічні розбіжності: адже патерналістська риторика, пік якої припадає на передвиборчий час, не залежить від «кольору» партії. Політики, які у своїх програмних документах декларують ліберальні цінності, в передвиборчих виступах постають здебільшого як соціал-популісти, патерналісти [4, с. 291]. «Політик, який обіцяє державну підтримку в усіх сферах життя, має на виборах значно більше шансів на успіх, ніж його опонент, який закликає електорат проявляти ініціативу, покращуючи якість життя власними силами, користуючись при цьому підтримкою держави» [5, с. 62]. Попри те, що патерналістські обіцянки майже ніколи не виконуються (і зазвичай не передбачають виконання), коротка пам'ять виборців дозволяє їм на наступних виборах вестися на ті самі лозунги. Така взаємна гра перетворюється на зачароване коло.

«Таким чином, патерналістська риторика – це колискова для суспільст-

ва: політики переконують вкрай залежних від держави пострадянських людей, що правила гри залишаються колишніми, уряд і надалі буде робити вигляд, що займається вирішенням соціальних проблем. Громадяни ж голосують за політиків, сигналізуючи, у свою чергу, що згодні і надалі симулювати довіру до держави та повагу до уряду. Це суттєво підживляє ефективність інституту виборів, який в подібній ситуації, перетворюється в регулярний ритуал випуску негативної соціальної енергії, а не в реальний механізм народного волевиявлення і легітимізації влади» [12, с. 39].

Однак патерналізм може бути пояснений як потреба, викликана низьким рівнем життя, невизначеністю, суспільними ризиками та політичним дискурсом і практиками турботи і опіки, а не правило, звичай чи ментальна риса українського народу [5, с. 65].

Розділ 2. Подолання патерналізму: конкретні проблеми та шляхи вирішення

Поняття «патерналізм», яке має дуже різні визначення і залежно від цього охоплює різний обсяг явищ, у широкому сенсі означає і ставлення держави до громадянина, і громадянина до держави. Тож, приступаючи до аналізу конкретних юридичних проявів патерналізму, розглянемо окремо ці два аспекти. При цьому більшу увагу буде приділено саме першому аспекту, який належить юридичній площині, в той час як другий аспект є радше темою соціальної психології.

Під патерналізмом у такому вузькому сенсі розуміють політику держави, яка обмежує свободу громадянина (від конкретних речей – до вибору способу життя загалом), виправдовуючи це його власним благом. Таким чином, держава претендує на знання «справжніх потреб», «справжнього блага» і «справжньої користі» щодо кожного конкретно громадянина – який сам (зі своєї інфантильності чи нерозумності) не може про це знати краще.

Патерналізмом є всі спроби держави насильно піклуватися про моє життя (неприпустимість суїциду), моє здоров'я (заборона наркотиків, у т.ч. легких, заборона проституції, вимога пристігати ремені безпеки), про мій психологічний та моральний стан (маркування фільмів, заборона порнографії, визнання чогось таким, що є небезпечними для психіки), про мій добробут (заборона азартних ігор на гроші).

Законодавчо патерналізм може проявлятися у жорсткій або відносно м'якій формі. Жорстким патерналізмом є криміналізація певних видів поведінки «на благо» того, хто її припускається – зокрема, криміналізація суїциду та саморуйнівних практик. М'якшим патерналізмом є обмежувальні норми та ті, що надають матеріальну або символічну підтримку схвалюваним способам життя (наприклад, соціальна реклама). Прикладами обмежувальної дії патерналістських законів є збільшення вартості задоволення «шкідливих звичок» (підняття акцизу), звуження можливостей їх законного задоволення (зокрема, обмеження місць і часу продажу алкоголю).

Для більшості держав (і України зокрема) патерналістське законодавче регулювання характерне переважно щодо таких соціальних проблем: наркотики, проституція, порнографія, шкідливі звички. Очевидно, що мета держа-

ви в цих випадках може бути зрозумілою і виправданою. Втім, це ще не означає виправдання методів. Питання про легітимність чи нелегітимність патерналістського примусу надзвичайно гостро дискутується в рамках ліберальної соціальної етики.

Дискусії щодо патерналізму стали осердям концепції нейтральної в моральному відношенні держави. В умовах демократичної держави, що забезпечує плюралізм поглядів, релігій та світоглядів, неможливо сформулювати таку цілісну концепцію блага, яка була б загальноприйнятною. Але навіть якщо така концепція була б можливою, її впровадження за допомогою примусу цілком би нівелювало її сенс. Тоді постає питання: за яких умов можливе державне втручання у приватні справи? Прихильники ліберальної нейтральності держави вважають, що єдиною достатньою підставою для примусу щодо особи може бути шкода від її дій для третіх осіб. Дж. С. Міллем так сформулював ключовий принцип лібералізму: «Єдина мета, з якою можна правомірно використати владу над будь-яким членом цивілізованої громади всупереч його волі – це запобігти шкоді для інших... Його не можна правомірно змусити діяти або утриматись від дії на тій підставі, що це краще для нього» [3, с. 411].

Таким чином, для подолання патерналізму в українському законодавстві необхідно перш за все віднайти його конкретні прояви у Конституції України та інших законодавчих актах. Ми спробуємо відшукати окремі найбільш виразні приклади в різних сферах:

– Право на життя і право на смерть – законодавством не передбачено легальної можливості відмовитися від цього права та позбавити себе життя. Україна може скористатися досвідом Швейцарії та Бельгії, в яких законодавчо дозволено евтаназія важкохворих.

– Особисте життя – стаття 51 КУ, яка встановлює правило, що шлюб може укладатися лише між чоловіком та жінкою. Стрімко відбувається легалізація одностатевих шлюбів у країнах Європи та Америки: по всій країні або в окремих адміністративних одиницях вони дозволені в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Франції, Іспанії, Нідерландах, Словенії тощо. Українське законодавство також має передбачити, що для укладення шлюбу стаття не є важливою, бо для сімейно-правових відносин характерний приватно-правовий стиль регулювання і тут воля має бути на укладення шлюбу не держави, а самих громадян, що бажають укласти між собою шлюб.

– Охорона здоров'я – ст. 310 Особливої частини Кримінального кодексу – «Посів або вирощування снодійного маку чи конопель» встановлює відповідальність за посів та вирощування цих рослинних культур. Легкі наркотики легалізовані в Нідерландах, що дозволяє і зменшити рівень злочинності, і наповнювати державний бюджет.

– «Моральність» – ст. 302 Особливої частини Кримінального кодексу – «Створення або утримання місць розпусти і звідництва», а також заборона зайняття проституцією. Сюди ж відноситься маркування фільмів, кримінальна відповідальність за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів. Оскільки таке суспільне явище, як проституція, викорі-

нити неможливо, його необхідно ввести в рамки закону, зробити безпечним для громадян шляхом наповнення бюджету держави, про що, зокрема, свідчить досвід Нідерландів, Бельгії, Данії, а також багатьох інших країн.

Патерналізм у широкому розумінні слова є також способом побудови відносин між суспільством і владою на принципах патріархальної родини – із жорсткою системою влади, страхом перед державними органами, невмінням і небажанням населення впливати на політичне життя і за необхідності чинити опір владі. Іншою стороною цих відносин є завищені очікування щодо держави, небажання брати на себе відповідальність за те, що відбувається на державному чи локальному рівні, а також невміння вибудовувати життя із розрахунку на власні сили.

М. Колоколова у статті «Патерналізм у політичній свідомості українців: характерні прояви та ймовірні причини» пропонує критерії для визначення наявності / відсутності ознак патерналізму в суспільній свідомості [5, с. 60–61]. Категорія установки на патерналізм або самоорганізацію як ставлення індивіда до своєї ролі в суспільно-політичній системі; індикатори:

- відчуття відповідальності за стан справ в Україні, у своєму місті / селі;
- оцінка власної ініціативності та самостійності у вирішенні життєвих проблем;
- готовність брати участь у різних видах суспільної діяльності;
- готовність проявляти ініціативу у вирішенні проблем своєї громади;
- членство в громадських та політичних організаціях.

Категорія установки на патерналізм або самоорганізацію як ставлення індивіда до суспільно-політичної системи операціоналізується такими опозиційними індикаторами:

- цінність особистої відповідальності або відповідальності держави за власне матеріальне забезпечення;
- установки на підтримку з боку держави або на самостійне досягнення життєвих цілей;
- позитивне або негативне ставлення до вільної конкуренції;
- установки на державний контроль діяльності підприємств або на обмеження такого контролю, розширення свободи в діяльності підприємств;
- установки на підтримку збільшення державної або приватної власності в господарюванні;
- підтримка / непідтримка влади сильного(-их) лідера(-ів);
- установки на підтримку збільшення державної або приватної власності в господарюванні.

Патерналізм, як складова частина пострадянської культури, гальмує процес формування громадянського суспільства. Виходом може стати державна підтримка особистої ініціативи всюди, на всіх рівнях – від школи до бізнесу. Подолання патерналізму як занадто сильного покладання на державу є болісним, але необхідним процесом. Для цього можна запропонувати такі зміни в законодавстві:

– Перехід від загальної безкоштовної медицини до страхової.

Змінити статтю 49 КУ, а саме норму про те, що охорона здоров'я забез-

печується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

– Перехід від соціальної пенсії до накопичувальної системи – кожен сам оплачує свою пенсію.

– Перехід від безкоштовної вищої освіти до системи грантів для обдарованих.

Варто реформувати статтю 53 КУ, яка закріплює доступність і безоплатність усіх форм освіти.

Користуючись досвідом провідних європейських держав, Україна має вже сьогодні позбавитися від пережитків минулого, намагатися провести рецепцію ліберальних цінностей в законодавство, що дозволить сформувати відповідальне та активне громадянське суспільство, яке буде саме зацікавлене в розвитку особи, суспільства держави та буде робити дійсні кроки у цьому напрямку.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумки, можна сказати, що індивіда поза його волею не можна примусити стати щасливим. Влада не може вказувати, у якій спосіб задля досягнення щастя має діяти індивід (Міл), хіба що лише тоді, коли дія однієї людини завдає шкоди іншій.

Добро індивіда не є виправданням для влади у здійсненні примусу. Звідси відкидання патерналістських зазіхань на свободу індивіда.

Патерналізм – це коли посягають на свободу під приводом твого добробуту, щастя.

Патерналістські закони:

1. Зобов'язання до носіння мотоциклістами шоломів безпеки, водіїв одягати паски безпеки.

2. Заборона купатися у громадських місцях без рятувальників.

3. Закони, що оголошують суїцид кримінальним злочином.

4. Заборона жінкам і дітям певних видів праці.

5. Заборона гомосексуалізму серед дорослих.

6. Соціальне страхування (має бути тільки добровільним).

7. Заборона азартних ігор, алкоголю, сигарет, курильних сумішей, легких наркотиків.

Існують два види патерналізму: чистий та нечистий. Чистий патерналізм – кількість осіб, чия свобода обмежена, дорівнює кількості осіб, про щастя яких йдеться. Кількість осіб, які підпадають під обмеження дорівнює кількості осіб, чий вигоді влада намагається сприяти. Нечистий патерналізм – накладання обмежень на більші групи, ніж ті, хто матиме вірогідний вигравш. Прикладом може бути заборона виготовлення сигарет, обмеження викидів газів в атмосферу. Такі втручання не завжди є захистом нас від шкоди.

Патерналізм пов'язаний із обмеженнями свободи певних індивідів задля їхніх власних інтересів, але може йтися і про посягання на свободу сторін, про інтереси яких не йдеться.

Патерналізм у політиці проявляється тоді, коли лідер вважає, що маса дорослих громадян може добре не знати про свої власні інтереси. Але людина дбає про власні інтереси ретельніше, ніж уряд. Через примус доброї мети

не досягнеш, це буде не краще, ніж відмовитися від цієї цілі.

Винятки із заборони патерналізму – це самозахист, заборона продавати себе в рабство. Продавати себе в рабство – це зречення власної свободи, а заборона патерналізму, направлена на плекання свободи. Це не свобода, коли дозволяють відчужувати власну свободу. Патерналізм виправданий тільки для збереження широкого діапазону свободи для даного індивіда.

Що виправдовує нас, коли ми втручаємось у життя людей? Те, що їм бракує когнітивних здібностей для ухвалення рішень. Наприклад, батьки зобов'язані обмежувати свободу дітей, бо ті ще не можуть встояти перед спокусами життя. Дитина з часом починає розуміти слушність батьківських обмежень. Влада транспонує це на громадян. Мовляв, ті мають занадто мало знань, спроможностей, оцінити піклування про їх добро. Втручаючись у життя таких людей, ми робимо те, що робили вони, якби були раціональними. Відтак, влада не суперечить волі народу і не зазіхає на їх свободу.

Цілком раціональні люди не погодяться з накинутими на них патерналістськими обмеженнями. Заборона наркотиків, алкоголю – це не патерналізм, бо вони відбирають у нас можливості і далі робити розумний вибір, руйнують наші фізичні та психічні спроможності.

Патерналізм припустимий там, де є крайній соціальний чи психологічний тиск, де індивіди неправильно оцінюють ризики, це політика страхування. Наприклад, заборона куріння може бути обґрунтована не самою шкодою або незнанням фактів про шкоду, або відсутністю волі або применшенням фактів небезпеки.

Патерналізм може бути у вигляді незначних обмежень (паски безпеки), або у вигляді суворих заборон (альпінізму, наприклад). Обмеження мають бути такими, які б накладали на себе розумні люди. Але буває лиха воля і тупість законодавця.

Тягар доречності патерналістських обмежень повинна брати на себе влада – це тягар надання доказів і тягар переконування.

1. Зоткін А. Патерналізм в українському суспільстві. URL: <http://2008.dif.org.ua/ua/comment/mvo3pgk3>

2. Глубинная первопричина Чернобыльской катастрофы – глубокий патернализм советского общества и принцип «лояльность – гарантия выживания». URL: <http://uacrisis.org/ru/42615-russian-glibinna-pershoprichina-chornobilskoyi-katastrofi-glibokij-paternalizm-radyanskogo-suspilstva-ta-printsip-loyalnist-garantiya-vizhivannya-volodimir-v-yatrovich>

3. Дворкін Р. Патерналізм. *Філософія права*. Пер. з англ. Київ: Основи, 2007. С. 77–100.

4. Дем'яненко В. М. Патерналістські мотивації в електоральному виборі громадян України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 6. С. 288–300.

5. Колоколова М. О. Патерналізм у політичній свідомості українців: характерні прояви та ймовірні причини. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологія*. № 1122. 2014. С. 59–66.

6. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

8. Маринович М. В Україні майдани стали тим місцем, де формується нова модель української ідентичності. URL: <http://maidan.ucu.edu.ua/2014/03/11мирослав-маринович-в-україні-майдани/>

9. Найбільшою проблемою децентралізації експерти вважають пасивність громадян. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2042664-najbilsou-problemou-decentralizacii-eksperti-vvazaut-pasivnist-gromadan.html>

10. Федорук Н. С. Пострадянський патерналізм адміністративного права України: необхідність світоглядних змін. С.155–160.

11. Фоломеев М. А. Патерналістські політичні традиції в системі відносин української держави та суспільства. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. Каразіна. Серія Питання політології*. 2009. № 861. Вип. 15. С. 148–155.

12. Як позбутися пострадянськості? Кол. авт. Київ: Інститут світової політики, 2012. 150 с.

**Лозовий Родіон Миколайович,
Гапон Ксенія Андріївна,
Печерський Антон Олегович;**

Наукові керівники – Калиновський Олександр Валерійович,

заступник начальника відділу
організації науково-дослідної роботи,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник;

Лагодзінська Юлія Миколаївна,

консультант з мовного питання,
перекладач відділу міжнародних зв'язків

(*Національна академія внутрішніх справ*)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОАКТИВНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ В ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Актуальність. Перш ніж говорити про глобальні реформи та зміни, які останніми роками відбуваються в системі правоохоронних органів України, на нашу думку, варто закцентувати увагу на внутрішній структурі як усїєї системи в цілому, так і кожного виокремленого підрозділу. А також на ті проблеми, які незважаючи на зміни та покращення, яких вдалося досягнути в останні роки, все одно продовжують існувати та потребують «знищення» на найнижчому рівні: мілітаризований підхід та реактивні способи та засоби управління, ігнорування стимулів до саморозвитку, морально-психологічні інтереси персоналу.

Мета. Дослідити та вивчити управлінські методи та підходи, які застосовувалися у правоохоронних підрозділах зарубіжних країн. Аналіз тих форм та засобів управління, які існують у вітчизняній правоохоронній системі сьогодні. Побудова моделі проактивного управління з урахуванням адаптації її під українські реалії.

Завдання. Під час написання проектної роботи ставили перед собою за-

вдання пошуку та вивчення різних підходів управління не тільки в системі вітчизняних правоохоронних органів, а й інших країн, досвід яких імплементувався Україною під час здійснення цілого ряду реформ у різних галузях. Урахування отриманих знань для побудови моделі проактивного управління.

Предмет. Модель запровадження проактивних методів управління в органах Національної поліції.

Об'єкт. Процес становлення та функціонування як проактивних методів управління, так і процесу управління в цілому.

Методи. При проведенні дослідження використовувався комплекс загальнонаукових методів. Серед яких основні методи – філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, вибрані з урахуванням поставленої мети, визначених задач, об'єкта і предмета дослідження.

Фундаментальну роль у дослідженні займає діалектичний метод пізнання, що дозволив з'ясувати та дослідити досвід зарубіжних країн, історичні аспекти формування різних моделей управління: як реактивного, так і проактивного. За допомогою методу порівняння та аналізу було виокремлено позитивні моменти та заходи, які існують в інших країнах, досвід яких імплементувався Україною під час здійснення цілого ряду реформ у різних галузях.

Системний підхід дозволив дослідити: стан управління, який існує на сьогодні, чинне законодавство, практику його застосування безпосередньо під час роботи підрозділів Національної поліції, узагальнення думок практичних працівників органів Національної поліції і науковців.

1. Причини та передумови виникнення проактивного управління.

Досвід зарубіжних країн

З точки зору сучасних дослідників зміст соціального управління полягає в тому, що останнє є об'єктивно необхідним різновидом діяльності, яка складається із свідомого та цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на різні соціальні системи з метою підвищення ефективності їх функціонування, приведення його у відповідність до об'єктивних закономірностей розвитку. Управління представляє собою соціальний феномен, без якого неможливе існування і розвиток людства [1, с. 22–28].

Процес управління має місце скрізь, де здійснюється спільна діяльність людей, що спрямована на досягнення певних цілей. Узагальнюючи світову практику, можна сформулювати такі передумови виникнення вивченого явища:

1. Необхідність координації дій значної кількості людей, кожен з яких виконує певну роботу.

2. З розвитком ринкових відносин об'єднанням людей необхідний був менеджмент для досягнення їх цілей.

3. Управління є тією ланкою, яка забезпечує ефективне використання ресурсів – людських, матеріальних, фінансових, інформаційних.

4. Управління є ефективним засобом досягнення цілей та високої продуктивності.

Незважаючи на це, даний вплив може мати й негативно-авторитарний

характер: ігнорування можливостей самореалізації, зневажливе ставлення до персоналу, відсутність людських почуттів. У процесі імплементації сучасних демократичних тенденцій в умовах глобалізаційних викликів процес управління зобов'язаний мати дещо інший характер. Тому менеджмент слід розглядати як процес роботи з людьми у гуманістичній манері для максимально ефективного і результативного досягнення цілей і завдань організації. В рамках нашого питання під організацією ми розуміємо органи та підрозділи Національної поліції. Тому при управлінні органами Національної поліції слід враховувати управління, що здійснюється всередині системи, об'єктами якої є співробітники, служби, підрозділи, органи, а суб'єктами – керівники та управляючі апарати, які діють на відповідних рівнях.

Отже, управління органами Національної поліції є особливим видом діяльності спеціально створених апаратів та спеціально призначених посадових осіб по упорядкуванню системи органів, забезпеченню її оптимального функціонування і розвитку з метою ефективного вирішення завдань по боротьбі зі злочинністю, охороні публічного порядку, наданні поліцейських послуг та профілактики злочинності [2, с. 66–68].

У розвитку управління та їх впливі на поліцейське управління можна виділити чотири етапи:

- 1) класичний;
- 2) на базі людських відносин;
- 3) біхевіористичний;
- 4) сучасний менеджмент.

Кожен з цих підходів здійснив свій внесок у розвиток поліцейського менеджменту.

Класична модель мала великий вплив на практику поліцейського менеджменту в країнах Заходу на початку ХХ століття. Поліцейські організації представляли собою високобюрократизовані структури, які управлялись у типовій мілітаризованій манері, згідно з якою всі дії і поведінка офіцерів суворо регламентувалася і контролювалася. Остаточна класична модель була сформована у 30-х роках і базувалася на ідеях про суворе застосування стандартів законодавства в усіх сферах діяльності поліції, жорстку ієрархію в управлінні, ізоляцію поліцейських організацій і відносну незалежність від громадянського суспільства [3, с.120–121].

Боротьба зі злочинністю розглядалась як головне завдання поліції, ефективність оцінювалася за критеріями рівня злочинності, швидкості реагування на виклики, кількості арештів тощо. Принципи класичного стилю управління мали сильний вплив на розвиток поліцейського менеджменту майже півсторіччя, і навіть зараз, на жаль, ідеї бюрократичного і мілітаризованого управління мають своїх прихильників у структурі Національної поліції, що знаходиться на стадії реформування, а ефективність оцінюється за тими самими критеріями (статистичними показниками), а не довірою суспільства до поліції.

Відповідно до підходу на базі людських відносин стало зрозуміло, що

людський компонент менеджменту потребує особливої і спеціалізованої уваги. Рух за даний гуманістичний підхід почався у 30-х роках минулого століття. Прихильники даного етапу зазначали, що ефективність праці та результативність залежить від того, наскільки позитивними є емоційні реакції працівників, яким є соціальне оточення, ставлення і увага з боку керівника підрозділу.

Паралельно з підходом на базі людських відносин розвивався і біхевіористичний підхід. Його прихильники приділяли значну увагу людській поведінці, науковим підходам до навчання і розвитку теорії і практики менеджменту в організаціях. Це призвело до важливих висновків, які протирічили положенням гуманістичної теорії, а саме:

1. Найбільш задоволений працівник необов'язково є найбільш продуктивним працівником.

2. Підвищення ефективності діяльності відбувається через розуміння індивідуальностей, групи та процесів організації.

Починаючи з 70-х років під впливом ідей біхевіоризму почалася серйозна атака на класичну поліцейську бюрократичну систему з її жорсткою ієрархією, автократичною практикою менеджменту і вузьким поглядом на роль поліції в суспільстві. Поліція критикувалася за відрив від процесів у громадянському суспільстві, закритість, недовіру з боку людей, грубість, корумпованість і расизм [4, с.115–117].

Значна кількість досліджень свідчила про те, що більша частка поліцейської роботи стосується не силової, а, скоріше, діяльності з підтримання порядку, профілактики і забезпечення соціального сервісу. Стало зрозумілим, що замість жорсткої інструктивної регламентації технічних дій ефективна поліція потребує розумної свободи вибору, персоналу, який може самостійно діяти і приймати рішення в більш широкому діапазоні в умовах складних і непрогнозованих ситуацій.

Останні відкриття науки менеджменту похитнули мілітаристську модель поліцейської діяльності. Багато дослідників зазначали, що мілітаризований підхід дозволяє зберегти внутрішню дисципліну в поліції, проте гальмує розвиток її ролі в суспільстві, оскільки пріоритети віддаються налагодженню роботи всередині департаментів, а не в зовнішньому оточенні, серед людей. Роботу поліції того часу характеризували як командно-бюрократичну систему, яка зустрічається з серйозними протиріччями, оскільки типовий поліцейський суворо дотримується команд керівництва, в той час як життя вимагає від нього постійного уміння приймати автономні рішення залежно від ситуації. Більш того, було помічено, що авторитарний поліцейський менеджмент веде до авторитарної поведінки поліцейських серед громадян, що не сприяє партнерству і ефективності поліції.

Дослідники поліцейського менеджменту, зокрема, запропонували демократичну модель поліціювання, згідно з якою в поліції немає воєнних рангів і наглядців. Офіцер поліції – це представник сервісу, помічник, наставник, який працює в команді і має широкий спектр дій і свободу вибору, а жорстка спеціалізація, так само як і жорстке керівництво, потрібне

лише в окремих випадках (мобілізації у випадках стихійних лих чи техногенних катастроф, заворушень тощо). Поліцейська команда працює в тісному контакті з громадянами, допомагаючи вирішувати різні проблеми. Підрозділ поліції турбується про рівень задоволення поліцейського своєю роботою [5, с. 122–123].

Змінюється організаційний клімат поліції, завданням якої стає набір і зацікавлення роботою високоосвічених працівників, здатних працювати в демократичному суспільстві, сповна реалізовувати свій потенціал. Виникає нова модель поліціювання – «модель сервісу», найважливішими складовими якої були програми взаємодії з населенням, попередження злочинності і командна робота поліцейських, а згодом і найновіша – «соціально орієнтована модель», яка є наступним питанням нашого дослідження. Дана модель передбачає активний громадянський контроль над поліцією, формування поліцейських служб, підпорядкованих муніципальній владі, пропагує інші демократичні доктрини стосовно охорони правопорядку та організації колективу.

2. Поняття та концепція проактивного управління

З початку 70-х років ХХ століття дослідники поліцейського управління почали широко застосовувати системний підхід. На їх думку, поліція – це відкрита система, яка постійно взаємодіє не тільки з державними органами, такими як суд, адвокатура та прокуратура, а і безпосередньо з громадянами – «замовниками» поліцейських послуг.

Але наступні 20 років ці підходи не запроваджувались на практиці та залишалися виключно теорією. Нарешті у 90-х роках працівники поліції західних країн почали усвідомлювати критику з боку громадянського суспільства у свою адресу та, розуміючи потреби і очікування, які перед ними ставляться, розпочали працювати у руслі концепції соціально орієнтовного управління, близького до теорії якісного менеджменту [6, с. 45–53].

З метою покращення якості поліцейського сервісу для громадянського суспільства особлива увага приділяється трьом основним сферам діяльності: громадянам, як замовникам сервісу, персоналу поліції і командній роботі цього персоналу. Головна мета такого підходу до управління – досягнення довготривалого, тотального задоволення суспільства роботою поліції, профілактична робота органів і підрозділів Національної поліції, тобто спрямована не тільки на розкриття кримінальних правопорушень, а і на попередження та профілактику можливих злочинів і правопорушень, а також конфліктів та невдоволень працівників всередині організації. Такий підхід отримав назву проактивного.

Типовим прикладом застосування проактивного підходу у практичній діяльності поліції є концепція соціально орієнтовного проактивного менеджменту. Її розробив шеф департаменту поліції Медісона штату Висконсин (С. Купер) разом зі своїми колегами. Дана стратегія включає в себе ряд принципів, які допомогли їм відійти від традиційного бюрократичного менеджменту і почати діяти з орієнтацією на якість сервісу. Саме вони першими спробували та запровадили на практиці проактивний підхід. Його принцип полягає у

такому:

- ✓ віра у виховну та підтримуючу роль командної роботи;
- ✓ орієнтація на процес вирішення проблем, заснований на фактах, а не емоціях;
- ✓ врахування думки персоналу підрозділу перед прийняттям ключових рішень,
- ✓ віра в те, що найкращий спосіб покращення якості роботи персоналу – опитування поліцейських та врахування їх думок;
- ✓ прагнення розвивати всебічну довіру й повагу як один до одного, так і до громадян;
- ✓ орієнтація на замовника (громадян);
- ✓ опора на 95 % успішних працівників, а не на 5 % персоналу, які створюють зайві проблеми та завдають клопоту;
- ✓ справедливе поводження з усіма працюючими;
- ✓ удосконалення систем перевірки ефективності роботи поліцейського;
- ✓ уникнення силового прийняття рішень «зверху-вниз» всюди, де це можливо, заохочення творчого потенціалу працівника до справи;
- ✓ розуміння та сприйняття ненавмисних помилок;
- ✓ розвиток атмосфери відкритості і постійного зворотнього зв'язку у роботі з персоналом. Керівник – тренер, помічник і полегшувач роботи поліцейського;
- ✓ розробка на основі командної роботи узгоджених з персоналом планів діяльності організації і шляхів її досягнення.

Як бачимо з переліку принципів проактивного управління, в коло обов'язків поліцейських входить не тільки розкриття злочинів та боротьба з цим явищем, а і профілактика, запобігання та надання «соціальних послуг» для громадян. Які повинні мати проактивний характер. Оскільки за статистикою, за кордоном від 40 до 70 % викликів – допомога громадянам, яка взагалі не пов'язана зі злочинністю.

З вищезазначеного можна дати визначення проактивного управління персоналом. Це цілеспрямована робота з працівниками поліції і певний вплив у напрямі діяльності цілей, які ґрунтуються на засадах гуманістичної психології, плануванні не тільки кар'єри, а і життя, розвитку як керівника, так і колективу з врахуванням розвитку кожного працівника, з використанням командної роботи та визначення лідера у колективі, оптимізація усіх компонентів циклу роботи. Цикл у себе включає: відбір кадрів, мотивація, підвищення кваліфікації та навчання, міжособистісні відносини [7, с. 55–57].

Отже, проактивний підхід, на відміну від реактивного, – це завчасне упередження проблем як у середині колективу, так і в зовнішньому середовищі, а саме:

- ✓ гуманістично особистісний підхід до кожного працівника;
- ✓ оптимізація усіх компонентів системи роботи з персоналом (психологічний критерій навчання, службового та особистого розвитку, планування кар'єри та особистого життя);
- ✓ командна робота та лідерство в межах підрозділу;

- ✓ ефективна система міжособистісних зв'язків серед працівників;
- ✓ проактивне управління передбачає, що від співробітника очікується ініціативна, активна позиція, особиста відповідальність не тільки за власні «поразки», а і за перемоги та досягнення.

Така структура управління ставить перед керівництвом правоохоронних органів вимоги для створення певних умов праці для співробітників. Розвиток ініціативи з боку співробітників передбачає не тільки більшу відповідальність, а і більшу мотивацію для реалізації своїх ідей та підвищення продуктивності у своїй діяльності. Також це позбавлення постійного тотального контролю, що дозволяє будувати довірливі відносини між працівниками та керівником. Такий підхід дозволяє швидше просуватися по службі та отримувати за свою роботу відповідну винагороду [2, с. 110–115].

Дослідження показують, що служби та відомства правоохоронних органів інших країн, що використовують у своїй діяльності методи проактивного управління, мають очевидно вищий та більш якісний показник своєї роботи, ніж ті, хто і досі користується мілітаризованим, реактивним підходом до управлінської діяльності у правоохоронній структурі.

Підсумовуючи, хотіли б зазначити, що в аспекті проактивного підходу до управління персоналом метою є досягнення максимального результату як за кількісними, так і за якісними показниками. Тобто використання людських ресурсів правоохоронних органів, їх сил, засобів, кадрового та інтелектуального потенціалу, за якого ми отримуємо максимальний ефект при мінімальній затраті сил самого працівника як кадрової одиниці, так і мінімальних нормативних затратах часу.

3. Адаптація проактивної моделі управління у структурі Національної поліції в рамках українських реалій. Інструкція впровадження

Сьогодні в Україні відбуваються глобальні реформи, зокрема і у структурі правоохоронних органів. Ми на власні очі бачимо реальні та якісні зміни:

- відхід від радянської (бюрократичної) системи управління правоохоронними органами;
- боротьба з корупцією та хабарництвом у лавах правоохоронців;
- підвищення заробітної плати;
- покращення матеріально-технічного забезпечення поліцейських.

Але всі ці аспекти мають загальний, всеохоплюючий характер для усієї структури загалом.

Досліджуване питання має дещо інший характер, який полягає у реформуванні не нормативно-правового аспекту, а свідомості. Ми дотримуємося думки, відповідно до якої відповідальність та обов'язок впровадження нової моделі має бути покладений на управлінця. Перед керівником постають нові вимоги, які потребують сучасного підходу. Сучасний керівник повинен не лише вміти працювати з персоналом, а й сам бути взірцем для підлеглих, справжнім лідером, наставником, референтною особистістю з глибокими знаннями, розумінням людей, привабливим іміджем і характерологічними особливостями. Вважаємо, що керівникові при реалізації проактивного

управління персоналом необхідно спиратися на такі організаційно-управлінські принципи: гуманістичний особистісно-орієнтовний підхід, системність, інтенсифікація та оптимізація.

Гуманістичний особистісно-орієнтовний підхід до управління персоналом означає таке управління, яке забезпечує свідому активність працівника, розвиток і саморозвиток, виходячи з його індивідуально-психологічних особливостей, як суб'єкта пізнання і предметної діяльності. Дотримання зазначеного принципу – це необхідність акцентування уваги на низці психологічних особливостей в управлінській діяльності в органах поліції, яка характеризується як звичайними, так і екстремальними умовами оперативної обстановки – значним емоційним та фізичним напруженням. Зважаючи на це ми виділили ряд чинників, які відрізняють звичайну управлінську ситуацію від екстремальної. До них віднесли:

- дефіцит часу;
- небезпека стосовно життя і здоров'я;
- монотонність виконуваних дій;
- постійне інформаційне перевантаження та раптовість виникнення екстремальних ситуацій.

Принцип системності. Як відомо, суттєвим елементом соціальних систем будь-якого рівня є людина, її потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації. Важливою психологічною ознакою системи управління в органах Національної поліції є розбіжність мети, діяльності самої людини і організації. Об'єднані в рамках одного підрозділу, на основі власних інтересів, працівники змушені виконувати загальні завдання та цілі цього об'єднання, роблячи те, що в їх власні інтереси не входить. Вдосконалення системи управління персоналом органів Національної поліції повинно базуватися на врахуванні об'єктивних ознак систем, до яких слід віднести: цілеспрямованість, ієрархію функцій, самозбереження і самоуправління, інформаційний обмін та відкритість [8, с.120–121].

Принцип інтенсифікації процесу управління персоналом означає збільшення сили впливу на об'єкт управління з боку суб'єкта. Таке збільшення сприятиме зростанню ефективності лише до певних меж, але перевищення такого принципу призведе до зниження його ефекту. Саме тому важливо віднайти певний баланс, знайти найкращий для даних умов ступінь інтенсивності управлінського впливу, найоптимальніше поєднання методів впливу [9, с. 405–420].

З вищезазначеного випливає принцип оптимізації проактивного управління персоналом, що спирається на психологічному обґрунтуванні прийняття оптимальних рішень. Тобто це науково обґрунтований вибір і реалізація більш раціонального для даних умов вирішення управлінського завдання: цілі, методи, рішення з точки зору певних критеріїв. Теоретично при оптимальній побудові процесу управління кожен буде виконувати свої функції на рівні своїх максимальних реальних можливостей без перевтоми, одночасно рухаючись вперед у своєму професійному й особистісному розвитку.

Однак аби забезпечити ефективний та швидкий перехід до проактивного

управління важливо не тільки спиратися на принципи, а й використовувати сучасні методи управління персоналом, де відображається взаємодія управління і керованого персоналу. До таких методів належать методи мотивації та стимулювання діяльності персоналу, які поділяються на ті, що залежать від пізнавальних та професійних інтересів працівника, та ті, які ґрунтуються на почутті обов'язку та відповідальності. Будь-яка діяльність є більш ефективною та результативною, якщо у працівника існують яскраві мотиви, які викликають бажання діяти активно, наполегливо, з повною віддачею, рухаючись до поставленої мети. Управлінець повинен враховувати наявність такої мотивації та інтересу до поліцейської діяльності ще на етапі професійного відбору, а у подальшій роботі зміцнювати її.

Наступна група методів – контролю та самоконтролю персоналу, які мають на меті збір інформації про об'єкти управління, аби встановити фактичний стан справ та розробити за необхідністю заходи щодо поліпшення та коригування процесу управління. Їх можна поділити на методи контролю з боку керівництва та методи самоконтролю працівника поліції за якістю виконуваної ним роботи. Це вміння самостійно знаходити допущені помилки та способи усунення виявлених недоліків [10, с. 55].

З останнього варто наголосити на тому, що ефективний поліцейський повинен не тільки мати високий рівень знань та інтелектуальних здібностей, а й постійно поповнювати інформаційний багаж і розвиватися.

В зарубіжних країнах впроваджуються не традиційні системи освіти і виду навчання, а ті, які доповнюють базову освіту: неформальні курси, школи, програми навчання, підвищення кваліфікації. Наприклад, у навчанні поліцейського персоналу Великобританії, США і деяких інших країн існують програми, тренінги як для особового складу підрозділів поліції, так і для старших офіцерів. Програми виходять за межі вимог, що визначаються формальним переліком посадових функцій, супроводжуються розвитком особистих та професійно важливих якостей та збагаченням працівників концептуальними знаннями за допомогою таких принципів:

- ✓ зв'язок навчання з вирішенням практичних завдань;
- ✓ індивідуалізація навчання;
- ✓ ретельна методична перевірка ефективності програм;
- ✓ застосування активних форм навчання;
- ✓ скорочені терміни навчання;
- ✓ збільшення ролі самостійного та заочного навчання.

У навчальному процесі переважно використовуються активні форми: рольові ігри, ситуаційні вправи, тренінги розвитку умінь, особистісних якостей, вправи на вироблення нових форм поведінки і ставлення до людей, тренінги комунікації, «брейнштормінг» тощо.

Окрім цього, існує цілий ряд методів навчання, які спрямовані на максимальну активізацію пізнавальної діяльності поліцейського, стимулювання творчого мислення, а також створення атмосфери невимушеності, релаксації та доброзичливості. Поєднання всіх зазначених методів та прийомів дає найбільший ефект: поліцейські за таких умов навчання отримують та засвоюють

до 90 % нового матеріалу (знань, умінь, способів діяльності і поведінки).

Як висновок, варто зазначити, що проактивне управління людськими ресурсами – важлива частина роботи, за яку відповідає керівник. При виконанні цієї діяльності управлінець, використовуючи ряд взаємопов'язаних вищевказаних методів, повинен керуватися підвищенням ефективності діяльності на основі максимально повної реалізації потенціалу працівника. Постійно підтримувати рух та розвиток для максимально якісного функціонування кожного підрозділу, що в подальшому забезпечить ефективну та продуктивну роботу системи Національної поліції в цілому.

Висновки. Як ми бачимо, впровадження передового зарубіжного досвіду, сучасного змісту, форм і методів навчання лише сприятиме поліпшенню фахової підготовки керівників, органів та підрозділів, поглибленню їх знань з психології управління, розвитку лідерських якостей, планування роботи, спілкування з людьми, творчого підходу до справи і розвитку особистісного потенціалу.

Варто наголосити, що раніше згаданий приклад впровадження даної моделі в практичному підрозділі США, яка була продемонстрована шефом департаменту в Медісоні, виявився достатньо тривалим у часі. Знадобилося 9 років для переходу від цієї організації, яка існувала раніше, до якісної і соціально орієнтовної. На конкретному прикладі виділяємо три головні умови для досягнення необхідної цілі:

1. Потреба підрозділу поліції у змінах для досягнення більш якісного результату.

2. Наголошення на тому, що поліція – не абстрагована від суспільства організація, а відкрита й готова до сприйняття нових управлінських підходів та рішень.

3. Обов'язковість проактивного підходу до вирішення як внутрішньо-організаційних проблем, так і для зовнішніх потреб.

Отже, як бачимо, імплементація даної моделі управління на вітчизняну площину потребує великої затрати сил, засобів та часу. Це не робота однієї людини, одного керівника чи підрозділу, а творча, активна взаємодія суб'єктів та об'єктів управління як на рівні одного підрозділу, так і між органами та структурами загалом. Це важка та кропітка праця. Важливість та необхідність якої необхідно в першу чергу усвідомлювати на підсвідомому рівні, а тільки потім впроваджувати конкретні, так би мовити, практичні зміни.

Для побудови такої моделі управління на мілітаризованій базі та ставлення до Національної поліції сьогодні і досягнення більш ефективного, якісного результату в максимально короткий термін ми повинні розпочати вже зараз. Кожен майбутній управлінець повинен усвідомити та зрозуміти важливість та необхідність впровадження проактивної моделі управління вже сьогодні, адже саме від нас залежить майбутнє і той результат реформування не тільки Національної поліції, а і держави в цілому, який ми перед собою поставили.

1. Дункан Джек У. Основополагающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики. Пер. с англ. Москва, 1996. 266 с.

3. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України. Харків., 1999.

240 с.

4. Roy R., Roberg. J. Kuykendall. Police Management. Los angeles, California: Roxbury Publishing Company, 1997. 430 p.
5. Хміль Ф. А. Основы менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 608 с.
6. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Мд МАЭП, 1999. 240 с.
7. Грин Р. 48 Законов власти. Москва: РИПОЛ классик. 2007. 576 с.
8. Москвін О. Проектний аналіз: навч. посібник. За ред. О. Москвіна. Київ: Лібра. 1999. 208 с.
9. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): навч. посібник. К.: ЦНЛ, 2000. 319 с.
10. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом: навч. посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 512 с.
11. Гибсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Доннелли Д.Х.-мл. Организации: повеление, структура, процессы. Пер. с англ. Москва: Инфра-М, 2000. 662 с.

Петров Владислав Олександрович,
Науковий керівник – Чумак Володимир Валентинович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової роботи,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність теми. Одним із чинників забезпечення існування будь-якої розвиненої держави сучасного світу є національна безпека.

На сьогодні проблема забезпечення миру та міжнародної безпеки є чи не найактуальнішою для кожної держави світу. Міжнародний тероризм порушує гармонійний розвиток країн світу, а також міжнародний мир та безпеку. У таких умовах боротьба з тероризмом стала одним із пріоритетних напрямів діяльності міжнародних організацій [1].

Безпека громадян і жителів Європи на сьогодні перебуває під загрозою у зв'язку з появою нових викликів і великої кількості терористичних організацій та угруповань. Проблема захисту громадян від терористичної загрози є актуальною і для України, яка є невід'ємною частиною сучасної Європи.

Ситуація з тероризмом у Європі значно змінилася після терористичних актів 7 липня 2005 року у Лондоні. Саме ці події у столиці Великої Британії більшість фахівців вважають найбільш важливою віхою в історії новітнього тероризму у Європі і світі. Зазначені події не тільки стали європейським аналогом трагедії 11 вересня у США, а й стали підґрунтям для широкої суспільної дискусії у країнах Європи щодо проблем національної безпеки та, як наслідок, створення потужної системи антитерористичного захисту [2].

За останні роки тероризм і акти терористичного характеру перетворилися не лише на глобальну проблему сучасності, а й набули значення тотальної

загрози для існування сучасності європейської та світової цивілізації. Прикладом цьому слугують нещодавні трагічні події, які відбулися 15 липня 2016 року в м. Ніцці (Франція), 10 грудня 2016 у м. Стамбулі (Туреччина), 22 березня 2017 року в м. Лондоні (Великобританія), 07 квітня 2017 року у м. Стокгольмі (Швеція).

Проблема забезпечення миру та міжнародної безпеки на сьогодні є актуальною і для України. Події у східних регіонах України засвідчили різке збільшення загрози тероризму та вимагають впровадження якісно нових методів виявлення, попередження і протидії активізації діяльності терористичних організацій, а також ужиття жорстких заходів із метою виявлення та ефективного блокування каналів фінансової підтримки такої діяльності [3].

Тероризм виникає, коли суспільство переживає кризу, насамперед, у сфері ідеології і державного управління. У такому суспільстві з'являються різноманітні опозиційні групи – політичні, соціальні, національні, релігійні, – для яких стають сумнівними законність і доцільність існування чинної влади. Якщо зазначені групи доходять висновку, що не можуть домогтися своїх цілей законним шляхом, вони можуть спробувати досягти бажаного результату за допомогою насильства, тобто тероризму. У міру нарощування своїх сил і можливостей терористичні організації майже завжди дистанціюються від свого початкового ідеологічного центру та починають функціонувати самостійно.

Тероризм може призвести і, як показує практика, реально призводить до згортання державних, юридичних гарантій і свобод особи, оскільки він викликає з боку держави контрзаходи, які не завжди узгоджуються з нормами правової держави.

Перехідний стан, який переживає сьогодні Україна, докорінна зміна соціально-політичного укладу об'єктивно викликають конфліктні ситуації, які переростають у конфлікти. Терористи використовують будь-яку форму конфлікту (політичну, економічну, національну), оскільки останні створюють сприятливі умови для досягнення ними (терористами) своїх цілей шляхом скоєння злочинів.

Оцінюючи сукупність факторів, які складають об'єктивне бачення тероризму в Україні, можна дійти висновку, що за певних умов у країні вже активізувався тероризм за основними напрямками діяльності – політичним і кримінальним.

У нещодавно затвердженій Президентом України Стратегії національної безпеки України (далі – Стратегія) наголошено, що найбільш актуальними загрозами національній безпеці України є «...агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території». Такі дії, зокрема, полягають у розпалюванні міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму та тероризму [4].

Для нейтралізації цих загроз у Стратегії визначено основні напрями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України: 1) нейтралізація сепаратистських та екстремістських рухів і організацій;

2) забезпечення державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки; 3) захист державної таємниці; 4) участь в операціях НАТО з підтримання миру і безпеки; 5) розвиток спроможностей щодо запобігання тероризму, а також спільної боротьби з тероризмом [4].

14 квітня 2014 року О. Турчинов, який виконував на той час обов'язки Президента України, підписав указ про початок антитерористичної операції. До цього РНБО на своєму засіданні прийняла рішення почати масштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України. Ця подія не тільки змінила життя багатьох українців, але й чітко засвідчила необхідність активізації діяльності органів державної влади щодо забезпечення нормативно-правового регулювання та розробки дієвого механізму протидії тероризму, а також попередження та недопущення розповсюдження таких проявів.

Теоретичний і практичний фундамент дослідження тероризму та терору як суспільно-політичного явища закладено в наукових працях відомих учених: Ю. Антонян, О. Бандурка, Ж. Белл, С. Біндер, Л. Бонанте, Т. Бояр-Созонович, П. Вальдманн, Р. Вілкінсон, М. Гуцало, М. Дмитренко, В. Євдокимов, В. Ємельянов, К. Жарінов, В. Зеленецький, О. Зернецька, В. Івченко, Є. Камінський, Б. Канцелярук, О. Князев, Е. Кожушко, А. Комарова, А. Крайнев, В. Крутов, В. Кубальський, У. Латипов, О. Литвинов, В. Ліпкан, В. Лунєєв, В. Лякер, Е. Ляхов, Ю. Марченко, Б. Мильніков, І. Міхеєв, Л. Моджорян, А. Новиков, С. Розен, О. Шелковнікова, А. Юр'єв, І. Яковенко та ін.

Віддаючи належне теоретичному та практичному значенню досліджень вітчизняних і закордонних учених, вимоги сьогодення, а також збройне протистояння на Сході країни, чітко засвідчують життєву необхідність у активізації діяльності органів державної влади щодо забезпечення нормативно-правового регулювання та розробки дієвого механізму протидії тероризму.

Мета дослідження – визначення пріоритетів та основних напрямів протидії тероризму, ознайомлення з досвідом протидії тероризму в інших країнах для подальшого використання в Україні, а також визначення шляхів удосконалення політики у сфері протидії тероризму в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **задачі**:

– простежити історію тероризму: зародження, витоки, формування, становлення;

– визначити концептуальні та методологічні засади дослідження проблем боротьби з тероризмом у науковій літературі;

– охарактеризувати сучасну нормативно-правову базу протидії загрозам тероризму в Україні у контексті формування та реалізації державної антитерористичної політики;

– проаналізувати соціально-економічні, політичні й інші чинники загроз тероризму в Україні;

– сприяти активізації діяльності органів державної влади навколо ідей спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, реформ і державотворення;

– проаналізувати зарубіжний досвід створення національних систем

протидії тероризму на національному рівні та можливості його використання в Україні;

– розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення політики у сфері протидії тероризму в Україні.

Об'єктом дослідження є тероризм як суспільно-політичне явище та державно-управлінські аспекти організації боротьби з ним.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії тероризму в Україні.

Розділ 1. Теоретико-методологічні та правові засади державної політики запобігання загрозам тероризму

1.1. Наукові дослідження щодо протидії тероризму: історія і сучасність

Осмилення тероризму як суспільно небезпечного явища стало предметом активних наукових розвідок у 70–80-х рр. ХХ ст., перш за все в напрямку опрацювання окремих аспектів: юридичного, воєнно-технічного, історичного. До дослідження тероризму долучалися також аналітики відповідних силових структур, завдання яких відрізнялися від цілей суто наукових. Як наслідок, до цього часу даються взнаки нечіткість і недоопрацьованість понятійно-категоріального апарату, різниця в методологічних підходах і сутнісних характеристиках матеріалу [5].

Проблема боротьби з тероризмом протягом останніх років є однією з найважливіших у сучасній науці. Як зазначають Р. Джексон, М. Сміт та Дж. Гуннінг, «за період після нападів 11 вересня дослідження проблеми тероризму пройшли значну трансформацію від незначної галузі вивчення безпеки суспільства до великої самостійної галузі та, можливо, однієї з найбільш швидко прогресуючих галузей дослідження у західній науці» [6].

В останні часи виникають нові, досить оригінальні концепції сучасного тероризму. Зокрема, американським дослідником Т. Москатсом введено до наукового обігу базове поняття «новий тероризм», яке є характеристикою політичних подій, що мали місце у світовій історії 2002 року. У своїй монографії «Новий тероризм»: міфи та реальність» дослідник аналізує еволюцію та ідеологію «Аль-Каїди» та робить висновок про те, що наявна у сучасній історіографії досліджень тероризму концепція «війни з тероризмом» є застарілою. Натомість він пропонує свою, оригінальну «антиповстанську модель», яка може допомогти у боротьбі з глобальним тероризмом [7]. Учений стверджує що успіху у боротьбі з тероризмом вже неможливо досягнути внаслідок військових дій. Цей успіх, на думку дослідника, буде залежати від політичних і економічних реформ у країнах. Робота Т. Москатса стала однією із класичних і найбільш цитованих робіт із проблем боротьби з тероризмом у період 2000-х років [7].

Незвичайний аспект боротьби із тероризмом був розглянутий у роботі Б. Леві та В. Сіделя «Тероризм і суспільна охорона здоров'я: збалансований підхід до укріплення систем і захисту населення». Автори пропонують конкретні заходи щодо захисту населення країн, які можуть бути атаковані терорис-

тами. На сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти, на думку авторів, терористична загроза є одним із найбільших ворогів здоров'я населення. З погляду авторів, важливого значення для боротьби з терором проти населення набуває підготовка кадрів і навчання населення тому, як треба реагувати, наприклад, на застосування терористами зброї масового враження [8].

Досвід успішної боротьби з тероризмом на Півдні Європи вивчали дослідники П. Антонелло та А. О'Лірі у роботі «Уявний тероризм» (2009 р.). В центрі уваги авторів – розвиток процесу тероризму в Італії в 1969–1983 рр. Цей досвід, на думку авторів, зачіпає усі аспекти культурного та повсякденного життя, формування політичної, судової гілок влади тощо [9].

Слід зазначити, що в Україні роботи з проблем протидії тероризму тільки починають з'являтися. Так, у 2009 р. вийшла книга за назвою «Протидія хімічному та біологічному тероризму у східноєвропейських країнах», що об'єднала статті провідних фахівців із питань тероризму, які розглянули найбільш важливі завдання протидії тероризму в Україні. Вихід такої роботи у рамках «Наукової програми з миру та безпеки блоку НАТО» засвідчив актуальність розробки проблем боротьби з тероризмом як у нових країнах-членах ЄС, так і в тих, які знаходяться на кордонах з Об'єднаною Європою [10].

В останні роки антитерористична політика стала невід'ємною частиною будь-якої програми діяльності урядів політичних партій. Так, під час слухань, які відбулися 30 березня 2011 р. у Європейському парламенті в Брюсселі, було запропоновано концепцію створення єдиної силової Служби протидії тероризму. На думку ініціаторів зазначеного проекту, прикладом цього повинна слугувати структура зовнішньополітичного відомства країн ЄС (European External Action Service (EEAS)), яка очолюється баронесою К. Ештон. Згідно з новою концепцією, яку репрезентував на слуханнях директор європейського Комісії у справі боротьби з тероризмом О. Луїкс, будуть зібрані воедино такі силові структури ЄС, як Cerpol, Cosi, Eurojust, Europol і Frontex. Згідно з новим проектом, який має назву Стратегія внутрішньої безпеки (Internal Security Strategy), найближчим часом буде налагоджено координацію між 27 країнами ЄС у справі боротьби з тероризмом. При цьому представники Австрії та Бельгії пропонують ідею Європейської розвідки, яка дискутується у Євросоюзі ще з 2004 р. Ця спеціальна служба мала б боротися в першу чергу з проявами міжнародного тероризму. Але ця ініціатива не підтримується великими країнами ЄС, які мають власні потужні спецслужби [10].

Проте, незважаючи на те, що ця галузь науки розпочала плідно досліджуватися в Україні досить недавно, вже є певні напрацювання, які сприяють протидії тероризму. Але ці заходи потребують удосконалення кожного дня, адже злочинність постійно розвивається, тому необхідно оперативно й адекватно на неї реагувати.

1.2. Методологія теоретико-правового дослідження протидії тероризму

Тероризм став об'єктом наукового дослідження ще у другій половині ХХ ст., однак до цього часу ще не запропоновано його однозначної та чіткої дефініції. Причиною цього є багатоплановість явища, його швидка еволюція

у часі та просторі, політичні й ідеологічні упередження тощо. Різноманіття підходів до визначення змісту та характеру терористичної загрози пов'язано з відмінностями у розумінні цього явища та безпосередньо впливає на формування відповідних заходів протидії. Тому ефективність співпраці держав у боротьбі з проявами тероризму прямо залежить від розв'язання низки принципних проблем. Найважливіша з них – питання чіткого та несуперечливого визначення понять і термінів, що стосуються тероризму.

Наявність значної кількості визначень тероризму свідчить, з одного боку, про неоднозначний зміст терміна, а з іншого – така розпливчастість змісту цієї категорії відкриває широкі можливості для політичних спекуляцій і подвійних стандартів у політиці. Це доволі часто спостерігається тоді, коли подібним чином використовується невизначеність, нечіткість змісту таких термінів, як «свобода», «демократія», «права людини» тощо.

Ряд європейських дослідників цієї проблематики вважають, що «тероризм – це дії, спрямовані на урівноваження шансів або на перелом гри... З точки зору самих терористів, їх дії – це форма поновлення порушеної справедливості» [11]. Ось таке спотворене уявлення про справедливість.

Глибоке і змістовне формулювання поняття «тероризм» запропонував В. Петрищев: «Тероризм – це систематичне, соціально та політично вмотивоване, ідеологічно зумовлене використання насильства або погроз застосування такого, за допомогою якого через залякування фізичних осіб здійснюється управління їх поведінкою у вигідному для терористів напрямку, і досягається визначена терористами мета» [12]. Його варто порівняти з таким енциклопедичним визначенням: «Терор (тероризм) (лат. *terro* – страх, жах) – насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства тощо) з метою залякування, придушення політичних опонентів, конкурентів, нав'язування відповідної лінії поведінки [12].

ЦРУ визначає тероризм як погрозу застосування чи застосування насильства в політичних цілях окремими особами чи групою осіб, які діють за або проти існуючого в цій країні уряду, коли такі дії спрямовані на те, щоб нанести удар чи залякати більш численну групу, ніж безпосередня жертва, щодо якої було застосовано насильство [13].

ФБР використовує у своїй діяльності таке визначення: «Тероризм – протизаконне застосування сили проти осіб чи власності, щоб залякати чи примусити уряд, цивільне населення чи будь-який його сегмент для досягнення політичних і соціальних цілей» [14].

Багатоманітне трактування поняття «тероризм» запропоновано закордонними вченими. Так, експерт з Ізраїлю Б. Ганор подає своє бачення: «Тероризм – це інтенсивне застосування або загроза застосування насильства стосовно цивільних осіб або цивільних об'єктів з метою досягнення політичної мети» [15].

Досить цікавою видається думка терориста зі значним «послужним списком» Ілліча Раміреса Санчеса, більш відомого під прізвиськом «Карлос», який відбуває термін покарання у французькій в'язниці. В своєму інтерв'ю він дав таке визначення: «Терор – це війна. Терор – це воєнна стратегія і засіб

боротьби, покликаний перемогти об'єкт за допомогою страху» [16].

І, нарешті, офіційне визначення поняття наведено у Законі України «Про боротьбу з тероризмом»: «Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [17].

Як соціальне явище тероризм являє собою ідеологію, політику та соціальну практику суспільних сил (індивідів, груп та інститутів), які орієнтуються на нелегальні насильницькі форми зміни державного та суспільного устрою. Інакше кажучи, це несиметрична реакція, що використовується тоді, коли слабша сторона не може подолати сильнішу за допомогою звичайних засобів.

Аналіз наукових джерел (закордонних і вітчизняних) дозволяє констатувати, що суттєвими ознаками сучасного тероризму є злочинний спосіб досягнення мети (насильство); подвійний характер об'єкта насильства (безпосередній об'єкт терористичного впливу і кінцевий, стратегічний); створення обстановки страху та психологічної напруги; публічність і гласність виконуваних дій; висока соціальна небезпека, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб.

Таким чином, у наш час тероризм є засобом протиправного протистояння або примушування. При цьому насильство, яке покладено в основу дій терористів, здебільшого втратило адресно-індивідуальний характер, що призводить до значної кількості ні в чому не винних жертв. Тому необхідно закріпити на міжнародному рівні всебічне, повне та багатоаспектне визначення поняття «тероризм» задля використання всім міжнародним співтовариством цієї дефініції у боротьбі з терористичною діяльністю.

Розділ 2. Відображення питань протидії тероризму у законодавстві України

Побудована за роки незалежності система забезпечення Національної безпеки України під час загострення відносин із Російською Федерацією виявила свою неефективність через невідповідність заходів протидії сучасним умовам. Непідготовленими до російської агресії виявились як суб'єкти забезпечення національної безпеки, так і законодавча основа їх діяльності. Серед головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України від зовнішніх загроз і від окремих терористичних проявів у межах держави, на наш погляд, слід зазначити такі: система забезпечення національної безпеки України будувалася на основі застарілої радянської системи, з використанням її складових; формування системи забезпечення національної безпеки України відбувалося під тиском світових і регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України; політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилося до захисту національних інтересів, а також не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку

системи забезпечення національної безпеки України; незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз [18].

У нещодавно затвердженій Президентом України Стратегії національної безпеки України наголошено на тому, що найбільш актуальними загрозами національній безпеці України є «... агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території». Такі дії, зокрема, полягають у розпалюванні міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі та ненависті, сепаратизму та **тероризму** [4].

Для нейтралізації цих загроз у Стратегії зазначені такі основні напрями: нейтралізація сепаратистських та екстремістських рухів і організацій; забезпечення державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки; захист державної таємниці; участь в операціях НАТО з підтримання миру та безпеки; розвиток спроможностей щодо запобігання тероризму і боротьби з ним, а також спільної боротьби з тероризмом [4]. Успішна реалізація державної політики за вказаними напрямками, як видається, потребує належного законодавчого регулювання діяльності суб'єктів відповідних правовідносин.

На сьогодні законодавчу базу державної політики протидії тероризму складає низка нормативно-правових актів. Головним правовим джерелом є Конституція України. У системі положень Конституції можна зазначити такі норми, що стосуються протидії тероризму [19]: основи конституційного ладу, у тому числі проголошення людини, її життя і здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки вищою соціальною цінністю, а їхнє визнання, дотримання, забезпечення і захист обов'язком держави (ст. 3); проголошення права на життя невідчужуваним і приналежним кожному (ч. 1 ст. 27); державний захист прав і свобод людини і громадянина (ст. 55); заборона створення і діяльності будь-яких збройних формувань, розпалювання соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі (ст. 17). Далі в системі нормативних джерел зазначений Кримінальний кодекс України, в якому передбачено відповідальність за терористичний акт, втягнення у терористичну діяльність, публічний заклик до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи, сприяння вчиненню терористичного акту і злочинів «терористичного характеру», які можуть розглядатись як прояви тероризму [20].

Серед важливих нормотворчих ініціатив у напрямку забезпечення протидії терористичним актам на території України слід назвати Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015, яким введено в дію Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 № 341/2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні». Особливу увагу приділено координації діяльності правоохоронних органів стосовно протидії незаконним збройним формуванням, а також припиненню нелегального обігу вогнепальної зброї; впровадженню в установленому порядку комплексу взаємоузгоджених міжвідомчих заходів щодо адаптації до мирного життя учас-

ників АТО [21].

Виходячи з цього, варто зазначити, що необхідною умовою протидії терористичним загрозам на національному ґрунті є формування ефективної державної політики протидії тероризму, яка вимагає вироблення чіткої концепції та стратегії, базових принципів, концептуальних і нормативно-правових засад, визначення шляхів їх практичної реалізації. Загалом ця проблематика вимагає особливої уваги науковців до опрацювання питань координації діяльності всіх владних структур, у компетенції яких – протидія терористичним загрозам на національному рівні, створення у суспільстві умов для консолідації громадськості у розв'язанні тих проблем сучасного українського суспільства, наявність яких може спричинити прояви тероризму.

Зазначимо, що в Україні існує Концепція боротьби з тероризмом, проте вона показала свою неефективність, що призвело до анексії Криму, Донбасу, воєнного протистояння на Сході України та російської агресії [22]. Тому серед пріоритетних завдань сучасного Українського суспільства та керівництва держави, на наш погляд, є невідкладне прийняття та впровадження механізму реалізації нової Концепції боротьби з тероризмом та екстремізмом, яка б відповідала реаліям сьогодення та реально допомагала нашим правоохоронним органам та військовим на Сході України протистояти тероризму.

Розділ 3. Досвід зарубіжних країн у сфері протидії тероризму

Активна участь сучасної української держави у міжнародному житті, цілеспрямований зовнішньополітичний курс України на євроатлантичну інтеграцію, її послідовна позиція щодо міжнародного тероризму й участь в анти-терористичних інтеграційних структурах на світовому, європейському та регіональному рівнях перетворюють питання формування антитерористичної політики на одне з першочергових завдань державного управління.

Таким чином, для більш ефективної боротьби з тероризмом в Україні для нашої держави досить важливо дослідити досвід провідних держав світу щодо державної політики у сфері протидії тероризму, який виправдав себе на практиці.

Провідні позиції антитерористичної діяльності посідає США. Саме ця держава має «Національну стратегію протидії тероризму» та «Національний план дій», який визначає цілі, поставлені перед урядом США у сфері протидії терористичним загрозам, розмежовує сфери відповідальності федеральних міністерств і відомств у цьому напрямку та визначає для кожного з них перелік пріоритетних завдань. Широкого розповсюдження набула міжнародні співпраця компетентних органів іноземних держав.

Після терактів 11 вересня 2001 р. в США прийнято закон від 26 жовтня 2001 р. «Про надання додаткових повноважень спеціальним службам у сфері боротьби з тероризмом», який значно розширив нормативно-правові межі щодо здійснення оперативної діяльності. Спрощена процедура отримання санкції на проведення оперативно-технічних заходів, зокрема, на контроль телефонних розмов та зняття інформації з технічних каналів зв'язку. Поліції надано право затримувати нелегальних мігрантів, підозрюваних у здійсненні терористичної діяльності, строком до семи днів без пред'явлення обвинува-

чення [23].

Основним органом у сфері боротьби з тероризмом відповідно до Директиви Президента США № 39 1995 р. є Міністерство юстиції, а безпосередніми організаторами цієї діяльності визначено такі підрозділи: Федеральне бюро розслідувань (далі – ФБР); Департамент кримінальних злочинів; Служба імміграції та натуралізації; Управління по боротьбі з незаконним розповсюдженням наркотиків. Ця директива встановлює, що ФБР є провідним оперативно-слідчим органом, наділеним усіма повноваженнями щодо боротьби з тероризмом на території США. Одним із специфічних повноважень ФБР є провадження за спеціальними згодами Президента щодо арешту осіб, які переховуються за межами США, терористів, які здійснили тяжкі злочини проти американських громадян, об'єктів або інтересів, а також їх примусову доставку до США [24].

У Великобританії Закон «Про протидію тероризму», прийнятий у 2006 р., встановлює більш жорсткі заходи. До них віднесено: затримання від 14 до 28 діб; кримінальна відповідальність за підбурювання і прославлення тероризму; терористичні дії, здійснювані не лише на території Сполученого Королівства, але й за його межами. Правоохоронним органам надано право проводити огляд (обшук) будь-якої власності, що належить чи знаходиться під контролем підозрюваних, насамперед у внутрішніх водах Великобританії. Крім того, правоохоронним органом, згідно із зазначеним законом, надано право обмежувати в несудовому порядку переміщення і контакти осіб, що підозрюються у скоєнні злочинів терористичного характеру, шляхом їх утримання під домашнім арештом без права залишати житло протягом 18 годин. Пізніше ця норма переглядалася на предмет її відповідності основним правам і свободам, яка підтвердила її законність, встановивши це обмеження в межах 16 годин [23].

Важливою проблемою, яка стосується боротьби з тероризмом у Європі, є запобігання терористичним актам на стадіонах. Так, у Великій Британії регулярно відбуваються спеціальні збори з цієї проблеми за участю керівників провідних футбольних клубів країни. Зазвичай такі наради проводяться у приміщенні стадіону «Сток Сіті Британія», де збираються керівники найбільших професійних клубів – Арсенал, Ліверпуль, Манчестер Юнайтед, Манчестер Сіті та ін., представники служб британської поліції і пожежних. Під час таких нарад розробляються загальні для усіх стадіонів схеми дій громадян і спецслужб у разі застосування терористами хімічної, біологічної або ядерної зброї [25].

Важливим заходом у боротьбі з тероризмом у Європі є антитерористична пропаганда серед мусульманського населення країни. Так, зокрема, у спеціальній пам'ятці, яку отримала кожна мусульманська родина у Великій Британії, наголошувалося, що «кожен мусульманин зобов'язаний зробити все для запобігання терористичним актам і порятунку людських життів... У разі, якщо ви отримали будь-які відомості про дії терористів, негайно повідомте про це в поліцію» [26]. Ще одним представником розвинутого антитерористичного законодавства є Італія. Так, відповідно до Закону Італії «Про бороть-

бу з тероризмом», істотно спрощено процедури прийняття рішень судовими органами щодо блокування рахунків недержавних організацій, підозрюваних у зв'язках з терористами, і одержання санкцій на негласний слуховий контроль їх переговорів. Компетентним органам надано право на застосування без обмеження запису систем аудіо- і відеоконтролю, встановлених на приватних і державних об'єктах [27].

Іспанія є прикладом, коли система національного законодавства не містить у собі спеціального закону, що регламентує боротьбу з тероризмом. Порядок діяльності правоохоронних органів країни та обмеження прав підозрюваних у тероризмі визначається Кримінальним кодексом. Проте це суттєво не вплинуло на створення ефективної антитерористичної безпеки. На початку 70-х років ХХ ст., коли почали простежуватися негативні тенденції у вигляді терористичних актів по всьому світу, Іспанія не стала винятком. Терористи діяли у більшості національних районів Іспанії. Одним із найнебезпечніших, який існує і до сьогодні, є «Країна Басків і Свобода» – ЕТА – сформована у 1962 р. на з'їзді лівих націоналістів, які мали на меті створення самостійної держави. У 1960-х рр. вони розпочинають практику вибухів поліцейських дільниць, казарм, залізничних станцій та колій, замахів на чиновників. Саме це змусило уряд Іспанії ініціювати створення спеціальних підрозділів, які мали змогу ефективно боротися з цим негативним явищем.

Значний досвід боротьби з тероризмом має Ізраїль. Останнім часом пріоритетними напрямками держави в цій сфері стали: розвідка, оперативні можливості щодо контртероризму та захисту. Так, для протидії терористичним акціям у структурі Служби безпеки Ізраїлю створено орган «Шабак», на який покладено завдання з контролю за здійсненням встановленого для території, що постійно є об'єктом скоєння терористичних актів, режиму недопущення проникнення на територію Ізраїлю терористичних груп через смугу припинення вогню. При надходженні інформації про знаходження в тому чи іншому районі осіб, що підозрюються у терористичній діяльності, група співробітників «Шабак» у складі 4–5 осіб у штатському проникають туди для вжиття заходів із затримання терористів або їх знешкодження [24]. У структурі служби безпеки Ізраїлю існує ще один спеціальний контртерористичний підрозділ під назвою «Сайерет Міткаль», що характеризується надзвичайною агресивністю, високою мобільністю, вмінням ініціативно мислити в оперативній обстановці [24].

Узагальнення досвіду зарубіжних країн у створенні національних систем протидії тероризму дає підстави стверджувати, що керівництво більшості зарубіжних країн розглядає протидію тероризму як одне з найважливіших загальнодержавних завдань. Основні напрямки діяльності держав у цій галузі полягають в удосконаленні правової бази, посиленні взаємодії між відповідними владними органами, формуванні спеціальних підрозділів і збільшенні чисельності працівників владних структур, які займаються проблемами тероризму, забезпеченні зазначених структур відповідними сучасними технічними засобами. Одним із найбільш дієвих шляхів запобігання та адекватної протидії терористичним загрозам на національному рівні є використання можливо-

стей та досвіду розвідувальних служб, який доцільно використовувати і в Україні, враховуючи специфіку національної системи безпеки.

Розділ 4. Шляхи вдосконалення політики у сфері формування та забезпечення національної безпеки та протидії терористичним проявам в Україні на сучасному етапі вітчизняного державотворення

Процес поглиблення інтеграції України у глобальний безпековий простір потребує адекватного коригування системи державного управління у сфері забезпечення безпеки з урахуванням необхідності її синхронізації із загальносвітовими підходами до проблеми запобігання терористичній загрозі. Тому держава повинна активізувати національні зусилля, двостороннє, регіональне і міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом.

Одним із пріоритетних міжнародних зобов'язань України перед ООН, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, є імплементація світових стандартів безпеки, а також комплексне та збалансоване впровадження всіх компонентів Глобальної контртерористичної стратегії ООН, насамперед у частині здійснення заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму, а також забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини [27].

На сьогодні в умовах проведення АТО Україна належить до держав із високою ймовірністю вчинення на їх території терористичних актів або терористичних посягань проти їх представництв за кордоном.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення в нашій країні сформовано концептуальні засади та нормативно-правову базу державної політики протистояння загрозам тероризму, спрямованої на формування системної протидії цьому небезпечному явищу. Проте швидкий розвиток науки і техніки та їх використання у злочинній діяльності мусить оперативно реагувати на зростання та поширення терористичних проявів.

На наш погляд, з метою вдосконалення системи антитерористичних заходів необхідно враховувати такі положення:

- тероризм необхідно приймати як пряму атаку на фундаментальні цінності прав людини, демократії та правової держави;
- держава повинна виступати ініціатором впровадження наукових новел і зарубіжного досвіду протидії тероризму, використовувати весь арсенал наявних у її розпорядженні правових засобів для протидії та припинення терористичної діяльності;
- правоохоронні органи (сили охорони правопорядку) повинні мати єдину стратегію та нормативну базу для можливості ефективного реагування на злочини терористичної спрямованості;
- саме в кризисних ситуаціях, аналогічних терористичним, повага до прав і свобод людини стає актуальнішою, а вимогливість з боку держави до питання забезпечення правових гарантій прав і свобод громадян повинна зростати.

Враховуючи ці положення задля протистояння тероризму в Україні, на нашу думку, необхідно вжити низку заходів, зокрема:

- удосконалення нормативно-правової бази з протидії тероризму в час-

тині уточнення понятійно-категоріального апарату Законів України «Про боротьбу з тероризмом», «Про основи національної безпеки України», забезпечення змістовної ідентичності основних понять у Законах та Кримінальному кодексі України;

- на основі Закону України «Про основи національної безпеки України» розробити галузеві доктрини політичної, екологічної, гуманітарної, соціальної (тощо) безпеки. На цьому рівні конкретизується зміст національних інтересів, загрози об'єктам національної безпеки у відповідній сфері, визначаються пріоритетні напрями політики безпеки із забезпечення національних екологічних, політичних, гуманітарних, воєнних інтересів;

- розробити та прийняти Закон України «Про протидію екстремізму» та встановити відповідальність за прояв екстремізму, що підвищить профілактику злочинів терористичного характеру;

- розробити та прийняти Концепцію боротьби з тероризмом та екстремізмом, яка б відповідала реаліям сьогодення;

- розробити та прийняти Національну програму протидії тероризму й екстремізму, основне завдання якої буде полягати у формуванні зовнішніх і внутрішніх умов для активної протидії тероризму, а також заходи щодо боротьби з екстремізмом як негативним явищем, що є, на думку деяких науковців, окремим видом тероризму на принципово новій концептуальній основі – шляхом об'єднання зусиль державних і громадських інститутів суспільства. І зусилля ці мають бути спрямовані на скорочення соціальної бази тероризму й екстремізму, утвердження в соціумі активної позиції неприйняття цих явищ у будь-яких формах і проявах;

- розробити Концепцію висвітлення антитерористичної проблематики в засобах масової інформації, що буде сприяти зменшенню терористичних проявів, поінформованість населення у цій галузі та буде сприяти формуванню у кожного громадянина усвідомлення необхідності подолання цього негативного явища;

- розробити щоквартальне планомірне вилучення з незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин, що сприятиме зменшенню виникнення терористичних проявів в Україні, а не раз на рік, як це відбувається в Україні (місячник добровільної здачі зброї);

- удосконалення механізмів координації суб'єктів боротьби з тероризмом, у тому числі шляхом конкретизації повноважень у цій сфері та удосконалення діяльності Антитерористичного центру при СБУ щодо об'єднання зусиль міністерств і відомств, громадських організацій, що відповідно до Закону залучаються до протидії тероризму;

- відпрацювання системи й методів спільних антитерористичних дій і комплексних операцій усіма суб'єктами протидії злочинності, що сприятиме координації зусиль та оперативності реагування на будь-які терористичні акти;

- створення системи виявлення й обліку осіб, що володіють навичками мінно-вибухової справи, брали участь у військових конфліктах («гарячих точках»), з метою спрощення пошуку осіб, які володіють навичками міно-

вибухової справи, та осіб, причетних до вчинення терористичних актів;

- удосконалення системи захисту об'єктів, що можуть становити інтерес для терористичних зазіхань, постійний моніторинг стану безпеки таких об'єктів;

- підвищення ефективності діяльності органів по охороні кордону з метою викриття каналів незаконного переміщення через державний кордон України іноземних громадян, зброї, інших засобів ураження, а також наркотичних речовин;

- проведення комплексних заходів, спрямованих на формування в молодіжному середовищі правової культури, що водночас необхідно й усьому суспільству. Знання про права і свободи сприятимуть вихованню поваги до прав і свобод інших осіб у молодого покоління, зокрема, й до їх життя, здоров'я та гідності.

На сьогодні в умовах воєнної агресії з боку Росії та проведення АТО в Україні органами державної влади слід чітко дотримуватися плану дій для забезпечення протидії тероризму, що прописаний в нормативно-правових актах у сфері протидії тероризму. У свою чергу, законодавцю необхідно активізувати роботу з розробки та впровадження нормативно-правових актів щодо протидії тероризму.

Зазначимо, що до цього часу парламентарями не прийнято Закон України «Про протидію екстремізму», який зараз дуже необхідний в умовах воєнної агресії на Сході України та у намаганні Росії зруйнувати єдність українського народу, а також не прийнято Концепцію боротьби з тероризмом та екстремізмом, Національну програму протидії тероризму та екстремізму, які б відповідали реаліям сьогодення та які зараз дуже необхідні в умовах проведення Антитерористичної операції в Україні.

Висновки. Тероризм є однією з найгостріших проблем і загроз для світової спільноти початку XXI ст. Питання організації ефективної протидії тероризму є ключовим питанням як внутрішньої політики багатьох країн, так і їх міжнародної взаємодії.

Україні слід активніше використовувати позитивний зарубіжний досвід у сфері боротьби з проявами міжнародного тероризму, який виправдав себе на практиці. Зокрема, окремої уваги потребує приведення українського законодавства до міжнародних стандартів.

З огляду на це та з метою сприяння подальшій протидії терористичним актам, а також забезпечення системної взаємодії державних органів між собою та між іншими міжнародними організаціями у сфері протидії тероризму, потрібно здійснити низку завдань, зокрема:

- удосконалити нормативно-правову базу з протидії тероризму в частині уточнення понятійно-категоріального апарату Законів України «Про боротьбу з тероризмом», «Про основи національної безпеки України», забезпечити змістовну ідентичність основних понять у Законах та КК України;

- на основі Закону України «Про основи національної безпеки України» розробити галузеві доктрини політичної, екологічної, гуманітарної, соціальної (тощо) безпеки. На цьому рівні конкретизується зміст національних інте-

ресів, загрози об'єктам національної безпеки у відповідній сфері, визначаються пріоритетні напрями політики безпеки із забезпечення національних екологічних, політичних, гуманітарних, воєнних інтересів;

- розробити та прийняти Закон України «Про протидію екстремізму» та встановити відповідальність за прояв екстремізму;

- розробити та прийняти Концепцію боротьби з тероризмом та екстремізмом, яка б відповідала реаліям сьогодення;

- розробити та прийняти Національну програму протидії тероризму та екстремізму, основне завдання якої буде полягати у формуванні зовнішніх і внутрішніх умов для активної протидії тероризму; вжити заходів щодо боротьби з екстремізмом як негативним явищем, що є окремим видом тероризму, на принципово новій концептуальній основі – шляхом об'єднання зусиль державних і громадських інститутів суспільства. І зусилля ці мають бути спрямовані на скорочення соціальної бази тероризму й екстремізму, утвердження в соціумі активної позиції неприйняття цих явищ у будь-яких формах і проявах;

- розробити Концепцію висвітлення антитерористичної проблематики в засобах масової інформації, що буде сприяти зменшенню терористичних проявів, поінформованості населення у цій галузі та буде сприяти формуванню у кожного громадянина усвідомлення необхідності подолання цього негативного явища;

- розробити щоквартальне планомірне вилучення з незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин, що сприятиме зменшенню виникнення терористичних проявів в Україні, а не раз на рік, як це відбувається в Україні;

- удосконалити механізми координації суб'єктів боротьби з тероризмом, у тому числі шляхом конкретизації повноважень у цій сфері, та діяльність Антитерористичного центру при СБУ щодо об'єднання зусиль міністерств і відомств, громадських організацій, що відповідно до Закону залучаються до протидії тероризму;

- відпрацювати систему та методи спільних антитерористичних дій і комплексних операцій усіма суб'єктами протидії злочинності, що сприятиме координації зусиль та оперативності реагування на будь-які терористичні акти;

- створити систему виявлення й обліку осіб, що володіють навичками мінно-вибухової справи, брали участь у військових конфліктах з метою спрощення пошуку осіб, які володіють навичками міно-вибухової справи, та осіб, причетних до вчинення терористичних актів;

- удосконалити систему захисту об'єктів, що можуть становити інтерес для терористичних зазіхань, та організувати постійний моніторинг стану безпеки таких об'єктів;

- підвищити ефективність діяльності органів по охороні кордону з метою викриття каналів незаконного переміщення через державний кордон України іноземних громадян, зброї, інших засобів ураження, а також наркотичних речовин;

- проводити комплексні заходи, спрямовані на формування в молодіжному середовищі правової культури, що водночас необхідно й усьому суспільству. Знання про права і свободи сприятимуть вихованню поваги до прав і свобод інших осіб у молодого покоління, зокрема й до їх життя, здоров'я та гідності.

Реалізація вищезазначених заходів протидії тероризму та екстремізму сприятиме збереженню стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцненню її обороноздатності та безпеки.

Наприкінці хотілось би зазначити, що парламентарям Верховної Ради України необхідно прийняти Закон України «Про протидію екстремізму», Концепцію боротьби з тероризмом та екстремізмом та Національну програму протидії тероризму та екстремізму, які зараз дуже необхідні в умовах проведення Антитерористичної операції в Україні.

1. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf

2. Козерод О. Актуальні проблеми боротьби з тероризмом у Європі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 4 (54). С. 344–356. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_54/kozerod_aktualni.pdf

3. Дмитренко Е. С. Роль фінансового контролю у виявленні та припиненні фінансування терористичної діяльності. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: зб. матеріалів Інтернет-конференції (м. Київ, 25 червня 2015 року)*. Київ: Нац. акад. прокуратури України; Між. наук.-досл. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді нац. без. і обор. України, 2015. С. 56–57.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України 26.05.2015 № 287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

5. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2008. 16 с.

6. Jackson R., Smyth M., Gunning J. *Critical Terrorism Studies: A New research Agenda*. New York: Taylor&Francis, 2009.

7. Mockaitis T. *The «new» terrorism: myths and reality*. New York: Westport, Conn., 2007.

8. Levy B., Sidel V. *Terrorism and public health: a balanced approach to strengthening systems and protecting people*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

9. Antonello P., O'leary A. *Imagining Terrorism: The Rhetoric and Representation of Political Violence in Italy 1969–2009*. MHRA, 2009.

10. Dishovsky C., Pivovarov A. *Counteraction to Chemical and Biological Terrorism in East European Countries*. Dordrecht: Springer, 2009.

11. Грушин Б., Делягин М., Кара-Мурза А., Тарасов А. Слабость, которую не победить силой. Как быть большинству, если меньшинство желает уравнивать шансы ценой терроризма. *Общая газета*. 2001. № 38.

12. Петрищев В. Е. Заметки о терроризме. Киев: Эдиториал УРСС, 2001. С. 11.

13. Patterns of international terrorism: 1980 // CIA PA 10 163 U. 1981. June. P. jj.

14. Wahhabism and International Terrorism. URL: <http://www.infoterror.net:80/terrorism/index.html>

15. Ganor B. *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?* IST Papers on Terrorism. Jerusalem, Israel: The International Polisy Institute for Counter-Terrorism, The Interdisciplinary Center, Herzliya, Israel. 2002. P. 9–10.

16. Окна (Тель-Авив). 2001. 25 апреля. С. 12.
17. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
18. Дацюк А., Садовський В., Полтораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України: методичні рекомендації. Київ, 2015. С. 41.
19. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні»: Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2015>
22. Про Концепцію боротьби з тероризмом: Указ Президента України від 25.04.2013 № 230/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>
23. Горбунов Ю. С. Терроризм и правовое регулирование противодействия ему: монография. Киев: Молодая гвардия, 2008. 460 с.
24. Миллер Д. Коммандос: Формирование, подготовка, выдающиеся операции спецподразделений. Минск: Харвест, 1997. 512 с.
25. Проблема безопасности стадионов в Британии. *Агентство еврейских новостей*. 2005. 18 июля.
26. Исламский терроризм должен быть остановлен. *Агентство еврейских новостей*. 2005. 19 августа.
27. Кашкаров О. О. Норми міжнародного права як джерело протидії організованим злочинності. *Кримський юридичний вісник*. 2009. Вип. 2 (6). С. 57–63.
28. Петрищев В. Е. Заметки о терроризме. Киев: Эдиториал, 2001. 288 с.

**Стельмашук Іванна Олександрівна,
Максімов Тарас Юрійович;
Науковий керівник – Філіппов Станіслав Олександрович,**
доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат психологічних наук,
підполковник юстиції
(*Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Б. Хмельницького*)

РОЗРОБКА МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ INTERNET

Ефективне запобігання правопорушенням неможливо без урахування чинників віктимізації як процесу перетворення особи або групи осіб на реальну жертву або жертв злочину, а також результат такого процесу.

Визнаючи досягнення учених та практичних співробітників у цій сфері, зауважимо, що сьогодні можна констатувати дві особливості правової науки, що значно знижують ефективність наукового забезпечення запобігання правопорушенням загалом та віктимологічної профілактики зокрема.

1. По-перше, до таких особливостей можна віднести невідправдане обмеження кола споживачів кінцевого продукту наукових досліджень. Ці дос-

лідження спрямовані переважно на законодавця, науковця та практичного працівника. Але залишається фактом, що законодавець майже не реагує на результати наукових досліджень. Крім того, не є великою таємницею, що переважна більшість практичних працівників у силу різних причин майже не використовує новітні наукові напрацювання. Отже, можемо стверджувати, що наука функціонує заради науки. За поодинокими винятками відсутня широка роз'яснювальна робота за допомогою *доступних та привабливих засобів*, розрахована на потенційних потерпілих, їх родичів, педагогів, соціальних працівників тощо, а внесок науки у віктимологічну профілактику є достатньо умовним.

2. По-друге, надзвичайна «теоретизованість», надмірна перевантаженість мовного стилю кінцевого продукту наукової діяльності складною (іноді – псевдонауковою) термінологією та величезні обсяги масиву наукової інформації, що публікуються (у фантастичному поєднанні з ультрамалими накладками наукової книги), зменшує можливості практичного застосування цієї інформації. А засоби її доведення до такого кінцевого споживача «продукції» правової науки, як пересічний громадянин, залишилися на рівні ХХ ст. з поправкою на зменшення активності у сфері популяризації наукових знань. У минулому залишилися кількості тисячні накладки невеличких науково-популярних книжок, що у цікавій формі знайомили людей з важливою дослідницькою інформацією, залишаючи корисні відомості у пам'яті, витримували декілька перевидань та користувалися значним попитом. А нові сучасні можливості, які відкрилися нам у цифрову еру, чомусь з мінімальним ефектом застосовуються з метою запобігання правопорушенням.

Водночас злочинність діє активно та ініціативно. Особливістю значної кількості правопорушень є дистанційна форма їх готування та вчинення, яка передбачає застосування соціальних мереж, месенджерів тощо.

Наведемо лише декілька актуальних на сьогодні прикладів груп злочинів, що безпосередньо обумовлені активністю людини у мережі:

- рекрутинг через соціальні мережі учасників релігійних течій з подальшою їх радикалізацією, що призводить до вербування для участі у діяльності міжнародних терористичних організацій;

- активний продаж наркотичних засобів через соціальні мережі (незавуальовану рекламу яких часто бачимо на стінах будинків у «спальних» кварталах наших міст);

- «групи смерті» («Синій кит» тощо) у соціальних мережах, що призводять до самогубств підлітків;

- туристичні фірми, які у кращому випадку недобросовісно рекламують свої послуги низької якості, а у гіршому – реалізують транскордонні шахрайські схеми.

Отже, який напрям зосередження зусиль може обрати вітчизняна правова наука з огляду на ці дві особливості? Очевидно, що з урахуванням чинників, що детермінують віктимізацію осіб, психологічному впливу на потенційних жертв злочинів необхідно протиставити дзеркальні засоби психологічного впливу через аналогічні канали: спільноти у соціальних мережах, цілесп-

рямований вплив з боку осіб, що належать до референтних груп.

Також науковцям слід серйозно поставитися до можливостей створення мультимедійних додатків, які містять всю інформацію про групи злочинів, що вчиняються дистанційно з активним використанням можливостей соціальних мереж. Приклади для створення такого продукту є. Приміром, через Google-Play розповсюджуються зручні програми-довідники з Правил дорожнього руху. Інший приклад – чудовий інтернет-ресурс Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, посилення на який розміщено на сайті МВС, допомагає здійснювати громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів, забезпечувати ефективний захист прав людини, яка перебуває за ґратами, а poradnik «Поліція під контролем» допоможе громадянину, щодо якого чиниться свавілля з боку недобросовісного працівника поліції. Ресурс є інтерактивним, має гарний контент, динамічно поповнюється та інтегрований з відповідним каналом YouTube та сторінкою у Facebook.

Отже, продукти міждисциплінарних досліджень правових наук, що сприятимуть підвищенню ефективності віктимологічної профілактики правопорушень, слід адаптувати до сприйняття потенційної жертви, її батьків, дітей, соціальних працівників тощо, виконувати у мультимедійній формі, у вигляді інтерактивних порадників, довідників, передбачати їх роботу під Android або IOS, забезпечувати їх інтерактивність, можливість швидкого наповнення та оновлення контенту.

Варіант змісту таких порадників пропонується у літературі:

1. Мотиваційний вплив.
2. Типові криміногенні ситуації.
3. Кваліфікація відповідних діянь.
4. Коротка характеристика конкретного виду злочинності по регіонах (районах). Тут необхідно додати рекомендації, спрямовані на віктимологічну профілактику.
5. Які державні органи та громадські організації працюють на запобігання злочинності у даній сфері, як звернутися до них.
6. Рекомендації щодо збереження фізичного та психічного здоров'я.

Поза сумнівом, такі додатки слід створювати міждисциплінарним колективам учених та IT-шників. Такі мультимедійні продукти підлягають вільному розповсюдженню в інтернет-магазинах та соціальних мережах. За умови їх застосування ми можемо розраховувати на підвищення ефекту запобігання правопорушенням, що вчинюються шляхом дистанційної взаємодії.

Ми пропонуємо розробити мобільний додаток на платформах Android та IOS, за допомогою якого можна буде запобігти стати жертвою інтернет-злочинців та шахраїв. Даний додаток буде мати такі функціональні особливості:

1. Надання практичних порад особам, які хочуть скористатись інтернет-послугами, та особам, які стали жертвами інтернет-злочинців.
2. Розробка інтерактивної карти, де буде вказана коротка характеристика конкретного виду злочинності по регіонах (районах) і які державні органи та громадські організації працюють на запобігання злочинності у даній сфері

та як звернутися до них.

3. Створення «Чорного списку» організацій та сторінок із соціальних мереж, мережі Інтернет, які були виявлені споживачами як такі, що надають неякісні послуги або займаються шахрайством.

4. Можливість online-зв'язку з правоохоронними органами для повідомлення про правопорушення з можливістю дотримання анонімності.

**Умерова Наргіз Музафарівна,
Крутій Микола Олександрович,
Петрик Мирослав Пилипович;
Науковий керівник – Ісмаїлов Карен Юрійович,**
завідувач кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення,
кандидат юридичних наук,
майор поліції
(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасний стрімкий розвиток інтернет-технологій, а разом з ним форм спілкування людей між собою та джерел отримання ними інформації постійно змінюються. Вже важко собі представити, що сучасна молода людина буде очікувати декілька днів, щоб отримати у відділенні державної пошти якийсь документ, який можна миттєво отримати (передати, обробити) за допомогою мобільного додатка Viber, WhatsApp, Telegram або хмарних сховищ Dropbox, Mega, Google, Mail та інших.

Обсяг спілкування в соціальних мережах Facebook, Вконтакте, Instagram та сама кількість користувачів постійно збільшується. Ці явища пояснюються багатьма факторами, але один з них – це те, що вже підросло Покоління Y (Мілленіали) – покоління, яке народилося після 1981 року, яке зустріло нове тисячоліття в юному віці та характеризується глибокою залученістю в цифрові технології. Багато з них навчилися використовувати планшет раніше, чим читати та писати. Їм простіше спілкуватися з віртуальним співрозмовником, ніж з реальною людиною [1].

Тим більше, що якість підготовки молодого покоління з інформаційної обізнаності у вищих навчальних закладах України постійно зменшується, у тому числі у зв'язку зі скороченням академічних годин з вивчення навчальних дисциплін «Інформаційне право», «Інформаційно-телекомунікаційні системи» та інших [2, с. 13].

Для того щоб перейти до засобів виявлення шкідливого для дітей контенту в Інтернеті необхідно з'ясувати коло осіб саме стосовно кого буде проводитися пошук та моніторинг:

1) особи, які перебувають у сімейних стосунках або з числа близьких

знайомих;

- 2) особи з числа підопічних того, хто проводить моніторинг;
- 3) незнайомі особи.

Відрізняються ці групи осіб тим, що людина, яка проведе моніторинг на початковій етапі, володіє абсолютно різним рівнем інформації по останніх, тому повинна і використовувати різні підходи та методи, у тому числі з основ кримінального аналізу.

Ми не будемо зупинятися на методах пошуку інформації в найпопулярніших пошукових системах Google, Yandex та соціальних мережах Facebook, Вконтакте, тому що про них є достатня інформація у відкритому доступі, з якою легко ознайомитися. А також не зупиняємося на загальних ознаках, які містять в собі аккаунти осіб, які схильні до неадекватної поведінки, а саме такі записи на стіні як «Меня никто не понимает», «Душу разрывает на части», «Давай улетим вдвоём, где нас с тобой не найдут», або специфічна музика та фото (картинки): дахів, петлі, таблеток, закритих ран та інших.

Візуально сучасні аккаунти осіб, які схильні до самогубства, мають такі записи на стінах та перебувають у певних групах: #вигру, #хочувигру, #якит, #ядельфин, #китзаберименя, #явигре, #кит, #заигру, #суицид, #хочуигру, #китыпротивдельфинов, «Киты плывут вверх», «Разбуди меня в 4.20», «f57», «f58», «Тихийдом», «Рина», «Няпока», «Море китов», «50 дней до моего...», «домкитов», «млечныйпуть», «150звезд», «ff33», «d28», «хочувигру». Тобто ми бачимо характерне використання хештегів та назви груп.

Окремо необхідно розглянути розміщення на аккаунтах фото (картинок):

1. Героїв з китайських, японських мультфільмів.
2. Широке застосування аніме.
3. Копіювання героїв ігор (Dota, Dota 2 та інших).
4. Анімаційні гіфки.

Ми зазначаємо, що питання суїциду є складною та актуальною соціально-педагогічною проблемою сьогодення, а особливо важливим є питання підліткового суїциду. Аналіз причин та мотивів підліткового самогубства є складною задачею з огляду на особливості підліткового віку. Саме завдяки емоційно незрілій психіці та егоцентричним проявам у ситуації конфлікту серед неповнолітніх не працюють такі антисуїцидальні мотиви, як духовні цінності, віра, співчуття, прихильність. Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду практики розв'язання проблеми самогубства серед підлітків свідчить про те, що лише через розуміння причин та мотивів, які штовхають на самогубство, можлива правильна побудова засобів запобігання суїциду. Але, на жаль, багато питань теоретичного характеру лишаються на сьогодні недостатньо розробленими та недостатньо скомпонованими, про що свідчить тенденція до збільшення кількості осіб, які покінчили життя самогубством, особливо серед молоді [3, с. 19].

Особливо складним завданням є аналіз причин та мотивів підліткового самогубства, адже підлітковий вік є найскладнішим, найсуперечливішим періодом, певні риси особистості роблять період дорослішання суїцидонебезпечним у житті людини. Саме завдяки емоційно незрілій психіці та егоцент-

ричним проявам у ситуації конфлікту серед неповнолітніх не працюють такі антисуїцидальні мотиви як духовні цінності, віра, співчуття, прихильність.

Актуальність проблеми полягає в самогубстві неповнолітніх, особливо його зростанні на сьогоднішній час. З'ясування мотивів самогубства є ключем до розуміння цього вчинку та, відповідно, передумовою попередження суїцидів. Складність феномена самогубства полягає перш за все у тому, що зрозуміти стан людини, яка скоїла суїцид – надзвичайно важко, оскільки кожен окремий випадок має власні індивідуальні особливості. Неможливо виділити один або кілька мотивів або причин, мова завжди йде про складний комплекс причин, обставин і нюансів, які призводять до скоєння особистістю самогубства.

Про важливість та необхідність вивчення суїцидальної поведінки підлітків дуже багато говориться серед психологів, соціологів. Різні аспекти даної проблеми знайшли відбиття в роботах діячів педагогіки. У своїх працях Г.І. Гордон, І. П. Островський, В. К. Дорошко дослідили особливості впливу віку на суїцидальну направленість. О. М. Моховиков, В. Ларічева особливу увагу у своїх роботах відводять вивченню мотивів суїцидальних тенденцій у підлітковий період розвитку. У дослідженнях вчених А. Г. Амбрумової, Л. І. Постовалова, В. А. Тихоненко, В. Є. Цупрун, А. Н. Казакова, В. А. Родіонова, О. А. Старцевої, В. Є. Цупрун, М. В. Шайкової висвітлювалися соціально-педагогічні та клініко-психологічні аспекти самогубств у сучасному суспільстві, а також розкривалися методи діагностики та заходи профілактики суїцидальної поведінки. Т. М. Мішина, Т. В. Самохіна, Є. М. Врона, Н. А. Ратінова у своїх працях проводили паралель між типами внутрішньосімейного спілкування та соціально-психологічної дезадаптації дитини як основної детермінанти суїцидальної поведінки. Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду практики розв'язання проблеми самогубства серед підлітків, свідчить про те, що лише через розуміння причин та мотивів, які штовхають на самогубство, можлива правильна побудова засобів запобігання суїциду. Але, на жаль, багато питань теоретичного характеру лишаються на сьогодні недостатньо розробленими, та недостатньо скомпонованими, про що свідчить тенденція до збільшення кількості осіб, які покінчили життя самогубством, особливо серед молоді [3, с.16].

Мета нашого дослідження – вивчити детермінанти, які породжують депресивний стан у старшому підлітковому віці, який провокує суїцидальні наміри.

Завдання нашого дослідження – вивчити вплив депресивного стану на характер і зміст суїцидальних намірів у дітей старшого підліткового віку.

Є. Вроно зазначає, що більшість суїцидентів немов би виставляють перед собою «застережливі знаки». Ось їх ознаки:

1) погіршення успішності. Багато учнів, які раніше навчалися на «добре» і «відмінно», починають прогулювати уроки, їх успішність різко падає;

2) зовнішній вигляд. Неповнолітні, що опинилися в кризовій ситуації, неохайні, вони ходять у м'ятому і брудному одязі і, схоже, їм зовсім байдуже, яке враження вони справляють на оточуючих;

3) зниження активності. Підлітки, які переживають кризу, втрачають ін-

терес до всього, що раніше любили. Спортсмени залишають свої команди, музиканти перестають грати на своїх музичних інструментах. Багато хто перестають зустрічатися з друзями, уникають старих компаній, тримаються відокремлено;

4) прагнення до самотності. Суїцидальні підлітки часто заглиблюються в себе, цураються оточуючих, довго не виходять зі своїх кімнат;

5) тяжка втрата. До думок про самогубство може підштовхнути смерть близьких: батьків чи братів і сестер. Деякі підлітки взагалі не можуть собі уявити, як вони будуть жити далі без батька чи матері, брата чи сестри;

б) приведення справ до ладу. Одні суїцидальні підлітки роздають свої улюблені речі, інші вважають необхідним перед смертю «привести свої справи до ладу».

Суїцидальна активізація сучасних підлітків пов'язана з переоцінкою орієнтацій та ідеалів, зниженням рівня саморегуляції поведінки, підвищенням тривожності тощо. Ціннісні орієнтації стали більше набувати індивідуалістичного (переважно матеріального) спрямування [4, с. 47].

Зниження рівня саморегуляції поведінки сучасних підлітків пов'язане з «подвійною мораллю» і когнітивним дисонансом, труднощами в задоволенні потреби в персоналізації тощо. Перебування в умовах подвійної кризи (вікової і соціальної) нагнітає особистісну тривожність підлітків. Підсилюють її дезадаптаційний і деструктивний впливи оточення, несприятливі умови в провідних інститутах соціалізації молоді (родині, школі, позашкільному середовищі).

Україна займає одне з перших місць у світі по числу дитячих суїцидів. Обговорення цієї теми не замовчується, але їй і не приділяється достатньої уваги для подолання. У відкритому доступі в мережі Інтернет можна знайти короткі повідомлення – звіти регіональних управлінь МВС, але в ньому не знайти загальних даних про кількість смертей серед підлітків.

Самогубством, як називають часто «суїцид», вважається свідоме самостійне позбавлення себе життя, спричинене своєю безпосередньою, умисною і бажаною дією. Медичний термін самогубства «суїцид» походить від лат. *sui caedere* вбивати себе [5].

Найчастіше самогубство або замах на самогубство психологи описують як певну вікову кризу особистості. Люди, які опинилися в безвихідній ситуації та вже не можуть вирішувати виникаючі проблеми та спори, таким чином, як їм здається, вирішують всі проблеми. Бажання вчинити самогубство може виникати не лише в певні етапи життя, так звані «вікові кризи», а й також під час невдачі в особистому житті, професійних проблемах, через смерть близької людини.

Що стосується підліткового самогубства, то найчастіше причинами такого рішення у підлітка стають: проблеми у сім'ї, проблеми у стосунках з батьками, неуспішність у навчанні, непорозуміння в колективі (класі), нерозділене кохання тощо.

Нерідко в основі такої поведінки підлітка лежить вже підсвідоме бажання звернути увагу оточуючих на себе. Насправді підлітки в душі обирають життя, а не смерть. Перша спроба вчинити самогубство – це червоний сигнал

для батьків, що необхідно звернути увагу та дізнатися у дитини, які в неї життєві проблеми виникли, через які вона наважилася на такий крок. Однак це ще не означає, що підліток не зробить спробу самогубства ще раз. Невдалий замах на власне життя є дуже небезпечним, так як часто за ним слідує повторна спроба.

Психологи зазначають, що підлітковий суїцид вважається демонстративним. Підліток не розглядає смерть як кінцеву мету: в 99 % випадків суїциду дитина не замислюється про те, що це назавжди. Це такий заклик – «зверніть на мене увагу». Вони не розуміють, що це безповоротно, і чекають, що хтось їх врятує – так пояснює думки підлітків Ірина.

Кожна дитина вважається індивідуальною, але якщо говорити про загальні ознаки, які притаманні кожному підлітку, то найчастіше першими поштовхами до замаху на самогубство стають: відокремленість, менша активність, аскетичність, зникнення інтересу до всього оточуючого, відчуженість. І, навпаки, можуть бути перепади настрою, від сльозливого до агресивного. Проте є і імпульсивний суїцид, не продуманий заздалегідь. І тут той самий рецепт вирішення поставленої задачі: батькам потрібно навчити дитину змалку ділитися своїми проблемами. Розмовляйте з дітьми, звертайте частіше увагу не тільки на зовнішній вигляд, а й на настрій, на поведінку тощо. Тому що сам суїцид – це крик про допомогу, коли іншими засобами дитина не може достукатися до батьків, до оточуючих, однолітків.

Л. І. Постовалова розглянула механізми виникнення в родині суїцидонезбезпечної ситуації. Вона підкреслює, що оскільки сім'я – це динамічне утворення, то ролі та позиції індивідів протягом існування сім'ї змінюються. «Переструктурування» сфери родинного спілкування, наприклад, новий соціальний статус дитини, народження чи смерть членів родини, хвороби, зміна місця проживання і т. д., труднощі в освоєнні нової позиції у спілкуванні або її неприйняття створюють у дитини складний внутрішній конфлікт, який полягає у зіткненні потреб у спілкуванні в звичних для індивіда формах. Дитина у стані соціально-психологічної дезадаптації відчуває, що досягнута нею життєва платформа втрачає рівновагу. Суїцидальна поведінка у таких випадках означає екстремальний засіб відновлення рівноваги, маніпулювання з метою натиснути на сімейне оточення і будь-що повернути втрачену позицію. У тих випадках, коли підліток усвідомлює остаточну втрату попередньої позиції у спілкуванні та вже не має у собі життєвих сил для реадaptaції, може відбутися справжнє самогубство [6, ст. 104].

Виходячи з вищесказаного, Л. І. Постовалова запропонувала класифікацію сімей, в яких можуть формуватися схильності до суїцидальних тенденцій: інтегровані та дезінтегровані сім'ї, гармонійні та дисгармонійні, корпоративні та альтруїстичні, гнучкі та консервативні, авторитарні та демократичні. Вона вважає, що найбільша загроза виникнення суїцидогенних конфліктів існує перш за все у дезінтегрованих, дисгармонійних та корпоративних родин. Навпаки, до сімей, які блокують формування суїцидальних тенденцій, належать інтегровані, гармонійні та альтруїстичні сім'ї [4, с. 122].

Таким чином, в основі суїцидальної поведінки підлітків лежить велика

кількість різноманітних причин та мотивів. Аналіз мотивів суїцидальної поведінки серед підлітків підводить до висновку, що даний життєвий період є «найсприятливішим» для здійснення самогубства. Мотивацією самогубств у підлітків є їх імпульсивність, емоційність, високе почуття справедливості, малий досвід у вирішенні життєвих проблем, які в сучасному суспільстві дуже сильно тиснуть на підростаюче покоління. Треба також зазначити, що проблема самогубства тісно пов'язана з проблемами у родині неповнолітнього, бо саме тут створюються установки та цінності особистості, моделюються засоби адаптації до середовища та особистісні позиції у ситуації конфлікту. Якщо дитина виховується не в благополучній родині, то частіше за все вона виступає джерелом суїцидогенних настроїв, благополучні сім'ї найчастіше виступають як фактор, який протидіє реалізації потенційних суїцидальних тенденцій. Саме тому при побудові профілактичної роботи особливу увагу слід приділяти роботі з сім'єю підлітка, який виказує суїцидальні наміри. Саме визначення причин та розробка форм та методів профілактики суїциду серед підлітків та робота з близьким оточенням осіб, які скоїли спробу самогубства, стає напрямом та завданням подальшого нашого дослідження.

Для вирішення зазначених у статті практичних проблем необхідно:

1. Додати до функціональних обов'язків шкільних поліцейських обов'язок щодо моніторингу шкідливого контенту в Інтернеті.
2. Створити в кожному виховному та навчальному закладі групи з моніторингу Інтернету на базі кабінетів інформатики.
3. Створити на базі вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання центри з підготовки співробітників виховних, навчальних закладів, волонтерських груп з виявлення шкідливого контенту в Інтернеті.
4. Збільшити штатну кількість співробітників у підрозділах кіберполіції.
5. Розробити методичну базу щодо забезпечення ефективної протидії загрозам, які несуть сучасні технології, та налагодження взаємодії поліцейських кібер-груп з підлітками.
6. Організувати стажування провідних фахівців у регіонах України для вивчення досвіду інших держав.

1. Поколение Y. URL. https://ru.wikipedia.org/wiki/Поколение_Y

2. Ісмаїлов К. Ю. Навчально-наукові установи Національної поліції в забезпеченні стратегії кібербезпеки України: фундаментально-правові аспекти. *Centre for European Reforms Studies*. 2016. № 4.

3. Жезлова Л. Я. Сравнительно-возрастные аспекты суицидального поведения детей и подростков. *Актуальные проблемы суицидологии. Тр. Моск. НИИ психиатрии*. Т. № 92. 1981. С. 124–33.

4. Вроно Е. М. Диагностика суицидального поведения при различных вариантах депрессии у детей и подростков. *Научные и организационные проблемы суицидологии*. Москва: Изд. Моск. НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1983. С. 80–89.

5. Ларичев В. П. Психотерапевтическая помощь в практике суицидологии. *Актуальные проблемы суицидологии. Труды Моск. НИИ психиатрии*. Т. № 92. 1981. С. 256–263.

6. Тихоненко В. А. Морально-этические аспекты суицида и вопросы реабилитации. *Проблемы профилактики и реабилитации в суицидологии: сб. научн. тр.* Москва: Моск. НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1984. С. 47–62.

**Бзова Адріана Ігорівна,
Спасюк Соломія Василівна;
Науковий керівник – Бабецька Іванна Ярославівна,**
доцент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

ТЕОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Jus est ars boni et aequi.

Право – це мистецтво добра та справедливості.
Публій Ювенцій Цельс

В умовах глобалізаційних процесів, які відбуваються в сучасному світі, все частіше постає питання духовних цінностей і релігії, їх впливу на право.

Термін «глобалізація» у сучасному суспільствознавстві використовується для позначення одночасно процесу і результату розвитку певних тенденцій світової цивілізації і розглядається в останні роки як чи не найяскравіша характеристика розвитку сучасного світу.

Глобалізація виражається також у взаємопроникненні, взаємовпливі культур, цивілізацій, в посиленні стандартизації способу життя, свідомості та поведінки людей, освіти тощо. Глобалізація включає і багато інших сторін зростання взаємозв'язку й інтеграції людських співтовариств: посилення ролі наднаціональних і транснаціональних структур та учасників системи міжнародних відносин: церкви, ООН і регіональних співтовариств, ТНК, громадських організацій; пріоритет прав і свобод людини, універсалізація правових норм і соціальних стандартів; формування глобального громадянського суспільства.

За твердженням Костицького В. В., однією із важливих ознак глобалізації є утвердження неоліберальної стратегії як в економічній політиці, так і у політико-правових доктринах сучасності, які лягають в основу праворозуміння, правотворчості та моделювання держави [1].

Для соціології права «важливе» дослідження не тільки суспільства у цілому або людини (особи), але й складових громадянського суспільства – політичних партій і громадських організацій, корпорацій та інших суспільних груп у їх взаємодії в рамках суспільних правових відносин у системі формування і реалізації влади, а також самого права як суспільного явища, що «живе» у цій системі.

Пробуючи відповісти на питання, чим є сьогодні право?, відразу зазначимо, що, як феномен суспільного розвитку, право не може бути визначено через єдине поняття з допомогою методологічних підходів, запропонованих якоюсь із сучасних теоретичних шкіл. Згадаємо, що Б. О. Кістяківський називає

вав право бінарним, маючи на увазі множинність поняття права. Як складний суспільний витвір, право може бути зрозумілим і поясненим щонайменше через ряд його визначень.

Право настільки унікальний, складний і суспільно необхідний феномен, що протягом усього часу його існування науковий інтерес до нього не тільки не зникає, але й зростає. Питання праворозуміння належать до числа «вічних» вже тому, що людина на кожному з витків свого індивідуального і суспільного розвитку відкриває у праві нові якості, нові аспекти співвідношення його з іншими явищами і сферами життєдіяльності соціуму. У світі існує безліч наукових ідей, течій і точок зору з приводу того, що є право. Але лише останнім часом вчені стали задаватися питанням, що значить розуміти право [2].

У вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві поки що не приділено достатньої уваги дослідженню концептуально-методологічних засад аналізу конкретно-історичної сутності правової системи України, яке б передбачало вироблення таких категорій і понять, в яких на теоретичному рівні адекватно відображено конкретно-історичну специфіку розвитку вітчизняної правової системи, з урахуванням впливу релігійно-правового традиціоналізму, як в історії українського народу, так і сучасної правової дійсності [3].

Процес швидкого розвитку релігійного суспільства, демократизації основних інститутів і модернізації правової та соціальної, економічної систем вимагає заново переосмислити вплив західної конструкції та західної традиції на теологічне розуміння права на основі методології акультурації.

Не можна говорити про теологічну теорію без згадки про природно-правову школу права, оскільки вона виходить саме з неї. Теорія (школа) природного права, яка бере свій початок ще із стародавніх часів, хоча нині і має своїх прибічників серед юристів та філософів, є однією з найбільш поширених теорій права у правовій науці. Іноді цю школу ще називають «філософським підходом до права», однак з такою назвою погодитися важко, бо може скластися думка, що всі інші підходи до права не мають під собою певного філософського підґрунтя, а це не так. Деякі автори називають цей підхід «моральним підходом до права», взагалі цей термін можна сприйняти, оскільки, як буде показано нижче, мораль і право для цього напряму фактично одне і те саме.

З точки зору природи походження природних прав можна виділити два напрями: теологічний та раціоналістичний. Це пов'язано з тим, що, як вказує Г. Берман, теорія мала основу як у християнській теології, так і в аристотелівській філософії.

Теологічний напрям природно-правової школи, підтримуючи її основні тези, розглядає природні права як сукупність вічних, незмінних та абсолютних принципів «людської природи, що походять від Бога».

Одним із перших представників цього напряму у Європі був монах Болонського монастиря Граціан, який десь приблизно у 1140 р. написав трактат «Узгодження різних канонів», котрий, якщо б його опублікувати нині, зайняв би більше 400 сторінок тексту. Для нього Боже право – це воля Бога, вираже-

на в одкровеннях, особливо в одкровеннях Писання. Природне право також відображає Божу волю, однак воно знаходиться як у божественному одкровенні, так і в людському розумі та совісті. З цього Граціан зробив висновок, що «закон князів не повинен превалювати над природним правом» [4].

Виникнення права – це складний і багатоаспектний процес. Різноманітність теорій, які намагаються пояснити характер змін у соціальному житті при переході від природного до державно-правового стану суспільства, умови і причини виникнення права, обумовлена суттєвими розбіжностями у світогляді авторів теорій, різним розумінням самої сутності і призначення права, впливом відповідної історичної епохи, відсутністю і неможливістю абсолютного знання з даної проблеми. Але всі концепції мають певну пізнавальну цінність і сприяють відновленню більш достовірної картини генезису права [5].

Особлива роль у пізнанні права спочатку відводилася релігії. Тому найбільш древні вчення про державу – теологічні. У Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Іудеї панувала ідея божественного походження держави і права. Поява права обґрунтовувалося божественним промислом. Правові норми – це моральні правила життя, які виходять від Бога і вказують людству правильний напрямок життя.

Поняття права пов'язувалося зі справедливістю, а згодом – з правосуддям. Саме Богом встановлюється в суспільстві вічний природно-божественний порядок справедливості. Всі люди рівні і наділені Богом рівними можливостями. Отже, порушення цієї рівності в людських відносинах є відступом від божественного закону. Важливим фактором, що підтримує божественний порядок в суспільстві, є покарання: за життя з боку держави, а після смерті за гріхи і провини, в тому числі злочини, – божественним судом. Найбільшого поширення теологічні вчення отримали в період утвердження феодалних відносин [6].

Як світоглядна основа юриспруденції, теорія держави та права покликана пояснити втілення загальнолюдських цінностей у національній правосвідомості, відобразити релігійно-моральні витoki та шляхи формування, використання позитивного релігійного потенціалу у процесі правового виховання. Як результат, може бути знайдено методологічний орієнтир, який дозволить подолати протистояння держави та релігійних організацій (різних конфесій та течій) і забезпечити стабільний правопорядок [3].

Право – складне для розуміння явище, оскільки воно відображає ще складніші економічні, політичні та соціальні відносини. Впродовж всієї історії розвитку юридичної думки люди намагалися визначити, що є право, в чому полягає його природа і сутність.

Природа права зумовлена наявністю в ньому двох основних компонентів: природного і позитивного. Такий розподіл свідчить про діалектичний характер розвитку права, що включає абстрактно-загальні (природно-правові) і конкретні (позитивні) сторони.

Природне право (jus naturale) – це природжені, невідчужувані, невід'ємні, зумовлені природою людини, людським розумом, загальними етичними принципами правила поведінки, які існують незалежно від держави і

поширюються на всі часи і народи. Природне право є сукупністю ідеальних, глибоко етичних і надзвичайно справедливих уявлень про право. Воно виникло задовго до держави і може існувати поза нею.

Позитивне право – закріплений в офіційних джерелах права нормативний регулятор, на основі якого визначаються межі дозволеної та належної поведінки людей, а компетентними державними органами виносяться юридично обов'язкові рішення. Позитивне право є результатом державної правотворчої діяльності. Офіційні джерела права виражають лише деяку частину природного права. Вся решта права існує у вигляді принципів, правосвідомості, інших правових явищ.

Концепція праворозуміння – це певний напрям у пізнанні сутності та соціального призначення права. Сучасні концепції праворозуміння можна умовно звести до трьох метаконцепцій: аксіологічної (природно-правової); соціологічної; нормативістської (позитивістської) [7].

Сучасне розуміння природного права істотно відрізняється від попередніх трактувань. На противагу доктринам минулого, заснованим на уявленнях про людину як про відособленого індивіда, природно-правові теорії ХХ ст. розглядають людину як учасника різноманітних суспільних зв'язків.

Природно-правові теорії визнають існування поряд із позитивним правом (законами і звичаями) ідеального порядку відносин між людьми. Цей вищий нормативний порядок і називають природним правом. Джерелом права виступає не державна воля, а природа людини та/або воля Бога. Згідно з таким поглядом, закони держави є дійсними і легітимними лише у тому випадку, якщо вони відповідають ідеальному праву. Розрізнення права і закону є найважливішим компонентом природно-правової теорії.

Праворозуміння – це наукова категорія, яка відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, що включає в себе пізнання права, його сприйняття і ставлення до нього як до цілісного соціального явища.

Зміст праворозуміння складають знання суб'єкта про його права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих або несправедливих. Залежно від рівня культури, методичної оснащеності суб'єкта і вибору предмета вивчення праворозуміння може бути повним або неповним, правильним або перевертаним, позитивним або негативним.

Звичайна людина розуміє право так, як дозволяє їй власний розум у певних культурологічних традиціях відповідної епохи і суспільства. Для неї розуміння права в тимчасовому масштабі обмежено рамками її життя. Такі елементи праворозуміння, як знання, оцінки, можуть передаватися іншим людям, а дослідник-науковець залишає після себе ще й письмові уявлення про право. Іншими словами, образ права, що склався у свідомості наших попередників і виразився у вигляді тієї чи іншої концепції, виявляє помітний вплив на формування праворозуміння у нащадків [8].

Різнманіття теорій походження держави та права можна пов'язувати з наявністю таких підстав: 1) існування різних історичних епох та вплив філо-

софських, політичних, психологічних та ідеологічних (релігійних) фактів та течій; 2) необхідність застосування сили з метою організації, управління та захисту населення у конфліктних ситуаціях; 3) специфіка окремого суспільного ладу; 4) соціально-економічний розвиток, матеріальне виробництво, розподіл праці, спеціалізація діяльності, історичний прогрес; 5) необхідність впорядкування відносин між людьми, врегулювання суспільних відносин тощо [3].

Саме моральний зміст визначає право як суспільне явище. Мораль – це система етичних цінностей, норм і правил поведінки особи, професійної групи або спільноти, політичної партії або громадської організації, суспільної групи чи класу. Мораль – одна із форм суспільної свідомості, ієрархічно упорядкована система загальноприйнятих у соціумі цінностей. З іншого боку, мораль – система поглядів, норм, уявлень і оцінок, які регулюють суспільне життя та поведінку людини, регулятор суспільних відносин [8].

На думку В. В. Костицького, право перш за все є моральним імперативом, в основі якого лежить Божественна воля і який визнаний, санкціонований державою та забезпечується нею. Аморальний закон приречений на суспільний негативізм, громадський осуд. Він не виконує однієї з основних функцій права – не формує правового порядку. Право, як свідчить древня римська приказка, є мірою добра і справедливості [9].

Сучасний рівень розвитку гуманітарної науки та методології дослідження соціальних явищ дозволяє систематизувати різні погляди про право на основі певних критеріїв. Є багато різноманітних теорій розуміння права. Розглянемо дві з них: теологічну та соціологічну [2].

Теологія, або Богослів'я. Богослов'я (греч. *theología*, від *theós* – бог і *lógos* – слово, учення) – вчення, предметом пізнання якого є Бог і все, що з ним пов'язано. Одним з основних методів теології з найдавніших часів і до нашого часу залишається дослідження і осмислення священних текстів відповідних віровчень, а також коментарів до них, які були зроблені відомими богословами в різні часи [10].

Теологія – сукупність релігійних доктрин про суть і дію Бога, побудована у формах ідеалістичного світогляду на основі текстів, що приймаються як божественне одкровення. Одна з передумов теології – концепція особистого бога, що повідомляє непорушне знання про себе через своє «слово». Друга передумова теології – наявність досить розвинених форм ідеалістичної філософії; основні філософські витоки традиційної теології: християнство, іудаїзм і іслам – учення Платона, Арістотеля і неоплатонізму [11].

Відповідно до існуючих віровчень про Суцце у складі теології можна виділити юдейську, християнську, мусульманську, індуїстську, буддійську та інші теології. Релігійні правові сімі відрізняються від суто релігійних систем спрямованістю свого регулятивного впливу. Визнано 4 основні релігійні правові системи (ісламська, канонічна, індуїстська та іудейська), які об'єднуються у одну релігійну правову сім'ю.

Правові сім'ї релігійного типу об'єднані в межах однієї правової сім'ї, де право визначають як результат Божественного одкровення. Таким чином,

релігійні правові сімі відстоюють сучасне теологічне розуміння права.

З огляду на те, що теологічна теорія походження та розвитку релігії має тісний зв'язок з процесом виникнення та становлення права і держави, є до речним детальний аналіз теологічної теорії виникнення та розвитку права і держави. Це одна з перших теорій, що виникла для пояснення походження держави та права, за її допомогою можна простежити існування релігійних витоків у державі та праві. Означена теорія продовжує існувати як реакція на недосконалість соціального буття, невирішення національно-релігійних проблем держави. Її виникнення та розвиток може стимулювати пошук кращих моделей політичного управління і вибір традиційних інститутів влади та релігійно-правових механізмів її забезпечення.

Представниками цієї теорії були релігійні діячі Стародавнього Сходу (Платон), середньовічної Європи (Фома Аквінський – XIII ст.), ідеологи ісламу (Р. Мавлютов, М. Муллаєв, М. Садагдар, Абу Ханіф, Абу Шафії [12]) і сучасної католицької (Іоанн Павел II, Е. Корекко, Л. Джероза, Дж. Клеїн [13, с. 4]) та православної церков (о. Нікодім, м. Макарій, Вл. Ципін [14, с. 7]). Теологічна теорія доволі багатоаспектна, що пояснюється особливими історичними та матеріальними умовами існування держав Стародавнього Сходу та Стародавнього Заходу (Греція, Рим) [3].

В основі вітчизняних теорій виникнення права та держави знаходяться різні концепції праворозуміння, ідеї яких обумовлені впливом цілого ряду факторів: політико-економічними умовами, пануючою ідеологією та релігією, рівнем державно-церковних відносин, використанням релігійних норм у регулюванні суспільних відносин, що виникають та не знаходять відповідного врегулювання нормами права, домінуванням певного класу, чий інтерес відстоюється, тощо. Існування різноманітних наукових теорій праворозуміння та специфіка кожної з них пояснюються, з одного боку, особливостями історичного моменту розвитку правових явищ, з іншого – дуалізмом у розумінні феномена «право», протиставлення або співставлення природного та позитивного права, божого та людського права, права та закону, офіційного права та традиції тощо [15, с. 83].

Потрібно досліджувати теоретичні аспекти релігійно-правових традицій як методологічної засади встановлення сутності правової системи, з врахуванням історично-правових особливостей її розвитку та поступовості розвитку поглядів вчених на релігійно-правові явища відповідно до положень певної концепції праворозуміння. Феномен релігійно-правової традиції належить розглядати у контексті теорій походження держави та права, становлення та розвитку правової системи; через аналіз впливу релігійно-правових традицій, релігійних норм на процес трансформування теоретичних підходів праворозуміння; визнання релігійно-правових традицій як регуляторів поведінки людей та суспільства; існуючий зв'язок між релігійно-правовими традиціями та суспільством; вплив релігійно-правових традицій на природу та зміст релігійних норм та праворозуміння, розкриваючи релігійні витoki права [3].

На різних етапах розвитку суспільства і в різних правових системах ступінь і характер взаємодії права і релігії був різним. Так, у деяких правових

системах зв'язок релігійних і правових норм був настільки тісним, що їх слід вважати релігійними правовими системами. Найдавніша з таких правових систем – індуське право, в якому тісно перепліталися норми моралі, звичаєвого права і релігії. Інший приклад – мусульманське право, яке, по суті, є однією зі сторін релігії ісламу і називається «шаріатом» (у перекладі – «шлях прямування»). Таким чином, релігійна правова система – єдиний релігійно-моральний і правовий регулятор всіх сторін життя суспільства [16].

Для вітчизняної юридичної літератури останні роки характерний інтерес до релігійних аспектів походження держави та права. Зв'язок держави та права з мораллю, релігією не викликає сумніву. Хоча розробка цієї проблеми й досі не відповідає її масштабам і значенню. Донедавна, а інколи й сьогодні, вчені дотримуються позицій марксистської традиції зневаження критичного ставлення до видової, в основному германської, історичної школи права, яка визнавала історичні традиції, звичаї, узвичаєння певного народу як детермінанти національного права. Є підстави розглядати моральні та релігійні принципи як ідейну основу теорії держави та права. Виникає питання про визначення моральних та релігійних цінностей, їх співвідношення (ієрархію) і зміст. При цьому, з точки зору праворозуміння, моральні та релігійні цінності притаманні усій сфері суспільних відносин. Хоча теоретичним дослідженням права та правовідносин, релігійному аспекту поведінки суб'єкта не приділяється належної уваги [3].

Дискусії з проблеми праворозуміння у 70–80 рр. ХХ ст. вивели триланкову формулу права, відповідно було визнано інтегративний (синтетичний) підхід до права, що поєднує різні явища: правову ідею (природне право), норми (закон) і факт (соціологічний бік права) на підставі нормативності юридичної системи. Необхідна корекція соціологічного визначення: право має розглядатись як особлива реальна форма буття юридичної норми або актуальне право, а його положення має входити до основ ліберальної концепції права [17, с. 13].

Природно-правовий тип праворозуміння (юснатуралізм, ідеологічний, аксіологічний) – один з найдавніших типів праворозуміння. Природне право трактується як постійне та незмінне та подібне досконалим законам природи.

Виникнення природно-правової ідеології обумовлено соціокультурними чинниками буття аграрного суспільства. Починаючи з античності, природне право уподібнювалося розумним законам природи, яким підкоряється усе живе (це природні закони, що примушують людей захищати свою безпеку і своє майно, вступати до шлюбу, мати дітей та піклуватися про них і т. д.). Фактично природне право ототожнюється з природною закономірністю, такою як, наприклад, народження і подальша смерть.

У середньовіччі природне право отримало теологічне (божественне) обґрунтування (його трактували як волю Бога, яка знаходить відображення в людському розумі та Святому Писанні). Найбільш логічного завершення теорія природного права отримала під час буржуазних революцій в XVI–XVII ст., коли представники юснатуралізму (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, О. Конт та ін.) пов'язали природне право з правами і свободами людини, які

безпосередньо впливали з природи самої людини. І вже під кінець Новітнього часу природне право починають розглядати як певний правовий ідеал (сукупність моральних вимог до права), на який необхідно рівнятися позитивному (державою встановленому) праву [18].

Автори сучасних теологічних концепцій природного права виводять його з мудрості та/або волі Бога, через що його пізнання можливе тільки на основі релігійної віри. Із їхньої точки зору, «право є своєрідною моделлю присутності Бога у суспільстві». Ж. Марітен визначав природний закон як встановлені Божественним розумом «універсальні норми права і обов'язку». Людина має природні права і здатна усвідомити їх через свою причетність божественному розуму. Марітен вважав, що природне право розкривається людям поступово, у міру розвитку культури і наближення людини до Бога [7].

Для розкриття та пояснення релігійних витоків у виникненні держави та права, впливу релігії на розвиток правових явищ та праворозуміння є доцільним пояснити сучасний стан розвитку концепцій праворозуміння з акцентуванням уваги на природному праві, лібертарно-юридичному, ліберальному, соціологічному, морально-релігійному підході, інтегративному, комунікативному та реалістичному позитивізмі. Адже результати аналізу можуть бути використані та стати підґрунтям розробки нової концепції праворозуміння. Відповідно до положень природно-правової концепції праворозуміння, релігійне обґрунтування права неминуче веде до легітимації як релігійно виправданого існуючого у країні правопорядку і визначення дотримання закону не тільки юридичним обов'язком, але і релігійним обов'язком [3].

У з'ясуванні найважливіших спроб теологічного обґрунтування права сучасні католицькі теоретики з методологічної точки зору звертають увагу спочатку на ряд аспектів правового досвіду: подвійне сприйняття права віруючими, вплив еклезіологічного праворозуміння і юридичного позитивізму на концепцію церковного права, необхідність критичного діалогу із філософією права.

За теологічною теорією (Ф. Аквінський, Ж. Марітен, XII ст.), право було створено Богом і дароване людині через пророка чи правителя. Воно виражає волю Бога, вищий розум, добро і справедливість. Фома Аквінський підкреслював, що світ заснований на ієрархії форм (божественної, духовної, матеріальної), на чолі якої стоїть Бог. Підпорядкування існує і в системі законів – вічних, природних, людських, божественних. Теологічна теорія відповідала релігійній ідеології, яка панувала в епоху середньовіччя, виправдовувала дії правителів, оскільки право є божественним за природою і не може бути результатом волі і бажань людей. Раціональні дослідження питань про походження права обмежувались рамками віри.

Представники теорії природного права (Конфуцій, Арістотель, М. Т. Цицерон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін., XVII–XVIII ст.) вважали, що природне право, на відміну від позитивного (встановленого з волі держави), виникає як закон доброчесності, як право справедливого розуму. Природне право належить людині від народження, однак будь-які закони (навіть закони природи) потребують гарантій. Тому люди відмовились від можливо-

сті самостійно захищати свої права і домовились утворити державу, яка має право видавати закони і супроводжувати їх санкціями. В теорії природного права домінує антропологічне пояснення причин виникнення права. Вона дозволяла оцінювати чинне право з позицій справедливості і розумності, закликала до його змін у разі невідповідності природним правам, але висновки стосовно вічності права у зв'язку з обумовленістю його природою людини не можна вважати науково обґрунтованими [5].

Римське трактування природно-правових норм знаходило відгук у ранніх ідеологів християнства. Воно застосовувалося до морально-релігійного закону. Християнська інтерпретація ідеї природного права відбилася на уявленні про сутність цієї ідеї. На місце загального морального закону, який проповідує філософія стоїків, християнство джерелом морального закону ставило премудрість і волю Божу. Відповідно до цього і природне право розглядалося як відображення божественної справедливості згідно з визначенням Творця. Проблематика права і закону трактується Фомаю Аквінським у контексті християнських уявлень про місце і призначення людини в божественному світопорядку, про характер і сенс людських дій. Висвітлюючи ці питання, він постійно апелює до теологічно модифікованих положень античних авторів про природне право і справедливість, вчення Аристотеля про політику і про людину як «політичну суть» (у Фоми мова йде і про людину як «суспільну істоту»).

Відповідно до Фоми Аквінського, «людина поєднана з богом як з деякою своєю метою». Одночасно бог, згідно з трактуванням Фоми, – першопричина всього, в тому числі людського буття і людських дій. Разом з тим людина – істота розумна і володіє свободою волі, причому розум (інтелектуальні здібності) є коренем будь-якої свободи [19, с. 438].

Фома Аквінський стверджував, що право має не тільки божественне походження, але і божественну сутність. Позитивне право (людські закони) є лише засобом здійснення цілей [4].

Відповідно до вчення Аквінського, світ заснований на ієрархії форм (божественна, духовна і матеріальні форми). На чолі ієрархії стоїть Бог. Духовний світ очолюється татом як намісником Бога на землі. За тим же ієрархічним принципом організовано і суспільство: піддані підкоряються царям і світській владі. Відповідне підпорядкування є і в системі законів:

- 1) вічний закон – сам божественний розум, який править світом;
- 2) божественний закон – це Біблія. З неї людина черпає уявлення про істину;
- 3) природний закон – відображення вічного закону людським розумом. Він виходить з природи людини і не залежить від розсуду державних законодавчих органів. По суті, це закон, що відображає природні права людини;
- 4) людський закон – це позитивне право, таке право, яке видається державою.

Але оскільки держава – це творіння Бога, то і позитивне право також є відображенням його волі [20].

Вічний закон являє собою загальний закон світопорядку, що виражає

божественний розум як верховне загальносвітове спрямовуюче начало, абсолютне правило і принцип, який керує загальним зв'язком явищ у Всесвіті (включаючи природні та суспільні процеси) і забезпечує їх цілеспрямований розвиток.

Вічний закон як закон загальний є джерелом всіх інших законів, що мають більш приватний характер. Безпосереднім проявом цього закону виступає природний закон, згідно з яким вся богосотворенная природа і природні істоти (в тому числі і людина), в силу природжено властивих їм особливостей, рухаються до реалізації цілей, визначених і обумовлених правилами (тобто Законом) їх природи.

Сенс природного закону для людини як особливої істоти, обдарованої Богом душею і розумом (природженим, природним світлом розуміння і пізнання), полягає в тому, що людина за своєю природою наділена здатністю розрізняти добро і зло, причетна до добра і схильна до дій і вчинків вільної волі, спрямованої до здійснення добра як мети. Це означає, що у сфері практичної поведінки людини діють правила і веління, які природно визначають порядок людських взаємин в силу природжених людині потягів, інстинктів і схильностей (до самозбереження, шлюбу і дітонародження, до спільного життя, богопізнання і т. д.). Для людини, як розумної природної істоти, діяти за природним законом означає, разом з тим, діяти за велінням і вказівкою людського розуму [21].

Таким чином, Ф. Аквінський стверджував, що існує Вічний закон, який керує Всесвітом, – це божественний розум, його частка становить божественний закон, який міститься в Біблії. Від нього похідні всі інші закони. Зокрема, від нього довільний природний закон, який є відображенням Вічного закону в людських відносинах. В епоху капіталізму теологічні теорії знайшли вираження у вигляді неотомізму, який виходить з божественної природи права. Найбільш яскравим представником цього напряму був Жак Маритен (1882–1973). На його думку, існують два світи: світ сутностей, духовний, нематеріальний світ і похідний від нього світ матеріальний. Їх єдність визначається духовним началом – Богом. Право, як і держава, є результатом дії духовних начал, відображенням божественного розуму в громадському порядку. Ж. Маритен пов'язував нормативне регулювання поведінки і вчинків людини з так званими нормами-пілотами, які відтворюють вічний божественний закон і орієнтують людину на виконання морального обов'язку, множення блага і допомагають уникати зла [6].

Під божественним законом мається на увазі закон (правила сповідання), даний людям у божественному одкровенні (у Старому та Новому завіті). При обґрунтуванні необхідності божественного закону Фома вказує на ряд причин, що вимагають доповнення людських установлень божественними.

По-перше, божественний закон необхідний для вказівки на кінцеві цілі людського буття, досягнення яких перевищує власні обмежені можливості людини.

По-друге, божественний закон необхідний як вищий і безумовний критерій, яким слід керуватися при неминучих (для недосконалих людей) супе-

речках і роздумах про належне і справедливе, про численні людські закони, їх достоїнства і недоліки, шляхи їх виправлення і т. д.

По-третє, божественний закон потрібен для того, щоб направляти внутрішні (душевні) рухи, які цілком залишаються поза сферою впливу людського закону, що регулює лише зовнішні дії людини. Цей найважливіший принцип позитивно-правового регулювання Фома дуже послідовно обґрунтовує і проводить в усьому своєму вченні про право і закон.

І, по-четверте, божественний закон необхідний для викорінення всього злого і гріховного, в тому числі всього того, що не може бути заборонено людським законом [21].

Божественний закон є верховним, так як всі частини всесвіту управляються божественним розумом. Шляхом ділення понять божественний закон розмежовується на дві частини: доступний і недоступний людському розумінню; закон ділиться на вічний закон, який пізнається розумом, і ту частину божественного закону, яка пізнається шляхом одкровення, заснованого на вірі розуміння Священного писання [22].

Право – це дія справедливості в божественному порядку людського співжиття. Справедливість – одна з етичних чеснот, яка має на увазі ставлення людини не до самого себе, а до інших людей і полягає у відплаті кожному свого, того, що йому належить. Фома характеризує справедливість як незмінну і постійну волю надавати кожному своє. Розділяє він і уявлення Аристотеля про два види справедливості – зрівнює і розподіляє.

Крім того, Фома виділяє божественне право, яке, в свою чергу, ділиться на природне божественне право (безпосередні висновки з природного закону) і позитивне божественне право (наприклад, право, дане богом єврейському народу). В цілому Фома Аквінський розробив вельми послідовний і глибокий християнсько-теологічний варіант юридичного праворозуміння. Його філософсько-правові погляди отримали подальший розвиток в томістській і неотомістській концепціях природного права [23].

Справедливість є якістю душі, керуючись якою, люди постійно і незмінно прагнуть «воздати кожному по праву його». Право, як найвища справедливість, поділяється на урівнювальне та розподільне. Урівнювальне право, яке має своїм єдиним джерелом природу, називається природним правом (*jus naturale*), а таке, що встановлене людиною, – цивільним (*jus civile*). Цивільне право Фома Аквінський іменував ще й людським правом (*jus humanum*), позитивним. Однак таке право не можна вважати правом, якщо воно суперечить природному праву, чинність якого поширюється як на людей, так і на тварин. «Людська частина» природного права називається правом народів (*jus gentium*). На вершині цієї юридичної ієрархії перебуває право божественне (*jus divinum*). Воно теж має два різновиди: а) природне божественне право, опосередкованою основою якого є вічний закон, тобто сам божественний розум, що керує як органічним, так і неорганічним світом, безпосередньою – природний закон, який охоплює лише живі істоти; б) позитивне божественне право, що включає окремі народи (наприклад, єврейський), які Бог виокремив серед інших [24].

Послідовники Аквінського – неотомісти – намагаються узгодити релігійну сутність права з природно-правовими початками і емпіричними оцінками суспільних відносин з метою обґрунтування більш життєздатних і реалістичних варіантів його вчення.

Було б неправильно вважати, що теологічний напрям природно-правової школи – це минуле. Він досить поширений і нині, зокрема в сучасній теологічній думці є новітні концепції цієї школи, наприклад, у межах неотомізму [3].

Таким чином, основна ідея теологічної теорії – Боже першоджерело походження та сутності держави: уся влада від бога і є безумовною, обов'язковою та святою. Держава – це результат «божого промислу»; вона вічна, як і сам Бог; правитель наділяється церквою правом керувати людьми та покликаний реалізовувати волю Божу на землі; люди повинні, безумовно, підкорятися волі правителя. Саме ця ідея міститься у вченнях релігійних діячів (католицьких, православних, мусульманських та інших). Теологічна теорія справедливо відображає той факт, що держава з'являється одночасно з монорелігією, що мала велике позитивне значення: дозволяла встановлювати в суспільстві порядок; відображає об'єктивні реалії певного часу, а саме те, що перші держави були теократичними, вступ правителя на царювання освячувався, що надавало його владі особливий авторитет та безумовну обов'язковість [25, с. 10].

Швидкий розвиток теорії комунікації в останні роки примусив теоретиків звернути пильну увагу на перспективу отримання нового теоретико-правового знання, у центрі якого буде знаходитись релігійна концепція самого права як однієї з форм комунікації. Як інтерсуб'єктивне соціальне явище, релігійні норми виникають у результаті текстуальної об'єктивації і легітимації соціальних практик, що мають «імперативно-атрибутивне» психічне значення і соціокультурний смисл [3].

Протягом десятиліть американський психолог Лоуренс Колберг разом зі своїми колегами вивчав проблему рівня морального розвитку людини. Результати щонайменше двадцяти досліджень дозволили зробити певні висновки. Коли людина приймає рішення про вчинок, оцінює свою поведінку як погану або добру, то може використовувати різні аргументи: «за це покарають (заохотять)», «він мені зробив погано, і я відплачу йому тим самим», «мене перестануть поважати», «це справедливо, всі поведуться таким самим чином», «я перестану поважати себе, якщо вчиню саме так», тощо. Виокремлені в дослідженнях Л. Колберга три рівні і шість ступенів морального розвитку відповідають біблійним уявленням про орієнтацію людини на страх, сором і совість [8].

Провіденціалізм (лат. *providentia* – передбачення, провидіння) – теологічне розуміння причин суспільних подій як прояву волі Бога, а їх сенсу – як наперед визначеного наміру Бога.

Використання специфіки релігійних концепцій походження держави та права, державотворення та правотворення у розробці інтегративної юриспруденції забезпечить теорії права соціальне спрямування і дозволить подолати, обмежене західною правовою традицією, існуюче сьогодні праворозуміння; визначить можливість утвердження нового праворозуміння на основі прагма-

тичного підходу, практичної доцільності, в якому має враховуватись уся система соціальних факторів, що визначають право, у тому числі релігійно-правові традиції.

Соціологічна теорія – це напрям праворозуміння, що розглядає як основу права реальні суспільні відносини, інтенсивний розвиток яких зумовлює необхідність безпосередньо пристосовувати право до життєвих потреб конкретних індивідів через процес правозастосування.

Соціологічне право розуміння, на відміну від нормативного, визнає основою права не сукупність (систему) абстрактних і формальних соціальних норм, а безпосередньо суспільне життя, певним чином упорядковану взаємодію соціальних суб'єктів, «живе» право як конкретне, динамічне, фактично існуюче явище, що лежить в основі створення законів та прийняття інших юридичних рішень. Такий підхід до визначення сутності, змісту, форм існування, призначення права притаманний ліберальним та гуманістичним традиціям у праворозумінні.

Право як «нормальна» соціальна поведінка і право як правила цієї поведінки, узагальнені та сформульовані в законі, співвідносяться як форма і зміст.

Сутністю права є свобода людини, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена та забезпечена.

Свобода – це притаманні людині властивість і форма життя, що відбивають її прагнення до самовираження, самореалізації, але це не означає, що свобода є можливістю здійснення будь-яких діянь. Та свобода, яка полягає в можливості робити все, що забажається, є ілюзією свободи, її сурогатом, свавіллям. Справжня свобода тісно пов'язана з необхідністю – об'єктивними законами розвитку суспільства, реалізується на основі їх пізнання і відповідно до них [26].

Соціологічна теорія права зародилася в середині XIX століття. Найбільш видними представниками соціологічної юриспруденції були Л. Дюгі, С. Муромцев, Є. Ерліх, Р. Паунд. Соціологічна теорія розглядає право як емпіричне явище. Основний постулат її полягає в тому, що право слід шукати не в нормі або психіці, а в реальному житті. В основі поняття права лежать суспільні відносини, захищені державою. Закон, правосвідомість не заперечуються, але і не визнаються правом. Вони є ознаками права, а саме право – це порядок у суспільних відносинах, у діях людей. Виявити суть такого порядку, вирішити суперечку в тій чи іншій конкретній ситуації покликані судові або адміністративні органи.

Позитивними в даному випадку можна визнати такі положення: а) суспільство і право розглядаються як цілісні, взаємозалежні явища; б) теорія доводить те, що вивчати потрібно не тільки норми права, встановлені державою, а й всю сукупність сформованих у суспільстві правових відносин; в) вчення підкреслює роль права як засобу соціального контролю і досягнення соціальної рівноваги, піднімає роль судової влади.

Соціологічний підхід сформувався переважно в XX столітті і, в основному, в американській правовій думці. Відповідно до цього підходу, право розглядається не тільки як норми, встановлені державою, а скоріше, як самі

суспільні відносини, що складаються в суспільстві, тобто мірою всіх речей є суспільство. (Життя набагато багатше, різноманітніше, ніж правові норми; життя розвивається, а правові норми не встигають за розвитком суспільства; судді самі можуть творити, створювати право) [20].

Свобода суб'єкта включає свободу вибору певного варіанта діяння, свободу волі як властивість суб'єкта приймати відповідне рішення, свободу діяння як безперешкодне його здійснення. Наявний характер соціальних закономірностей передбачає обмеження лише абсолютної свободи суб'єкта, але зумовлює наявність свободи вибору і здійснення певного розмаїття діянь, що в тому чи іншому випадку відбивають необхідність.

Сфера свободи є єдністю протилежностей – свободи як варіантів діянь, що їй відповідають, і несвободи як обмеження кількості цих варіантів. Але й несвобода, по суті, є свободою в тому розумінні, що розглядалося вище. Несвободу, як об'єктивно зумовлене обмеження свободи вибору, слід відрізнити від абсолютної свободи, бо саме остання є протилежністю дійсної свободи – свавіллям чи несвободою. Тому якщо свобода є проявом необхідності, то несвобода, свавілля – випадковості, хаосу [26].

Наступне визначення права полягає у визнанні значимості державного веління, концентрованої в нормі права волі держави (пануючих у ній класів чи соціальних груп), яка санкціонується, гарантується й забезпечується державою. Воля забезпечує загальнообов'язковість правової норми, є джерелом формування мотивації поведінки особи. Право також розглядається нами як регулятор суспільних відносин. За правом, вираженим у нормативному правовому акті, а тим паче в законі, стоїть державний примус. Таке розуміння права невідривне від нормативного бачення права.

Право – один із видів соціальних норм поряд із нормами моралі, етичними і естетичними, технічними нормами, звичаями, традиціями і обрядами. Право – це особливі норми і правила людської поведінки, які характеризуються формалізованістю та загальнообов'язковістю [9].

Таким чином, можна зробити висновки, що релігії завжди відводилась особлива роль у пізнанні права. Тому найбільш древні вчення про державу – теологічні. У Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Іудеї панувала ідея божественного походження держави і права, так як навіть поява права обґрунтовувалася божественним промислом. За стародавнім вченням, правові норми – це моральні правила життя, які виходять від Бога і вказують людству правильний напрямок життя. Було б неправильно вважати, що теологічний напрям природно-правової школи – це минуле. Він досить поширений і нині, зокрема в сучасній теологічній думці, є новітні концепції цієї школи, наприклад, у межах неотомізму.

Отже, основна ідея теологічної теорії – Боже першоджерело походження та сутності держави. За теологічною теорією, уся влада від бога і є безумовною, обов'язковою та святою. Держава – це результат «божого промислу»; вона вічна, як і сам Бог; правитель наділяється церквою правом керувати людьми та покликаний реалізовувати волю Богу на землі; люди повинні безумовно підкорятися волі правителя. Саме ця ідея міститься у вченнях релігій-

них діячів (католицьких, православних, мусульманських та інших) та закладає основу релігійно-правової сім'ї.

Право не може суперечити нормам моралі і справедливості. Варто погодитися з думкою науковців, що творець наділив людину і суспільство розумом та визначив через заповіді основні засади суспільного життя й міжособистісних та колективних відносин, визначив моральні імперативи. Суспільство творить право як результат традицій, звичаїв, моральних норм, що в кінцевому результаті набуває вигляду нормативно-правових актів. Тому право – це результат творчої діяльності соціуму, який повинен визначатися моральними законами, встановленими Всевишнім (Богом) та не суперечити їм.

1. Костицький В. В. Партнерство правової держави і суспільства в умовах глобалізації. URL: https://vk.com/doc140055993_443905559?hash=77a66361a38b55b95c&dl=06f2f5192dc7629da4.
2. Розуміння права у світовій і вітчизняній юриспруденції. URL: https://studme.com.ua/106112078629/pravo/ponimanie_prava_mirovoy_otechestvennoy_yurisprudentsii.htm
3. Міма І. В. Розгляд сутності праворозуміння з позиції релігійно-правового традиціоналізму. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/3/33.pdf>
4. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: курс лекцій. URL: http://pidruchniki.com/18800413/pravo/shiroke_rozuminnya_prava.
5. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права. URL: <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/31-mvtsvik-zagalna-teorija-derzhavi-i-prava/623-rozdil-xi-pohodzhennja-prava.html>
6. Теории происхождения права и концепции правопонимания. URL: <http://2dip.su/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/7918/>
7. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Вид. 2-ге. Харків: Одиссей, 2008. 432 с.
8. Костицький В. В. Соціологія права як наука. URL: https://vk.com/doc140055993_443905557?hash=b622e00a449a946d20&dl=1f4975ccffe12a6218
9. Костицький В. В. Теолого-соціологічне розуміння права та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади. URL: http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/kost_article.pdf
10. Богослів'я. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/>
11. Аверінцев С. С. Теологія. URL: <http://vseslova.com.ua/word/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-106237u>
12. Садагдар М. И. Основы мусульманского права. Москва: Политиздат, 1968. 218 с.
13. Джероза Л. Каноническое право в католической церкви. Пер. с итал. М. Зотов. Москва: Мысль, 1996. 378 с.
14. Цыпин В. А. Церковное право: учеб. пособие. Москва: Изд-во МФТИ, 1994. 442 с.
15. Проблеми пізнання причин і умов виникнення держави, її поняття та типології. *Актуальні проблеми теорії держави та права*. Ч. 1. С. М. Тимченко, С. К. Бостан, Н. М. Пархоменко та ін. Київ: КНТ, 2007. Розд. 3. С. 70–111.

16. Вступ до теорії правових систем : монографія. За заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2006. С. 31.
17. Муравский В. А. Актуально-правовой аспект правопонимания. *Государство и право*. 2005. № 2. С. 13–18.
18. Гіда Є. О. Теорія держави та права. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/69551-2111-ponyattya-ta-oznaki-prava.html>
19. Нерсесянц В. С. Философия права: учебник для вузов. Москва: НОРМА, 2001. С. 438–443.
20. Доржиев Ж. Б. Теория государства и права. URL: <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/216-teorija-gosudarstva-i-prava-zhb-dorzhiyev/5403-pravoponimanie-v-juridicheskoy-nauke.html>
21. Христианско-теологическое понимание права Фомы Аквинского. URL: http://otherreferats.allbest.ru/philosophy/00039348_0.html#text
22. Теологічне (теономічне) природне право. URL: http://om.net.ua/3/3_12/3_127134_teologicheskoe-teonomichekoe-estestvennoe-pravo.html
23. Теологическая и психологическая теории права. URL: <http://www.grandars.ru/college/pravovedenie/teologicheskaya-teoriya-prava.html>
24. Мироненко О. М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право. URL: http://pidruchniki.com/1797010751946/pravo/derzhava_pravo_teologichniy_kontseptsiyi_tomi_akvinskogo
25. Аннерс Е. История европейского права. Пер. со швед. Р. Л. Валинский. Москва: Наука, 1999. 395 с.
26. Соціологічна теорія праворозуміння. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL:

**Суконник Наталія Анатоліївна,
Салатко Богдан Володимирович;
Науковий керівник – Сердюк Наталія Аркадіївна,**
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський національний
лінгвістичний університет)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ РІВНЯХ: УКРАЇНСЬКИЙ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Сьогодні тема децентралізації є досить актуальною в Україні. Адже становище економічних, політичних, соціальних справ знаходиться у досить важкому стані, і для вирішення цих проблем нашій країні необхідно провести ряд дієвих реформ, які зможуть забезпечити реалізацію всіх задумів розвитку соціуму, що висвітлені в Конституції.

Безперечно, окремим вченим відомо про широке розгортання політики децентралізації, що проводиться в Україні в останні роки. Ми маємо на меті розглянути процес децентралізації в динаміці, як відбувається цей процес, визначити його основні форми, засади реалізації, а також проблеми, що виникають у ході запровадження відповідного самоврядування. Для кращого бачення існуючої проблеми недосконалості Української децентралізації в даній роботі буде наведено певні відомості з досвіду Швеції, що стосується так званої влади на місцях. У роботі буде викладено результати наших досліджень щодо впровадження реформи децентралізації в Україні, також визначено переваги та недоліки, залучено досвід впровадження цієї реформи з досвіду європейських країн, а також охарактеризовано основні концепції розподілу фінансування та влади, встановлено можливі та наявні наслідки процесу децентралізації, визначено його основні форми, що притаманні вдосконаленню самоврядування.

На сучасному етапі розвитку України як демократичної держави важливу роль відіграє реформа децентралізації, оскільки вона полягає в передачі повноважень місцевим, районним та загальнодержавним органам самоврядування щодо регулювання та забезпечення інтересів та потреб власне членів громад села, селища чи міста. Із запровадженням даної реформи розвиток демократії отримав своє життєво необхідне прискорення, а це тому, що народ бере усе активнішу участь у раніше державних, а тепер безпосередньо суспільних справах. Але водночас не всі наші області поділяють думку про важливість і переваги даної реформи. Підтвердженням є те, що лише 9 регіонів України, а саме Дніпро, Житомир, Хмельницький, Херсон, Миколаїв, Полтава, Харків, Чернігів, Рівне, прийняли ідею децентралізації.

Основною метою цієї реформи є бажання виділити кожному область, село, район в окремий округ, який матиме на чолі своє міське самоврядування, і

буде самостійно, незалежно від органів державної влади розпоряджатися матеріальною і фінансовою базами, рухомим і нерухомим майном, доходами місцевих бюджетів, іншими коштами, землею, природними ресурсами, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Наступним кроком, з появою децентралізації в Україні після проведення реформ, стала трирівнева система адміністративно-територіального устрою, тобто область, район, громада, разом з цим декілька населених пунктів можуть утворити спільні органи самоврядування, з метою раціоналізації управління, чи-то на підставах історичних (як-от збереження традицій полкових і сотенних устроїв часів козаччини) чи-то на культурних тощо.

Децентралізацію слід розглядати на трьох рівнях: місцевому, регіональному та загальнодержавному. Для початку необхідно розглянути місцевий. На цьому рівні органи місцевого самоврядування та інші уповноважені суб'єкти здійснюють обов'язки, що безпосередньо пов'язані з інтересами громади, яка їх і відрядила, і регулюють питання різних сфери її життя. У ч. 1 ст. 2 Закону «Про місцеве самоврядування» дається визначення: «Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України». Система місцевого самоврядування (за вже названим вище законом, ст. 2, 4-6, 10-13, 14-1, 16) включає: «територіальну громаду, що проголошується первинним суб'єктом місцевого самоврядування та вповноважена утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову; сільського, селищного, міського голову, який визнається головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста, він очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради, головує на її засіданнях; сільська, селищна, міська рада є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування; виконавчими органами сільської, селищної, міської ради, а також районної у містах є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи, що підконтрольні і підзвітні відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст; органи самоорганізації населення, які можуть утворюватися за ініціативою жителів з дозволу відповідної ради, як от будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення, вони наділяються частиною власної компетенції, фінансів, майна рад» [1].

Тому можна стверджувати, що місцеве самоврядування виступає важливим фактором демократизації суспільного життя українців, а також дає змогу наблизити владу до народу. Варто врахувати, що характер децентралізаційних заходів безпосередньо залежить від того, на яких засадах реалізується державна влада, та як влада взаємодіє з місцевим самоврядуванням, наскільки вона готова додатково передавати свої повноваження громадянам держави, і органам, які за рішенням народу були обрані контролювати місцеві дії, та головне – наскільки саме населення готове виконувати свої повноваження. Слід зауважити, що органи місцевого самоврядування формують власний бюджет, яким самостійно розпоряджаються, тому вони несуть відповідальність за соціально-економічний стан закріпленої за ними адміністративно-територіальної одиниці. Це може стимулювати місцевих чиновників прикладати більше зусиль для виконання їхніх службових обов'язків, щоб не втратити довіру виборців. Оскільки народ може впливати на обрання та звільнення посадових осіб, останні зацікавлені підтримувати стабільність у справах околиці й робити все можливе задля покращення рівня життя громадян.

Водночас із широкою самостійністю виникає велика відповідальність самоврядних органів, адже згідно з Законом «Про самоврядування в Україні» до них переходить більшість повноважень, особливо в справах грошового забезпечення, що раніше належала органам держави, які діяли системно й узгоджено, спираючись на професійну підготовку кадрів. Через це постають певні проблеми та негативні риси самоврядування в нашій державі. Для прикладу, досить критичним є питання фінансування дошкільних, освітніх, та професійно-технічних закладів, що раніше знаходилися на утриманні держави – місцеві бюджети невеликих районів часто виявляються не спроможними або ж не підготовленими нести тягар фінансування закладів, що забезпечують потреби іноді цілих областей чи країни. Це, у свою чергу, створює умови погіршення надання послуг такими закладами. На жаль, ситуація багаторазово повторюється в багатьох містах, і не тільки із закладами освітнього спрямування. Страждають як комунікаційні, так і транспортні служби й засоби. Тут можна навести приклад соціальних знижок на користування послугам ПАТ «Укрзалізниця», коли останнє згідно з новими децентралізаційним законодавством має отримувати відшкодування за здійснення згаданих пільгових перевезень із бюджету самоврядних структур, що представляють тих чи інших громадян, проте через нестачу в бюджетах цього не відбувається. Такі ситуації безумовно в подальшому можуть погіршувати умови життєдіяльності населення на місцях. Слід зазначити, що на органи самоврядування покладено відповідальність фактично за всі аспекти життя своєї громади: соціальне забезпечення, міські комунікації, земельне користування. Також досить важливо при формуванні та об'єднанні територій відстань від центру округу до найдалшої точки цього ж населеного пункту обов'язково повинна бути такою, щоб пожежна команда, швидка допомога, а також поліція могли добратися до неї, у певних екстрених ситуаціях, не пізніше ніж за 30 хвилин. Адже при більшому проміжку часу певна допомога може бути вже не достатньо ефективною. Тому знову слід враховувати важливість професійного ро-

зрахунку та конструювання інфраструктури у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Проте не лише забезпечення матеріальних умов діяльності громади входить до обов'язків представників громади. Органи самоврядування отримують низку повноважень у сфері правоохоронній та правопорядку, якщо точніше, то, наприклад, вони мають право проводити нагляд за умовами праці жителів громади на підприємствах різного гатунку і не тільки. На практиці це дозволяє покращити відповідні умови праці казуїстично та безпосередньо. Або ж існує можливість створення спеціальних невійськових загонів, що діятимуть з метою додаткового нагляду за дотриманням правопорядком на вулицях.

Тепер можна з упевненістю говорити про достатній обсяг самостійності, що ним наділено територіальні громади. Ті представницькі органи, що будуть ними сформовані, зможуть діяти просто тут і зараз, зважаючи на потреби та інтереси своєї громади: чи це питання благоустрою, чи забезпечення робочими місцями, чи розбудова інфраструктури, чи забезпечення правопорядку, чи ж створення умов для саморозвитку особистості – незважаючи на труднощі, що супроводжують процес децентралізації, самоврядування має достатньо повноважень, аби створити належні реалії існування громадянина України.

Задля уникнення численних труднощів чи заради ефективного їх подолання для України було б доцільним перейняти досвід децентралізації в інших країнах Європи, таких як Іспанія, Італія, ФРН, Франція, Швеція, Швейцарія, та зробити свої висновки щодо покращення розвитку цієї реформи. Цікавим зразком країни, яка є досить успішною у розвитку децентралізації, є Швеція. Вона, як і багато інших країн у певний період свого розвитку, потребувала реформування місцевого управління. Цей процес відбувався поступово і закріплювався прийнятими реформами щодо адміністративно-територіального устрою. Завдяки ним місцева влада почала покращувати життя громадян, це стало важливим кроком у забезпеченні гідного та стабільного життя людей, які проживають на території Швеції.

Ще в середині 1940-х років у цій країні налічувалося більше 2000 комун, хоча населеність була невелика, і це призвело до невиконання покладених завдань. Стан їхнього життя був низьким, був наявний фінансовий дефіцит. Звичайно, з такими умовами комуни не могли виконувати свої повноваження. Тож були прийняті законодавчі рішення, які скоротили кількість комун майже в 10 разів. Така зміна посприяла розвитку децентралізації. Як і для багатьох інших країн Європи, створення місцевого самоврядування було необхідним кроком. Саме воно забезпечує високі стандарти соціальних послуг, відповідає за розв'язання проблем громадян, кожної громади, захищає їх права та інтереси, що відповідає завданням кожної цивілізованої держави. Крім того, важливе місце у цій системі займають громадяни, адже вони мають змогу впливати на рішення органів місцевого самоврядування, а також контролювати діяльність, цих органів. Система місцевого самоврядування є досить досконалою, безперечно вона заслуговує уваги та використання у

процесах побудови місцевого самоврядування в інших країнах світу. В наш час система має два рівні: місцевий та регіональний, вона побудована на основі адміністративно-територіального поділу країни.

Звертаючи увагу на органи місцевого рівня, органи, які належать до цієї категорії займаються питаннями у всіх сферах, які стосуються життя населення на певній території. Здійснюючи певні функції у цьому напрямку, шведські муніципалітети мають 2 види повноважень: у сфері загальної та спеціальної компетенції. Загальна компетенція досить розповсюджена у Європі та є загальновизнаною, вона відповідає за будь-які справи, які стосуються інтересів громадян та власників майна, наприклад питання доріг, культури, вулиць парків, транспорту, водопостачання, водовідведення, дозвілля. Це є досить доцільним, адже у разі виникнення проблем є певні органи, які несуть відповідальність за наявність таких ситуацій. Питання, які виникають у місцевого самоврядування, вирішуються парламентом, урядом, спеціалізованими державними агентствами.

Говорячи про регіональний рівень, зазначимо, що він ще не досить розвинутий, але добре виконує свої повноваження: розробка та реалізація плану подальшого розвитку регіонального рівня й координації взаємозв'язку муніципальних та державних органів влади на цьому ж рівні. На місцевому рівні виконується робота, що стосується: охорони навколишнього середовища, екології, соціального забезпечення, аварійних служб, охорони материнства і дитинства, догляду за особами похилого віку. Державна влада здійснюється в рамках адміністративних одиниць. Уряд Швеції обирає губернатора строком на 6 років, а Король схвалює дану особу. У цій країні діє 20 муніципальних округів на регіональному рівні.

Місьцеве самоврядування Швеції має власне джерело доходу та повноваження самостійно встановлювати розміри податку на доходи, а найголовніше воно є прозорим та відповідальним у своїх діях і рішеннях. Варто зауважити, що успішність і результативність місцевого самоврядування в Швеції перш за все залежить від чіткого усвідомлення як державою, так і суспільством того факту, що питання місцевого значення повинні вирішуватися саме органами місцевого самоврядування, а не органами державної влади. Організоване контрольоване місьцеве самоврядування дає можливість уникати багатьох суперечностей і мінімізувати дистанцію між громадянами та державою, яка не завжди може належним чином і вчасно реагувати на місцеві проблеми. Зважаючи на те, що уряд Швеції успішно здійснює реформи децентралізації, які значно покращує умови життя у цій країні, Швеція також готова допомогти Україні у вирішенні цієї досить складної проблеми. Адже, реалізувавши всі плани щодо децентралізації, Україна зможе стати сильною незалежною державою з досить сильною фінансовою системою. Швеція може допомогти нашій державі в таких основних сферах, що були визначені пріоритетними в процесі децентралізації: фінансова децентралізація, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування; територіальні реформи; розподіл відповідальності між різними рівнями влади; міжмуніципальне співробітництво та широка інформаційно-просвітницька кам-

панія. Органи місцевого самоврядування представляють ті сфери політики, що визначені в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. Уряд Швеції підтвердив готовність підтримувати Уряд України у проведенні децентралізації. «Шведський уряд радо підтримує план України щодо децентралізації. На нашу думку, це – позитивний крок назустріч міцнішій та більш інклюзивній демократії в Україні. Швеція має тривалу традицію місцевого самоврядування і може поділитися неабияким досвідом і корисними прикладами з Україною», – наголосив Надзвичайний і Уповноважений Посол Королівства Швеція в Україні Андреас фон Бекерат [2]. Цей проект став мотивацією для подальшого розвитку децентралізації в Україні, наша держава поставила перед собою чимало цілей серед яких: покращити демократичний режим, удосконалити рівень надання послуг українським громадянам та звернути увагу на балансування інтересів держави та місцевих представників. Завдяки плану «Підтримки децентралізації в Україні» Уряд Швеції сприятиме процесу децентралізації в Україні та допомагатиме органам місцевого самоврядування в Україні брати на себе більше повноважень і відповідальності. Даний проект повинен бути реалізований до грудня 2017 року [3]. Отже, мета цього проекту полягає у тому, щоб допомогти нашій країні боротися з проблемами у сфері децентралізації.

Реформа децентралізації стане поштовхом для подальшого прогресу у реформуванні місцевого самоврядування територіальних громад, членами яких ми є. Вона вплине не лише на розподіл владних повноважень між органами, а й країну взагалі. Адже завдяки діяльності місцевих самоврядних органів у сфері повноважень, якими вони наділяються, стає можливим більш ефективно та своєчасне врегулювання проблем життя громад. Безумовна перевага таких самостійницьких повноважень громади полягає у тому, що вони самі та через сформовані ними органи мають змогу обирати напрям розвитку й подальшої модернізації своїх громадських округів, спираючись на власний бюджет та керуючись тими потребами й тенденціями суспільства, що притаманні саме їм. У цьому й віднаходиться виняткова результативність самоврядних структур у сучасній Європі та Америці, що склалися протягом століть і безперечно пройшли через низку перепон та покращень, що покликані їх обійти. Саме тому важливим рішенням для України є запозичення корисних для неї механізмів, способів та принципів самоврядування, що наявні в світовому досвіді, а особливо в європейських країнах, як, наприклад, Швеція.

Незважаючи на те, що механізм децентралізації у нас запрацював нещодавно, лише у 2014 році, все ж за цей короткий проміжок часу він зробив великий поштовх у своєму розвитку. Це свідчить про те, що Україна готова до нових звершень.

1. Про місцеве самоврядування: Закон України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

2. Децентралізація. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/119>.

3. Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». URL: <http://donors.decentralization.gov.ua/project/sweden>.

4. Конституція України – Місцеве самоврядування. Розд. 11. Ст. 141. URL: http://dneprtest.dp.ua/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=48:konstituciya&catid=37:laws&limitstart=10.

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. *Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO*. Київ: ТОВ «Софія». 2012. 128 с.

**Lukyanets Yaroslav,
Shapoval Yaroslav,
Shokolova Kateryna;**
Supervisor of studies – Shapoval Natalia Volodymyrivna,
Professor of Theory,
History of State and Law Department
(*Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi
National University*)

YOUTH AS THE CREATIVE POWER OF CONTEMPORARY CHANGES IN GLOBAL SOCIETY

Modernization of Ukrainian society and our country's integration into the European community are not possible without the involvement of young people in social processes.

The problem of youth as the creative power of contemporary changes in global society is always of current interest, but from year to year there are some issues which continue to draw attention: on the one hand the current situation in the country requires urgent actions directed to its further improvement, raising of living standards, but on the other hand – there are scientists regarding the young people as socially vulnerable category population from a scientific and practical point of view.

The proposed theme is not a new discovery, but it has been an object of modern Ukrainian scientists' studies at various times. The researches of M.F. Holovaty, M.V. Kanavets, G.V. Koval, O. V. Kulinich, N.B. Metolkina, V.V. Orlov, and others were focused on this problem.

The object of this study is the participation of youth in public life in crisis circumstances of Ukrainian society.

The subject of the study are the processes of state authorities functioning and Ukrainian civil society organization under the circumstances of society transformation.

The topicality of the research is called forth by the necessity of reflection of participation of youth in all the fields of state building; the improvement of principles and objectives of youth organizations functioning in Ukraine under the circumstances of transformation of society.

The objective of the research based on the studied literature is:

1) to make a historical review of youth activity in solving important social problems;

2) to analyze youth participation in public life and decision-making processes in crisis Ukrainian society;

3) to determine the level of legal awareness and legal culture of young people;

4) to outline solutions to the major life problems (social, economic, political, and civil ones) in the transformation processes in Ukrainian society.

The novelty of the work lies in the fact that basing on available materials: we have determined the level of legal awareness and legal culture of young people; outlined solutions of the major problems of life of youth, and determined youth activities during the important historical events.

Youth as a driving force in the course of important historical events

The development of any country is impossible without participation of young people in social processes, because at all times they are the large part of the population and have a significant role in historical events.

Treasure house of the world history knows many examples of young people who have played an important role in the historical events. One of them is the French Revolution of 1789–1799. After the escape of the King moderate range monarchy kept losing its influence, and the government was passing to the radical currents. The political clubs became important. Their participants were young people under the age of 30. Among them there were writers and lawyers who had received political education at various meetings. Club members criticized mostly the National Convention process and they were against those deputies who opposed the views of the crowd. The Cordillera club was the most effective. It was very popular among the crowd due to its press enjoying the complete liberty of speech. After that the authority passed to the petty bourgeoisie, represented by the Jacobins. The policy of Jacobin Club demanded the centralization of governmental power. They were the first who introduced the bourgeois democratic constitution that also happened including through active actions of young people. The Constitution of 1793 provided the basic principles of bourgeois democracy. It condemned aggressive war, defended the idea of equality and the rule of the people. Jacobin policy had a significant impact on the progress of science, education and culture [6, p. 512].

In the first quarter of the XIX century one could observe the vigorous activity of social and political movement reflected in growing influence of Freemasonry and especially in the Decembrist movement. Most of the Decembrists emerged from among the nobility of military youth aimed at destroying the political regime of Russian empire headed by the king, abolishing the serfdom, declaring the country a republic, providing the peasant with free land share, equalizing all people in civil rights, etc. But the revolt of the Decembrists in 1825 was suppressed cruelly. Almost all members of this movement were exiled to Siberia or to the war in the Caucasus, but this youth movement didn't passed in vain, at a later date the serfdom was abolished, the peasants got the land and people were equalized in civil rights [7, p. 149–152].

The most outstanding examples in the heroic struggle of our state is the Battle of young patriots near Kruty, held on the 29th January, 1918. In attack of the

Bolsheviks against Kyiv the young students, students of high schools, cadets of military schools sacrificed their lives to stop their army. Almost all of them were killed, but their blood was shed for a reason. Young heroes held the line of Kyiv for just a short period of time taken to sign The Treaty of Brest-Litovsk, which was important for the international recognition of Ukrainian independence [8, p. 4].

In 1960 in German history there was a significant student protest movement that shook the country and challenged both the public and the authorities. It was a characteristic not only of Federal Republic of Germany but of the other industrialized countries, including the United States and France. The youth of Federal Republic of Germany opposed the adoption of emergency acts and the Berlin Wall splitting the German nation, and became increasingly involved into the anti-nuclear movement. The main social reason was student' discontent of state and opportunities of the higher schools and education in general. Between 1960 and 1965 the German Socialist Union of Students (SSNS) separated from the protest movement. After some time there was a certain activity decay in the student movement of Federal Republic of Germany, leading to the breakdown of the SSNS. In the following decades with the emergence of new social movements the former members of student protest movement of 1960s took part in such organizations as the peace defenders movement and the alternative movement, the environmental movement, the women's movement and others. This remarkable event with students promoted the first attempt to solve the issue of alternative civilian service for young men of military age. As a result, the government lowered the legal age, which meant the lowering of the age limit of the voting right from 21 to 18 years. In the second half of the 1970s the High School was reformed. «The general law on high school» was adopted, so the educational process in schools and universities improved considerably [9, p. 96–104].

The Revolution of Dignity took place in Ukraine in 2013. On the capital Maidan Nezalezhnosti, the youth formed the all students strike demanding to renew the process of signing the Association Agreement with EU. Such public meetings were held in other cities of Ukraine. On the 28th of November there was another students' strike, but for an order of the former President of Ukraine, Viktor Yanukovich, it was dispersed by the «Berkut» armed men. Toward morning, when about 400 people remained on the Maidan Nezalezhnosti, «Berkut» men used firecrackers and batons to push young people from the Maidan to install a Christmas tree. This event incited a massive public outcry in the Ukrainian society, because the authorities used force against peaceful people. Gradually, the protests turned from pro-European to anti-government ones and became much more large-scaled. About a half a million of people went into the street to hold a protest demonstration in Kyiv on the first winter day.

The historical overview of youth activity in addressing the important social issues in a number of countries makes it possible to conclude that young people have always been characterized by the strong sense of justice and have had an active civic stand. In the process of studying students not only acquired new knowledges, but tried to change reality around them.

Youth as an Object and Subject of Public Relations

First of all, exploring the modern youth as an important link of changes in Ukrainian society, we cannot ignore the term «youth» itself. The Law of Ukraine «On Promotion of Social Formation and Development of Youth in Ukraine» defines the youth as the Ukrainian citizens in the age from 14 to 35 [1].

Along with the age limits of social groups, youth combines certain social features of its personality that makes this category affected to an external influence on consciousness. The special features include age, psychological, physiological, and social development affecting the usefulness of an individual within a society.

The first issue we want to pay attention to is the definition of youth as the subject or object of social changes in the country. The definition of this criterion is an important foundation for the development of young people.

The analysis of the historical development of young people as an important social group of future changes has showed that even acknowledging their initiative and importance of their opinion, the authorities are increasingly using them to achieve certain benefits. O.V. Stepanenko believes that the state, using the complicated conditions of youth socialization, uses the latter as the major electoral force, feeding it up with privileges and future safeguards.

But experience shows that such safeguards and privileges will last only *de jure*. An example is Part 2 of Art. 7 of the Law of Ukraine «On promoting social advancement and development of Ukrainian youth», in which the legislator defines state support in providing young people with their first jobs after graduation, formalizing it only on paper [2].

During the Khrushchev Thaw, analyzing the possibility of society development, social scientists directed their attention not on the youth itself, its interests, and goals, but on the possibility of using it in socialist orders as the subject of productive labor and enforcement of communist ideology [4].

At the same time, during the period of Ukrainian independence, not a single political program put forward by politicians, who had and have an intension to enter one of the branches of government, could not but focus on young people, because they are the most massive electoral circle. In contrast to this, we define youth as an active power of changes – their subject.

Considering this social group, we can determine the socialization to be an important factor in the formation of human personality. It is an important foundation to express one's views, thoughts and actions in the objective world. S. M. Eliseev believes that the implementation of each individual's social functions goes through the period of maturity, gaining life experience, which means formation of full subject of public relations.

Every social relations consist of interaction and connection between individuals and groups of people forming during their common practice and spiritual activity, where the main purpose is implementation and prosecution of collective ideas. The social group itself is, as a rule, characterized by belonging to certain criteria such as age, sex or nationality. There are small, medium and large groups among them, and the main difference between them is the presence of

supporters of ideas pursued. In our case this social unit is the youth [4, p. 120].

That is, youth representatives are the subject of public relations. Their actions should be regulated and settled with social norms and public interests, because therefore they can influence the social life by uniting in public structures. As an example there is the Ukrainian youth organization «Association of Verkhovna Rada of Ukraine Interns», whose target is to provide young people of our country the opportunity to participate in the legislative process and decision-making processes directly, and gain the experience in the legislative and executive institutions. In what way is the meeting of the objective provided? As a rule, the competition for participation in the training program is announced, and this training program helps young people to show themselves in the legislative process. The whole project enables young people to assist in the preparation of laws and other regulations, composition of information and analytical materials and fulfillment of other tasks aimed at improving the training unit effectiveness and keeping in touch with representatives of public cooperative organizations. Thus, we observe a clear example of how the state is promoting the development of young people by encouraging them into action within the country.

And there is enough such organizations. There is «Young Doctors Association of Ukraine» among them, which carries out activities aimed to improve health, informing people about modern methods of treatment of certain diseases through education and implementation of educational projects. There is also the company «Alternative», which promotes the development of Ukrainian culture, art, economics, and informs the Ukrainian people of the world culture heritage, helps Ukrainian public organizations in the financing of relevant projects and programs. Of course, this is not the whole list, which, in turn, proves us to the presence of encouragement of young students and pupils to use their creativity. We find it to be appropriate to note here that O. Korniyevsky considers youth organization as a voluntary association of young people, formed to implement and protect their diverse, in particular, specific (as special age category of population) collective interests in order to consolidate the efforts of young people to participate in social and economic, socio-political, and state building processes.

This definition is essential, because our present is characterized by the recognition of democratic values changing the holistic approach to young people. As we had observed the directive-command system of communist control of young social group before, then today the plurality of interests, attitudes and opinions in such an environment along with a wide range of social and political dynamics of different youth associations are taken into account.

That is why the question of subjectivity of youth is considered to be the one of the most significant and important. It includes direct permissive and regulation opportunities to influence those decisions and cases being discussed and adopted in Ukraine. Also the youth fulfills a reproductive function in relation to the production and consumption of material goods, labor and industrial relations. There is another feature that is called «translational». Its main features are assimilation, transfer of knowledge, achievements, skills and experience of the older generation. At the same time, young people transform this experience,

introduce modifications, which did not exist before but arose in the changed socio-economic, political, social and cultural conditions, that is, fulfill the innovative function. And the most important function is a social one. Its benefit is the declaration of the young people as a part of society, social structure, in the form of which they become socialized [5].

Why is it so important? We all realize that our youth is our future. If government listens to it, it makes young generation go further, offering its solutions for the more serious issues, the importance of which takes the highest place in a state.

What are the benefits of political participation of young people? First, their participation in politics leads to public activity, by the means of which the responding of community needs through participation in healthcare, education and charity activities is provided. What is important, that they, as a part of an aspect of social activity, can express their will through voting, attending political demonstrations as participants and signing petitions on specific issues.

The second advantage is an acquisition of the better community. Young people, who take a political part in society from the very beginning, are able to express themselves even better in future.

The third advantage is to overcome the status quo. In the countries of dictatorship, new ideas of the younger generation and the new management can help to get over the authoritarian methods. Protests, headed by the leaders of the youth movement, can make authoritarian leaders leave, enabling young people to become a part of the formal decision. We also observed such examples in Ukraine during the Revolution on Granite. Even then, in the 1990, the Ukrainian youth organized beforehand the protest action of disobedience to political power. They wanted to have an independent state instead of communist regime. As a result, we have been declaring for 25 years that Ukraine is exactly the kind of state hunger student strike fought for. It was due to the fact that Ukrainian youth limited itself as an object of state influence, instead showing itself as a strong subject of public relations.

Something similar happened in France. The protests in May 1968 began with the same students demonstrating against the elected president Charles de Gaulle. Soon after that, a real strike started, which led to an almost complete stop of economy. Thus, French President quickly decided to resign.

It has become a custom that the authority of political and government leaders is hard-earned and fixed among young people. Nowadays we can even state another phenomenon – a disfavor to individuals associated with the branches of government, both central and local. Here the thesis by Karl Mannheim seems to be the optimal one: «as young people neither progressive nor conservative in nature, they are a potency, ready for any undertaking».

And last, the fourth advantage is the youth for the youth. The fact is that pupils, students and other social groups face many problems in the world, but these problems remain unheard. Since young people will better understand other young people, the best way to improve this new generation is to do that through the policy «the youth for the youth» being a tool used for taking measures for development.

Ukrainian youth is the part of the world youth community. In our country there are more than 14 million young people aged from 15 to 34 years, representing 30% of its population. This is that very driving force which has to play an important role in overcoming the crisis and building the civil society in all the innovative processes of state formation by the very logic of historical process. This is the reason of growing interest to young people from the various sciences exploring the driving factors of society.

There is therefore a need to analyze the specifics of political participation of youth. However, it can take many forms, manifesting itself on emotional and instrumental levels. On the emotional level political participation can be characterized by a certain interest of participating subject, namely the citizens, to political processes taking place in our society, the degree and nature of awareness or exclusion from political life. And the instrumental level determines the other level of political participation, associated with activity of citizens. The types of political participation include such citizen activities as taking part in formation of elected structures by means of voting, participating in various actions of protest and support (demonstrations, rallies, hunger strikes and other forms of protest), membership in political parties, appeals to various government and public instances, and etc.

However, young people are not always considered as a subject of political processes, and they can be seen as an object, as it takes important place and plays a crucial role in social development, especially in the period of state formation each country. Considering the characteristics of modern youth movement there is a need to highlight the following ways that will define the political activity of the modern younger generation:

1) youth participation in the formation of national ideology in determining the fundamental political values and priorities of Ukrainian society;

2) political participation of young people, which is formed by various social and political groups. It's interesting that some of youth organizations, although not regarding themselves as political organizations, but either way take part in political life of the country, determines the political face of young generation;

3) among the diversity of views and opinions of youth there are general human values, which become common and accepted by young generation. It is the younger generation who should lead the society to a new level of understanding and perception of reality through citizenship and patriotism, culture and art, education and science. Today young people are creating their own future, the future of their country, defending their rules, performing their duties, showing political activity.

For this purpose there is a need to fix and create absolutely clear mechanisms of self-organization of young people, beginning with school, university and ending, relatively speaking, with control of resources of state budget starting from local budgets being spent on youth projects. There is no progress without these measures/ there will be no youth housing, hot water in dormitories, qualified teachers in class, normal living conditions, adequate quality of education and further employment. And without all these conditions the youth activity tends to

remain as not effectuated obtention.

Therefore, young people act as subject and object in the circle of public relations. That is why the government should not perform paternalistic youth policy, but encourage political interest, promote self-organization and self-expression [4]. Since politics is one of the most active forms of social life, the involvement of the youth into politics is, first and foremost, the creation of opportunity of self-organization, individual and collective actions. All these combined will contribute to promote political participation in an effective, productive and constructive ways.

Legal Awareness of Young People as a Necessary Element of State

Legal awareness is one of the obstacles for self-express. It provides an opportunity to realize legal regulations of social life. With the development of new independent young state the formation of this concept is in the active phase – on its way to changes. The modern youth have to improve the level of legal consciousness, because they are the source of the changes, like generators of changes on the local and state levels.

Modern theoretical approach to the interpretation of legal awareness defines this notion as a set of ideas and concepts that are an expression of an attitude of a person, group of individuals, society to the rules on the whole [10, p. 677]. Kelman defines legal awareness as a kind of consciousness containing a system of beliefs, feelings, ideas, concepts, approaches characterizing the attitude of a person, group, society to the valid and desired law [11, c. 385]. The national law books define this concept as a reflection of legal realities [12].

By giving the theoretical opportunities to the young generation to express their vision on problems and find effective ways to overcome them, the state does not provide a real mechanism for this. Adopting the Soviet experience, our state pays less attention to raising legal awareness, and therefore we see the degradation of understanding of law.

Legal awareness is a subjective attitude of a person or a group to regulation standards, the law in general. Modern law books defines the types of justice according to the subjects: 1. Individual, which is based on personal life experience, professional and social development. 2. The group legal awareness. Its formation depends on a whole group of people united by certain activities, social life. 3. Social legal awareness, which manifests itself in relation to the rights of the whole society (state, region) [13, c. 355].

Of course, social legal awareness is based on individual views, which are the foundation. That is what we intend to focus on. Analyzing current education policy, we can conclude that the training program is not progressive, but the other way round. Efforts aimed at covering all the academic disciplines don't give the younger generation, just taking its own path of conscious understanding the external life regulating mechanisms, the necessary fundamental knowledge which is the beginning of legal awareness for everyone.

We have held a sociological research on the basis of the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University aimed at identifying the legal

awareness level. 100 respondents in the age from 14 to 30 were polled. The results of this study showed ambiguous understanding of such a phenomenon as law.

The results confirm that young people have a low legal awareness, but their desire to change the situation in the country improves the level of legal culture. That is why to the question «Are you interested in legal knowledge?» most respondents picked the answer «yes, a little». They concern Ukrainian political life «sometimes». People gain legal knowledge via the Internet, books and the mass media. They believe that the higher education institution/school provides the necessary legal knowledge; that the main law establishing the fundamental rights and freedoms of a human being and a citizen is the Constitution of Ukraine; the only source of power in Ukraine is not people, but legislative bodies; to the question «How can young people influence the political life of the country?» the respondents gave the correct answer in the most cases: through youth organizations, strikes, demonstrations; almost all the respondents want to join a political party or youth organization, but do not know how; 90% of respondents are going to vote on the next Presidential and Verkhovna Rada of Ukraine elections.

The results of the survey confirm the comprehensive educational program without concentration on important general knowledge of rights, freedoms and responsibilities. Modern young generation is characterized by a common understanding of rights and duties basing on their own experience. O. E Prots states that it is experience which is an initiator of acquiring a certain legal knowledge. The example is the norm of Art. 42 of the Constitution of Ukraine, according to which everyone can do business. So, trying to become more independent, the younger generation uses this norm to realize its will [14].

We can conclude that the individual conscience of each person is deformed. N. M. Krestovska defines the following types of deformed consciousness: legal nihilism, legal idealism, legal infantilism, legal dilettantism and legal demagoguery. Basing on the survey results we can determine that the younger generation is at the level of legal idealism characterized by some unsystematic knowledge based on confidence of personal behavior [15, p. 360–361].

The legal nihilism is the most harmful among all the kinds of justice deformation, as it finds its expression in indifference and sometimes negative attitude to the rights and freedoms of others. It is that very lower limit of deformation behavior raising the crime level in every country.

Basing on the said above, we can conclude that the minimum participation of young people in state building processes reflects in the low level of legal awareness. B. Holovchenko states on this occasion that the main distinguishing feature of the legal culture of youth is its transitivity. That is transition from youth to adult independent living basing on the necessary theoretical knowledge and personal experience [16, p. 120]. Young people are prone to important transformations of social life during this period, because they have an idealistic understanding and opportunity to express it. Because of this reason the government tends not to take youth as a lever of changes.

In addition, the Russian lawyer and philosopher I. Ilyin notes that legal awareness always appears with religious consciousness. He writes that «the

aesthetic taste itself cannot claim to headship in matters of legal awareness; scientific thinking of itself isn't able to guide a public figure; and even conscience can leave a person fighting for law helpless. It is only religion here that is provided to be in exceptional position» [16, p. 485].

Therefore, we, as the younger generation, cannot change society both at local and state levels without increasing our own legal awareness and morality. Our future researches should be focused on the very problem of legal awareness deformation of youth in modern life with development of a clear program directed on solving this issue.

Conclusion

Thus, we can conclude, that the youth problem as a creative force of modern changes in the global society has always been important. Youth development is one of the main indicators of country progress, its civilization and prospects. The government should realize that avoiding mistakes in the process of engagement the young society with public authorities, the state guarantees its own breakdown, promotes the degradation of society. Formation of legal culture and legal consciousness is impossible without optimizing the formation process of legal awareness and raising the level of legal culture of population.

In the course of the study we have:

- followed the activities of the youth during important historical events;
- determined the level of legal awareness and legal culture of young people;
- outlined the solutions to the major problems of life of young people.

Having considered the issue of youth as a subject or an object of public relations, we concluded that the youth is both a subject and an object of public relations. That is why the government should not implement paternalistic youth policy, but rather raise political interest, promote self-organization and self-expression.

While working on the issue of legal awareness of younger generation, we have decided that young people should be more responsible treating their sense of legal awareness and morality, because it is their awareness that will help them to understand what to do in some situations. Actions should be motivated by decisions which everybody makes basing on confidence in his or her own knowledges.

In our opinion, an important approach to this problem is to provide: the opportunities for young people to take an active part in youth public organizations and political parties, their establishment and comprehensive support for the implementation of common initiatives; the advanced course in law in secondary and higher education; the opportunity to attend extra-curricular lectures and interactive courses on law disciplines for providing more extensive knowledge; the development of family education on common moral values; the education of youth in the field of legal awareness through the prism of religious traditions.

1. Pro molodizhni ta dityachi gromadski organIzatsiyi: Zakon Ukrayini [The Law of Ukraine «On Promotion of Social Formation and Development of Youth in Ukraine»] vid 01.12.1998 roku.

2. Pro spryannya socialnomu stanovlennyu ta rozvytku molodi v Ukraini: Zakon Ukraini [The Law of Ukraine «On promoting social advancement and development of Ukrainian youth»] vid 05.02.1993 roku.
3. Yelisyeyev S. M. Politychna sociologiya. *Molodu politychnomu zhytti suspilstva*. [Political sociology // Youth in the political life of society] Nestor-Istoriya. 2007.
4. Biblioteka naukovykh statej «StattiOnline» [Library of research articles «StattiOnline». Istoriya [History]. *Inteligenciya i vlada*. [Intellectuals and authorities]
5. Elektronnyj dustup. URL: <http://www.stattionline.org.ua/>
6. Dopovid Kirovogradskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. V. Vynnychenka [Report by the Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical Universit]. Osoblyvosti molodizhnoyi socialno-demografichnoyi grupy [Features of the youth socio-demographic group]. *Molod yak obyekt i subyekt suspilnyh peretvoren* [Youth as an object and subject of public relations].
7. Gusyeva N.Yu. Rozvytok antyvoyennyh molodizhnyh ruxiv u FRN v 1950–1960-x rokax [The development of anti-war youth movement in Germany in the years 1950–1960]. *Chasopys ukrayinskoyi istoriyi (kafedra ukrayinskoyi istoriyi ta etnopolityky, KNU im. T. Shevchenka)* [Ukrainian Historical Journal (Ukrainian history and ethnopolitics department, Taras Shevchenko National University of Kyiv)]. K., 2008. Vyp. 9. S. 96–104.
8. Vsemyrnaya istoryya: Velykaya Francuzskaya revolyuciya [World History: The French Revolution]. Y. A. Alyabeva (red.kol.). Mynsk : Xarvest, 2001. S. 512.
9. Kazmyrchuk G. D. Mizhnarodna yuvilejna naukovo-teoretychna konferenciya, prysvyachena 175-j richnici vid pochatku vystupu dekabrystiv [International jubilee scientific-theoretical conference devoted to the 175th anniversary of the statement beginning]. *Ukrayinskyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*. 2001. № 3. C. 149–152.
10. Sergiyenko I. Bij pid Krutamy: podvyg chy zhertvoprynoshennya [The Battle of Kruty: feat or sacrifice]. *Vechirni visti [The Evening News]*. 2004. № 6. 12 lyut. S.4.
11. Skakun O. F. Teoriya derzhavy i prava (Encyklopedychnyj kurs) : pidruchnyk [Theory of Power and Law (Encyclopedic course) : textbook]. X.: Espada, 2006. 776 s.
12. Kelman M. S., Murashyn O. G.. Zagalna teoriya derzhavy i prava: Pidruchnyk [The general theory of law: Textbook]. K.: Kondor, 2006. S. 230.
13. Alekseev C. S. Teoryya prava [Legal theory]. M. : Pradygma [Paradigm], 2007. S. 240.
14. Krestovska N. M., Matveeva L. G. Teoriya derzhavy i prava: Elementarnyj kurs [Theory of Power and Law: Basic Course]. X.: Odissej, 2007. 432 s.
15. Procz O. Ye. Pravova svidomist molodi v Ukraini: osoblyvosti ta vydy deformaciyi [The legal consciousness of youth in Ukraine: features and types of deformation]. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1457/92/>
16. Golovchenko V. Osoblyvosti formuvannya pravovoyi kultury molodi. *Pravo Ukrainy* [Features of formation of legal culture of youth // Ukrainian Law]. 2004. № 10. S 120–123.
17. Ilyin I. A. Pro sutnist pravosvidomosti. *Zibrannya tvoriv* [On the essence of justice / Collected Works]: U 10 t. T. 4. M.: Rosijska knyga [Russian Book], 1994. S. 387.

**Кропива Микола Геннадійович,
Гулько Марина Сергіївна,
Колодиста Ірина Валеріївна;
Науковий керівник – Головачова Кристина Григорівна,
старший викладач
кафедри конституційного права
юридичного факультету
(Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет»)**

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ

На жаль, сьогодні світ живе у війні. Наш спільний дім – планета Земля – потерпає від постійних сутичок, людських втрат, словесних та збройних протистоянь. Обрана нами тема є досить важливою нині. Ми дослідили інформаційні джерела України і Росії в умовах збройного протистояння, і виокремили найактивнішу «зброю» в руках ворога. Це сфальсифікована, «перекручена», зловіща інформація, що подається до уваги громадян. Росіяни розглядають цю інформацію як патріотизм, безмежну любов до своєї Вітчизни і повагу до вищого керівництва. Однак така сліпа довіра призводить до руйнування своїх чітких переконань, підміни поглядів, укорінення у розумах мільйонів абсурду.

Світ ніколи не стоїть на місці. Все живе й неживе з плином часу перебуває у постійному розвитку. Все піддається глобалізації. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для держав проблем, так і кількості та типів суб'єктів.

Ми всі маємо потребу в інформації. ЗМІ – один із найважливіших способів донести до соціуму необхідну інформацію і навіть переконати його в якихось речах.

Нині Україна переживає складні часи збройного конфлікту з Росією на території Донбасу та окупації російською армією Криму. Звісно, ці події знайшли своє відображення в ЗМІ обох країн.

Україно-російські відносини вже досить тривалий час є темою № 1 на шпальтах періодичних видань та новин. Однак увагу більше привертає те, як це «подається» до нашої уваги та розгляду.

Водночас як українські інформаційні видання подавали фіксовану і перевірену інформацію, доносячи її всьому світові, «братські» видання все активніше переконували своїх же громадян в тому, що їх місія – принести мир, а «руська весна» – єдиний вірний путь, де військовики, що проливають кров ні в чому не винних людей на нашій території, виступають чи не справжніми миротворцями.

Фальсифікація інформації, завуальоване висвітлення подій чи взагалі їх замовчування – основна зброя російських носіїв інформації проти українців в площині цих подій.

Будь-яка інформація української сторони «перевертається» зручним для Росії чином і доноситься до громадян крізь призму абсурду, нічим не підтверджених, а часом навіть вигаданих подій. Але чи є це війною проти України? Скоріше, це війна проти власної держави та порушення елементарного вірного сприйняття інформації. Звісно, легше ховатися за балаклави, збивати пасажирські літаки, видаючи себе за миротворців, ніж зізнатися в недалекоглядності внутрішньої і зовнішньої політики. В цьому збройному конфлікті найактивнішою зброєю є інформація. Адже йдуть воювати не ті, хто доносить недостовірну інформацію, а ті, хто в ній твердо переконаний.

Ми використовуємо факти в хронологічній послідовності, аби показати сутність інформаційних протистоянь братської держави проти Батьківщини. Тож пропонуємо переконатися, що інформаційна війна є не менш загрозливою для суспільства, ніж збройна.

ФАКТ 1: «Революція Гідності», «Небесна сотня», «Я – легітимний Президент». Короткий опис подій: Україна переживає складні часи з 2013 року. Ми творимо нову історію, прокладаючи свій шлях людськими життями та кров'ю.

«Революція Гідності» – масові протести громадян, що відбувались з 21 листопада 2013 року до лютого 2014 року, з метою подолання бандитизму і корупції та повалення режиму Януковича і «сім'ї».

Соціальний вибух відбувся, коли урядом Азарова було зірвано підписання Євроінтеграції. Надалі події розвивалися динамічно, криво і моторно, адже практично щодня гинули і зазнавали каліцтва люди, котрим набридло бути обманутими: це і побиті студенти, і протестувальники, проти яких застосовувалась сила загонів «Беркут», і розстріляна «Небесна сотня».

Інформація, що дійшла до російських носіїв, звісно, була «перекручена». Відомим російським журналістом Кисельовим інформація, що не є достовірною і правильною, все активніше й активніше доноситься до її споживачів. Кисельов використовує фрази, що стають крилатими, видає у неймовірний та часом безглуздий спосіб свої припущення щодо подій в Україні, щоразу в чомусь звинувачуючи її.

Ось як висловився про події Євромайдану Дмитро Кисельов в ефірі телеканалу «Россия – 1» під час програми «Вісті тижня»:

«Сначала милицию жестко провоцировали, калечили и душили газом. А затем лидеры протестов призвали на Майдан бедных студентов и цинично оставили их там без какой-либо защиты, как жертву предусмотренной политтехнологией. По сценарию нужна кровь».

В ефірі каналу «Первый (ОРТ)» 8 грудня, в день проведення Маршу мільйонів, на якому, за різними оцінками, було близько мільйона учасників, було заявлено, що «в Києві на «Марш мільйонів» вийшло пару сотень осіб».

Маємо відповідні докази фальсифікації фактів. Ми пропонуємо переглянути відео, де чітко видно чисельність учасників маршу. Явною є недооцінка

кількості осіб.

Небесна сотня. За матеріалами Вікіпедії, «21 лютого 2014 року офіційна влада України юридично визнала жертвами загиблих мітингувальників Майдану. Цього дня на Майдані відбулося прощання із загиблими повстанцями, яких у жалобних промовах назвали «Небесною сотнею». Під час прощання з загиблими лунала жалобна пісня «*Плине кача*»... Як відомо, у жорстоких по- боях та у розстрілі активістів українська сторона звинувачує «Беркут».

І тут РФ постає ніби захисником «закатованих» «беркутівців»

РФ відмовила в екстрадиції 12 «екс-беркутівців», бо ними було отримано російське громадянство. Всього на території Росії ховаються 21 екс-співробітник «Беркута», який підозрюється в розстрілах на Майдані. Про це заявив начальник департаменту спецрозслідування ГПУ Сергій Горбатюк, повідомляє Цензор.НЕТ. «Це ми говоримо про епізод 20 лютого, де інкримінується причетність до розстрілів 26 «беркутівців», 5 з яких перебувають під вартою, і відбуваються судові засідання. Інші в розшуку. Враховуючи оперативні дані про те, що вони можуть перебувати на території РФ, ми направили запити про їхню екстрадицію з РФ. Про екстрадицію всіх 21 направили, але сьогодні прийшла відповідь, що 12 осіб отримали громадянство РФ, двоє з них – право на тимчасове проживання», – зазначає Горбатюк. Він також наголосив, що екс-командир спецроты «Беркут» Дмитро Садовник отримав російське громадянство через півтора місяці після того, як втік з-під домашнього арешту в Україні.

Такі дії показують, що держава-агресор усіляко обходить не лише закон, а й норми моралі, ставлячи волю вигідних їм вбивць вище за життя невинно вбитих.

Наступною хвилею обурень і неправдивих свідчень обернулося для України усунення від влади олігархічного клану Януковича та його підопічної «сім'ї». Сам колишній очільник держави є прислужником Путіна, ось чому дії українського народу знову не знайшли позитивного відгуку в російських ЗМІ і стали новою темою інформаційної атаки.

При цьому замовчувалося, що законна підстава інтерпретації Конституції України належить не російським політикам та різного роду експертам, а виключно Конституційному суду України, який антиконституційних дій у призначенні в.о. президента О. Турчинова не виявив.

З факту 1 можемо дійти висновків: беззаперечно, РФ спроможна завдати удару зброєю, аби догодити своїм імперським інтересам. Але для закріплення результатів їм необхідна чисельна народна підтримка. Носії інформації, до яких сьогодні дістатись не є неможливим, – ось вигідна стратегія, котра дозволяє і виправдатись, і «замилити» очі громадянам, переконавши у своїй правоті. Проблема є значною.

ФАКТ 2: Крим. Крим став жертвою інформаційного протистояння. Джерела української інформації одразу ж втратили право на життя в окупованій території. За дослідженими нами даними українських сайтів, 6 березня на території АРК відімкнули телеканали «1+1» і 5-ий. Телеканал «Россия 24» захопив ефірні частоти кримської приватної «Чорноморської телерадіокомпанії».

нії». Було також заблоковано державну телерадіокомпанію «Крим» у Сімферополі особами у камуфляжній формі без зброї.

6 березня 2014 р. на сайті телеканалу АТР проведено інтернет-референдум, під час якого можна було висловити свою думку щодо приєднання Криму до РФ. Більшість людей, що взяли участь у голосуванні, висловилися проти. Тому вже 7 березня російські військовики у Криму відімкнули від інтернет перший кримськотатарський телеканал АТР. Того самого дня вони зупинили ефірне аналогове мовлення українського телеканалу Інтер, на частотах якого транслюється НТВ.

Попри тривалі заперечення в російських ЗМІ про причетність до кримських подій, Путін все ж підтвердив втручання російської сторони. Однак знову із звинуваченням у тому, що російськомовне населення України зазнає потурань і утисків на своїй же території з боку своїх же співвітчизників. Путін твердив, що їх місія – в захисті російськомовних, хоча про такий «захист» його навряд чи хтось прохав. Оцінку інформаційної війни проти України 7 березня дав Євген Марчук – очільник СБУ, міністр оборони та секретар РНБО України. Він вказав також на потрібні сьогодні заходи державних органів, щоб протидіяти інформаційній та військовій агресії Російської Федерації

Російський політик Б. Немцов, що став жертвою режиму і за опозиційні погляди заплатив життям, охарактеризував ці події як війну нацистського режиму проти демократичної держави: «Виграти війну можуть нацисти із Геббельсом на чолі. Те, що Україна програла інформаційну війну, – це факт. Але те, що ви не повинні з цього приводу дуже перейматися – це теж факт. Ви ж не нацистська держава», – сказав російський опозиціонер.

Однак щодо програзу інформаційної війни з боку України ми не погоджуємося.

Супротивників війни із Україною Путін називає не інакше як «зрадниками» та «п'ятою колоною».

Надалі дані українських інформаційних джерел: «1 березня 2014 року, як зазначив в своєму сюжеті журналіст російського телеканалу «Вести»: в телеефірі показали тіла російських військових, які нерухомо лежали на дорозі, а потім заявили про нібито загиблих внаслідок стрілянини біля Ради міністрів Криму військовослужбовців РФ. Після цієї заяви Володимир Путін звернувся до Ради Федерації щодо дозволу на введення російських військ в Україну. «Провокатори», котрі стріляли, згодом застрібували в автобуси, на одному з котрих видно напис рос. «Львов. Тайган». Але ніякого відношення до Львова та «бандерівців» автобуси й провокатори не мають. Машини були з кримськими номерами і належали підприємству «Парк Львов «Тайган»», розташованому у Білогірську під Сімферополем, а так звані «бойовики» були «озброєні новітньою російською зброєю – автоматами 100-ї серії» та гранатометом РГ-94, які наявні на озброєнні лише в армії Росії». Журналіст російського телеканалу «Дощ» також зауважив після огляду відстріляних гільз, що використані патрони були холості. Крім того, «під нерухомими «жертвами» стрілянини у камуфляжі зовсім немає крові».

3 березня 2014 р. экс-командувач МВС, військовий злочинець і колаборант

Березовський, у супроводі «козаків» з російськими триколорами увірвався у штаб військово-морських сил України у Севастополі і намагався вмовити керівний склад перейти на сторону окупанта Росії, обіцяючи зарплату на рівні ЧФРФ. Тоді контр-адмірал Сергій Гайдук виступив перед офіцерами командування військово-морських сил, після його виступу офіцери виконали державний гімн України та присяглися служити народу України. Самого ж Березовського разом з «козаками» виштовхали за межі штабу командування.

9 березня 2014 року сайт газети «Експрес» повідомив про відео, на якому військовослужбовець, що називає себе сержантом української армії, повідомляє про неправдивість інформації про блокування військової частини ЗСУ в селищі Новоозерному і відключення їм водопостачання. При цьому він ховає своє обличчя від камери та тримає в руках автомат Калашникова 100-ї серії, котрий стоїть на озброєнні тільки російської армії.

2 березня в ЗМІ була викладена інформація про підготовку масової кривавої провокації з боку сепаратистської «влади» АРК. З допомогою ЗМІ розповсюджувалася інформація про «переміщення озброєних татарських загонів в напрямку Сімферополя та Севастополя», а в кримських лікарнях було оголошено про термінову підготовку до прийому великої кількості вбитих і поранених.

3 березня прес-служба МВС України повідомила про те, що МВС має інформацію про підготовку на території Криму збройних провокацій:

«У правоохоронному відомстві є дані про те, що на території АР Крим невідомі під виглядом української сторони в ніч з 3 на 4 березня планують вбивство 3-4 російських солдат».

За словами заступника глави МВС Миколи Величковича, все це буде зроблено для легалізації введення російських військ на територію України.

В той же день кореспонденти з місця подій повідомили, що в Севастополі група «козаків», провокаторів і російських військових з повним озброєнням готують штурм штабу ВМС України в Севастополі. Штурм пов'язували з ультиматумом командування ЧФ РФ до українських військових в Криму – здатися до 5 ранку 4 березня (офіційно керівники ЧФ заперечували свою причетність до ультиматуму).

Пізніше ЗМІ повідомили, що штурм почався, «штаб атакують російські тітушки, озброєні битами. За ними стоять ряди російських військових з автоматами». В іншому місці, в селі Затишне під Євпаторією, за таким же сценарієм штурмують військову частину. При цьому, як повідомив місцевий житель, група людей у цивільному одязі намагалися спровокувати сутичку, закидаючи камінням російських військових».

Висновок з факту 2: звісно, таке суспільне лихо, як окупація, не може не знайти відгуку в серці будь-кого з нас. Аби «підправити» думку громадян про ці події в Криму, РФ фальсифікує не лише сьогоднішня, а й давно минулу історію. Все нові й нові атаки мають чітку мету – не дати своїм же громадянам об'єктивно оцінити жахливі події.

Парламентська асамблея ОБСЄ в ухваленій 1.07.2014 резолюції під назвою «Очевидне, грубе та не виправлене порушення Гельсінських принципів

Російською Федерацією» визнала «неспровоковані та засновані на абсолютно безпідставних припущеннях і приводах» дії Росії «військовою агресією на догоду власним інтересам».

Наступним етапом стала гібридна війна на сході України, офіційно відома як АТО, коли українські військовики активно залучились до протистояння з російськими терористичними групами ЛНР та ДНР.

ФАКТ 3: НАРОДНІ ПСЕВДОРЕСПУБЛІКИ, «БОЇНГ 777».

Інформаційне джерело «Вікіпедія»: «16 березня у мережі з'явилося повідомлення від проросійських бойовиків про готовність почати війну при «погрозах на адресу Південного сходу» і ультиматум про виведення українських військових формувань і техніки з «їх території». Кількома днями пізніше російське ЗМІ опублікувало інтерв'ю бойовиків, які назвалися «координаційним штабом Луганської області». У ньому бойовики заявили про готовність виставити 20 тисяч озброєних чоловік і наполягали на отриманні «федеративного статусу» області і проведенні референдуму, де вирішуватиметься питання входження Луганської області до складу РФ чи можливість залишитися частиною України.

17 квітня 2014 року Володимир Путін, відповідаючи на запитання журналіста на щорічній прес-конференції, зробив заяву, що «південний схід України – це Новоросія», а «Харків, Донецьк, Луганськ, Херсон, Миколаїв та Одеса були передані до складу України радянським урядом».

В подальшому ватажки проросійських формувань на Донбасі, російські медіаресурси і агітаційні матеріали систематично апелювали до карт з варіаціями поділу України і створеною на її територіях Новоросією.

У квітні 2014 року за розпалювання міжнародної ворожнечі та пропаганду війни в Україні було заборонено ретрансляцію чотирьох російських телеканалів. Одночасно в Литві заборонили мовлення двох російських каналів.

13 квітня 2014 року Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен у заяві, опублікованій на сайті Альянсу, звинуватив РФ у пропаганді війни і бажанні повалити владу в Україні.

У травні 2014 року у мережі з'явився рекламний ролик, створений восени 2013 року на замовлення Міноборони РФ, що агітує вступати до лав збройних сил РФ. Для пропаганди використовуються навіть передачі для дітей. 5 липня СБУ відкрила кримінальне провадження проти радника президента РФ Сергія Глазьева за публічні заклики до розв'язування військового конфлікту із Україною.

З погляду на ситуацію в Донбасі і Луганщині, можемо сказати, що на даних територіях використовується найяскравіша форма інформаційних протистоянь – «перекривання» правдивих джерел проросійськими. На підконтрольних Росії територіях використовуються не лише російські інформаційні носії, а й начебто власні канали псевдореспублік, що є сурогатами російських каналів. Грубе порушення українського законодавства.

Інформаційне джерело «Вікіпедія» про збитий «Боїнг»: «17 липня 2014 року в підконтрольній зоні терористичній організації «ДНР»

між селами Грабове та Розсипне Шахтарського району Донецької області України був збитий пасажирський літак Boeing 777 авіакомпанії Malaysia Airlines, що виконував рейс «МН17» Амстердам – Куала-Лумпур.

Російські засоби масової інформації, всупереч результатам розслідувань, спробували перекласти провину за збиття літака на українських військових. Тим не менше, теракт став безпосередньою причиною міжнародної економічної ізоляції Російської Федерації від цивілізованого світу, яку проголосили 41 країна та ряд міжнародних організацій, та спричинив третю хвилю санкцій проти окремих секторів економіки і посилив обмеження на співробітництво і технологічне забезпечення Російської Федерації.

Стосовно збитого російською армією «Боїнга» можемо сказати, що це непоправна трагедія всього світу. В інформаційній війні проти України ця подія має дуже болюче значення. Адже, задовольнивши свої потреби таким чином, російська сторона забрала життя значної кількості людей, ніяким чином не причетних до цих подій.

Всі ці дії за законодавством Російської Федерації є злочинами «проти миру та безпеки людства» (ст. 354 Кримінального кодексу «Публічні заклики до розв'язування агресивної війни»).

Як вихід, пропонуємо створити дочірні до існуючих органи контролю за інформацією з відповідними допоміжними правовими актами. Звісно, ми розуміємо, якщо люди бажатимуть переглядати чи мати доступ до джерел РФ, вони це робитимуть, однак ця інформація повинна значним чином «фільтруватися», якщо не блокуватися взагалі. Ми не бажаємо бути споживачами фальсифікованого інформаційного продукту. Ми маємо змінювати і змінюватись, аби жити в державі, про яку мріємо. Більш рішучі кроки дозволять нам здобути чіткі і довговічні результати стосовно проблеми, що постала. В інформаційній війні перемогу здобуває та держава, котра краще розуміє і знає культурне, етнічне та генетичне коріння іншої. Шкода, що Кремль досі сприймає незалежну Україну як складову Росії, розкроюючи її на частини. Поки Росія продовжує вносити наші міста до своїх мап та намагається переконатися в своїй могутності, ми впевнені, що наше прагнення жити в правді і доносити її до широкого загалу надасть можливість здолати всі перешкоди й здобути нові й нові перемоги.

**Костів Богдан Богданович,
Космачов Дмитро Дмитрович,
Калиновський Олег Васильович**
Науковий керівник – Рудько Сергій Олексійович
завідувач кафедри країнознавства,
кандидат історичних наук, доцент
(Національний університет
«Острозька академія»)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

Початок руху за права жінок починається в XVIII ст., коли під час Французької революції було вперше поставлено питання про рівні права чоловіків і жінок. Але тільки в середині XIX століття починається організований рух жінок Європи і Сполучених Штатів за свою рівноправність. Це був початок першої хвилі фемінізму, який отримав назву суфражизм (від англійського слова *suffrage* – «право голосу»). Суфражисткам знадобилося 70 років наполегливої боротьби, перш ніж жінки отримали виборчі права. У Російській імперії жінки отримали права після Лютневої революції 1917 року. Француженкам і італійкам довелося чекати ще 25 років. Тільки в другій половині 40-х років вони змогли прийти на виборчу дільницю. Одночасно з цією вимогою феміністки першого етапу вимагали допустити жінок до вищих навчальних закладів. І домоглися цього до початку XX століття. В Україні (1846-1847 рр.) було розроблено перший програмний документ руху за права жінок – «Визволення жінок», який розробили кирило-мефодіївці. Документ був викритий поліцією у М. Савича під час розгрому організації. М. Савич закликав знищити популярне в суспільстві ставлення до жінки як до нижчої істоти. Саме ці погляди лягли в основу документа, який став філософським обґрунтуванням ідеї емансипації жінки [14].

Значний внесок у розробку жіночого питання у XIX столітті зробив Шарль Фур'є, який перший висловив думку про те, що «міра визволення жінки є природним мірилом загального визволення». Він критикував тогочасний шлюб, який, на його думку, перетворив жінку в рабіню домогосподарства. Жінка має стати цілком рівноправним членом суспільства, в якому не буде «виключення жінок із галузі медицини і освіти, зведення їх діяльності до шиття і горщика» [1].

Згодом жінки усвідомили, що юридичної рівності недостатньо. Необхідно боротися проти всієї системи патріархату, за реальну рівноправність. Феміністки виступали за політичні реформи. Перш за все, за прийняття нових законів, що забороняють дискримінацію. На початку 60-х років заміжні жінки західних країн повинні були отримати письмовий дозвіл від чоловіка під час вступу на роботу, при відкритті рахунку в банку, при оренді житла. В Га-

рварді, в одному з найпрестижніших університетів Сполучених Штатів, ще на початку 70-х років не було жодної жінки-професора. У 1963 році американська журналістка Бетті Фрідан публікує свою книгу «Загадка жіночності», де розвінчує основний міф того часу – міф про щасливу домогосподарку. Вона показує, що замкнуті, як вона писала, в затишному концтаборі своєї сім'ї жінки страждають від неможливості реалізувати свої здібності. Вони змушені придушувати власні інтелектуальні можливості заради канону справжньої жіночності. Ця книга справила вплив на настрій мільйонів жінок, стала світовим бестселером, а сама Фрідан стала лідером жіночого руху, очоливши організацію, в якій спочатку було 300 активісток, а через 10 років їх стало вже 250 тисяч.

Ліберальні феміністки використовували традиційні методи тиску на владу. Вони організовували масові марші протесту, демонстрації, петиції політикам. Лобіювали нові закони і переконували виборців голосувати тільки за тих політиків, які поділяють ідею рівноправності. Але в цей період формується і радикальне крило, яке склали студентки, активістки молодіжних рухів, що існували в 60-і роки у всіх країнах. Вони розуміють, що тільки одними законами неможливо змінити патріархальну систему. Потрібно міняти суспільну свідомість. Потрібно відмовлятися від гендерних стереотипів і змінювати свідомість самих жінок. Відома французька письменниця і філософ Сімона де Бовуар видала свою книгу «Друга стаття». У цій праці на основі вивчення фольклору, міфології, філософії та психології вона доходить висновку, як протягом століть формувалося уявлення про вторинність жінок в суспільстві і культурі. І жінки самі приймають на себе цю вторинну роль, роль другої статі, значимої тільки у відношенні до чоловіка. Тому феміністки радикального крила від власне груп самосвідомості переходять до активних дій. На відміну від лібералок, вони не використовують тільки публічні акції і демонстрації, марші протесту. Вони намагаються розхитати культурні норми. Вони вдаються спеціально до провокативних театралізованих дій. Найвідомішою стала акція під час конкурсу краси «Міс Америка», коли за межами будівлі, де проходив конкурс, вони коронували вівцю, а в ящик «жіночої свободи» покидали предмети жіночого туалету, глянцевої журналістики і косметики. Тобто ті символічні предмети, які неволять жінку і створюють помилковий та нереальний образ краси. Радикальні феміністки зробили основний акцент на створенні автономних жіночих організацій, кризових центрів. На початку 90-х років фемінізм розвинувся у широкому спектрі течій: фемінізм чорношкірих жінок, етнічних меншин, постколоніальний фемінізм, культурний і ісламський фемінізм. Щоразу більше нових груп долучаються до боротьби за свої права. З'являються нові теми. Боротьба, відтак, продовжується, і зараз, у XXI столітті, вона вже переходить у глобальну стадію [17; 18].

Проте гендерна історія як частина міждисциплінарного напрямку в гендерних дослідженнях сформувалася на Заході в 70-х роках ХХ ст. Надалі тема гендеру активно розвивалася, публікації з гендеру отримували окремі рубрики в наукових журналах, було проведено багато наукових досліджень по часових періодах і регіонах, у яких висвітлювали чи не всі питання, що мали

відношення до жінок в минулому. Проте такий описовий підхід швидко показав свою неефективність. Вже з середини 1970-х років представники нового напрямку в гендерних студіях намагались показати іншу сторону в дослідженнях гендеру: існування конфлікту інтересів і альтернативного досвіду в жінок. Вже з 80-х років ключовою категорією гендерних досліджень став рід, покликаний виключити біологічні і психологічні відмінності в чоловічому та жіночому началі. Варто розрізнити поняття «стать» і «гендер», гендерний статус в моделі поведінки не задається природою, а вказується інститутами соціального контролю, тобто гендер не вказує на розрізнення в біологічному плані, а має соціальний та правовий аспект [19].

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Інститут гендерної рівності необхідно розглядати крізь правову призму, оскільки гендерна рівність передбачає рівність прав та свобод чоловіків та жінок. Відповідно, існування таких прав має закріплюватись на законодавчому рівні та гарантуватись державою. Однак, говорячи про рівність чоловіків та жінок, слід враховувати не тільки формальну юридичну рівність, яка передбачає абсолютно рівний статус учасників правовідносин, але і фактичну рівність. На відміну від юридичної рівності, фактична рівність полягає не в однаковому становищі чоловіка і жінки, не в їх зрівнялівці, а у створенні реальних рівних умов для учасників відповідних правовідносин, в існуванні й використанні певних матеріальних або нематеріальних благ і цінностей, які є об'єктами відповідних правовідносин [4, с. 78].

Питання гендерної рівності у правовому аспекті є актуальним як на міжнародній арені, так і на національному рівні. Зокрема, про важливість вирішення питання гендерної рівності свідчить те, що останні 50-60 років діяльність міжнародної спільноти спрямована на привернення уваги до питання гендерної рівності. На рівні ООН прийнято Конвенцію про політичні права жінок (1952), Конвенцію про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) тощо. На четвертій Всесвітній конференції із становища жінок у Пекіні 1995 року було прийнято Пекінську декларацію і Платформу дій. Крім того, актуальною для України є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка перебуває на стадії ратифікації Україною. Гендерна рівність визнається міжнародною спільнотою як цінність, яку слід досягнути задля справедливості та суспільного розвитку.

До нормативно-правових актів національного рівня, що регулюють відносини у сфері державної гендерної політики в Україні, належить, насамперед, Конституція України. Так, рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі визначається в Основному законі України, де закріплено те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або ін-

шими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [12, ст. 24]. Принцип гендерної рівності закріплено також у ст. 51 Конституції України: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен з подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою».

Принципи гендерної рівності втілюються в життя за допомогою державної гендерної політики. Державна гендерна політика, за визначенням Т. Мельник, являє собою «діяльність (або бездіяльність у разі свідомої відсутності такої політики) державних інституцій, спрямована на здійснення безпосередньо або опосередковано на забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві» [2, с. 218-219]. В умовах інтеграції України в ЄС гендерна політика України розвивається відповідно до міжнародних стандартів.

Щодо історії становлення міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності варто зазначити, що такі стандарти почали розвиватись ще з ХІХ ст. Розвиток міжнародних стандартів почав охоплювати широке коло різних сфер життєдіяльності людини, зокрема перші міжнародні норми були пов'язані з прийняттям ряду норм, починаючи з визнання загальнолюдських прав жінок і закінчуючи охороною праці жінок.

В юридичній літературі становлення міжнародних стандартів умовно розділяють на три етапи. Перший етап припадає на період з кінця ХІХ ст. до 1945 р., другий етап – 1945-1975 рр., третій етап починається з 1975 року [15, с. 82-88].

У перший період важливу роль у становленні міжнародних стандартів відіграла Міжнародна організація праці (далі – МОП). Зокрема, було прийнято низку нормативних актів, таких як: Конвенція МОП № 4 «Конвенція про працю жінок у нічний час» (1919 р.) (переглянута 1934 р. Конвенцією 41 і 1948 р. Конвенцією 89); Конвенція МОП № 45 «Конвенція про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого виду» (1935 р.); Рекомендація МОП № 13 щодо праці жінок у нічний час у сільському господарстві (1921 р.) та ін.

У вищенаведених актах вперше закладено підхід до жінок як до людей, які не можуть займатись певними видами робіт і які потребують певного соціального захисту, необхідність якого зумовлена природою жінки. Відповідно до такого підходу жінкам забороняється виконувати певні види робіт. Наприклад, жінка, незалежно від віку, не може працювати на роботах у нічний час на державних або приватних промислових підприємствах чи в будь-

яких філіях таких підприємств, за винятком підприємств, на яких працюють лише члени однієї родини [11, ст. 3]. Чи, наприклад, жодна особа жіночої статі будь-якого віку не може бути використана на підземних роботах у шахтах [10, ст. 2]. Загалом такий підхід втілений і в українське законодавство, зокрема в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) та в інших профільних нормативно-правових актах міститься ряд соціальних гарантій для працюючих жінок, зокрема в КЗпП праці жінок присвячений цілий розділ, де визначено соціальні гарантії для працюючих жінок.

Наступний етап становлення міжнародних стандартів гендерної рівності можна датувати 1945-1975 рр., що пов'язано зі становленням прав людини третього покоління. Цьому періоду притаманне юридичне формулювання прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчого співробітництва країн у питаннях про права людини, надбання наднаціонального характеру законодавствами (особливо, конституційними) тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини. В умовах обговорення загальнолюдських прав почали обговорювати і декларувати права жінок. У цей період міжнародною спільнотою було прийнято кілька важливих міжнародних актів, таких як Статут ООН, Всезагальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права тощо.

У 1945 році принцип рівноправ'я жінок і чоловіків було задекларовано в Преамбулі Статуту ООН, де зазначено, що народи об'єднаних націй сповнені рішучості утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй [21].

Наступним актом, який продовжив розвиток міжнародних стандартів гендерної рівності, стала Загальна декларація прав людини, яка містить в собі цілий ряд норм, які передбачають гендерну рівність. Аналізуючи положення Декларації, можна дійти висновку, що жінки і чоловіки мають право на рівність у користуванні й захисті всіх прав людини й основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій сфері. Ці права включають, зокрема:

- право на життя (ст. 3);
- право на свободу й особисту недоторканність (ст. 3);
- право на рівність (ст. 2);
- право на рівний захист законом (ст. 7);
- право бути вільним від усіх форм дискримінації (ст. 2);
- право на шлюб на засадах добровільності (ст. 16);
- право на справедливі і сприятливі умови праці та відпочинку (ст. 23-24);
- право не бути відданим на катування чи інше жорстоке, нелюдське чи принизливе поводження чи покарання (ст. 5) тощо [7].

Наступним актом, який задекларував міжнародні стандарти гендерної рівності, став Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Пакт зобов'язує держав, які його ратифікували забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культу-

рними правами, передбаченими в цьому Пакті [13, ст. 3]. Важливим положенням Пакту стало гарантування жінкам умов праці, не гірших від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю [13, ст. 7].

З 1975 року настав третій етап становлення міжнародних стандартів, який триває і дотепер. На цьому етапі розвиток інститут гендерної рівності перебуває на високому рівні розвитку, про що свідчить прийняття профільних актів, спрямованих на боротьбу з дискримінацією жінок та чоловіків, на покращення становища жінки у суспільстві, крім того на даному етапі міжнародне суспільство активно бере участь у створенні стратегій та програм, які будуть забезпечувати гендерну рівність.

У 1979 році ООН схвалила Конвенцію «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» – найважливіший міжнародний документ у захисті жінок від гендерної дискримінації і гендерного насильства. Держави-сторони цієї Конвенції засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, погоджуються негайно всіма відповідними заходами здійснювати політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються вживати ряд передбачених Конвенцією заходів [9, ст. 2]. Згаданою Конвенцією фактично визнано наявність дискримінації жінок, відображено ставлення світової спільноти до всіх форм дискримінації жінок, вказано на те, що, незважаючи на цілу низку міжнародних документів, така дискримінація триває.

Наступним актом стала європейська «Декларація про рівність чоловіків і жінок», прийнята у 1988 році. У Декларації подано перелік напрямів діяльності держав-членів РЄ для утвердження рівного статусу чоловіків і жінок, серед яких захист особистих прав; участь у політичному, економічному житті; доступ до державних посад всіх рівнів; права у подружньому житті; доступ до всіх професій, зайнятість роботою та заробітна плата; сприяння економічній незалежності жінок тощо [15, с. 66].

Історичне значення у становленні міжнародних стандартів гендерної рівності має Декларація ООН щодо подолання насильства над жінками, прийнята у 1993 році. Значимість цієї Декларації полягає у тому, що вона визначає практичні заходи для боротьби з гендерним насильством, оскільки воно не сумісне з принципами демократичної держави, де панує верховенство права.

Одним з останніх документів стала Пекінська Платформа Дій, яка була прийнята у 1995 році. В цьому документі розглядається розширення прав жінок з метою ліквідації дискримінації. Уряди держав взяли на себе зобов'язання подолати всі перешкоди щодо рівності.

Отже, аналізуючи міжнародні стандарти, необхідно досліджувати ряд міжнародних актів. Також необхідно зазначити, що не всі прийняті світовою спільнотою стандарти імплементовані в законодавство України, а також слід визнати, що більшість імплементованих стандартів по своїй суті носять виключно декларативний характер та не реалізуються в житті.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЦИХ ПРОБЛЕМ

У Глобальному звіті про гендерну рівність у 2015 році Україна зайняла 67 місце серед 142 країн, опустившись на 11 пунктів порівняно з попереднім роком [23]. Критеріями для складання рейтингу стали такі елементи:

- включеність в економічну діяльність та кар'єрні можливості;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- політичні права та можливості [23].

В Україні прийнято і діють кілька законів, які повинні забезпечувати гендерну рівність: «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р., «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2012 р., «Про попередження насильства у сім'ї» 2001 р. [3]. Однак положення цих актів носять здебільшого декларативний характер, закони погано виконуються через низку критичних проблем в українському суспільстві.

Одна з таких проблем – низький рівень обізнаності жінок про міжнародні стандарти у сфері захисту проти гендерної дискримінації [23]. Особливо це стосується жінок у сільській місцевості, де вони часто не усвідомлюють того, що їхні права порушуються. Інша причина – це нездатність представників виконавчої або судової влади виявляти випадки, коли гендерна дискримінація є наслідком дії дискримінаційних законодавчих актів [23]. Іноді закони можуть мати гендерно нейтральний характер, але бути дискримінаційними на практиці, або ж бути позитивно дискримінаційними. Так, наприклад, в Україні нічна робота є забороненою для жінок [23]. З одного боку, така заборона повинна захищати жінок, але з іншого – це неприкрита дискримінація за гендерною ознакою. Крім того, жінкам в Україні заборонено займатись понад 500 видами праці, якщо праця передбачає роботу в небезпечних та важких умовах [23].

Ще одна проблема на законодавчому рівні полягає у відкладанні ратифікації Стамбульської конвенції українським парламентом. Цю конвенцію Ради Європи часто називають революційним документом. Вона передбачає формування комплексного підходу вирішення до проблем домашнього насильства, стверджуючи, що реалізація усіх необхідних у цьому напрямку заходів повинна забезпечуватися не лише державою, а й громадянським суспільством та засобами масової інформації [8]. Однією з причин відкладання її ратифікації вважають зосередженість органів влади на вирішенні більш нагальних проблем, які пов'язані з війною на Донбасі та катастрофічним станом економіки України. Є й інша проблема – недостатній тиск з боку громадськості. Це свідчить про те, що громадянське суспільство в Україні лише починає формуватися, а подолання гендерної дискримінації вимагає високо рівня консолідації громадян.

У політичній сфері для впровадження гендерної рівності часто використовують гендерні квоти. При цьому виділяють законодавчі квоти і добровільні (внутрішньопартійні) [6, с. 23]. Законодавчі квоти прийняті як у європейських країнах (Бельгія, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія,

Словенія, Франція), так і в слаборозвинутих державах в інших регіонах світу (Афганістан, Бангладеш, Ірак, Руанда) [6, с. 23]. Проте найбільш поширеними є добровільні партійні квоти. Проблемою, яка перешкоджає впровадженню цих квот, у багатьох країнах стає відсутність санкцій за порушення квот чи нагород за їх виконання [6, С. 23]. Крім того, причиною низької участі жінок у політичному житті держави часто є відсутність громадського та державного діалогу щодо жінок у політиці, особливо у державах, де відсутні стійкі і давні демократичні традиції.

У 2013 році в Україні також було прийнято законодавчі квоти, які передбачали, що кількість представників однієї статі не повинна перевищувати 70% [6, С. 24]. Однак на парламентських виборах 2014 року ці норми не дали бажаних результатів, оскільки закон не передбачав покарання за недотримання квот. Як наслідок, 20 із 29 політичних сил порушили квоти [6, С. 24]. Також прийняті норми не передбачали розміщення жінок у прохідній частині партійних списків.

Однак встановлення квот на кількість жінок і чоловіків серед працівників підприємства, певної установи чи в державних органах повинно слугувати лише допоміжним засобом реалізації гендерної рівності. В іншому випадку такі квоти створюють тільки ілюзію рівності. Впровадження гендерної рівності повинно бути органічним процесом, який регулюється не квотами, а юридичним і фактичним забезпеченням рівних можливостей для обох статей. Якщо в обох статей будуть однакові можливості для самореалізації, то лише кваліфікація та вміння особи, а не гендер, будуть визначальними факторами при прийомі на роботу, при участі у політичному житті тощо. Роботу отримуватимуть ті, хто мають кращі навички. На виборах перемагатимуть ті, хто краще розуміє проблеми населення чи його частини, і здатен ці проблеми вирішувати. У сімейному житті обов'язки розподілятимуться таким чином, що кожен з подружжя займатиметься тим, що краще вміє і хоче виконувати, або обоє вирішуватимуть щоденні завдання спільно чи по чергово. І все, що для цього потрібно – абсолютно рівні можливості, починаючи з самого народження дитини.

Важливим елементом гендерної рівності є економічна незалежність жінок і чоловіків. На практиці в Україні жінки отримують заробітну плату, яка в середньому на 25% нижча, ніж зарплата чоловіків [5]. За даними Державної служби статистики України, в першому кварталі 2016 року зарплата жінок становила 3966 грн., що дорівнює 74% від зарплати чоловіків (5379 грн.) [5]. Причин такої ситуації кілька. Система освіти в Україні часто нав'язує жінкам і чоловікам ті чи інші професії. Так звані «чоловічі» професії зазвичай оплачуються краще, ніж «жіночі». Крім того, жінки часто стикаються з дискримінацією з боку роботодавців через материнство або вагітність.

На основі проаналізованих даних можна дійти висновку, що гендерна нерівність спричинена нерівними можливостями для жінок і чоловіків у різних сферах суспільного і державного життя. Встановлення квот не допомагає подолати ці проблеми, оскільки не передбачає подолання причин нерівності, а лише спрямоване на подолання наслідків. Однак поряд із нерівними мож-

ливостями, є й інша, більш глибока причина дискримінації. Цією причиною є гендерні стереотипи, які глибоко вкорінились у ментальність українців. Гендерні стереотипи зумовлюють дискримінацію на юридичному і фактичному рівнях, що і призводить до нерівності жінок і чоловіків. У цьому контексті необхідно звернути особливу увагу на гендерне виховання, адже основи гендерної поведінки формуються ще в ранньому дитинстві, і батьки зазвичай виховують дітей відповідно до гендерних стереотипів, які прийняті у конкретній громаді зокрема чи у суспільстві країни в цілому.

Це наштовхує на логічний висновок: гендерна рівність повинна забезпечуватись не лише державою, а й кожною окремою сім'єю при вихованні дітей. Важливо позбуватися загальноприйнятих гендерних стереотипів. Батьки, наприклад, часто вчать дітей, що деякі професії начебто є суто чоловічими, інші – суто жіночими, деякі інтереси і хобі – лише для дівчаток, а інші лише для хлопців. І це лише один з численних прикладів гендерних стереотипів. Саме такий підхід при вихованні дітей закладає основу для нерівності у суспільстві.

Поряд із сімейним вихованням гендерні стереотипи закладаються у свідомість дітей і у школі. Так, доцент кафедри філософії Харківського національного медичного університету Олег Марущенко за результатами досліджень дійшов висновку, що українська школа виступає інструментом гендерної поляризації [21]. Вкоріненню гендерних стереотипів сприяє соціальний розподіл у шкільних класах, де, наприклад, прийнято, що дівчата повинні займатися квітами і порядком [21]. Їм часто забороняють ходити у штанах, а носіння спідниці сковує і робить дівчат малорухливими, що перешкоджає освоєнню життєвого простору, а хлопці навпаки з раннього віку звикають цей простір контролювати [21].

Важлива роль у просуванні стереотипів належить також церкві. Українське суспільство є глибоко релігійним, і церква має суттєвий вплив на життя і свідомість українців. За словами керівника представництва Фонду ім. Г. Белля в Україні Кирила Савіна, стереотипне мислення про «справжню жінку» і «справжнього чоловіка» важко подолати, оскільки воно підживлюється церквою, яка дуже консервативна у питаннях рівності між жінкою і чоловіком [21]. Проблемою є і те, що Україна, яка за Конституцією є світською державою, на практиці далека від ідеалів світськості, особливо якщо йдеться про життя у сільській місцевості. Церква має суттєвий вплив на суспільне життя, в тому числі і на гендерні відносини. Під впливом церковних догм українське суспільство часто не здатне критично сприймати «традиційні норми», які проповідує церква. Такі «традиційні норми» у багатьох випадках не відповідають вимогам часу, гальмуючи розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Подібні проблеми існують у мусульманських країнах, де питання гендерної рівності часто заборонено навіть порушувати. У багатьох таких державах жінки не мають права приймати важливі рішення, які стосуються їхнього життя (наприклад, виїзд за кордон, одруження чи розлучення – у Саудівській Аравії), суттєво обмежені у політичних правах (наприклад, заборона жінкам

балотуватися на пост президента в Ірані), не мають можливості протистояти насильству над собою (зокрема, у багатьох країнах не можуть розраховувати на справедливий суд, якщо стали жертвами зґвалтування) [20]. В Україні таких серйозних проблем, на щастя, немає, однак порівняно із по-справжньому світськими державами релігія все ще перешкоджає вихованню ідеалів гендерної рівності у суспільній свідомості.

Щоб подолати гендерні стереотипи, доводиться зіштовхуватися із захисниками так званих «традиційних цінностей», які переконані, що жінка – це берегиня домашнього вогнища, а чоловік – голова сім’ї і її годувальник. Люди просто звикли вважати, що усе традиційне – правильне і корисне для суспільства. Але для побудови розвинутої демократичної держави від багатьох «традиційних цінностей» необхідно відмовитись. Таке формулювання може злякати багатьох українців, які просто бояться серйозних змін і перетворень, тому важливо дати зрозуміти людям, що такі зміни будуть змінами на краще.

Як бачимо, гендерна рівність – справа не лише урядовців і законотворців, а й кожного громадянина. Хоча не треба забувати про широкі можливості державного апарату у ліквідації гендерних стереотипів. Важливу роль у цьому процесі повинні відігравати Міністерство культури України, Міністерство інформаційної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство соціальної політики, а також Міністерство молоді та спорту. Ці державні установи повинні координувати свої дії із громадськими організаціями у сфері ліквідації гендерних стереотипів. Діалог між органами державної влади та громадянами – основа успішної демократичної країни, позбавленої дискримінації та нерівності. Також необхідно розпочати активну кампанію у ЗМІ проти гендерної нерівності, оскільки мас-медіа є життєво важливим елементом будь-якої демократичної держави і здатні впливати на суспільну свідомість. Крім того, необхідно законодавчо посилити відокремлення церкви від держави, щоб нівелювати нав’язування гендерних стереотипів. Іншим важливим законодавчим кроком стане ратифікація Стамбульської конвенції, що допоможе суттєво знизити рівень домашнього насильства і насильства над жінками. Підсумувати усе вищесказане можна простою схемою:

1. Бондаренко Н. Історичні аспекти розвитку вчень про права жінок. *Форум права*. 2011. № 2. С. 87-96. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bnoppg.pdf>.

2. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 384 с.

3. Гендер в Україні: юридичний аналіз і рекомендації для ЗМІ. URL: <http://imi.org.ua/medialaw/gender-v-ukrajini-yuridichniy-analiz-i-rekomendatsiji-dlya-zmi.html>.

4. Дашковська О. Значення принципу гендерної рівності в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина (міжнародно-правовий аспект). *Наукове життя. Вісник № 1*. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5655/1/Dashkovska_78.pdf.
5. Жінки в Україні заробляють на 25% менше чоловіків. URL: http://dt.ua/ECONOMICS/zhinki-v-ukrayini-zaroblyayut-na-25-menshe-cholovikiv0219_.html.
6. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. URL: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/gender_block_editfinal.pdf.
7. Загальна декларація прав людини (ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015/para0167#o167.
8. Зволікати не можна, ратифікувати! Стамбульська конвенція та протидія насильству щодо жінок. URL: <http://povaha.org.ua/zvolikaty-ne-mozhna-ratyfikuvaty-stambulska-konventsiya-ta-protidiya-nasylstvu-schodo-zhinok>.
9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979. URL: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207
10. Конвенція про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду № 45. Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 21.06.1935 № 45.
11. Конвенція про працю жінок у нічний час № 4. Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 29.10.1919 № 4.
12. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D06-%D0%B2%D1%80/paran4239#n4239>.
13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
14. Морщакова О. Основи гендерної рівності: курс лекцій. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 67 с.
15. Омельченко Т. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів щодо захисту прав жінок та забезпечення гендерної рівності // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічн. ун-ту імені Г.С. Сковороди. 2011. № 17. С. 82-89.
16. Основи гендерної політики: навчально-методичний посібник. Київ, 2013. 234 с.
17. Попкова Л. История феминизма. URL: https://ru.boell.org/sites/default/files/uploads/2016/11/lyudmila_popkova._istoriya_feminizma.pdf.
18. Попкова Л. Феминизм или история борьбы женщин за права человека. URL: <http://www.feminisnts.info/2641-феминизм-или-история-борьбы-женщин-за.html>.
19. Репина Л. История исторического знания / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. Москва: Дрофа, 2004. 247 с.
20. Становище жінок у світі. Ісламські країни. URL: <http://povaha.org.ua/stanovysche-zhinok-u-sviti-islamski-krajiny>.
21. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН; Статут, Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
22. Українські гендерні стереотипи про «вона» і «він». URL: <http://www.dw.com/uk>.
23. Women's rights and gender equality in Ukraine. URL: <https://helsinki.org.ua/en/women-s-rights-and-gender-equality-in-ukraine>.

**Харковець Юлія Миколаївна,
Пронькіна Антоніна Сергіївна,
Білявська Наталія Олександрівна**
Науковий керівник – Жерж Наталія Анатоліївна,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
заступник директора
ННІ права з наукової роботи,
кандидат юридичних наук
(Університет державної
фіскальної служби України)

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ
З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

ВСТУП

Для України, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, актуальним та важливим завданням на шляхах її становлення і розвитку є реформування та вдосконалення правоохоронних органів, як суб'єктів забезпечення правопорядку та реалізації захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження Національної поліції України склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних фахівців з адміністративного права, теорії держави і права, конституційного права, інших галузевих правових наук, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.П. Альохіна, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, О.В. Джафарової, С.В. Ківалова, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.М. Ключова, О.В. Кузьменко, А.М. Куліша, О.М. Музичука, О.П. Рябченко, А.О. Селіванова, Ю.А. Тихомирова, М.М. Тищенко, С.О. Шатрави та інших.

Об'єктом дослідження нашого наукового проекту виступають суспільні відносини щодо аналізу норм законодавства зарубіжних країн, щодо його використання при реформуванні та вдосконаленні перспектив подальшого розвитку органів національної поліції України.

Предметом дослідження є Національна поліція України, перспективи подальшого розвитку з урахуванням зарубіжного досвіду.

Метою нашого наукового-пошукового проекту є аналіз основних завдань і напрямів сучасного реформування Національної поліції України, розкриття змісту і значення організаційних, нормативно-правових та інших заходів на шляху реалізації процесу реформування та визначення перспектив подальшого розвитку на основі використання досвіду окремих зарубіжних країн.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

1.1. Національна поліція України: історія створення та сучасний стан законодавчого і ресурсного забезпечення

Необхідністю сучасного етапу забезпечення національної безпеки України є докорінне реформування органів правопорядку, що не викликає сумнівів, однак, враховуючи, що вони вже неодноразово були об'єктом реформ, особливо останнім часом, вбачається за доцільне проаналізувати увесь процес реформування, що історично відбувався у нашій державі.

Реформування правоохоронних органів є необхідним та доцільним, враховуючи щорічну кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень [Додаток А].

На нашу думку, існуючі заходи щодо реформування правоохоронних органів, а також прийняття певної кількості нормативно-правових актів були спробою пристосувати систему до зовнішніх умов, а не комплексним вирішенням проблем.

Термін «поліція» є новелою для українського суспільства, права, науки тощо. У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України РНБО України бачить Національну поліцію України як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Її головними завданнями є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави тощо [1].

З часів проголошення Незалежності України основним органом, який здійснював правоохоронну діяльність в державі, була міліція. Функціонування даного органу здійснювалось на засадах, сформованих ще за радянських часів. Із розвитком суспільних відносин в країні існувала велика необхідність реформування відповідного органу до європейських стандартів. Перший крок на шляху реформування було зроблено в липні 2012 року. Саме тоді у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект № 10688 «Про поліцію». Авторами даного законопроекту були представники фракції Партії регіонів – Василь Грицак і Валерій Коновалюк. Законопроект № 10688 встановлював положення, відповідно до яких працівники органів внутрішніх справ, які виявили бажання йти на службу до поліції, «підлягають позачерговій атестації в порядку та строки, визначені Міністерством внутрішніх справ України». Для цього необхідно створити Департамент поліції, в складі якого будуть відповідні служби: кримінальної поліції, поліції громадської безпеки, транспортної поліції, досудового слідства, державної охорони, внутрішньої безпеки, забезпечення, експертно-криміналістична, а також Українське бюро Інтерполу. Як було зазначено в першій статті проекту закону, «поліція є системою озброєних правоохоронних органів держави, діяльність яких спрямована на охорону та захист прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб,

прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави та територіальних громад від протиправних посягань, боротьби зі злочинністю, а також охорону громадського порядку, власності та забезпечення громадської безпеки» [2]. Проте даний законопроект завис на стадії розгляду і так і не був прийнятий.

Впродовж 2014-2015 років тривала активна робота над законом, який регулював би роботу поліції. Таких законів було підготовлено два, від президента та від уряду. Урядовий законопроект отримав назву «Про Національну поліцію», а його альтернатива підготовлена пропрезидентською більшістю «Про поліцію і поліцейську діяльність». На початку грудня 2014 р. Міністерство внутрішніх справ України розробило і подало до Верховної Ради законопроект про створення Національної поліції. Завданням поліції, згідно із проектом Закону України «Про поліцію і поліцейську діяльність», було визначено надання поліцейських послуг щодо підтримання публічного порядку шляхом забезпечення безпеки осіб, суспільства і держави від протиправних посягань [3].

21 травня 2015 року Верховна Рада України підтримала в першому читанні законопроект № 2822 «Про Національну поліцію», 4 серпня 2015 Президент України підписав цей закон, а вже 6 серпня закон був опублікований в парламентській газеті «Голос України». Таким чином, діяльність працівників Національної поліції регламентується Законом України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року [4].

Загалом, Національна поліція України, проходячи різні етапи становлення, повинна бути весь час зорієнтована на інтереси громадськості, а законодавство про діяльність поліції має бути доступним для громадськості, досить зрозумілим і точним та у разі необхідності супроводжуватися чітким підзаконним регулюванням, яке також повинно бути доступним і зрозумілим для суспільства.

Потрібно вказати, що події останнього року, глибокі зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування міліції України та конкретний курс нашої країни на євроінтеграцію засвідчили потребу докорінних перетворень, які фактично і теоретично детермінують перехід від карального ухилу до соціально-сервісного змісту діяльності міліції та перейменування її в Національну поліцію [5, с. 68]. Навколо реформування поліції в Україні вже не один рік тривають як фахова дискусія, так і політичні дебати. Однак, що важливо, громадськість також не залишається осторонь процесу перетворень щодо методів діяльності поліції, використовуючи для обговорення різноманітні заходи, в тому числі і такі форуми, на одному з яких ми маємо змогу представити свій науковий проект.

Таким чином, можна визначити, що підрозділи української поліції порівняно з органами колишньої міліції набувають нового формату не лише у зміні назви, а й набули таких рис, як: ідеологічно новий настрій роботи; належне матеріально-технічне забезпечення; структурно-штатна доцільність; раціональні методи організації та тактика діяльності; спрямування вектору пріоритетів на задоволення законних інтересів громадян та співпрацю з громадськістю у вирішенні завдань поліції.

1.2. Завдання, обов'язки та статус Національної поліції України як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [4]. Таким чином, працівники Національної поліції України власними діями реалізують правоохоронну функцію держави.

Водночас звернення до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію» дає можливість вказати, що основними завданнями Національної поліції є: 1) реалізація державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; 2) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики в зазначених сферах; 3) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6].

Задля ефективної діяльності поліції даний Закон встановлює чіткий перелік завдань та обов'язків для працівників цієї структури. Стаття 2 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [4].

Не зрозумілим при аналізі законодавства є визначення межі між поліцейською послугою та караністю, за порушення громадського порядку та встановленого порядку управління. Невизначеним також залишається питання, чи може бути примус послугою, особливо в межах співвідношення надання поліцейської послуги конкретній особі, яка цього потребує та задоволення загального публічного інтересу? А також що є первинним в поліцейських послугах: надання поліцейським в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, чи протидія злочинності? З цього приводу слід зазначити, що перш ніж нормативно визначати основне завдання Національної поліції (поліцейські послуги), законодавець повинен був визначити, що охоплюється поняттям «поліцейська послуга», та розробити стандарти даних послуг, спираючись на положення Європейського кодексу поліцейської етики, де система кримінальної юстиції відіграє певну роль у захисті верховенства права, а поліція відіграє в цій системі провідну роль [7, с. 196].

Отже, слід констатувати, що Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію» задає правильне русло для формування правоох-

хоронного органу нової якості [8]. Загалом громадськість погоджується та насправді схвалює здійснення поліцією легітимної влади доти, доки помітно, що поліція виконує свої завдання в етично прийнятні способи і заради гідних демократичних цінностей [9, с. 24].

Недаремно основним принципом діяльності органів Національної поліції України закріплено верховенство права, що застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Отже, формулювання «зокрема, в Європейській конвенції про права людини» було обране для того, щоб дати конкретне посилання на конкретний правовий інструмент, не заперечуючи при цьому важливості інших документів, що стосуються прав людини [9, с. 31].

Все ж таки державна політика є системою цілеспрямованих заходів, які мають на меті розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни. При цьому специфікацією державної політики є те, що вона реалізується через владні структури, які мають повноваження щодо застосування монопольного права держави на законний примус. У результаті цього важливою умовою успішності державної політики є не просто її легальність, а й легітимність [10, с. 37], але повинна сприйматись широкими верствами суспільства як справедлива, адекватна суспільним очікуванням і відповідним універсальним цінностям права.

Враховуючи викладене, можемо спостерігати на рівні нормативно-правових актів розбіжність основних завдань, які покладаються на Національну поліцію України, і деякою мірою маємо констатувати складність адміністративно-правового статусу даного центрального органу виконавчої влади відповідно до Закону України від 17.03.2011 № 3166-VI VIII «Про центральні органи виконавчої влади» [11].

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІЦІЇ

2.1. Порівняльно-правовий аналіз нормативного регулювання та функціонування поліції Грузії, Литовської Республіки та країн Прибалтики

Національна поліція в Україні лише починає розгортати свою діяльність. Хоч основні положення її діяльності законодавчо врегульовані, проте існує низка проблем, що виникають під час реалізації поліцією своїх завдань та функцій. Тому важливим аспектом аналізу ефективності функціонування поліції в Україні є урахування зарубіжного досвіду щодо поліцейської діяльності.

Як відомо, при реформуванні органів внутрішніх справ України керівництвом держави обрана грузинська модель поліції. Тому актуальним є порівняння саме з цією системою поліцейської діяльності.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає побудову та дія-

льність поліції Грузії, є Закон Грузії «Про поліцію» № 1444-іс, підписаний Президентом Грузії М. Саакашвілі 4 жовтня 2013 року і введений в дію з 1 січня 2014 року [12].

Грузинський закон визначає принципи діяльності, правові форми організаційного устрою, функції, повноваження поліції Грузії, порядок проходження служби, гарантії правового та соціального захисту поліцейських та контроль за діяльністю поліції. основними принципами діяльності грузинської поліції є принцип поваги та захисту прав і свобод людини, політичний нейтралітет, принцип законності, співрозмірності поліцейських заходів, дискретності повноважень, прозорості діяльності поліції. до принципів, на яких будується діяльність української поліції, відносяться принципи верховенства права, захист прав та свобод громадян, законність, відкритість та прозорість, політична нейтральність, безперервність, взаємодія з населенням [13, с. 18]. Відповідні принципи передбачені і Законом України «Про Національну поліцію».

Здійснення оперативно-розшукових заходів поліцією та іншими підрозділами МВС Грузії здійснюється на підставі закону «Про оперативно-розшукову діяльність» та іншими законами і підзаконними актами, наприклад, Законами «Про службу громадської безпеки», «Про контррозвідувальну діяльність» тощо. Аналогічний закон існує в Україні, це Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Закон Грузії «Про поліцію» визначає можливість при виконанні своїх професійних обов'язків застосування засобів примусу. Поліція Грузії має право застосовувати примус, під яким розуміється застосування поліцією в разі необхідності фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї для реалізації функцій поліції [12].

Поліція України, як і поліція Грузії, зберігає мілітаризацію поліцейської системи, про що свідчить збереження поліцейської форми, поліцейських спеціальних звань, що, в принципі, суперечить європейській практиці побудови поліцейських сил.

Із вищенаведеного випливає, що правоохоронні системи Грузії та України є досить подібними за своїми завданнями, принципами та структурою, хоч існують деякі відмінності. Цікаво порівняти діяльність Національної поліції України з відповідними органами інших провідних країн. Нашу увагу привертає правоохоронна система Литовської Республіки.

Згідно із Законом про поліцію Литовської Республіки поліція складається з: департаменту поліції; спеціалізованих поліцейських підрозділів; територіальних підрозділів поліції; спеціалізованих навчальних закладів поліції [14].

Слід зазначити, що спеціалізовані підрозділи створені не за територіальним принципом. Ці підрозділи здійснюють певні (спеціальні) поліцейські функції, що визначені нормативно-правовими актами: бюро кримінальної поліції Литви – завдання цього бюро полягає у попередженні і виявленні серйозних і великих злочинів, злочинної діяльності, що викликають суспільний інтерес, діяльності, пов'язаної з функціонуванням злочинних організацій, організованих груп та їх членів, а також координуванні розслідування. Співро-

бітники бюро займаються пошуком безвісти зниклих людей, а також осіб, які переховуються від правоохоронних органів та судів. Бюро складається з кількох відділів, а саме: слідчого відділу; оперативного підрозділу; відділу із захисту свідків і потерпілих; відділу з контролю за корупцією; міжнародного бюро зі зв'язків; інформаційно-аналітичного відділу; центр судової експертизи поліції Литви забезпечує комплексну науково-технічну допомогу посадовим особам слідчого підрозділу під час розслідування злочинної діяльності, а також її профілактики; антитерористична команда «АРА» поліції Литви діє на території Литовської Республіки, яка проводить спеціальні операції із застосуванням сили, збройних та спеціальних засобів; автомобільна поліція Литви контролює рух на дорогах Литовської Республіки, організовує супровід глав іноземних держав, уряду та різних офіційних делегацій, а також виконує інші спеціальні функції, визначені нормативно-правовими актами в державному масштабі і без урахування територіального принципу [15].

Спеціалізовані навчальні заклади поліції є поліцейськими професійними підрозділами, які забезпечують постійне підвищення кваліфікації поліцейських. Потреба у наявності таких спеціалізованих навчальних закладів в Україні ґрунтується на необхідності підвищенні рівня кваліфікації працівників новоствореної поліції. Тому запровадження таких спеціалізованих закладів було б ефективним кроком для покращення правоохоронної системи України.

Поліцейською установою Естонії є Департамент поліції і прикордонної охорони. Пріоритетні завдання поліції Естонії закріплено у ст. 3 Закону «Про поліцію та прикордонну охорону»: охорона громадського порядку; профілактика правопорушень; видача документів щодо громадянства та міграції; пошук і рятування на морі; управління прикордонною зоною; обробка злочинів і виконання покарань відповідно до закону і порядку; захист осіб та охорона об'єктів [16, ст. 4].

Саме тому з метою удосконалення діяльності Національної поліції України необхідно здійснити такі кроки: з урахуванням досвіду зарубіжних країн треба створити нове обличчя української поліції, виховувати працівників правоохоронних органів європейського рівня, здатних гідно відповідати на загрози нашого часу; запроваджувати в діяльність поліції найкращі взірці вітчизняного та зарубіжного досвіду, всебічно сприяти поглибленню міжнародного співробітництва в правоохоронній сфері; тісно взаємодіяти з правоохоронними та іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування щодо протидії злочинним проявам в суспільстві, в першу чергу з корупцією.

2.2. Американський та німецький досвід реформування та діяльності поліції

У процесі реформування української поліції необхідно враховувати досвід провідних країн світу. Тому вважаємо за потрібне аналізувати досвід діяльності поліції в США та Німеччині. Сьогодні у США, щоб стати працівником поліції, необхідно закінчити поліцейську академію, навчання в якій триває близько року, на відміну від набору до Національної поліції України, де

майбутніх полісменів готують близько 2-х місяців [17, с. 188].

До оснащення працівників поліції США входять новітні радар-детектори, відеореєстратори, серед засобів захисту – це сучасні куленепробивні жилети, перцеві балончики, гумові кулі і маловідомі в Україні пристрої спрямованої енергії «Тайзери», що дозволяють фактично паралізувати людину на відстані до 10 м за допомогою дистанційного електричного розряду. Вогнепальна зброя негайно зупиняє правопорушника в 62-67% з першого попадання виключно в життєво важливі ділянки тіла. Тайзер гарантовано зупиняє правопорушника в 76-80% при поціленні двома електродами в будь-яку частину тіла [18].

Також суттєво відрізняється діяльність патрульної поліції. Поліцейські у США без причини ніколи не зупиняють автомобілі, вони просто не мають права це робити, на відміну від українських колег, які зупиняють транспортний засіб для перевірки, аргументуючи це тим, що на подібне авто є орієнтування, чи є підстава вважати, що водій знаходиться у нетверезому стані, або водій чи пасажир схожий на особу, на яку є орієнтування [17, с. 189].

Пріоритетними завданнями поліції щодо забезпечення внутрішньої безпеки Німеччини визнаються: боротьба зі злочинністю; вдосконалення системи реєстрації населення та паспортної справи; покращання правового регулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, а також громадських об'єднань.

Для Німеччини, як і для деяких інших західноєвропейських країн, характерною є певна «розпорошеність» поліцейських функцій. Правова природа відповідних органів суттєво відрізняється, що зумовлено своєрідністю національних поліцейсько-правових доктрин, державно-правовим устроєм, а також специфікою моделей управління правоохоронними відомствами, адже федеральні поліцейські відомства Німеччини виникли в умовах децентралізації державної влади внаслідок усвідомлення керівництвом цієї країни необхідності забезпечення розв'язання на загальнодержавному рівні окремих завдань у сфері охорони правопорядку. Вони мають автономний статус та інтегровані до національних правоохоронних систем як окремі елементи. Натомість концепція правоохоронної діяльності в Україні ґрунтується на централізованій моделі управління усіма відомствами [19, с. 57].

Отже, проаналізувавши досвід окремих зарубіжних країн, можна зазначити, що нашій державі слід звернути увагу на фінансове та соціальне забезпечення працівників поліції на достатньому рівні, забезпечення полісменів на відповідному технологічному рівні, тобто оснащення поліцейських автомобілів сучасними засобами відеофіксації та вимірювання швидкості тощо; забезпечення патрульних засобами нелетальної дії типу «Тайзер», а також забезпечення кожної особи особового складу сучасним куленепробивним жилетом.

2.3. Особливості організаційної побудови поліцейської системи на прикладі функціонування поліції Франції та Канади

Французька модель правоохоронних органів має як свої особливі риси, так і загальні характеристики, які притаманні правоохоронним системам багатьох країн Європи. Правоохоронна система Франції є централізованою та ієрархічною. Проте унікальністю цієї системи є те, що ще досить нещодавно французьке законодавство дозволило місцевим органам влади наймати власних офіцерів поліції – так звану муніципальну поліцію.

До компетенції муніципальної поліції Франції належить виконання завдань з патрулювання вулиць та регулювання дорожнього руху. Проте є один суттєвий аспект, який відрізняє Муніципальну поліцію Франції від Національної поліції Франції: згідно з французьким законодавством муніципальна поліція не має повноважень зі здійснення кримінальних розслідувань. Цікавим є те, що у складі Національної поліції Франції є підрозділ судової поліції. Згідно з французьким Кодексом кримінальних процедур до повноважень судової поліції включено переслідування та затримання підозрюваних, допит підозрюваних на певних етапах розслідування справ, зібрання доказів та виконання ордерів на обшук [20, с. 186].

Отже, Національна поліція Франції має особливу структуру, деякі аспекти якої варто було б запозичити до правоохоронної системи України. Також хотілось би звернути увагу на поліцію Канади, поліція якої поділяється на федеральну, провінційну, муніципальну. Федеральна поліція (Королівська канадська кінна поліція – КККП), будучи унікальним поліцейським формуванням, вирішує завдання на загальнонаціональному рівні відповідно до законів та актів федерального уряду та на рівні провінцій. Не кожна провінція Канади має власну поліцію. У більшості провінцій КККП виконує функції муніципальної та провінційної поліцій на договірній (контрактній) основі.

Зв'язуючою ланкою між КККП, громадськими, урядовими і міжурядовими формуваннями, які мають за мету впровадження в життя програми із запобігання злочинності, зменшення її розповсюдження і допомоги потерпілим від злочинів, є відділ по охороні і підтриманню правопорядку (із залученням і неполицейських структур). Відділ зобов'язаний підтримувати діяльність поліції по забезпеченню правопорядку. Даним відділом розробляються і доводяться до відома канадського населення на офіційних мовах країни – англійській і французькій в обов'язковому порядку, а також інших мовах населення Канади, Програми – основні напрямки діяльності по підтриманню правопорядку і запобіганню збільшення рівня злочинності [21].

На основі аналізу перспективою для України є створення підрозділів спеціального призначення в рамках Національної гвардії України та МВС за зразком спеціальних підрозділів Національної поліції Франції та Національної жандармерії Франції. Так, наказом МВС України № 864/25641 від 25 липня 2014 р. затверджено «Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України». Основними завданнями таких підрозділів є захист конституційного ладу України, завдання територіальної

оборони, державної охорони органів державної влади та посадових осіб, спеціальні операції зі знешкодження озброєних злочинців, припинення масових заворушень тощо [22]. Функції таких підрозділів потрібно чітко окреслити в Законі України «Про Національну гвардію України».

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Сучасні проблеми функціонування та діяльності Національної поліції України

Реформування української міліції в Національну поліцію дало поштовх до позитивних змін в країні. Проте на даному етапі функціонування та діяльності Національної поліції України поряд з позитивом існує ряд недоліків.

Демократизація суспільних відносин в Україні, конституційна реформа, активізація процесів євроінтеграції, запровадження європейських стандартів, удосконалення законодавства шляхом посилення захищеності прав і свобод громадян обумовлюють необхідність реформування правоохоронної системи, визначення ролі та місця правоохоронних органів у побудові правової та соціальної держави, задля підвищення рівня довіри громадян.

Слід проаналізувати соціологічне дослідження, проведене соціологічною компанією Taylor Nelson Sofres (TNS) на замовлення компанії IREX в 12 містах України, які включені до пілотного проекту з організації взаємодії між поліцією і громадськістю – Community policing. Два найважливіших показника: довіра до Національної поліції в березні 2017 року становить 43.5%, до Патрульної поліції – 53%; і цей показник виріс порівняно з результатами першого опитування (півроку тому). За півроку довіра до Національної поліції зросла від 38.9% до 43.5% – на 4,6%, недовіра знизилася від 22.8% до 21.5% – на 1,3%. Окремо щодо Патрульної поліції: довіра збільшилася від 47,5% до 53% – на 5,5%, недовіра знизилася від 19% до 16% – на 3%. Поліція – як патрульна, так і Національна – більшою мірою, ніж інші, сприймається як державний інститут, що служить інтересам громадян. Дослідження проводилося в 12 містах України, серед яких міста Сходу України: Краматорськ, Слов'янськ, Маріуполь, Сєверодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ [Додаток Б].

Основною проблемою є те, що низка нормативно-правових актів, передусім підзаконних, не відповідають Закону України «Про Національну поліцію». Це стосується нормативно-правових актів, які визначають правовий статус поліції. Так, Положення про Департамент патрульної поліції, затверджене Наказом Національної поліції від 06 листопада 2015 року № 73 (у редакції Наказу Національної поліції від 18 листопада 2015 р. № 96) визначає Департамент патрульної поліції як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції, попри те, що ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що систему Національної поліції складають Центральний орган управління поліцією та територіальні органи поліції. Наступний нормативно-правовий акт – Наказ МВС України від 02 липня 2015 року № 796, який визначає Положення про патрульну службу, хоча такого підрозділу в

структурі Національної поліції не існує, оскільки відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» вживається назва «патрульна поліція». До того ж, даний нормативно-правовий акт був прийнятий до вступу в законну силу Закону України «Про Національну поліцію» і не відповідає змісту останнього, у тексті використовується слово «міліція» замість «поліція». Недосконалим є і сам Закон України «Про Національну поліцію». Із Концепції та стратегії реформування МВС України вбачається, що Національна поліція є структурним підрозділом МВС України. В той же час ст. 1 Закону надає визначення Національної поліції як центрального органу виконавчої влади [4].

У структурі Національної поліції не визначено роль колишньої служби дільничних інспекторів міліції, оскільки такої служби вже немає, натомість діючим залишається Наказ МВС України від 10 жовтня 2010 року № 550 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції». Не зрозуміло, хто зараз виконує ці функції та на якій правовій основі. Оскільки в структурі Національної поліції не з'явився правонаступник міліції громадської безпеки, вважаємо її функції, в тому числі профілактику правопорушень, дозвільну систему необхідно передати патрульній поліції, внівши відповідні зміни до Положень про патрульну службу та Департамент патрульної поліції.

Наступною проблемою, яку слід виділити, є практична реалізація повноважень патрульною поліцією. Так, не прийнято нормативно-правові акти, які б визначали алгоритми дій працівників поліції в типових та нетипових ситуаціях. Діє старий статут патрульно-постової служби, не скасовані нормативно-правові акти, які регламентували діяльність Державної автомобільної інспекції, зокрема Наказ МВС України від 27 березня 2009 року №111 «Про затвердження інструкції з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС». На основі цього нормативно-правового акта необхідно розробити новий, який би регламентував діяльність патрульної поліції з урахуванням змін у чинному законодавстві.

До проблем можна також віднести те, що ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Проте в тексті закону та інших нормативно-правових актів законодавцем не роз'яснено, в чому полягає й у яких діях повинно проявлятися згадуване «партнерство». Поряд з цим в розрізі ст. 105 цього ж Закону визначено, що «виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад надають безоплатно органам і підрозділам поліції службові приміщення, обладнані меблями і засобами зв'язку, транспорт та інші матеріально-технічні засоби. Комунальні та приватні підприємства можуть виділяти органам та підрозділам поліції кошти, транспорт та інші матеріально-технічні засоби, необхідні для виконання повноважень поліції». В цих нормах не вбачається так зване «партнерство на благо, на задоволення потреб народу, територіальних громад, громадських об'єднань», а наявна лише позиція можливості забезпе-

чення діяльності поліції. Зазначене згодом може породити ту ж саму недовіру народу і, як результат, – безрезультатність реформування правоохоронних органів, оскільки «основа» цієї гілки влади практично не змінилася.

Також багато «робочих моментів» залишаються незрозумілими. Наприклад, Законом визначено основні повноваження та завдання поліції. Як свідчить п. 9 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», поліція відповідно до покладених на неї завдань доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення. Однак статтею не визначено, куди саме поліцейський має доставити затриманих чи підозрюваних осіб: в суд, до поліції, до слідчого судді? Адже КПК України також містить цілий ряд норм, якими передбачений порядок затримання і доставка таких осіб. Таких прогалів у чинному законодавстві досить багато, через що у роботі поліції може виникати ряд недоліків і суттєвих проблем.

Однією з проблем є те, що досі не ухвалено Дисциплінарний статут Національної поліції, який має встановити прозору та об'єктивну процедуру розгляду скарг на дії поліцейських та порядок накладення санкцій за вчинені ними проступки. У Верховній Раді знаходиться проект Закону про Дисциплінарний статут Національної поліції України (номер 4670 від 16.05.2016), який поданий Кабінетом Міністрів, проте його суттєвим недоліком є дуже звужені можливості для громадськості контролювати законність та об'єктивність дисциплінарних розслідувань проступків поліцейських.

3.2. Пріоритетні напрями сучасного реформування та вдосконалення Національної поліції України на основі досвіду зарубіжних країн

У сучасних умовах процесу реформування діяльності Національної поліції України особливого значення набуває використання досвіду державного управління поліцією зарубіжних країн.

У сфері реформування та розвитку реформ у поліції:

1. З метою підвищення ефективності виконання покладених завдань на органи Національної поліції, зниження ступеня ризику при прийнятті та реалізації конкретних управлінських рішень у межах посадових повноважень, перш за все, потрібні: досконала система правових актів, що визначали б їх завдання, обов'язки та права, регулювали взаємовідносини, які виникають між ними та громадянами; належна підготовка кожного співробітника, який бере участь у вирішенні завдань органів Національної поліції, а передусім керівного складу.

2. Активізувати роботу Національної поліції України усіх регіонів та міжнародної спільноти у створенні дієвої моделі взаємодії поліції та суспільства (community policing), що повинна стати філософією правоохоронної діяльності, способом мислення про підвищення суспільної безпеки.

3. Підтримати наведені обґрунтовані позиції вчених щодо організації розшуку підозрюваних та обвинувачених як напрямку діяльності поліції, визнати його пріоритетність та самостійність і, водночас, зауважити необхідність подальшої наукової розробки зазначеного питання в розрізі удосконалення

правового регулювання, організаційного і тактичного забезпечення.

4. Сьогодні служба дільничних офіцерів поліції знаходиться у фазі реформування, тому існує гостра потреба у прийнятті нових законодавчих актів, що відповідали б вимогами сучасності та статусу «нового типу офіцера», який повинен служити суспільству на засадах партнерства.

5. З огляду на досвід іноземних держав у галузі підготовки кадрів для органів внутрішніх справ України необхідно розробити нові форми співпраці з міжнародними організаціями, навчальними закладами, поліцейськими установами іноземних держав, відносно подальшого впровадження у діяльність Національної поліції досвіду їхньої роботи з урахуванням українського досвіду з боротьби тероризмом, який довів свою ефективність за два роки протидії терористичним угрупованням на сході України. Це дасть змогу відпрацювати вітчизняну систему силових, оперативно-розшукових заходів боротьби з тероризмом.

6. З метою вдосконалення розділу IX «Соціальний захист поліцейських» чинного Закону, де знайшли відображення гарантії задоволення поліцейськими їхніх інтелектуальних, духовних, психологічних та інших потреб, що пов'язані з виконанням ними професійних обов'язків, є сенс запровадити соціальні послуги, що надаються їм державним коштом. Зокрема, це такі інститути, як: Психологічна служба поліції, Служба духівників поліції, Соціальна служба поліції, Консультативна служба, постійні освітні семінари та навчальні тренінги в межах курсів підвищення кваліфікації тощо.

7. Для підвищення рівня довіри населення до поліції, формування позитивного образу сучасного поліцейського, особливу увагу слід приділити постійному проведенню соціально-психологічного моніторингу, різного роду соціологічних досліджень, які виявляли б невирішені проблеми та пропонували б нові напрями роботи щодо удосконалення професіоналізму та професійної етики сучасних поліцейських. Це може стати новим напрямком у розвитку співпраці освітян і сучасної, оновленої поліції.

У сфері підготовки сучасних поліцейських:

8. Використовувати інноваційні технології в підготовці поліцейських кадрів, а саме впроваджувати елементи дистанційної освіти в професійне навчання поліцейських без відриву від службової діяльності, Інтернет-технологій, наприклад, організувати заняття в системі службової підготовки на основі відеоконференц-зв'язку тощо.

9. Створити електронні кейси навчально-методичного забезпечення дисциплін професійного спрямування, доступ до яких мав би будь-який працівник поліції з метою використання їх як у професійній діяльності, так і в процесі самоосвіти.

10. Запровадити спеціальні курси, обумовлені завданнями, що покладаються на сьогодні на поліцію, специфічністю умов несення служби, на кшталт «Основи профайлінгу», «Криміналістичне зброезнавство», «Особиста безпека працівників поліції в екстремальних ситуаціях», «Стресостійкість» тощо.

11. Розробити і впровадити в життя цільові державні програми медико-

психологічної реабілітації та соціально-правової підтримки правоохоронців, а також активно використовувати напрацьований досвід втілення психотренінгових технологій, спрямованих на формування навичок професійної комунікації, безпечної поведінки, управлінської компетенції, вмінь позитивної мотивації персоналу, а також розвиток морально-психологічної стійкості поліцейських.

12. З урахуванням переваг і недоліків академічної та тренінгової системи навчання, відводити більшу кількість навчальних годин на практичні дисципліни у вигляді тренінгів, оскільки певні навички (поводження з вогнепальною зброєю, складання службової документації) повинні бути доведені до автоматизму, не скорочуючи при цьому обсягу викладання суто теоретичних дисциплін, основне призначення яких полягає у формуванні широкого світогляду, гнучкої логіки, та, найголовніше, вихованні правоохоронців у дусі законності та юридичної свідомості.

13. З огляду на все вищезазначене вважаємо, що підготовка поліцейського повинна тривати не менше півтора-двох років, оскільки за менший строк можна надати лише деякі практичні навички, але ніяк не навчити майбутнього поліцейського впевнено орієнтуватися в ситуаціях, з якими він буде зустрічатися під час несення служби.

14. На законодавчому рівні повинно бути визначено, що поліцейські, які пройшли курси первинної професійної підготовки, після року служби в обов'язковому порядку повинні пройти курси підвищення кваліфікації. Окрему увагу законодавцю слід звернути на запровадження інституту відшкодування коштів, що були витрачені на підготовку поліцейських на курсах первинної професійної підготовки, в разі відрядження таких осіб з навчання, а також у разі їх звільнення з органів поліції з негативних підстав протягом перших трьох років служби.

Загалом, Національна поліція України, проходячи етап становлення, повинна бути весь час зорієнтована на інтереси громадськості, а законодавство про діяльність поліції має бути доступним для громадськості, досить зрозумілим і точним та у разі необхідності супроводжуватися чітким підзаконним регулюванням, яке також повинно бути доступним і зрозумілим для громадськості.

Висновки. Отже, стабільне та ефективне функціонування Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Від ефективності діяльності Національної поліції України значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку.

Якщо говорити про Україну, то новостворена Національна поліція ще не зовсім пройшла перевірку часом, щоб можна було зробити точні висновки. Але з упевненістю можемо сказати на основі нашого наукового дослідження, що попереду усіх чекає плідна праця як з боку поліцейських задля «завоювання» їх довіри до суспільства, так і з боку державних органів щодо вдосконалення національного законодавства задля дієвої роботи новоствореного ор-

гану.

Викладене дозволяє дійти висновку, що діяльність поліції у світі, в тому числі й в Україні, є безперервним та динамічним процесом, тому різні практичні ситуації вимагають застосування нових конкретних підходів та сучасних методів роботи [23, с. 568]. Від поліції України нового типу вимагається довгостроковий інноваційний ініціативний підхід, а не тільки тимчасова реакція на ситуацію, яка склалася. Вважаємо, що Національна поліція повинна чітко дотримуватися законодавчих норм, у тому числі норм конституційного і міжнародного права в галузі захисту прав і свобод людини та громадянина [24, с. 496]. Для того щоб поліція України нового типу реально здійснювала свою професійну діяльність відповідно до сучасних постійно змінюваних умов, їй необхідно постійно спостерігати за змінами в суспільстві та реагувати на них відповідно вчасно.

Важливим завданням реформування національної поліції у контексті національної безпеки є перетворення поліції на ефективний державний інститут, який має надійно захищати права і свободи людини та громадянина, користуватися довірою та повагою громадян. Для цього потрібно вивчати позитивний досвід поліцейських сил/служб у різних країнах, методи їх діяльності, необхідно виявляти схожі риси, зокрема щодо цілей національних поліцейських сил і тих проблем, з якими їм доводиться зіштовхуватися під час виконання своїх службових обов'язків. Як підкреслюється у Європейському кодексі поліцейської етики, нагальною стає проблема визначення сучасних європейських напрямів та принципів у галузі функціонування та відповідальності поліції у демократичних суспільствах, що базуються на принципі верховенства права [25]. І це цілком відповідає завданням сучасного реформування правоохоронних органів. Таким чином, потреба «активного реформування» органів внутрішніх справ України полягає у необхідності перетворити силове, мілітаризоване, авторитарне відомство, в діяльності якого переважали примус та каральний чинник, на справді у правоохоронний орган європейського зразка, який має забезпечувати реалізацію наданих йому повноважень, здійснювати захист прав і свобод людини і, відповідно, внутрішню безпеку суспільства.

Але, на нашу думку, навіть якісно розроблену реформу міліції не можливо буде провести без комплексного реформування в масштабах всієї держави. Не можна в рамках діючої системи реформувати одне якесь відомство, коли система загалом залишиться без змін.

Вважаємо, що успішна діяльність правоохоронної системи можлива тільки за умови, що новий поліцейський буде постійно працювати над собою, підвищувати свій професійний і культурний рівні, розширювати світогляд. Треба формувати повагу до працівника поліції всіма засобами – від рівня спілкування з громадянами, чесності, відвертості й професійних навичок до охайного зовнішнього вигляду. Тільки високий культурний та професійний рівні особового складу Національної поліції забезпечать стабільний правопорядок, захист прав і свобод людини та громадянина України, інтересів суспільства і держави.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016. *Офіційний вісник Президента України*. 2016. № 10. Ст. 3.
2. Про поліцію: Проект Закону України від 03 липня 2012 року, № 10688. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF88W00A.html.
3. Про поліцію і поліцейську діяльність: Проект Закону України від 27 січня 2015 року, № 1692-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53719.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року, № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Біленчук П.Д. Трансформація функцій поліцейських структур країн світу і України: традиційні підходи та сучасний погляд: навч. посіб. / П.Д. Біленчук, О.В. Волошенюк, І.В. Крицак, Я.П. Педик, О.О. Шульга / за ред. П.Д. Біленчука. К.: КИЙ, 2011. 82 с.
6. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/877-20150%BF>.
7. Кузьменко О.В. Завдання Національної поліції України: проблеми правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 196-197.
8. Чим відрізнятиметься нова поліція: головні факти. URL: <http://lviv.vgorode.ua/news/sobytyia/243-chymvidrizniatymetsia-nova-politsiia-holovni-fakty>.
9. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О.А. Банчука. К.: Москаленко О.М., 2013. 588 с.
10. Пал Л. Міграційні потоки у сучасному світі. К.: Основи, 1999. 137 с.
11. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3166-17>.
12. Закон Грузії «Про поліцію» від 4.10.2013 № 1444-Іс. URL: <http://www.matsne.gov.ge>.
13. Фільштейн І.В. Правове регулювання діяльності поліції Грузії та Національної поліції України (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина II. Том 3. С. 18-21.
14. Lietuvos Respublikos Policijos Veiklos Jstatymas 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048 Vilnius. URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=435630.
15. Policijos departamento prie vidaus reikāių ministerijos. URL: <http://www.policija.lt>.
16. Politsei ja piirivalve seadus: redaktsiooni joustumise kr: Закон Естонської Республіки від 29.03.2015. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015005>.
17. Стаценко А.В. Реформа української поліції: американський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 188-190.
18. Legal Information Taser Official Site. URL: <https://www.taser.com/legal>.
19. Григоренко І.А. Особливості правоохоронної (поліцейської) діяльності у Німеччині: теоретико-правовий аспект. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Випуск 60. С. 52-58.
20. Гриценко В.Г. Зарубіжний досвід Франції щодо організації та функціонування правоохоронних органів і можливості його використання в Україні. *Право та інноваційне суспільство. Адміністративне право*. 2015. № 1 (4). С. 185-189.
21. Fact sheets, 1995 – Minister of Supply and Services Canada, 1995.
22. Положення «Про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України»: наказ МВС України № 864/25641 від 25 липня 2014 р. П. 2.3.
23. Біленчук П.Д., Ярмолюк А.А. Освітнянське, наукове і праксеологічне забезпечення діяльності органів правосуддя, судочинства, правопорядку. *Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. К.: КДАВТ, 2015.
24. Біленчук П.Д. Доктринальні засади підготовки висококваліфікованих юристів нової генерації у ХХІ столітті: засоби, методи, технології. *Криміналістика*: підручник. К.: Вид. дім «Дакор», 2014. С. 494-503.
25. European Code of Polcie Ethics (Rec (2001) 19.09). URL: www.bc-mvs.gov.ua/.../etichni-kodeks-prats.

Lytvynenko Nastya
Pshenichny Vlad
Boyko Victor
Supervisor – Kuznetsova L.V.
Senior lecturer
(*East European University*
of Economics and Management)

MODERN PROBLEMS OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY ON THE INTERNET INTRODUCTION

Fundamental changes in the late XX – at the beginning of XXI century in economics, politics, social structure and scientific and technological progress have led to a rethinking of the place and role of copyright both in each individual country and worldwide. In modern times, called as a «information society», the number of problems related to the difficulty of applying copyright law to new methods of information transmission and reproduction has been increasing.

The topicality of this theme is that today the issue of copyright protection requires detailed study, as copyright protection on the Internet has not received adequate coverage in the legal literature. Today, Ukrainian and foreign sites both, are full of articles and books published there without authors' consent. «Moving» from one site to another, the materials lose the names of their authors, and are often assigned to others. Thus, the increasing use of works on the Internet cause the increasing the number of copyright infringement. Nowadays the Internet is an important source of getting and distribution of information in modern society. Today there is a whole range of problems that are caused by copyright infringement on the web. So it is important to determine the peculiarities and ways of defence of infringement on the Internet, as the materials which are published online are the objects of intellectual property rights. Today the system of defence of infringement is carried out according to current legislation of Ukraine on intellectual property and general principles of rights protection.

1. The global Internet as a social and legal phenomenon

Nowadays the Internet is an important source of getting and distribution of information in modern society. Today there is a whole range of problems that are caused by copyright infringement on the web.

The subjects of this work allow to define two main directions in analyzing the theoretical bases of the study:

- 1) Defence of intellectual property rights;
- 2) Legal regulation of relationship on the Internet.

The Constitution of Ukraine that provides the right of everyone to the free development of his personality is a legal basis for this. (Art. 23 of the Constitution). Article 54 of the Constitution of Ukraine guarantees citizens freedom of literary, artistic, scientific, and technical creativity, protection of

intellectual property, their copyrights, moral and material interests that appear as a result of various types of intellectual activity [1].

The Constitution of Ukraine in art. 41 defines the fundamental principles of intellectual property rights defence. Everyone has the right to possess, use and dispose of their property, results of one's intellectual and creative activity. No one may use or distribute someone's work without his consent, except the cases established by law. No one can be dispossessed, including intellectual property rights [1].

Article 55 of the Constitution of Ukraine proclaims the right to protection the rights and freedom of a person. Everyone is guaranteed the right to appeal the decisions, acts or omissions of public authorities, local governments, officials and officers. Undoubtedly, these principles apply to constitutional rights and freedoms of creators of intellectual property [1].

The constitutional principles of human rights and freedoms are the basis of current legislation of Ukraine on intellectual property, particularly in the Civil Code of Ukraine concerning intellectual property rights. Civil Code of Ukraine defines intellectual property as a human right on the results of intellectual creative activity or other object of intellectual property rights provided by this Code and other laws (Art. 418 CC). [2]

The Civil Code of Ukraine as a whole has decided to rearrange the approaches to the understanding of intellectual property rights. In art. 422 CC Ukraine its legal definition has been given. According to the Code the intellectual property is the right of individuals on the results of intellectual activity or other objects that are defined by the Civil Code and other laws.

As regard to the legal regulation of the Internet in Ukraine, it should be admitted that our state is about to show the attitude to the Internet and the possibility of state influence on the development of the Internet - relationship, so it is too early to come to certain conclusions. The main regulations that directly determine the modern direction of Internet relationships regulation in Ukraine is Decrees of the President of Ukraine «On measures to develop the national component of global information on the Internet and providing wide access to the network in Ukraine» and «On measures to protect the information resources of the state». A special section «Governance in Telecommunications» contains a draft law «On Telecommunications». The laws of Ukraine «On protection of information in automated systems», «On the scientific and technical information», «On national program of informatization», «On the Concept of National Informatization Program» and others are important for the development of the relationship within the network [3 - 9].

With the usage of the Internet in business, the necessity of defence of investments provided services through the Internet, is appeared.

Particularly it applies to the issues related to the performance of the Internet:

- 1) The right to information in electronic form.
- 2) Information security.
- 3) electronic transactions.
- 4) The content of the information.
- 5) The behavior of Internet users.

This array of issues requires tremendous legislative work on identifying the relationships that are the subject of regulation and preparation of effective legal solutions. The issues of zero mindset of the Internet usage should be solved primarily by legal means, both at the international and national levels [10, p. 129].

We refer the Internet as an object of a civil law. From this point of view the Internet can be studied as a technical complex with separate pieces owned by a large number of people. The Internet can not belong to anyone under the right of ownership and can not be a subject of «civil circulation» [11- 12, p. 140].

The Law of Ukraine «On information» sets the general principles of obtaining, distributing and storing information, establishes a person's right to information in all areas of public life of Ukraine; it defines information system, its sources, the status of participants in information relationships; it regulates the access to information and ensures its protection. This system prevents a person and society from fake information and insures information sovereignty of Ukraine; it also determines the legal forms of international cooperation in the field of information [13].

There is no right of protection within regulatory relationship, it emerges at the time of subjective right regulatory violations and is a part of a new content - security relations. Another element of the new content security relationship is a legal obligation of a debtor to experience state-compulsory measures of influence. Thus, under the protection of civil rights and interests the proponents of this concept understand the following steps of state and other authorities, aimed at preventing violations or restoration of broken rights or legal interests of citizens and organizations. It is offered to consider a legal protection as a system of legal rules designed to prevent offenses and removal of their consequences [14 - 15, p. 96].

2. Protection of intellectual property rights through legal proceedings

Judicial protection is the most common way to ensure the rights and freedoms among the various national tools and means. Its principles and forms are described in various international legal acts.

The right to judicial protection of subjective intellectual property rights are constitutional rights (Art. 55 of the Constitution of Ukraine). The right to judicial protection includes a set of powers: the right to a court (violation case), the right to an objective and fair court treatment, the right to justice of the case, the right to satisfying judgement (Art. 6 of the European Convention on Human Rights). The right to judicial protection can be applied only for the subjects of the right of intellectual property protected by the law (Art. 423 and 424 CC Ukraine - moral, and intellectual property rights).

The protection of intellectual property rights can be defined as a set of enforcement tools that are used in the court or other authorized state body or its official, aimed at renewal or recognition of intellectual property rights and protection of the interests of its subjects in their violation or contesting.

The protection of intellectual property rights which are under the law is made according to the law by applying for appropriate forms, means and methods of rights protection.

It should be noted that the protection of intellectual property rights is one of

the priorities of the state policy on national security in infosphere.

According to the Law of Ukraine «On information» there are three items of information security (Art. 3), which include:

- A man and a citizen - their constitutional rights and freedoms;
- A society - its spiritual, moral, ethical, cultural, historical, intellectual and material values, informedia, environment and natural resources;
- A state - its constitutional order, sovereignty, territorial integrity and inviolability.

Information Security Policy is realized as a system of institutions of public authorities and civil society that are competent to address issues to create safe conditions for the operation and development of information sphere.

Information security of a man and society is based on two key human rights within infosphere. It is a human right to be a subject of information processes freely, directly, according to his point of view, whereby this right is not limited by territorial frontiers. There is also a human right to protection against unlawful information interference that is covered by the English term «privacy». There is the right to privacy regarding to private life and the right to protection against fake information [16, p. 98].

The subject of intellectual property on the Internet is a subjective intellectual property rights and legitimate interests. The subjects of the rights protection are the creators of intellectual property, their heirs and legal successors (Art. 421 Civil Code of Ukraine).

We have to take into account that general methods of rights protection under Art. 16 CC of Ukraine apply to the objects of intellectual property rights on the Internet although it is not always possible to apply them.

3. Means of protection of intellectual property rights in a global network

It should be noted the fact that the issue of jurisdictional means of protection of intellectual property rights inevitably faces problems of unapplied law to network relationship, the problems of search and identification of perpetrators, securing evidence, etc. The situation is becoming worse because of high latency violations of intellectual property rights on the Internet, due to minor activity of the majority of authors and rightsholders on the Internet.

Today we can determine the the following ways to protect intellectual property on the Internet that the state duly represented by competent authorities can use:

1. Transformation of an object of intellectual property rights into an information product. This method allows you to give the object of intellectual property rights on the Internet the status of a product. In such a way the object is detached from other information and not everyone has an access to it.

Information product is a product of labor activity in which information is the core component. Information product becomes a commodity in that case if it becomes a matter of economic exchange [17, p. 293].

2. Provision for an object of intellectual property rights of a regime of trade secrets and know-how. The advantage of this method is legal protection against

unauthorized access to trade secrets and disclosure by third parties.

3. Creation of a «Web-depository». The state can create a «Web-depository» which will be a repository for the objects of intellectual property rights, including CDs and CD with Web-pages. The dates of loading of an object of intellectual property rights are recorded (which is very important for priority); the certificate confirmed the loading of the object is issued to the owner.

4. The rights to protect of authors in the Internet by public authorities. It means the creation of web pages for prosecution service, internal affairs bodies, patent offices, and other relevant authorities.

5. The system of global control over users. Supervisory control systems of media networks (and now even mobile phones include means of Internet access) has become a common thing. The existence of these systems enables to solve the problem of detection and prosecution of violators of intellectual property rights, but on the other hand it brings to a threat to the private life of the network community.

6. Implementation at the level of government the registry of users who violate intellectual property rights, such as so-called «black lists of users.» It can be a dynamic database containing information about users who violate rights and legitimate interests of copyright holders.

«Black Lists of users» perform preventive and a security function and it is the indirect method (not direct or immediate) to impact on offenders. A person affected by the violation, will be able to add information about the offender in the black list of users, as well as to delete such information.

7. Web resources certification. This method of protection confirms that a person or company carrying out activities follows policies not to break intellectual property rights of Internet users. In Ukraine, the state certification system is not ready to work with Web resources.

8. The mechanism of state regulation of hosting providers activities. One of the most effective measures to protect intellectual property on the Internet may be the influence on the hosting providers. This effect is carried out to oblige a hosting provider to stop service of websites that illegally publish authors' intellectual property or violate their rights in another way. This procedure can be initiated by victims or by the decision of state authorities.

Of course, this list of possible ways to solve the problems of intellectual property in the global network is not limiting. Our state, in any case, as the regulator of social relationships, should intervene in network relationships and intend to use maximum efforts to protect the constitutional rights of citizens.

CONCLUSIONS

One of the most reliable means of protecting author is copyright on the Internet is to use a comprehensive approach that includes a combination of legal and technical means of protection. After all, only when the author is confident in protection of his copyright, he can freely create and thus will serve society.

- In order to effectively protect intellectual property on the Internet we should:
- 1. Improve the information culture of the population, by implementing

mandatory standards of information culture in current legislation;

- 2. Pass a new Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» taking into account current information challenges;
- 3. Develop and adopt an Information code as a necessary and useful source of protecting intellectual property and intellectual property rights;
- 4. Strengthen criminal and administrative responsibility for violating intellectual rights in social networks;
- 5. Create an effective branch of judiciary power for protecting of intellectual property rights;
- 6. Develop and adopt a law «On ciberpolice in Ukraine»;
- 7. Expand the network of public Internet portals.

1. Конституція України: Закон України від 30.09.2016 № 1401–19.
2. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 5.10.2016 № 435–IV.
4. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ від 31.07.2000 № 928/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>.
6. Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави: Указ від 10.04.2000 № 582/2000. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/582/2000>.
7. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.
8. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр/ed20050624>.
9. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>.
10. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.
11. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр>.
12. Підпригора О.А. Основи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: підручник. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 236 с.
13. Пастухов О.М. Авторське право в Інтернеті. К.: Школа, 2004. 312 с.
14. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
15. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
16. Рудник Т.В. Деякі проблемні питання захисту авторського права в Україні. *Юридичний вісник*. 2009. № 1 (10). С. 94-99.
17. Святоцький О. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку. *Інтелектуальна власність*. 1999. № 3-4. С. 13-15.
18. Підпригора О.Р. Загальні положення про право інтелектуальної власності у Цивільному кодексі України. *Право України*. 2013. № 7. С. 97-101.
19. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник. К.: Знання, 2015. 413 с.

**Klum Yulia
Pashkovska Iona**

Науковий керівник – Manzhosova O.V.

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
*(Chernivtsi Law Institute
of the National University
«Odessa Law Academy»)*

GENDER EQUALITY: INTERNATIONAL STANDARDS, THE PROBLEM OF REALIZATION IN UKRAINE AND THROUGHOUT THE WORLD

At the present stage of development of society, gender inequality appears as a problem which is trying to eradicate. This question is very relevant in the Ukrainian realities, because in the process of societal development there is a gradual change in gender stereotypes, but the incompleteness of these transformations has generated some disharmony and ambiguity of representations of men and women about each other, about their roles and behaviors. Full participation of women and men in all spheres of government and in the private sphere is one of the guarantees of European integration, the key to equitable entering into the circle of economically developed civilized countries in the world, what our country is trying to achieve.

The issue of gender equality comprehensively researched by many scientists, because every civilized nation strives to minimize the stereotypical idea of men about women. On the territory of Ukraine a study of problems of methodology in gender issues T. Miller, L. Kobelyanska, S. am carnal, T. Zhurzhenko, N. Lavrinenko, I. Bondarovskaya, N. Fox, M. Skoryk, and others.

For installation in our country of gender equality in the sphere of social relations, changes in the status of women should be linked to changes in husband's status, although the status of women and men and are now stereotyping of their social roles in traditional society. A large role is also played by religious ideas, ancient usages of the family. A greater number of families live in Patriarchal principle, and it is also to some extent restricts the rights of women.

Gender discrimination against women in Ukraine have left at the beginning of the third Millennium, our country a number of problems: the demographic crisis, human trafficking, domestic violence and violence in society in General. There are several factors which could explain the poor performance in the field of equal rights, including economic and social crisis connected with the annexation of the Crimea, military conflict in the East of Ukraine and adopted by the government of Ukraine is austerity in order to overcome.

First of all, you need to determine what still is the term «gender equality» is equal rights and opportunities for women and men in society, equal conditions for the realization of human rights, participation in national, political, economic, social and cultural development, in obtaining equal remuneration for work results.

Exploring the principles that govern social relations in more developed countries, it should be noted that gender equality is one of the fundamental concepts of human rights and values of the United Nations. The fundamental principle of the Charter of the United Nations, adopted by world leaders in 1945, called the «equal rights of men and women,» protects and promotes the rights of women in all States.

Ukraine, in turn, joined to the main international commitments on gender equality, including the Convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW,1980) and its optional Protocol, the Beijing Declaration and Platform for Action 1995; adopted a number of legislative acts in the sphere of gender equality, including the «State programme of ensuring equal rights and opportunities for women and men for the period till 2016» dated 26.09.2013 and national action plan «Women, Peace and Security» to 2020 from 24.02.2016.

Despite these measures, women still face barriers in exercising their political, economic and social rights. The level of involvement of women in the decision-making process remains very low and concentrated mostly in low-paying sectors of the economy with limited access to high managerial positions in all sectors of the economy. [1] in addition, cases of violence against women and girls, including domestic and sexual violence remains an urgent issue that creates obstacles to the full realization of their potential. According to the statistics, 43% of women at least once in life, faced with the attempts of sexual violence and 20% of women faced with the use of brute force by their partner. Unfortunately, bringing those responsible to justice is incredibly low, for example, of 300 court decisions in respect of domestic violence in 109 cases, the perpetrators have not been brought to justice, in 28 cases – were not punished for incorrectly drawn up, and in 13 cases for missing the deadline to send logs to the court.

Let's look at the position of Ukraine in world rankings of gender equality. In 2015 it was published The Global Gender Gap Report 2015, which determines the index of the gender gap. This is a global study of countries in terms of gender equality according to the world economic forum (World Economic Forum). Measurement is made for four cores, according to the packers, spheres:

1. Economic participation and career opportunities.
2. Education.
3. Health and survival.
4. Political rights and opportunities.

The top 10 countries on the index of gender equality included Iceland, Norway, Finland, Sweden, Ireland, Rwanda, Philippines, Switzerland, Slovenia and New Zealand. Ukraine ranked 67th among 142 countries, worsening its own rating 2014 at 11 points, when she took 56th place. In another rating – the gender inequality Index 2015, which reflects such aspects of human development, reproductive health, economic status and empowerment of women compared to men, Ukraine occupies the 83rd position among 150 countries [2].

That is, from these data it is possible to see worsening trends in the development of gender equality on the territory of our state.

The question arises, how and why in Europe and other advanced countries of the world such developed gender equality, and how they achieve it in the implementation in the community. Perhaps it is in the involvement of women in the processes of governance and their representation in various branches of government? Almost all of Europe the proportion of women among legislators above, and in the Scandinavian countries and Finland are in the lead on this indicator, female crept to around 40%. For example, on last the elections in the Verkhovna Rada mandates 43 women received, which is seven more than before. However, MPs on the heels are rare, accounting for only 11.85% of the total number of parliamentarians, and this is the highest figure for all years of Ukraine's independence. The female face of the legislature of the Ukrainian state, 53% of the population are women, it is surprising the United Nations (UN) and representatives of the developed democracies. To improve the situation, the European Commission considers it necessary to integrate the principle of gender equality in policies that have direct and indirect impact on the lives of women and men. Women's concerns, needs, aspirations, as well as males, should be taken into account in the development and implementation of public policy. In this regard, in 1996 the European Commission adopted the approach of integrating gender priorities in policy (gender mainstreaming). Parallel to the integration of gender priorities in the policy on gender equality requires specific measures in favour of women. In this regard, the European Commission formulated a Strategy for gender equality in the European Union, which combines both approaches [6].

As for legislative support to eliminate inequalities between men and women in Ukraine, today there are several relevant laws in this area. Namely, the Law of Ukraine «On ensuring equal rights and opportunities of women and men» of 08.09.2005, the main idea is the assertion that equality of rights for women and men-absence of restrictions or privileges on grounds of sex. The purpose of the law is to achieve parity of women and men in all spheres of society by legal ensuring[4]; The law of Ukraine «On principles of prevention and combating discrimination in Ukraine» dated 06.09.2012, according to which state policy on preventing and combating discrimination is directed at: preventing discrimination; creating conditions for the timely identification of facts of discrimination and ensure effective protection of individuals and/or groups of persons affected by discrimination; education and propaganda among the population of Ukraine, respect for individuals regardless of their specific characteristics; dissemination of educational activities in this field [5]; the Law of Ukraine «On prevention of domestic violence» from 15.11.2001 [3]. But, unfortunately, it should be noted most declarative of them. There are a couple of reasons:

1. Low awareness among women (especially in rural areas) with international standards in the field of protection against gender discrimination. The woman often does not understand that her rights have been violated, especially if we are talking about cases of discrimination.

2. The inability of members of the legal profession, including judges, to identify those cases where a violation of the legitimate rights and interests of women is a consequence of discriminatory legislation or gender-neutral legislation,

which in practice leads to discriminatory consequences.

A survey in 2015 the judges regarding their awareness of international instruments in the field of human rights, showed that 100% of the judges know the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms from 04.11.1950 g.; 70% know only the Convention and not familiar with the contents of other international instruments; only 3% are familiar with all major documents in the field of human rights, including even narrative, but signed the Convention on the prevention of violence against women and domestic violence, and combating these phenomena from 11.05.2011 y. Judges also pointed out that apply in their practice the Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms, as the national legislation is sufficient to resolve court cases. The survey also revealed a belief of the majority of judges that in Ukraine there is no discrimination on any grounds [2] that is, based on these studies are also highlighting the issue of inexperience or perhaps non-perception of gender discrimination among officials, which also leads to the development of this problem in society.

When considering the issue of gender discrimination is not possible not to mention the phenomenon of «feminism» is a series of movements and ideologies that share one common goal: to define, establish and achieve equal political, economic, cultural, personal and social rights for women for the First time this definition was used in France during the French revolution. Even then, women drew attention to its injustice, but the impact of Patriarchy and Catholicism were much stronger. At the present stage of society, the movement of feminism has reached unbelievable proportions.

For example currently in the USA there are several women's organizations, which play a key role in the movement for gender equality: «Letter to Emily», «national club democratic women», «American business women's Association», «national organization of women», etc. Through their work, according to estimates by Rutgers University, currently women occupy 87 seats (16.3 percent) in the House of Representatives of the Congress of the United States. In the UK women are members of political parties create women's political section and is 17.9% of seats in Parliament. Currently Scandinavian countries are an example of gender equality that is not only existing social conditions, but also the active interaction between women's movements and political parties [8].

In Ukraine, the movement of feminism still has not received active development. Mostly it is connected with the consciousness of our women. They do not consider it necessary to be on the level and something to dominate over men, and you want to receive benefits and to seem the weaker sex. Although the situation which has developed in our country, these devices begin to break down.

At the moment there are still stereotypes that woman should stay at home and engage in agriculture, but these ideas of people vanish every year. However, examining the indicators of the labour market in recent years, it is possible to determine that the level of women's employment almost 10% less than men. Statistics on the sex distribution of employment indicates the existence of gender segregation in the economy. So, there is a significant dominance of women

compared to men among technical employees (83.5 per cent compared to 16.5%); workers of trade and services (67,5% vs 32,5%); professionals (64.6 per cent against 35.4 per cent); professionals (61% vs. 39%), while men predominated among skilled workers with the tool (86.3 per cent against 13.7 per cent) and workers in the maintenance, operation and control of the process equipment (83.8 per cent against 16.2 per cent).

For example, in the EU the employment rate of women compared to men is also consistently low. Now the level of economic activity of women is on average 52% (compared to 70.1% of men). At the same time, the number of women in the labour market of the EU is constantly increasing. Thus, the level of women's employment over the last 10 years increased from 55.5 per cent in 2004. to 59.6% in 2014.

However, although the equality of men and women is enshrined in the Ukrainian legislation, relevant questions are: why is gender differentiation and what underlies it?

Traditionally there are two forms of discrimination: discrimination «de jure», or the inequality enshrined in law, and discrimination «de facto», or informal inequality rooted in social traditions, customs and beliefs.

To ascertain the extent of gender inequality in the Ukrainian society, awareness of gender issues, assessment of public policies regarding gender equality, the sociological service of the Razumkov Centre was the case nationwide study.

Data obtained from the results of the study are quite revealing. They do not confirm the relevance of gender in Ukrainian society itself, and even in cases of a discussion on discrimination.

The study revealed that the topic of gender discrimination in the public consciousness is in the context of General social problems. The society went on gender issues mainly through attempting to resolve other social issues, including low living standards, the threat of high unemployment and the problems of employment associated with the violation of the rights of workers, the complex problems faced by families in Ukraine [7].

Thus, the weak awareness of the relevance of gender-based discrimination corresponds to the curved relationship between gender discrimination and the fundamental problem of social inequality that has manifested in gender stereotypes, which, in turn, limit the social opportunities of women.

Thus, the study documented that public opinion notes the existence of gender equality and equal opportunities in society. Answering the question «does Ukraine equality between men and women?» 61% of respondents believe that equality exists. The proportion of men who gave a positive answer to this question is higher than the share of women is 9%. Almost a third (31%) of all respondents believe that there is no equality between men and women. This opinion is shared by 27% of men and 35% of women [7].

Sociological study of labour rights is the most significant for distinct manifestations of gender stereotypes in the workplace. Most generally, we can identify several types of discrimination in the labour market. This is discrimination

in employment, which occurs when a particular category of individuals *ceteris paribus* take to work, but the first to be fired. Discrimination in access to certain professions or positions, when a certain group prohibit or restrict access to certain types of activities, professions, positions. Discrimination in remuneration, when much less pay some workers compared to others for work of equal value. Discrimination during a job promotion, training and participation in management. Just over a quarter (27%) of respondents indicated that no labour rights in the country are not violated on the basis of sex. With this thesis agreed 31% of men and 24% women. 41% of respondents indicated that most often on the basis of gender violates the right to a decent wage, with this thesis agree 38% men and 44% women. There are two most common explanations for different wages for men and women: first, women are paid less because they choose lower paid work, and second, women are less valuable employees due to lack of their experience and qualifications. There is an assumption: women are paid less because they expect less and accept lower wages [7].

Based on this survey, it is necessary again to note that awareness of citizens in the field of discrimination is very poor. They think the stereotypes of Patriarchal society, which considered that «the husband is the head of everything». Although according to statistics, every year less and less women are faced with inequalities. This can be linked with the rapid development of the struggle against gender inequality in Western countries, and the desire of our state to improve on their experience.

Suggestions

In our view we can distinguish several possible ways to combat gender discrimination against women in Ukraine:

1. Raising the level of awareness of different segments of the population about gender issues. The level of information should be differentiated by age. For example, in Sweden, from school children do not share on the floor. According to the Swedish education Act, adopted in 1996, the principle of equality should cover all aspects of schooling. This means that girls and boys should be equal, that the teacher should not divide students by gender or to assess them based on any gender stereotypes. Even in the classroom, boys and girls are taught sewing, knitting, wood carving, and the like. While this work is not divided into «female» and «male» [9].

2. The increase in the number of women in branches of government. This factor should contribute to the creation of quotas for political parties and appropriate changes before that in the current legislation. In Ukraine at the present time for political parties, the principle of «voluntary quotas» But mostly women are in the failing part of the list – thus bypass the quota and the punishment for it is not provided. For example, in some foreign countries, there are even Ministers for gender equality and the Ombudsman for equality.

3. The intensification of information campaigns to inform women about their rights, the responsibility for their violation.

4. Expanding the network of crisis centres for women, the purpose of which in addition support in difficult situations, that is, the provision of shelters, legal and

psychological assistance, assistance in further social adaptation (e.g. assistance in finding employment, their own businesses), their active government support. It is also necessary to form a legal framework in the area of helping women in crisis situations, to introduce the establishment of the state aid centers.

1. Gender equality. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender>.
2. Uvarov A. women's Rights and gender equality in Ukraine. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova>.
3. On the prevention of domestic violence the Law of Ukraine dated 15.10.2001 № 2789-III. *Vedomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2002. № 10. Article 70.
4. On ensuring equal rights and opportunities of women and men the Law of Ukraine of 08.09.2005 № 2866-IV. *Vedomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2005. № 52. Article 561.
5. On principles of prevention and combating discrimination in Ukraine the Law of Ukraine of 06.09.2012 № 5207-VI. *Vedomosti of the Verkhovna Rada*. 2013. № 32. Article 412.
6. Kiseleva A. Gender policy of the European Union in Ukraine: analytical report prepared by the liberal society Institute. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/lsi_gender_analyse_ukr.pdf.
7. Pisula A., Chernov A. Gender equality and development: a View in the context of European strategy of Ukraine. URL: https://drive.google.com/file/d/0By-UftAyNRn_U0/view.
8. History and theory of feminism. URL: http://www.gender.cawater-info.net/knowledge_base/rubricator/feminism.htm.
9. The sign of equality. URL: <https://sweden.ru/ljudi/znak-ravenstva>.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(8 грудня 2017 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Українською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактори: *Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 10.04.2018. Формат 60x84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 34,50. Обл.-вид. арк. 35,50. Тираж – 100 прим.
Зам. № 02/18-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018